قۇرئان ۋە سۈننەت نۇرىدا

ساغلام ئەقىدە

ئەھمەد قاراخان ئوسمان ئوغلى

بسم الله الرحمن الرحيم

مۇندەرىجە

تقريظ كتاب "العقيدة الصحيحة في ضوء القرآن والسنة" 7

«قۇرئان ۋە سۈننەت نۇرىدا ساغلام ئەقىدە» ناملىق كىتابقا تەقرىز 8

كىرىش سۆز 10

مۇقەددىمە 14

1- باب ئىلىم تەلەپ قىلىشنىڭ ئىسلامدىكى ئورنى 18

ئىلىم تەلەپ قىلىشنىڭ پەرزلىكى 21

ئىلىم ۋە ئالىمنىڭ پەزىلىتى 23

ئۈممەتنىڭ بەختى – ساھابىلەرنىڭ يولىدا 31

2- باب «لا إله إلا الله» نىڭ شەرتلىرى 37

تەۋھىد كەلىمىسىنىڭ شەرتلىرى ۋە قىسقىچە دەلىللىرى 40

3- باب ھەقىقىي ئىمان 52

1. ئىمان ئۇقۇمى ۋە ئۇنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى 53

2. ئىماننىڭ كۆپىيىشى ۋە ئازلىشى 63

3. ئىمان ئەھلىنىڭ دەرىجىلىرىنىڭ پەرقلىق بولىدىغانلىقى 66

4. ئەمەلنىڭ ئىماندىكى ئورنى 68

5. ئىمان مەسىلىسىدە «ئىنشائاللاھ» (ئاللاھ خالىسا) دېيىش توغرىسىدا 70

6. گۇناھكارلارنىڭ ھۆكمى 71

4- باب مەزھەبلەرنىڭ ئىمان چۈشەنچىسىدىكى پەرقلەر توغرىسىدا قىسقىچە بايان . 76

ئىمان ئېنىقلىمىسىدىكى پەرقلەر 77

5- باب ئىماننىڭ ئاساسلىرى 84
1. ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش 87
2. پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش 117
3. كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرۈش 123
4. ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈش 130
5. ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈش 154
6. تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈش 191

6- باب ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللار 228
ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللار 234

7- باب كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشنىڭ شەرتلىرى ۋە كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشتىن توسىدىغان ئامىللار 282
ئىسلامدا كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشنىڭ شەرتلىرى 283
كۇفرىلىققا ھۆكۈم قىلىشتىن توسىدىغان ئامىللار 284
ئېزىپ كېتىش ۋە ھەقتىن چەتنەپ كېتىشنىڭ بەزى سەۋەبلىرى 288

8- باب ئەھلى سۇننە ۋەلجەمائەنىڭ سۈپەتلىرى 295
ئىسلام دىنىنىڭ ئاممىبابلىقى 296
ئەھلى سۇننە ۋەلجەمائە قۇرئان ۋە سۇننەتكە تولۇق باغلىنىدۇ 298
ئەھلى سۇننە ۋەلجەمائە ئوتتۇرا يول تۇتقۇچىلاردۇر 299
ئادىللىق 299
مېھرىبان ۋە شەپقەتلىك بولۇش 300
ئەقلىنى نەقىلنىڭ (يەنى قۇرئان - سۇننەتتىكى دەلىلنىڭ) ئالدىغا قويۇۋالماسلىق 301
ئىسلام شەرىئىتىنى ئۆزىگە قانۇنىي مەنبە قىلىش 301
بىر دەلىل بىلەن يەنە بىر دەلىلنى توقۇنۇشتۇرۇپ قويماسلىق 302
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىنكى ھېچكىمنىڭ سۆزىنى مۇتلەق قوبۇل قىلماسلىق 303

بەزى مۇھىم سوئال ۋە جاۋابلار 305

پايدىلانغان مەنبەلەر 314

تقريظ كتاب "العقيدة الصحيحة في ضوء القرآن والسنة"

الحمد لله ربِّ العالمين، والصلاة والسلام على نبينا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين أما بعد:

فإنَّ شرف العلم بشرف معلومه وأهمُّ العلوم قدراً وأجلاه شأناً هو علم العقيدة الإسلامية، لأنه أصل الدين وأساسه الذي تُبْنَى عليه الأقوال والأعْمال.

وقد اطلعت على كتاب "العقيدة الصحيحة في ضوءِ القرآن والسنة" فوجَدْتهُ كتاباً نافعاً في بابه، متفرداً في أسلوبهِ، حيث حرص مؤلفهُ الشيخ أبو عزام أحمد قاراخان عثمان أغلو – حفظه اللهُ– على إبراز عقيدة أصلها ثابتٌ ونورها ساطعٌ، مستمدةٌ مباشرةٌ مِن كتاب الله عزَّ وجلَّ وسنة رسوله صلى الله عليه وسلم على فهم السلف الصالح.

وأبرز ما يتميز به هذا الكتاب:

* الأصالة والإعتماد على الدليل: اعتماد الكتاب الكلي على الآيات القرآنية والأحاديث النبوية الصحيحة مما يورثُ القارئ طمأنينةً ويقيناً.

* وضوح العبارة وسهولة الطرح: صياغة المسائل العقدية بأُسلوبٍ مُيسَّرٍ يناسب الناشئة وطلاب العلم على حد سواء، بعيداً عن التعقيدات الكلامية والمصطلحات الجافَّة.

* التركيز على العقيدة الصافية: بيان معالم التوحيد خالصاً مِن شوائب الشرك والبدع والأفكار الدخيلة.

وإنِّي إذ أبارك للمؤلف هذا الجهد المبارك أسأل اللهَ تعالى أن يجعل هذا العمل خالصاً لوجهه الكريم وأن ينفع به المسلمين ويجعله في ميزان حسناته يوم القيامة.

وصلى الله وسلم على نبينا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين.

فروبِسُّر في علم العقيدة والأديان المعاصرة عبد المنعم بن عبد الغفورالأسرار التركستاني.

13 ربيع الأول 1448 --- 2026/9/4

«قۇرئان ۋە سۈننەت نۇرىدا ساغلام ئەقىدە» ناملىق كىتابقا تەقرىز

بارلىق ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا خاستۇر. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، ئۇنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى ۋە بارلىق ساھابىلىرىگە دۇرۇت ۋە سالاملار بولسۇن.

شۇبھىسىزكى، ئىلىمنىڭ شەرىپى شۇ ئىلىم ئارقىلىق بىلىنىدىغان مەزمۇنىنىڭ ئۇلۇغلۇقىغا باغلىقتۇر. قەدىر - قىممىتى جەھەتتە ئەڭ مۇھىم، شان - شەرىپى جەھەتتە ئەڭ ئۇلۇغ ئىلىم – ئىسلام ئەقىدىسى ئىلمىدۇر. چۈنكى، ئۇ – دىنىنىڭ تۈپ يىلتىزى، شۇنداقلا بارلىق سۆز ۋە ئەمەللەر ئۇنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلىدىغان مۇھىم ئاساستۇر.

مەن «قۇرئان ۋە سۈننەت نۇرىدا ساغلام ئەقىدە» ناملىق كىتابنى ئوقۇپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئۆز ساھەسىدە پايدىلىق، ئۇسلۇب جەھەتتە ئۆزگىچە بىر ئەسەر ئىكەنلىكىنى بايقىدىم. چۈنكى، شەيخ ئەبۇ ئەززام ئەھمەد قاراخان ئوسمانئوغلى (ئاللاھ ئۇنى ئۆز پاناھىدا قوغدىسۇن) مەزكۇر كىتابقا كۆپ ئەجىر سىڭدۈرۈپ، ئاللاھ ئەززە ۋە جەللەنىڭ كىتابى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۈننىتى ۋە سەلەف سالىھلارنىڭ چۈشەنچىسىگە ئاساسەن بىۋاستە قوبۇل قىلىنغان پارلاق بىر ئەقىدىنى نامايان قىلىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلگەن.

بۇ كىتابنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكلىرى:

* ئەسلىيلىك ۋە دەلىلگە تايىنىش: كىتابنىڭ پۈتۈنلەي قۇرئان ئايەتلىرى ۋە سەھىھ ھەدىسلەرگە ئاساسلىنىشى ئوقۇرمەندە خاتىرجەملىك ۋە قەتئىي ئىشەنچ پەيدا قىلىدۇ.

* ئىبارىلەرنىڭ ئېنىقلىقى ۋە بايانىنىڭ راۋانلىقى: ئەقىدە مەسىلىلىرىنىڭ مۇرەككەپ كالام ئىلمى تالاش - تارتىشلىرىدىن ۋە قۇرۇق ئاتالغۇلاردىن يىراق ھالدا، يېڭى يېتىلىۋاتقان ياشلار ۋە ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلارغا ئورتاق ماس كېلىدىغان چۈشىنىشلىك ئۇسلۇبتا بايان قىلىنغان.

* ساپ ئەقىدىگە مەركەزلىشىش: تەۋھىدنىڭ ئاساسلىرى شېرىك، بىدئەت ۋە يات ئىدىيەلەرنىڭ تەسىرىدىن پۈتۈنلەي خالىي قىلىنىپ، ساپ يوسۇندا بايان قىلىنغان.

مەن ئاپتورنىڭ بۇ مۇبارەك تىرىشچانلىقىنى تەبرىكلەش بىلەن بىرگە، ئاللاھ تائالادىن بۇ ئەمەلنى پەقەت ئۆزىنىڭ رىزاسى ئۈچۈنلا قىلىنغان خالىس ئەمەللەردىن قىلىشىنى، ئۇنىڭ ئارقىلىق مۇسۇلمانلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈشىنى ھەمدە قىيامەت كۈنى بۇنى ئاپتورنىڭ ياخشىلىق تارازىسىدىن ئورۇن ئالدۇرۇشىنى سورايمەن.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، ئۇنىڭ ئائىلە-تاۋابئاتلىرى ۋە بارلىق ساھابىلىرىگە ئاللاھنىڭ دۇرۇت-سالامى بولسۇن.

ئەقىدە ۋە ھازىرقى زامان دىنلار ئىلمى پىروفېسسورى: ئابدۇلمۇئىم بىن ئابدۇلغەفۇر ئەلئەسرار ئەتتۇركىستانى

1448- يىلى 13- رەبىيئۇلئەۋۋەل / 2026- يىلى 4- سېنتەبىر

كىرىش سۆز

الحمد لله ربِ العالمينَ، والعاقبة للمتقينَ، والصلاة والسلام على رسولنا محمد سيد المرسلينَ، وعلى آله وصحبه اَجمعينَ.

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ھۆرمەتلىك قېرىندىشىم! قولىڭىزدىكى بۇ كىتاب مۇنداقلا ئوقۇپ قويسا بولىدىغان ئادەتتىكى رىسالە ئەمەس. بۇ كىتابتىكى ئەقىدە مەسىلىلىرى ئىسلامنىڭ ئىدىئولوگىيە ئاساسلىرى بولۇپ، بۇنى ئۆگىنىش ھەربىر مۇسۇلمانغا قەتئىي پەرز بولغان زۆرۈر بىلىملەردۇر. مۇتەپەككۇر ئالىمىمىز ئابدۇرېشىت قازى مۇنداق دېگەن: «ئەقىدە بىلمىگەن شەيتانغا ئەلدۇر، گەر قىلسا مىڭ يىل ئىبادەت يەلدۇر». ئەقىدىسىز دىن، دىنسىز قەلبلەردە ئىمان، ئىمانسىز ھاياتتا ھېچ مەنە بولمايدۇ. قىسقىغىنە بۇ دۇنيا ھاياتىنى مەنىلىك ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، چوقۇم ئىمانلىق بولۇش، ئىمانلىق بولۇش ئۈچۈن چوقۇم توغرا ئەقىدىگە ئىگە بولۇش لازىم.

بۇنىڭدىن ئىلگىرى كۆپلىگەن ئۇستازلىرىمىز ئىسلام ئەقىدىسى ھەققىدە قىممەتلىك ئەسەرلەرنى يېزىپ ياكى تەرجىمە قىلىپ خەلقىمىزگە سۇندى (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن!). ئەمما ئۇ ئەسەرلەرنىڭ بەزىلىرى ئۆز دەۋرىدىكى ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە پىكىر ئېقىملىرىنىڭ تەسىرىدە، مۇرجىئە تائىپىسىگە مەنسۇپ ئەشئەرىي ياكى ماتۇرىدىي مەزھەبلىرىنىڭ كۆز قاراشلىرىنى ياقلاپ يېزىلغان بولسا، يەنە بەزىلىرى مۇستەبىت ھاكىمىيەتلەرنىڭ بېسىمى تۈپەيلىدىن، بىر قىسىم مەسىلىلەر ئەسلىدىكىدىن سۈيۈقلاشتۇرۇلۇپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

زامانىمىزدىكى ئۇيغۇر ئەھلى ئىلىم ياشلىرىمىزنىڭ نۇرغۇنلىرى ۋەتەندە، مىسىردا ياكى پاكىستاندا ئەقىدە ئىلمىنى ئۆگىنىش جەريانىدا، بۇ دىيارلاردا كەڭ تارقالغان ماتۇرىدىي ياكى ئەشئەرىي ئەقىدىسىنىڭ تەسىرىنى ئۆزىگە سىڭدۈرۈۋېلىشتىن خالىي بولالمىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى كېيىنچە ئىككى ھەرەم (مەككە ۋە مەدىنە) دە ياشاش پۇرسىتىگە ئېرىشىپ، مۇتەۋەر ئۇستازلارنىڭ قۇرئان ۋە سۈننەتكە ئۇيغۇن بولغان ساپ ئەقىدە دەرسلىكلىرىنى ئوقۇش ھەم ئۇلارنىڭ دەرسلىرىگە

بىۋاستە قاتنىشىش پۈرسىتىگە ئېرىشكەن بولسىمۇ، لېكىن دەسلەپتە سىڭدۈرۈۋالغان ئەقىدىۋي چۈشەنچىلىرىنىڭ تەسىرىدىن تولۇق قۇتۇلالمىدى. نەتىجىدە، بۇ قېرىنداشلارنىڭ بەزىلىرى دەۋەت ۋە يازما ئەسەرلىرىدە مەشھۇر ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ ئىسىملىرىنى تىلغا ئېلىپ، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن نەقىل كەلتۈرۈۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئەينى ۋاقىتتا سىڭدۈرۈۋالغان باتىل ئەقىدىلەر يەنىلا غالىپ كېلىپ، ئەھلى سۈننە ۋەلجامائە ئەقىدىسىگە خىلاپ بولغان ياكى كەمتۈك قاراشلارنى يېڭىلاپ ئوتتۇرىغا قويماقتا.

يەنە بىر تەرەپتىن، كېيىنكى كۈنلەردە مەيدانغا چىققان «تەكپىرچىلىك» ئېقىمىدىكى ئاشقۇن كۆز قاراشتىكىلەر بولسا، ئىسلام دۈشمەنلىرى غالجىرلاشقان ۋە مۇسۇلمانلار دەھشەتلىك زۇلۇمغا ئۇچراۋاتقان ئادالەتسىز جەمئىيەتكە بولغان نەپرەتلىك ھېسسىياتىغا بېرىلىپ: «مۇسۇلمان بولسىڭ تۈزۈك بول، بولمىسا يوقال» دېگەن پىرىنسىپنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، شەرئىەت دەللىلىرى ھەققىدە ئەتراپلىق ئىزدەنمەستىن، پەقەت بىر - ئىككى ئايەت ياكى ھەدىسنىڭ مەزمۇنىنى ئوقۇۋېلىپلا، ئىسلام پىرىنسىپلىرىنى قاتتىق چىڭىتىپ، دىندا چەكتىن ئېشىپ كەتتى.

خۇلاسىلەپ ئېيتقاندا، ھازىرقى زامانداقۇرئان ۋە سۈننەتنى ئاساس قىلغان ھالدا، ئىسلام ئەقىدىسىنى توغرا ۋە تولۇق چۈشەندۈرۈپ يېزىلغان ئۇيغۇرچە ئەقىدە كىتابى يوق دېيەرلىك. گەرچە شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرغۇچىسى، مۇجاھىد، ئەللامە سابىت دامۇللامنىڭ «**اَلْقَصِيدَةُ السَّنِيَّةُ فِي الْعَقِيدَةِ السُّنِّيَّةِ**» «ئەھلى سۈننەت ئەقىدىسى ھەققىدە نۇرلۇق قەسىدە» ناملىق ئەسىرى توغرا ۋە مۇكەممەل ئەقىدە دەرسلىكى بولسىمۇ، لېكىن ئەرەب تىلىدا يېزىلغانلىقى ئۈچۈن، خەلقىمىز ئىچىدە كەڭ تارقالمىغان.

يۇقىرىقى سەۋەبلەر تۈپەيلى، ئۆسمۈرلۈك ۋاقتىمىدىكى ئوقۇش ھاياتىمدىن باشلاپلا ئەڭ مۇھىم بىلىم دەپ ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن بۇ ئەقىدە مەسلىسىنى خەلقىمىزگە ئۆز تىلىدا سۈنۈشنى ئۆزۈمنىڭ ئىلمىي مەسئۇلىيىتىم ۋە مەجبۇرىيىتىم دەپ قاراپ، «خەلقىمىزنىڭ ئەقىدىسىدىكى بەزى بوشلۇقلارنى تولدۇرۇشىغا ياردىمى بولۇش ئۈمىدىدە، ئۆزۈن يىللىق ئىزدىنىشلىرىمنىڭ مېۋىسى بولغان بۇ ئەمگىكىمنى خەلقىمىزگە سۇنماقچىمەن.

بۇ ئەسەرنى تەييارلاشتا، ھاياتىم بويىچە ئوقۇغان 70 پارچىدىن ئارتۇق ئەقىدە كىتابلىرى ۋە رىسالىلەر؛ مەشھۇر ئەقىدە ئۇستازلىرىنىڭ ئۇن - سىن دەرسلىكلىرىدىن ئاڭلىغان بىلىملىرىم؛ ئۆزۈم بىۋاستە دەرس ئالغان ئۇستازلىرىم شەيخ ئىيسا، ئەبۇ ئابدۇللاھ مۇھاجىر، ئەبۇ ۋەلىد ۋە قارى ئەبۇ ھەسەن قاتارلىق ئىسلامىي ئىلىم ساھەسىدە يېتىشكەن كۆپ قىرلىق ئۇستازلارنىڭ قىممەتلىك

دەرسلىرىدىن پايدىلانغان ھالدا، ئۆزۈم يادلاپ ۋە مۇكەممەل ئۆگىنىپ، قېرىنداشلارغا دەرس قىلىپ كېلىۋاتقان ھەمدە مۇتۇھەر ئەقىدە ئۇستازلىرى تەرىپىدىن: «يېزىلغان ئەقىدە كىتابلىرى ئىچىدە خاتالىق يوق دېيىشكە بولىدىغان بىردىنبىر ئەسەر» دەپ يۇقىرى باھا بېرىلگەن ئەللامە ھافىز ھەكەمىيىنىڭ «**سلم الوصول إلى مباحث الأصول**» (دىن ئاساسىنى ئىزدىنىشكە يېتەكلەيدىغان باسقۇچ) ناملىق مەشھۇر ئەسىرى ۋە ئۇنىڭ شەرھىسى قاتارلىق ئەسەرلەرنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، بۇ ئەقىدە دەرسلىكىنى كەڭ ئوقۇرمەنلەرگە سۇندۇم.

ئەمەلىيەتتە، بۇ ئەقىدە دەرسلىكى – تۇرمىدە ياتقان ۋاقتىمدا قېرىنداشلارنىڭ ئىلتىماسى بىلەن يېزىلىپ، دەرسلىك قىلىنغان «زۆرۈر ئىلىملەر توپلىمى»نىڭ بىر قىسمىدۇر. مەزكۇر توپلامدا دەۋەت، ھىجرەت، جىھاد ۋە ئىسلامدىكى مۇھىم سىياسەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «**واجبات المؤمنين عند غياب دولة المسلمين**» (مۇسۇلمانلار دۆلىتى يوق ھالەتتىكى مۇئمىنلەرنىڭ ۋەزىپىلىرى) ناملىق ئاممىباب دەرسلىك ۋە ھاكىمىيەت توغرىسىدا روشەنچە بېرىلگەن «**الحكم في الإسلام**» (ئىسلام ھاكىمىيىتى) قاتارلىق دەرسلىكلەر ئاساسىدا، «**حقيقة الإيمان**» (ئىمانىنىڭ ھەقىقىتى) ۋە «**العقيدة الصحيحة**» (توغرا ئەقىدە) ناملار بىلەن ئەرەب تىلىدا يېزىلىپ، شارائىت يار بەرگەن ۋاقىتلاردا قېرىنداشلار ئارىسىدا قولدىن - قولغا كۆچۈرۈلۈپ، دەرسلىك قىلىنغان بىر قىسىم بار بولۇپ، مەن كەڭ ئۇيغۇر مۇسۇلمان خەلقىمىزنىڭ توغرا ئىسلام ئەقىدىسىنى ئۆگىنىشىگە ياردىمى بولۇشى ۋە مېنى تەربىيەلىگەن خەلقىمگە كىچىككىنە بولسىمۇ قىلغان خىزمىتىم بولۇپ قېلىشى ئۈچۈن، مەزكۇر قىسمىنى قايتىدىن رەتلەپ ۋە ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، «قۇرئان ۋە سۈننەت نۇرىدا ساغلام ئەقىدە» نامىدا تەييارلاپ چىقتىم. مەن بۇ ئورۇندا، بۇ كىتابنى تۇرۇپ خەلقىمىزگە سۇنۇشتا تۆھپە قوشقان ئۇستازلارغا، خۇسۇسەن بۇنى نەشرگە تەييارلاشتىن ئىلگىرى مەن ئەرەبچە تەرجىمىسىنى بىرمۇبىر ئوقۇپ بەرگىنىمدە، باشتىن ئاخىرى تەپسىلىي ئاڭلاپ چىققاندىن كېيىن، قىممەتلىك پىكىرلىرىنى بېرىپ، قوللاپ-قۇۋۋەتلىگەن پىروفېسسور، دوكتور ئابدۇلمۇنئىم ئۇستازغا، كومپيۇتېرغا چۈشۈرۈپ رەتلەشكە يېقىندىن ياردەمدە بولغان، تەھرىرلىگەن، مۇقاۋىنى لايىھەلىگەن ۋە ئىقتىسادىي ياردەمدە بولغان قېرىنداشلارغا چىن قەلبىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن ۋە چوڭقۇر مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرۈش بىلەن بىللە، مېھرىبان ئاللاھتىن بۇ ئەمەلىمىزنى سەدىقە جارىيە قاتارىدا قوبۇل قىلىشىنى ئۆتۈنۈپ سورايمەن. «من دل على خير فله مثل أجر فاعله» «كىمكى بىر كىشىنى ياخشىلىققا باشلاپ قويسا، ئۇنىڭغا شۇ ياخشىلىقنى قىلغۇچىنىڭ ئەجرىگە ئوخشاش ئەجىر

بېرىلىدۇ».[1]

رەسۇلۇللاھ ﷺ ئېيتقاندەك: «ئەمەللەر پەقەت نىيەتكە باغلىقتۇر...». يەنى كىشى نىيىتىگە قارىتا قىلغان ئەمەللىرىنىڭ نەتىجىسىگە ۋە ساۋابىغا ئېرىشىدۇ. مېنىڭ بۇ كىچىككىنە ئەمىلىمدىكى نىيەت ۋە مەقسىتىم ـ ئۆز خەلقىمىزنىڭ بۇ رىسالىدىن پايدىلىنىپ، ئەقىدىسىدىكى بەزى يېتەرسىزلىكلەرنى تۈزىتىۋېلىشىغا سەۋەب بولۇش ئارقىلىق، ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىشتۇر.

مېھرىبان ۋە شەپقەتلىك رەببىم ئاللاھتىن بۇ تىرىشچانلىقىمنى ئۆزىنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن خالىس قىلىنغان ئەمەللەر قاتارىدا قوبۇل قىلىشىنى ۋە بۇ كىتابنى مۇسۇلمانلارغا كۆپ مەنپەئەتلىك قىلىپ بېرىشىنى ئۈتۈنۈپ سورايمەن. يەتكۈزۈش بىزدىن، ھىدايەت پەقەت يېگانە ئاللاھ تەرەپتىندۇر.

◆ ئەسكەرتىش

كىتاب مەزمۇنىنىڭ ئۆزىراپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، كىتابتىكى ھەربىر مەسىلىگە كىتاب ۋە سۈننەتتىن قىسقا دەلىللەر ھەمدە مۆتىۋەر ئىسلام ئالىملىرىنىڭ ھېكمەتلىك سۆزلىرىدىن قىسقا ئۆرنەكلەر بېرىلدى. ئوقۇرمەنلەردىن بۇ كىتابنى باشتىن - ئاخىر تولۇق ئوقۇشى ئالاھىدە تەلەپ قىلىنىدۇ. چۈنكى، ئەقىدە مەسىلىلىرى باش - ئاخىرى بىر-بىرىنى تولۇقلايدىغان ۋە ئۆزئارا چەمبەرچاس باغلانغان ماۋزۇلار بولغانلىقى ئۈچۈن، تولۇق ئوقۇلماي قالسا، نازۇك نۇقتىلاردا خاتا چۈشەنچە شەكىللىنىپ قېلىپ، ئەقىدە چۈشەنچىسىدە خاتالىشىش كېلىپ چىقىشى مۇمكىن.

ـ ئەھمەد قاراخان ئوسمان ئوغلى

---

(1) مۇسلىم توپلىغان.

مۇقەددىمە

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ «ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ نەزىرىدە مەقبۇل دىن ئىسلام (دىنى) دۇر»[1].

پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «لايؤمن احدكم حتى يكون هواه تبعا لما جئت به» «سىلەرنىڭ بىرىڭلار ئۆزىنىڭ ئارزۇ - ھەۋەسلىرىنى مەن ئېلىپ كەلگەن دىنغا تولۇق بويسۇندۇرمىغۇچە، ھەقىقىي مۇئمىن بولالمايدۇ».

بارلىق ھەمدۇسانالار ئالەملەرنىڭ رەببى، چەكسىز قۇدرەتلىك ۋە رەھىم - شەپقەتلىك رەببىمىز ئاللاھقىلا خاستۇر! ئۇ بىزنى بەردەم قەددى - قامەت ۋە گۈزەل ھۆسن - جامال بىلەن يارىتىپ، ئەقىل - ئىدراك ئاتا قىلىش ئارقىلىق، بىزنى باشقا مەخلۇقاتلاردىن ئەزىز قىلدى. بۇ پانىي دۇنيادىكى قىسقىغىنە ھاياتىمىزدا، ئۆزىنىڭ ئىرادىسىگە ئۇيغۇن ھالدا ياشاپ، ئىككى دۇنيالىق بەخت - سائادەتكە ئېرىشىشىمىز ئۈچۈن، بىزگە پەيغەمبەرلەرنى يولباشچى قىلىپ ئەۋەتىپ، مۇقەددەس كىتابلارنى نازىل قىلىپ، بىزنى ئىسلام بىلەن شەرەپلەندۈردى، ئىمان بىلەن ئەزىز قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئەگەر بىز ئىسلام ۋە ئىماننى خۇددى قۇرئاندا نازىل قىلىنغاندەك ۋە پەيغەمبەر ﷺ ئۆگەتكەندەك ئەينەن ۋە توغرا چۈشىنىپ ئەمەل قىلساق، بىزگە ئاتا قىلىنغان ئۇ شەرەپ ۋە ئىززىتىمىزنى ساقلاپ قېلىپ، ئىككى دۇنيادا بەختكە ئېرىشەلەيدىغانلىقىمىزدىن خۇش بېشارەت بەردى. ئاللاھ تائالا ئىلىم ئۆگىنىش ۋە بىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى بايان قىلىپ، تۇنجى نازىل قىلغان ئايەتلىرىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ٱقۡرَأۡ بِٱسۡمِ رَبِّكَ ٱلَّذِي خَلَقَ ۝١ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ مِنۡ عَلَقٍ ۝٢ ٱقۡرَأۡ وَرَبُّكَ ٱلۡأَكۡرَمُ ۝٣ ٱلَّذِي عَلَّمَ بِٱلۡقَلَمِ ۝٤ عَلَّمَ ٱلۡإِنسَٰنَ مَا لَمۡ يَعۡلَمۡ ۝٥﴾ «ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن (1)

(1) سۈرە ئال ئىمران، 19- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۇ ئىنسانىنى لەختە قاندىن ياراتتى (2) ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر (3) ئۇ قەلەم بىلەن (خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى (4) ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى(5)»[1].

ئاللاھ تائالا نازىل قىلغان تۇنجى ئايەتلىرىدە ئىنسانلارنىڭ ئىلىم ئۆگىنىشىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى؛ بولۇپمۇ، ئالدى بىلەن ياراتقان رەببىنى بىلىش، ئاندىن ئىنسان ئۆزىنىڭ نېمىدىن يارىتىلغانلىقى، نېمە ئۈچۈن يارىتىلغانلىقى ۋە نەگە باردىغانلىقىنى ئۆگىنىش ۋە بىلىشنىڭ لازىملىقىنى بايان قىلدى. شۇنداقلا، ئىنسان قەلەم ئارقىلىق ئۆگەنسە، بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلەلەيدىغانلىقى؛ ئىلىم - مەرىپەت ئارقىلىق كەرەملىك رەببىنى ھەقىقىي تونۇپ، ئۇنىڭ ئىرادىسىگە ئۈيغۇن ئەمەل قىلالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ھەممىدىن بۇرۇن ئۆگىنىشنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكىنى بىزگە بىلدۈرگەن مەرھەمەتلىك رەببىمىزگە ئۆزى رازى بولغۇدەك دەرىجىدە چەكسىز ھەمدۇسانا ئېيتىمىز.

بۇ دۇنيادا بىرەر ياخشىلىقلا بولسا، ئۇنى ۋە ئۇنىڭ ياخشى نەتىجىسىنى ئىنسانلارغا تەپسىلىي بايان قىلىپ بەرگەن؛ ھەرقانداق يامانلىق بولسا، ئىنسانلارنى ئۇنىڭدىن ۋە ئۇنىڭ يامان ئاقىۋىتىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ، پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى مۇكەممەل ئادا قىلغان يولباشچىمىز مۇھەممەد ﷺ گە، ئۇ زاتنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى، ساھابىلىرى ۋە سۈننىتىگە مەھكەم ئېسىلغان ئەگەشكۈچىلىرىگە ئاللاھنىڭ رەھمىتى ۋە مەرھەمىتى بولسۇن! بەخت - سائادەتنىڭ پارلاق يولىنى كەسكىن ۋە ئوچۇق ھالدا: «يا أيها الناس قد تركت فيكم ما ان اعتصمتم به فلن تضلوا ابدا كتاب الله وسنة نبيه» «ئى خالايىق! مەن سىلەرگە شۇنداق ئىككى نەرسە قالدۇردۇمكى، ئۇنىڭغا چىڭ ئېسىلساڭلار ھەرگىز ئازمايسىلەر. ئۇلار: ئاللاھنىڭ كىتابى ۋە پەيغەمبىرىنىڭ سۈننىتىدۇر» دەپ بايان قىلغان پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ﷺ گە چەكسىز دۇرۇد ۋە سالاملار بولسۇن!

شۇنداقلا، مېھرىبان رەببىمىز ئاللاھ بىزگىمۇ ھەم مەنپەئەتلىك ئىلىم ئاتا قىلسۇن، بىلگىنىمىزگە ئۈيغۇن ئەمەل قىلغىلى نېسىپ قىلسۇن!

ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ چەكسىز مېھرىبانلىقى بىلەن، پۈتۈن ئىنسانلارغا ئىسلام دىنىنى مۇكەممەل دىن ۋە بەخت - سائادەتنىڭ مەنبەسى قىلىپ بېكىتتى، ئاندىن ئۇنى بەندىلىرىنىڭ مەڭگۈلۈك دىنى قىلىشقا رازى بولۇپ مۇنداق دېدى: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ «بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېئىمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم»[2].

(1) سۈرە ئەلەق، 1- ئايەتتىن 5- ئايەتكىچە.

(2) سۈرە مائىدە، 3- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىنسانىيەت تارىخى شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ئىنسانلار مەلۇم بىر ئىدىئولوگىيەلىك ئەقىدىنىڭ يېتەكچىلىكىسىز ۋە چوقۇنىدىغان بىرەر ئىلاھ - مەبۇدسىز ياشىيالمايدۇ. شۇ سەۋەبتىن، جاھالەت زۇلمىتىدە گاڭگىراپ يۈرگەن بىر قىسىم ئىنسانلار بولسا، ئاللاھ تائالا تاللاپ بەرگەن ئىسلام دىنىنىڭ قائىدە - قانۇنلىرىنى ئۆز نەپسى - خاھىشلىرى بويىچە ئۆزگەرتىپ ياكى تەقلىد قىلىپ، ئۆزىنىڭ ھاۋايى - ھەۋىسىگە ماس كېلىدىغان باتىل دىنلارنى پەيدا قىلىشىدۇ. ھالبۇكى، ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن تارتىپ تاكى قىيامەتكىچە بولغان پۈتۈن ئىنسانلارغا رازى بولغان دىن – پەقەت ئىسلام دىنى بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ دۇنيا - ئاخىرەتلىك بەخت - سائادىتى ئۈچۈن تاللاپ بەرگەن يېگانە ھەق دىندۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ ٱلدِّينَ عِندَ ٱللَّهِ ٱلۡإِسۡلَٰمُ﴾ «ئاللاھنىڭ نەزىرىدىكى (مەقبۇل) دىن ھەقىقەتەن ئىسلام دىنىدۇر»[1].

شەكسىزكى، ئىسلامدىن باشقا ھەرقانداق بىر كۆز قاراش، قائىدە - تۈزۈم ۋە ئېقىملار ئىنسانلارغا توغرا يېتەكچىلىك قىلالايدىغان «دىن» بولالمايدۇ ۋە دىن بولۇشقا ئەسلا لايىقىتى يوق، ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدىمۇ قوبۇل بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٨٥﴾ «كىمكى ئىسلامنىڭ غەيرىنى دىن قىلىۋالماقچى بولىدىكەن، ھەرگىز ئۇ (يەنى ئۇنىڭ دىنى) قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئۇ ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىدۇر»[2].

بۇ پانىي ئالەمدىكى قىسقىغىنە ئۆمرىمىزنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئۇيغۇن، مەنىلىك ۋە مەنپەئەتلىك ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا بىزگە تاللاپ بەرگەن بىردىنبىر ھەق دىن بولغان مۇقەددەس ئىسلام دىنىمىزنى مۇكەممەل ئۆگىنىشىمىز پەرزى ئەين، باش تارتىشقا بولمايدىغان مەجبۇرىيەتتۇر.

«دىن» دېگەندە تۇنجى بولۇپ ئەقلىمىزدىن كېچىدىغىنى – ئۇنىڭدىكى ئەقىدە ۋە ئىدىئولوگىيەدۇر. چۈنكى، ھەرقانداق ئىش ئەقىدە ۋە ئىدىئولوگىيە ئۈلىدىن ئۇنۇپ چىقىپ، شۇنىڭ يېتەكچىلىكىدە داۋاملىشىدۇ. ئەقىدىسىز توغرا دىن ۋە سالىھ ئەمەل - ئىبادەت ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز ئالدى بىلەن ئۆگىنىشكە تېگىشلىك ئەڭ مۇھىم بىلىم – ئىسلام ئەقىدىسى بولۇپ، ئۇنى بىلىش مۇسۇلمانلىقنىڭ شەرتى، ئىمانىنىڭ ئاساسىدۇر.

شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى، بىز ئىنسانلار بۇ دۇنياغا پەقەت يېگانە ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا يارىتىلغان. ئەقىدە ھەرقانداق بىر ئىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشىنىڭ ئىدىيەۋى ئاساسى،

(1) سۈرە ئال ئىمران، 19- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئال ئىمران، 85- ئايەت.

مەنىۋى خەرىتىسى ۋە تۈپ مەنبەسى بولغاندەك، ھەرقانداق بىر ئىش - ھەرىكەتنىڭ «ئىبادەت» بولۇشىنىڭ شەرتى ۋە ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا قوبۇل بولۇشىنىڭ كاپالىتىدۇر. ئەقىدىسىز ھېچبىر ئىش ۋۇجۇدقا چىقمىغاندەك، بىر ئىنسان قانچە كۆپ ياكى جاپالىق ئەمەل قىلىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىڭ ئەقىدىسى توغرا بولمىسا، ئۇنىڭ ئەمەللىرى يەنىلا ئىبادەت ھېسابلانمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاللاھ خالىسا، بىز بۇ دەرسىمىزدە مۇقەددەس دىنىمىز ئىسلامنىڭ ئەقىدىسى ۋە ئىدىئولوگىيەلىك ئاساسىنى قۇرئان ۋە سۈننەتتە كۆرسىتىلگەن بويىچە ئۆگىنىپ چىقىمىز.

1

باب

ئىلىم تەلەپ قىلىشنىڭ ئىسلامدىكى ئورنى

«طلب العلم فريضة على كل مسلم»

ــ ئىلىم ئۆگىنىش ھەربىر مۇسۇلمانغا پەرزدۇر.[1]

ئىمام بۇخارى ئۆزىنىڭ «سەھىھ بۇخارى» ناملىق كىتابىدا: «ئىلىم ئۆگىنىش ئەمەل قىلىشنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ» دەپ ئايرىم بىر باب تۈزگەن ۋە بۇ سۆزىگە: ﴿فَٱعۡلَمۡ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ وَٱسۡتَغۡفِرۡ لِذَنۢبِكَ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتِۗ﴾ «<لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ> نى بىل ھەمدە گۈناھىڭ ۋە ئەر - ئايال مۇئمىنلەر ئۈچۈن مەغپىرەت تىلە»[2] دېگەن ئايەتنى دەلىل قىلىپ: «ئاللاھ تائالا يۇقىرىقى ئايەتتە بىلىشنى مەغپىرەت تىلەشتىن ئىبارەت ئەمەلنىڭ ئالدىغا قويغان» دېگەن.

ھەرقانداق ئەمەل - ئىبادەتنىڭ ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن، ئالدى بىلەن شۇ ئىبادەتنىڭ ماھىيىتىنى بىلىشىمىز شەرت. ئىلىمسىز ھالدا ياكى باشقىلارنى قارىغۇلارچە دوراش ئارقىلىق قىلىنغان ئەمەل ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا قوبۇل بولمايدۇ. ھەتتا «لا إله إلا الله، محمد رسول الله» دەپ شاھادەت ئېيتىپ مۇسۇلمان بولۇش ئۈچۈنمۇ، شۇ كەلىمىنىڭ مەنىسىنى بىلىپ تۇرۇپ دېگەن بولۇشى شەرت. شۇڭا، ئىلىم ئۆگىنىش پەرز بولۇپلا قالماي، بەلكى ئۇنىڭ باشقا بارلىق پەرزلەردىن ئىلگىرى كېلىدىغان زۆرۈر پەرز ئىكەنلىكىنى بىلىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر پەرزدۇر.

ھەقنى تونۇپ يېتىش، بىلگەن ھەقىقەتكە ئەمەل قىلىش، باشقىلارنى ھەق يولغا دەۋەت قىلىش ۋە بۇ مۇقەددەس يولدا دۇچ كەلگەن سىناق - مۇشەققەتلەرگە سەۋر قىلىش ھەربىر مۇسۇلمانغا پەرزدۇر ۋە ئىنسانىيىتىڭ نىجاتلىققا ئېرىشىشىنىڭ ئاساسىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَٱلۡعَصۡرِ ۝١ إِنَّ ٱلۡإِنسَٰنَ لَفِي خُسۡرٍ ۝٢ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَتَوَاصَوۡاْ بِٱلۡحَقِّ وَتَوَاصَوۡاْ بِٱلصَّبۡرِ ۝٣﴾ «زامان بىلەن قەسەمكى، (1) ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، بىر - بىرىگە ھەقنى تەۋسىيە قىلىشقان، بىر - بىرىگە سەۋرنى تەۋسىيە قىلىشقان كىشىلەردىن باشقا ھەممە ئادەم چوقۇم زىيان ئىچىدىدۇر [2 – 3]»[3].

ئىبنى قەييىم رەھىمەھۇللاھ سۈرە ئەسىر ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئىمام شافىئىي رەھىمەھۇللاھ: <ئەگەر ئىنسانلار مۇشۇ سۈرە ئۈستىدە تەپەككۇر قىلغان بولسا، ئۇلارغا ئەلۋەتتە يېتەرلىك بولاتتى> دېگەنىدى. دېمەك، ئىنسان بۇ سۈرىدە بايان قىلىنغان تۆت مەرتىۋىنى ھاياتىدا

---

(1) ئىبنى ماجە توپلىغان، «سەھىھ» ھەدىس.

(2) سۈرە مۇھەممەد، 19- ئايەت

(3) سۈرە ئەسىر.

ئەملگە ئاشۇرغاندىلا، ئىمانى كامىل بولىدۇ: بىرىنچى، ھەقنى تونۇش ۋە بىلىش؛ ئىككىنچى، ئەمەل قىلىش؛ ئۈچىنچى، بىلمەيدىغانلارغا ئۆگىتىش ۋە بىلدۈرۈش: تۆتىنچى، يۇقىرىقى ئۈچ باسقۇچ يولىدىكى مۇشەققەت ۋە ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلىش».[1]

ھەقىقەتنى تونۇش ۋە بىلىش – مۇسۇلمان كىشى ئۈچۈن ھەرقانداق پەرزىنىڭ ئالدىدا تۇرىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان بەزى ئالىملار شۇنداق دەيدۇ: «بۇ دىن پەقەت ئىلىم بىلەنلا توغرا ھالەتتە داۋاملىشىدۇ». چۈنكى، جاھالەت ۋە بىلىمسىزلىك ئازغۇنلۇقنىڭ ئەسلى مەنبەسىدۇر. ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمىر ئىبنى ئاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە، رەسۇلۇللاھ ﷺ مۇنداق دېگەن: «ان الله لا يقبض العلم انتزاعا ينتزعه من العباد ولكن يقبض العلم بقبض العلماء حتي اذا لم يبق عالما اتخذ الناس رُؤُوسا جهالا فسوءلوا فأفتوا بغير علم فضلوا وأضلوا» «شۇبھىسىزكى، ئاللاھ ئىلىمنى بەندىلەرنىڭ كۆڭلىدىن بىراقلا سۇغۇرۇپ ئالمايدۇ، بەلكى ئالىملارنى ئېلىپ كېتىش ئارقىلىق ئىلىمنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ. ئاندىن ئالىم قالمىغانلىقتىن، ئىنسانلار جاھىل (بىلىمسىز)لەرنى ئۆزىگە باش قىلىۋالىدۇ - دە، ئۇلار سورالغان سوئاللارغا ئىلىمسىز پەتۋا بېرىپ، ئۆزلىرىمۇ ئازىدۇ ۋە باشقىلارنىمۇ ئازدۇرۇۋېتىدۇ»[2].

(1) ئىبنى قەييىم رەھىمەھۇللاھنىڭ «مفتاح دار السعادة» (بەخت - سائادەت دىيارىنىڭ ئاچقۇچى) ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى.

(2) بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان.

ئىلىم تەلەپ قىلىشنىڭ پەرزلىكى

ئىسلام شەرىئىتىدە ئىلىم تەلەپ قىلىش، پەرزلىك دەرىجىسىگە ئاساسەن «پەرز ئەين» ۋە «پەرز كۇپايە» دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

1. پەرز ئەين ئىلىم

پەرز ئەين ئىلىملەر ـ ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ ئۆزى بىۋاستە ئۆگىنىشى شەرت بولغان، ئۇنى بىلمەسلىككە ھېچقانداق ئۆزرە كۆرسىتەلمەيدىغان ئىلىملەرنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئىككى قىسىمغا ئايرىلىدۇ:

بىرىنچى، بارلىق ئىنسانلارغا ئومۇمىي پەرز ئەين بولغان ئىلىملەر.

بۇلار: رەببىنى تونۇش ۋە بىلىش، دىنىنىڭ ئاساسلىرىنى بىلىش، پەيغەمبىرىنى تونۇش، قەتئىي بولغان ھالال-ھارامنى پەرق ئېتىش... كە ئوخشاش، بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ قەتئىي بىلىشى لازىم بولغان ئاساسىي بىلىملەردۇر.

ئىككىنچى، مەلۇم بىر ئەمەل-ئىبادەتنى قىلماقچى بولغان كىشىلەرگە خاس پەرز بولىدىغان ئىلىملەر.

مەسىلەن، ھەجگە بارماقچى بولغان كىشى ئۈچۈن، ھەجنىڭ ئەدەپ - ئەركانلىرى، ۋاجىبلىرىنى ئۆگىنىشى پەرز ئەين بولۇپ، ھەجگە بارالمىغانلارغا بۇلارنى ئۆگىنىش پەرز ئەمەس. ئۆيلەنمەكچى بولغان كىشىنىڭ نىكاھ ۋە تالاق ئەھكاملىرى، ئەر - ئاياللىق مۇناسىۋەتتىن كېيىنكى غۇسۇل ۋاجىباتى... قاتارلىق ئائىلە تۈرمۇشىدىكى زۆرۈر بىلىملەرنى ئۆگىنىشى پەرز ئەيندۇر. لېكىن، ئۆيلىنىشكە شارائىتى توشمىغان ياكى بۇنى نىيەت قىلمىغان كىشىلەر ئۈچۈن، بۇ بىلىملەر پەرز ئەين ئەمەس، بەلكى پەرز كۇپايە ھېسابلىنىدۇ.

2. پەرز كۇپايە ئىلىم

پەرز كۇپايە ئىلىملەر ـ شەرىئەت ئىستىلاھىدا، پەرزى ئەين بولغان ئاساسىي بىلىملەردىن باشقا، بىر قىسىم مۇسۇلمانلار ئۆگىنىپ جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجىنى قامدىغان ئەھۋالدا، قالغانلارنىڭ زىممىسىدىن ساقىت بولىدىغان، لېكىن ھېچكىم ئۆگەنمىسە پۈتكۈل جەمئىيەت گۇناھكار بولىدىغان ئىلىملەرنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، زاكات، مىراس ۋە دۆلەت مۇداپىئە ئىلىملىرىگە ئوخشاش. بىر يۇرتتا زاكات ئەھكاملىرىنى پۈختا بىلىدىغان بىرقانچە ئالىم بولسا، خەلق ئۇلاردىن

سوراپ زاكات پەرزىنى ئادا قىلالايدۇ. شۇڭا بۇ ئىلىمنى ھەممەيلەننىڭ تەپسىلىي ئۆگىنىشى پەرزى ئەين ئەمەس، پەرزى كۇپايە بولىدۇ.

ئەگەر بۇ پەرز كۇپايە ئىلىمگە نىسبەتەن ھاجەتتىن چىققۇدەك ئالىملار بولمىسا، يۇرت خەلقىنىڭ ھەممىسگە دەرھال ھاجىتىدىن چىققۇدەك بىر تۇركۇم ئالىملارنى يېتىشتۇرۇش پەرز بولىدۇ. ئەگەر ھېچكىم بۇ مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالمىسا، پۈتكۈل جامائەت پەرزنى تەرك ئەتكەن گۇناھكار بولىدۇ. فىقھىنىڭ باشقا تارماقلىرىنى ۋە قۇرئان، ھەدىس ئىلىملىرىنى چوڭقۇر ئۆگىنىشمۇ مۇشۇنىڭغا قىياس قىلىنىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش، تېبابەت، ئىنژېنېرلىق، دېھقانچىلىق قاتارلىق جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان بارلىق دۇنياۋى پەن - تېخنىكا بىلىملىرىنى ئۆگىنىشمۇ پەرز كۇپايە ھېسابلىنىدۇ.

جىھادقا دائىر ئىلىملەرنى ئۆگىنىش مۇجاھىدلار ئۈچۈن خاس پەرزدۇر. جىھادنىڭ پەرزلىك ئورنىنى (يەنى نۆۋەتتىكى جىھادنىڭ پەرز ئەين ياكى پەرز كۇپايە ئىكەنلىكى)، مەقسەت - نىشانلىرى ۋە ئالدىدىكى دۈشمەننىڭ كىملىكى قاتارلىق جىھادنىڭ ئاساسلىق مەلۇماتىنى بىلىش ھەربىر مۇجاھىدقا پەرز ئەيندۇر. ئەمما، جىھادنىڭ تەپسىلىي فىقھىي مەسىلىلىرىنى ئىگىلەش پەرزى كۇپايە ھېسابلىنىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، فىقھىشۇناس ئالىملار بۇ ھەقتە مۇنداق بىر قائىدىنى ئوتتۇرىغا قويغان: «ما لا يتم الواجب الا به فهو واجب» «بىر پەرزنى ئادا قىلىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان نەرسىنىڭ ئۆزىمۇ پەرزدۇر». مەسىلەن، بىر كىشىنىڭ نامازدا ئىمام بولۇشى ئۈچۈن، نامازنى ئەھكاملىرىنى، قىرائەت قائىدىلىرىنى، ئەركان - شەرتلەرنى بىلىشى پەرزدۇر. چۈنكى، ئىمامەت ۋەزىپىسى بۇ بىلىملەرسىز ئادا بولمايدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش، ھەر قانداق ئىبادەتنى توغرا ئادا قىلىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى ئىلىم بولغانلىقى ئۈچۈن، شۇ ئىبادەتكە كېرەكلىك ئىلىمنى ئۆگىنىشمۇ شۇبھىسىز پەرزدۇر.

خۇلاسىلەپ ئېيتقاندا، ئىلىم ئۆگىنىش مۇتلەق پەرزدۇر. چۈنكى، ئىلىم ـ مۇسۇلمان بولۇشنىڭ شەرتى، ئەمەل - ئىبادەتلەرنىڭ قوبۇل بولۇشنىڭ شەرتى ھەمدە كۇفۇر، شېرىك ۋە باشقا گۇناھلاردىن ساقلىنىشنىڭ قالقىنىدۇر.

ئىلىم ۋە ئالىمنىڭ پەزىلىتى

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە سۆيۈملۈك پەيغەمبىرى مۇھەممەد ﷺ گە ئىلىم ھەققىدە قىلىدىغان دۇئادىن تەلىم بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَقُل رَّبِّ زِدۡنِي عِلۡمٗا ١١٤﴾ «<ئى پەرۋەردىگارىم! ئىلمىمنى زىيادە قىلغىن!> دېگىن»[1]. تەپسىرشۇناس ئالىملار بۇ ئايەتنىڭ تەپسىردە مۇنداق دېگەن: «ئەگەر ئىلىمدىن ئۆزۈل-بىرەر ئەمەل بولغان بولسىدى، ئاللاھ تائالا ئەلۋەتتە ئەلچىسى مۇھەممەد ﷺ نى شۇ ئەمەلنى زىيادە قىلىپ بېرىشنى تىلەشكە بۇيرۇغان بولاتتى». بۇ ئايەتنىڭ تەپسىردە شەيخ ئەبۇ بەكرى جەزائىرى مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئايەتتە ئىنسان ئۆز ئىلمىنىڭ زىيادە بولۇشىغا ھەرۋاقىت ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىنغان». دېمەك، ئىلىم ئەمەللەرنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى ۋە تاجىدۇر.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «رەسۇلۇللاھ ﷺ دۇئا قىلىپ مۇنداق دەيتتى: <اللَّهُمَّ انْفَعْنِي بِما عَلَّمْتَنِي, وعَلِّمْنِي ما ينفعني, وزِدْنِي عِلما, والحمد لله على كلِّ حال> <ئى ئاللاھ! ماڭا ئۆگەتكەن ئىلىملىرىڭنى مەن ئۈچۈن مەنپەئەتلىك قىلىپ بەرگىن، ماڭا پايدىلىق ئىلىم ئاتا قىلغىن، ئىلمىمنى زىيادە قىلغىن. بارلىق ھەمدۇسانالار ھەر ۋاقىت ساڭىلا خاستۇر!». [2]دېمەك، ئىلىم شۇنداق بىر زور بايلىق ۋە بىباھا ئەڭگۈشتەركى، قانچە كۆپ بىلگەنسېرى، تېخىمۇ كۆپ بىلىشكە شۇنچە ئېھتىياجمىز ۋە تەشنالىقىمىز ئاشىدۇ.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَٱعۡلَمۡ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ وَٱسۡتَغۡفِرۡ لِذَنۢبِكَ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتِۗ﴾ «بىلگىنكى، ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، گۇناھىڭ ۋە ئەر - ئايال مۇئمىنلەر ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىگىن»[3]. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە «بىلىش»نى «مەغپىرەت تىلەش»تىن ئىبارەت ئەمەلنىڭ ئالدىغا قويۇپ، ئەمەل قىلىشتىن بۇرۇن چوقۇم بىلىش لازىم ئىكەنلىكى ۋە بىلىشنىڭ ئەمەلنىڭ ئالدىدا تۇرىدىغان پەرز ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەن.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَرۡفَعِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡ وَٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ دَرَجَٰتٖ﴾ «ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ»[4]. ئاللاھ

---

(1) سۈرە تاھا، 114- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) تىرمىزي ۋە ئىبنى ماجە توپلىغان.

(3) سۈرە مۇھەممەد، 19- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە مۇجادىلە، 11- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

تائالا بۇ ئايەتتە ئىلمىنىڭ پەزىلىتى ئارقىلىق ئالىملارنىڭ دەرىجىسى ۋە مەرتىۋىسىنىڭ ئالىي بولىدىغانلىقىنى كۆرسەتكەن.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡ﴾ «ئى مۇئمىنلەر! ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە ۋە ئۆزۈڭلاردىن بولغان ئىش ئۇستىدىكىلەرگە ئىتائەت قىلىڭلار»[1]. بۇ ئايەتتىكى ئىتائەت قىلىشقا بۇيرۇلغان «ئىش ئۇستىدىكىلەر» ھەققىدە بەزى ئالىملار: «ئەمىر، خەلىپە، ئىمام ياكى قوماندان قاتارلىق ھۆكۈمدارلارنى كۆرسىتىدۇ» دېسە؛ يەنە بىر قىسىم ئالىملار: «ئالىملارنى كۆرسىتىدۇ» دەپ تەپسىرلىگەن. ئەمەلىيەتتە، بۇ ئىككى تەپسىر بىر - بىرىنى تولۇقلايدۇ. چۈنكى، بىر ھۆكۈمران ياكى قوماندانىدا دىنىي ئىلىم بولمىغان تەقدىردە، ئۇ ھۆكۈم چىقىرىش ۋە ئىش يۈرگۈزۈشتە يەنىلا ئالىملارنىڭ يېتەكچىلىكىگە ۋە مەسلىھەتىگە تايىنىشقا مەجبۇر بولىدۇ. دېمەك، ھەقىقىي يېتەكچىلىك ئاخىرقى ھېسابتا يەنىلا ئىلىم ئەھلىگە مەنسۇپ بولىدۇ. كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئالىملارنى ئىتائەت قىلىنغۇچى يۇكسەك ماقامغا كۆتۈرگەن بولۇپ، مانا بۇ – ئىلىمنىڭ نەقەدەر شەرەپلىك، ئالىملارنىڭ نەقەدەر پەزىلەتلىك ئىكەنلىكىنىڭ روشەن دەلىلىدۇر.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شَهِدَ ٱللَّهُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ وَأُوْلُواْ ٱلۡعِلۡمِ قَآئِمَۢا بِٱلۡقِسۡطِۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ١٨﴾ «ئاللاھ ئادالەتنى بەرپا قىلغان ھالدا گۇۋاھلىق بەردىكى، ھەقىقەتەن ئۇنىڭدىن باشقا (ئىبادەت قىلىشقا لايىق) ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر. پەرىشتىلەرمۇ، ئىلىم ئەھلىلىرىمۇ شۇنداق گۇۋاھلىق بەردىكى، ھەقىقەتەن ئۇنىڭدىن باشقا (ئىبادەت قىلىشقا لايىق) ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر، ئۇ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر»[2].

ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئالىملارنىڭ ئورنىنى شۇ قەدەر يۇكسەك ئورۇنغا قويغانكى، دۇنيادىكى ئەمەللەرنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى، ئەڭ كاتتىسى، تۇپ نېگىزى ۋە ئاساسى بولغان تەۋھىدكە گۇۋاھلىق بېرىشتە، ئاللاھ تائالا ئۆزىنى پەرىشتىلەر ۋە ئىلىم ئەھلى بىلەن بىر سەپتە زىكىر قىلدى. بۇ نېمىدېگەن كاتتا شەرەپ ۋە يۇقىرى مەرتىۋە - ھە! ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇ يەردىكى گۇۋاھلىق – ئالەملەرنىڭ رەببىنىڭ ۋەھدانىيىتى ۋە يەككە - يېگانىلىقىغا بولغان گۇۋاھلىقتۇر. بۇ ھەقتە ئالىملارنىڭ شۇنداق بىر ھېكمەتلىك سۆزى بار: «گۇۋاھلىق بەرگۈچىنىڭ قەدرى – گۇۋاھلىق بېرىلگۈچىنىڭ قەدرىگە قاراپ ئۆلچىنىدۇ».

---

(1) سۈرە نىسا، 59- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئال ئىمران، 19- ئايەت.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ثُمَّ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ يُخۡزِيهِمۡ وَيَقُولُ أَيۡنَ شُرَكَآءِيَ ٱلَّذِينَ كُنتُمۡ تُشَٰٓقُّونَ فِيهِمۡۚ قَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ إِنَّ ٱلۡخِزۡيَ ٱلۡيَوۡمَ وَٱلسُّوٓءَ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ٢٧﴾ «ئاندىن كېيىن ئاللاھ ئۇلارنى قىيامەت كۈنى رەسۋا قىلىدۇ، (ئۇلارغا كايىپ): <مېنىڭ شېرىكلىرىم قېنى قەيەردە؟ سىلەر ئۇلار توغرىسىدا (پەيغەمبەرلەر بىلەن) مۇنازىرىلىشەتتىڭلارغۇ؟> دەيدۇ. ئىلىم بېرىلگەنلەر (يەنى ئۇلارنى ئىمانغا دەۋەت قىلغان پەيغەمبەرلەر ۋە ئۆلىمالار): <بۈگۈن رەسۋالىق ۋە ئازاب ھەقىقەتەن كاپىرلارغا تېگىشلىكتۇر> دەيدۇ»[1]. ھەممىگە مەلۇمكى، بۇ دۇنيادىكى ھاكىم، مۇپتى ۋە قازى قاتارلىقلار ئىلىم بېرىلگەن ئالىملاردۇر. بۇ ئايەتتە، ئاللاھ تائالا ھېچكىم سۆزلەشكە جۈرئەت قىلالمايدىغان دەھشەتلىك قىيامەت كۈنىدىمۇ، يەنە ئالىملارنى سۆزلەش، ھەقىقەتنى ئېلان قىلىش ۋە ھۆكۈم بايان قىلىش شەرىپىگە ئېرىشتۈرىدىغانلىقىنى بايان قىلغان بولۇپ، بۇمۇ ئەلۋەتتە ئالىملارنىڭ مەرتىۋىسىنىڭ نەقەدەر ئالىي ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئاللاھ تائالا جاھىللىقتىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَسۡـَٔلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ إِن كُنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ٤٣﴾ «ئەگەر بىلمىسەڭلار، ئىلىم ئەھلىدىن (ئالىملاردىن) سوراڭلار»[2]. بۇ ئايەتتە، ئاللاھ تائالا ئالىملارنى ئىنسانلار ھايات قانۇنىيىتىنى بەلگىلەشتە مۇراجىئەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىلىم - مەرىپەت مەنبەسى قىلىپ كۆرسەتكەن. دېمەك، ئالىملار ـ ھەقىقەتنىڭ بۇلىقى ۋە ھىدايەتنىڭ يول باشچىلىرىدۇر.

ئاللاھ تائالا تالۇتنىڭ پادىشاھ بولۇش سالاھىيىتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَقَالَ لَهُمۡ نَبِيُّهُمۡ إِنَّ ٱللَّهَ قَدۡ بَعَثَ لَكُمۡ طَالُوتَ مَلِكٗاۚ قَالُوٓاْ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ ٱلۡمُلۡكُ عَلَيۡنَا وَنَحۡنُ أَحَقُّ بِٱلۡمُلۡكِ مِنۡهُ وَلَمۡ يُؤۡتَ سَعَةٗ مِّنَ ٱلۡمَالِۚ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصۡطَفَىٰهُ عَلَيۡكُمۡ وَزَادَهُۥ بَسۡطَةٗ فِي ٱلۡعِلۡمِ وَٱلۡجِسۡمِۖ وَٱللَّهُ يُؤۡتِي مُلۡكَهُۥ مَن يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٞ٢٤٧﴾ «پەيغەمبىرى ئۇلارغا: <ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرگە تالۇتنى پادىشاھ قىلىپ ئەۋەتتى> دېدى. ئۇلار (پەيغەمبىرگە ئېتىراز بىلدۈرۈپ): <ئۇ قانداقمۇ بىزگە پادىشاھ بولىدۇ؟ (ئارىمىزدا پادىشاھ ئەۋلادلىرى بولغانلىقتىن) پادىشاھلىققا بىز ئۇنىڭدىن ھەقلىقمىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ مال - مۈلكى كۆپ بولمىسا> دېدى. پەيغەمبەر: <ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرگە (پادىشاھ قىلىشقا) ئۇنى تاللىدى، ئۇنىڭ ئىلمىنى زىيادە ۋە جىسمىنى قاۋۇل قىلدى، ئاللاھ پادىشاھلىقنى خالىغان ئادەمگە بېرىدۇ. ئاللاھ (نىڭ پەزلى) كەڭدۇر، (ئۇنىڭغا كىمنىڭ لايىق بولىدىغانلىقىنى) ئوبدان بىلىدۇ> دېدى»[3]. ئاللاھ

(1) سۈرە نەھل، 27- ئايەت.

(2) سۈرە نەھل 43- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە بەقەرە، 247- ئايەت.

تائالا بۇ ئايەتتە ئىلمىي قۇۋۋەتنى جىسمانىي قۇۋۋەتنىڭ ئالدىدا بايان قىلىش ئارقىلىق، بىلىم كۆچىنىڭ ماددىي كۆچتىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى كۆرسەتكەن. جىسمانىي كۈچ بىلەن بىر تەرەپ قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان نۇرغۇن ئىشلارنى بىلىم كۈچى ئارقىلىق ئاسانلا ھەل قىلغىلى بولىدۇ. زامانىمىز كىشىلىرى بۇ ھەقىقەتنى تېخىمۇ چوڭقۇر چۈشىنىدۇ.

ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە ئىلىم ئىگىلىرى بىلەن ئىلىمسىزلەرنىڭ ھەرگىز ئوخشاش بولمايدىغانلىقىنى روشەن بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ۝٩﴾ «(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى: <بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟! بۇنى پەقەت ئەقىل ئىگىلىرىلا چۈشىنەلەيدۇ>»[1].

ئىلىم – ھەق بىلەن ناھەقنى، توغرا بىلەن خاتانى ئايرىيدىغان مىزان، ھەقىقەت يولىدا تەۋرەنمەي مۇستەھكەم تۇرۇشنىڭ ئاساسىدۇر. بۇ ھەقىقەت قۇرئاندىكى قارۇن قىسسىسىگە ئوخشاش كۆپلىگەن ئىبرەتلىك ۋەقەلەردە ئېنىق نامايان بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ فِى زِينَتِهِۦۖ قَالَ ٱلَّذِينَ يُرِيدُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا يَٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ أُوتِىَ قَٰرُونُ إِنَّهُۥ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ۝٧٩ وَقَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ ٱللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَلَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلصَّٰبِرُونَ ۝٨٠﴾ «قارۇن ئۆز قەۋمىنىڭ ئالدىغا بارلىق زىبۇ - زىننەتلىرى (بايلىقلىرى) بىلەن ھەشەمەتلىك ھالدا چىقتى، دۇنيا تىرىكچىلىكىنى كۆزلەيدىغانلار: <كاشكى بىزگىمۇ قارۇنغا بېرىلگەندەك بايلىق بېرىلگەن بولسىچۇ! ئۇ ھەقىقەتەن تەلەيلىك ئىكەن> دېيىشتى [79]. ئىلىملىك كىشىلەر: <ئىسسىت سىلەرگە! ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەملىنى قىلغان كىشىگە ئاللاھنىڭ ساۋابى ياخشىدۇر. ئۇ ساۋاب پەقەت سەۋر قىلغۇچىلارغىلا بېرىلىدۇ> دېدى [80]» [2].

يۇقىرىقى ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك، ئىنسانلار قارۇننىڭ بايلىقىنى كۆرۈپ كۆزلىرى قامىشىپ، مال - دۇنيا ھەۋىسىدە نەپسى ۋەسۋەسىگە چۈشكەندە، ئالىملار ھەقىقىي قىممەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە، قىلچە تەۋرەنمەستىن ھەقتە مۇستەھكەم تۇردى ۋە كىشىلەرگە ھەقنى تەۋسىيە قىلدى.

ئالىملار ئىلاھىي ھېكمەتلەرنى باشقىلارغا قارىغاندا تېخىمۇ ياخشى چۈشىنەلەيدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَٰلِمُونَ ۝٤٣﴾ «بۇ مىساللارنى

---

(1) سۈرە زۈمەر، 9- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە قەسەس، 79- ۋە 80- ئايەتلەر.

بىز ئىنسانلارغا بايان قىلمىز، لېكىن ئۇلارنى پەقەت ئالىملارلا چۈشىنەلەيدۇ»[1]. ئالىملار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدىكى ئادەتتىكى كىشىلەر چۈشىنىپ يېتەلمەيدىغان نازۇك مەسىللارنى ۋە چوڭقۇر ھېكمەتلەرنى چۈشىنەلەيدۇ ھەمدە كىشىلەرگە توغرىنى بايان قىلىپ بېرىدۇ.

ھەقىقىي بىلىم ئىنسانغا ئاللاھتىن قورقۇش تۇيغۇسى بېغىشلايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّمَا يَخۡشَى ٱللَّهَ مِنۡ عِبَادِهِ ٱلۡعُلَمَٰٓؤُاْ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٞ ٢٨﴾ «ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا (ھەقىقىي) قورقىدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن غالىبتۇر، مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر»[2]. ئاللاھتىن قورقۇش ھاياتىي دۇنيادىكى ئەڭ شەرەپلىك ئەمەل بولۇپ، ئالىملار ئىلىمنىڭ بەركىتىدىن بۇ شەرەپكە سازاۋەر بولغان. دېمەك، ھەقىقىي ئىلىم ئىنسانغا خۇشۇئ ۋە تەقۋالىق شەرپىنى بەخش ئېتىدۇ.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿هُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۡهُ ءَايَٰتٞ مُّحۡكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٞۖ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمۡ زَيۡغٞ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنۡهُ ٱبۡتِغَآءَ ٱلۡفِتۡنَةِ وَٱبۡتِغَآءَ تَأۡوِيلِهِۦۖ وَمَا يَعۡلَمُ تَأۡوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلّٞ مِّنۡ عِندِ رَبِّنَاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ٧﴾ «(ئى مۇھەممەد) ئۇ (ئاللاھ) ساڭا بۇ كىتابنى (قۇرئاننى) نازىل قىلدى. ئۇنىڭدا مۇھكەم (مەنىسى كەسكىن ۋە ئوچۇق) ئايەتلەر بارکى، ئۇلار كىتابنىڭ (قۇرئانىنىڭ) تۈپ ئاساسىدۇر، (ئۇ ئايەتلەر ئېنىقسىزلىق ۋە ئېھتىماللىقنى قوبۇل قىلمايدۇ)، يەنە باشقا مۇتەشابىھ (مۇئەييەن ئەمەس، ئېھتىماللىق مەناغا ئىگە) ئايەتلەرمۇ بار بولۇپ، دىللىرىدا ئەگرىلىك بارلار (غەرەزلىك ئازغۇنلار) پىتنە قوزغاش ۋە نەپسى - خاھىشىغا كۆرە مەنا بېرىش ئۈچۈن مۇتەشابىھ ئايەتلەرگە ئەگىشىپ، (ئۆز كۆزقاراشلىرىغا مۇۋاپىق ماسلاشتۇرۇپ تەپسىر قىلىشىدۇ). بۇنداق ئايەتلەرنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى پەقەت ئاللاھ بىلىدۇ ۋە چوڭقۇر بىلىم ئىگىلىرى: <بىز ئۇ ئايەتلەرنىڭ ھەممىسىگە ئىمان كەلتۈردۇق، ھەممىسى رەببىمىز تەرىپىدىن نازىل بولغان> دەيدۇ (ۋە كۆپ مەناغا ئېھتىماللىق ئايەتلەرنى ئوچۇق مەنالىق ئايەتلەر بىلەن تەپسىر قىلىش ئارقىلىق توغرىسىنى چۈشىنىدۇ ۋە بىلىدۇ)، (بۇنى) پەقەت ئەقىل ئىگىلىرىلا چۈشىنىدۇ»[3].

يۇقىرىقى ئايەتتە ئېيتىلغىنىدەك، دىننى بۇرمىلاش غەرىزىدىكى ئازغۇنلار قۇرئان ئايەتلىرىنى ئۆز خاھىشىلىرى بويىچە بۇرمىلاپ تەۋىل قىلىشماقچى بولغاندا، ئىلمىدە توشقان ئالىملار ئايەتلەرنىڭ

(1) سۈرە ئەنكەبۇت، 43- ئايەت.

(2) سۈرە فاتىر، 28- ئايەت.

(3) سۈرە ئال ئىمران، 7- ئايەت. بۇ ئايەتنىڭ تەرجىمىسى «تەپسىر مۇيەسسەر»دىن ئېلىندى.

مەنسىنى بىلگەنلىكى ئۈچۈن، ھەقنى بايان قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئىمانىي مەيدانىدا مۇستەھكەم تۇرۇش ئارقىلىق، دىننى ھەرخىل سۈيىقەستلەردىن قوغدايدۇ. ئۇلار ئىلىم قورالى بىلەن باتىلغا قارشى مۇستەھكەم قورغان بولۇپ، ھەقنىڭ بايرىقىنى بۇ قورغان ئۈستىدە جەۋلان قىلىدۇ.

ئىلىم، ئالىم ۋە ئىلىم تەلەپ قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا تۆۋەندىكى ھەدىس يېتەرلىك خۇش بېشارەتتۇر ۋە قانائەتلىنەرلىك دەلىلدۇر. كەسىر ئىبنى قەيستىن مۇنداق نەقىل قىلىنىدۇ: «كُنْتُ جالسًا مع أبي الدَّرداءِ في مسجِدِ دمَشقَ فأتاه رجُلٌ فقال يا أبا الدَّرداءِ إنِّي أتَيتُكَ مِن مدينةِ الرَّسولِ في حديثٍ بلَغني أنَّكَ تُحدِّثُه عن رسولِ اللهِ صلَّى اللهُ عليه وسلَّم فقال أبو الدَّرادءِ : أمَا جِئْتَ لحاجةٍ، أمَا جِئْتَ لتجارةٍ، أمَا جِئْتَ إلَّا لهذا الحديثِ ؟ قال : نَعم قال : فإنِّي سَمِعْتُ رسولَ اللهِ صلَّى اللهُ عليه وسلَّم يقولُ : (مَن سلَك طريقًا يطلُبُ فيه عِلمًا سلَك اللهُ به طريقًا مِن طُرقِ الجنَّةِ والملائكةُ تضَعُ أجنحتَها رضًا لطالبِ العِلمِ وإنَّ العالِمَ يستغفِرُ له مَن في السَّمواتِ ومَن في الأرضِ والحِيتانُ في الماءِ وفَضْلُ العالِمِ على العابِدِ كفضلِ القمرِ ليلةَ البدرِ على سائرِ الكواكبِ إنَّ العلماءَ ورَثةُ الأنبياءِ إنَّ الأنبياءَ لَمْ يُورِثوا دينارًا ولا دِرهمًا وأورَثوا العِلْمَ فمَن أخَذه أخَذ بحظٍّ وافرٍ» «مەن دەمەشق مەسجىدىدە ئەبۇ دەردا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن ئولتۇراتتىم. بىر ئادەم كېلىپ ئۇنىڭغا:

– ئى ئەبۇ دەردا! مەن رەسۇلۇللاھنىڭ شەھىرى (مەدىنە)دىن بىر ھەدىس ئۈچۈن كەلدىم. ئاڭلىشىمچە، ئۇ ھەدىسنى سەن رەسۇلۇللاھ ﷺ دىن نەقىل قىلىپتىكەنسەن، – دېدى. ئەبۇ دەردا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

– تىجارەت ياكى بىرەر ھاجەت ئۈچۈن كەلمەستىن، پەقەت مۇشۇ ھەدىس ئۈچۈنلا كەلدىڭمۇ؟ – دەپ سورىغانىدى، ئۇ كىشى:

– شۇنداق، مەن مۇشۇ ھەدىس ئۈچۈنلا كەلدىم، – دېدى. ئەبۇ دەردا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېدى:

– مەن ھەقىقەتەن رەسۇلۇللاھ ﷺ نىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم: <كىمكى ئىلىم ئىزدەپ يولغا چىقسا، ئاللاھ تائالا ئۇ كىشىگە چوقۇم جەننەتنىڭ يوللىرىدىن بىرىنى ھازىرلاپ قويىدۇ. پەرىشتىلەر ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىدىن خۇرسەن بولۇپ، ئۇنىڭغا قاناتلىرىنى يېيىپ بېرىدۇ. ئاسمان - زېمىندىكى بارلىق مەخلۇقات، ھەتتا سۇدىكى بېلىقلارمۇ ئالىم ئۈچۈن ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەيدۇ. ھەقىقەتەن ئالىمنىڭ ئابىدتىن ئۈستۈنلۈكى، تولۇن ئاينىڭ باشقا يۇلتۇزلارغا بولغان ئارتۇقچىلىقىغا ئوخشايدۇ. شۇبھىسىزكى، ئالىملار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇر. پەيغەمبەرلەر (ئۆزلىرىدىن كېيىن) ئالتۇن - تىللا مىراس قالدۇرمىدى، بەلكى ئىلىمنى مىراس قالدۇردى. كىمكى بۇ مىراسنى قولغا

كەلتۈرسە، تولۇق نېسىۋىگە ئېرىشكەن بولىدۇ».[1]

بۇ مۇبارەك ھەدىستىن تۆۋەندىكىدەك بېشارەتلەرنى ئېلىشقا بولىدۇ:

(1) ئىلىم يولى – جەننەت يولىدۇر. ئىلىم يولۇچىسى گويا جەننەت سەپىرىدە ماڭغان مۇساپىرغا ئوخشايدىغان بولۇپ، ئىلىم ئىزدەپ ئاتلانغان ھەر قەدەم جەننەتكە بېسىلغان قەدەم ھېسابلىنىدۇ.

(2) ئىلىمنىڭ پەزىلىتىنىڭ كاتتىلىقىدىن، ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىدىن سۆيۈنگەن پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ ئىلىم تەلەپ قىلىشىغا ياردەمچى بولۇپ، ماڭغان يوللىرىغا قاناتلىرىنى پايانداز قىلىپ بېرىدۇ.

(3) ئالىمنىڭ قىممىتى شۇنچىلىك ئۇلۇغكى، ئاسمان - زېمىندىكى بارلىق جانلىقلار، ھەتتا دېڭىز تېگىدىكى بېلىقلارمۇ ئاللاھتىن ئۇنىڭ گۇناھلىرىنىڭ مەغپىرەت بولۇشىنى تىلەيدۇ.

(4) يۇلتۇزلار ئادەتتە ئارانلا ئۆزىنىڭ يورۇقلۇقىنى نامايان قىلالايدۇ، لېكىن تولۇن ئاي بولسا پۈتۈن دۇنيانى يورۇتىدۇ. شۇنىڭدەك، ئابىدلار ئۆزى ئۈچۈن ئىبادەت قىلىپ، ئاللاھ ئالىدىكى شەخسىي مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلسا، ئالىملار ئۆز ئىلمىنىڭ نۇرى ئارقىلىق پۈتكۈل ئىنسانىيەتنى ھىدايەتكە يېتەكلەيدۇ ۋە ئۇلارنىڭ قىيامەتكە قەدەر قىلغان بارلىق ياخشىلىقلىرىنىڭ ساۋابىغا ئورتاق بولىدۇ.

(5) ئىلىمنىڭ ئەسلى قىممىتى ئۇنىڭ پەيغەمبەرلەردىن قالغان بىردىنبىر مىراس بولغانلىقىدىدۇر. ئىلىم پەيغەمبەرلەرگە ئاللاھ تەرەپتىن بېرىلگەن خاس ئەڭگۈشتەردۇر. مال - دۇنيانى ھەر كىم قولغا كەلتۈرەلىشى مۇمكىن، لېكىن پەيغەمبەرلەرنىڭ مىراسى بولغان ھەقىقىي ئىلىمغا پەقەت ئاللاھ تائالا تالالىغان كىشىلەرلا ئېرىشەلەيدۇ. ئاللاھنىڭ بۇ نېمىتىگە نائىل بولغان ئالىملار ھەقىقەتەن ئەڭ كاتتا نېسىۋىگە ئېرىشكەنلەر، شۇنداقلا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ھەقىقەتەن يۈكسەك مەرتىۋىگە ئىگە بولغان كىشىلەردۇر.

بىز يۇقىرىدا، قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان ئىلىم، ئالىم ۋە ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ قەدرى ۋە مەرتىۋىسى، بۇنىڭدىن ئۆز نېسىۋىسىنى ئالغانلارنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە قىسقىچە ئۆرنەكلەرنى بايان قىلىش بىلەن كۇپايىلەندۇق.

بىز بۇ ئورۇندا ئۇلار ھەققىدە قىسقىچە توختىلىشىمىزدىن مەقسەت: بىرىنچىدىن، ئىلىم تەلەپ قىلىشنىڭ ھاياتىي زۆرۈرىيەت ئىكەنلىكىنى يەنمۇ كۈچلۈك تەكىتلەش؛ ئىككىنچىدىن، بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان ۋە ئوقۇغان قېرىنداشلىرىمىزنى ئىلمىنىڭ پەزىلەتلىرىدىن ئىلھاملاندۇرۇپ،

(1) تىرمىزىي توپلىغان، ئەلبانىي «سەھىھ» دېگەن.

مۇقەددەس دىنىمىزنى ئەسلىي ساپ ھالىتىدە ساقلاش بىلەن بىرگە، كېيىنكى ئەۋلادلارغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن، دىنىي ۋە دۇنياۋى ئىلىملەرنى ئىشتىياق بىلەن ئۆگىنىش ۋە ئۆگىتىشكە جان پىدالىق بىلەن ئاتلىنىشىغا رىغبەتلەندۈرۈشتۇر.

بولۇپمۇ، ئىسلام ئۈممىتىنىڭ ھەق - ھوقۇقى ۋە ئىززەت - ئابرۇيىنى قوغداش يولىدا بارلىقىنى تەقدىم قىلىپ، ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىۋاتقان ئەزىز مۇجاھىد قېرىنداشلارنى خۇددى ئالدىنقى سەپلەردە دۈشمەنگە قارشى مۇستەھكەم تۇرۇپ ئۇرۇش قىلغاندەك، كىچىككىنە پۈرسەتتىمۇ غەنىيمەت بىلىپ، جېنىنى پىدا قىلىپ قوغدىماقچى بولغان ئەنە شۇ دىنىنى تىرىشىپ ئۆگىنىشىگە ئۈندەش، رىغبەتلەندۈرۈش ۋە چاقىرىشنى ئۆزىمىزنىڭ ئىمانىي مەجبۇرىيىتىمىز دەپ قارىدۇق.

شەھىد ئابدۇللاھ ئەززام مۇنداق دەيدۇ: «بۇ دىنىنى ئىلىمسىز ھالەتتە تۇغرا داۋاملاشتۇرغىلى بولمىغاندەك، جىھادسىزمۇ تۇغرا ساقلاپ قالغىلى بولمايدۇ». شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇجاھىدلىق ئىلىم تەلەپ قىلىشنى ساقىت قىلمايدۇ، بەلكى ئىلىم تەلەپ قىلىشقا تېخىمۇ ئۈندەيدۇ. ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى مۇسا ئەلەيھىسسالام قورال كۆتۈرۈپ جەڭ قىلغان مۇجاھىدلارنىڭ دەسلەپكى ئۇستازى ۋە ئەڭ يارقىن ئۈلگىسىدۇر. مۇسا ئەلەيھىسسالام ھەم ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن پىرئەۋنگە قارشى جىھاد قىلغان، ھەم خىزىر ئەلەيھىسسالامدىن ئىلىم ئۆگىنىش ئۈچۈن، ئۇزۇن ۋە مۇشەققەتلىك سەپەرلەرگە چىققان. جىھادقا بۇيرۇغان رەببىمىز ئەڭ ئاۋۋال ئىلىمگە بۇيرۇغاندۇر. بىزنىڭ كىم بولۇشىمىز ئەمەس، بەلكى قانداق بولۇشىمىز مۇھىمدۇر. ئىلىم ئۆگىنىشىمۇ خۇددى جىھاد قىلىشقا ئوخشاش، زامان تەلىپى، دىنىنىڭ بۇيرۇقى ۋە ئۈممەت سائادىتىنىڭ ئېھتىياجىدۇر.

- قېرىنداشلىرىم، كېلىڭلار!
- ئىلىم ئۆگىنەيلى، ئۆگىتەيلى!
- بىلگىنىمىزگە ئەمەل قىلايلى!
- ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلايلى!
- دىنىمىزنى ئىلىم ۋە ئەلەم، قىلىچ ۋە قەلەم بىلەن قوغدايلى، شۇنداللا بىز رەسۇلۇللاھ ﷺ نىڭ ئىزىدىن ماڭغان ئۈممەت بولۇپ، جەننەت يولىغا قەدەم باسقان بولىمىز.
- ئىلىم نۇر، جىھاد شەرەپ، ئىككىسىنىڭ بىرلىشىشى – كامالەتتۇر!

ئۈممەتنىڭ بەختى – ساھابىلەرنىڭ يولىدا

ساھابە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملار دىنىي بىلىم ئۆگىنىشكە تەشنا، ھەتتا ئاشىق ئىدى. ئۇلار بىر - بىرىدىن ئۆگىنەتتى، ئۆزئارا ئۆگىتەتتى، ئاللاھنىڭ يولىغا دەۋەت قىلىشتىن بوشاڭلىق قىلمايتتى. جىھادقا چاقىرىلغاندا سۈسلۈق قىلماستىن، دەرھال ئاتلىناتتى. جىھادتىن قايتقاندا بولسا، يەنە ئىلىم ئۆگىنىش بىلەن مەشغۇل بولاتتى. چۈنكى، جىھاد قانچىلىك زۆرۈر بولسا، ئىلىم ئىزدىنىشمۇ شۇنچىلىك، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ مۇھىم ئىدى. ساھابىلەر بىرەر ھەدىسنى ئۆگىنىش ئۈچۈن مەدىنىدىن دەمەشقىچە سەپەر قىلغاندەك، ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىش ئۈچۈن، ئافرىقا، ئىستانبۇل، خۇراسان ۋە تۈركىستان تۈپراقلىرىغىچە بارغانىدى.

ئىمام مالىك مۇنداق دەيدۇ: «لن يصلح آخر هذه الأمة إلا بما صلح به أولها» «بۇ ئۈممەتنىڭ ئاخىرى پەقەت ئاۋۋالقىلارنى ئىسلاھ قىلغان نەرسە بىلەنلا ئىسلاھ بولىدۇ». دېمەك، بۇ ئۈممەت ئەنە شۇ ئىززەتكە ئېرىشكەن ساھابىلەرنىڭ ئۇلگىلىك ھاياتىغا قايتىمغۇچە، مەقسەتكە يېتەلمەيدۇ، ئىززەت - ئابرۇيىنى قولغا كەلتۈرەلمەيدۇ ۋە بەختكە ئېرىشەلمەيدۇ.

«جىھاد ئەۋزەلمۇ ياكى ئىلىم تەلەپ قىلىش ئەۋزەلمۇ؟» دېگەن مەسىلىدە ئالىملار ئىختىلاپ قىلىشقان. بەزىلەر: «ئىلىم ئەۋزەل» دېسە، يەنە بەزىلەر: «جىھاد ئەۋزەل» دېيىشكەن. نەتىجىدە: «ھەر ئىككىلىسى ئۆز زامانىسىدا، ئۆز ئورنىدا بىرى يەنە بىرىدىن بىر - بىرىدىن ئەۋزەلدۇر» دېگەن خۇلاسىگە كەلگەن.

دېمەك، جىھاد ئۈچۈن ئىلىمنى تاشلاشقا بولمىغىنىدەك، ئىلىم ئۈچۈن جىھادنى تەرك ئېتىشكىمۇ قەتئىي بولمايدۇ. دىنىمىز بىر قۇش بولسا، ئىلىم بىلەن جىھاد ئۇنىڭ ئىككى قانىتىدۇر. ئىككى قانىتىنى باراۋەر قېقىپ ئۈچقان قۇش ئەلۋەتتە توغرا ۋە قولاي ئۈچىدۇ - دە، كۆزلىگەن نىشانىغا ئاداشماستىن ۋە گاڭگىراپ قالماستىن تېز يېتەلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھەربىر مۇجاھىد ئىلىم تەلەپ قىلغۇچى ۋە ھەربىر ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىمۇ مۇجاھىد بولۇشى لازىم. بۈگۈنكى مۇسۇلمانلارنىڭ، بولۇپمۇ شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى بىزدىن دەل مۇشۇنى تەلەپ قىلماقتا.

بۈگۈنكى ئاچچىق رېئاللىق بىزگە شۇنداق ساۋاق بېرىدۇكى، ئىلىم بىلەن يېتەكلەنمىگەن كۆپ سانىدىكى جىھادىي ھەرىكەتلەرنىڭ ئاقىۋىتى ئىچكى توقۇنۇش، خىيانەت ۋە سىياسەت ئويۇنلىرىنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ تۈگىگەن بولسا، جىھاد روھىدىن مەھرۇم قالغان تالىبۇ ئىلىملەر، شەيخلەر،

ماگىستىر ۋە دوكتورلارنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ خەتەرلىك ۋە ئېچىنىشلىق بولماقتا.

مەسىلەن، ئىسلامىي ئوقۇش مەركەزلىرىدە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا يۈز مىڭ ئەتراپىدا لاياقەتلىك ئالىم، شەيخ، دوكتور، مەۋلۇي ۋە مۇللىلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپ چىقىدىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇلارنىڭ ئىچىدىن پەقەت بارماق بىلەن سانغۇدەك ئاز بىر قىسمىلا كەسپىگە مۇۋاپىق بىرەر دىنىي تەشكىلات ياكى تەلىم - تەربىيە ئورۇنلىرىدىن خىزمەت تېپىپ، ھەر ھالدا ئوقۇغان ئىلمىنى ساقلاپ قالىدۇ؛ يەنە بىر قىسمى، قىينالسىمۇ شەخسىي ۋە ئىجتىمائىي جەمئىيەتتە خىزمەت قىلىپ، جاپادا ئوقۇغان بىلىمىنى ساقلاپ قېلىشقا تىرىشىپ ياشايدۇ؛ ئەمما، كۆپىنچىلىرى ئوقۇغان قىممەتلىك بىلىمىنى مۇرتەد، مۇشرىك ۋە كاپىر ھۆكۈمرانلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئىشلىتىپ، ئۇلارنىڭ سادىق گۇماشتىلىرىغا ئايلىنىپ قالماقتا. شەكسىزكى، بۇ كىشىلەرنىڭ قىلمىشى ئەنە شۇ ئىسلامىي مەكتەپلەردە ئوقۇغان ئىلىملىرىگە قىلىنغان چوڭ خىيانەتتۇر. ھالبۇكى، ئىلىمنىڭ مەقسىتى – ئاللاھنىڭ ھۆكمىنى يۈرگۈزۈش، جىھادنىڭ مەقسىتى – ئاللاھنىڭ شەرىئىتىنى ھاكىم قىلىشتۇر. شۇڭا ئالىملار بۇ ھەقتە: «الكتاب يحكم والسيف ينصر» «كىتاب ھۆكۈم قىلىدۇ ۋە قىلىچ ئۇنى ھىمايە قىلىدۇ» دېگەن.

جىھادتىن توسۇش – دىنىنىڭ روھىنى ئىنكار قىلىش ۋە ئۇممەتنى خار - زەبۇنلۇققا چاقىرىشتۇر؛ ئىلىم ئۆگىنىشتىن توسۇش بولسا شەيتاننىڭ يولىغا چاقىرىشتۇر. ئەللامە ئىبنى قەييىم رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «كىشىلەرنى ئىلىم تەلەپ قىلىشتىن ۋە دىندا چوڭقۇر چۈشەنچىگە ئىگە بولۇشتىن سۆزۈتقانلار – ئىبلىسنىڭ يەر يۈزىدىكى ئورۇنباسارلىرىدۇركى، بۇلار ئىنسانلارغا نىسبەتەن جىن - شەيتانلاردىنمۇ بەك زىيانلىقتۇر، چۈنكى بۇلار قەلبلەرنى ئاللاھنىڭ يولى ۋە ئاللاھنىڭ ھىدايىتىدىن توسىدۇ».[1]

(1) ئىبنى قەييىم رەھىمەھۇللاھنىڭ «مفتاح دار السعادة» (بەخت - سائادەت دىيارىنىڭ ئاچقۇچى) ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى.

ئەمەلسىز ئىلىمنى سانىما ئىلىم،
ئەمەل قىلمىغانغا زايەدۇر بىلىم.
ئىلىم بىر دەرەختۇر، ئەمەلدۇر مېۋە،
مەنپەئەت بەرمىسە بولماس ھېچ ئالىم.

ئىلىمنىڭ نىشانى ئەمەلدۇر ھامان،
ئەمەلدۇر ئىلىمگە تاجۇ، شەۋكەت، شان.
ئەمەلسىز ئالىمدىن نە ھېكمەت، نە ئىز،
ئەمەلدۇر بىلىمگە ئەڭ ساغلام قورغان.

تەبىئىيكى، ئىلىم ئۆگىنىشتىكى ئەڭ مۇھىم مەقسەت ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشتۇر. ئۆگەنگەن بىلىمگە ئەمەل قىلمىغان كىشى مەيلى قانداق ئۇنۋانلارغا ئىگە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئىسلام دىنىمىزدا ئالىم ھېسابلانمايدۇ. شۇڭا، ئىلىمگە ئەمەل قىلمىغانلاردىن نەپرەتلىنىش ھەقلىق بولغان تەقدىردىمۇ، ئەمما بۇنى باھانە قىلىپ، دىنىي ئىلىم ۋە ئۇنى تەلەپ قىلىشقا قارىتا نەپرەت كۆزى بىلەن قاراش ياكى ئۇنىڭغا سەل قاراش تامامەن ئەخمىقانىلىكتۇر. جېنىمىز بىلەن قوغدىماقچى بولغان مۇقەددەس دىنىمىزنى، ھەتتا جەڭ شارائىتىدا بولساقمۇ، چوقۇم ئۆگىنىپ، چۈشىنىپ ۋە شۇنىڭغا ئەمەل قىلىشىمىز كېرەك. خەلقىمىزنىڭ ئىچىدە ئېيتىلغىنىدەك: «بىلىپ قىلغان ئەمەل تاشقا مۆھۈر باسقاندەك، بىلمەي قىلغان ئەمەل قۇمغا خەت يازغاندەك بولۇر».

مەكتەپلەردە ۋە ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا نەزەرىيە بىلىملىرىنى پىششىق ئوقۇش بىلەن بىرگە، ئەمەلىي مەيدانلارنىمۇ كۆرۈپ ئۆزلەشتۈرگەن بىلىم تېخىمۇ جانلىق ۋە ئۇنۇملۇك بولىدىغانلىقى ئىسپاتلانغان ھەقىقەتتۇر. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش، جىھاد مەيدانلىرىمۇ دىنىنىڭ ھەقىقىتىنى جانلىق ئۆگىتىدىغان بىر ئەمەلىي مەدرىسەدۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا كَانَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُواْ كَآفَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓاْ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴿١٢٢﴾﴾ «مۇئمىنلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ جىھادقا چىقىشى شەرت ئەمەس (ئۇلارنىڭ بىر تۈركۈمى جىھادقا چىققان ئىكەن)، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھەر بىر جامائىدىن يەنە بىر تۈركۈمى دىنىي ئالىم

بولۇپ، ئۇلار قەۋمىنىڭ قېشىغا قايتقاندىن كېيىن، قەۋمىنىڭ ئاللاھتىن قورقۇشى ئۈچۈن، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇش مەقسىتىدە نېمىشقا (ئىلىم تەلەپ قىلىشقا) چىقمىدى؟»[1] «تەپسىر مۇيەسسەر» ناملىق كىتابتا، بۇ ئايەت مۇنداق تەپسىر قىلىنغان: «مۇئمىنلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ (جىھادقا چىقماي ئولتۇرۇۋېلىشى توغرا بولمىغاندەك)، دۈشمەنگە قارشى ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن ھەممىسىنىڭ ئاتلىنىپ چىقىشىمۇ لايىق ئەمەس. شۇنداق ئىكەن، ھەربىر جامائەدىن بىر گۇرۇپپا كىشىلەر جىھادقا چىقسا، قالغانلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا قېلىپ دىن ئۆگىنىشى كېرەك ئىدى. جىھادقا چىققانلار قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئىلىم ئۆگىنىش بىلەن مەشغۇل بولغانلار ئۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلىنىشى ئۈچۈن، يېڭى نازىل بولغان ئايەتلەرنى ۋە ئۆگەنگەن دىنىنىڭ يېڭى ئەھكاملىرىنى ئۇلارغا ئۆگەتسە تېخىمۇ ياخشى ئەمەسمۇ؟!».

مەشھۇر تەپسىرشۇناس ئالىم ئىمام تەبەرى رەھىمەھۇللاھ بۇ ئايەتنى مۇنداق تەپسىرلىگەن: «مۇئمىنلەرنىڭ ئومۇميۈزلۈك جىھادقا ئاتلىنىشى لايىق ئەمەس، لېكىن ھەربىر جامائەدىن بىر تۈركۈم كىشىلەر چوقۇم جىھادقا چىقىپ، دىندا چوڭقۇر بىلىمگە ئېرىشىشى، ئاندىن قايتىپ كېلىپ قەۋمىنى ئاگاھلاندۇرۇشى كېرەك»[2]. يەنى، ئىمام تەبەرىنىڭ نەزىرىدە، جىھادنىڭ ئۆزى دىندا چوڭقۇر بىلىم ھاسىل قىلىدىغان مەيداندۇر.

زامانىمىزنىڭ مۇجاھىد ئالىمى، قوماندان، شەھىد ئابدۇللاھ ئەززام رەھىمەھۇللاھ بۇ ئايەت توغرىسىدا مۇنداق دېگەن: «پەقەت ئالدىنقى سەپتىلا دىننى ھەقىقىي چۈشەنگىلى بولىدۇ... دىننى ھەقىقىي چۈشەنمەكچى بولغان كىشى چوقۇم جىھاد مەيدانىنىڭ ئالدىنقى سېپىگە بېرىش كېرەك»[3].

«دۇنيانىڭ ئىمامى» دەپ ئاتالغان ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل رەھىمەھۇللاھ زامانىسىدا، شام دىيارىدىن پەتۋا سوراپ كەلگەن ئۆلىمالارنىڭ كۆپىنچە سوئاللىرىغا جاۋاب بەرگەن بولسىمۇ، يەنە بەزى سوئاللارغا جاۋاب بەرمەستىن: «بۇ مەسىلىلەرنى رىباتتىكىلەردىن، يەنى جىھادنىڭ ئالدىنقى سەپلىرىدىكى مۇجاھىدلاردىن سوراڭلار» دېگەن[4]. چۈنكى جىھادىي ۋە سىياسىي مەسىلىلەر ئەمەلىي تەجرىبىگە تايىنىدىغان مەسىلىلەر بولغاچقا، ئەمەلىيەتنى بىلمەي تۇرۇپ بەرگەن پەتۋالار توغرا

(1) سۈرە تەۋبە، 122- ئايەت.

(2) «تەپسىر تەبەرى»، سۈرە تەۋبە 122- ئايەتنىڭ تەپسىرىدىن ئېلىندى.

(3) ئابدۇللاھ ئەززام رەھىمەھۇللاھنىڭ «جىھاد ئېلانى» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى.

(4) ئابدۇللاھ ئەززام رەھىمەھۇللاھنىڭ «جىھاد ئېلانى» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى.

بولمايدۇ ۋە قوبۇل قىلىنمايدۇ.

خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا، ئىلىم تەلەپ قىلىشمۇ خۇددى جىھادقا ئوخشاش پەرز بولۇپ، زامان ۋە شارائىتقا قاراپ قايسىسى زۆرۈر بولسا شۇ ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇلىدۇ ۋە ھەر ئىككىسى تەڭ ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئىلىم تەلەپ قىلىش باھانىسى بىلەن جىھادنى تەرك ئېتىشكە بولمىغىنىدەك، جىھاد سەۋەبىدىن ئىلىم تەلەپ قىلىشقا سەل قاراشقىمۇ قەتئىي بولمايدۇ. ھەتتا بۈگۈنكى كۈندە ئالدىنقى سەپلەردىمۇ ئىلىم ئۆگىنىشكە تامامەن شارائىت يار بېرىدۇ. ئىمام شافىئىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن : «ئىلىم تەلەپ قىلىش نەپلە نامازدىن ئەۋزەلدۇر».[1]

ئى رەببىم! سەندىن سېنىڭ رازىلىقىڭ ئۈچۈن ئىلىم تەلەپ قىلىدىغان ۋە بىلگەنگە ئەمەل قىلىپ جىھاد قىلىدىغان سۈنناس ئىراده ئاتا قىلىشىڭنى تىلەيمىز.

ئى ئۇلۇغ رەببىمىز! بىزگە ئۆگىنىش ۋە ئۆگىتىشته، تاھارەت، نامаз، روزا، زاكات ۋە ھەج دەرسلىرىگە ئەھمىيەت بەرگىنىمىزدەك، جىھاد ۋە دۆلەتچىلىك دەرسلىرىگىمۇ تەڭ ئەھمىيەت بېرىدىغان؛ نىكاھ، تالاق ئايەتلىرىنىڭ تەپسىرىگە كۆڭۈل بۆلگىنىمىزدەك، جىھاد، قىتال، تەۋھىد ۋە ھاكىمىيەت ئايەتلىرىنىمۇ كەڭ شەرھلەپ تەپسىر قىلالايدىغان مەنپەئەتلىك بىلىم ۋە قورقماس يۈرەك ئاتا قىلغىن، ئامىن!

> اللهم لا علم لنا إلا ما علمتنا، إنك أنت العليم الحكيم، اللهم علمنا ما ينفعنا، وانفعنا بما علمتنا، وزدنا علما، وأرنا الحق حقاً وارزقنا اتباعه، وأرنا الباطل باطلاً وارزقنا اجتنابه، واجعلنا ممن يستمعون القول فيتبعون أحسنه، وأدخلنا برحمتك في عبادك الصالحين. آمين!

ئى رەببىمىز! بىز پەقەت سەن بىلدۈرگەننىلا بىلەلەيمىز. شۇبھىسىزكى، سەن ھەممىنى بىلگۈچى، ھېكمەت ئىگىسىدۇرسەن. ئى ئاللاھ! بىزگە مەنپەئەتلىك ئىلىم ئاتا قىلغىن ۋە بىلگىنىمىزنى مەنپەئەتلىك قىلىپ بەرگىن، ئىلمىمىزنى زىيادە قىلغىن. بىزنى ھەقنى ھەق پېتى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئەگەشكۈچىلەردىن؛ باتىلنى باتىل پېتى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن يىراق بولغۇچىلار قاتارىدىن قىلغىن. سۆزنىڭ ئەڭ گۈزىلىگە قۇلاق سېلىپ، شۇنىڭغا ئەگىشىدىغانلاردىن قىلغىن. ئۆز رەھمىتىڭ بىلەن، بىزنى ياخشى بەندىلىرىڭنىڭ قاتارىغا كىرگۈزگىن. ئامىن!

بىزلەر «تعلّم يا فَتي فالجَهْلُ عارٌ– ولا يرضى به الاّ الحمار» «ئۆگەن ئى يىگىت، بىلىمسىزلىك نومۇس،

(1) «حلية الأولياء» نامىلىق كىتابتىن ئېلىندى.

رازىمىش ئاڭا پەقەت ئېشەك بىنومۇس» دېگەن سۆزى ئارقىلىق ئۆگىنىشنى سۆيمەيدىغانلارنىڭ يۈزىنى قىزارتقان، ئىلىم - مەرىپەتكە ئۇندىگەن ۋە ئۇنىڭغا داغدام يول ئاچقان مۇجاھىد، شەھىد ئۇستاز ئابدۇقادىر دامۇللامنىڭ نەسىھەتىنى ئاڭلىغان ۋە ئىزىنى بېسىشقا تىرىشىۋاتقان ئەۋلادلارمىز. ھەقىقەتەن بىز ئۆگىنىشكە تېگىشلىك نۇرغۇن ئىلىملەر بار، لېكىن بىز ئېھتىياجلىق بولۇۋاتقان ئىلىم ئۇنىڭدىنمۇ كۆپتۇر.

2

باب

«لا إِله إِلا الله» نىڭ شەرتلىرى

گەرچە «لا إله إلا الله، محمد رسول الله» دەپ گۈۋاھلىق بېرىش مۇسۇلمان بولۇشنىڭ شەرتى، شۇنداقلا ئىسلامغا كىرىشنىڭ دەسلەپكى ئاچقۇچى ھېسابلانسىمۇ، ئەمما ئۇنى تىلىدىلا سۆزلەپ قويۇش بىر ئادەمنىڭ ھەقىقىي مۇسۇلمان بولۇشىغا كۇپايە قىلمايدۇ.

بۇ گۈۋاھلىقنىڭ كۆچكە ئىگە بولۇشى ئۈچۈن چوقۇم ھازىرلىنىشى كېرەك بولغان بىر نەچچە شەرتلەر بار بولۇپ، بىر كىشى مانا شۇ شەرتلەرنى ھازىرلىغان ئاساستا شاھادەت كەلىمىسىنى ئېيتقاندىلا، ئاندىن ھەقىقىي مۇسۇلمان ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، ھەقىقىي مۇسۇلمان بولۇش ئۈچۈن، بۇ شەرتلەرنى بىلىش ۋە ئۇلارغا ئەمەل قىلىش شەرتتۇر.

ئۇ شەرتلەر تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1. ئىلىم (العلم): كەلىمىنىڭ مەنىسىنى، مەقسىتىنى ۋە تەقەززاسىنى تولۇق بىلىش.
2. جەزمىيەت (اليقين): ئۇنىڭغا ھېچقانداق گۇمان قىلماستىن، قەتئىي ئىشىنىش.
3. قوبۇل قىلىش (القبول): كەلىمىنىڭ بارلىق ھۆكۈملىرىنى جان - دىل بىلەن قوبۇل قىلىش.
4. بويسۇنۇش (الانقياد): ئاللاھنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىغا تولۇق بويسۇنۇش.
5. ساداقەت ۋە سەمىمىيلىك (الصدق): تىلى بىلەن دىلى بىردەك بولۇپ، بۇ گۈۋاھلىقتا سادىق بولۇش.
6. ئىخلاس (الإخلاص): بارلىق ئەمەل - ئىبادەتلىرىنى ھەر قانداق شېرىكتىن تازىلاپ، يالغۇز ئاللاھ ئۈچۈنلا خالىس قىلىش.
7. مۇھەببەت (المحبة): بۇ ئۇلۇغ كەلىمىنى، ئۇنىڭ تەقەززالىرىنى ۋە ئۇنىڭ ئەھلىنى چىن قەلبىدىن سۆيۈش.
8. تاغۇتلارنى ئىنكار قىلىش (الكفر بالطاغوت): بارلىق باتىل ئىلاھلارنى ئىنكار قىلىپ، يالغۇز ئاللاھقىلا ئىمان كەلتۈرۈش.

بۇ شەرتلەر «سۈللەمۇل ئۇسۇل» ناملىق ئەقىدە كىتابىدا نەزمە شەكلىدە مۇنداق خۇلاسىلەنگەن:

«ئىلىم»دۇر – شاھادەت مەنىسىن بىلىش،
«يەقىن»دۇر – شەك قىلماي، چىن ئىمان ئېيتىش.
«قوبۇل» شۇ – ھۆكۈمگە رازى بولماقتۇر،
«بويسۇنۇش» – پەرمانغا بويۇنىنى ئېگىش.

«ساداقەت» – چىن دىلدىن شاھادەت سۆزلەش،
«ئىخلاس»تۇر – پەقەت رەب رىزاسى كۆزلەش.
«مۇھەببەت» – كەلىمە، ئەھلىنى سۆيۈش،
«كۇفرى بىتتاغۇت» – باتىلنى رەت ئەيلەش.

يۇقىرىقى سەككىز شەرت كەلىمە تەۋھىدنىڭ روھى ۋە جەۋھىرىدۇر. بۇلارغا تولۇق رىئايە قىلغاندىلا، ئاندىن كەلىمە شاھادەت كۆچكە ئىگە بولىدۇ ۋە ئۇنى ئېيتقۇچى ھەقىقىي مۇسۇلمان ھېسابلىنىدۇ. بىر كىشى گەرچە ئېغىزىدا كەلىمە شاھادەت ئېيتقان بولسىمۇ، لېكىن يۇقىرىقى شەرتلەرگە رىئايە قىلمىسا، گەرچە بۇ دۇنيادا ئۇنىڭغا «ئىسلامىي سالاھىيەت» بېرىلسىمۇ، ئۇنى جان - مال ۋە ئابرۇيى مۇسۇلمانلارنىڭكىگە ئوخشاش قوغدالسىمۇ، لېكىن نىجات تېپىشىغا سەۋەب بولالمايدۇ ۋە بۇ زاھىرىي مۇسۇلمانلىق سالاھىيىتى ئۇنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرالمايدۇ. شۇڭا ھەر بىر مۇسۇلمان بۇ شەرتلەرنى قۇرئان - ھەدىستىن ئېلىنغان دەلىللەر بىلەن چوڭقۇر ئۆگىنىشى، قەلبىگە سىڭدۈرۈشى ۋە ھاياتىغا تەتبىقلىشى مۇتلەق پەرزدۇر. چۈنكى، بۇ شەرتلەر تولۇقلانغاندىلا، كەلىمە تەۋھىد ئۆز كۈچىگە ئىگە بولىدۇ ۋە ئىنسان ھەقىقىي مۇئمىن بولالايدۇ.

«لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ» نىڭ مەنىسى ـ «بىر ئاللاھتىن باشقا ئىبادەت قىلىشقا ھەقلىق ھېچقانداق ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر» دېگەنلىك بولۇپ، بۇ كەلىمە «ئىنكار» ۋە «ئىسپات»تىن ئىبارەت ئىككى ئاساسىي قىسىمدىن تەركىب تاپقان.

ئىنكار (النَّفي): بۇ – «لَا إِلَٰهَ» (ھېچقانداق ئىلاھ يوق) دېگەن قىسمى بولۇپ، ئاللاھ تائالادىن باشقا ئىبادەت قىلىنىۋاتقان، شۇنداقلا ئىلاھلىق ۋە مەئبۇدلۇق ئۇقۇمىنى ئىپادىلەيدىغان ھەرقانداق نەرسىنى ئىنكار قىلىش، يوققا چىقىرىش، ئېتىراپ قىلماسلىق، قەتئىي ئالاقىنى ئۈزۈش ھەمدە قەلب

ۋە ھايات دەپتىردىن پۈتۈنلەي ئۆچۈرۈپ تاشلاش دېمەكتۇر.

ئىسپات (الإِثْبات): بۇ – «إِلَّا اللهُ» (پەقەت يېگانە ئاللاھلا بار) دېگەن قىسمى بولۇپ، يەنى بارلىق باتىل ئىلاھلار ئىنكار قىلىنغاندىن كېيىن، ھەقىقىي ئىلاھلىق پەقەت ۋە پەقەت ئاللاھ تائالاغىلا خاس ئىكەنلىكىنى تەستىقلاش ۋە ئىسپاتلاشتۇر. ئۇ ئۆزىنىڭ زات، سۈپەت ۋە ئەفئاللىرىدا يەككە - يېگانە بولغىنىدەك، ھاكىملىقى ۋە پۈتۈن ئالەمنىڭ ئىگىدارچىلىق ھوقۇقىدىمۇ ھېچقانداق شېرىكى يوقتۇر، يالغۇزدۇر، يەككە - يېگانىدۇر. ئىبادەتكە تەۋە ھەرقانداق ئەمەل پەقەت ئۇنىڭغىلا قىلىنىدۇ، ئۇ ئىبادەت قىلىنىشقا لايىق ۋە سالاھىيەتلىك بىردىنبىر يالغۇز ئىلاھتۇر.

دېمەك، تەۋھىد كەلىمىسى ئالدى بىلەن قەلبىنى بارلىق باتىل ئەقىدىلەر، خۇراپاتلار، شېرىك ۋە بىدئەتلەردىن پاكلاپ، ئۇلارنى تامامەن چىقىرىپ تاشلىغاندىن كېيىن، يېگانە ئاللاھنىڭلا ھەقىقىي ئىلاھ ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ ۋە ئىسپات قىلغاندا، ئاندىن «لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ» نىڭ مەنىسى ئۆزىنىڭ ھەقىقىي توغرا ئىپادىسىنى تاپىدۇ.

بارلىق مۆتىۋەر ئىسلام ئالىملىرى: «<لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ> نى ئېغىزىدا سۆزلەپ قويۇشنىڭ ئۆزىلا مۇسۇلمان بولۇشقا يېتەرلىك بولمايدۇ، بەلكى ئۇنىڭ شەرتلىرىگە تولۇق رىئايە قىلىش لازىم» دېگەن قاراشقا ئىتتىپاقلا كەلگەن.

تەۋھىد كەلىمىسىنىڭ شەرتلىرى ۋە قىسقىچە دەلىللىرى

بىرىنچى، ئىلىم (بىلىش)

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَٱعۡلَمۡ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ﴾ «بىلگىنكى، ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر»[1]. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە بىرىنى «لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ» نىڭ مەنىسىنى بىلىشكە بۇيرۇغان.

بىلىپ تۇرۇپ گۇۋاھلىق بېرىش ھەققىدە ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَا يَمۡلِكُ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِ ٱلشَّفَٰعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِٱلۡحَقِّ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ٨٦﴾ «ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان نەرسىلىرى شاپائەت قىلالمايدۇ. پەقەت ھەق بىلەن گۇۋاھلىق بەرگەن (يەنى <لا ئىلاھە ئىللەللاھ>

(1) سۈرە مۇھەممەد، 19- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دېگەن، تىلى بىلەن ئېيتقانىنى دىلى بىلەن) ھەقىقىي بىلگەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا»[1]. بۇ ئايەتتە، گۇۋاھلىقنىڭ كۆچكە ئىگە بولۇشى ئۈچۈن، ئۇنىڭ بىلىم ئاساسىدا بولۇشى كېرەكلىكى شەرت قىلىنغان.

پەيغەمبەر ﷺ «بىلىش»نىڭ نەقەدەر مۇھىم ئىكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: «من مات وهو يعلم انه لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ دخل الجنة» «<لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ> نى بىلگەن ھالدا ۋاپات تاپقان كىشى چوقۇم جەننەتكە كىرىدۇ».[2] چۈنكى ئۇ كەلىمىنىڭ مەنىسىنى بىلگەن كىشى ئۇنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئەمەل قىلىدۇ ۋە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەيدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ مۇقەددەس كەلىمىنى پەقەت تىل بىلەن سۆزلەپ قويۇشلا كۇپايە قىلمايدۇ، بەلكى ئۇنىڭ مەنىسىنى ياخشى بىلگەن ھالدا ئېيتىش كېرەك.

پەيغەمبەر ﷺ يەنە مۇنداق دېگەن: «من شهد أن <لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ> إلا وجبت له الجنة» «كىمكى <بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر> دەپ گۇۋاھلىق بەرسە، ئۇنىڭغا جەننەت ۋاجىب بولىدۇ (يەنى ئۇ چوقۇم جەننەتكە كىرىدۇ)».[3]

گۇۋاھلىق بېرىش ـ ئالدى بىلەن توغرا بىلىش، ئاندىن كېيىن قەلبتىن ئىقرار قىلىپ سۆزلەش دېگەنلىكتۇر.

◆ ئىككىنچى، جەزمىيەت

يەنى، «لا إله إلا الله، محمد رسول الله» نىڭ مەنىسىنى شەك - شۈبھىسىز، ئېنىق ۋە جەزمىي بىلىش ھەمدە ئۇنىڭغا قەتئىي ئىشىنىشتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُواْ وَجَٰهَدُواْ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلصَّٰدِقُونَ ﴿١٥﴾﴾ «شۈبھىسىزكى، (ھەقىقىي) مۇئمىنلەر ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىمان كەلتۈرگەن، ئاندىن (ئىمانىدا) شەك كەلتۈرمىگەن، مالىلىرى بىلەن، جانلىرى بىلەن ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغانلاردۇر، ئەنە شۇلار (ئىمانىدا) راستچىللاردۇر»[4]. بۇ ئايەتتىن ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، ئىمانىدا قىلچە شەك قىلماي، مۇتلەق جەزمىيەت بىلەن ئىمان كەلتۈرگەن كىشىلەرلا ھەقىقىي مۇئمىنلەردۇر. گۇمان، ئىككىلىنىش ۋە شەك ئارىلاشقان ئېتىقاد ھەرگىزمۇ ھەقىقىي ئىمان بولالمايدۇ.

---

(1) سۈرە زۇخرۇف، 86- ئايەت.

(2) مۇسلىم توپلىغان.

(3) مۇتەۋاتىر ھەدىس.

(4) سۈرە ھۇجۇرات، 15- ئايەت.

پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ. لاَ يَلْقَى اللهَ بِهِمَا عَبْدٌ، غَيْرَ شَاكٍّ فِيهِمَا، إِلاَّ دَخَلَ الْجَنَّةَ» «گۇۋاھلىق بېرىمەنكى، بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر، مەن ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىمەن. قانداق بىر بەندە بۇ ئىككى گۇۋاھلىقتا قىلچە شەك قىلماستىن ئاللاھقا مۇلاقات بولسا، ئۇ چوقۇم جەننەتكە كىرىدۇ».[1]

پەيغەمبەر ﷺ ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: «اذْهَبْ بِنَعْلَيَّ هَاتَيْنِ فَمَنْ لَقِيتَ مِنْ وَرَاءِ هَذَا الحَائِطِ يَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ مُسْتَيْقِناً بِهَا قَلْبُهُ فَبَشِّرْهُ بِالجَنَّةِ» «مېنىڭ بۇ بىر جۈپ كەشمىنى ئېيلىپ بارغىن، ئاندىن بۇ تامنىڭ ئارقىسىدا قەلبىدىن جەزم قىلىپ تۇرۇپ <لا إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ> دەپ گۇۋاھلىق بېرىدىغان كىشىنى ئۇچراتساڭ، ئۇنىڭغا جەننەت بىلەن خۇش بېشارەت بەرگىن» دېگەن. [2]

دېمەك، كەلىمە شاھادەتنىڭ مەنىسىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا جەزمىيەت بىلەن قەتئىي ئىشىنىش شەرت. چۈنكى، تەۋھىد، ئىمان ۋە شەرىئەت ئەھكاملىرى شەك - شۈبھە ۋە گۇمانىنى قەتئىي قوبۇل قىلمايدۇ. شەك ۋە گۇمان بىلەن چىقىرىلغان ھۆكۈم قانداق ئېتىبارسىز بولسا، شەك ۋە گۇمانغا ئاساسلانغان ئېتىقادمۇ ھەرگىز ھەقىقىي تەۋھىد ۋە ئىمان بولالمايدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا يَتَّبِعُ أَكۡثَرُهُمۡ إِلَّا ظَنًّاۚ إِنَّ ٱلظَّنَّ لَا يُغۡنِي مِنَ ٱلۡحَقِّ شَيۡـًٔاۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِمَا يَفۡعَلُونَ٣٦﴾ «ئۇلارنىڭ تولىسى پەقەت گۇمانغىلا تايىنىدۇ، گۇمان ھەقىقەتنى ئىسپاتلاشتا ھەقىقەتەن ھېچ نەرسىگە يارىمايدۇ. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر»[3]. دېمەك، ئىمانىنىڭ ئاساسى گۇمان ئەمەس، بەلكى قەتئىي بىلىم ۋە مۇتلەق جەزمىيەتتۇر.

◆ ئۇچىنچى، قوبۇل قىلىش

«لا إله إلا الله، محمد رسول الله» كەلىمىسىنىڭ مەنىسىنى مۇتلەق جەزمىيەت بىلەن بىلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ پۈتۈن ئەھكاملىرىنى رازىمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلىش، رەت قىلماسلىق ۋە ئۇنىڭ بارلىق تەلەپلىرىگە ئۇيغۇن ئەمەل قىلىش لازىم.

تارىخقا نەزەر سالساق، يەھۇدىي ۋە ناسارالارمۇ بۇ كەلىمىنىڭ مەنىسىنى ئوبدان بىلەتتى. بىراق، ئۇلار قەلبلىرىدىكى ھەسەت ۋە كىبىرلىك تۈپەيلىدىن، بۇ كەلىمىنىڭ تەقەززالىرىنى قوبۇل قىلىشتىن باش تارتقانلىقى ئۈچۈن، مۇسۇلمان ھېسابلانمىغان ۋە كاپىر بولغان.

---

(1) مۇسلىم توپلىغان.

(2) مۇسلىم توپلىغان.

(3) سۈرە يۇنۇس، 36- ئايەت.

ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى تەسۋىرلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّنۢ بَعْدِ إِيمَٰنِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم مِّنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلْحَقُّ ۖ فَٱعْفُوا۟ وَٱصْفَحُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾﴾ «ئەھلى كىتاب ئىچىدىكى نۇرغۇن كىشىلەر ھەقىقەت ئاشكارا بولغاندىن كېيىن ئۆزلۈكىدىن ھەسەت قىلىپ، سىلەرنى ئىمانىڭلاردىن قايتۇرۇپ، كاپىر قىلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئاللاھنىڭ ئۇلار ھەققىدىكى ئەمرى كەلگەنگە قەدەر، ئۇلارغا كەچىلىك قىلىڭلار ۋە ئۇلارنى كەچۈرۈڭلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىگە قادىردۇر»[1]. يەنى، ئۇلار ھەقنى بىلىپ تۇرۇپ، قوبۇل قىلمىغانلىقى ئۈچۈن كاپىر بولغان.

مەككە مۇشرىكلىرىمۇ تەۋھىد كەلىمىسىنىڭ مەنىسىنى ياخشى بىلەتتى، ئەمما تەكەببۇرلۇق قىلىپ، ئۇ كەلىمىنىڭ شەرتلىرىنى قوبۇل قىلىشتىن باش تارتقانلىقى ئۈچۈن كاپىر بولغان. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوٓا۟ إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾﴾ «ھەقىقەتەن ئۇلارغا: <بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر> (دەڭلار) دېيىلسە، ئۇلار تەكەببۇرلۇق قىلىپ باش تارتاتتى(قوبۇل قىلمايتتى)»[2].

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا مُّبِينًا ﴿٣٦﴾﴾ «ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىرەر ئىشتا ھۆكۈم چىقارغان چاغدا، ئەر - ئايال مۇئمىنلەرنىڭ ئۆز ئىشىدا ئىختىيارلىقى بولمايدۇ (يەنى ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى بىرەر ئىشتا ھۆكۈم چىقارغان ئىكەن، ھېچ ئادەمنىڭ ئۇنىڭغا مۇخالىپەتچىلىك قىلىشىغا بولمايدۇ)، كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئاسىيلىق قىلسا، ھەقىقەتەن ئۇ ئوپئوچۇق ئازغان بولىدۇ»[3]. بۇ ئايەت شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، ھەقىقىي ئىمان ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ھۆكمىنى ھېچ ئىككىلەنمەستىن قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنىڭغا تولۇق بويسۇنۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۆز نەپسى ياكى ھاۋايى - ھەۋەسىنى ئاللاھنىڭ ھۆكمىدىن ئۈستۈن كۆرۈش – «قوبۇل قىلىش» شەرتىگە زىتتۇر.

پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «مَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ مِنْ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ أَصَابَ أَرْضًا فَكَانَ مِنْهَا نَقِيَّةٌ قَبِلَتْ الْمَاءَ فَأَنْبَتَتْ الْكَلَأَ وَالْعُشْبَ الْكَثِيرَ وَكَانَتْ مِنْهَا أَجَادِبُ أَمْسَكَتْ الْمَاءَ فَنَفَعَ اللَّهُ بِهَا النَّاسَ فَشَرِبُوا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا وَأَصَابَتْ مِنْهَا طَائِفَةً أُخْرَى إِنَّمَا هِيَ قِيعَانٌ لَا تُمْسِكُ مَاءً وَلَا تُنْبِتُ كَلَأً فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ

(1) سۈرە بەقەرە، 109- ئايەت.
(2) سۈرە سافىفات، 35- ئايەت.
(3) سۈرە ئەھزاب، 36- ئايەت.

فَقُهَ فِي دِينِ اللَّهِ وَنَفَعَهُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ فَعَلِمَ وَعَلَّمَ وَمَثَلُ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْسًا وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللَّهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ» «ئاللاھ تائالا مەن ئارقىلىق ئەۋەتكەن ھىدايەت ۋە ئىلىمنىڭ مىسالى خۇددى زېمىنغا ياغقان مول يامغۇرغا ئوخشايدۇ. زېمىننىڭ ئىچىدە سۈنى سۈمۈرۈپ، نۇرغۇن ئوت - چۆپلەرنى ئۈندۈرىدىغان مۇنبەت يەرمۇ بولىدۇ؛ ئۇنىڭ ئىچىدە گىياھمۇ ئۈندۈرمەي، سۈنىمۇ سىڭدۈرۈۋەتمەي تۇتۇپ تۇرىدىغان قاتتىق يەرمۇ بولىدۇ. كىشىلەر ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن ئۇ يەردىكى سۇلاردىن ئىچىدۇ، ئۇلاغلىرىنى ۋە زىرائەتلىرىنى سۇغۇرۇشتا پايدىلىنىدۇ. (يامغۇر ياغقان) يەنە بىر قىسىم جايلار چۆل بولۇپ، يا سۈنى سىڭدۈرۈۋەتمەي تۇتۇپ تۇرالمايدۇ، يا ئوت - چۆپ ئۈندۈرمەيدۇ. مانا بۇ، ئاللاھنىڭ دىنىنى ئۆگەنگەن، مەن ئېلىپ كەلگەن ھىدايەت ۋە ئىلىمدىن پايدىلانغان، ئاندىن ئۆگەنگىنىنى باشقىلارغا ئۆگەتكەن كىشى بىلەن ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىغان، مەن ئېلىپ كەلگەن ھىدايەتنى قوبۇل قىلمىغان كىشىنىڭ مىسالىدۇر».[1]

پەيغەمبەر ﷺ بۇ ھەدىستە ھىدايەتنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭدىن مەنپەئەتلىنىدىغان قەلبلەرنى مۇنبەت زېمىنغا، ھىدايەتنى رەت قىلىدىغان قەلبلەرنى بولسا قاقاس چۆللۈككە ئوخشىتىش ئارقىلىق، «قوبۇل قىلىش»نىڭ ئىمانىنىڭ ئاساسىي شەرتلىرىدىن بىرى ئىكەنلىكىنى ئوچۇق كۆرسەتكەن.

پەيغەمبەر ﷺ يەنە مۇنداق دەيدۇ: «مَنْ قَبِلَ مِنِّي الْكَلِمَةَ الَّتِي عَرَضْتُ عَلَى عَمِّي فَرَدَّهَا ، فَهِيَ لَهُ نَجَاةٌ» «كىمكى مەن تاغامغا تەكلىپ قىلغىنىمدا رەت قىلغان كەلىمىنى مەندىن قوبۇل قىلسا، ئۇ كەلىمە ئۇنىڭ ئۈچۈن نىجاتلىق بولىدۇ»[2]. يۇقىرىقى دەلىللەردىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، ئىنسان تەۋھىد كەلىمىسىنىڭ تەلەپلىرىنى مەنمۇنىيەت ۋە رازىمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلغاندىلا، ئاندىن ھەقىقىي مۇسۇلمان بولالايدۇ.

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس.

(2) ئىمام ئەھمەد توپلىغان ۋە «سەھىھ» دېگەن.

◆ تۆتىنچى، بويسۇنۇش

«لا إله إلا الله، محمد رسول الله» دەپ ئېتىراپ قىلغاندىن كېيىن، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ بارلىق ئەمىر - پەرمانلىرىغا تولۇق بويسۇنۇش ۋە تەسلىمىيەت بىلەن ئىتائەت قىلىشمۇ ھەقىقىي مۇسۇلمان بولۇشنىڭ شەرتلىرىدىن بىرىدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَأَنِيبُوٓاْ إِلَىٰ رَبِّكُمۡ وَأَسۡلِمُواْ لَهُۥ مِن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَكُمُ ٱلۡعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ٥٤﴾ «سىلەرگە ئازاب كېلىپ، ئاندىن ياردەمگە ئېرىشەلمەيدىغان (كۈن كېلىشتىن) بۇرۇن رەببىڭلار تەرەپكە قايتىڭلار ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىڭلار (بويسۇنۇڭلار)»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَن يُسۡلِمۡ وَجۡهَهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ وَهُوَ مُحۡسِنٞ فَقَدِ ٱسۡتَمۡسَكَ بِٱلۡعُرۡوَةِ ٱلۡوُثۡقَىٰۗ وَإِلَى ٱللَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلۡأُمُورِ ٢٢﴾ «ياخشى ئىش قىلغان ھالدا ئىخلاس بىلەن ئاللاھقا بويسۇنغان كىشى مەھكەم تۇتقىنى تۇتقان بولىدۇ، ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتى ئاللاھقا مەنسۇپتۇر»[2].

ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ﷺ گە بويسۇنۇش ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤۡمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيۡنَهُمۡ ثُمَّ لَا يَجِدُواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ حَرَجٗا مِّمَّا قَضَيۡتَ وَيُسَلِّمُواْ تَسۡلِيمٗا ٦٥﴾ «ئىش ئۇنداق ئەمەس. (ئى مۇھەممەد!) رەببىڭ بىلەن قەسەمكى، ئۇلار ئۆز ئارىسىدا يۈزبەرگەن دەتالاشقا سېنى ھۆكۈم چىقارغۇزمىغىچە، ئاندىن سېنىڭ چىقارغان ھۆكمىڭگە ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى قىلچە غۇم بولسىمۇ يوقالمىغىچە ۋە پۈتۈنلەي بويسۇنمىغىچە ئىمان ئېيتقان بولمايدۇ»[3].

يۇقىرىقى ئايەتلەردىن مەلۇم بولىدۇكى، شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ ھەممىسىگە تولۇق بويسۇنۇش ئىسلامنىڭ تەقەززاسى ۋە شەرتىدۇر، پەقەت بەزىسىگە بويسۇنۇپ، بەزىسىنى رەت قىلىش كامىل مۇسۇلمان بولۇشقا كۇپايە قىلمايدۇ.

◆ بەشىنچى، ساداقەت ۋە سەممىيلىك

بۇ شەرت مۇناپىقلىقنىڭ سۇپىتىدىن بولغان «يالغان سۆزلەش ۋە يالغان گۇۋاھلىق بېرىش»نىڭ تامامەن ئەكسى بولۇپ، ئىنسان شاھادەت كەلىمىسىنى تىلى ۋە دىلىدا بىردەك ھالدا، چىن كۆڭلىدىن سەممىي ئېيتقان بولۇشى، يەنى تىلىدا ئېيتقانىنى دىلىدىن تەستىقلىشى ۋە ئەملىيىتى بىلەن ئىپادىلىشى كېرەك.

---

(1) سۈرە زۇمەر، 54- ئايەت.

(2) سۈرە لوقمان، 22- ئايەت.

(3) سۈرە نىسا، 65- ئايەت.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَقَدۡ فَتَنَّا ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۖ فَلَيَعۡلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ صَدَقُواْ وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱلۡكَٰذِبِينَ ٣﴾ «ئۇلاردىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرنى بىز ھەقىقەتەن سىنىدۇق، ئاللاھ راستچىللارنى چوقۇم بىلىدۇ ۋە يالغانچىلارنىمۇ چوقۇم بىلىدۇ»[1].

يەنى، بىر كىشى ئۆزىنىڭ دەۋاسىدىن سىرت، ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدىمۇ ھەقىقىي مۇسۇلمان بولۇشى ئۈچۈن، شاھادەت ئېيتقاندا چوقۇم سادىق ۋە راستچىل بولۇش لازىم.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿وَٱلَّذِي جَآءَ بِٱلصِّدۡقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُتَّقُونَ ٣٣﴾ «راست سۆز (يەنى قۇرئان) نى ئېلىپ كەلگەن كىشى ۋە ئۇنى تەستىق قىلغان كىشىلەر ـ ھەقىقىي تەقۋادارلاردۇر»[2].

پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «مَا مِنْ أَحَدٍ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، صِدْقًا مِنْ قَلْبِهِ ، إِلَّا حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ» «كىمكى چىن قەلبىدىن، راستچىللىق بىلەن: <بىر ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوق ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسىدۇر> دەپ گۇۋاھلىق بەرسە، ئاللاھ تائالا ئۇ كىشىگە دوزاخنى ھارام قىلىدۇ (يەنى ئۇ كىشى دوزاخقا كىرمەيدۇ)».[3]

شۇڭا، شاھادەت كەلىمىسىنى ئېيتقاندا، چىن قەلبىدىن، ساداقەت ۋە راستچىللىق بىلەن ئېيتىشىمۇ تەۋھىدنىڭ ئاساسلىق شەرتلىرىدىن بىرى بولۇپ، بۇ شەرت ئورۇنلانمىسا، كىشى ھەقىقىي مۇسۇلمان بولالمايدۇ.

(1) سۈرە ئەنكەبۇت، 3- ئايەت.

(2) سۈرە زۇمەر 33- ئايەت.

(3) بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان.

◆ ئالتىنچى، ئىخلاس

ئىخلاس ـ بارلىق ئەمەل - ئىبادەتلەرنى ئېتىقادىي ۋە ئەمەلىي جەھەتتىن شېرىك ۋە شېرىككە ئائىت ھەر قانداق نەرسىدىن پاكلاپ، پەقەت ۋە پەقەت يالغۇز ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ ئادا قىلىشتۇر. ئىخلاس ھەقىقەتتە «لاَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» نىڭ ھەقىقىي مەنىسى، روھى ۋە تەۋھىدنىڭ ئىزاھلانغان ئىپادىسىدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّآ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ فَٱعۡبُدِ ٱللَّهَ مُخۡلِصٗا لَّهُ ٱلدِّينَ ۝٢ أَلَا لِلَّهِ ٱلدِّينُ ٱلۡخَالِصُۚ﴾ «ساڭا بىز (بۇ) كىتابنى ھەقىقەتەن ھەق بىلەن (يەنى ھەقىقەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا) نازىل قىلدۇق، دىنىڭنى شېرىكتىن (ۋە رىيادىن) ساپ قىلغان ھالدا ئاللاھقا ئىبادەت قىلغىن [2]. بىلىڭلاركى، (شېرىكتىن ۋە رىيادىن) ساپ دىن پەقەت ئاللاھقا خاستۇر»[1].

ئىخلاسنىڭ ھەقىقىي مەنىسى شۇكى، بىز ھەرقانداق بىر ئەمەل - ئىبادەتنى باشلىغاندا، كۆز - كۆز قىلىش، رىيا ۋە يوز - ئابرۇيغا ئېرىشىشكە ئوخشاش دۇنيالىق غەرەز ۋە مەنپەئەتلەردىن خالىي ھالدا، پەقەت ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈنلا نىيەت قىلىشىمىز؛ ئىبادەتنى ئادا قىلىۋاتقان جەريانىدىمۇ، شېرىككە ياتىدىغان، ھەتتا يېقىنلاشتۇرۇپ قويۇش ئېھتىمالى بولغان ھەر قانداق نەرسە ۋە كۆرۈنۈشلەردىن ساقلانغان ھالدا، پۈتۈن ۋۇجۇدىمىز بىلەن يالغۇز ئاللاھقىلا يۈزلىنىپ ئادا قىلىشىمىز كېرەك. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُواْ ٱلزَّكَوٰةَۚ وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلۡقَيِّمَةِ ۝٥﴾ «ئۇلار ئىبادەتنى پەقەت ئاللاھقا خالىس قىلغان، ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغان ھالدا (يالغۇز) ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلدى. نامازنى ئادا قىلىشقا، زاكاتنى بېرىشكە (بۇيرۇلدى)، ئەنە شۇ ھەقىقىي توغرا دىندۇر»[2].

پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «أسعدُ النَّاسِ بشفاعتي يومَ القيامةِ من قال: <لا إلهَ إلَّا اللَّهُ> خالصًا من نفسِهِ» «قىيامەت كۈنىدە مېنىڭ شاپائىتىمگە ئەڭ ھەقلىق بولىدىغان كىشى، چىن قەلبىدىن ساپ ئىخلاس بىلەن <لاَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ> دېگەن كىشىدۇر»[3]. ئىخلاس – تەۋھىد كەلىمىسىنىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن ئىنتايىن زۆرۈر شەرتتۇر. ئىخلاسسىز ئېيتىلغان كەلىمە، گەرچە تىل بىلەن تەكرارلانسىمۇ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل بولمايدۇ. شۇڭا، ھەقىقىي مۇسۇلمان بولۇش ئۈچۈن، بارلىق ئىبادەتلىرىمىزنى خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلىشىمىز شەرتتۇر.

---

(1) سۈرە زۈمەر 2- ئايەت ۋە 3- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە بەييىنە 5- ئايەت.

(3) بۇخارى توپلىغان.

(ئىخلاسنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە «شېرىك» توغرىسىدىكى بابتا كەڭرەك توختىلىمىز، ئىنشائاللاھ.)

◆ يەتتىنچى، مۇھەببەت (ياخشى كۆرۈش ۋە دوست تۇتۇش)

«لا اله الا الله، محمد رسول الله» كەلىمىسىگە ۋە ئۇنىڭ بارلىق مەنە - مەزمۇنلىرىغا چىن قەلبتىن مۇھەببەت باغلاش، بۇ مۇقەددەس كەلىمىنى جان - دىلىمىز بىلەن سۆيۈش ۋە شەرىئەتنىڭ ھەربىر ھۆكۈملىرىنى خۇرسەنلىك بىلەن قوبۇل قىلىش تەۋھىد كەلىمىسىنىڭ قوبۇل بولۇشىنىڭ يەتتىنچى شەرتىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَشَدُّ حُبّٗا لِّلَّهِۗ﴾ «مۇئمىنلەر ئاللاھنى ھەممىدىن بەك دوست تۇتقۇچىلاردۇر»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَن يَرۡتَدَّ مِنكُمۡ عَن دِينِهِۦ فَسَوۡفَ يَأۡتِي ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ يُحِبُّهُمۡ وَيُحِبُّونَهُۥٓ﴾ «ئى مۇئمىنلەر! سىلەردىن كىمكى ئۆزىنىڭ دىنىدىن يېنىپ كېتىدىكەن، ئاللاھ پات ئاربىدا (ئۇنىڭ ئورنىغا) ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان (دوست تۇتىدىغان)، ئۇلارمۇ ئاللاھنى ياخشى كۆرىدىغان (دوست تۇتىدىغان) بىر قەۋمنى كەلتۈرىدۇ»[2]. بۇ ئايەتتىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئاللاھ تائالانىڭ مۇھەببىتىگە سازاۋەر بولۇش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن بىز ئاللاھ تائالانى چىن قەلبىمىزدىن ياخشى كۆرۈشىمىز شەرتتۇر.

پەيغەمبىرﷺ مۇنداق دېگەن: «ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ، وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ؛ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ، أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ» «ئۈچ خىسلەت بار بولۇپ، بۇلار كىمدە تېپىلسا، ئۇ كىشى چوقۇم ئىمانىنىڭ لەززىتىنى تېتىيدۇ: ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى باشقا بارلىق نەرسىلەردىن بەكرەك ياخشى كۆرۈش؛ بىرەر كىشىنى دوست تۇتسا، پەقەت ئاللاھ ئۈچۈنلا دوست تۇتۇش؛ ئاللاھ كۇفرىلىقتىن قۇتۇلدۇرغاندىن كېيىن، يەنە كۇفرىغا يېنىپ كېتىشنى خۇددى ئوتقا تاشلىنىشنى يامان كۆرگەندەك يامان كۆرۈش»[3].

پەيغەمبىرﷺ نىڭ بۇ ھەدىسى بىزگە شۇنداق مۇھىم بىر ھەقىقەتتىن تەلىم بېرىدۇكى، «لا اله الا الله، محمد رسول الله» كەلىمىسىنىڭ تەقەززاسى پەقەت تىل بىلەن ئىقرار قىلىشلا ئەمەس، بەلكى قەلبىمىزدە ئاللاھ ۋە رەسۇلىغا بولغان مۇھەببەتنىڭ باشقا بارلىق مۇھەببەتلەردىن ئۈستۈن تۇرۇشى

(1) سۈرە بەقەرە، 165- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە مائىدە، 54- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس.

ھەمدە مۇشۇ مۇھەببەت ئاساسىدا دوست ياكى دۈشمەنگە قارىتا، مۇھەببەت ۋە نەپرەت مەيدانىمىزنى چوقۇم ئېنىق ئايرىپ مۇئامىلە قىلىش، يەنى، ئاللاھنىڭ دوستىنى دوست ۋە دۈشمىنىنى دۈشمەن بىلىشمۇ ئىماننىڭ لەززىتىنى تېتىشنىڭ زۆرۈر شەرتىدۇر.

مۇھەببەت (ياخشى كۆرۈش ۋە دوست تۇتۇش)، قورقۇش ۋە ئۈمىد قىلىشتىن ئىبارەت بۇ ئۈچ ئامىل ئىبادەتنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان ھەربىرىدىن ئايرىلىپ قالماي، ھەتتا ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولۇشىنىڭمۇ شەرتىدۇر. ھەرقانداق بىر ئىبادەتنى ئىچ - ئىچىدىن ياخشى كۆرۈش بىلەن بىرگە، ھەم ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقۇپ، ھەم رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىپ تۇرۇپ ئادا قىلغاندا، ئاندىن ئۇ ئىبادەت توغرا ۋە مەقبۇل ھېسابلىنىپ، ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا قوبۇل بولىدۇ. ئىبادەتنى ياخشى كۆرمەستىن، بەلكى كۆرۈنۈشكىلا ئادا قىلىش مۇناپىقلىقنىڭ ئالامىتىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، تەۋھىد كەلىمىسىنى ياخشى كۆرۈش زۆرۈر بولغاندەك، ئۇ كەلىمە ئېيتىلغەن پۈتۈن مەنە ۋە مەزمۇنىنى ياخشى كۆرۈش ھەمدە ئۇ كەلىمىنىڭ تەلىپى بولغان شەرىئەت ئەھكاملىرىنى مۇھەببەت بىلەن قوبۇل قىلغان ھالدا ئىجرا قىلىش مۇسۇلمان بولۇشنىڭ زۆرۈر شەرتىدۇر.

◆ سەككىزىنچى، تاغۇتلارنى ئىنكار قىلىپ، ئاللاھقىلا ئىمان كەلتۈرۈش

تاغۇت ــ لۇغەت مەنىسى بويىچە «چېكىدىن ئاشقۇچى»، «ئۆزىنى چوڭ تۇتقۇچى» ۋە «كۇفرىدا ھەددىدىن ئاشقۇچى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان بولۇپ، ئىبنى تەيمىيە رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھتىن باشقا ئىبادەت قىلىنغان ۋە ئىبادەت قىلىنىشنى يامان كۆرمىگەن ھەرقانداق مەخلۇق ــ تاغۇتتۇر»[1]. شەيخ مەۋدۇدى رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھتىن ئۆزىنى ئۈستۈن قويۇۋالغان، بەندىلىك دائىرىسىدىن ھالقىپ كەتكەن ۋە ئىلاھلىقنى دەۋا قىلغان ھەرقانداق شەخس ياكى گۇرۇھ ۋە ياكى ئىدارە ــ تاغۇتتۇر»[2].

يۇقىرىقى ئىزاھاتقا ئاساسلانغاندا، ئىبلىس، شەيتان، تىرىك ياكى ئۆلۈك ياسالما مەبۇدلار، ئاللاھنىڭ قانۇنىدىن باشقا قانۇن ئويدۇرۇپ چىقارغانلار، شەرىئەتتىن غەيرىي قانۇنلار بىلەن ھۆكۈم قىلغۇچىلار، باشقىلارنى ئويدۇرما قانۇنغا بويسۇنۇشقا مەجبۇرلىغۇچى كۈچلەر ۋە سېھرىگەر قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى تاغۇتنىڭ كاتتىباشلىرى ھېسابلىنىدۇ. دېمەك، «تاغۇتنى ئىنكار قىلىش» دېگەنلىك، ئاللاھتىن باشقا ئىلاھلىق دەۋاسى قىلىۋاتقان ياكى ئۆزىگە ئىبادەت قىلىنىشىغا رازى

(1) «مجموع الفتاوى» 28- توم 200- بەت.

(2) مەۋدۇدىنىڭ «المصطلحات الأربعة الاساسية في القرآن الكريم» ناملىق كىتابىدىن.

بولغان بارلىق مەبۇدلارنى، شۇنداقلا يېگانە ئاللاھنىڭلا ھەققى بولغان ئىلاھلىق، پەرۋەردىگارلىق ۋە ھاكىملىققا ئۆزىنى شېرىك قىلمۇۋالغان ھەر قانداق كۈچنى باتىل دەپ ئېتىقاد قىلىش، ئۇلارنى قەتئىي رەت قىلىش، ھېچقانداق ئېتىبارغا ئالماسلىق، ئۇلارنى ۋە ئۇلارغا ئەگەشكۈچىلەرنى ئۆچ كۆرۈش دېمەكتۇر.

ئەنە شۇنداق، تاغۇتلارنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلغاندىن كېيىن، ئاللاھ تائالاغا «ئۇنىڭ ئىلاھلىقىدا ۋە پادىشاھلىقىدا ھېچقانداق شېرىكى بولمىغانده‌ك، ھاكىملىقىدىمۇ ھېچقانداق شېرىكى يوقتۇر، بارلىق ئىبادەتلەر پەقەت ئۇنىڭغىلا خاستۇر» دەپ ئىمان كەلتۈرگەندىلا، ئاندىن «لا اله الا الله» نىڭ مەنىسى توغرا ئىپادىلەنگەن بولىدۇ - دە، ئىنسان ھەقىقىي مۇسۇلمان بولالايدۇ.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشۡدُ مِنَ ٱلۡغَيِّۚ فَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤۡمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسۡتَمۡسَكَ بِٱلۡعُرۡوَةِ ٱلۡوُثۡقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَاۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٢٥٦﴾ «دىندا (ئۇنىڭغا كىرىشكە) زورلاش يوقتۇر، ھىدايەت گۇمراھلىقتىن ئېنىق ئايرىلدى. كىمكى تاغۇت (باتىل مەبۇدلار) نى ئىنكار قىلىپ، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىكەن، ئۇ سۇنماس، مەھكەم تۇتقىنى تۇتقان بولىدۇ، ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر»[1]. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ھەقىقىي ئىمانىنى ئالدى بىلەن تاغۇتنى ئىنكار قىلىش شەرتىگە باغلىغان. دېمەك، ئالدى بىلەن باتىل مەبۇدلانى ئىنكار قىلىپ، ئاندىن ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش مۇسۇلمانلىقنىڭ مۇھىم شەرتىدۇر.

پەيغەمبەر ﷺ بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «من قال لا إله إلا الله، وكَفَرَ بما يُعْبَدُ من دون الله حَرُمَ مالُه ودمُه وحِسابُه على الله» «كىمكى <لا إله إلا الله> دېسە ۋە ئاللاھتىن باشقا ئىبادەت قىلىنىدىغان پۈتۈن باتىل مەبۇدلارنى ئىنكار قىلسا، ئۇ كىشىنىڭ مېلى ۋە قېنى ھارام (قوغدىلىدىغان) بولىدۇ، ئۇنىڭ ھېسابى ئاللاھقىدۇر»[2].

ئالىملار، خۇسۇسەن ئەقىدە ئالىملىرى بۇ ھەدىسنىڭ شەرھىدە مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھەدىس <لا اله الا الله>نىڭ مەنىسىنى ئەڭ روشەن ئىزاھلاپ بېرىدىغان كاتتا ھەدىستۇر. چۈنكى، پەيغەمبەر ﷺ مەزكۇر ھەدىستە، بىر كىشىنىڭ جېنى ۋە مېلىنىڭ قوغدىلىشى ئۈچۈن، <لا اله الا الله>نى پەقەت ئېغىزىدا ئېيتىپ قويۇش ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ مەنىسىنى بىلىش، ئۇنىڭغا تەسلىم بولۇش ھەمدە ھېچبىر شېرىكى بولمىغان يېگانە ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىش بىلەن بىرگە، تاغۇتنى ئىنكار قىلىشنىمۇ شەرت قىلغان. تاغۇتنى ئىنكار قىلىش ۋە ئاللاھ تائالاغا ئىمان كەلتۈرۈش بولسا، <لا اله الا الله>نىڭ

(1) سۈرە بەقەرە، 256- ئايەت.

(2) مۇسلىم توپلىغان.

نەپسي (ئىنكار) ۋە ئىسبات (تەستىقلاش) تەرەپلىرىدۇر. يەنى، ئاللاھنىڭ شېرىكسىز يەككە - يېگانە ئىلاھ ئىكەنلىكىنى چىن دىلىدىن تەستىقلاشتا، ئالدى بىلەن ئاللاھتىن باشقا ئىبادەت قىلىنىدىغان بارلىق تاغۇتلارنى ئىنكار قىلىش، ئاندىن ئىلاھلىقنىڭ پەقەت بىر ئاللاھقىلا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئىقرار قىلىش شەرتتۇر».

◆ خۇلاسە

يۇقىرىدا بايان قىلىنغانلار ئىسلامنىڭ ئۇل ئاساسى بولغان «لا اله الا الله، محمد رسول الله» تىن ئىبارەت شاھادەت كەلىمىسىنى ھەقىقي قوبۇل قىلىشنىڭ سەككىز شەرتىدۇر. ئەگەر بۇ شەرتلەردىن بىرەرى كەم بولسا، گەرچە شاھادەت كەلىمىسىنى ئېغىزىدا ئېيتقان تەقدىردىمۇ، كىشى ھەقىقي مۇسۇلمان بولالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، «لا اله الا الله، محمد رسول الله» نىڭ ئىپادىلىگەن مەنىلىرىنى تولۇق ئۆگىنىپ، تەلىپىگە ئۇيغۇن ئەمەل قىلىش ھەربىر مۇسۇلماننىڭ مۇقەددەس بۇرچىدۇر.

◆ ئىزاھات

ئۇرۇش مەيدانلىرىدا كاپىر دۈشمەن «لا اله الا الله، محمد رسول الله» دەۋالسا ياكى دېسە، ئۇنىڭ بۇ ئىقرارى دەسلەپتە قوبۇل قىلىنىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈش ھارام بولىدۇ. ئەمما، بۇ قىلمىشى ئۇنىڭ ھەقىقي مۇسۇلمان بولغانلىقىنىڭ دەلىلى بولالمايدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ كېيىنكى ئەھۋالىغا قاراپ مۇئامىلە قىلىنىدۇ. «لا اله الا الله، محمد رسول الله» نى سۆزلەش ئىنسانغا ئىسلامنىڭ ئىشىكىنى ئاچىدۇ ۋە ئۇنىڭ يېڭىدىن مۇسۇلمان بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئەمما، بىر كىشىنىڭ ھەقىقي مۇسۇلمان بولۇشى ئۈچۈن، يۇقىرىقى سەككىز شەرتنىڭ ھەممىسى تولۇق ئورۇنلىنىشى كېرەك.

3

باب

هەقىقىي ئىمان

﴿وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلۡإِيمَٰنِ فَقَدۡ حَبِطَ عَمَلُهُۥ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ٥﴾ «كىمكى ئىماندىن يېنىۋالمىدىكەن (يەنى ئىمان كەلتۈرۈش پەرز بولغان نەرسىلەرگە ئىمان كەلتۈرمەيدىكەن)، ئۇنىڭ ئەمىلى بىكار بولۇپ كېتىدۇ، ئۇ ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىدۇ»[1].

هەقىقىي ئىمان كەلتۈرگەن بولۇش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئىماننىڭ هەقىقىي ماهىيىتىنى ئۆگىنىش شەرت بولۇپ، بۇ هەربىر مۇسۇلمانغا پەرز قىلىنغان ئىلىمدۇر.

«هەقىقىي ئىمان» نامىغا بۇ بابىمىز تۆۋەندىكىدەك ئالتە كىچىك تېمىدىكى مەزمۇندىن تەركىب تاپىدىغان بولۇپ، بىز بۇ تېمىلارنىڭ هەربىرىگە تەپسىلىي توختىلىش ئارقىلىق، هەقىقىي ئىماننىڭ مەنىسىنى ئۆگىنىپ ئۆتىمىز:

بىرىنچى، ئىمان ئۇقۇمى ۋە ئۇنىڭ هەقىقىي ماهىيىتى؛

ئىككىنچى، ئىماننىڭ كۆپىيىشى ۋە ئازلىشى؛

ئۈچىنچى، ئىمان ئەهلىنىڭ دەرىجىلىرىنىڭ پەرقلىق بولىدىغانلىقى؛

تۆتىنچى، ئەمەلنىڭ ئىماندىكى ئورنى؛

بەشىنچى، ئىمان مەسىلىسىدە «ئىنشائاللاه» (ئاللاه خالىسا) دېيىش توغرىسىدا؛

ئالتىنچى، گۇناهكار مۇسۇلمانلارنىڭ هۆكمى.

1. ئىمان ئۇقۇمى ۋە ئۇنىڭ هەقىقىي ماهىيىتى

ئىمان ـ تىلدا ئېيتىش، قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش ۋە بەدەن ئەزالىرى بىلەن ئەمەل قىلىشتىن ئىبارەت ئۇچ ئاساسنىڭ بىرلىشىشىدىن ۋۇجۇدقا چىقىدىغان كامىل هەقىقەت بولۇپ، ئۇ تائەت - ئىبادەت بىلەن كۆپىيىدۇ، گۇناه - مەئسىيەت سەۋەبلىك ئازلايدۇ. يۇقىرىقى ئۇچ ئاساسنىڭ بىرەرى كەم بولسا، هەقىقىي ئىمان مەۋجۇت بولمايدۇ.

سەلەپ ئالىملىرىمىز ئىماننى تەرىپلەشتە ئوخشىمىغان ئىزاهاتلاردا بولغان: بەزى ئالىملار: «ئىمان – سۆز ۋە ئەمەلدۇر» دەپ قىسقارتىپ ئىپادىلىگەن؛ يەنە بەزى ئالىملار: «ئىمان – ئىككى سۆز ۋە ئىككى ئەمەلدىن تەركىب تاپىدۇ» دېگەن؛ يەنە بەزى ئالىملار بولسا: «ئىمان – تىل بىلەن قەلبنىڭ سۆزى هەمدە قەلب بىلەن ئەزالارنىڭ ئەمىلىدىن ئىبارەت تۆت ئاساسنىڭ بىرلىشىشىدىن هاسىل بولىدۇ» دەپ قاراپ، يۇقىرىقى «سۆز ۋە ئەمەل» ياكى «ئىككى سۆز ۋە ئىككى ئەمەل» دېگەننى يېشىپ

(1) سۈرە مائىدە، 5- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

شەرھلىگەن. ئىمام شافىئىي رەھىمەھۇللاھ: «ئىمان – سۆز، ئەمەل ۋە نىيەتتىن تەركىب تاپىدۇ» دەپ بايان قىلغان. كېيىنكى ئالىملىرىمىز قەلبنىڭ سۆزى بىلەن قەلبنىڭ ئەمەلىنى بىرلەشتۈرۈپ: «قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش» دەپ ئاتىغان.

پۈتۈن ئىسلام ئەقىدىسى قۇرئان ۋە ھەدىستىكى دەلىللەرگە ئاساسەن ئىجما بىلەن بېكىتىلگەن بولۇپ، تۆۋەندە بىز ھەربىر ئاساسنىڭ قۇرئان ۋە ھەدىستىن دەلىللىرىنى قىسقىچە بايان قىلىمىز.

◆ 1. تىلدا ئېيتىش (قول باللسان)

بۇ – ئىماننىڭ ھەقىقىتىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدىغان ئۇچ ئاساسنىڭ بىرىنچىسى بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئىمانىنى تىل بىلەن ئېيتىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبۡرَٰهِـۧمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ وَٱلۡأَسۡبَاطِ وَمَآ أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِيَ ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمۡ لَا نُفَرِّقُ بَيۡنَ أَحَدٖ مِّنۡهُمۡ وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ١٣٦﴾ «ئېيتىڭلاركى: <ئاللاھقا ئىمان ئېيتتۇق، بىزگە نازىل قىلىنغان ۋەھىيگە، ئىبراھىمغا، ئىسمائىلغا، ئىسھاققا، يەئقۇبقا ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرىغا نازىل قىلىنغان ۋەھىيگە، مۇساغا بېرىلگەن (تەۋراتقا)، ئىيساغا بېرىلگەن (ئىنجىلغا) ۋە پەيغەمبەرلەرگە رەببى تەرىپىدىن بېرىلگەن (كىتابلارغا) ئىمان ئېيتتۇق، ئۇلاردىن ھېچبىرىنى ئايرىۋەتمەيمىز، بىز ئاللاھقىلا بويسۇنغۇچىلارمىز>»[1]. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە: ﴿قُولُوٓاْ ءَامَنَّا﴾ «ئېيتىڭلاركى... ئىمان ئېيتتۇق» دەپ تىل بىلەن ئېيتىشقا بۇيرۇغان. ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَقُلۡ ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٖۖ﴾ «... ھەمدە: <ئاللاھ نازىل قىلغان بارلىق كىتابلارغا ئىمان ئېيتتىم> دېگىن»[2].

پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «أُمِرتُ أَنْ أُقاتِلَ النَّاسَ حتَّى يَقُولُوا لاَ إِلهَ إِلاَّ اللهُ» «مەن تاكى ئىنسانلار <لاَ إِلهَ إِلاَّ اللهُ> دېگەنگە قەدەر ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇلدۇم»[3]. دېمەك، بۇ ھەدىستىنمۇ كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، «لاَ إِلهَ إِلاَّ اللهُ»نى تىلى بىلەن ئېيتىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقىنى بىلدۈرۈش لازىم، بولمىسا بۇ كىشىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىنىدۇ.

پەيغەمبەر ﷺ يەنە مۇنداق دېگەن: «الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً، فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنْ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنْ الْإِيمَانِ» «ئىمان يەتمىش نەچچە شاخچىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ،

---

(1) سۈرە بەقەرە، 136- ئايەت.

(2) سۈرە شۈرا، 15- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس.

ئۇنىڭ ئەڭ يۇقىرىسى <لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّه> دېيىش؛ ئەڭ تۆۋىنى بولسا، يولدىكى ئەزىيەتنى ئېلىۋېتىشتۇر. ھايامۇ ئىماننىڭ شاخچىلىرىدىن بىرىدۇر»[1].

◆ **ئەسكەرتمە**

شاھادەت كەلىمىسىنى ئېيتىشتىن باشقا يەنە، «مەن مۇسۇلمان بولدۇم»، «مەن سىلەرنىڭ دىنىڭلارغا كىردىم»، «مەن ئىسلامنى قوبۇل قىلدىم» دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر، گاڭا تىلىدا ئىپادىلىگەن مۇناسىپ ئىشارەتلەر ۋە ناماز ئوقۇشتەك ئەمەللەر بىلەنمۇ، بىر كىشىنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقى دەماللىققا قوبۇل قىلىنىدۇ. ئاتا - ئانىسىنىڭ بىرى مۇسۇلمان، يەنە بىرى كاپىر بولغان بالىلار، بالاغەتكە يەتكۈچە كىمنىڭ تەربىيەسىدە بولسا، شۇنىڭ دىنىغا مەنسۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر ئاتىسى بالىغا ئىگە چىقالىغۇدەك كۆچلۈك مۇسۇلمان بولسا، بالا ئەلۋەتتە ئاتىسىغا تەۋە مۇسۇلمان ھېسابلىنىدۇ. پۈتۈنلەي مۇسۇلمان ئاھالە ياشايدىغان مەھەللىدە، يولنىڭ ئۈستىدە بىر ئادەمنىڭ جەسىتى تېپىلغان بولسا، ئۇنىڭغا مۇسۇلمانلىق مۇئامىلىسى قىلىنىدۇ. ئەگەر كاپىر مەھەللىسىدە ياكى مۇسۇلمان بىلەن كاپىر ئارىلاش ياشايدىغان مەھەللىدىن تېپىلغان بولسا، باشقىلارنىڭ بۇ ئادەمگە بەرگەن گۇۋاھلىقى ئاساس قىلىنىدۇ. ئەگەر گۇۋاھچى بولمىغان تەقدىردە، جەسەتنىڭ يېنىدىن چىققان دىنىي ئالامەتلەر (مەسىلەن، قۇرئان، دىنىي كىتاب، ئىسلامغا ئائىت نەرسىلەر ۋە ياكى باشقا دىنغا ئائىت كىرىست، ئىنجىل ۋە تەۋراتقا ئوخشاش نەرسىلەر) گە قاراپ مۇئامىلە قىلىنىدۇ.

◆ **2. قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش (اعتقاد القلب)**

قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش ـ قەلبنىڭ سۆزى ۋە قەلبنىڭ ئەمىلىدىن ئىبارەت ئىككى ئاساسنىڭ بىرلىشىشىدىن شەكىللىنىدىغان بىر پۈتۈن ھەقىقەتتۇر.

«قەلبنىڭ سۆزى» دېگىنىمىز، بىلىش، تونۇش ۋە تەستىقلاش قاتارلىق قەلبتە شەكىللىنىدىغان ئىچكى ئىنكاسلارنى كۆرسىتىدۇ.

ئىنسان ئاڭلىغان، كۆرگەن، تېتىغان، پۇرىغان ۋە سەزگەن نەرسىلەرنىڭ ئاق - قارا، چوڭ - كىچىك، قاتتىق - يۇمشاق، ئاچچىق - تاتلىق ۋە سېسىق - خۇشبۇي ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان، تونۇيدىغان ۋە تەستىقلايدىغان ئەڭ مۇھىم ئەزا بولسا قەلبتۇر. قەلب بولمىسا، باشقا ئەزالار ئۆز رولىنى يوقىتىدۇ، چۈنكى بەدەندىكى پۈتۈن ئەزالار قەلبنىڭ قوماندانلىقى ۋە يېتەكچىلىكى ئاستىدىلا ھەرىكەت قىلىدۇ ۋە ئۆز پائالىيەتلىرىنى جارى قىلىدۇ. ﴿وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴿١٠٠﴾﴾ «بىز

(1) مۇسلىم توپلىغان.

ئۇلارنىڭ قەلبلىرىنى پېچەتلىۋېتىمىز، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار (ھەق سۆزنى) ئاڭلىمايدۇ»[1]. يەنى، قەلبى پېچەتلەنگەنلىكى ئۈچۈن، قۇلىقى ئاڭلىغان سۆزنىڭ ھەقىقىتىنى ئىدراك قىلالمايدۇ.

قەلبنىڭ بىلىشى، تونۇشى ۋە تەستىقلىشى «قەلبنىڭ سۆزى» دەپ ئاتىلىشىنىڭ ھېكمىتى شۈكى، كۆزىمىز بىرەر نەرسىنى كۆرگەندە، قەلبىمىز ئۇنىڭ رەڭگىنى، شەكلىنى ۋە ماھىيىتىنى دەرھال پەرقلەندۈرۈپ، ئاندىن بۇ مەلۇماتنى مېڭىگە يەتكۈزىدۇ. قەلبنىڭ مۇشۇ ئىچكى پائالىيىتىنى ئىسلام ئالىملىرى «قەلبنىڭ سۆزى» دەپ ئاتىغان. قەلبى توغرا ئىنكاس بېرەلمىگەن كىشىلەر تىلىدا «مەن مۇئمىن» دەپ تۇرسىمۇ، لېكىن «مۇئمىن» ئاتالغۇسىنىڭ چىن مەنىسىنى قەلبىدىن تونۇمىغانلىقى ئۈچۈن، ئەمەلىيەتتە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈپ، مۇشرىك بولۇپ كېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، چىن قەلبتىن بىلىش، تونۇش ۋە تەستىقلاش ـ ئىماننىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمىدۇر.

قەلب ئەمەللىرى ـ مۇھەببەت، ساداقەت، سەمىمىيەت، تەۋەككۈل، ئۈمىد، قورقۇش، ئەيمىنىش، ئىشىنىش، نىيەت قىلىشقا ئوخشاش، قەلبتە ئىپادىلىنىدىغان پۈتۈن ئەمەللەرنى كۆرسىتىدۇ. قەلبنىڭ بىلىش ۋە تەستىقلاشتىن ئىبارەت «سۆزى»گە يۈقىرىقىدەك قەلب ئەمەللىرى قوشۇلغاندا، ئاندىن ئىماننىڭ ئىككىنچى ئاساسى بولغان «قەلبنىڭ ئېتىقادى» بارلىققا كېلىدۇ. دېمەك، «بىلدىم» دېيىش ئەسلىدە «قەلبىم سۆزلىدى» دېگەنلىكتۇر. ئېتىقاد شەكىللىنىشى ئۈچۈن بىلىش شەرتتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَٱعۡلَمۡ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ﴾ «بىلگىنكى، ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر»[2].

رەسۇلۇللاھ ﷺ مۇنداق دېگەن: «مَن ماتَ وهو يَعْلَمُ أنَّه <لا إلَهَ إلَّا اللَّهُ> دَخَلَ الجَنَّةَ» «<لاَ إِلهَ إِلاَّ اللهُ>نى بىلگەن ھالدا ۋاپات تاپقان كىشى چوقۇم جەننەتكە كىرىدۇ»[3].

بىلىش ـ قەلبنىڭ قەتئىي ۋە كەسكىن يەكۈن چىقىرىشىدۇر، چۈنكى جەزمىيەتكە يەتمىگەن ھەرقانداق يەكۈن «بىلىش» ئەمەس، بەلكى شەك ۋە گۇماندۇر. بۇنداق شەك-شۈبھە تۈيغۇلىرى ھەرگىزمۇ ئىماننىڭ تەركىبىي قىسمى بولالمايدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ لَمۡ يَرۡتَابُواْ وَجَٰهَدُواْ بِأَمۡوَٰلِهِمۡ وَأَنفُسِهِمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِۚ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلصَّٰدِقُونَ ١٥﴾ «شۈبھىسىزكى، ھەقىقي مۇئمىنلەر ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىمان كەلتۈرگەن، ئاندىن شەك قىلمىغان، مالىلىرى بىلەن ۋە جانلىرى بىلەن ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغانلاردۇر، ئەنە شۇلار

(1) سۈرە ئەئراف، 100- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە مۇھەممەد، 19- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) مۇسلىم توپلىغان.

ئىمانىدا راستچىللاردۇر»[1]. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ھەقىقىي مۇئمىن بولۇشنىڭ ئاساسىي شەرتىنى «شەك قىلماسلىق»قا باغلىغان.

رەسۇلۇللاھ ﷺ بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا مۇنداق دېگەن: «اذْهَبْ بِنَعْلَيَّ هاتَيْنِ فَمَنْ لقيتَ مِنْ وَرَاءِ هَذا الحائِط يَشْهَدُ أَنْ "لا إِلهِ إِلاَّ اللَّهُ مُسْتَيْقِناً بِهَا قَلْبُهُ" فَبَشِّرْهُ بالجَنَّةِ» «بۇ بىر جۇپ كەشىمنى ئېلىپ بېرىپ، بۇ تامنىڭ ئارقىسىدا قەلبى جەزم قىلغان ھالدا <لاَ إِلهَ إِلاَّ اللَّه> دەپ گۇۋاھلىق بېرىدىغان كىشىنى ئۇچراتساڭ، ئۇنىڭغا جەننەت بىلەن خۇش بېشارەت بەرگىن»[2]. بۇ ھەدىستىن كۆرۈنۈپ تۇرغىنىدەك، «قەلبىنىڭ سۆزى» بولۇش ئۇچۇن ھەقىقىي بىلىش، يەنى قەلبىنىڭ جەزملەشكەن ۋە قەتئىي بولغان ئىنكاسى بولۇشى كېرەك. ئىماننىڭ ئىككىنچى ئاساسى بولغان «قەلبىدىكى ئېتىقاد» كامىل بولۇشى ئۇچۇن، بىلىشتىن ئىبارەت «قەلبىنىڭ سۆزى»گە چوقۇم «قەلبىي ئەمەللەر» قوشۇلۇشى شەرتتۇر.

بىز ئالدىنقى «<لا إله إلا الله> نىڭ شەرتلىرى» بابىدا بايان قىلغان «مۇھەببەت»مۇ قەلبىي ئەمەللەر قاتارىدىن بولۇپ، ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾ «مۇئمىنلەر ئاللاھنى ھەممىدىن بەك ياخشى كۆرگۈچىلەردۇر»[3]. بۇ ئايەت شۇنى كۆرسىتىدۇكى، ھەقىقىي ئىمان ئۇچۇن ئاللاھنى ھەممىدىن بەك ياخشى كۆرۈش شەرت. پەقەت بىلىپ قويۇپ، قەلبتە مۇھەببەت بولمىسا، ئۇ بىلىشنىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ.

قورقۇش ۋە تەۋەككۇل ھەققىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُهُۥ زَادَتْهُمْ إِيمَٰنًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ۝٢﴾ «پەقەت ئاللاھ ياد ئېتىلسە دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا بولىدىغان، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا ئىمانى زىيادە بولىدىغان، پەرۋەردىگارىغا تەۋەككۇل قىلىدىغان كىشىلەرلا (ھەقىقىي) مۇئمىنلەردۇر»[4]. قەلبىڭىزدە «ئاللاھنىڭ ھەقلىقىنى بىلىش» ھەقىقىي شەكىللەنگەن بولسا، يەنى قەلبىڭىز سىزگە بۇنى راستچىللىق بىلەن سۆزلىگەن بولسا، ئۇ قەلب چوقۇم ئاللاھتىن قورقىدۇ ۋە ئۇنىڭغىلا تەۋەككۇل قىلىدۇ، يەنى ئىشلىرىنىڭ توغرا ۋە لايىقەتلىك بولۇشىنى ئاللاھقا تاپشۇرۇپ، نەتىجىنى پەقەت ئۇنىڭدىنلا كۈتىدۇ.

---

(1) سۈرە ھۇجۇرات، 15- ئايەت.

(2) . مۇسلىم توپلىغان.

(3) . سۈرە بەقەرە 165- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) . سۈرە ئەنفال 2- ئايەت.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴿٢٣﴾﴾ «ئەگەر مۇئمىن بولساڭلار، ئاللاھقىلا تەۋەككۇل قىلىڭلار»[1]. قىلماقچى بولغان ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ۋە قىلغان ئەملىنىڭ نەتىجىسىنى پەقەت ئاللاھقىلا تاپشۇرۇش قەلبنىڭ ئەمەللىرىدىن بولۇپ، بۇ ھەم ئېتىقادنىڭ شەكىللىنىشىدىكى مۇھىم ئاساسلاردىن بىرى ۋە مۇئمىن بولۇشنىڭ زۆرۈر شەرتىدۇر.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴿١٧٥﴾﴾ «ئەگەر مۇئمىن بولساڭلار، ئۇلاردىن قورقماڭلار، مەندىن قورقۇڭلار»[2]. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە قورقۇش، ئەنسىرەش ۋە خەۋپسىرەشتىن ئىبارەت قەلبنىڭ ئەمەللىرىنى مۇئمىن بولۇشنىڭ شەرتى قىلغان.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱلَّذِينَ هَاجَرُواْ وَجَٰهَدُواْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أُوْلَٰٓئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ ٱللَّهِۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴿٢١٨﴾﴾ «شۈبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقانلار، ھىجرەت قىلغانلار ۋە ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغانلار، ئەنە شۇنداق كىشىلەر ئاللاھنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىدۇ. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر»[3]. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتىمۇ ئۈمىد قىلىشتىن ئىبارەت قەلب ئەملىنى ئىمان ئېيتقان بولۇشنىڭ بىر شەرتى قىلغان.

قەلب ئەمەللىرىنىڭ قاتارىدىن يەنە بىرى – ھايادۇر. پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «والحياء شعبة من الإيمان» «ھايا ئىماننىڭ بىر شاخچىسىدۇر»[4].

«قەلبنىڭ ئېتىقادى» شەكىللىنىشى ئۈچۈن پەقەت «بىلىش، تونۇش ۋە تەستىقلاش»تىن ئىبارەت قەلبنىڭ سۆزلا كۆپايە قىلمايدۇ، چۈنكى پىرئەۋن، ئىبلىس، يەھۇدىي ۋە ناسارالاردەك ئەشەددىي كاپىرلارمۇ قەلبىدە ئاللاھنىڭ بارلىقىنى، پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەقلىقىنى ۋە دىننىڭ ھەقىقەتلىرىنى بىلەتتى ۋە تەستىقلايتتى. لېكىن ئۇلار مۇھەببەت، قورقۇش، ئۈمىد، رازى بولۇش ۋە تەۋەككۇل قاتارلىق قەلب ئەمەللىرىنى ئورۇنلىمىغانلىقى ئۈچۈن، مۇئمىن بولالمىدى ۋە يەنىلا كاپىر ھالىتىدە قېلىپ قالدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، قەلبتە ئىپادىلىنىدىغان بارلىق ئەمەللەر «بىلىش»تىن ئىبارەت «قەلبنىڭ سۆزى»گە قوشۇلغاندىلا، ئاندىن ئىماننىڭ ئاساسى بولغان «قەلبنىڭ ئېتىقادى» تولۇق ھاسىل بولىدۇ.

بىر ئىنسان «لا إله إلا الله ۋە محمد رسول الله» نى جەزمىي ھالەتتە بىلىپ، قەلبىدە ئۇنىڭ

---

(1) سۈرە مائىدە، 23- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئال ئىمران، 175- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە بەقەرە، 218- ئايەت.

(4) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس.

تەقەززاسىغا ئۇيغۇن ئەمەللەرنى ئورۇندىغاندىلا، ئاندىن ئۇ ئادەمنىڭ قەلبىدە «ئېتىقاد» شەكىللەنگەن بولىدۇ. مانا شۇ چاغدا، ئىماننىڭ ئۈچ چوڭ ئاساسىنىڭ بىرى بولغان «قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش» كامىل بولىدۇ.

◆ ئىزاھات

«قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش» بىلەن «قەلبتىن تەستىقلاش»نىڭ پەرقى شۇكى، «قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش» – بىلىش ۋە تەستىقلاشتىن ئىبارەت قەلبنىڭ سۆزىگە، مۇھەببەت، قورقۇش، تەۋەككۈل قىلىش ۋە ئۈمىد قىلىشقا ئوخشاش قەلب ئەمەللىرى قوشۇلۇپ، ئاندىن قەلبنىڭ ئېتىقادى پۈتۈپ چىقىدۇ. «قەلبتىن تەستىقلاش» بولسا، قەلبنىڭ بىلىشى ۋە تونۇشىدىن ئىبارەت قەلبنىڭ سۆزىدۇر. «قەلبنىڭ سۆزى» «قەلبنىڭ ئېتىقادى»نىڭ بىر تەركىبىي قىسمى بولغاچقا، «قەلبتىن تەستىقلاش» نىڭ ئۆزى كامىل ئىمانىنى شەكىللەندۈرىدىغان ئۇچ ئاساسىنىڭ بىرى بولۇشقا يەتمەيدۇ. مەسىلەن، بىر ئادەم قەلبىدىن تەستىقلاپ تۇرۇپ نامازغا ئوقۇغان بولسىمۇ، لېكىن قەلبىدە ئاللاھقا بولغان مۇھەببەت، قورقۇش ۋە ئۈمىد قىلىشقا ئوخشاش قەلبىي ئەمەللەرنى ھاسىل قىلمىسا، ئۇ ئادەمنىڭ نامىزى ھەقىقىي نامازغا ھېسابلانمايدۇ. شۇڭلاشقا، ئەمەل - ئىبادەتلەر پەقەت «قەلبتىن تەستىقلاپ» تۇرۇپ ئەمەس، بەلكى «قەلبتىن ئېتىقاد قىلىپ»، يەنى قەلبتە تەستىقلاش بىلەن بىرگە قەلب ئەمەللىرىنىمۇ ھازىرلاپ ئادا قىلىنغاندىلا، ئاندىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل بولىدىغان ئىبادەتكە ئايلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەھلى سۈننە ۋەلجامائە ئالىملىرى ئىمانىنى چۈشەندۈرگەندە «قەلبتىن تەستىقلاش» دېگەن سۆزنى ئىشلەتمەستىن، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ كەڭ مەنىگە ئىگە بولغان «قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش» دېگەن ئاتالغۇنى ئىشلەتكەن. دېمەك، قەلبتە تەستىقلاش قەلبتە بىلىشكە باغلىق بولغان بىر نەتىجە بولۇپ، ئۇ قەلبتە ئېتىقاد قىلىشنىڭ ئورنىنى تولدۇرالمايدۇ.

بۇ ھەقتە ئىمام غەززالى رەھىمەھۇللاھنىڭ «العلم هو التصديق» (بىلىش تەستىقلاشنىڭ ئۆزىدۇر) دېگەن مەشھۇر سۆزى يېتەرلىك جاۋاب بولالايدۇ. شۇڭلاشقا، ئىمان چۈشەنچىسىدە «قەلبنىڭ سۆزى»نى بەزى ئالىملار «بىلىش» دېسە، يەنە بەزىلەر «تەستىقلاش» دەپ ئالىدۇ. گەرچە بۇ ئىككى ئاتالغۇ پەرقلىق بولسىمۇ، ئەقىدە ئىلمىدە ئۇلار بىر ھەقىقەتنىڭ ئىككى تەرىپىنى ئىپادىلەيدۇ: يەنى قەلبنىڭ ھەقىقەتنى ئىدراك قىلىپ بىلىپ، ئاندىن ئۇنى تەستىقلاپ قوبۇل قىلىشىدۇر.

◆ 3. ئەمەل قىلىش

ئىماننىڭ ھەقىقىتىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدىغان ئۇچىنچى ئاساس بولسا، جىسمانىي ئەزالار ئارقىلىق ئەمەل قىلىشتۇر.

«تىلدا ئېيتىش» ۋە «قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش»تىن ئىبارەت ئىككى ئاساسقا جىسمانىي ئەزالار ئارقىلىق ئەمەل قىلىش قوشۇلغاندىلا، ئاندىن ھەقىقىي ئىمان ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. كىشى ئەگەر تىلدا ئېيتىپ ۋە قەلبىدىن ئېتىقاد قىلغان بولسىمۇ، لېكىن جىسمانىي ئەزالىرى بىلەن ھېچقانداق ئەمەل قىلمىسا، ئۇنىڭ ئىمانى تولۇق بولمايدۇ ۋە مۇئمىن بولالمايدۇ.

ئەزالار ئارقىلىق ئەمەل قىلىشنىڭ ئىماندىكى ئورنى توغرىسىدا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَٰنَكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِٱلنَّاسِ لَرَءُوفٞ رَّحِيمٞ١٤٣﴾ «ئاللاھ سىلەرنىڭ ئىمانىڭلارنى (يەنى ئىلگىرى بەيتۇلمۇقەددەسكە قاراپ ئوقۇغان نامىزىڭلارنى) بىكار قىلمۇەتمەيدۇ. ئاللاھ كىشىلەرگە ھەقىقەتەن مېھرىباندۇر، ناھايىتى كۆيۈمچاندۇر»[1].

بۇ ئايەتتىكى «ئىمانىڭلارنى» دېيىلگەن سۆز بەيتۇلمۇقەددەسكە يۈزلىنىپ ئوقۇلغان نامازنى كۆرسىتىدىغان بولۇپ، ئاللاھ تائالا نامازنى «ئىمان» دەپ ئاتاش ئارقىلىق، ئەمەل ئىماننىڭ ئايرىلماس بىر ئاساسى ئىكەنلىكىنى بايان قىلغان.

رەسۇلۇللاھ ﷺ نامازنى ئوقۇمىغانلارنى كاپىر ۋە مۇشرىكلار بىلەن بىر ئورۇندا قويۇپ مۇنداق دېگەن: «بين الرجل وبين الكفر والشرك ترك الصلاة» «مۇسۇلمان بىلەن شېرىك ۋە كاپىر ئارىسىدىكى پەرق – نامازنى تەرك ئېتىشتۇر»[2]. بۇ ھەدىستە پەيغەمبىرىمىز ﷺ نامازنى تەرك ئېتىشنىڭ كۆپۈرلۈق ۋە شېرىك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئارقىلىق، نامازنى ئىماننىڭ ئەڭ مۇھىم ئاساسىي ئەمەللىرىدىن بىرى ئىكەنلىكىنى ئوچۇق كۆرسەتكەن.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتۡ قُلُوبُهُمۡ وَإِذَا تُلِيَتۡ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتُهُۥ زَادَتۡهُمۡ إِيمَٰنٗا وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ٢ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَمِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ يُنفِقُونَ٣ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ حَقّٗاۚ لَّهُمۡ دَرَجَٰتٌ عِندَ رَبِّهِمۡ وَمَغۡفِرَةٞ وَرِزۡقٞ كَرِيمٞ٤﴾ «پەقەت ئاللاھ ياد ئېتىلسە دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا بولىدىغان، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا ئىمانى كۆپىيىدىغان، رەببىگە تەۋەككۇل قىلىدىغان كىشىلەرلا (كامىل) مۇئمىنلەردۇر [2]. ئۇلار (مۇكەممەل رەۋىشتە) نامازنى ئوقۇيدۇ، بىز ئۇلارغا رىزىق قىلىپ بەرگەن پۇل - مالدىن (ئاللاھ يولىدا) سەرپ قىلىدۇ [3]. ئەنە شۇلار ھەقىقىي

(1) سۈرە بەقەرە، 143- ئايەت.

(2) مۇسلىم توپلىغان.

مۇئمىنلەردۇر، ئۇلار رەببىنىڭ دەرگاھىدا يۇقىرى مەرتىۋىلەرگە، مەغپىرەتكە ۋە ئېسىل رىزىققا (جەننەتنىڭ تۈگىمەس نېمەتلىرىگە) ئېرىشىدۇ [4]»[1].

بۇ ئايەتتىكى، ئاللاھنى زىكىر قىلىش، قورقۇش، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، تەۋەككۈل قىلىش، نامازئوقۇش ۋە ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىش قاتارلىقلار قەلبىي ۋە جىسمانىي ئەمەللەر بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇ ئەمەللەرنى ئىمانىڭ شەرتلىرى قىلغان. «ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا ئىمانى كۈچىيىدىغان» دېيىلىشى، ئەمەل ئىمانىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى ۋە ئاساسى ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. چۈنكى، «تىلاۋەت قىلىش ۋە ئۇنى ئاڭلاش» ئۆزى بىر ئەمەل بولۇپ، ئىمان مانا مۇشۇنداق ئەمەللەر ئارقىلىق كۈچىيىدۇ.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهَاجَرُواْ وَجَٰهَدُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ ءَاوَواْ وَّنَصَرُوٓاْ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُؤْمِنُونَ حَقًّاۚ لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ٧٤﴾ «ئىمان ئېيتقانلار، ھىجرەت قىلغانلار، ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغانلار، (يۇرتىدا مۇھاجىرلارغا) جاي بەرگەنلەر ۋە ياردەم قىلغانلار (يەنى ئەنسارلار) ـ ئەنە شۇلار ھەقىقىي مۇئمىنلەردۇر. ئۇلارنىڭ گۇناھى مەغپىرەت قىلىنىدۇ ۋە ئۇلارغا (جەننەتتە) ئېسىل رىزىق بېرىلىدۇ»[2]. بۇ ئايەتتىمۇ ئىمان ئېيتىش، ھىجرەت قىلىش، جىھاد قىلىش، مۇھاجىرلارغا ياردەم بېرىش ۋە ئۇلارغا جاي بېرىش قاتارلىق ئەمەللەر كىشىنى ھەقىقىي مۇئمىن قىلىدىغان ئاساسلىق ئامىللار سۈپىتىدە بايان قىلىنغان.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە، رەسۇلۇللاھ ﷺ ئابدۇلقەيس ئۆمىكىگە مۇنداق دېگەن: «آمرُكُم باربع وأنهاكُم عن أربعٍ، آمرُكُم: بالإيمانِ باللَّهِ، وَهَل تَدرونَ ما الإيمانُ باللَّهِ؟، قالوا: اللَّهُ ورسولُهُ أعلَمُ، قالَ: شَهادةُ أن لا إلَهَ إلَّا اللَّهُ، وإقامُ الصَّلاةِ، وإيتاءُ الزَّكاةِ،وصوم رمضان وأن تُعطوا منَ المغانمِ الخُمُس» «سىلەرنى تۆت ئىشقا بۇيرۇيمەن ۋە تۆت ئىشتىن توسىمەن. ئالدى بىلەن، سىلەرنى ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈشكە بۇيرۇيمەن. <ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش> نىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلەمسىلەر؟». ساھابىلەر: «ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر» دېگەندى، رەسۇلۇللاھ ﷺ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ: «<لا إله إلا الله> (ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر) دەپ گۇۋاھلىق بېرىش، نامازنى ئادا قىلىش، زاكات بېرىش، رامىزان روزىسى تۇتۇش ۋە غەنىيمەتنىڭ بەشتىن بىرىنى (بەيتۇلمالغا) تاپشۇرۇشتۇر» دېدى.[3]

---

(1) سۈرە ئەنفال، 2- ئايەتتىن 4- ئايەتكىچە.

(2) سۈرە ئەنفال، 74- ئايەت.

(3) بۇخارى ۋە مۇسلىم تورلىغان.

رەسۇلۇللاھ ﷺ بۇ ھەدىستە «تۆت ئىشقا بۇيرۇيمەن» دېگەن بولسىمۇ، ئەمما شاھادەت كەلىمىسىنى ئالدىنقى مۇقەددىمە ئورنىدا زىكىر قىلدى، چۈنكى شاھادەت كەلىمىسى ئىسلامغا كىرگەنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان گۈۋاھلىق سۆزى ۋە ئېلانىدۇر. بىر كىشى ئالدى بىلەن شاھادەت كەلىمىسىنى ئېيتىپ مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن، ئاندىن كەينىدىكى ئەمەللەرنى ئورۇنلاشقا بۇيرۇلىدۇ. پەيغەمبەر ﷺ بۇ تۆت ئەمەلنىڭ ھەممىسىنى «ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش» نىڭ ئىزاھاتىدا كەلتۈرۈش ئارقىلىق، ئىماننىڭ پەقەت قەلبىي ئېتىقادلا ئەمەس، بەلكى ئەمەلىي ئىبادەتلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقى ھەمدە ئەمەلمۇ ئىماننىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى ۋە مۇھىم ئاساسى ئىكەنلىكىنى ئوچۇق بايان قىلغان.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «ئىمان 70 نەچچە شاخچە بولۇپ، ئۇنىڭ ئەڭ يۇقىرىسى <لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّه> دېيىش، تۆۋۈنى يولدىن كىشىلەرگە ئەزىيەت بېرىدىغان نەرسىنى ئېلىۋېتىشتۇر. ھايامۇ ئىماننىڭ شاخچىلىرىدىن بىرىدۇر».

پەيغەمبەر ﷺ بۇ ھەدىستە ھەقىقىي ئىمانىنىڭ تىلدا ئېيتىش، جىسمانىي ئەزالار بىلەن ئەمەل قىلىش ۋە قەلبتىن ئېتىقاد قىلىشتىن ئىبارەت ئۈچ ئاساسىنىڭ بىرلىشىشىدىن ۋۇجۇدقا چىقىدىغان پۈتۈن بىر ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ روشەن ئىپادىلىگەن. (بۇ ھەقتە دەللەر ناھايىتى كۆپ بولۇپ، بىز پەقەت مۇشۇلار بىلەن كۇپايىلىنىمىز.)

ئەگەر بىر كىشى شاھادەت كەلىمىسى «لا اله الا الله، محمد رسول الله» نى تىلدا ئېيتقان بولسىمۇ، ئەمما قەلبىدىن ئېتىقاد قىلمىسا، ئۇمۇ مۇئمىن بولمايدۇ، بەلكى قۇرئاندا سۆيەتلەنگەن مۇناپىق بولىدۇ. بۇ خىل كىشىلەرگە گەرچە بۇ دۇنيادا مۇسۇلمانلار قاتارىدا مۇئامىلە قىلىنسىمۇ، ئاخىرەتتە كاپىرلار بىلەن بىر سەپتە بولىدۇ. چۈنكى، ئېتىقاد قىلماستىن پەقەت ئېغىزدىلا سۆزلەپ قويۇش ھەرگىز ئىمان بولالمايدۇ.

ئەگەر بىر كىشى شاھادەت كەلىمىسىنى تىلدا ئېيتىپ ۋە قەلبىدىن ئېتىقاد قىلىپ، ئەمما ھېچقانداق ئەمەل قىلمىغان بولسا ياكى ئىماننىڭ شەرتى بولغان ئەمەللەرنى ئادا قىلىشتىن باش تارتسا، بۇ ئادەم مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن قايتا دىندىن چىقىپ كەتكەن مۇرتەد ھېسابلىنىدۇ. يەنى بۇنداق كىشىمۇ ھەقىقىي مۇئمىن بولالمايدۇ.

خۇلاسىلەپ ئېيتقاندا، بىر كىشىنىڭ ھەقىقىي مۇئمىن بولۇشى ئۈچۈن، ئۇ كىشىدە «تىلدا ئېيتىش، قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش ۋە جىسمانىي ئەزالار ئارقىلىق ئەمەل قىلىش»تىن ئىبارەت ئۈچ ئاساس بىرلا ۋاقىتتا جەملەنگەن بولۇشى شەرتتۇر.

2. ئىماننىڭ كۆپىيىشى ۋە ئازلىشى

يۇقىردا بايان قىلىنغان ئۇچ ئاساسنىڭ بىرىكمىسىدىن ھاسىل بولغان ھەقىقىي ئىمان تائەت - ئىبادەت بىلەن كۆپىيىپ، گۇناھ - مەئسىيەت بىلەن ئازلايدۇ.

ئاللاھ تائالا ئىماننىڭ كۆپىيىدىغانلىقى ۋە ئازلايدىغانلىقى توغرىسىدا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿هُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ ٱلسَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ لِيَزۡدَادُوٓاْ إِيمَٰنٗا مَّعَ إِيمَٰنِهِمۗ وَلِلَّهِ جُنُودُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ٤﴾ «مۇئمىنلەرنىڭ ئىمانىغا ئىمان قوشۇلۇشى (يەنى ئىمانى زىيادە بولۇشى) ئۈچۈن، ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىللىرىغا تەمكىنلىكنى چۈشۈردى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ قوشۇنلىرى ئاللاھنىڭدۇر، ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر»[1]. يەنى، ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرنىڭ ئەسلىدىكى ئىمانىنى تېخىمۇ زىيادە قىلىش ئۈچۈن، تەمكىنلىك ئاتا قىلدى.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَإِذَا مَآ أُنزِلَتۡ سُورَةٞ فَمِنۡهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمۡ زَادَتۡهُ هَٰذِهِۦٓ إِيمَٰنٗاۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فَزَادَتۡهُمۡ إِيمَٰنٗا وَهُمۡ يَسۡتَبۡشِرُونَ ١٢٤﴾ «(قۇرئاندىن) بىرەر سۈرە نازىل قىلىنسا، ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) نىڭ ئارىسىدا (مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن): <بۇ (يەنى سۈرە) قايسىڭلارنىڭ ئىمانىنى كۆپەيتتى؟> دەيدىغانلار بار. مۇئمىنلەرگە كېلىدىغان بولساق، (ھەر سۈرىدە يېڭى دەلىل - ئىسپاتلار بولغانلىقى ئۈچۈن،) بۇ سۈرە ئۇلارنىڭ ئىمانىنى كۆپەيتتى، ئۇلار (سۈرىنىڭ نازىل بولۇشىدىن) خۇشال بولىدۇ»[2].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتۡ قُلُوبُهُمۡ وَإِذَا تُلِيَتۡ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتُهُۥ زَادَتۡهُمۡ إِيمَٰنٗا وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ ٢﴾ «پەقەت ئاللاھ ياد ئېتىلسە، دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا بولىدىغان؛ ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا، ئىمانى زىيادە بولىدىغان؛ رەببىگە تەۋەككۈل قىلىدىغان كىشىلەرلا (ھەقىقىي) مۇئمىنلەردۇر»[3].

(ئىماننىڭ زىيادە بولىدىغانلىقى ھەققىدە قۇرئان كەرىمدە كۆپلىگەن ئايەتلەر كەلگەن بولۇپ، بىز بۇ يەردە پەقەت يۇقىرىقى مىساللارنى بايان قىلىش بىلەن كۇپايىلەندۇق. چۈنكى، ھەقىقىي مۇئمىن كىشى ئۈچۈن بىر تال دەلىلمۇ يېتەرلىك بولىدۇ.)

---

(1) سۈرە فەتىھ، 4- ئايەت.

(2) سۈرە تەۋبە، 124- ئايەت.

(3) سۈرە ئەنفال، 2- ئايەت.

بۇ ئايەتلەردە كەلتۈرۈلگەن «ئىمانى زىيادە بولىدىغانلار»نىڭ ھەممىسى ئەسلى ئىمانى بار مۇئمىنلەر بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئاتا قىلغان «تەمكىنلىك»، «خۇش بېشارەتلىك سۈرىلەرنىڭ نازىل بولۇشى» ۋە «ئاللاھ تائالانىڭ ئايەتلىرىنىڭ تىلاۋەت قىلىنىشى» قاتارلىقلار بولسا، ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى ئىمانىنى تېخىمۇ زىيادە قىلىپ، كامىل مۇئمىنلىك دەرىجىسىگە يۈكسەلدۈرىدىغان ئامىللاردۇر.

رەسۇلۇللاھ ﷺ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنْ لو تَدُومُونَ عَلَى ما تَكُونُونَ عِندِي، وفِي الذِّكْرِ، لَصَافَحَتْكُمُ المَلَائِكَةُ عَلَى فُرُشِكُمْ وفِي طُرُقِكُمْ، وَلَكِنْ يا حَنْظَلَةُ سَاعَةً وَسَاعَةً ثَلَاثَ مَرَّاتٍ» «جېنىم ئۈنىڭ قولىدا بولغان زات (ئاللاھ) بىلەن قەسەمكى، ئەگەر سىلەر مېنىڭ يېنىمدىكىدەك (ئىمانىڭلار زىيادە) ھالىتىڭلاردا ۋە زىكىرده داۋاملىق تۇرالىغان بولساڭلار، ئەلۋەتتە پەرىشتىلەر تۆشەكلىرىڭلاردا ۋە يوللىرىڭلاردا سىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرغان بولاتتى. لېكىن ئى ھەنزەلە! (ئىمان) بەزىدە كۆپەيسە، بەزىدە ئازلايدۇ» دەپ، ئاخىرقى بۇ سۆزنى ئۈچ قېتىم تەكرارلىدى.[1]

بۇ ھەدىستىن مەلۇم بولىدۇكى، ساھابىلەر رەسۇلۇللاھ ﷺ نىڭ ھۇزۇرىدا ۋە ۋەھىي نازىل بولۇۋاتقان مۇبارەك مۇھىتتا ۋەز - نەسىھەت ئاڭلاپ ئىمان زىيادە بولغان، لېكىن بۇ يەردىن ئايرىلىپ، دۇنيا ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولغاندا بولسا، ئىمانى تەبىئىي ھالدا ئازلاپ قالغان.

بۇ ھەدىس ئىمانىنىڭ كۆپىيىدىغانلىقىنىڭ دەلىلى بولۇشى بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىمانىنىڭ كۆپىيىدىغانلىقى ۋە ئازلايدىغانلىقىنىڭمۇ جانلىق دەلىلىدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ثُمَّ أَوۡرَثۡنَا ٱلۡكِتَٰبَ ٱلَّذِينَ ٱصۡطَفَيۡنَا مِنۡ عِبَادِنَاۖ فَمِنۡهُمۡ ظَالِمٞ لِّنَفۡسِهِۦ وَمِنۡهُم مُّقۡتَصِدٞ وَمِنۡهُمۡ سَابِقُۢ بِٱلۡخَيۡرَٰتِ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡكَبِيرُ ٣٢﴾ «ئاندىن بىز كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) بەندىلىرىمىزدىن بىز تاللىغان كىشىلەرگە مىراس قىلىپ بەردۇق. ئۇلارنىڭ بەزىسى ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىدۇر (تائەت - ئىبادەت ۋە نەھىي - مۇنكەرلەردە كىتابتىكى ھۆكۈملەرگە تولۇق ئىتائەت قىلىپ بولالمايدىغان ئىمانى ناقىس مۇئمىنلەردۇر)، بەزىسى ئوتتۇراھالدۇر (يەنى بەلگىلەنگەن ئىبادەتلەرنىلا ئادا قىلغۇچىلاردۇر) ۋە بەزىسى ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىغۇچىلاردۇر (يەنى پەرز ئىبادەتلەرنى قىلىش بىلەن بىرگە، نەپلە ئىبادەتلەرنىمۇ كۆپ قىلىدىغان ئىمانى زىيادە كىشىلەردۇر)، ئەنە شۇ كاتتا پەزىلەتتۇر»[2].

---

(1) مۇسلىم توپلىغان.

(2) سۈرە فاتىر، 32- ئايەت.

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرنى ئىماننىڭ كۆپ بولۇشى، ئوتتۇراھال بولۇشى، ئاز ۋە ناقىس بولۇشى بويىچە ئۈچ تۈرگە بۆلگەن بولۇپ، بۇ ئارقىلىق مۇئمىنلەرنىڭ ئىماننىڭ ئوخشاش بولمايدىغانلىقى، بەلكى زىيادە ۋە كەم بولىدىغانلىقىنى دالالەت قىلغان.

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ﷺ ئايالالارغا نەسىھەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: «ما رأيت من ناقصات عقل ودين أذهب للب الرجل الحازم من إحداكن» «(ئى ئايالالار جامائەسى!) ئىرادىلىك ئەرلەرنىڭمۇ كۆڭلىنى جەلپ قىلىپ كېتىدىغان سىلەردەك ئەقلى ۋە دىنى ناقىسلارنى كۆرمىدىم» [1].

پەيغەمبەر ﷺ بۇ ھەدىستە ئەرلەرنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن گىرىم، نورمالسىز ھەربكەت ۋە پەردازلارنى قىلغان ئايالالارنىڭ ئىماننىڭ ئاز ۋە ناقىس بولىدىغانلىقىنى، نامەھرەمدىن ساقلىنىشقا ۋە تەقۋادارلىق قىلىپ ئىماننى كۆپەيتىشكە ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتكەن.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «أكمل المؤمنين إيماناً أحسنهم خلقاً» «مۇئمىنلەر ئىچىدە ئىمانى ئەڭ كامىل بولغىنى – ئەخلاقى ئەڭ گۈزەل بولغىنىدۇر» [2].

بۇ ھەدىس – گۈزەل ئەخلاقنىڭ كامىل ئىماننىڭ نامايەندىسى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى، بىر مۇئمىننىڭ ئەخلاقى قانچە گۈزەل بولسا، ئۇنىڭ ئىمانى شۇنچە كۆپ ۋە كۈچلۈك بولىدۇ؛ ئەكسىچە، بىر كىشىنىڭ ئەخلاقى ناچار بولۇپ قالسا، بۇ ئۇنىڭ ئىماننىڭ ئاز ۋە ئاجىز ئىكەنلىكىنىڭ بەلگىسىدۇر.

دېمەك، ئەھلى سۈننە ۋەلجامائە ئەقىدىسى بويىچە، مۇئمىنلەرنىڭ ئىمانى خۇددى مۇرجىئەلەر ئېيتقاندەك: «كۆپەيمەيدىغان ۋە ئازلىمايدىغان بىر پۈتۈن گەۋدە» بولماستىن، بەلكى قىلغان ئەمىلىگە قارىتا كۆپىيىدىغان ۋە ئازلايدىغان، كۆپ شاخچىلار ۋە قىسىملاردىن تەشكىل تاپقان بىر ھەقىقەتتۇر. ھەرقانداق نەرسىنىڭ «كۆپەيدى» دېيىلىشى، ئۇنىڭ ئەسلىدە مەلۇم دەرىجىدە ئاز ھالەتتە بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭدەك، كۆپەيگەن نەرسە يەنە ئاجىزلايدۇ، ئەلۋەتتە. خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا، ئىمان ياخشى ئەمەللەر، تائەت - ئىبادەتلەر بىلەن كۆپىيىدۇ؛ يامان ئەمەللەر ۋە گۇناھ - مەئسىيەتلەر بىلەن ئازلايدۇ.

---

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم تورلىغان.

(2) تىرمىزى تورلىغان ۋە «سەھىھ» دېگەن.

3. ئىمان ئەھلىنىڭ دەرىجىلىرىنىڭ پەرقلىق بولىدىغانلىقى

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا ۚ لَّا يَسْتَوُۥنَ﴿١٨﴾﴾ «مۇئمىن ئادەم پاسىق ئادەمگە ئوخشاش بولامدۇ؟ ئوخشاش بولمايدۇ»[1].

شۇنىڭغا ئوخشاش، مۇئمىنلەرنىڭ ئىمانىنىڭ كۆپ - ئازلىقىغا قاراپ، ئۇلارنىڭ دەرىجىلىرىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. يۇقىرىدا بىز بايان قىلغان: ﴿فَمِنْهُم ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ ...﴾ دېگەن ئايەتتە ئاللاھ تائالا كىتاب (يەنى قۇرئان) بېرىلگەن مۇئمىنلەرنى «ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلار، ئوتتۇراھال بولغۇچىلار ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىغۇچىلار» دىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىگە ئايرىپ، مۇئمىنلەرنىڭ ئىمانىغا قارىتا دەرىجىگە ئىگە ئىكەنلىكى، يەنى ئىمانىنىڭ كۆپلۈكى - ئازلىقىغا قارىتا، مۇئمىنلىك دەرىجىسى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ھۆزۈرىدىكى مەرتىۋىسىنىڭمۇ پەرقلىق بولىدىغانلىقىنى ئوچۇق بايان قىلغان.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَكُنتُمْ أَزْوَٰجًا ثَلَٰثَةً﴿٧﴾ فَأَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ﴿٨﴾ وَأَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ﴿٩﴾ وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ﴿١٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْمُقَرَّبُونَ﴿١١﴾ فِى جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ﴿١٢﴾﴾ «سىلەر (قىيامەت كۈنى) ئۈچ گۇرۇھقا بۆلۈنىسىلەر [7]. (بىرىنچى گۇرۇھ) سائادەتمەنلەردۇر، سائادەتمەنلەر قانداق ئادەملەر؟ (ئۇلار نامە - ئەمالى ئوڭ تەرىپىدىن بېرىلىدىغان ئادەملەردۇر) [8]. (ئىككىنچى گۇرۇھ) بەختسىز ئادەملەردۇر، بەختسىز ئادەملەر قانداق ئادەملەر؟ (ئۇلار نامە - ئەمالى سول تەرەپتىن بېرىلىدىغان ئادەملەردۇر) [9]. (ئۈچىنچى گۇرۇھ، ياخشى ئىشلارنى) ئەڭ ئالدىدا قىلغۇچىلار بولۇپ، (ئۇلار جەننەتكە) ئەڭ ئالدىدا كىرگۈچىلەردۇر [10]. ئۇلار نازۇنېمەتلىك جەننەتلەردە ئاللاھقا يېقىن بولغۇچىلاردۇر [11 – 12]»[2].

پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزْنُ شَعِيرَةٍ مِنْ خَيْرٍ وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزْنُ بُرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزْنُ ذَرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ» «<لاَ إِلهَ إِلاَّ اللَّه> دېگەن ۋە قەلبىدە ئازىنىڭ دانىسچىلىك ياخشىلىق بار كىشى دوزاختىن چىقىدۇ. ئاندىن كېيىن <لاَ إِلهَ إِلاَّ اللَّه> دېگەن ۋە قەلبىدە بۇغداينىڭ دانىسچىلىك ياخشىلىق بار كىشى دوزاختىن چىقىدۇ. ئاخىردا <لاَ إِلهَ إِلاَّ اللَّه> دېگەن ۋە قەلبىدە زەررىچىلىك ياخشىلىق بار كىشى

(1) سۈرە سەجدە، 18- ئايەت.

(2) سۈرە ۋاقىئە، 7- ئايەتتىن 12- ئايەتكىچە.

دوزاختىن چىقىدۇ»[1]. پەيغەمبەر ﷺ بۇ ھەدىستە چوڭ - كىچىكلىكى پەرقلىق بولغان نەرسىلەرنى مىسال قىلىش ئارقىلىق، ئىمان ئەھلىنىڭ دەرىجىلىرىنىڭ ئوخشاش بولمايدىغانلىقىنى ناھايىتى روشەن بايان قىلغان.

ئۇنىڭدىن باشقا، ئايەت - ھەدىسلەردە كەلگەن ئاخىرەت ھەققىدىكى بايانلارمۇ ئىمان ئەھلىنىڭ دەرىجىلىرىنىڭ پەرقلىق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. مەسىلەن، ئاخىرەتتە بەزىلەرنىڭ سوئال - سوراقسىز جەننەتكە كىرىدىغانلىقى، بەزىلەرنىڭ سوئال - سوراقتىن كېيىن جەننەتكە كىرىدىغانلىقى، يەنە بەزىلەرنىڭ جەننەت بىلەن دوزاخ ئارىسىدىكى ئەئرافتا بىر مۇددەت قالغاندىن كېيىن جەننەتكە كىرىدىغانلىقى، سىرات كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈشتىكى تېزلىكلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقى، مەھشەرگاھتا ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكمىنى كۈتۈپ تۇرغاندا ئىنسانلارنىڭ ئۆز تەرلىرىگە چۆكۈپ كېتىشلىرىدىكى پەرقلەر، ھەتتا جەننەتتىكى مەرتىۋىلەرنىڭ پەرقلىق بولۇشى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى – مۇئمىنلەرنىڭ ئىمانىغا قارىتا دەرىجىلىرىنىڭ پەرقلىق بولىدىغانلىقىنىڭ كۈچلۈك ۋە جانلىق دەلىللىرىدۇر.

دېمەك، ئىمان قانداقتۇر خاۋاربجلار ئېيتىۋالغاندەك: «پارچىلانمايدىغان بىر پۈتۈن ھەقىقەت بولۇپ، بار بولسا ھەممىسى تولۇق بولىدىغان، ئەگەر بىرەر گۈناھ - مەئسىيەت سادىر قىلسا، ھەممىسى بىراقلا يوق بولۇپ كېتىدىغان» نەرسە ئەمەس. شۇنداقلا مۇرجىئەلەر ئېيتقاندەك: «ھەممە مۇئمىنلەرنىڭ دەرىجىلىرى ئوخشاشتۇر، ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئىمانى بىلەن بىر ئاددىي مۇسۇلماننىڭ ئىمانىدا پەرق يوق» دېگەن ئېتىقادىمۇ خاتادۇر. ھەقىقەت شۇكى، ئىمان تائەت - ئىبادەت بىلەن كۆپىيىدىغان، گۈناھ - مەئسىيەت بىلەن ئازلايدىغان، شاخچە ۋە قىسىملاردىن تەركىب تاپقان بىرىكمە ھەقىقەت بولۇپ، بەندىنىڭ قىلغان ئەملى ئىمانىنىڭ سەرمايىسىدۇر ۋە بەندىلەر ئىمانىغا قارىتا پەرقلىق دەرىجىلەردە بولىدۇ. ئىمانى كۆپ ۋە مۇستەھكەم بولغانلارنىڭ دەرىجىسى، ئىمانى ئاز ۋە ئاجىز بولغانلارنىڭ دەرىجىسىدىن ئەلۋەتتە يۇقىرى ۋە ئالىي بولىدۇ.

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم تورلىغان.

4. ئەمەلنىڭ ئىماندىكى ئورنى

قۇرئان ۋە ھەدىستە كۆرسىتىلگەندەك، ئەمەل ـ ئىماننىڭ مەۋجۇت بولۇشى ۋە كامالەتكە يېتىشىنىڭ زۆرۈر شەرتى، شۇنداقلا ئىماننىڭ ھەقىقىي ئىمان بولۇشى ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدىغان ئاساسلىرىنىڭ بىرى ۋە ئايرىلماس بىر پارچىسىدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ﴾ «ئاللاھ ھېچقاچان ئىمانىڭلارنى زايە قىلمۇتمەيدۇ»[1].

بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى شۇكى، ناماز پەرز قىلىنىپ، ساھابىلەر بىر يېرىم يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت بەيتۇلمۇقەددەسكە قاراپ نامار ئوقۇغاندىن كېيىن، ئاللاھ تائالا مەككىدىكى كەبىنى قىبلە قىلىپ بېكىتتى ۋە كەبىگە قاراپ نامار ئوقۇشقا بۇيرۇدى. بەزى ساھابىلەر: «بەيتۇلمۇقەددەسكە قاراپ نامار ئوقۇپ ۋاپات بولغانلارنىڭ نامازلىرى قانداق بولار؟» دەپ ئەندىشە قىلىشقا باشلىغاندا، يۇقىرىقى ئايەت نازىل بولدى. پۈتۈن تەپسىرشۇناس ئالىملار بۇ ئايەتتىكى «ئىمانىڭلارنى» دېگەن سۆزنى «بەيتۇلمۇقەددەسكە قاراپ ئوقۇغان نامىزىڭلارنى» دەپ تەپسىر قىلغان. دېمەك، ئاللاھ تائالا نامازدىن ئىبارەت ئەمەلنى «ئىمان» دەپ ئاتاش ئارقىلىق، ئەمەل ئىماننىڭ ئايرىلماس بىر پارچىسى ۋە ئاساسى قىسمى ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەن.

قۇرئان كەرىمدىكى باشقا نۇرغۇن ئايەتلەردىمۇ ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرنى دائىم ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرى بىلەن بىللە زىكىر قىلغان ۋە سۈپەتلىگەن بولۇپ، بۇمۇ ئەمەلنىڭ ئىمان ئۇقۇمى ئىچىدىكى ئايرىلماس تەركىبىي قىسمى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

پەيغەمبەر ﷺ ئابدۇلقەيس قەبىلىسىنىڭ ۋەكىللىرىگە: «آمركم بالإيمان بالله وحده، هل تدرون ما الإيمان بالله وحده؟ قالوا: الله ورسوله أعلم. قال: شهادة أن لا إله إلا الله، وأن محمداً رسول الله، وإقام الصلاة، وإيتاء الزكاة، وصوم رمضان، وأن تؤدوا خمس ما غنمتم أو خمساً من المغنم» «سىلەرنى يېگانە ئاللاھقا ئىمان ئېيتىشقا بۇيرۇيمەن <دېدى. ئاندىن ئۇلاردىن: «يېگانە ئاللاھقا ئىمان ئېيتىشنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلەمسىلەر؟» دەپ سورىدى. ئۇلار: «ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر» دېگەندى، پەيغەمبەر ﷺ: «(ئۇ بولسىمۇ)> لا اله الا الله، محمد رسول الله< (ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بەرھەق پەيغەمبىرىدۇر)

(1) سۈرە بەقەرە، 143- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دەپ گۇۋاھلىق بېرىش، نامازنى ئادا قىلىش، زاكات بېرىش، رامىزان روزىسى تۇتۇش ۋە غەنىيمەتنىڭ بەشتىن بىرىنى (بەيتۇلمالغا) تاپشۇرۇشتۇر» دېدى.

بۇ ھەدىستە بايان قىلىنغان «لا اله الا الله، محمد رسول الله» دەپ گۇۋاھلىق بېرىش بىلەن نامازنى ئادا قىلىش بولسا، قەلب، تىل ۋە باشقا ئەزالار ئارقىلىق ئادا قىلىنىدىغان ئەمەللەر بولۇپ، بۇ ئىككىسى ئىمانىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىنىڭ ئاساسىي شەرتلىرىدۇر. زاكات بېرىش بىلەن غەنىيمەتنىڭ بەشتىن بىرىنى بەيتۇلمالغا تاپشۇرۇش بولسا، ئىمان كۆپىيىپ كامالەتكە يېتىشىنىڭ شەرتلىرىدىن ھېسابلىنىدىغان ئەمەللەردۇر.

پەيغەمبەر ﷺ دىن: «قايسى ئەمەل ئەڭ ئەۋزەل؟» دەپ سورالغاندا، پەيغەمبەر ﷺ: «ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ رەسۇلىغا ئىمان كەلتۈرۈش» دەپ جاۋاب بەرگەن. بۇ ھەدىس گويا كى «ئىمان ئەمەلدىن ئىبارەتتۇر ۋە ئەمەلنىڭ ئۆزى ئىماندۇر» دېگەندەك ئىنچىكە مەنىگە ئىشارەت قىلىش ئارقىلىق، ئەمەلنىڭ شۇبھىسىز ھالدا ئىمان ئۇقۇمىنىڭ ئايرىلماس بىر ئاساسى ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئېنىق ئىپادىلەپ بەرگەن.

دېمەك، شاھادەت كەلىمىسىنى ئېيتىش ۋە نامаз ئوقۇشقا ئوخشاش بەزى ئەمەللەر ئىمانىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىنىڭ ئاساسىي شەرتلىرى بولۇپ، بۇ ئەمەللەرسىز ئىمان مەۋجۇت بولمايدۇ. بۇ ئىككىسىدىن باشقا بارلىق ياخشى ئەمەللەر ئىمانىڭ كامالەتكە يېتىشى ۋە زىيادە بولۇشىغا سەۋەب بولىدىغان ئەمەللەر ھېسابلىنىدۇ. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئەمەل ئىمانىڭ قايسى دەرىجىسىدە تۇرۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ ئىككىسى ئۆزئارا چەمبەرچاس باغلانغان بولۇپ، ئەگەر ھېچقانداق ئەمەل بولمىسا، ھېچقانداق ئىمانمۇ مەۋجۇت بولمايدۇ.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلۡعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلۡعِزَّةُ جَمِيعًاۚ إِلَيۡهِ يَصۡعَدُ ٱلۡكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلۡعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرۡفَعُهُۥۚ﴾ «كىمكى (دۇنيادا) شەرەپ ئىزدەيدىكەن، شەرەپنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا مەنسۇپ (ئۇنى ئاللاھتىن تىلىسۇن). ياخشى سۆز ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئۆرلەيدۇ، ياخشى ئەمەل ئۇنى كۆتۈرىدۇ»[1].

بۇ ئايەتتە دىنىڭ قەلبى بولغان «كەلىمە تەييبە» (يەنى تەۋھىد كەلىمىسى)نى ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا يەتكۈزىدىغان ۋە ئۇنى قوبۇل قىلدۇرىدىغان ۋاستە – ياخشى ئەمەلدۇر. دېمەك، ئىمانىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن ئەمەل شەرتتۇر.

(1) سۈرە فاتىر، 10- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

5. ئىمان مەسىلىسىدە «ئىنشائاللاھ» (ئاللاھ خالىسا) دېيىش توغرىسىدا

«ئىنشائاللاھ» (ئاللاھ خالىسا) دېگەن سۆز ئادەتتە قەتئىيلىكنى ئەمەس، بەلكى شەك - شۈبھىنى ئىپادىلەيدۇ، شۇڭا ئىمان مەسىلىلىرىدە بۇ ئىبارىنى ئىشلىتىش توغرا ئەمەس. مەسىلەن، بىر كىشى يەنە بىر كىشىدىن: «سىز مۇئمىنمۇ؟» ياكى «سىز مۇسۇلمانمۇ؟» دەپ سورىسا، سورالغۇچى: «ئىنشائاللاھ» دەپ جاۋاب بەرسە، بۇ خۇددى «ئاللاھ خالىسا مۇئمىنمەن، خالىمىسا مۇئمىن ئەمەسمەن» دېگەندەك ئۆزىنىڭ ئىمانىدىن شەكلىنىدىغان مەنىنى ئىپادىلەپ قويىدۇ. ھالبۇكى، ئۆز ئىمانىدىن شەكلەنگەن كىشىدە ھەقىقىي ئىمان بولمايدۇ. شۇڭا، ئۇنداق سوئاللارغا «ئىنشائاللاھ» ياكى «ئاللاھ خالىسا» دەپ جاۋاب بېرىش توغرا ئەمەس، بەلكى مۇتلەق خاتادۇر.

بىراق، ئەگەر بۇ كىشى «سىز مۇئمىنمۇ؟» دېگەن سوئالغا «ئاللاھ خالىسا ئۆزۈمنى ئىمانىم كامىل مۇئمىن دەپ قارايمەن» دېگەننى مەقسەت قىلىپ: «ئىنشائاللاھ» ياكى «ئاللاھ خالىسا» دەپ جاۋاب بەرگەن بولسا، بۇ خاتا ھېسابلانمايدۇ. چۈنكى، بۇ ۋاقىتتا «ئاللاھ خالىسا ئىمانىم كامىل مۇئمىنمەن، خالىمىسا ئىمانىم ناقىس مۇئمىنمەن» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدىغان بولۇپ، ئىنسان ئۆز ئىمانىنىڭ كامىل ياكى ناقىسلىقىدا شەك بولمىدىغان سۆزنى دېسىمۇ، بەربىر مۇئمىن ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن بولىدۇ. شۇڭا بۇ مەنىدە «ئىنشائاللاھ» ياكى «ئاللاھ خالىسا» دېيىش خاتا ئەمەس.

شۇنىڭ ئۈچۈن، يۇقىرىقىدەك سوئاللارغا «ئەلھەمدۇلىللاھ، مەن مۇئمىن» دەپ قەتئىي جاۋاب بېرىش كېرەك ۋە بۇنداق قىلىش ئەڭ مۇۋاپىقتۇر.

شۇنىمۇ تەكىتلەپ ئۆتۈش زۆرۈركى، ئاللاھتىن بەرەر نەرسە تىلەپ دۇئا قىلغاندىمۇ «ئىنشائاللاھ» دېيىش توغرا ئەمەس، چۈنكى ئاللاھقا دۇئا قىلغاندا قەتئىي ئىشەنچ بىلەن سوراش لازىم. يەنە كېلىپ، دۇئامۇ بىر تۈرلۈك ئىبادەت بولغاچقا، ھەرقانداق بىر ئىبادەتنى گۈمانلىق ھالەتتە ئادا قىلىش قەتئىي خاتادۇر. رەسۇلۇللاھ ﷺ دۇئادا «ئىنشائاللاھ» دېيىشتىن توسقان بولۇپ، بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: «لا يقولن أحدكم: اللهم اغفر لي ان شئتَ, اللهم ارحمني ان شئتَ, ليعْزِم المسألة فإنه لا مكره له» «سىلەرنىڭ بىرىڭلار: <ئى ئاللاھ! ئەگەر خالىساڭ مېنى مەغپىرەت قىلغىن، ئى ئاللاھ! ئەگەر خالىساڭ ماڭا رەھىم قىلغىن> دېمىسۇن. سورايدىغىنىنى كەسكىن سورىسۇن، چۈنكى ھېچبىر ئىش ئاللاھقا ئېغىر كەلمەيدۇ».

مۇسلىم نەقىل قىلغان ۋارىيانتىدا مۇنداق دېيىلگەن: «ولكن ليعْزِمْ وليعظِم الرغبة, فإن الله لا يتعاظمه شيء أعْطاه» «كەسكىن سورىسۇن ۋە ئۇنىڭغا بولغان ئىشەنچىنىڭ كۆچلۈكلۈكىنى بىلدۈرسۇن، چۈنكى ئۇنىڭغا بەرگەن نەرسە ئاللاھقا نىسبەتەن ھېچقانچە چوڭ نەرسە ئەمەس»[1].

6. گۇناھكارلارنىڭ ھۆكمى

ئىسلام ئەقىدىسىدە شېرىك ياكى كۇفرىلىققا ئېلىپ بارمايدىغان، لېكىن ئۇلاردىن تۆۋەن دەرىجىدىكى چوڭ گۇناھ (گۇناھى كەبىر)نى سادىر قىلغان كىشىلەر، قۇرئان ۋە ھەدىستە بايان قىلىنغان ئەقىدە ئاساسىدا يەنىلا مۇئمىن دەپ قارىلىدۇ. بۇنداق كىشىلەر خاۋارىجلار ئېيتقاندەك: «گۇناھى سەۋەبلىك كاپىر» بولۇپ كەتمەيدۇ. شۇنداقلا، مۇرجىئە مەزھىپىدىكىلەر ئېيتقاندەك: «گۇناھ ئۆتكۈزگەن تەقدىردىمۇ ئىمانى كامىل مۇئمىن بولۇۋېرىدۇ» دەپمۇ قارالمايدۇ. بەلكى ئۇلار «گۇناھكار مۇئمىن»، «پاسىق مۇئمىن» ياكى «ئىمانى ناقىس مۇئمىن» دەپ ئاتىلىدۇ.

مەسىلەن، ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش چوڭ گۇناھلارنىڭ قاتارىدىن بولۇپ، ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇئمىننى ناھەق ئۆلتۈرگەن قاتىلنى قاتتىق ئەيىبلەپ، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ ناھايىتى قورقۇنچلۇق بولىدىغانلىقىنى ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَٰلِدًا فِيهَا وَغَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُۥ وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمًا﴿٩٣﴾﴾ «كىمكى بىر مۇئمىننى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەم بولىدۇ، ئۇ جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ۋە لەنىتىگە دۇچار بولىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭغا (ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازاب تەييارلايدۇ»[2]. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇئمىننى قەستەن ئۆلتۈرگەن قاتىلغا ئىنتايىن ئېغىر جازالارنى بەلگىلىگەن بولسىمۇ، ئۇنى يەنىلا مۇئمىنلىك دائىرىسىدىن چىقىرىۋەتمىگەن. ئىبنى كەسىر رەھىمەھۇللاھ بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرىدە مۇنداق دېگەن: «بۇ جازالار چوڭ گۇناھ سادىر قىلغان كىشىگە بېرىلگەن قاتتىق تەھدىت ۋە كۆچلۈك ئاگاھلاندۇرۇشتۇر».

ئاللاھ تائالا مۇئمىننى ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ يەنىلا ئىسلامدىن چىقىپ كەتمەيدىغانلىقىنى بايان قىلىپ، يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِصَاصُ فِى ٱلْقَتْلَى ۖ ٱلْحُرُّ بِٱلْحُرِّ وَٱلْعَبْدُ بِٱلْعَبْدِ وَٱلْأُنثَىٰ بِٱلْأُنثَىٰ ۚ فَمَنْ عُفِىَ لَهُۥ مِنْ أَخِيهِ شَىْءٌ فَٱتِّبَاعٌۢ بِٱلْمَعْرُوفِ وَأَدَآءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَٰنٍ ۗ ذَٰلِكَ

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان.

(2) سۈرە نىسا، 93- ئايەت.

﴿تَخۡفِيفٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَرَحۡمَةٞۗ فَمَنِ ٱعۡتَدَىٰ بَعۡدَ ذَٰلِكَ فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٞ ١٧٨﴾ «ئى مۇئمىنلەر! ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى، ھۆر ئادەم ئۈچۈن ھۆر ئادەمدىن، قۇل ئۈچۈن قۇلدىن، ئايال ئۈچۈن ئايالدىن قىساس ئېلىنىدۇ. قاتىل ئۈچۈن (دىنىي) قېرىنداشى تەرىپىدىن بىر نەرسە كەچۈرۈم قىلىنسا، (ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى قاتىلدىن دىيەت ئېلىشقا رازى بولۇپ قىساس ئېلىشتىن ۋاز كەچسە، ئۇ، جىنايەتچىدىن دىيەتنى) چىرايلىقچە تەلەپ قىلىشى لازىم، (قاتىلمۇ دىيەتنى) ياخشىلىقچە (كېچىكتۈرمەستىن، كېمەيتىۋەتمەستىن تولۇق) بېرىشى لازىم. بۇ (ھۆكۈم) پەرۋەردىگارىڭلار تەرىپىدىن (سىلەرگە بېرىلگەن) يېنىكلىتىشتۇر ۋە رەھمەتتۇر. شۇنىڭدىن كېيىن (يەنى دىيەتنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن)، چېكىدىن ئېشىپ كەتكەن (يەنى قاتىلنى ئۆلتۈرگەن) ئادەم قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ»[1].

ئاللاھ تائالا يۇقىرىقى ئايەتتە، ئۆلتۈرۈلگۈچىنى قاتىلنىڭ «قېرىندىشى» دەپىش ئارقىلىق، قاتىلنىڭ يەنىلا مۇئمىن ئىكەنلىكىنى ئېنىق بايان قىلغان. بۇ ئارقىلىق مۇئمىننى قەستەن ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ كاپىر بولۇپ كەتمەيدىغانلىقى، بەلكى يەنىلا مۇئمىنلىك ھالىتىدە بولىدىغانلىقىنى ئوچۇق ئىپادىلىگەن. چۈنكى، كاپىر ھېچقاچان مۇئمىننىڭ قېرىندىشى بولالمايدۇ ۋە مۇئمىننىڭ دىنىي قېرىنداشلىق باغلىنىشى پەقەت مۇئمىن بىلەنلا بولىدۇ.

مۇئمىنلەرنىڭ ئۆزئارا ئۇرۇشۇپ قېلىشى گەرچە چوڭ گۇناھ بولغان تەقدىردىمۇ، ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرگە خىتاب قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَأَصۡلِحُواْ بَيۡنَ أَخَوَيۡكُمۡ﴾ «(ئۆزئارا ئۇرۇشۇپ قالغان) قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ئارىسىنى تۈزەپ قويۇڭلار»[2].

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدە ئابدۇللاھ ئىسىملىك بىر كىشى بار بولۇپ، كىشىلەر ئۇنىڭغا «ئېشەك» دەپ لەقەم قويۇپ قويۇشقانىدى. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۈلدۈرىدىغان چاقچاقچى كىشى ئىدى، لېكىن ئۇ كۆپ ھاراق ئىچكەنلىكى ئۈچۈن، جازالىنىپ ئۇرۇلاتتى. بىر كۈنى ئۇ يەنە ھاراق ئىچىپ تۇتۇپ كېلىنىپ ئۇرۇلۇۋاتقاندا، جامائەت ئارىسىدىن بىر كىشى: «ئىلاھىم، ئۇنىڭغا لەنەت قىلغىن! ئۇ نېمىدېگەن كۆپ ھاراق ئىچىپ ئۇرۇلىدۇ - ھە؟!» دېدى. شۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنىڭغا لەنەت ئوقۇماڭلار! ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مەن ئۇنىڭ ئاللاھنى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ياخشى

(1) سۈرە بەقەرە، 178- ئايەت.

(2) سۈرە ھۇجۇرات، 10- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

كۆرىدىغانلىقىنى بىلمەن» دېدى[1].

ھاراق ئىچىش گەرچە چوڭ گۇناھلاردىن بولسىمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەدىستە ھاراق ئىچكەن كىشىنىڭ يەنىلا ئىسلامدىن چىقىپ كەتمىگەن مۇسۇلمان ئىكەنلىكىنى ئىنتايىن يۇقىرى پاساھەتلىك جۈملىلەر بىلەن ئوچۇق كۆرسىتىپ بەرگەن. دېمەك، چوڭ گۇناھ قىلىپ سالغان مۇئمىنىڭ ئىمانى گۇناھ سەۋەبلىك پۈتۈنلەي يوق بولۇپ كەتمەيدۇ، بەلكى ئازلاپ، ئىمانى ناقىس ۋە پاسىق مۇئمىن بولۇپ قالىدۇ.

مۇئمىنىڭ مەلۇم گۇناھ قىلمىشىغا قارىتا ھۆكۈم چىقىرىش ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ھوقۇقى بولۇپ، گۇناھ سادىر قىلغان مۇئمىنگە ھۆكۈم بېكىتىش ئۈچۈن قىلمىشىغا مۇناسىۋەتلىك بارلىق دەلىللەر توپلىنىپ، ھەر تەرەپلىمە تەھلىل قىلىنغاندىن كېيىن يەكۈنلەنگەن ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ ۋە ئىجرا قىلىنىدۇ. شۇڭلاشقا، دەلىللەرنىڭ پەقەت بىر قىسمىغىلا ئېسىلۇۋېلىپ، ھەقىقەتتە كاپىر بولۇپ كەتكەنلەرنىمۇ «مۇسۇلمان» دەپ تۇرۇۋېلىشقا بولمىغاندەك، دەلىللەرنىڭ باشقا بىر تەرىپىگىلا ئاساسلىنىپ، بىرەر گۇناھنى قىلىپ سالغان مۇئمىننى «كاپىر» دېيىشكىمۇ قەتئىي بولمايدۇ. ھاراق ئىچىش، زىنا ۋە ئوغۇرلۇققا ئوخشاش چوڭ گۇناھلارنى قىلغانلارغا ئىسلامىي ھۆكۈم بويىچە شەرئىي جازا ئىجرا قىلىنىشىنىڭ ئۆزىلا، چوڭ گۇناھ قىلغانلارنىڭ ئىسلامدىن چىقىپ كەتمىگەنلىكىنىڭ، يەنى يەنىلا مۇئمىن ئىكەنلىكىنىڭ تېخىمۇ جانلىق دەلىلىدۇر. چۈنكى، ئەگەر چوڭ گۇناھ قىلىش بىلەنلا ئىنسان كاپىر بولۇپ كېتىدىغان بولسا، ئۇلارغا بۇنداق شەرئىي جازالارنى بېرىشنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى قالمايتتى، بەلكى ئۇلارغا دىندىن چىققان «مۇرتەد» ھېسابلىنىپ، بىۋاسىتە ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەن بولاتتى.

ئەمەلىيەتتە، شېرىك ۋە كۇفرىلىققا ئېلىپ بارمايدىغان دەرىجىدىكى چوڭ گۇناھلارنى قىلىپ سالغان مۇئمىن، دۇنيالىق ھۆكۈمدە يەنىلا ئىمانى ناقىس مۇئمىن ھېسابلىنىدۇ ۋە گۇناھىغا تەۋبە قىلىشى پەرز بولىدۇ. بۇ گۇناھكارلارنىڭ ئاخىرەتتىكى تەقدىرى پۈتۈنلەي ئاللاھ تائالانىڭ خالىشىدا بولۇپ، ئاللاھ خالىسا، چەكسىز رەھىم - شەپقەتى بىلەن كەچۈرۈم قىلىدۇ؛ خالىسا، مۇكەممەل ئادالىتى بىلەن قىلمىشىغا يارىشا جازالايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ﴾ «ئاللاھ ھەقىقەتەن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش گۇناھىنى مەغپىرەت قىلمايدۇ، خالىغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ»[2].

---

(1) بۇخارى توپلىغان.

(2) سۈرە نىسا، 48- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

◆ خۇلاسە

يۇقىرىقى بايانلار ئەھلى سۈننە ۋەلجامائە ئۇلىمالىرىنىڭ «ئىمان ئۆقۇمى ۋە ئۇنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى» ھەققىدە قۇرئان ۋە ھەدىسلەردىكى دەلىللەرنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ يېغىنچاقلاپ بېكىتكەن، مۇقىم ۋە ئۆزگەرمەس ئىمان چۈشەنچىسىدۇر.

ئەھلى سۈننە ۋەلجامائەنىڭ قارىشىدا، ئىمان چۈشەنچىسىدە ئازغۇن تائىپە خاۋارىجلاردەك دەلىللەرگە بىر تەرەپلىمە قاراپ، ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنى ئۈنتۈپ، پەقەت غەزەپ ۋە ئازاب ئايەتلىرىنىلا دەلىل قىلىۋېلىپ، ھېچسىياتقا تايىنىپ، مۇسۇلمانلارغا خالىغانچە «كاپىر» دەپ ھۆكۈم قىلىش – دىندا چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىك بولۇپ، ئېغىر خاتالىق ۋە گۇناھتۇر. ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «ايما رجل قال لاخيه: <يا كافر> فقد باء بها احدهما ،فان كان كما قال والا رجعت عليه» «قايسى بىر كىشى قېرىندىشىغا: <سەن كاپىر> دېسە، بۇ سۆز چوقۇم ئىككىسىنىڭ بىرىگە قايتىدۇ. ئەگەر ئۇ كىشى ھەقىقەتەن شۇنداق بولسا، بېرىپ ئۇنىڭغا تېگىدۇ. ئۇنداق بولمىسا، بۇ سۆز ئۆنى دېگۈچىنىڭ ئۆزىگە قايتىدۇ».[1]

ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنىشىچە، ئۇ پەيغەمبەر ﷺ نىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان: «كىمكى بىر كىشىنى <كۇفرى> بىلەن چاقىرسا ياكى <ئاللاھنىڭ دۈشمىنى> دېسە، ئەگەر ئۇ كىشى ئۇنداق بولمىسا، بۇ سۆز چوقۇم دېگۈچىگە قايتىپ كېلىدۇ».[2]

شۇنىڭدەك، مۇرجىئەلەردەك يول تۇتۇشمۇ خاتادۇر. ئۇلار ئازاب ئايەتلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ، پەقەت رەھمەت ئايەتلىرىنىلا دەلىل قىلىۋالىدۇ. نەتىجىدە، ئىمان چۈشەنچىسىدە ئۆلچەمدىن بوشىشىپ كېتىپ، ھەتتا ئاشكارا كۇفرى قىلمىشلارنى سادىر قىلىپ كاپىر بولۇپ كەتكەنلەرنىمۇ، «مۇئمىن» دەپ تۇرۇۋالىدۇ. بۇمۇ قەتئىي خاتالىقتۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ھەرقانداق مەسىلىگە ھۆكۈم چىقىرىشتىن بۇرۇن، قۇرئان ۋە ھەدىستىكى بارلىق دەلىللەرنى تولۇق ۋە ھەرتەرەپلىمە تەتقىق قىلىش زۆرۈردۇر. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئاللاھ تائالانىڭ غەزىپى ۋە ئازابىدىن قورققان، ئۇنىڭ رەھمىتى ۋە مەغپىرىتىنى سەمىمىي ئۈمىد قىلغان ھالدا، ئىنسانلارغا توغرا باھا بېرىش، شەرىئەتنىڭ ھۆكمىنى ئەينەن نەقىل قىلىش ۋە شۇنىڭغا قارىتا ھۆكۈم چىقىرىش لازىم.

---

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس.

شۇنى ئېنىق بىلىۋېلىش كېرەككى، مۇقەددەس دىنىمىزنىڭ ئىدىئولوگىيىلىك ئاساسى بولغان «ئىسلام ئەقىدىسى» پۈتۈن كائىناتنىڭ رەببى ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن قۇرئان كەرىمنىڭ ئايەتلىرى ھەمدە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرى ئارقىلىق ئېنىق بەلگىلەنگەن، ئۆزگەرمەس ۋە مۇستەھكەم ئەقىدە بولۇپ، ئىجتىھاد ياكى شەخسىي تەتقىقاتقا ئورۇن يوقتۇر. ئىسلام ئالىملىرى پەقەت قۇرئان ۋە سۈننەتكە ئاساسلىنىپلا ئىسلام ئەقىدىسىنىڭ تەرتىپلىرىنى ئىجتىھاد قىلىپ ئوتتۇرىغا قويغان. ئەمما، بۈنىڭدىكى ئەسلىي مەسىلىلەر ۋە ئاساسلار بولسا، سەلەپ سالىھلارنىڭ چۈشەنچىسى بويىچە قۇرئان ۋە سۈننەتتىن ئەينەن نەقىل قىلىنغاندۇر. شۇڭلاشقا، ئەقىدە مەسىلىلىرىدە شەخسىي كۆز قاراش، خۇسۇسىي چۈشەنچە ياكى مەزھەپ تەئەسسۇپلۇقى بىلەن سۆز قىلىشقا قەتئىي بولمايدۇ. پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «من أحدث في أمرنا هذا ما ليس منه فهو رد» «كىمكى بىزنىڭ بۇ دىن ئىشىمىزدا ئەسلىدە يوق نەرسىنى پەيدا قىلىدىكەن، ئۇ رەت قىلىنىدۇ».[1]

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس.

4

باب

مەزھەبلەرنىڭ ئىمان چۈشەنچىسىدىكى پەرقلەر توغرىسىدا قىسقىچە بايان

ئىمان ئېنىقلىمىسىدىكى پەرقلەر

ئەھلى سۈننە ۋەلجامائە بولسۇن ياكى خاۋارىجلار، تەكفىرچىلەر ۋە مۇئتەزىلە قاتارلىقلار بولسۇن، ھەممە تائىپىلەرنىڭ ئىمانغا بەرگەن تەبىرى ئوخشاش بولۇپ، «ئىمان – تىلدا ئېيتىش، قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش ۋە بەدەن ئەزالىرى بىلەن ئەمەل قىلىشتىن ئىبارەت ئۈچ ئاساسنىڭ بىرلىشىشىدىن ۋۇجۇدقا چىقىدىغان كامىل ھەقىقەتتۇر». بۇ نۇقتىدا مەزكۇر پىرقىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ قارىشى ئورتاق بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھېچقانداق ئىختىلاپ يوق.

1. ئىماننىڭ زىيادە بولۇش ۋە كېمىيىش مەسىلىسىدىكى پەرقلەر

(1) ئەھلى سۈننە ۋەلجامائە.

بۇلارنىڭ قارىشىدا: «ئىمان تائەت - ئىبادەت بىلەن زىيادە بولىدۇ، گۇناھ - مەئسىيەت بىلەن كېمىيىدۇ». مانا بۇ – قۇرئان ۋە ھەدىسلەردىكى نۇرغۇنلىغان روشەن دەلىللەرگە ئاساسلانغان ئەڭ توغرا قاراشتۇر.

(2) خاۋارىجلار.

بۇلارنىڭ قارىشىدا: «ئىمان بىر پۈتۈن ھەقىقەت بولۇپ، ئۇ پارچىلانمايدۇ، زىيادە بولمايدۇ ياكى كېمەيمەيدۇ. ئەگەر ئۇ مەۋجۇت بولسا، مۇكەممەل ھالدا مەۋجۇت بولىدۇ؛ ئەگەر يوق بولسا، پۈتۈنلەي يوق بولىدۇ». شۇڭا ئۇلار: «چوڭ گۇناھ سادىر قىلغان كىشىنىڭ ئىمانى كېمەيمەيدۇ، بەلكى بىراقلا يوق بولۇپ كېتىپ، كاپىرغا ئايلىنىدۇ» دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ. شۇبھىسىزكى، بۇ قاراش قەتئىي خاتادۇر. چۈنكى، ئۇلار بۇ باتىل قارىشى سەۋەبلىك، ئىماننىڭ زىيادە بولىدىغانلىقى ۋە كېمىيىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان نۇرغۇن ئايەت ۋە ھەدىسلەرنى ئىنكار قىلغان ۋە ئوچۇق دەلىللەرگە كۆز يۇمغان بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە، قۇرئان ۋە سۈننەتتىن كەلگەن بىر سەھىھ دەلىلنى ئىنكار قىلىشنىڭ ئۆزىلا ئېغىر ئازغۇنلۇق ھېسابلىنىدۇ.

(3) مۇئتەزىلىلەر.

بۇ پىرقىمۇ مەزكۇر مەسىلىدە خاۋارىجلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بولۇپ، ئۇلارمۇ خۇددى خاۋارىجلارغا ئوخشاش «ئىمان كېمەيمەيدۇ ۋە كۆپەيمەيدۇ» دەپ قارايدۇ. شۇ سەۋەبتىن، ئۇلارمۇ ئىماننىڭ زىيادە بولىدىغانلىقى ۋە كەم بولىدىغانلىقىنى بايان قىلىدىغان نۇرغۇن ئايەت ۋە ھەدىسلەرنى ئىنكار قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ.

(4) مۇرجىئەلەر.

بۇلارنىڭ قارىشىچە: «ئىمان بىر پۈتۈن نەرسە بولۇپ، ئۇ پارچىلانمايدۇ، ئاز - كۆپ بولمايدۇ، بەلكى كۈچىيىدۇ ۋە ئاجىزلايدۇ. شۇڭا ئەڭ تەقۋادار كىشىنىڭ ئىمانى بىلەن گۇناھ سادىر قىلغۇچى ئەڭ پاسىق كىشىنىڭ ئىمانى ئوخشاش بولىدۇ». بۇمۇ قەتئىي خاتا قاراشتۇر. چۈنكى، بۇلار ئۆزلىرىنىڭ مەزكۇر باتىل قارىشى سەۋەبلىك، ئايەت ۋە ھەدىسلەردە كەلگەن «تەقۋادارلار بىلەن پاسىقلارنىڭ ئىمانى ئوخشاش بولمايدىغانلىقى» ھەققىدىكى دەلىللەرگە ئېتىبارسىز قارىغان ۋە ئىمانىنى كۆپەيتىدىغان تائەت - ئىبادەتكە پەرۋا قىلمىغان بولىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە تەقۋادارلار بىلەن پاسىقلارنىڭ ھەرگىز باراۋەر بولمايدىغانلىقىنى تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿أَمْ نَجْعَلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ كَٱلْمُفْسِدِينَ فِى ٱلْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ ٱلْمُتَّقِينَ كَٱلْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾﴾ «ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلغانلار بىلەن ئوخشاش قىلامدۇق؟ ياكى تەقۋادارلارنى گۇناھكارلار بىلەن ئوخشاش قىلامدۇق؟ (يەنى ئوخشاش قىلمايمىز، ئۇلار ئوخشاش ئەمەس)» [1].

شۇڭا، مۇرجىئەلەرنىڭ دەۋاسىنىڭ ئەكسىچە، ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئىمانى بىلەن ھەر قانداق بىر پاسىق مۇسۇلمانىنىڭ ئىمانى ھەرگىزمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. بۇ ھەقتە ئەمرۇل مۇئمىنىن ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئىمانىنىڭ يۇكسەكلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىپ مۇنداق دېگەن: «ئەگەر ئەبۇ بەكرىنىڭ ئىمانى بىلەن يەر يۈزىدىكى بارلىق ئىنسانلارنىڭ ئىمانى تارازىغا سېلىنسا، ئەلۋەتتە ئەبۇ بەكرىنىڭ ئىمانى ئېغىر كېلەتتى».

مۇرجىئەلەر ئادەتتە بىر قانچە پىرقىگە بۆلۈنىدىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى مەشھۇرلىرى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

① فەقىھ مۇرجىئەلەر.

بۇلارنىڭ قارىشىچە: «ئىمان <تىلدا ئېيتىش ۋە قەلبتە تەستىقلاش>تىنلا ئىبارەت». بۇ ئارقىلىق ئۇلار ئىمانىنى تەشكىل قىلىدىغان ئاساسلىق ئامىللارنىڭ مەلۇم تەرىپىنىلا تىلغا ئېلىپ، ئىمانىنىڭ ماھىيىتىنى مۇشۇ تەرەپكىلا چەكلەپ قويغان. بۇ ئىمانغا بېرىلگەن ناقىس ۋە يېتەرسىز ئېنىقلىمىدۇر.

② ئەشئەرىيىلەر.

بۇلارنىڭ نەزىرىدە: «ئىمان پەقەت <قەلبتە تەستىقلاش>تىن ئىبارەت» بولۇپ، بۇ قاراشمۇ تۇپتىن

---

(1) سۈرە ساد، 28- ئايەت.

خاتا. چۈنكى، قۇرئاندىكى دەلىللەرگە قارىساق، ھەتتا ئىبلىس، پىرئەۋن ۋە باشقا كاپىرلارمۇ ھەقىقەتنى قەلبىدە تەستىقلىغان، لېكىن ئۇلار تىلىدا ئىقرار قىلمىغانلىقى ۋە ئۇنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئەمەل قىلمىغانلىقى ئۈچۈن، كاپىر بولۇپ كەتكەن. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَجَحَدُواْ بِهَا وَٱسۡتَيۡقَنَتۡهَآ أَنفُسُهُمۡ ظُلۡمٗا وَعُلُوّٗاۚ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُفۡسِدِينَ١٤﴾ «ئۇلار ئۇ ئايەتلەرنى كۆڭلىدە ئېتىراپ قىلاتتى (يەنى تەستىقلايتتى)، لېكىن ئۇلار ئۇنى زۇلۇم ۋە تەكەببۇرلۇق قىلىش يۈزىسىدىن ئىنكار قىلدى. بۇزغۇنچىلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىغا قارىغىن»[1].

③ كەرراميىلەر.

بۇلارنىڭ نەزىرىدە: «ئىمان پەقەت <تىلدا ئېيتىش>تىن ئىبارەت» بولۇپ، بۇمۇ كەسكىن خاتادۇر. چۈنكى، مۇناپىقلار تىلىدا شاھادەت كەلىمىسىنى ئېيتقان بولسىمۇ، قەلبىدىن ئېتىقاد قىلمىغانلىقى ئۈچۈن، مۇئمىن ھېسابلانمىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنى بىر ئايەتتە «يالغانچىلار» دېسە، يەنە بىر ئايەتتە «جەھەننەمنىڭ ئەڭ تۆۋەن قەۋىتىدە بولىدۇ» دەپ سۈيەتلىگەن. دېمەك، ئۇلارنىڭ قەلبىدە ئېتىقاد قىلماي تۇرۇپ، پەقەت تىلدا ئېيتىپ قويۇشى، ھەتتا ئىسلامدا بۇيرۇلغان ئەمەللەرنى قىلغان تەقدىردىمۇ، بۇ ئىش - ھەرىكەتلىرى ئىمان بولۇشقا يارىمايدۇ. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مۇناپىقلارنىڭ مۇئمىنلەر قاتارىدىن ئەمەس ئىكەنلىكىنى ئېنىق بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِذَا جَآءَكَ ٱلۡمُنَٰفِقُونَ قَالُواْ نَشۡهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ ٱللَّهِۘ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُۥۖ وَٱللَّهُ يَشۡهَدُ إِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ لَكَٰذِبُونَ١ ٱتَّخَذُوٓاْ أَيۡمَٰنَهُمۡ جُنَّةٗ فَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۚ إِنَّهُمۡ سَآءَ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ٢﴾ «مۇناپىقلار سېنىڭ ئالدىڭغا كەلگەن چاغدا: <گۇۋاھلىق بېرىمىزكى، سەن ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىدۇرسەن> دەيدۇ، سېنىڭ ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىڭنى ئاللاھ بىلىدۇ. ئاللاھ گۇۋاھلىق بېرىدۇكى، مۇناپىقلار (بۇ سۆزلىرىدە) چوقۇم يالغانچىلاردۇر[1]. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يالغان قەسەملىرىنى قالقان قىلىۋالدى، (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىدىن) توستى، ئۇلارنىڭ قىلمىشى نېمىدېگەن يامان![2]» .[2]

④ جەھمىييەلەر.

بۇلارنىڭ نەزىرىدە: «ئىمان پەقەتلا <تونۇش>تىن ئىبارەت» بولۇپ، ئۇلارنىڭ بۇ ئەقىدىسى ھەتتا ئالدىنقى پىرقىلەردىنمۇ ئېغىر خاتالىق ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، ئەڭ ئەشەددىي كاپىرلار ھېسابلىنىدىغان بارلىق مۇشرىكلار، پىرئەۋن، ھامان، قارۇن، ھەتتا ئىبلىسمۇ ئاللاھنى تونۇيتتى،

(1) سۈرە نەمل، 14- ئايەت.

(2) سۈرە مۇنافىقۇن، 1- ۋە 2- ئايەتلەر.

لېكىن ئۇلارنىڭ ئەڭ ئەشەددىي كاپىرلاردىن ئىكەنلىكى قۇرئاندا كۆپ قېتىم زىكىر قىلىنغان. شۇڭا جەھەننەملەرنىڭ «ئىمان پەقەتلا تونۇشتىن ئىبارەتتۇر» دېگەن بۇ قاراش نۇرغۇن قۇرئان ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلىققا باراۋەردۇر. ئەگەر ئىمان ئۇقۇمى ئۇلارنىڭ ئېيتقىنىدەك بولسا، ئۇنداقتا، پىرئەۋن، ئىبلىس، يەھۇدىي ۋە ناسارالارمۇ مۇئمىن بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، جەھەننەملەر مۇرجىئەلەرنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ چېكىدىن ئاشقان، ئازغۇن پىرقىسى ھېسابلىنىدۇ.

خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا، يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان مۇرجىئە پىرقىلىرىنىڭ ھەممىسى ئىماننىڭ پەقەت مەلۇم بىر بۆلىكىنىلا ئىماننىڭ ئۆزى دەپ تونۇۋالغان. ئۇلار دەلىللەرگە بىر تەرەپلىمە مۇئامىلە قىلىپ، ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ئاللىقاچان مۇكەممەل بېكىتىپ بېرىلگەن ئىسلام ئەقىدىسىنى ئۆز رايىچە ئىجتىھات قىلىپ ئېغىر خاتالاشقانلىقى ئۈچۈن ئېزىپ كەتكەن.

◆ 2. ئىمان ئەھلىنىڭ دەرىجىسىگە قارىتا، ھەر قايسى مەزھەپلەرنىڭ قارىشىدىكى پەرقلەر

(1) ئەھلى سۈننە ۋەلجامائە.

بۇلارنىڭ قارىشىدا: «ئىمان ئەھلىنىڭ دەرىجىسى ئۇلارنىڭ ئىمانىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە ئاساسەن بىر - بىرىدىن پەرقلىق بولىدۇ». بۇ توغرا قاراش بولۇپ، دەلىللىرى يۇقىرىدا بايان قىلىندى.

(2) خاۋارىج ۋە مۇرجىئەلەر.

بۇلار: «ئىمان پارچىلانمايدىغان بىر پۈتۈن ھەقىقەت بولغاچقا، ئىمان ئەھلىنىڭ دەرىجىلىرىمۇ پەرقلەنمەيدۇ» دېيىشىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، مۇرجىئەلەر يەنە: «ئەڭ تەقۋا مۇئمىن بىلەن گۇناھكار - پاسىق مۇئمىننىڭ دەرىجىسى ئوخشاش» دەيدۇ. بۇ قەتئىي خاتا قاراشتۇر.

◆ 3. ئەمەلنىڭ ئىماندىن سانىلىش - سانالماسلىقى مەسىلىسىگە قارىتا، ھەر قايسى مەزھەپلەرنىڭ قارىشىدىكى پەرقلەر

(1) ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە.

بۇلارنىڭ قارىشىدا: «ئەمەل ئىماننىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى بولۇپ، بەزى ئەمەللەر ئىماننىڭ ھەقىقىي مەۋجۇتلۇقىنىڭ شەرتى، يەنە بەزىلىرى بولسا ئۇنىڭ مۇكەممەللىكىنىڭ شەرتى ھېسابلىنىدۇ». دېمەك، «ئىمان» ئاتالغۇسى ئەمەلنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مانا بۇ، ئەڭ توغرا قاراش بولۇپ، بىز يۇقىرىدا دەلىللىرىنى كۆرسەتتۇق.

(2) خاۋارىجلار.

بۇلارنىڭ نەزىرىدە: «چوڭ - كىچىك بارلىق ئەمەللەر ئىماننىڭ مەۋجۇت بولۇشىنىڭ شەرتىدۇر. شۇڭا ھەر قانداق بىر ئەمەلنى تەرك ئېتىش ياكى بىرەر گۇناھ ئۆتكۈزۈش كاپىرلىق بولۇپ، كىشىنى ئىماندىن چىقىرىدۇ». بۇ، چېكىدىن ئاشقان خاتا قاراشتۇر.

(3) مۇرجىئەلەر.

بۇلارنىڭ نەزىرىدە، «ئەمەل ئىمان ئاتالغۇسىنىڭ ئىچىگە كىرمەيدىغان بولۇپ، ياخشى - يامان ئەمەللەر ئىمانغا تەسىر كۆرسەتمەيدۇ، بەلكى ئەمەل – ئىماننىڭ مېۋىسىدۇر». بۇمۇ خاتا قاراشتۇر.

◆ 4. ئىماندا «ئىنشائاللاھ» دېيىش مەسىلىسىگە قارىتا، ھەر قايسى مەزھەپلەرنىڭ قارىشىدىكى پەرقلەر

(1) ئەھلى سۈننە ۋەلجامائەنىڭ بۇ مەسىلىگە قارىتا بولغان قارىشىنى ئالدىنقى بابتىكى «ئىمان مەسىلىسىدە <ئىنشائاللاھ> (ئاللاھ خالىسا) دېيىش توغرىسىدا» دېگەن مەزمۇندا بايان قىلىپ بولدۇق.

(2) خاۋارىجلار.

بۇلار: «ئىمان پارچىلانمايدىغان پۈتۈن ھەقىقەت بولۇپ، بىرەر گۇناھنى سادىر قىلىش بىلەنلا پۈتۈنلەي يوقىلىدۇ. شۇڭا، ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان كەلگۈسىنى كۆزدە تۇتۇپ: ‹مەن ئىنشائاللاھ مۇئمىن› دېيىش پەرزدۇر» دەپ قارايدۇ. دېمەك، ئۇلارنىڭ چۈشەنچىسى بويىچە بۇنىڭ مەنىسى: «ئاللاھ خالىسا مەن مۇئمىن بولىمەن، خالىمىسا بىرەر گۇناھ سەۋەبلىك كاپىر بولۇپ كېتىمەن» دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ ئىنتايىن بىمەنە ۋە خاتا قاراش، شۇنداقلا ئىماننىڭ داۋاملىشىشىغا شەك قىلغانلىقتۇر. مۇئمىن ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە ئىمانى بىلەن ياشايدىغانلىقىغا ئىشەنچ ۋە ئىرادە قىلىپ ياشىشى كېرەك.

(3) مۇرجىئەلەر.

بۇلار «ئىماندا ئاللاھ خالىسا دېگەندەك شەكنى ئىپادىلەيدىغان سۆزلەرنى ئىشلىتىش مۇتلەق ھارام» دەيدۇ. چۈنكى بۇلارمۇ «ئىماندا زىيادە ياكى كەم بولۇش، كامىل ياكى ناقىسلىق مەۋجۇت ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ مەسىلىدە تەپسىلاتقا ئېتىبار بېرىلمەيدۇ» دەپ قارايدۇ.

خۇلاسە قىلىپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئەھلى سۈننە ۋەلجامائە ھەر بىر دەلىلگە تەپسىلىي قارايدۇ، چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش ياكى يېتەرسىز مۇئامىلە قىلىشتىن ساقلىنىپ، ھەر بىر دەلىلنى ئۆز ئورنىغا قويۇپ، ئادىل باھا بېرىدۇ.

◆ 5. گۇناھكار مۇئمىننىڭ ھۆكمىگە قارىتا، ھەر قايسى مەزھەپلەرنىڭ قارىشىدىكى پەرقلەر

(1) ئەھلى سۈننە ۋەلجامائە.

بۇلارنىڭ قارىشىچە: «گۇناھ قىلغان كىشى ئىمانى ناقىس مۇئمىن ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئاخىرەتتىكى ئاقىۋىتى ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولىدۇ، خالىسا ئەپۇ قىلىدۇ، خالىسا جازالايدۇ. بىز ئۇلارنىڭ ياخشىلىرىغا ئاللاھنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىمىز؛ يامانلىق قىلغانلىرى بولسا، ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولۇش خەۋپى بار. ئەگەر دوزاخقا كىرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ يەردە مەڭگۈ قالمايدۇ. قەلبىدە زەررىچىلىك ئىمانى بار ھەر قانداق تەۋھىد ئەھلى ئاخىرىدا دوزاختىن چوقۇم چىقىدۇ». بۇ – بارلىق شەرئىي دەلىللەرگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ئەڭ توغرا ھۆكۈمدۇر.

(2) خاۋارىجلار.

بۇلار: «گۇناھ ئۆتكۈزگەن كىشى كاپىر بولۇپ كېتىدۇ ۋە ئاخىرەتتە دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ» دەيدۇ. بۇ قاراش ئارقىلىق، خاۋارىجلار نۇرغۇنلىغان شەرئىي دەلىللەرنى ئىنكار قىلغان بولىدۇ.

(3) مۇئتەزىلىلەر.

بۇلارنىڭ نەزىرىدە: «گۇناھ قىلغۇچى مۇئمىنمۇ ئەمەس، كاپىرمۇ ئەمەس، ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولىدۇ». چۈنكى، بۇلار: «بۇنداق كىشى ئەسلىدە ئىمانى بار بولغانلىقى ئۈچۈن مۇئمىن، ئەمما گۇناھ قىلغانلىقى ئۈچۈن كاپىر ھېسابلىنىدۇ. يەنى، بىر ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ھەم ئىمانى سەۋەبلىك مۇئمىن، ھەم گۇناھى سەۋەبلىك كاپىر بولىدۇ ۋە ئاخىرەتتە دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ» دەپ قارىشىدۇ. بۇ قاراشمۇ تامامەن خاتا. چۈنكى، بۇلار «ئىمان زىيادە بولمايدۇ ۋە كەم بولمايدۇ» دەيدىغان خاۋارىجلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. بۇلارمۇ مۇشۇ ئېتىقادى سەۋەبلىك، نۇرغۇن ئايەت ۋە ھەدىسلەرگە كۆز يۇمۇشقا، ھەتتا ئىنكار قىلىشقا مەجبۇر قالىدۇ.

(4) مۇرجىئەلەر.

مۇرجىئەلەرنىڭ بارلىق پىرقىلىرى «گۇناھ قىلغان كىشىمۇ كامىل مۇئمىندۇر، ھەمدە ئۇنىڭ ئىمانى ئەڭ تەقۋادار مۇئمىننىڭ ئىمانىدەك كاملىدۇر» دەپ قارايدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ھەتتا «گۇناھ ئۆتكۈزگەن كىشىنىڭ ئىمانى ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىمانى بىلەن باراۋەر» دەپ قارايدۇ. بۇ قەتئىي خاتا قاراشتۇر.

مۇرجىئەلەر ئاخىرەت ھەققىدە: «گۇناھكارنى ئاللاھ خالىسا ئازابلايدۇ، خالىسا مەغپىرەت قىلىدۇ. دوزاختا كىرىشكە ھۆكۈم قىلىنغانلارمۇ شاپائەت ۋە ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن ئازاد بولىدۇ» دەپ

قارايدۇ. بۇ قاراش يەنە ئەھلى سۈننە ۋەلجامائە ۋە شىئەلەرنىڭمۇ ئورتاق قارىشى بولۇپ، بۇ توغرا ۋە ھەقىقەتتۇر.

لېكىن، مۇرجىئەلەرنىڭ ئىچىدىكى «چېكىدىن ئاشقان مۇرجىئە» دەپ ئاتالغان جەھمىيىلەر پىرقىسى بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئۇلار گۇناھكار مۇئمىننىڭ ئاخىرەتتىكى ھۆكمىدە خاۋارىجلارنىڭ: «جەننەتكە لايىق بولغانلار چوقۇم جەننەتكە، دوزاخقا لايىق بولغانلار چوقۇم دوزاخقا كىرىدۇ ۋە دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ» دېگەن سۆزىگە قىسمەن ماسلاشقان بولسىمۇ، لېكىن خاۋارىجلارنىڭ ئەكسىچە: «بىر مۇسۇلمان ھەر قانچە چوڭ گۇناھلارنى قىلسىمۇ، لېكىن يەنىلا مۇئمىنلىك دەرىجىسىدىن چۈشۈپ كەتمەيدىغانلىقى ئۈچۈن، پەقەت جەننەتكىلا كىرىدۇ، دوزاخقا ھەرگىز كىرمەيدۇ» دەپ قارايدۇ. بۇمۇ خاتا قاراش بولۇپ، بۇ قاراش قۇرئان ۋە ھەدىسلەردىكى شاپائەت ۋە گۇناھكارلارنىڭ دوزاختىن ئازاد قىلىنىشىغا ئائىت نۇرغۇن دەلىللەرنى ئىنكار قىلغانلىق بولىدۇ.

(5) تەكفىرچىلەر.

ئۇلارنىڭ قارىشىچە: «بىر مۇئمىن كۇفرى ئەمەل سادىر قىلسا، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش ياكى ئۆزرىسىنى سۈرۈشتۈرۈشنىڭ ھېچقانداق ئورنى يوق، بەلكى شۇ ھامان كاپىر دەپ ھۆكۈم قىلىنىدۇ». بۇمۇ چېكىدىن ئاشقان خاتا قاراشتۇر.

بۇنىڭغا قارىتا، ئەھلى سۈننە ۋەلجامائە، يەنى بىز ئېيتىمىزكى: «كۇفرى ئەمەل سادىر قىلغان مۇئمىننىڭ ئەھۋالى تەكشۈرۈلىدۇ. ئەگەر ئۆزرىسى بولسا، قوبۇل قىلىنىدۇ. ئەمما ئۆزرىسى يوق تۇرۇپ، قەستەن ۋە بىلىپ تۇرۇپ قىلغان بولسا، تەۋبىگە چاقىرىلىدۇ. ئەگەر تەۋبە قىلىشنىمۇ رەت قىلسا، ئاندىن كاپىر دەپ ھۆكۈم قىلىنىدۇ». مانا بۇ ئەڭ توغرا قاراشتۇر. چۈنكى ئەھلى سۈننە ۋەلجامائە ھەر بىر مەسىلىنىڭ ھۆكمىنى قۇرئان ۋە ھەدىسلەردىكى بارلىق دەلىللەرنى بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق چىقىرىدۇ.

مەزھەپلەر ئارىسىدىكى پەرقلەر ھەققىدە نۇرغۇن دەرسلەر ۋە كىتابلار بار بولۇپ، بىز بۇ يەردە پەقەت مەسىلىنى ئومۇمىي جەھەتتىن ئايدىڭلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئېھتىياج دائىرىسىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتتۇق.

5

باب

ئىماننىڭ ئاساسلىرى

ئىسلام دىنىمىزدا ئىمان كەلتۈرۈش پەرز بولغان ئالتە ئاساس بار. بۇلار قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان بارلىق ئىمانىي مەجبۇرىيەتلەرنىڭ تۈپ يىلتىزى ۋە ئۇلى ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار: ئاللاھقا، پەرىشتىلەرگە، ئىلاھىي كىتابلارغا، پەيغەمبەرلەرگە، ئاخىرەت كۈنىگە ۋە تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿لَّيْسَ ٱلْبِرَّ أَن تُوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ ٱلْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلْكِتَٰبِ وَٱلنَّبِيِّۦنَ﴾ «سىلەرنىڭ كۈن چىققان ۋە كۈن پاتقان تەرەپكە يۈزلىنىشىڭلارنىڭ ئۆزىلا ياخشى ئەمەلگە ياتمايدۇ. بەلكى ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە، پەرىشتىلەرگە، (ئاللاھ نازىل قىلغان) كىتابلارغا ۋە پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش... (ياخشى ئەمەلگە كىرىدۇ)»[1].

بۇ ئايەتتە «تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈش» ئايرىم زىكىر قىلىنمىغان، چۈنكى «ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش» دېگەنلىك، ئاللاھنىڭ بارلىق ئىسىم - سۈپەتلىرى ۋە پائالىيەتلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈشنى كۆرسىتىدىغان بولۇپ، تەقدىرمۇ ئاللاھنىڭ پۈتۈلمى سۈپەتلىرىدىن بولغاچقا، «ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش» دېگەن كەلىمىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىدۇ. ئاللاھ تائالا باشقا بىر ئايەتتە بارلىق مەۋجۇداتنى تەقدىر بىلەن ياراتقانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّا كُلَّ شَىْءٍ خَلَقْنَٰهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾﴾ «بىز ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى تەقدىر بىلەن ياراتتۇق»[2]. قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە زىكىر قىلىنغان ئاللاھنىڭ پۈتۈلمى سۈپەتلىرىنىڭ ھەممىسىگە ئەينەن ۋە ئىستىسناسىز ئىمان كەلتۈرۈش مۇتلەق پەرزدۇر.

دىنىمىزنىڭ ئاساسى بايان قىلىنغان بىر ھەدىستە، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ﷺ دىن ئىمان ھەققىدە سورىغاندا، پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «أن تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر، وتؤمن بالقدر خيره وشره» «(ئىمان دېگەن) ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا، پەيغەمبەرلىرىگە، ئاخىرەت كۈنىگە ۋە تەقدىرنىڭ ياخشىلىق ۋە يامانلىقىغىمۇ ئىمان كەلتۈرۈشۈڭدۇر»[3].

پەيغەمبەر ﷺ كۆرسەتكەن بۇ ئالتە ئاساسقا تۈپ مەنبە سۈپىتىدە ئىمان كەلتۈرۈش پەرز بولۇپ، بۇلارنىڭ قايسى بىرىگە بولغان ئىمان دۈرۈس ۋە توغرا بولمىسا، ئىمان پۈتۈنلەي يوققا چىقىدۇ. شۇڭلاشقا، تۆۋەندىكى مەزمۇنلاردا بىز بۇ ئاساسلارغا ئىمان كەلتۈرۈش ھەققىدىكى بىلىملەرنى

(1) سۈرە بەقەرە، 177- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە قەمەر، 49- ئايەت.

(3) بۇخارى ۋە مۇسلىم تويلىغان.

تەپسىلىي ئۆگىنىپ ئۆتىمىز. مۇۋاپىقىيەت پەقەت ئاللاھتىندۇر.

1. ئاللاهقا ئىمان كەلتۈرۈش

ئاللاهقا ئىمان كەلتۈرۈش ئىككى ئاساسىي نۇقتىدىن تەركىب تاپىدۇ: بىرىنچىسى، ئاللاهنىڭ بارلىقىغا ئىمان كەلتۈرۈش؛ ئىككىنچىسى، ئاللاهنىڭ بىرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش.

◆ بىرىنچى، ئاللاهنىڭ بارلىقىغا ئىمان كەلتۈرۈش.

ئىنسان ئەسلىدىنلا ياراتقۇچى ئاللاهنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلىدىغان تەبىئەت (فىترەت) بىلەن يارىتىلغان. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان سەھىھ ھەدىستە، پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلاَّ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ» «ھەر قانداق بالا (ئىسلام) پىترىتى (يەنى ياراتقۇچىسىنى بىلىدىغان ۋە ئېتىراپ قىلىدىغان پاك تەبىئەت) ئۈستىگە تۇغۇلىدۇ. كېيىن ئاتا - ئانىسى ئۇنى يەھۇدىي، ناسارا ياكى مەجۇسىي قىلىپ تەربىيەلەيدۇ»[1].

بۇ ھەدىستە «ئاتا - ئانىسى ئۇنى مۇسۇلمان قىلىدۇ» دېيىلمىگەنلىكىنىڭ ئۆزىلا، ھەر بىر بوۋاقنىڭ ياراتقۇچى ئاللاهنى تونۇيدىغان ۋە ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرىدىغان مۇسۇلمانلىق تەبىئەت بىلەن تۇغۇلىدىغانلىقىنى تېخىمۇ ئېنىق كۆرسىتىدۇ.

بۇ ئالەمدىكى مەخلۇقاتلارنىڭ مەۋجۇتلۇقى ۋە ئۇلاردىكى ئىنتىزام - قانۇنىيەتمۇ چوقۇم بىر ياراتقۇچىنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. چۈنكى، ھەرقانداق بىر ساغلام ئەقىل ھېچقانداق بىر نەرسىنىڭ ئۆزلۈكىدىن ۋە سەۋەبسىز ۋۇجۇدقا كېلىپ قالىدىغانلىقىنى قوبۇل قىلمايدۇ. ھېچبىر نەرسە ياراتقۇچى كۈچنىڭ تەسىرىسىز ئۆزلۈكىدىن پەيدا بولالمايدۇ. شۇڭا، ساغلام ئەقىل ھەر بىر مەخلۇقنىڭ بىر ياراتقۇچىسى، ھەر بىر مەۋجۇداتنىڭ بىر ۋۇجۇدقا كەلتۈرگۈچىسى بار ئىكەنلىكىنى جەزم قىلىدۇ. شۇبھىسىزكى، ئۇ ياراتقۇچى پەقەت يېگانە ئاللاھتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿أَمْ خُلِقُواْ مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ ٱلْخَٰلِقُونَ ۝٣٥ أَمْ خَلَقُواْ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ۝٣٦﴾ «ياكى ئۇلار ياراتقۇچىسىز يارىتىلغانمۇ؟ ياكى ئۇلار ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى ياراتقۇچىمۇ؟[35]. ياكى ئۇلار ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقانمۇ؟ ھەرگىز! ئۇلار ھەقىقەتكە ئىشەنمەيدۇ! [36]»[2].

قۇلاققا ئاڭلانغان ھەر قانداق ئاۋاز چوقۇم بىر مەنبەنىڭ بارلىقىنى، يەردىكى ئاياغ ئىزلىرى بىر يولۇچىنىڭ بۇ يولدىن مېڭىپ ئۆتكەنلىكىنى ئىسپاتلىغاندەك، بۇ كائىناتتىكى ھەر بىر مەۋجۇداتمۇ

(1) بۇخارى توپلىغان.

(2) سۈرە تۇر 35-، 36- ئايەتلەر.

ئۆزىنىڭ ياراتقۇچىسىنى ئىسپاتلاپ تۇرىدۇ. سان - ساناقسىز يۇلتۇزلار بىلەن بېزەلگەن ئاسمان، تاغ - دەريالار بىلەن تولغان زېمىن، بىپايان دېڭىز - ئوكيانلار ۋە بۇلارنىڭ ئۆزگەرمەس قانۇنىيەت بىلەن ھەرىكەت قىلىپ تۇرۇشى – ئۇلۇغ بىر ياراتقۇچىنىڭ بارلىقىنى قانداقمۇ كۆرسەتمەسۇن؟!

كائىناتتىكى ھەربىر مەخلۇق – بىر قۇدرەتلىك ياراتقۇچى ۋە ئىدارە قىلغۇچىنىڭ جەزمەن بارلىقىنى كۆرسىتىدىغان جانلىق دەلىل - پاكىتلاردۇر. شۇڭلاشقا، قۇرئان كەرىم ئىنسانلارنى ئاسمان - زېمىن، تاغ - دەريا، ئاي - كۈن، يۇلتۇزلار، ھەتتا تۆگىنىڭ يارىتىلىشى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈشكە قايتا - قايتا تەشەببۇس قىلىدۇ، شۇنداقلا بۇ ئارقىلىق بۇلارنى مۇكەممەل بىر ئىنتىزام بىلەن ياراتقان قۇدرەتلىك بىر زاتنىڭ بارلىقىنى تونۇپ يېتىشكە چاقىرىدۇ. كۆز ئالدىدىكى مەخلۇقاتلار ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزگەن ھەر قانداق ساغلام ئەقىل ئىگىسى چوقۇم بىر ياراتقۇچىنىڭ بارلىقىغا ۋە ئۇنىڭ ئاللاھ ئىكەنلىكىگە جەزم قىلىپ ئىشىنىدۇ ھەمدە ئۇ زاتقا قەتئىي ئىمان كەلتۈرىدۇ.

◆ ئىككىنچى، ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش.

بۇ – ئاللاھ تائالانىڭ رەبلىكىدە، ئىلاھلىقىدا ۋە ئىسىم - سۈپەتلىرىدە شېرىكى يوق، تەڭداشسىز ۋە يەككە - يېگانە ئىكەنلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش دېمەكتۇر. مانا بۇ – ئىسلام ئەقىدىسىدىكى تەۋھىدتۇر. ئىبنى تەيمىييە بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «تەۋھىدسىز ئىمانىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ».

تەۋھىد (ئاللاھنىڭ بىرلىكى): رۇبۇبىيەت تەۋھىدى (رەبلىكتە بىر دەپ بىلىش)، ئۇلۇھىيەت تەۋھىدى (ئىلاھلىقتا بىر دەپ بىلىش)، ئەسما ۋەسىپات تەۋھىدى (ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىدە بىر دەپ بىلىش)تىن ئىبارەت ئۈچ جەھەتتىن ئىسپاتلىنىپ، ئۇلارغا ئىمان كەلتۈرۈش بىلەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. شۇنى قوشۇمچە قىلىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدۇكى، تەۋھىدنى يۇقىرىقىدەك ئۈچ تۈرگە ئايرىپ تونۇشتۇرۇش – ئالىملارنىڭ ئىجتىھادىنىڭ نەتىجىسى بولماستىن، بەلكى كىتاب ۋە سۈننەتتە كەلگەن تەۋھىد ھەققىدىكى ئايەت ۋە ھەدىسلەرنىڭ خۇلاسىلەنگەن يىغىندىسىدۇر.

1. رۇبۇبىيەت تەۋھىدى (رەبلىكتە بىر دەپ بىلىش).

بۇ – ئاللاھ تائالانىڭ ياراتقۇچى ئىكەنلىكىدە، پادىشاھلىقىدا ۋە پۈتۈن پائالىيەت - قىلمىشلىرىدا بىر، يالغۇز، يەككە - يېگانە، شېرىكى، ئورتاقى ۋە تەڭدىشى يوق دەپ بىلىش، ئېتىقاد قىلىش ۋە ئۇنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇن ئەمەل قىلىش دېمەكتۇر.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ

﴿وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ «ھەقىقەتەن رەببىمىز ئاللاھتۇركى، ئۇ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئالتە كۈندە ياراتتى، ئاندىن (ئۆزىگە لايىق رەۋىشتە) ئەرشتە قارار ئالدى. كېچە بىلەن كۈندۈزنى يېپىپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنى بىر - بىرىنى قوغلىشىدىغان (يەنى داۋاملىق ئالمىشىپ تۇرىدىغان) قىلدى. قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلارنى ئۆزىنىڭ ئەمرىگە بويسۇندىدىغان قىلىپ ياراتتى. بىلىڭلارکى، يارىتىش ۋە ئەمر قىلىش ئاللاھنىڭ ئىشىدۇر. ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھ ئۇلۇغدۇر (كاتتىدۇر)»[1].

بۇ ئايەتتە ئوچۇق كۆرسىتىلگەندەك: «يارىتىش ۋە ئەمر قىلىش» ۋە «كېچە بىلەن كۈندۈزنى ئالماشتۇرۇپ تۇرۇش» تىن ئىبارەت پائالىيەتلەر پەقەت ئاللاھقىلا خاس بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ بۇ پائالىيەتلىرىدە ھېچقانداق شېرىكى يوقتۇر. يەنى ئاللاھ تائالانىڭ يارىتىشتا ھېچبىر شېرىكى بولمىغاندەك، ئەمىر - پەرمان قىلىشتىمۇ شېرىكى ۋە تەڭدىشى يوقتۇر.

ئاسمان ۋە زېمىننىڭ ئىگىسى يەككە - يېگانە ئاللاھتۇر. بارلىق شەيئىلەر پەقەت شېرىكسىز ئاللاھ تائالانىڭلا مۈلكى بولۇپ، ئۇ خالىغانىنى يارىتىدۇ ۋە تەسەررۇپ قىلىدۇ، تىرىلدۈرىدۇ ۋە ئۆلتۈرىدۇ. خالىغان كىشىگە قىز، خالىغان كىشىگە ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلىدۇ. قىسقىسى، ھەممە نەرسە يالغۇز بىر ئاللاھنىڭلا بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ نەرسىلەرنى ئاللاھ تائالا ئۆزى يالغۇز خالىغانچە تەسەررۇپ قىلىدۇ. ئۇنىڭ تەسەررۇپىغا ئارىلىشالايدىغان بىرەر تەڭدىشى ۋە شېرىكى يوقتۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ يُحۡيِۦ وَيُمِيتُۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ١﴾ «ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ تىرىلدۈرىدۇ ۋە ئۆلتۈرىدۇ، ئۇ ھەر نەرسىگە قادىردۇر»[2]. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿لِّلَّهِ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ يَهَبُ لِمَن يَشَآءُ إِنَٰثٗا وَيَهَبُ لِمَن يَشَآءُ ٱلذُّكُورَ ٤٩﴾ «ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ نېمىنى خالىسا شۇنى يارىتىدۇ، خالىغان ئادەمگە قىز پەرزەنت ئاتا قىلىدۇ، خالىغان ئادەمگە ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلىدۇ»[3].

رىزىق بەرگۈچىمۇ پەقەت ئاللاھ تائالا بولۇپ، ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر رىزىق بەرگۈچى يوقتۇر: ﴿وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ «ئاللاھ خالىغان كىشىگە ھېسابسىز رىزىق بېرىدۇ»[4].

ھۆكۈم قىلىش پەقەت ئاللاھ تائالاغىلا خاس بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا ھۆكۈم قىلغۇچى يوقتۇر.

---

(1) سۈرە ئەئراف، 54- ئايەت.

(2) سۈرە ھەدىد، 2- ئايەت.

(3) سۈرە شۇرا، 49- ئايەت.

(4) سۈرە بەقەرە، 212- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ﴾ «ھۆكۈم (ھاكىمىيەت) پەقەت ئاللاھقىلا مەنسۇپتۇر»[1]. ئاللاھنىڭ ھۆكمىگە قارشى چىقالايدىغان ھېچبىر شەيئى يوق. ﴿وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ «ئاللاھ (خالىغانچە) ھۆكۈم قىلىدۇ، ئاللاھنىڭ ھۆكمىگە قارشى تۇرالمىغۇچى يوق. ئاللاھ تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر»[2].

شۇنىڭدەك، ئىنسانلارنى ئەڭ گۈزەل قىياپەتتە يارىتىپ، باشقا پۈتۈن مەخلۇقاتلارنى ئىنسانلارنىڭ قولايلىق ھالدا تەسەررۇپ قىلىشىغا بويسۇندۇرۇپ بەرگۈچىمۇ ئالەملەرنىڭ رەببى، يەككە - يېگانە زات ئاللاھتۇر. ئۇنىڭ پۈتۈن پائالىيەتلىرىدە ھېچقانداق شېرىكى يوقتۇر. ئۇ چەكسىز قۇدرەتلىك، ھېكمەتلىك، نىھايەتسىز بىلىملىك ۋە تەڭداشسىز ئۇلۇغ زاتتۇر.

ئاللاھ تائالانى «ئىش - پائالىيەتلىرىدە شېرىكى يوق، يېگانە زاتتۇر» دەپ بىلىشتىن ئىبارەت بۇ رۇبۇبىيەت تەۋھىدىگە نىسبەتەن ئىنسانلار ئارىسىدا كۆپ ئىختىلاپ يوق. چۈنكى، مەيلى كاپىر بولسۇن ياكى مۇشرىك بولسۇن، ئاللاھ تائالانىڭ بەزى پائالىيەتلىرىگە نىسبەتەن شېرىك كەلتۈرسىمۇ، لېكىن يارىتىش، رىزىق بېرىش، ئىدارە ۋە كونترول قىلىش، ئۆلتۈرۈش ۋە تىرىلدۈرۈشتەك ئاساسىي پائالىيەتلەردە شېرىكى يوق دەپ ئېتىراپ قىلىدۇ ۋە ئىشىنىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ نۇقتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَن يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَن يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ۚ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ ۚ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ «(ئى مۇھەممەد! مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى: <سىلەرگە ئاسماندىن (يامغۇر ياغدۇرۇپ) زېمىندىن (گىياھ ئۈندۈرۈپ) كىم رىزىق بېرىدۇ؟ سىلەرنىڭ ئاڭلاش ۋە كۆرۈش قابىلىيىتىگىلارنى كىم باشقۇرىدۇ؟ تىرىك شەيئىلەرنى ئۆلۈك شەيئىلەردىن كىم پەيدا قىلىدۇ؟ ئۆلۈك شەيئىلەرنى تىرىك شەيئىلەردىن كىم پەيدا قىلىدۇ؟ (خالايىقنىڭ) ئىشلىرىنى كىم ئىدارە قىلىدۇ؟>. ئۇلار (جاۋابەن): <ئاللاھ> دەيدۇ. ئېيتقىنكى: <(ئاللاھنىڭ غەيرىيگە چوقۇنۇپ، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قورقمامسىلەر؟>»[3].

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ «ئەگەر سەن ئۇلاردىن: <ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى كىم ياراتتى؟> دەپ سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم: <ئاللاھ> دەپ جاۋاپ بېرىدۇ. ئېيتقىنكى: <جىمى ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇر!>، بەلكى

---

(1) سۈرە يۈسۈف 67- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە رەئد 41- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە يۇنۇس، 31- ئايەت.

ئۇلارنىڭ تولىسى بىلمەيدۇ»[1].

بەزى ئىنسانلار ئاللاھنىڭ مەلۇم سۈپەتلىرىگە ئىشەنسىمۇ، ئاللاھنىڭ ئىلاھلىق خۇسۇسىيىتىگە شېرىك كەلتۈرىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ﴾ «ئۇلارنىڭ تولىسى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈپ تۇرۇپ ئىشىنىدۇ (يەنى ئاللاھنى ياراتقۇچى، رىزىق بەرگۈچى دەپ ئىقرار قىلىش بىلەن بىرگە، باشقا نەرسىلەرگىمۇ چوقۇنۇپ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدۇ)»[2]. يەنى، ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ «ياراتقۇچى، رىزىق بەرگۈچى، تىرىلدۈرگۈچى ۋە ئۆلتۈرگۈچى»دىن ئىبارەت «رەب»لىككە خاس بولغان بەزى پائالىيەتلىرىدە (يەنى بەزى پېئىلىي سۈپەتلىرىدە) ئاللاھقا ئىشەنسىمۇ، ھۆكۈم قىلىش، پايدا زىيان يەتكۈزۈشتەك بەزى پائالىيەتلىرىدە يەنىلا ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ٱتَّخَذُوٓاْ أَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَٰنَهُمۡ أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُوٓاْ إِلَٰهٗا وَٰحِدٗاۖ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۚ سُبۡحَٰنَهُۥ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ٣١﴾ «ئۇلار ئاللاھنى قويۇپ ئۆزلىرىنىڭ ئۆلىمالىرىنى، ئابىدلىرىنى ۋە مەريەم ئوغلى مەسىھنى رەبلەر قىلىۋالدى. (ھالبۇكى) ئۇلار پەقەت بىر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا، ھېچبىر ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر، ئاللاھ ئۇلارنىڭ كەلتۈرگەن شېرىكلىرىدىن پاكتۇر»[3].

ئىمام قۇرتۇبى رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار ئۆلىمالىرىغا ۋە كاتتىباشلىرىغا ھەممە ئىشتا ئىتائەت قىلىش ئارقىلىق، ئۇلارنى رەببكە ئوخشاش قىلىۋالغان. ئەئمەش ۋە سۈفيانلارنىڭ خۇبەيب ئىبنى سابىتتىن، ئۇ ئەبۇ بۇختەرىدىن نەقىل قىلىشىچە، ئەبۇ بۇختەرى مۇنداق دېگەن: «ھۇزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ٱتَّخَذُوٓاْ أَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَٰنَهُمۡ أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِ﴾ <ئۇلار ئاللاھنى قويۇپ ئۆزلىرىنىڭ ئۆلىمالىرىنى ۋە ئابىدلىرىنى رەبلەر قىلىۋالدى> دېگەن ئايىتى ھەققىدە سورىلىپ: <ئۇلار ئۆلىمالىرى ۋە كاتتىباشلىرىغا ئىبادەت قىلغانمۇ؟> دېيىلگەندە، ئۇ: <ياق، ئۆلىمالىرى ۋە كاتتىباشلىرى ھارامنى ھالال دېسە، ئۇلارمۇ ھالال دېگەن؛ ھالالنى ھارام قىلسا، ئۇلارمۇ ھارام قىلغان> دەپ جاۋاب بەرگەن».

دېمەك، ئۇلار نەرسىلەرنى ھالال ياكى ھارام دەپ بەلگىلەشتىن ئىبارەت ئاللاھنىڭ ھاكىملىق ھوقۇقىنى ئالىم ۋە كاتتىباشلىرىغا بېرىش ئارقىلىق، ئالىم ۋە ئۆلىمالىرىنى «رەب»لەر قىلىۋالغان، يەنى ئۇلار ئالىم ۋە كاتتىباشلىرىنى ئاللاھ تائالانىڭ رەبلىكىگە شېرىك قىلغان. بىرەر نەرسىنىڭ

(1) سۈرە لوقمان، 25- ئايەت.
(2) سۈرە يۈسۈف، 106- ئايەت.
(3) سۈرە تەۋبە، 31- ئايەت.

ھالال ياكى ھارام ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلىش پەقەت ئاللاھنىڭلا ھوقۇقى بولۇپ، كىمكى شەيئىلەرنى ھېچقانداق ئايەت ۋە ھەدىسكە تايانماي تۇرۇپلا خالىغانچە ھالال ياكى ھارام دېسە، ئۇ ئادەم ئاللاھ بىلەن ھوقۇق تالاشقان بولىدۇ ۋە ئۆزىنى ئاللاھنىڭ رەبلىكىگە شېرىك قىلغان بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ھالال ياكى ھارامنى ئۆزگەرتكەن ھەرقانداق بىر مەخلۇقنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇش ۋە ئىتائەت قىلىشمۇ مەخلۇقنى ئاللاھنىڭ رەبلىكىگە شېرىك قىلغانلىق بولىدۇ.

مۇشرىكلار ئۆزلىرى ياسىۋالغان باتىل ئىلاھلىرىنى «باشقىلارغا مەنپەئەت ياكى زەرەر يەتكۈزۈلەيدۇ» دەپ، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرەتتى. مۇشرىكلارنىڭ بۇ باتىل ئەقىدىسىنى ئاللاھ تائالا بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِن نَّقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ﴾ «(مۇشرىكلار پەيغەمبىرىگە): <بىز پەقەت سېنى بەزى ئىلاھلىرىمىز سارىڭ قىلىپ قويۇپتۇ، دەيمىز> دەيتتى»[1].

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ ۚ وَمَا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ﴾ «ئۇلار: <ھايات دېگەن پەقەت دۇنيادىكى ھاياتىمىزدۇر، ئۆلىمىز ۋە تىرىلىمىز. پەقەت زامانىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن يوق بولىمىز> دېيىشىدۇ. ھالبۇكى، ئۇلار بۇ خۇسۇستا ھېچقانداق مەلۇماتقا ئىگە ئەمەس، ئۇلار پەقەت گۇمان بىلەن سۆزلەيدۇ»[2].

ھالبۇكى، ئىنسانغا زەرەر يەتكۈزۈش، ئۆلتۈرۈش ۋە تىرىلدۈرۈش قاتارلىقلار پەقەت ئاللاھ تائالاغىلا خاس بولغان پائالىيەتلەردۇر. ئەمما، مۇشرىكلەر بۇ تۈر پائالىيەتلەرنى ئۆزلىرى ئويدۇرۇۋالغان ۋە ياسىۋالغان باتىل ئىلاھلىرى ياكى زامان ۋە تەبىئەت قىلالايدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى ۋە شۇنداق ئېتىقاد قىلاتتى.

ئاللاھ تائالا مەلئۇن فىرئەۋننىڭ سۆزىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ﴾ «فىرئەۋن :<مەن سىلەرنىڭ ئالىي رەببىڭلارمەن> دېدى»[3].

«تەپسىر جەلالەين»دە بۇ ئايەت مۇنداق تەپسىر قىلىنغان: «فىرئەۋن: <مەن سىلەرنىڭ ئەڭ ئالىي رەببىڭلاردۇرمەن، مېنىڭ ئۈستۈمدە باشقا رەب يوقتۇر> دېگەن».

يەنى، ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقاتى بولغان سۈدىن ئۆزىنى قۇتۇلدۇرالمىغان ئاجىز مەخلۇق – فىرئەۋن رەبلىك دەۋاسى قىلىپ، ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرگەن. شۇنىڭدەك، نەمرۇدمۇ ھەددىدىن

(1) سۈرە ھۇد، 54- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە جاسىيە، 24-ئايەت.

(3) سۈرە نازىئات، 24- ئايەت.

ئېشىپ «مەنمۇ ئۆلتۈرەلەيمەن ۋە تىرىلدۈرەلەيمەن» دەپ رەبلىك دەۋاسى قىلغان بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا ياراتقان پاشىدىن ئىبارەت كىچىككىنە مەخلۇقتىنمۇ قوغدىنىشقا كۈچى يەتمەي ھالاك بولغان.

دېمەك، مۇشرىك - كاپىرلار «رەب»گە خاس بەزى پائالىيەتلەردە ئاللاھ تائالانى ئېتىراپ قىلسىمۇ، يەنە نۇرغۇن جەھەتلەردە شېرىك كەلتۈرەتتى. بۇ ھەقتە قۇرئان كەرىمدە نۇرغۇن دەلىللەر كەلگەن. شۇبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا پۈتۈن پائالىيەتلىرىدە شېرىكتىن پاك، يەككە - يېگانە، پۈتۈن كائىناتنىڭ تەڭداشسىز ۋە شېرىكسىز رەببىدۇر.

◆ ئىزاھات

بىز يۇقىرىدا «مۇشرىكلار ئاللاھ تائالاغا رەبلىكىدىمۇ شېرىك كەلتۈرەتتى» دەپ ئۆتتۇق. شۇنداقلا، قىسقىچە دەلىللەرنى بايان قىلىش ئارقىلىق، بەزى مۆتىۋەر ئەقىدە ئۇستازلىرى ۋە ئالىملارنىڭ «رۇبۇبىيەت تەۋھىدى (توحيد الربوبية) دە مۇشرىكلار بىلەن ئىختىلاپىمىز يوق، چۈنكى مۇشرىكلارمۇ رۇبۇبىيەتتە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەيتتى» دەپ، بەزى ئايەتلەرنى دەلىل كەلتۈرۈش ئارقىلىق ئېيتقان مەشھۇر سۆزلىرىگە خىلاپلىق قىلغاندەك كۆرۈنۈشىمىز مۇمكىن. ئەمما، مۇشرىكلارنىڭ رەبلىكتىمۇ ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرىدىغانلىقىغا ئالاقىدار قۇرئان، ھەدىس ۋە ئىنسانىيەتنىڭ ئەمەلىي تارىخىدىن يېتەرلىك دەلىل - پاكىتلىرىمىز بولغانلىقى ئۈچۈن، بىز بۇ نۇقتىغا كەسكىن ئىشارەت قىلىپ ئۆتتۇق. چۈنكى، مۇجتەھىد ئالىم مۇسا جارۇللاھ رەھىمەھۇللاھ: «ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىنىڭ ھەق ۋە توغرا ئىكەنلىكىگە جەزمىيەت بىلەن ئىشەنسىڭىز (يەنى دەلىل - پاكىتلىرىڭىز يېتەرلىك بولسا) ئېگىز دۆڭگە چىقىپ ۋارقىراڭ» دېگەن ئىكەن. شۇنىڭدەك، شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە رەھىمەھۇللاھمۇ مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەردىن كېيىن ھەرقانداق كىشىنىڭ سۆزلىرىنىڭ توغرىسى قوبۇل قىلىنىدۇ ۋە خاتاسى رەت قىلىنىدۇ...».

دېمەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن قولىمىزدا كەسكىن ۋە روشەن دەلىللەر بار بولسا، شۇ دەلىللەرنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، ھەرقانداق ئالىمنىڭ بەزى سۆزلىرىنى قوبۇل قىلماسلىققا بولىدۇ. سەۋەبى:

بىرىنچىدىن، كىتاب ۋە سۈننەتتىن دەلىل بار تۇرۇپ، ئۇنى تاشلاپ قويۇپ ئالىملارنىڭ سۆزىگە ئېسىۋېلىش توغرا ئەمەس، بەلكى خاتادۇر. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھەنىفە رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەنىكەن: «لا يحل لأحد ان يأخذ بقولنا ما لم يعلم دليلا عليه» (سۆزىمىزنىڭ دەلىلىنى بىلمەي تۇرۇپ، بىزنىڭ سۆزىمىزنى تۇتۇش ھېچ كىشىگە ھالال بولمايدۇ» (شەيخ ئابدۇررازاق ئەلبەدىرنىڭ سۆھبىتىدىن).

ئىككىنچىدىن، دەلىلگە تايىنىپ ئالىملارنىڭ سۆزىدىن چىقىش – ئۇلارغا قارشىلاشقانلىق ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ مۇبارەك ئالتۇن سۆزلىرىنى ئىزاھلاپ، نۇقسانلىرىنى دەلىل بىلەن تولۇقلىغانلىق ھېسابلىنىدۇ. ئوچۇق دەلىل - پاكىتلار تۈرۈقلۇق، بۇ ھەقتە مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزمەسلىك، تېخىمۇ چوڭقۇر تەتقىقات ئېلىپ بارماسلىق – بىر ئىلىم ئەھلى ئۈچۈن ئېغىر خاتالىق ھېسابلىنىدۇ. ئەكسىچە، دەلىللەرنى ئىنچىكە تەتقىق قىلىپ، تېخىمۇ نازۇك نۇقتىلىرىنى دادىللىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇش – ئالىملىق سۈپىتىنىڭ ئەسلىي مەنىسى ۋە تەلەپ - تەقەززاسىدۇر.

يۇقىرىقى ئالىملار دەلىل كەلتۈرگەن ئايەت بولسا: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ «ئەگەر سەن ئۇلاردىن: <ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى كىم ياراتتى؟> دەپ سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم: <ئاللاھ> دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئېيتقىنكى: <جىمى ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇر!>، بەلكى ئۇلارنىڭ تولىسى ئۇقمايدۇ»[1].

ھالبۇكى، بۇ ئايەت مۇشرىكلارنىڭ ئاللاھقا رەبلىكتە شېرىك كەلتۈرمەيدىغانلىقىغا ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ ياراتقۇچى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدىغانلىقىغا دەلىلدۇر. چۈنكى، مەشھۇر بولغان بەزى قىسسىلەردە بايان قىلىنغاندەك، نەمرۇدقا ئوخشاش ئاجىز، نادانلارمۇ ئەرزىمەس قىلمىشى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ياراتقۇچى ئىكەنلىكىنى دەۋا قىلغان. يەنى، مۇشرىكلار ئاللاھنى «ياراتقۇچى ۋە رىزىق بەرگۈچى» دەپ ئېتىراپ قىلسىمۇ، يەنىلا ئاللاھقا رەبلىكتە شېرىك كەلتۈرەتتى؛ ھەتتا ياراتقۇچىلىق ۋە رىزىق بېرىشتىمۇ ئۆزلىرىنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغان ئىدى.

ئاللاھ تائالا چەكسىز قۇدرەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، شېرىككە ياكى ھەمراھقا ھېچ ئېھتىياجى يوقتۇر. ئۇ ھەرقانداق شېرىكتىن ۋە ئەيىب - نۇقساندىن پاك، يەككە - يېگانە رەببىمىزدۇر. ئاللاھ تائالا ئۆزىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ۝١ ٱللَّهُ ٱلصَّمَدُ ۝٢ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝٣ وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ ۝٤﴾ «ئېيتقىنكى: ئۇ – ئاللاھ بىردۇر [1]. ئاللاھ بىھاجەتتۇر (يەنى ھەممە نەرسە ئاللاھقا موھتاجدۇر) [2]، ئاللاھ بالا تاپقانمۇ ئەمەس، تۇغۇلغانمۇ ئەمەس [3]، ھېچ كىشى ئۇنىڭ تەڭدىشى بولمىغان [4]»[2].

2. ئۇلۇھىيەت تەۋھىدى (ئاللاھنى ئىلاھلىقىدا بىر دەپ بىلىش).

«ئاللاھ تائالانى ئىلاھلىقىدا بىر دەپ بىلىش» دېگەنلىك – ئاللاھنىڭ شېرىكى يوق، يالغۇز ئىلاھ ئىكەنلىكىنى بىلىش ۋە پۈتۈن ئىبادەتلەرنى پەقەت بىر ئىلاھ بولغان ئاشۇ ئاللاھقىلا يۈزلەندۈرۈپ ئادا

(1) سۈرە لوقمان، 25- ئايەت.

(2) سۈرە ئىخلاس.

قىلىش دېمەكتۇر.

ئاللاھ تائالانىڭ رەبلىكىدە قەتئىي شېرىكى يوقلۇقىغا جەزمىيەت بىلەن ئىشىنىش – شەك - شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالانىڭ ئىلاھلىقىدىمۇ قەتئىي شېرىكى يوق ئىكەنلىكىنىڭ يېتەرلىك ۋە كەسكىن ھۆججىتىدۇر. چۈنكى، «رەب» دېگىنىمىزدە، تەڭداشسىز ياراتقۇچى، شېرىكسىز رىزىق بەرگۈچى، يەككە - يېگانە ئىدارە قىلغۇچى، بىردىنبىر تەربىلىدۈرگۈچى ۋە ئۆلتۈرگۈچى، چەكسىز قۇدرىتى بىلەن ھەممە نەرسىگە ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى؛ خالىغانىنى ئەزىز، خالىغانىنى خار قىلغۇچى؛ خالىغان كىشىنى پادىشاھ، خالىغان كىشىنى چاكار - قۇل قىلغۇچى؛ تەربىنى ئۆلۈكتىن، ئۆلۈكنى تەربىكتىن چىقارغۇچى؛ كېچىنى كۈندۈزگە، كۈندۈزنى كېچىگە ئۆزگەرتكۈچى؛ توسالغۇسىز ئىرادىسى بىلەن كىملەرنىدۇر ھىدايەت قىلغۇچى، نىھايەتسىز ھېكمىتى بىلەن كىملەرنىدۇر ئازغۇنلۇقتا تاشلاپ قويغۇچى؛ دۇئالارنى ئاڭلاپ ئىجابەت قىلغۇچى، ئىبادەتلەرنى قوبۇل قىلغۇچى؛ ئىتائەتچان مۇئمىنلەرگە رەھمەت قىلغۇچى، تۈزكور كاپىرلارغا غەزەپ قىلغۇچى؛ ئۆلۈكلەرنى قايتا تەربىلىدۈرۈپ، ئادالىتى بىلەن ھۆكۈم قىلىپ بەدبەختلەرنى دوزاخ ئازابى بىلەن جازالىغۇچى ۋە بەخت - سائادەتىمەن مۇئمىنلەرنى مەڭگۈلۈك جەننەتنىڭ پۈتمەس - تۈگىمەس نازۇنېمەتلىرى بىلەن مۇكاپاتلىغۇچى (ئۆلۈغ زات) دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ.

مادامىكى، بىز ئاللاھنى يۇقىرىقى سۈپەتلەرگە ئىگە يەككە - يېگانە رەب دەپ ئىمان كەلتۈرگەن ئىكەنمىز، دېمەك ئىبادەت قىلىشقا لايىق ھەقىقىي ئىلاھىمۇ پەقەت شۇ قۇدرەت ئىگىسى بولغان يالغۇز ئاللاھتۇر. قىسقىسى، ئاللاھتىن باشقا ياراتقۇچى يوق ئىكەن، ئاللاھتىن باشقا ئىبادەتكە لايىق ئىلاھمۇ يوقتۇر. ھەر قانداق مەخلۇقنىڭ ئىلاھ بولۇشقا سالاھىيىتى يوق بولۇپ، بۇ سالاھىيەت پەقەت ياراتقۇچى رەببىمىزگىلا خاستۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ وَٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ٢١ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلۡأَرۡضَ فِرَٰشٗا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءٗ وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَخۡرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزۡقٗا لَّكُمۡۖ فَلَا تَجۡعَلُواْ لِلَّهِ أَندَادٗا وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ٢٢﴾ «ئى ئىنسانلار! تەقۋادارلاردىن بولۇشۇڭلار ئۈچۈن، سىلەرنى ۋە سىلەردىن بۇرۇنقىلارنى ياراتقان رەببىڭلارغا ئىبادەت قىلىڭلار [21]. ئاللاھ سىلەرگە زېمىننى سېلىنجا ۋە ئاسمانىنى تورۇس قىلىپ بەردى، ئاسماندىن (بۇلۇتتىن) يامغۇر ياغدۇرۇپ بەردى، سىلەرگە رىزىق بولۇش ئۈچۈن يامغۇر ئارقىلىق تۈرلۈك مېۋىلەرنى چىقىرىپ بەردى. شۇنداق ئىكەن، سىلەر

بىلىپ تۇرۇپ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەڭلار [22]»[1].

ئىبنى كەسىر بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «مۇشۇ نەرسىلەرنىڭ ياراتقۇچىسى بولغان ئاللاھ – ئىبادەت قىلىشقا لايىق ھەقىقىي ئىلاھتۇر».

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْأَنْعَٰمِ ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ ۚ يَخْلُقُكُمْ فِى بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِى ظُلُمَٰتٍ ثَلَٰثٍ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ۝٦﴾ «ئاللاھ سىلەرنى بىر ئادەمدىن ياراتتى، ئاندىن ئۇنىڭدىن ئۇنىڭ جۈپتىنى (يەنى ھەۋۋانى) ياراتتى ۋە ھايۋانلاردىن جۈپ ھالدا سەككىزنى سىلەر ئۈچۈن ياراتتى، ئاللاھ سىلەرنى ئاناڭلارنىڭ قارنىدا بىر ھالەتتىن يەنە بىر ھالەتكە تەرەققىي قىلدۇرۇپ (يەنى ئابىمەنىي، ئاندىن لەختە قان، ئاندىن پارچە گۆش باسقۇچلىرىغا بۆلۈپ)، ئۈچ قاراڭغۇلۇق (يەنى بالا ھەمراھىنىڭ پەردىسى، بەچىدان ۋە ئاننىنىڭ قورسىقى) ئىچىدە ياراتتىدۇ، ئەنە شۇ ئاللاھ سىلەرنىڭ رەببىڭلاردۇر، پادىشاھلىق ئاللاھقا خاستۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، قانداقمۇ (ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشتىن ئۇنىڭ غەيرىيگە چوقۇنۇشقا) بۇرۇلۇپ كېتىسىلەر؟»[2].

دېمەك، ئاللاھ تائالانىڭ يارىتىش، رىزىق بېرىش، تەسەررۇپ قىلىش، تىرىلدۈرۈش، ئۆلتۈرۈش ۋە باشقا بارلىق پائالىيەتلىرىدە ھېچقانداق شېرىكى يوق بولۇپ، ئاللاھ قىلغانىنى قىلالايدىغان باشقا بىرەر تەڭدىشىمۇ يوقتۇر. ﴿وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ ۝٤﴾ «ھېچ كىشى ئۇنىڭ تەڭدىشى بولمىغان». ئەنە شۇ تەڭداشسىز ئاللاھ – پۈتۈن ئالەمنىڭ يەككە - يېگانە رەببىدۇر؛ شۇنىڭدەك، ئۇ ئىبادەت قىلىشقا لايىق، شېرىكى يوق، يالغۇز ھەقىقىي ئىلاھتۇر.

يۇقىرىدا زىكىر قىلىنغان يارىتىش، رىزىق بېرىش، ئۆلتۈرۈش، تىرىلدۈرۈش ۋە تەسەررۇپ قىلىش قاتارلىقلار ئاللاھ تائالانىڭ پۈتۈن ئىنسانلار، ھەتتا مۇشرىكلارمۇ كەسكىن ئېتىراپ قىلىدىغان «رەبلىك سۈپەتلىرى»دۇر. ئىنسانلارنىڭ بۇ سۈپەتلەرنى ئېتىراپ قىلىشىنىڭ ئۆزىلا – مۇشۇ سۈپەتلەرنىڭ ئىگىسى بولغان ئاللاھنىڭ شېرىكى يوق، يالغۇز ئىلاھ ئىكەنلىكىنىڭ ۋە ئىبادەتنى پەقەت ئۇنىڭغىلا قىلىش لازىملىقىنىڭ تېخىمۇ ئوچۇق دەلىلىدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿لِإِيلَٰفِ قُرَيْشٍ ۝١ إِۦلَٰفِهِمْ رِحْلَةَ ٱلشِّتَآءِ وَٱلصَّيْفِ ۝٢ فَلْيَعْبُدُوا۟ رَبَّ هَٰذَا ٱلْبَيْتِ ۝٣ ٱلَّذِىٓ أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ وَءَامَنَهُم مِّنْ خَوْفٍۢ ۝٤﴾ «قۇرەيش قوغدالغانلىقلىرى ئۈچۈن [1]، ئۇلار قىشلىق ۋە يازلىق سەپىرىدە قوغدالغانلىقلىرى ئۈچۈن [2]، ئۇلار بۇ ئۆيىنىڭ (يەنى كەبىنىڭ) رەببىگە ئىبادەت

(1) سۈرە بەقەرە، 21- ۋە 22- ئايەتلەر.

(2) سۈرە بەقەرە، 6- ئايەت.

قىلسۇنكى [3]، ئۇ (رەب) ئۇلارنى ئاچلىقتا ئوزۇقلاندۇردى ۋە قورقۇنچتىن ئەمىن قىلدى [4]»[1]. يەنى، قۇرەيشكە ئاچلىقتا رىزىق بەرگەن ۋە قورقۇنچتىن خاتىرجەم قىلغان قۇدرەتلىك «بەيتۇللاھنىڭ رەببى» ـ ئىبادەتكە لايىق شېرىكسىز ئىلاھتۇر، شۇڭا پەقەت ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىنىشى لازىم.

ئاللاھ تائالا يارىتىش، رىزىق بېرىش، ئۆلتۈرۈش، تىرىلدۈرۈش ۋە پۈتۈن كائىناتنىڭ ئىشلىرىنى تەسەررۇپ قىلىشتەك رەبلىك سۈپەتلىرىدە ئۆزىنىڭ يەككە ئىكەنلىكىنى پۈتۈن مەخلۇقاتلارنىڭ (چوقۇم) ئېتىراپ قىلىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بۇ ھەقىقەتنى ئېتىراپ قىلغاندىن كېيىن يەنە باتىل مەبۇدلارغا چوقۇنۇپ، ئاللاھنىڭ ئىلاھلىقىغا شېرىك كەلتۈرگەنلەرنىڭ ـ ئەقىلگە ۋە ئەمەلىي پاكىتلارغا پۈتۈنلەي خىلاپ ئىش قىلغانلىقىنى قاتتىق ئەيىبلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ وَسَلَٰمٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ ٱلَّذِينَ ٱصۡطَفَىٰٓۗ ءَآللَّهُ خَيۡرٌ أَمَّا يُشۡرِكُونَ ٥٩ أَمَّنۡ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَنۢبَتۡنَا بِهِۦ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهۡجَةٖ مَّا كَانَ لَكُمۡ أَن تُنۢبِتُواْ شَجَرَهَآۗ أَءِلَٰهٞ مَّعَ ٱللَّهِۚ بَلۡ هُمۡ قَوۡمٞ يَعۡدِلُونَ ٦٠ أَمَّن جَعَلَ ٱلۡأَرۡضَ قَرَارٗا وَجَعَلَ خِلَٰلَهَآ أَنۡهَٰرٗا وَجَعَلَ لَهَا رَوَٰسِيَ وَجَعَلَ بَيۡنَ ٱلۡبَحۡرَيۡنِ حَاجِزًاۗ أَءِلَٰهٞ مَّعَ ٱللَّهِۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ٦١ أَمَّن يُجِيبُ ٱلۡمُضۡطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكۡشِفُ ٱلسُّوٓءَ وَيَجۡعَلُكُمۡ خُلَفَآءَ ٱلۡأَرۡضِۗ أَءِلَٰهٞ مَّعَ ٱللَّهِۚ قَلِيلٗا مَّا تَذَكَّرُونَ ٦٢ أَمَّن يَهۡدِيكُمۡ فِي ظُلُمَٰتِ ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ وَمَن يُرۡسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشۡرَۢا بَيۡنَ يَدَيۡ رَحۡمَتِهِۦٓۗ أَءِلَٰهٞ مَّعَ ٱللَّهِۚ تَعَٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ٦٣ أَمَّن يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَمَن يَرۡزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِۗ أَءِلَٰهٞ مَّعَ ٱللَّهِۚ قُلۡ هَاتُواْ بُرۡهَٰنَكُمۡ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ٦٤﴾ «<جىمى ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇر! ئۇنىڭ (پەيغەمبەرلىككە) تاللىغان بەندىلىرىگە ئامانلىق تىلەيمەن!> دېگىن. ئاللاھ ياخشىمۇ ياكى ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن بۇتلىرى ياخشىمۇ؟ [59] ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان، سىلەرگە بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇرۇپ بەرگەن، ئۇنىڭ بىلەن گۈزەل باغلارنى يېتىشتۈرۈپ بەرگەن كىم؟ ئۇ باغلارنىڭ دەرەخلىرىنى ئۆستۈرۈش سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىن كەلمەيدۇ، ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ بارمۇ؟ باشقا ئىلاھ يوقتۇر، ئۇلار (ھەقىقەتتىن) بۇرۇلۇپ كەتكەن قەۋمدۇر [60]. زېمىننى (ئىنسانلارغا ۋە ھايۋانلارغا) تۇرالغۇ قىلغان، ئۇنىڭ تۈرلۈك تەرەپلىرىدە دەريالارنى ئاققۇزغان، ئۇنىڭ ئۈستىدە (تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) تاغلارنى ئورناتقان، ئىككى دېڭىز ئارىسىدا (يەنى تاتلىق سۇ بىلەن شورلۇق سۇ ئارىسىدا ئارىلىشىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) توسقۇلارنى قىلغان كىم؟ ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ بارمۇ؟ (باشقا ئىلاھ يوق)، ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) نىڭ تولىسى بىلمەيدۇ [61]. بېشىغا كۈن چۈشكەن ئادەم دۇئا قىلسا (ئۇنىڭ دۇئاسىنى) ئىجابەت قىلىدىغان، ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىرچىلىقنى

(1) سۈرە قۇرەيش، 1- ئايەتتىن 4- ئايەتكىچە.

كۆتۈرۈۋېتىدىغان ۋە سىلەرنى زېمىننىڭ ئورۇنباسارلىرى قىلغان كىم؟ ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ بارمۇ؟ سىلەر ۋەز- نەسىھەتنى بەك ئاز قوبۇل قىلىسىلەر [62]. قۇرۇقلۇقنىڭ ۋە دېڭىزنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدا سىلەرگە يول كۆرسىتىپ بېرىدىغان، رەھمىتىدىن (يەنى يامغۇر ياغدۇرۇپ بېرىشتىن) ئىلگىرى شامالالارنى بېشارەت قىلىپ ئەۋەتىدىغان كىم؟ ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ بارمۇ؟ (ھېچ ئىلاھ يوقتۇر)، ئاللاھ ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن پاكتۇر [63]. (ئىنسانىنى) دەسلەپتە يارىتقان، ئاندىن ئۇنى تىرىلدۈرىدىغان كىم؟ سىلەرگە ئاسماندىن ۋە زېمىندىن رىزىق بېرىدىغان كىم؟ ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ بارمۇ؟ (ھېچ ئىلاھ يوقتۇر). ئېيتقىنكى، <(ئەگەر دەۋايىڭلاردا) راستچىل بولىدىغان بولساڭلار، پاكىتىڭلارنى ئوتتۇرغا قويۇڭلار> [64]»[1].

بۇ ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا رەبلىككە خاس بولغان بىر قاتار پائالىيەتلەرنى زىكىر قىلغاندىن كېيىن، ﴿أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ﴾ «ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ بارمۇ؟» دەپ سوراش ئارقىلىق، ئۆزىدىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھنىڭ يوقلۇقىنى كەسكىن سوئال شەكلىدە ئوتتۇرىغا قويىدى. ئەھمىيەت بېرىشكە تېگىشلىكى شۈكى، ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتلەردە: «ئاللاھ بىلەن بىللە يەنە بىر ياراتقۇچى بارمۇ؟» دەپ سوريمىدى. چۈنكى، مۇشرىكلەر ئاللاھتىن باشقا يەنە بىر ياراتقۇچىنىڭ يوقلۇقىنى، ياراتقۇچى پەقەت بىر ئاللاھ ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلاتتى؛ بىراق ئۇلار شۇ ياراتقۇچى ئاللاھقا قىلىدىغان ئىبادەتتە، يەنى ئىلاھلىق تەۋھىدىدە باشقا مەخلۇقاتلارنى شېرىك كەلتۈرەتتى.

دېمەك، ئاللاھنىڭ شېرىكى يوق، يەككە - يېگانە ياراتقۇچى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغان ھەربىر كىشى ئاللاھنىڭ ئىلاھلىقىدىمۇ شېرىكى يوقلۇقىغا ئىختىيارسىز ھالدا تەسلىم بولۇشى لازىم بولىدۇ. چۈنكى ياراتقۇچىلىقتا شېرىكى يوق ئاشۇ ئاللاھنىڭ، تەبىئىي ھالدا ئىلاھلىقىدىمۇ ھېچ شېرىكى يوقتۇر ۋە شۇ يالغۇز ئاللاھلا ئىلاھلىققا لايىقتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مَا ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ مِن وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُۥ مِنْ إِلَٰهٍۚ إِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ إِلَٰهٍۭ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍۚ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ۝٩١﴾ «ئاللاھنىڭ بالىسى يوق، ئۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە بىر ئىلاھمۇ يوق. ئەگەر شۇنداق بولسا ئىدى، ھەر ئىلاھ ئۆزى يارىتقان مەخلۇقنى يالغۇز ئىگىلەيتتى - دە، بەزىسى - بەزىسىدىن غالىب كېلىشكە ئۇرۇنغان بولاتتى، ئاللاھ ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان توقۇلما سۈپەتلەردىن پاكتۇر»[2].

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ رەبلىكىگە شېرىك كەلتۈرۈشنىڭ ئوپئوچۇق خاتا ئىكەنلىكى ھەمدە ئىلاھلىققا شېرىك كەلتۈرۈشنىڭمۇ ئەقىل قوبۇل قىلالمايدىغان بىر ئازغۇنلۇق

(1) سۈرە نەمل، 59- ئايەتتىن ۋە 64- ئايەتكىچە.

(2) سۈرە مۇئمىنۇن، 91- ئايەت.

ئىكەنلىكىنى ئىنتايىن چوڭقۇر ئىلمىي ئۇسلۇب بىلەن بايان قىلغان.

ئاللاھنىڭ رەبلىكىدە قەتئىي شېرىكى بولمىغاندەك، ئىلاھلىقىدىمۇ ھېچبىر شېرىكى يوقتۇر. شۇڭا، ھەر قانداق ئىبادەت پەقەت ئۇنىڭغىلا قىلىنىدۇ، ئىبادەتتە ئۇنىڭغا بىرەر نەرسىنى شېرىك قىلىش قەتئىي چەكلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا﴾ «ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار ۋە ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾ «رەببىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا - ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى بېكىتتى»[2].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَٰهًا وَاحِدًا﴾ «(ھالبۇكى) ئۇلار پەقەت بىر ئىلاھ (ئاللاھ) قىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىدى»[3].

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ «مەن جىنلارنى ۋە ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا ياراتتىم»[4].

مانا بۇ ــ ئاللاھنى ئىلاھلىقىدا بىر دەپ بىلىشتۇر. يەنى، «پەقەت بىر ئاللاھ ھەقىقىي ئىلاھتۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ئويدۇرۇلغان مەبۇدلارنىڭ ھەممىسى باتىلدۇر» دەپ بىلىش، شۇنداقلا پۈتكۈل ئىبادەتنى پەقەت بىر ئىلاھ بولغان ئاشۇ ئاللاھقىلا يۈزلەندۈرۈپ ئادا قىلىشتىن ئىبارەت «ئۇلۇھىيەت تەۋھىدى»دۇر. ئاللاھ تائالا دەل مۇشۇ تەۋھىدنى بايان قىلىش ۋە ئىنسانلارنى ئۇنىڭغا چاقىرىش ئۈچۈن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەن، شۇنداقلا ئوچۇق ھۆججەت - پاكىتلار بىلەن تولغان مۇقەددەس كىتابلارنى نازىل قىلغان. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ «بىز ھەقىقەتەن ھەربىر ئۈممەتكە: <ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، تاغۇتتىن (يەنى شەيتانغا، بۇتلارغا، كاھىنلارغا ئوخشاش ھەرقانداق باتىل مەبۇدلارغا ئىبادەت قىلىشتىن) يىراق بولۇڭلار> دەپ پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق»[5].

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ «(ئى مۇھەممەد!) سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە: <مەندىن باشقا ھېچ

(1) سۈرە نىسا، 36- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
(2) سۈرە ئىسرا، 23- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
(3) سۈرە تەۋبە، 31- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
(4) سۈرە زارىيات، 56- ئايەت.
(5) سۈرە نەھل، 36- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ماڭىلا ئىبادەت قىلىڭلار> دەپ ۋەھيي قىلدۇق»[1].

ئاللاھ تائالا بىرەر پەيغەمبەرنى ۋەھيي بىلەن ئەۋەتكەن بولسا، ئەنە شۇ تەۋھىدنى ئەملىيلەشتۈرۈشكە چاقىرىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ بِٱلرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ أَنْ أَنذِرُوٓاْ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱتَّقُونِ ۝٢﴾ «ئاللاھ ئۆز ئىرادىسى بويىچە خالىغان بەندىلىرىگە (يەنى پەيغەمبەرلىرىگە) پەرىشتىلەرنى ۋەھيي بىلەن (زېمىنغا) چۈشۈرۈپ (مۇنداق دەيدۇ): <(ئىنسانلارنى) ئاگاھلاندۇرۇڭلاركى، مەندىن باشقا ھېچبىر ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر، شۇنداق ئىكەن مەندىن (يەنى مېنىڭ ئازابىمدىن) قورقۇڭلار>»[2].

شۇنىڭ ئۈچۈن، بارلىق پەيغەمبەرلەر ئۆز خەلقىنى پەقەت بىر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرغان: ﴿ٱعْبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ﴾ «ئى قەۋمىم! ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەر ئۈچۈن ئۇنىڭدىن باشقا ھېچبىر ئىلاھ يوقتۇر»[3].

ئاللاھتىن باشقا نەرسىلەرگە «ئىبادەت قىلدۇق» دەپ چوقۇنىدىغان مۇشرىكلارنىڭ بۇ شېرىك قىلمىشلىرى ئۈچۈن، نە ئەقلىي، نە نەقلىي (كىتاب ۋە سۈننەتتىن) بىرەر دەلىل - پاكىتلىرى يوقتۇر. تارىختا ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ بىرەرسىمۇ ئاللاھنىڭ غەيرىيگە ئىبادەت قىلىشقا ياكى ئاللاھقا قوشۇپ باشقا بىر نەرسىگە ئىبادەت قىلىشقىمۇ ھەرگىز چاقىرغان ئەمەس، چاقىرىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى، پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋەزىپىسى – ئىنسانلارنى تەۋھىدكە، يەنى يېگانە بىر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلىشتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَا أَجعلنا مِن دُونِ الرَّحْمَٰنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ ۝٤٥﴾ «سەندىن بۇرۇن بىز ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلىرىمىزدىن سوراپ باققىنكى، مېھرىبان ئاللاھتىن باشقا ئىبادەت قىلىنىدىغان ئىلاھلارنى قىلدۇقمۇ؟!»[4].

بۇ تارىخىي پاكىتنى ئەسلىتىدىغان سوئالغا ئەملىيەتنى ئاساس قىلغان ئىلاھىي جاۋاب شۇكى، ئاللاھقا قوشۇپ باشقا باتىل ئىلاھلارغا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرغان بىرمۇ پەيغەمبەر يوقتۇر، بەلكى بارلىق پەيغەمبەرلەر ئەۋۋەلدىن تارتىپ ئاخىرغىچە، ئىنسانلارنى شېرىكى يوق، يەككە - يېگانە ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىشقا ۋە ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىككە چاقىرغاندۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ أَرَءَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَرُونِى مَاذَا خَلَقُواْ مِنَ ٱلْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ

---

(1) سۈرە ئەنبىيا، 25- ئايەت.

(2) سۈرە نەھل، 2- ئايەت.

(3) سۈرە ئەئراف، 59- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە زۇخرۇف، 45- ئايەت.

﴿ٱئۡتُونِي بِكِتَٰبٖ مِّن قَبۡلِ هَٰذَآ أَوۡ أَثَٰرَةٖ مِّنۡ عِلۡمٍ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ٤﴾ «ئېيتقىنكى: <سىلەر ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلەرگە قارىمامسىلەر!؟ ئۇلار زېمىننىڭ قايسى قىسمىنى ياراتقانلىقىنى ماڭا كۆرسىتىڭلار. ياكى بولمىسا، ئاسمانلارنى يارىتىشتا ئۇلارنىڭ ئاللاھ بىلەن ئورتاقچىلىقى بارمۇ؟ ئەگەر سىلەر راستچىل بولساڭلار، بۇ قۇرئاندىن ئىلگىرىكى بىرەر كىتاب ياكى ئىلگىرىكىلەردىن قالغان بىرەر ئىلمىي ئەسەر بولسا ئوتتۇرىغا قويۇڭلار>»[1].

بۇ ئايەت – ئەقىلگە ئىنتايىن يۇقىرى باھا بەرگەن ۋە ئىنسانلارنى تەپەككۇر قىلىشقا چاقىرغان ئىلاھىي يوليورۇق بولۇپ، ساغلام ئەقىلنىڭ ئاللاھتىن باشقا ھەر قانداق نەرسىگە قىلىنغان ئاتالمىش ئىبادەتلەرنىڭ ئوچۇق خاتا ئىكەنلىكىگە كەسكىن ھۆكۈم قىلغان. ھەقىقەتەن، ربئاللىققا ئەقىل بىلەن نەزەر سالساق، ئاللاھتىن باشقا چوقۇنۇلۇۋاتقان باتىل مەبۇدلار ھېچنېمىنى ياراتقان ئەمەس ياكى يارىتىش ئىشىدا ئاللاھقا ياردەملەشكەنمۇ ئەمەس، ئۇلاردا زەررىچىلىك قۇدرەتمۇ يوق. كائىناتتىكى ھەممە نەرسىنى چەكسىز قۇدرىتى بىلەن يالغۇز، يەككە - يېگانە ئاللاھ ياراتقاندۇر. شۇنداق تۇرۇپ، ئۆزىگە قونۇۋالغان چۈننى قورۇشقا قادىر بولمىغان بۇتلار ۋە ھەتتا ئۆز ھاياتىنىڭ قانداق، قەيەردە ئاخىرلىشىدىغانلىقىنى بىلمەيدىغان ئاجىز مەخلۇقلارغا نېمە دەپ ئىبادەت قىلىنىدۇ؟! دېمەك، مۇشرىكلارنىڭ بىردىنبىر ياراتقۇچى ئاللاھنى قويۇپ، باشقا نەرسىلەرگە چوقۇنۇشلىرىنىڭ ھېچقانداق ئەقلىي ۋە نەقلىي (دىنىي) ئاساسى يوق. ئۇلار پەيغەمبەرلەردىن كەلگەن ھېچقانداق بىر نەقلىي دەلىل - پاكىتلارنى ئوتتۇرىغا قويالمىغانلىقىنىڭ ئۈستىگە، ئەقلىنىمۇ ئىشلەتمەستىن، بىمەنە نەرسىلەرگە چوقۇنۇپ ئۆمرىنى بىھۇدە ئۆتكۈزگەنلىكى ۋە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈپ ھاياتىنى ئاياغلاشتۇرغانلىقى ئۈچۈن مەڭگۈلۈك جەھەننەمگە مەھكۇمدۇر.

◆ خۇلاسە

«ئىبادەت» ئۇقۇمىنى بىلدۈرىدىغان بارلىق ئىچكى - تاشقى ئەمەللەر، سۆز - ھەرىكەتلەرنىڭ ھەممىسى شېرىكى يوق، ئالەملەرنىڭ رەببى يەككە - يېگانە ئاللاھقىلا قىلىنىشى شەرتتۇر.

نامار، زاكات، روزا ۋە ھەج قاتارلىق ئىبادەتلەر پەقەت ئاللاھقىلا قىلىنغىنىدەك، قۇربانلىق قىلىش، تەۋەككۇل، سېغىنىش، (ئىلاھىي) قورقۇش ۋە ئۈمىد باغلاش، دۇئا قىلىش، مەدەت تىلەش، مەغپىرەت تىلەش ۋە ھۆكۈم چىقىرىشنى تەلەپ قىلىش قاتارلىق ئىشلارمۇ – پەقەت شۇ قۇدرەتلىك رەببىمىز ئاللاھقىلا يۈزلىنىشى كېرەك، چۈنكى ئۇ يەككە - يېگانە، ھەقىقىي ئىلاھتۇر.

(1) سۈرە ئەھقاف، 4- ئايەت.

مانا بۇ ـ ئىسلام ئەقىدىسىدىكى «ئۇلۇھىيەت تەۋھىدى» (ئاللاھنى ئىلاھلىقىدا بىر دەپ بىلىش) دۇر. ئەگەر «ئىبادەت» دائىرىسىگە كىرىدىغان ھەر قانداق بىر ئىش ئاللاھنىڭ غەيرىيگە يۈزلەندۈرۈلۈپ قىلىنىدىكەن، بۇ تەۋھىد بۇزۇلۇپ كېتىدۇ ۋە شۇنداق قىلغۇچى مۇشرىك، كاپىر بولۇپ كېتىدۇ.

ئى مېھرىبان رەببىمىز ئاللاھ! بىزنى مۇۋەھھىد، يەنى سېنى ھەقىقىي بىر بىلگۈچى ۋە پەقەت ساڭىلا ئىبادەت قىلغۇچى بەندىلىرىڭ قاتارىدىن قىلغىن، ئامىن!

قوشۇمچە ئىزاھات:

يەھيا ئىبنى مۇئاز (رەھىمەھۇللاھ) مۇنداق دەيدۇ: «ئىنسانلار ئارىسىدىكى (دىنىي) ئىختىلاپ ئۇچ تۈرلۈك ئاساسىي مەنبەگە تايىنىدۇ، ھەر بىر ئاساسنىڭ ئۆزىگە قارشى بىر زىددىيىتى (دۈشمىنى) بار بولۇپ، كىمكى شۇ ئاساستىن چەتنەسە، چوقۇم ئۇنىڭ زىددىسىگە دۇچار بولىدۇ:

- تەۋھىد: ئۇنىڭ قارشىسى (زىددىسى) شېرىك (بۇ توغرىسىدا ئىنشائاللاھ ئۆز بابىدا تەپسىلىي توختىلىمىز)؛
- سۈننەت: ئۇنىڭ قارشىسى (زىددىسى) بىدئەت؛
- ئىتائەت: ئۇنىڭ قارشىسى (زىددىسى) ئاسىيلىق»[1].

◆ ئىبادەت

ئىبادەت دېگەن نېمە؟

ئىبادەت ـ مۇئمىندىن سادىر بولىدىغان، ئاللاھ تائالا ياخشى كۆرىدىغان ۋە رازى بولىدىغان ھەرقانداق ياخشى نىيەت، ياخشى سۆز ۋە ياخشى ئەمەللەرنىڭ ئومۇمىي نامىدۇر. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئىبادەت ـ مۇئمىننىڭ ئاللاھ رازىلىقىنى كۆزلەپ قىلغان پۈتكۈل ياخشى ئىشلىرىنىڭ يىغىندا ئىسمىدۇر. ھەرقانداق بىر ئىش - ھەرىكەتنىڭ ئىبادەتكە ئايلىنىشى ئۈچۈن، توغرا ۋە خالىس نىيەت شەرتتۇر. چۈنكى نىيەت ـ ئادەتنى ئىبادەتكە ئايلاندۇرالايدىغان بىردىنبىر ئامىلدۇر.

ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولۇش شەرتلىرى

ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ھەرقانداق بىر ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن تۆۋەندىكى ئىككى چوڭ شەرت ھازىرلىنىشى لازىم:

(1) ئىخلاس (نىيەتنى ئاللاھقىلا خالىس قىلىش).

---

(1) ئىمام شاتىبىنىڭ «ئەلئېئتىسام» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى.

ئىبادەتنى ھەرقانداق بىر ئىچكى ۋە تاشقى غەرەزلەردىن ۋە شېرىكتىن خالىي ھالدا، يالغۇز بىر ئاللاھقىلا يۈزلەندۈرۈپ، قەتئىي ئىرادە ۋە توغرا نىيەت بىلەن ئادا قىلىش ـ ئىبادەت قوبۇل بولۇشنىڭ بىرىنچى شەرتىدۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُواْ ٱلزَّكَوٰةَۚ وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلۡقَيِّمَةِ ۝٥﴾ «ئۇلار دىننى پەقەت ئاللاھقا خالىس قىلغان، ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغان ھالدا ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىشقا، نامازنى ئادا قىلىشقا، زاكاتنى بېرىشكە بۇيرۇلغاندۇر ۋە ئاشۇ توغرا دىندۇر»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَمَن كَانَ يَرۡجُواْ لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلۡيَعۡمَلۡ عَمَلٗا صَٰلِحٗا وَلَا يُشۡرِكۡ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدَۢا ۝١١٠﴾ «كىمكى رەببىگە مۇلاقات بولۇشنى ئۈمىد قىلىدىكەن، ياخشى ئىش قىلسۇن؛ رەببىگە قىلىدىغان ئىبادەتتە (ئۇنىڭغا) ھېچكىمنى شېرىك كەلتۈرمىسۇن»[2]. دېمەك، پەقەت ئىخلاس بىلەن قىلىنغان ئىبادەتلا قوبۇل بولىدۇ.

(2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش.

بارلىق ئىبادەتلەرنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆرسەتكەن يول بىلەن ئادا قىلىش ـ ئىبادەت قوبۇل بولۇشنىڭ ئىككىنچى شەرتىدۇر. پەيغەمبەر ﷺ مۇنداق دېگەن: «مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ» «كىمكى بىز قىلمىغان (دىنىمىزدا يوق) بىر ئىشنى قىلسا، ئۇ رەت قىلىنىدۇ».[3]

ئىسلام ئالىملىرى بۇنى خۇلاسىلەپ مۇنداق دېگەن: «دىن ئىككى ئاساس بىلەن مۇكەممەل بولىدۇ: بىرىنچى، ئىبادەتنى پەقەت ئاللاھقىلا قىلىش؛ ئىككىنچى، ئىبادەتنى پەقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆرسەتكەن يول بىلەن قىلىش». دېمەك، ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا قوبۇل بولىدىغان ئىبادەت ـ پەقەت ئاللاھقىلا قىلىنغان ۋە ئاللاھ تائالا ئۆز پەيغەمبىرى ئارقىلىق كۆرسەتكەن يول بويىچە ئادا قىلىنغان بولۇشى شەرت.

ئىبادەتنى ئادا قىلىشتىكى قەلبنىڭ ئەمەللىرى

(1) مۇھەببەت: ئىبادەت سانىلىدىغان ھەرقانداق بىر ئىشنى قىلغاندا، ئۇنى ئاللاھقا بولغان مۇھەببەت بىلەن سۆيۈپ ۋە سۆيۈنۈپ تۇرۇپ، قىزغىنلىق بىلەن ئادا قىلىش.

(2) قورقۇش: ئەگەر شۇ ئىبادەتنى جايىدا ئادا قىلمىسا، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ۋە ئازابىغا دۇچار بولىدىغانلىقىدىن ئىبارەت قورقۇنچ تۇيغۇسى بىلەن ئادا قىلىش.

---

(1) سۈرە بەيىنە، 5- ئايەت.

(2) سۈرە كەھف، 110- ئايەت.

(3) مۇسلىم توپلىغان.

(3) ئۈمىد: بۇ ئىبادەتنى ئادا قىلسا، ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىدىغانلىقىدىن ئىبارەت كۆچلۈك ئۈمىد بىلەن ئادا قىلىش.

بۇلار قەلبتە بولىدىغان ئەمەللەر بولۇپ، قورقۇش ۋە ئۈمىد قىلىش بولسا، مۇھەببەتنىڭ نەتىجىسىدۇر. يەنى مۇھەببەت بار يەردە چوقۇم قورقۇش ۋە ئۈمىد قىلىش بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بۇلار «ئىبادەتنىڭ روھى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشنىڭ پىرىنسىپلىرى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش ئۈچۈن، ئىبادەت تۈرىدىكى ئالتە تۈرلۈك جەھەتتە ئۇ زاتنىڭ كۆرسەتمىسىگە ئۇيغۇن كېلىشى كېرەك. ئەگەر بۇ ئالتە نۇقتىنىڭ بىرىدە خىلاپلىق قىلىنسا، ئۇ ئەمەل بىدئەت ھېسابلىنىدۇ ۋە قوبۇل قىلىنمايدۇ.

(1) كەيپىياتتا ئەگىشىش.

بۇ – ئىبادەتنىڭ قانداق ئىكەنلىكى، ئۈسۈلى ۋە شەكلىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تاھارەت ئېلىش ۋە نامازغا قانداق ۋە قايسى شەكىلدە قىلغان بولسا، شۇنداق قىلىشىمىز كېرەك. ئەگەر تاھارەت ۋە نامازنىڭ شەكلىنى ئۆزگەرتىۋەتسەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۇننىتىگە ئەگەشكەنلىك بولماستىن، بەلكى بىدئەت پەيدا قىلغان بولىمىز.

(2) ساندا ئەگىشىش.

بۇ – ئىبادەتنىڭ سانى ۋە مىقدارى كۆرسەتكەن ئۆلچەم بويىچە بولۇشى كېرەك، ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بامدات نامىزىنىڭ سۇننىتى ۋە پەرزىنىڭ ھەر ئىككىسىنى ئىككى رەكئەت ئوقۇغاندۇر. ئەگەر بۇ زىيادە ياكى كەم قىلىنسا، بىدئەت بولىدۇ. شۇنىڭدەك، ئۆشرە - زاكاتنىڭ نىسابى ۋە بېرىلىدىغان مىقدارىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆرسەتكەن ئۆلچەم بويىچە بولۇشى لازىم.

(3) ماكاندا ئەگىشىش.

بۇ – ھەربىر ئىبادەتنى بەلگىلەنگەن ئورۇندا ئادا قىلىش لازىملىقىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، ئېتىكاپ قىلىش مەسجىدتە بولىدۇ، تاۋاپ پەقەت كەبە ئەتراپىدا بولىدۇ. ھەجنىڭ ۋۇقۇفى ئەرافاتتا بولىدۇ. ئەگەر باشقا بىر جايدا تاۋاپ قىلىنسا ياكى ئېتىكاپتا ئولتۇرسا، بۇ بىدئەت بولىدۇ.

(4) تۈرە ئەگىشىش.

بۇ – قىلىنىدىغان ھەربىر ئىبادەتنىڭ تۈرى شەرىئەتكە ئۇيغۇن بولۇشى لازىملىقىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇربانلىق قىلىشنى بەلگىلەپ بەرگەن ھايۋانلار: تۆگە، كالا، قوي ۋە ئۆچكە قاتارلىق «چارۋا مالىلار» تۈرىدۇر. بۇلارنىڭ ئورنىغا ئات ياكى توخۇ بوغۇزلاپ، «مەن قۇربانلىق قىلدىم» دېيىش دۇرۇس ئەمەس.

(5) سەۋەبتە ئەگىشىش.

بۇ – مەلۇم سەۋەبكە باغلىق بولغان ئىبادەت شۇ سەۋەبتىن قىلىنىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، «كۈن تۇتۇلۇش نامىزى» كۈن تۇتۇلۇش سەۋەبىدىن ئوقۇلىدۇ. كۈن تۇتۇلمىغان ۋاقىتتا «كۈن تۇتۇلۇش نامىزى» ئوقۇش بىدئەتتۇر.

(6) زاماندا (ۋاقىتتا) ئەگىشىش.

بۇ – قىلىنىدىغان ۋاقتى بەلگىلەنگەن ئىبادەتلەرنى ئۆز ۋاقتىدا ئادا قىلىش لازىملىقىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، جۈمە نامىزى پەقەت جۈمە كۈنى ئوقۇلىدۇ، پەرز روزا رامىزان ئېيىدا تۇتۇلىدۇ، قۇربان ھېيت نامىزى پەقەت قۇربان ھېيتتا ئوقۇلىدۇ. شۇڭلاشقا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش ئۈچۈن، مۇشۇ ئالتە نۇقتىنىڭ ھەممىسىدە شەرتلەرگە تولۇق ئەمەل قىلىش لازىم.

3. ئەسما ۋەسىپات تەۋھىدى (ئاللاھ تائالانى ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىدە بىر دەپ بىلىش).

بۇ – ئاللاھ تائالا بىۋاستە ئۆزى خەۋەر بەرگەن ياكى پەيغەمبەرلىرى ئارقىلىق خەۋەر قىلىنغان گۈزەل ئىسىملىرى ۋە ئالىي سۈپەتلىرىنى ئۆزگەرتمەستىن، (مەخلۇقاتلارغا) ئوخشاتماستىن، مەنىسىنى ئېتىبارسىز قالدۇرماستىن،كەيپىياتى (قانداقلىقى) نى سۈرۈشتۈرمەستىن ۋە سېلىشتۇرماستىن كىتاب (قۇرئان) ۋە سۈننەتتە كۆرسىتىلگەن بويىچە ئەينەن قوبۇل قىلىپ ئىمان كەلتۈرۈشنى كۆرسىتىدۇ.

ئالىملار ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىنى توغرا چۈشىنىش ۋە ئەينەن ئىسپاتلاشنى ئاسانلاشتۇرۇش، شۇنداقلا بۇ ھەقتە ئورۇنسىز تەۋىل (بۇرمىلاپ تەبىر بېرىش) ۋە تەتقىقات يۈرگۈزۈپ ئېزىپ كەتكەن تائىپىلەرگە رەددىيە بېرىش ئۈچۈن، مۇھىم قائىدىلەرنى خۇلاسىلەپ چىققان. تۆۋەندە بۇ قائىدىلەرنى قىسقىچە بايان قىلىمىز:

(1) ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىنى ئىسپاتلاش ــ پەقەت كىتاب ۋە سۈننەتكە باغلىقتۇر.

ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىنى ئۆزى ئەڭ ياخشى بىلىدۇ، ئاندىن قالسا پەيغەمبەرلىرى ئەڭ ياخشى بىلىدۇ. شۇڭا، ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىم - سۈپەتلىرى كىتاب ۋە سۈننەتتە قانداق تونۇشتۇرۇلغان بولسا، شۇ پېتى قوبۇل قىلىنىشى كېرەك. ئاللاھنىڭ ئىسىم ۋە سۈپەتلىرى

ھەققىدە ئارتۇقچە بەھىس قىلىش، يەنى ئۇنىڭ ماھىيىتى ئۈستىدە تەتقىقات يۈرگۈزۈش – بىدئەتتۇر ۋە ئازغۇنلۇقتۇر.

(2) ئاللاھ تائالانىڭ گۈزەل ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىنىڭ ئەرەب تىلىدىكى مەنىسى نېمە بولسا، شۇ پېتى مەنە بېرىلىپ چۈشىنىلىشى ۋە ئەينەن قوبۇل قىلىنىشى لازىم. مەنىسىنى ئۆزگەرتىۋېتىشكە ياكى تەئۋىل قىلىشقا قەتئىي بولمايدۇ.

مەسىلەن، ئاللاھ تائالا ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ «ئاللاھ ھەقىقەتەن ئەزەلدىن ئاڭلىغۇچىدۇر، كۆرگۈچىدۇر»[1]. بۇ ئايەتتىكى «ئاڭلىغۇچىدۇر» ۋە «كۆرگۈچىدۇر» – ئاللاھ تائالانىڭ گۈزەل ئىسىملىرى بولۇپ، بۇ ئايەت ئارقىلىق، ئاللاھنىڭ «ئاڭلاش ۋە كۆرۈش» سۈپەتلىرىنىڭ بارلىقى ئېنىق ۋە جەزمىي بولىدۇ. ئەمما، بۇ «ئاڭلاش ۋە كۆرۈش» نىڭ ماھىيىتى ياكى قانداقلىقىنى سۈرۈشتۇرۇش، بۇ ھەقتە تەتقىقات يۈرگۈزۈش بىدئەتتۇر، ئېغىر خاتالىق ۋە ئازغۇنلۇقتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، «ئاللاھ ئۆزىگە خاس رەۋىشتە ئاڭلىغۇچى ۋە كۆرگۈچىدۇر» دەپ ئىمان كەلتۈرۈش لازىم، خالاس. شۇنىڭدەك، قۇرئاندا زىكىر قىلىنغان «يَدُ اللَّهِ» (ئاللاھنىڭ قولى) دېگەن ئاللاھنىڭ زاتىي سۈپىتىمۇ ئۆز مەنىسى بويىچە ئەينەن قوبۇل قىلىنىدۇكى، بىز: «ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىگە خاس ۋە لايىق رەۋىشتە قولى بار» دەپ ئېتىقاد قىلىمىز، مەخلۇقنىڭ قولىغا ئوخشىتىۋالمايمىز.

(3) ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىنىڭ ئەرەبچىدىكى مەنىسىنى ئەينەن ئۆگىنىپ، شۇ مەنىسىگە ئۇيغۇن ئەمەل قىلىش لازىم.

مەسىلەن، ئاللاھتىن رەھمەت، مەغپىرەت ۋە ياردەم سورىغاندا، ئاللاھنىڭ «ئەررەھمان» (مېھرىبان)، «ئەررەھىم» (شەپقەتلىك)، «ئەررەئۇف» (كۆيۈمچان)، «ئەلغەفۇر» (مەغپىرەت قىلغۇچى) دېگەندەك ئىسىملىرى بىلەن ئىدا قىلىپ دۇئا قىلىنىدۇ. ئەگەر زالىم دۈشمەنلەرنى قارغاپ بەددۇئا قىلماقچى بولسا، ئاللاھنىڭ «ئەلقەھھار» (قەھر قىلغۇچى، ھۆكۈمران)، «شەدىدۇل ئىقاب» (قاتتىق جازالىغۇچى) دېگەندەك مۇناسىپ ئىسىملىرى بىلەن ئىدا قىلىنىدۇ.

(4) ئاللاھ تائالانى مەيلى زاتىدا بولسۇن، مەيلى ئىسىم - سۈپەتلىرىدە بولسۇن، ھېچقانداق بىر نەرسىگە ئوخشىتىشقا بولمايدۇ، ئوخشىتىشمۇ ئەسلا مۇمكىن ئەمەس.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۖ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ «ئاللاھقا ئوخشاش ھېچبىر

(1) سۈرە نىسا، 58- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

شەيئى يوق، ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر»[1]. (بۇ ئايەتتىكى «كَمِثْلِهِ» ئىبارىسى «ئۇنىڭغا ئوخشاش، ئۇنىڭ مىسلىدەك» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدىغان بولۇپ، تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ چۈشەنسەك: «ئۇنى ئوخشاتقۇدەك، ئۇنى تەمسىل قىلغۇدەك بىرەر نەرسە يوق» دېگەن مەزمۇن چىقىدۇ.)

ئاللاھ تائالا «سۈرە ئىخلاس»تا ھەم مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ﴾ «ئۇنىڭ ھېچ تەڭدىشى بولمىغان (يەنى يوقتۇر)».

يەنى، ئاللاھ تائالانىڭ رەبلىك ۋە ئىلاھلىقىدا ھېچقانداق تەڭدىشى ۋە ئوخشىشى بولمىغىنىدەك، گۈزەل ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىدىمۇ تەڭدىشى ۋە ئوخشىشى يوقتۇر. ئۇنىڭدىن باشقا، ئاللاھ تائالا قۇرئاندا ئۆزىنىڭ ئىككى قولى بارلىقىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ «بەلكى ئاللاھنىڭ ئىككى قولى ئوچۇقتۇر، قانداق خالىسا شۇنداق رىزىق بېرىدۇ»[2].

دېمەك، ئاللاھنىڭ ئۆزىگە خاس، لايىق رەۋىشتە ئىككى قولى جەزمەن باردۇر. ئەمما، ئاللاھنىڭ قوللىرىنى مەخلۇقاتلارنىڭ قوللىرىغا ئوخشىتىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس، بۇنىڭغا ئېھتىياجمۇ يوق. سەۋەبى:

بىرىنچىدىن، ئاللاھنىڭ قوللىرىنى بىزنىڭ بۇ دۇنيادا تۇپراقتىن يارىتىلغان ئاددىي كۆزىمىز بىلەن كۆرۈشىمىز مۇمكىن بولمىغىنىدەك، ئۇنىڭ ماھىيىتىنى بىلىشىمىز تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس. شۇنداق بولغانكەن، ئۆزىنى كۆرەلمىگەن ۋە ماھىيىتىنى بىلەلمىگەن بىر زاتنى (يەنى ئاللاھنى) يەنە باشقا بىر مەخلۇققا ئوخشىتىمەن دېيىش – قۇرۇق خىيال ۋە نالايىق تەسەۋۋۇردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇنداق قىلىش ئۆپكۈچۈق ھاماقەتلىك ۋە ئازغۇنلۇقتۇر.

ئىككىنچىدىن، ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر ئىبنى ئاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان بىر سەھىھ ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «إن المقسطين عند الله على منابر من نور عن يمين الرحمن عز وجل، وكلتا يديه يمين، الذين يعدلون في حكمهم وأهليهم وما ولوا» «شۈبھىسىزكى، ئادىللىق قىلغۇچىلار ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا، مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى نۇردىن بولغان مۇنبەرلەردە ئولتۇرىدۇ. (ئاللاھنىڭ) ئىككىلا قولى ئوڭدۇر. ئۇلار – ھۆكۈملىرىدە، ئائىلىسىدە ۋە قول ئاستىدىكىلەر ھەققىدە ئادىللىق قىلىدىغان كىشىلەردۇر»[3].

---

(1) سۈرە شۇرا، 11- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە مائىدە، 64- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) مۇسلىم توپلىغان.

بۇ ھەدىستىن مەلۇم بولغاندەك، ئاللاھنىڭ ئىككى قولى بار ۋە ئىككىلىسى ئوڭدۇر. ئەمدى، ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرىنى مەخلۇقلارغا ئوخشىتىۋالىدىغان ياكى «سۈپەتنى ئىسپاتلىساق ئوخشاپ قالىدۇ» دەپ ئەنسىرەيدىغانلارغا شۇنداق دەيمىزكى، سىلەر ئاللاھتىن باشقا «ئىككى قولى بار ۋە ھەر ئىككىلىسى ئوڭ قول بولغان» بىرەر مەخلۇقنى كۆرسىتىپ بېرەلەمسىلەر؟! ھەرگىز كۆرسىتەلمەيسىلەر، ھەتتا تەسەۋۋۇرۇڭلارغىمۇ سىغدۇرالمايسىلەر. شۇنداق ئىكەن، ئالەمدە ئوخشىشى تېپىلمايدىغان بىر زاتنى قانداقمۇ مەخلۇققا ئوخشىتىش مۇمكىن بولسۇن؟! شۇڭا كېيىنكى ئېيتىمىزكى: «ئاللاھنىڭ قولى بار دېسەك پالانىغا ئوخشاتقان بولۇپ قالىمىز، كۆزى بار دېسەك پۈستانىغا ئوخشاپ قالىدۇ» دېگەندەك ئەنسىرەشلەرنىڭ دىنىمىزدا ھېچبىر ئورنى يوق، ساغلام ئەقىلمۇ بۇ ئورۇنسىز قاراشنى قوبۇل قىلمايدۇ. بەلكى، بۇنداق سۆزلەر يۇنان پەلسەپىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بىدئەت ۋە خۇراپاتتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ ئەلچىسى ئاللاھنىڭ قولى بارلىقىنى ۋە باشقا سۈپەتلىرىنى بىزگە خەۋەر بەرگەن ئىكەن، ئاللاھنىڭ بۇ ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىگە ئەينەن ئىمان كەلتۈرۈش – ھەر بىر مۇئمىن ئۈچۈن پەرزدۇر. ھەرخىل خىيالىي ۋەھىمىلەر بىلەن، ئۇ سۈپەتلەرنى بۇرمىلاپ مەنىسىنى ئۆزگەرتىش ياكى ئېتىبارسىز قويۇش، مەخلۇققا ئوخشىتىۋېلىش ۋە ياكى قانداقلىقىنى (كەيپىياتىنى) سۈرۈشتۈرۈش – بىدئەتتۇر، خاتادۇر ۋە ئازغۇنلۇقتۇر.

(5) ئاللاھ تائالا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەۋەر بەرگەن ئىسىم - سۈپەتلەرنىڭ ھەممىسىگە ئىمان كەلتۈرۈش پەرز بولۇپ، پەقەت بىر قىسمىغىلا ئىشىنىپ قويۇش كۇپايە قىلمايدۇ.

بەزى ئەقىلپەرەسلەر كىتاب ۋە سۇننەتتىكى دەلىللەرنى ئاساس قىلماستىن، پەقەت ئۆز ئەقلىگىلا تايىنىۋېلىپ: «ئاللاھنىڭ بارلىقى، زاتى، بىلىمى، ھاياتلىقى، قۇدرىتى، ئاڭلىشى ۋە كۆرۈشى قاتارلىق بىرنەچچە ئىسىم - سۈپەتلىرى ئەقلىگە سىغىدىغان زۆرۈرىيەت بولغانلىقى ئۈچۈن ئىسپاتلايمىز، قالغانلىرىنى (مەسىلەن، غەزەپ قىلىش، رازى بولۇش، چۈشۈش دېگەندەك سۈپەتلىرىنى) ئېتىراپ قىلمايمىز ياكى تەئۋىل قىلمىز» دەپ دەۋا قىلىشىدۇ. بۇ خىل قاراش ئىنتايىن ئېغىر خاتالىق ۋە ئازغۇنلۇقتۇر. چۈنكى، ئاللاھ تائالانىڭ مەلۇم «ئەقلىگە ئويغۇن كەلگەن» (ئۇلارنىڭ نەزىرىدە) سۈپەتلىرىنى ئېتىراپ قىلىش قانچىلىك زۆرۈر بولسا، كىتاب ۋە سۇننەتتە كەلگەن باشقا بارلىق ئىسىم - سۈپەتلىرىنىمۇ قوبۇل قىلىش ۋە ئېتىراپ قىلىش شۇنچىلىك زۆرۈر پەرزدۇر.

ئەمەلىيەتتە كۆرۈۋاتىمىزكى، دەسلەپتە «پەقەت يەتتە ئىسىم ۋە سۈپىتىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر قالغانلىقىمىز ئۈچۈن، بۇلارنى قوبۇل قىلىمىز» دېگەن ئەقلىپەرەسلەر كېيىنچە 17، ھەتتا

بۇگۈنكى كۈنلەردە 37 - 38 گىچە ئىسىم - سۈپەتلىرىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ئەگەر بۇ كىشىلەر چولتا ئەقلىگىلا تايىنىۋالماي، ئەقلىنى ياراتقۇچىدىن كەلگەن كىتاب ۋە سۈننەتتىكى دەلىللەرنى ئاساس قىلغان بولسا ئىدى، ئاللاھ تائالانىڭ پۈتۈن ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىگە تولۇق ئىشەنگەن ۋە ھىدايەت تاپقان بولاتتى. ئۇلارنىڭ «زۆرۈر بولغانلىقتىن بەزى ئىسىم - سۈپەتلەرنى ئىسپاتلاشقا مەجبۇرمىز» دېيىشىنىڭ ئۆزىلا بىدئەتتۇر، چۈنكى بەزىسىنى ئىسپاتلاش زۆرۈر بولغاندەك، ھەممىسىنى ئىسپاتلاشمۇ ئوخشاشلا زۆرۈردۇر.

(6) ئاللاھ تائالانىڭ كىتاب ۋە سۈننەتتە بايان قىلىنغان بارلىق ئىسىم - سۈپەتلىرىنى ئەينەن قوبۇل قىلىش – خۇددى ئاللاھنىڭ زاتى كامالىغا نالايىق مەنپىي (بولۇمسىز) سۈپەتلەرنى ئىنكار قىلغانغا ئوخشاش زۆرۈر بىر ئىشتۇر.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ئۆزىنىڭ كامالىتىگە نالايىق بەزى سۈپەتلەرنى ئۆزىدىن يوققا چىقىرىپ خەۋەر بەرگەن. ئىنسان ئاللاھ تائالانىڭ مۇبارەك ئىسىم - سۈپەتلىرىگە تۇزىتىش كىرگۈزۈش ۋە ئۆزگەرتىش ھوقۇقىغا ئىگە بولمىغىنىدەك، ئۇ ئىسىم- سۈپەتلەر كىتاب ۋە سۈننەتتە قانداق تونۇشتۇرۇلغان بولسا، ئەينەن ئېتىراپ قىلىپ، ئىشىنىشكىمۇ بۇيرۇلغاندۇر. مەسىلەن، ئاللاھ تائالا ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ:

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ «ئۇنىڭغا (ئاللاھقا) ئوخشاش ھېچبىر شەيئى يوق»[1].

﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾ «شۈبھىسىزكى، ئاللاھ زەررىچىلىكمۇ زۇلۇم قىلمايدۇ»[2].

﴿وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ «ئاللاھ قىلمىشىڭلاردىن ئەسلا غاپىل ئەمەستۇر»[3].

﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝٣ وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ ۝٤﴾ «ئاللاھ بالا تاپقانمۇ ئەمەس، تۇغۇلغانمۇ ئەمەس [3]، ھېچ كىشى ئۇنىڭ تەڭدىشى بولمىغان [4]»[4].

يۇقىرىقى ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا ئۆزىدىن زۇلۇم، غاپىللىق، تۇغۇلۇش ۋە تەڭداشلىق قاتارلىق كەمچىلىكلەرنى يوققا چىقارغانلىقى ئۈچۈن، بىز بۇنىڭغا قەتئىي ئىشىنىشىمىز زۆرۈر بولغىنىدەك، ئاللاھنىڭ «بىلىدۇ، يارىتىدۇ، تىرىلدۈرىدۇ، ئۆلتۈرىدۇ، ھىدايەت قىلىدۇ، ياخشى كۆرىدۇ، غەزەپ

(1) سۈرە شۇرا، 11- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
(2) سۈرە نىسا، 40- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
(3) سۈرە بەقەرە، 74- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
(4) سۈرە ئىخلاس، 3- ۋە 4- ئايەتلەر.

قىلىدۇ، رازى بولىدۇ، (زېمىن ئاسمىنىغا) چۈشىدۇ ۋە كېلىدۇ...» دېگەندەك بارلىق ئىسپاتلانغان سۈپەتلىرىنىڭ ھەممىسىنىمۇ ئەينەن قوبۇل قىلىپ، ئىمان كەلتۈرۈشىمىز ئوخشاشلا زۆرۈر ۋە پەرزدۇر.

بۇ يەردە شۇنىمۇ قوشۇپ قويۇشقا ئەرزىيدۇكى، ئاللاھنىڭ زاتىي كامالىغا نالايىق مەنپىي سۈپەتلەرنى يوققا چىقىرىش زۆرۈر بولغىنىدەك، مۇسبەت سۈپەتلەرنى ئېتىراپ قىلىش تېخىمۇ زۆرۈر بولىدۇ. چۈنكى ھەرقانداق مەنپىي سۈپەتنى يوققا چىقىرىش – چوقۇم ئۇنىڭ زىددى بولغان مۇسبەت سۈپەتنى بېكىتكەنلىك بولىدۇ. مەسىلەن: «ئاللاھ زۇلۇم قىلمايدۇ» دەپ، مەنپىي سۈپەت رەت قىلىنغاندا، «ئاللاھ ئادىللىق قىلغۇچىدۇر» دېگەن مۇسبەت سۈپەت ئۆزلۈكىدىن بېكىتىلىدۇ. مەنپىي سۈپەتلەر مۇجمەل ھالدا بايان قىلىنغان (يەنى مەنىسىنى تېگى-تەكتىدىن تەتقىق قىلىش ئىمكانىيىتى يوق). ئەمما، مۇسبەت سۈپەتلەر بولسا تەپسىلىي ۋە ئېنىق بايان قىلىنغان. شۇنداق ئىكەن، مۇجمەل بولغان مەنپىي سۈپەتلەرنى قوبۇل قىلىپ تۇرۇپ، ئېنىق بولغان مۇسبەت سۈپەتلەرنى ئېتىراپ قىلماسلىقتا (بېكىتمەسلىككە) ھېچبىر سەۋەب يوقتۇر. بىز ئۇلارنى چوقۇم ئەينەن بېكىتىمىز.

ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ﴾ «ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ رەببىڭلار ئاللاھتۇركى، ئۇ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئالتە كۈندە يارىتىپ، ئاندىن ئەرشتە قارار ئالدى»[1]. بۇ ئايەتتىكى «ئالتە كۈندە ياراتتى» دېگەن ئاللاھنىڭ پېئىلىي سۈپىتىنى تەئۋىل ۋە تەتقىقات قىلماستىن، ئەينەن قوبۇل قىلىشىمىز پەرز بولغىنىدەك، «ئەرشتە قارار ئالدى» دېگەن سۈپەتنىمۇ كەيپىياتىنى سۈرۈشتۈرمەستىن، ئەينەن قوبۇل قىلىپ ئىمان كەلتۈرۈشىمىز پەرزدۇر. ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىم - سۈپەتلىرى ھەققىدە تەتقىقات يۈرگۈزۈش – ئىنسانىنىڭ ئىلمىي قابىلىيىتىدىن ھالقىغان مەسىلە بولۇپ، ئىنسان ئۇنى تەتقىق قىلىپ ئاۋارە بولماستىن، ئەقلى قوبۇل قىلالىسۇن ياكى قىلالمىسۇن، كىتاب ۋە سۈننەتتە كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئەينەن ئىشىنىپ، ئىمان كەلتۈرۈشى لازىمدۇر ۋە پەرزدۇر. يەنە كېلىپ، بۇ ئورۇندا ئەسكەرتىشكە تېگىشلىك مۇھىم نۇقتا شۇكى، ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرىنىڭ كەيپىياتىنى (قانداقلىقىنى) سۈرۈشتۈرۈش ۋە بۇ ھەقتە تەتقىقات يۈرگۈزۈش – ئازغۇنلۇقنىڭ باشلىنىش نۇقتىسىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، سەھابە ھەدىستە كەلگەن: «ئاللاھ ھەر كېچىنىڭ ئاخىرىدا دۇنيا ئاسمىنىغا چۈشىدۇ» دېگەن ھەدىسنىڭ مەنىسىگە نىسبەتەن، بىز: «ئاللاھ

(1) سۈرە ئەئراف، 54- ئايەت

تائالانىڭ چۈشىدىغانلىقى ھەقتۇر، ئەمما قانداق چۈشىدىغانلىقى (كەيپىياتى) بىزگە نامەلۇم، يەنى ئاللاھ ئۆزىگە خاس ۋە لايىق رەۋىشتە، قانداق خالىسا شۇنداق چۈشىدۇ» دەيمىز. ئىسلام ئالىملىرى بۇ ھەقتە مۇنداق خۇلاسىگە كەلگەن: «الاسْتِوَاءُ مَعْلُومٌ، وَالْكَيْفُ مَجْهُولٌ، وَالسُّؤَالُ عَنْهُ بِدْعَةٌ» (ئاللاھنىڭ ئەرشتە قارار ئالغانلىقى ئېنىق، قانداقلىقى نامەلۇم، ئۇ ھەقتە سوراپ، سۈرۈشتۈرۈش بىدئەتتۇر).

◆ ئىزاھات

ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئەرشتە ئورۇنلاشقانلىقىنى قۇرئان ئايەتلىرى ئارقىلىق ئويۇچۇق بايان قىلغانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ، بەزى نادانلار: «ئەگەر بىز ئاللاھ تائالانى <ئەرشتە قارار ئالدى> دېسەك، ئۇ چاغدا ئاللاھنى مەخلۇققا موھتاج قىلىپ قويغان بولىمىز» دېگەن ئۆزىنىڭ «تەتقىقات» سەپسەتىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئايەتنى ئىنكار قىلىشقا چۈشۈپ قالىدۇ. ئۇنداقتا، بۇ كىشىلەر تۆۋەندىكى ئايەتكە نېمە دەيدىغاندۇ؟! ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُۥ عَلَى ٱلْمَآءِ﴾ «ئۇ (ئاللاھ) شۇنداق زاتكى، ئاسمانلار ۋە زېمىننى ئالتە كۈندە ياراتقان، (ئۇ ۋاقىتتا) ئۇنىڭ ئەرشى سۇنىڭ ئۈستىدە ئىدى»[1]. دېمەك، ئاللاھ تائالا ئاسمان - زېمىننى يارىتىشتىن ئاۋۋال ئەرشنى ياراتقان بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئەرشىگە قارار ئېلىشى (ئورۇنلىشىشى) – موھتاج بولغانلىقتىن ئەمەس، بەلكى ئۆز ئىرادىسى بىلەن شۇنداق قىلىشنى خالىغانلىقى ئۈچۈندۇر.

(7) ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرىنى ئىسپاتلاش ـ ئاللاھنىڭ زاتىنى ئىسپاتلاشقا ئوخشاشتۇر.

مەۋجۇت بولغان ھەرقانداق زات چوقۇم مەلۇم سۈپەتلەر بىلەن تونۇلىدۇ ۋە ئۇنىڭ رېئاللىقتا بارلىقى شۇ سۈپەتلەر ئارقىلىق نامايان بولىدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغ زاتىمۇ ئۆزىنىڭ مۇبارەك سۈپەتلىرى ئارقىلىق تونۇلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، «ئاللاھ تائالانىڭ زاتىدىن باشقا بارلىق سۈپەتلىرىنى ئىنكار قىلىمىز» دەيدىغان مۇئتەزىلىلەرگە شۇنداق سوئال قويىمىزكى: «سىلەر ئاللاھنىڭ زاتىنى قانداق ۋە نېمە ئارقىلىق تونۇدۇڭلار؟». بۇ سوئالغا ئۇلار ئەلۋەتتە جاۋاب بېرەلمەيدۇ. چۈنكى، ئىسىم - سۈپەتسىز ھېچبىر زات تونۇلمايدۇ، ھەتتا تەسەۋۋۇرمۇ قىلىنمايدۇ.

ئالىملار ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرىنى مەخلۇقلارنىڭ سۈپەتلىرىگە ئوخشىتىۋالىدىغان مۇشەببىھەلەر (ئوخشاتقۇچىلار) نى – «بۇتقا ئىبادەت قىلىدىغانلار» دېگەن بولسا، ئاللاھ تائالانىڭ زاتىدىن باشقا پۈتۈن سۈپەتلىرىنى ئىنكار قىلىدىغان مۇئتەزىلىلەرنى بولسا، «يوققا ئىبادەت قىلىدىغانلار» دەپ تەرىپلىگەن. ھەقىقەتەن، مۇئتەزىلىلەرنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ پۈتۈن سۈپەتلىرىنى

(1) سۈرە ھۇد، 7- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىنكار قىلىشى – نەتىجىدە ئاللاھ تائالانىڭ زاتىنىمۇ ئىنكار قىلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. چۈنكى، سۈپەتسىز زات يوقتۇر. شۇنىڭدەك، ئاللاھ تائالانىڭ زاتىنى تونۇشتۇرىدىغان نۇرغۇنلىغان ئايەت ۋە ھەدىسلەرنى ئىنكار قىلغان بولىدۇ.

خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا، ئاللاھ تائالانىڭ مۇبارەك زاتىنى (يەنى ئاللاھ بار دەپ) ئىسپاتلاش ۋە ئېتىراپ قىلىش بەندىنىڭ مەجبۇرىيىتى بولغىنىدەك، ئۇ زاتىنى بىزگە تونۇتىدىغان گۈزەل ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىنىمۇ ئىسپاتلاش ۋە ئېتىراپ قىلىش لازىمدۇر. چۈنكى، ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىم - سۈپەتلىرىنى ئىسپات ۋە ئېتىراپ قىلىشنىڭ ئۆزى – ئاللاھ تائالانىڭ زاتىنى تونۇش، بىلىش ۋە ئىسپاتلاش دېمەكتۇر.

ئاللاھنى بىلىش ۋە تونۇش – ئىنسان ھاياتىنىڭ بىردىنبىر غايىسىدۇر. ئىنسان ئاللاھنىڭ ئىسىم - سۈپەتلىرىنى قانچىلىك ياخشى بىلسە، رەببىنى شۇنچە چوڭقۇر تونۇيدۇ. ئىمام ئىبنى قەييىم مۇنداق دەيدۇ: «ئىنساننىڭ ئاللاھقا بولغان چوشەنچىسى ۋە تونۇشى قانچىلىك چوڭقۇر بولسا، ئۇنىڭ ئاللاھقا بولغان ئىشەنچىسى ۋە ئىمانى شۇنچە زىيادە ۋە مۇكەممەل بولىدۇ»[1].

(8) ئىسىم، سۈپەت ۋە ئاتالغۇدىكى ئوخشاشلىق – ھەرگىزمۇ ئاتالغۇچى ۋە سۈپەتلەنگۈچىنىڭ بىر ئىكەنلىكى ۋە ئوخشاش ئىكەنلىكىنى بىلدۈرمەيدۇ.

مەسىلەن، دۇنيادا نەچچە مىڭلىغان ئادەمنىڭ ئىسمى «مۇھەممەد» بولسىمۇ، بۇ ئىسىمنىڭ ئوخشاشلىقى – ئۇلارنىڭ شەخسىيىتى، خۇلق - مىجەزى ۋە ھەقىقىتىنىڭ بىر خىل ئىكەنلىكىنى بىلدۈرمەيدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك، ئاللاھنىڭ «بىلىش، ئاڭلاش، كۆرۈش، سۆزلەش، كۈلۈش، كېلىش...» قاتارلىق سۈپەتلىرىنىڭ ئىسمى ئاتالىش جەھەتتىن ئىنسانلارنىڭ ياكى باشقا مەخلۇقلارنىڭ سۈپەتلىرىنىڭ نامىغا ئوخشاپ كەتسىمۇ، لېكىن «سۈپەتلەنگۈچى زات» ۋە «سۈپەتنىڭ ھەقىقىتى» ھەرگىزمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن، «ئاللاھ بىلىدۇ، ئىنسانمۇ بىلىدۇ» دېسەك، ئاللاھ «خالىق» (ياراتقۇچى) بولۇش سۈپىتى بىلەن، بىلىشى چەكسىز ۋە مۇكەممەل بىلىدۇ؛ ئەمما ئىنسان «مەخلۇق» بولۇش سۈپىتى بىلەن، ناھايىتى چەكلىك ۋە ناقىس ھالەتتە بىلىدۇ. دېمەك، ئاللاھنىڭ ھەرقانداق بىر سۈپىتىنى ئىسپاتلاش ۋە ئېتىراپ قىلىش – ئاللاھنى مەخلۇقلارغا ئوخشاتقانلىق بولۇپ قالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا ئۆزى خەۋەر بەرگەنىدەك: «ئاللاھنىڭ قولى بار» ياكى «كۆزى بار» ۋە ياكى «پۇتى بار» دېسەك، «ئۇنى مەخلۇققا ئوخشاتقان بولۇپ قالمىدىكەنمىز» دەپ ۋەھىمىگە چۈشۈشنىڭ

(1) «ئەلجەۋابۇل كافى» ناملىق كىتابتىن.

ھېچقانداق ھاجىتى يوق، ھەتتا ھەققىمىز يوق. چۈنكى بۇ ھەقتە ئوچۇق دەللىلەر كەلگەن. ئەكسىچە، بۇنداق قىلىش ـ ئاللاھنى ئۆزىگە لايىق رەۋىشتە تونۇمىغانلىق ۋە بىلمىگەنلىكتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا قَدَرُواْ ٱللَّهَ حَقَّ قَدۡرِهِۦٓ﴾ «ئۇلار ئاللاھنى ھەقىقىي رەۋىشتە تونۇمىدى»[1].

(9) ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرى نۇقسانسىز، مۇتلەق كامىلدۇر.

ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرى كامالەتتە نۇقسانسىز ۋە ئەڭ مۈكەممەلدۇر. ئەمما، مەخلۇقاتلارنىڭ سۈپەتلىرى مەلۇم جەھەتتىن ياخشى بولسىمۇ، يەنە نۇرغۇن جەھەتلەردىن ئاجىزلىق ۋە كەمتۈكلۈكتىن خالىي ئەمەس. مەسىلەن، ئاللاھنىڭ «ئاڭلاش» سۈپىتى مۇتلەق مۈكەممەل بولۇپ، يىراق - يېقىننى، ئاشكارا - مەخپىينى، ھەر زامان ۋە ھەر ماكاندا نۇقسانسىز، تولۇق ئاڭلايدۇ. لېكىن، ئىنسان ۋە باشقا مەخلۇقلارنىڭ ئاڭلىشى ناھايىتى چەكلىك بولۇپ، مەلۇم ئارىلىقتىن كېيىن ئاڭلىيالمايدۇ ياكى تۆۋەن ئاۋازلارنى ئاڭلاشقا ئاجىزلىق قىلىدۇ.

(10) بارلىق دەللىلەردىن شۇنداق يەكۈن چىقىرالايمىزكى، ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىملىرىدىن سۈپەتلىرى تۈرلىنىپ چىقىدۇ، ئەمما ھېچبىر سۈپىتىدىن ئىسىم تۈرلىنىپ چىقمايدۇ. مەسىلەن، ئاللاھ تائالانىڭ «الرحمن» (چەكسىز مېھرىبان) دېگەن ئىسىمدىن «رحم، يرحم، رحمة» (مېھرىبانلىق قىلدى، مېھرىبانلىق قىلىدۇ، مېھرىبانلىق قىلىش) دېگەندەك سۈپەتلەر تۈرلەنسىمۇ، لېكىن ئاللاھ تائالانىڭ «يذل» (خار قىلىدۇ)، «يهلك» (ھالاك قىلىدۇ) دېگەندەك پېئىلىي سۈپەتلىرىدىن ئاللاھنىڭ ئىسىملىرى تۈرلىنىدىغانلىقىغا ھېچبىر دەلىل كەلمىگەن. بەزى ئازغۇنلار «ئەگەر بىز ئاللاھنىڭ بارلىق پېئىل - سۈپەتلىرىنى ئىسپاتلىساق، يەنى ئېتىراپ قىلساق، ئۇ چاغدا ئاللاھقا نالايىق ئىسىملارنى بېرىشكە مەجبۇر قالىدىكەنمىز» دەپ، قۇرۇق ۋەھىمە پەيدا قىلىپ، سۈپەتلەرنى ئىنكار قىلماقچى بولىدۇ. ھالبۇكى، يۇقىرىقى قائىدە (يەنى، ھېچبىر سۈپەتتىن ئىسىم ياسالمايدىغانلىقى) بۇ ۋەھىمىنى يوققا چىقىرىدۇ. بىلىشىمىز كېرەككى، پاكىتسىز گۇمانلار بىلەن كىتاب ۋە سۈننەتتە ئىسپاتلانغان ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرىنى ئىنكار قىلىشقا قەتئىي يول يوق ۋە ھاجەتمۇ يوق. بەلكى ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى خەۋەر بەرگەن ئاللاھنىڭ بارلىق گۈزەل ئىسىم - سۈپەتلىرىنى تەئۋىل قىلىپ ئۆزگەرتمەستىن، كەيپىياتىنى ۋە قانداقلىقىنى سۈرۈشتۈرمەستىن، بىرەر مەخلۇققا ئوخشاتماستىن ياكى مىسال قىلىپ سېلىشتۇرماستىن ۋە مەنىسىنى ئىنكار قىلىپ، ئېتىبارسىز قالدۇرماستىن، كىتاب ۋە سۈننەتتە كەلگەن بويىچە ئەينەن ئىسپاتلاپ ئىمان كەلتۈرۈش، شۇنداقلا ئۇ ئىسىم -

(1) سۈرە ئەنئام، 91- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

سۈپەتلەرنىڭ مەنىسىگە ئۇيغۇن ئەمەل قىلىش ـ ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائەنىڭ ئېتىقادىدىكى «ئاللاھ تائالانى ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىدە بىر دەپ بىلىش»تۇر.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغانلار ـ ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىم ۋە سۈپەتلىرى ھەققىدە ئالىملار قۇرئان ۋە ھەدىس دەلىللىرىگە ئاساسەن ئوتتۇرىغا قويغان قائىدىلەرنىڭ بىر قىسمىدۇر. ئوقۇرمەنلەر ۋە ئوقۇغۇچىلارغا چۈشىنىشلىك ۋە قولاي بولۇشى ئۈچۈن، بىز پەقەت مۇشۇنچىلىك قىسمىنى زىكىر قىلىش بىلەنلا كۇپايىلىنىمىز. ئەسلىدە، بۇ قائىدىلەرنىڭ ھەربىرى ـ ئاللاھنىڭ مۇبارەك ئىسىم - سۈپەتلىرىدە خاتالاشقان ئازغۇن تائىپىلەرگە جاۋابەن، كەسكىن دەلىللەرگە تايانغان ھالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان رەددىيىلىك قائىدىلەردۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلِلَّهِ ٱلۡأَسۡمَآءُ ٱلۡحُسۡنَىٰ فَٱدۡعُوهُ بِهَاۖ وَذَرُواْ ٱلَّذِينَ يُلۡحِدُونَ فِيٓ أَسۡمَٰٓئِهِۦۚ سَيُجۡزَوۡنَ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ١٨٠﴾ «ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىملىرى بارىكى، ئۇنى شۇ گۈزەل ئىسىملىرى بىلەن چاقىرىڭلار. ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىملىرىنى تەۋىل قىلىپ ئۆزگەرتكۈچىلەرنى تەرك ئېتىڭلار، ئۇلار يېقىندا قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ»[1].

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا، مِائَةً إِلا وَاحِدًا، مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ، إِنَّهُ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ» شۇبھىسىزكى، ئاللاھ تائالانىڭ توقسان توققۇز، يەنى بىرى كەم يۈز ئىسمى باردۇر، كىمكى ئۇلارنى تولۇق سانىسا[2]، ئۇ كىشى جەننەتكە كىرىدۇ. ئاللاھ تاقىتۇر، تاقنى ياخشى كۆرىدۇ»[3].

بۇ ئايەت ۋە ھەدىسلەر ـ ئاللاھ تائالانىڭ نۇرغۇنلىغان ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىنىڭ بارلىقىنى تېخىمۇ روشەن كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇنىسى ئېنىقكى، يۇقىرىدىكى ھەدىس «ئاللاھ تائالانىڭ پەقەت 99 ئىسمىلا بار، ئۇنىڭدىن باشقا ئىسمى يوق» دېگەننى بىلدۈرمەيدۇ. بۇ 99 ئىسىم ـ پەقەت قۇرئان ۋە سۈننەتلەر ئارقىلىق بەندىلەرگە بىلدۈرۈلگەن ئىسىملاردۇر.

ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ما أصاب أحدًا قطُّ همٌّ ولا حزَنٌ فقال : اللَّهمَّ إنِّي عبدُك ، ابنُ عبدِك ، ابنُ أمَتِك ، ناصيتي بيدِك ، ماضٍ فيَّ حكمُك ، عدْلٌ فيَّ قضاؤُك ، أسألُك بكلِّ اسمٍ هو لك سمَّيتَ به نفسَك ، أو علَّمْتَه أحدًا من خلقِك ، أو أنزلتَه في كتابِك ، أو استأثرت به في علمِ الغيبِ عندك ، أن تجعلَ القرآنَ ربيعَ قلبي ، ونورَ صدري ، وجلاءَ حَزَني ، وذهابَ همِّي ، إلَّا أذهب اللهُ همَّه وحزنَه وأبدله مكانَه فرحًا»

(1) سۈرە ئەئراف، 180- ئايەت.

(2) بەزى ھەدىسلەردە «ئۇنى يادلىغان كىشى» دەپ كەلگەن.

(3) بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان.

«غەم - قايغۇ بېسىۋالغان ھەرقانداق بىر كىشى: <ئىلاھىم! مەن ھەقىقەتەن سېنىڭ بەندەڭمەن، بەندەڭنىڭ ۋە ئايال بەندەڭنىڭ ئوغلىمەن. پېشانەم (كونترولىۇقۇم) سېنىڭ قولۇڭدا، ھۆكمۈڭ مەندە ئىجرا بولغۇچىدۇر، ماڭا تەقدىر قىلغىنىڭ ئادالىتىڭدۇر؛ سەن ئۆزۈڭنى ئاتىغان، ياكى كىتابىڭدا نازىل قىلغان، ياكى مەخلۇقاتلىرىڭدىن بىرەرىگە بىلدۈرگەن، ياكى ھۆزۈرۈڭدىكى غەيىب ئىلمىدە ئۆزۈڭ ئىختىيار قىلغان بارلىق ئىسىملىرىڭنى ۋەسىلە قىلىپ سورايمەنكى، قۇرئاننى قەلبىمنىڭ باھارى، دىلىمنىڭ نۇرى، غەم - قايغۇلىرىمنىڭ ۋىداسى قىلىپ بەرگىن> دەپ تىلەيدىغانلا بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇ ئادەمنىڭ غەم - قايغۇسىنى كەتكۈزۈۋېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا خۇرسەنلىك ئاتا قىلىدۇ». بۇ ۋاقىتتا ساھابىلەردىن بىرى: «ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى، ئۇنداق بولسا بىز بۇ دۇئانى ئۆگىنىۋالايلىمۇ؟» دېگەندى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بلَى ينبغي لمن سمِعها أن يتعلَّمَها» «ئەلۋەتتە، ئۇنى ئاڭلىغان ھەربىر كىشى ئۇنى ئۆگىنىشى كېرەك» دېدى. [1]

ئىمام نەۋەۋى رەھىمەھۇللاھ «ئەلئەزكار» دېگەن كىتابىدا ئاللاھ تائالانىڭ 1400 گە يېقىن ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىنى زىكىر قىلغان. شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىييە رەھىمەھۇللاھمۇ ئاللاھنىڭ 2 مىڭغا يېقىن ئىسىم ۋە سۈپەتلىرى بارلىقىنى بايان قىلغان.

دېمەك، بۇ ھەدىستىن مەلۇم بولغىنىدەك، ئاللاھ تائالانىڭ بىزگە بىلدۈرگەن ۋە بىلدۈرمىگەن نۇرغۇنلىغان ئىسىم ۋە سۈپەتلىرى بار بولۇپ، بىز كىتاب ۋە سۈننەتلەر ئارقىلىق بىلدۈرۈلگەنلىرىنى ئەينەن ئۆگىنىمىز، بىلمىز ۋە مەنىسىگە مۇناسىپ ئەمەل قىلىمىز. ئاللاھ تائالانىڭ مۇبارەك ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىنى مەنىسى بىلەن تەپسىلىي ئۆگىنىش ئىنتايىن زۆرۈر بىلىملەردىن بولۇپ، ئىنسان ئاللاھنىڭ ئىسىم - سۈپەتلىرىنى ياخشى بىلسە، ئاللاھنى ھەقىقىي تونۇيدۇ ۋە ئاللاھقا بولغان مۇھەببىتى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. بۇ ھەقتە ئەللامە ئىبنى قەييىم رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھنى ئىسىم، سۈپەت ۋە پېئىللىرى (ئىش - ھەرىكەتلىرى) بىلەن تونۇغان كىشىنىڭ ئاللاھنى چوقۇم سۆيىدىغانلىقىدا شەك يوق» [2].

(1) ئەھمەد ۋە ھاكىم توپلىغان.

(2) «ئەلجەۋابۇل كافى» ناملىق كىتابتىن.

◆ خاتىمە

يۇقىرىدا قىسقىچە بايان قىلىنغىنىدەك، «ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش» دېگەنلىك ـ ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكىنى بىلىش، ئېتىقاد قىلىش ۋە شۇنىڭغا مۇناسىپ ئەمەل قىلىش دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى (مەۋجۇتلۇقىنى) پۈتۈن مەخلۇقات ئىختىيارىي ۋە ئىختىيارسىز ھالدا ئېتىراپ قىلىدىغان ھەقىقەت بولۇپ، بۇ كۆپ دەلىل - پاكىت تەلەپ قىلمايدۇ. ئىنسانلار ئارىسىدىكى ئىختىلاپ ئاساسەن «ئاللاھ تائالانىڭ پائالىيەتلىرىدە، ئىلاھلىقىدا (يەككە - يېگانە ئىلاھلىقىدا) ۋە ئىسىم - سۈپەتلىرىدە ھېچقانداق شېرىكى يوق ئىكەنلىكىنى قوبۇل قىلىش - قىلماسلىقتا» بولۇپ، بىز بۇ ھەقتە يۇقىرىدا قىسقىچە توختالدۇق.

تەۋھىد مەسىلىسى بولسا، ئىنسانلار تەۋھىد ئۈچۈن يارىتىلغان، تەۋھىد بويىچە ياشاشقا بۇيرۇلغان ۋە تەۋھىد ئۈستىدە ئۆلۈش تەلەپ قىلىنغان ئىنتايىن مۇھىم ۋە جىددىي مەسىلىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ ھەقتە داۋاملىق توختىلىش، ئۆگىنىش، بىلىش ۋە بىلمىگەنلەرگە بىلدۈرۈش ـ بۇ ھەقتە ئىلمىگە ئىگە بولغان ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ مۇھىم ۋەزىپىسىدۇر.

ئىنشائاللاھ، كېيىنكى دەرسلىرىمىزدە تەۋھىدنىڭ قارشىسى (زىددىيىتى) بولغان شېرىك ھەققىدە، تەۋھىدنىڭ يۈرىكى بولغان ھاكىمىيەت ھەققىدە ۋە تەۋھىدنىڭ تەلىپى ھەم نامايەندىسى بولغان «ئىسلامدىكى دوستلۇق ۋە دۈشمەنلىك» (ئەلۋەلا ۋەلىبەرا) مەسىلىلىرىدە توختالغىنىمىزدا، بۇ تەۋھىد مەسىلىسى تېخىمۇ ئايدىڭلىشىدۇ.

2. پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش

پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش – مۇئمىن بولۇشنىڭ ئاساسىي شەرتلىرىدىن بىرى بولۇپ، پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرمىگەن كىشى مۇئمىن بولالمايدۇ. شۇنداقلا، ئادەتتە كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان، ئەمما جەزمەن مەۋجۇت بولغان، قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە خەۋەر بېرىلگەن پەرىشتە، جىن، ئىبلىس ۋە روھ قاتارلىق غەيبىي ئالەمگە ئىمان كەلتۈرۈشمۇ پەرزدۇر. بۇلارنى ئىنكار قىلىش ئىمانسىزلىق ھېسابلىنىدۇ.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن: ﴿آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ﴾ «پەيغەمبەر پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان كىتابقا ئىمان كەلتۈردى، مۇئمىنلەرمۇ ئىمان كەلتۈردى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا ۋە پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان كەلتۈردى. ئۇلار: <ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ھېچبىرىنى ئايرىۋەتمەيمىز (يەنى ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئىمان ئېيتىمىز)> دەيدۇ»[1].

پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرگەن بولۇش ئۈچۈن، بىلىشىمىز زۆرۈر بولغان نۇقتىلار تۆۋەندىكىچە:

1. پەرىشتىلەرنى تونۇش.

(1) پەرىشتىلەر – نۇردىن يارىتىلغان يۇمشاق جىسىملىق مەخلۇقلاردۇر.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «خلقت الملائكة من النور، وخلق الجان من مارج من نار، وخلق آدم مما وصف لكم» «پەرىشتىلەر نۇردىن يارىتىلغان، جىنلار ئوتنىڭ ئۇچقۇنىدىن يارىتىلغان، ئادەم بولسا سىلەرگە سۈپەتلەنگەن نەرسىدىن (يەنى تۇپراقتىن) يارىتىلغان»[2].

(2) پەرىشتىلەر ھەرخىل شەكىلگە ئۆزگىرەلەيدىغان تەبىئەتتە يارىتىلغان.

مەسىلەن، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئىنسان شەكلىدە ھەزرىتى مەريەمنىڭ يېنىغا كەلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە بەزى پەرىشتىلەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا مېھمان سۈپىتىدە

(1) سۈرە بەقەرە، 285- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
(2) مۇسلىم توپلىغان.

كەلگەن. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام بىر قېتىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا ساھابە دىھيە ئەلكەلبىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ شەكلىدە كەلگەن.

(3) پەرىشتىلەرنىڭ قاناتلىرى بار.

پەرىشتىلەرنىڭ ئىككىدىن، ئۈچتىن، تۆتتىن، ھەتتا بەزىلىرىنىڭ ئۇنىڭدىنمۇ جىق قاناتلىرى بار. ئاللاھ تائالا ئۆزىنى سۈپەتلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا أُوْلِيٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَۚ يَزِيدُ فِي ٱلْخَلْقِ مَا يَشَآءُۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ١﴾ «جىمى ھەمدۇسانا (گۈزەل مەدھىيەلەر) ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئۆزىنەكسىز ياراتقۇچى، پەرىشتىلەرنى ئىككى قاناتلىق، ئۈچ قاناتلىق، تۆت قاناتلىق ئەلچىلەر قىلغۇچى ئاللاھقا خاستۇر. ئاللاھ يارىتىشتا خالىغىنىنى زىيادە قىلىدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەر نەرسىگە قادىردۇر»[1].

ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنى 600 قانىتى بار ھالەتتە كۆرگەنلىكى ۋە ھەر بىر قانىتىنىڭ ئۈپۈقنى توسۇۋالغانلىقى بايان قىلىنغان. [2]

(4) پەرىشتىلەر – شەھۋانىي نەپسىدىن (ھاۋايى - ھەۋەستىن) خالىي ھالدا، پەقەت ئاللاھقا ئىتائەت ۋە ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا يارىتىلغان.

ئۇلار ھېچقاچان ئاسىيلىق قىلمايدۇ، بەلكى ھارماي - تالماي ھەر ۋاقىت ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە پەرىشتىلەرنى سۈپەتلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَهُۥ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِۚ وَمَنْ عِندَهُۥ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ١٩﴾ «ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىنداكىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر، ئاللاھنىڭ ھوزۇرىدىكى (پەرىشتىلەر) ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن تەكەببۇرلۇق قىلىپ باش تارتمايدۇ ۋە ھېرىپمۇ قالمايدۇ»[3].

يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿لَّا يَعْصُونَ ٱللَّهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ٦﴾ «ئۇ (پەرىشتىلەر) ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا ئاسىيلىق قىلمايدۇ ۋە بۇيرۇلغان نەرسىنى ئىجرا قىلىدۇ»[4].

(5) پەرىشتىلەرنىڭ سانى ئىنتايىن كۆپتۇر.

---

(1) سۈرە فاتىر، 1- ئايەت.

(2) بۇخارى توپلىغان.

(3) سۈرە ئەنبىيا، 19- ئايەت.

(4) سۈرە تەھرىم، 6- ئايەت.

ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ان البيت المعمور في السماء السابعة يدخله كل يوم سبعون الف ملك لايعودون اليه حتى تقوم الساعة» «يەتتىنچى قات ئاسماندىكى بەيتۇلمەئمۇرغا تا قىيامەتكىچە ھەر كۈنى (ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن) 70 مىڭ پەرىشتە كىرىدۇكى، (ئۇلار شۇ بىر كىرگىنىچە نۆۋەت يەتمىگەنلىكتىن) ئۇنىڭغا قايتا كىرمەيدۇ»[1].

2. پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ تۈرلىرى.

پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش «ئۇمۇمىي» ۋە «تەپسىلىي» دەپ ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ.

(1) ئۇمۇمىي ئىمان كەلتۈرۈش.

بۇ – پۈتۈن پەرىشتىلەرگە نىسبەتەن، ئۇلارنىڭ تەبىئىتى پەقەت تائەت - ئىبادەتتىنلا ئىبارەت بولغان، گۇناھ - مەسىيەت ۋە نەپسانىي ھېس - تۇيغۇلاردىن خالىي، نۇردىن يارىتىلغان بىر مەۋجۇدىيەت ئىكەنلىكىگە جەزمىيەت بىلەن ئىشىنىپ ئىمان كەلتۈرۈش، ئۇلارنى ياخشى كۆرۈش ۋە ئۇلارنى ھۆرمەتلەپ مۇناسىپ مۇئامىلە قىلىش دېمەكتۇر.

(2) تەپسىلىي ئىمان كەلتۈرۈش.

بۇ – قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە ئىسىم - سۈپەتلىرى ۋە قىلىدىغان خىزمەتلىرى بىلەن ئالاھىدە تونۇشتۇرۇلغان پەرىشتىلەرگە بىر - بىرلەپ، تەپسىلىي ئىمان كەلتۈرۈشتۇر. مەسىلەن، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ۋەھىيگە مەسئۇل قىلىنغان بولۇپ، ئۇ ئاللاھ تائالادىن پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىينى يەتكۈزۈش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلۡ مَن كَانَ عَدُوّٗا لِّجِبۡرِيلَ فَإِنَّهُۥ نَزَّلَهُۥ عَلَىٰ قَلۡبِكَ بِإِذۡنِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَهُدٗى وَبُشۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ٩٧﴾ «ئېيتقىنكى: <جىبرىئىلغا دۈشمەن بولغان ئادەم (ئاللاھقا دۈشمەندۇر)، چۈنكى جىبرىئىل ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئىلگىرىكى ساماۋى كىتابلارنىڭ ھەقلىقىنى ئىسپاتلىغۇچى، توغرا يول كۆرسەتكۈچى، مۇئمىنلەرگە بېشارەت بەرگۈچى قۇرئاننى سېنىڭ قەلبىڭگە چۈشۈردى (يەنى ئاللاھتىن ئېلىپ كەلدى)>»[2].

مىكائىل ئەلەيھىسسالام يامغۇرغا ۋە يامغۇرنى ئاللاھ بۇيرۇغان يەرلەرگە ئايرىشقا مەسئۇل قىلىنغان.

ئىمام ئەھمەد رەھىمەھۇللاھ ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامدىن: «مَا لِي لَا أَرَى مِيكَائِيلَ ضَاحِكًا قَطُّ؟»

(1) ئىبنى جەرىر، ئىبنى مۇنزىر، ئىبنى مەردەۋەيھى، بەيھەقى ۋە ھاكىملار رىۋايەت قىلغان، ھاكىم «سەھىھ» دېگەن.

(2) سۈرە بەقەرە، 97- ئايەت.

«ماڭا نېمە بولدىكى، مىكائىلنىڭ كۈلگىنىنى ھېچ كۆرۈپ باقمىدىم؟» دەپ سورىغاندا، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام: «ماضحك ميكائيل منذ خلقت النار» «مىكائىل دوزاخ يارىتىلغاندىن بۇيان كۈلۈپ باقمىدى» دەپ جاۋاب بەرگەن[1].

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مَن كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَجِبۡرِيلَ وَمِيكَىٰلَ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَدُوٌّ لِّلۡكَٰفِرِينَ٩٨﴾ «كىمكى ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە، پەيغەمبەرلىرىگە، جىبرىئىلغا ۋە مىكائىلغا دۈشمەن بولىدىكەن، ئاللاھمۇ ئۇنداق كاپىرلارغا چوقۇم دۈشمەن بولىدۇ»[2].

بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولغىنىدەك، پەرىشتىلەرنى ياخشى كۆرۈش پەرزدۇر، ئۇلارنى ئۆچ كۆرۈش ۋە دۈشمەن تۇتۇش كۇفرىلىقتۇر.

ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام سۇر پۈۋلەشكە مەسئۇل قىلىنغان. ئۇ ئۇلۇغ ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئىككى قېتىم سۇر پۈۋلەيدۇ: بىرىنچىسىدە، پۈتۈن ئالەم زىلزىلىگە كېلىپ، قاتتىق قورقۇنچتىن بىھوش بولۇپ، ئاللاھ خالىغانلاردىن باشقا ھەممە مەخلۇقاتلار ئۆلىدۇ؛ ئىككىنچىسىدە، بارلىق مەخلۇقاتلار ئاللاھنىڭ ئالدىدا تىك تۇرۇپ ھېساب بېرىش ئۈچۈن قايتا تىرىلىپ، مەھشەرگاھقا توپلىنىدۇ. ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام مۇشۇ ۋەزىپىنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن ھەر زامان تەييار تۇرىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئۈچ پەرىشتىنىڭ (جىبرىئىل، مىكائىل، ئىسرافىل) ئىسىملىرىنى ئاتاپ تۇرۇپ ئاللاھتىن ھىدايەت تىلىگەن، شۇنداقلا دوزاخنىڭ قىزىق ئوتىدىن ۋە قەبرە ئازابىدىن ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھلىق تىلىگەن. دېمەك، بۇ ئۈچ پەرىشتە ئىسىملىرى ۋە خىزمەتلىرى بىلەن ئوچۇق زىكىر قىلىنغان بولۇپ، بۇلارغا ئايەت ۋە ھەدىستە تونۇشتۇرۇلغان بويىچە ئېنەن ئىمان كەلتۈرۈش پەرزدۇر.

بۇلاردىن باشقا يەنە، تۇۋەندىكىدەك ۋەزىپىلەرگە مەسئۇل قىلىنغان پەرىشتىلەرمۇ بار:

- ئۇلۇمگە مەسئۇل قىلىنغان «مەلەكۇل مەۋت» (ئۇلۇم پەرىشتىسى).
- ئىنسانلارنى (ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن) مۇھاپىزەت قىلىشقا مەسئۇل قىلىنغان پەرىشتىلەر.
- ئىنسانلارنىڭ نامە - ئەمەللىرىنى پۈتۈشكە مەسئۇل قىلىنغان «كىرامەن كاتىبىن» (ئۇلۇغ پۈتۈكچى) پەرىشتىلەر.
- ئانىنىڭ رەھىمدىكى تۇرەلمىگە (تەقدىرىنى يېزىشقا) مەسئۇل قىلىنغان پەرىشتىلەر.
- قەبرىدە سوئال - سوراق قىلىشقا مەسئۇل قىلىنغان (مۇنكەر ۋە نەكىر) پەرىشتىلەر.

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان.

(2) سۈرە بەقەرە، 98- ئايەت.

- جەننەتنىڭ خەزىنىدارلىرى (قاراۋۇللىرى).
- دوزاخنىڭ خەزىنىدارلىرى (مالىك ۋە باشقا ئازاب پەرىشتىلىرى).
- ئاللاھنىڭ ئەرشىنى كۆتۈرۈشكە ۋەزىپىلەندۈرۈلگەن پەرىشتىلەر.

ئەنە شۇلارغا ئوخشاش، كىتاب ۋە سۈننەت ئارقىلىق تونۇشتۇرۇلغان بارلىق پەرىشتىلەرگە ۋە ئۇلارنىڭ ۋەزىپىلىرىگە تولۇق ئىمان كەلتۈرۈش پەرزدۇر.

پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ قوشۇنلىرىدىن بىر قوشۇن بولۇپ، ئاللاھ مۇئمىن بەندىلىرىگە جىھاد مەيدانلىرىدا پەرىشتىلەر ئارقىلىقمۇ ياردەم بەرگەن ۋە بېرىدۇ. مەسىلەن، بەدر ۋە ئۇھۇد غازاتلىرىدا پەرىشتىلەرمۇ مۇجاھىدلار سېپىدە تۇرۇپ ئۇرۇش قىلغانلىقى سەھىھ ھەدىسلەردە كەلتۈرۈلگەن. شۇنداقلا، تارىختىن بۇيان داۋام قىلىپ كەلگەن ئىسلام جىھادلىرىدا پەرىشتىلەر مۇسۇلمانلارغا ياردەم بېرىپ كەلدى، ئىنشائاللاھ بۇندىن كېيىنمۇ ياردەم بېرىدۇ.

3. پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ ئىنسانغا بېغىشلايدىغان پايدىلىرىدىن بىر قىسمى.

(1) پەرىشتىلەرگە ئىمانى بار ئادەم ھەرقانداق بىر ياخشى ئىشنى قىلغاندا كۆز - كۆز قىلىپ رىياخورلۇق قىلىشتىن، مەنمەنلىك ۋە كۆرەڭلەشتەك ناچار قىلىقلاردىن ساقلىنىدۇ. چۈنكى، ئۇ قىلغان ھەر بىر ئىشنى پەرىشتىلەرنىڭ كۆزىتىپ، يېزىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلىدۇ - دە، ئۇنداق ياريماس ھېس - تۇيغۇلاردىن ئۆزاق تۇرىدۇ.

(2) پەرىشتىلەرنىڭ ھەرقانداق مەخپىي قىلمىشلارنىمۇ يېزىپ تۇرىدىغانلىقىغا ئىمانى بار ئادەم، ھېچكىم يوق پىنھان يەردىمۇ يامان، گۇناھ ئىشلارنى قىلىشتىن ساقلىنىدۇ.

(3) ئاللاھ تائالانىڭ ئىزنى بىلەن، پەرىشتىلەرنىڭ مۇئمىنلەرگە جەڭ مەيدانلىرىدا ۋە باشقا ئېغىر ئەھۋاللاردا ياردەم بېرىدىغانلىقىغا ھەمدە مۇئمىنلەرنى مۇھاپىزەت قىلىدىغانلىقىغا ئىمانى بار ئادەم، پەرىشتىلەرنى ياخشى كۆرۈش ۋە ھۆرمەتلەش بىلەن بىللە، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلەر ئارقىلىقمۇ نۇسرەت ئاتا قىلىدىغانلىقىغا تېخىمۇ چوڭ ئۈمىد باغلايدۇ - دە، جەڭ قىلىش ئىرادىسىدىن بوشاپ قالمايدۇ ۋە جەڭ مەيدانلىرىدا سابىت قەدەم، تەۋرەنمەي مۇستەھكەم تۇرىدۇ.

(4) پەرىشتىلەرنى ۋە پەرىشتىلەرگە بېرىلگەن قۇدرەت - ئالاھىدىلىكلەرنى تەپسىلىي بىلىش – ئاللاھنىڭ چەكسىز ۋە تەڭداشسىز قۇدرەتلىك زات ئىكەنلىكىنى بىلدۇرىدىغان ۋە ئىمانىنى زىيادە قىلىدىغان يەنە بىر ئامىلدۇر.

(5) پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش – مۇئمىن بولۇشنىڭ ئاساسىي شەرتلىرىدىن بىرى بولۇپ، پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرمىگەن كىشى مۇئمىن بولالمايدۇ.

◆ خۇلاسە

پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش پەرزدۇر ۋە مۇئمىن بولۇشنىڭ بىر شەرتىدۇر. پەرىشتىلەرنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلىش كۇفرىلىقتۇر. پەرىشتىلەرنى تىللاش چوڭ گۇناھتۇر. پەرىشتىلەرنى ھەر ۋاقىت يېنىمدا دەپ ئويلاپ ئەمەل قىلىش – دۇرۇس ۋە توغرىلىقتىن بىشارەتتۇر. پەرىشتىلەردىن ھايا قىلىش – ئىمانىنىڭ نازۇك نۇقتىسى ۋە ئالىي پەللىسىدۇر.

3. كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرۈش

ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا ھاياتلىق قانۇنىيىتىنى ئۆگىتىش ئۈچۈن، پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەن ۋە ئۇلار بىلەن بىللە قانۇن - ئىنتىزام پۈتۈلگەن ئىلاھىي كىتابلارنى نازىل قىلغان.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿لَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا رُسُلَنَا بِٱلۡبَيِّنَٰتِ وَأَنزَلۡنَا مَعَهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡمِيزَانَ لِيَقُومَ ٱلنَّاسُ بِٱلۡقِسۡطِ﴾ «بىز ھەقىقەتەن ئىنسانلار ئادالەتنى بەرپا قىلسۇن دەپ پەيغەمبەرلىرىمىزنى روشەن مۆجىزىلەر بىلەن ئەۋەتتۇق ۋە ئۇلار بىلەن بىللە كىتابنى ۋە ئۆلچەمنى (نىزامنامىنى) نازىل قىلدۇق»[1]. ئاللاھ تائالا مۇنداق دىگەن: ﴿كَانَ ٱلنَّاسُ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ فَبَعَثَ ٱللَّهُ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ لِيَحۡكُمَ بَيۡنَ ٱلنَّاسِ فِيمَا ٱخۡتَلَفُواْ فِيهِۚ﴾ «ئىنسانلار دەسلەپتە بىر ئۈممەت ئىدى (كېيىن ئۇلارنىڭ بەزىسى ئىمان ئېيتىپ، بەزىسى ئىمان ئېيتماي ئىختىلاپ قىلىشتى)، ئاللاھ خۇش خەۋەر بەرگۈچى، ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتى؛ (ئاللاھ) كىشىلەرنىڭ ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلىرى توغرىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن، ئۇ پەيغەمبەرلەر بىلەن بىللە ھەق يولنى كۆرسەتكۈچى كىتابنى نازىل قىلدى»[2].

يۇقىرىقى ئايەتلەردىن مەلۇمكى، ئىنسانلارنىڭ بۇ دۇنيانى ئىلاھىي ئىنتىزام بىلەن توغرا باشقۇرۇشى ۋە گۈللەندۈرۈشى ئۈچۈن، مېھرىبان ئاللاھ تائالا قانۇنىي كىتابلارنى نازىل قىلدى ۋە بۇ كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرۈشكە بۇيرۇپ مۇنداق دېدى: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِن قَبۡلُۚ وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ فَقَدۡ ضَلَّ ضَلَٰلَۢا بَعِيدًا ١٣٦﴾ «ئى مۇئمىنلەر! ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ۋە ئاللاھ ئۇنىڭغا نازىل قىلغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ۋە ئىلگىرى ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرۈڭلار. كىمكى ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا، پەيغەمبەرلىرىگە ۋە ئاخىرەت كۈنىگە كاپىر بولىدىكەن، ئۇ بەك ئازغان بولىدۇ»[3].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿وَقُلۡ ءَامَنتُ بِمَا أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٖ﴾ «<ئاللاھ نازىل قىلغان بارلىق كىتابلارغا ئىمان ئېيتتىم> دېگىن»[4].

---

(1) سۈرە ھەدىد، 25- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە بەقەرە، 213- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە نىسا، 136- ئايەت.

(4) سۈرە شۈرا، 15- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بۇ ئايەتلەردىن مەلۇم بولغىنىدەك، ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا ئىمان كەلتۈرۈش پەرزدۇر ۋە مۇئمىن بولۇشنىڭ بىر شەرتىدۇر. ئەكسىچە، ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا ئىمان كەلتۈرمەسلىك كۇفرىلىقتۇر.

كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرۈشتە بىلىش زۆرۈر بولغان مۇھىم نۇقتىلار:

(1) ئاللاھ نازىل قىلغان بارلىق كىتابلار ئاللاھ تائالانىڭ كالامى (سۆزى)دۇر.

ئاللاھ تائالا تاللىغان بەندىسىگە ئۆزى خالىغان رەۋىشتە سۆزلىگەن. ئاللاھ ئۆزىنىڭ سۆزلىگەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ﴾ «مۇسا بىز ۋەدە قىلغان ۋاقىتتا كەلگەن ۋە ئۇنىڭغا رەببى سۆزلىگەن چاغدا»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿۞وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ ٱللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآيِٕ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِۦ مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ۝٥١﴾ «ئاللاھ ھەرقانداق ئادەمگە پەقەت ۋەھيى ئارقىلىق، ياكى پەردە ئارقىسىدىنلا، ياكى بىر پەيغەمبەرنى ئەۋەتىپ ئۇنىڭغا ئۆز ئىرادىسى بىلەن خالىغان نەرسىنى ۋەھيى قىلىش ئارقىلىقلا سۆز قىلغان. ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۈستۈندۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر»[2].

دېمەك، ئاللاھنىڭ كىتابلىرى ئاللاھنىڭ سۆزىدۇر، ئاللاھتىن كەلگەندۇر ۋە ئاللاھقا ئائىتتۇر. قۇرئان ئاللاھنىڭ كالامىدۇر، مەخلۇق ئەمەستۇر. بۇ ھەقتە ئورۇنسىز دەتالاش قىلىش بىدئەتتۇر، خاتالىقتۇر ۋە ئوچۇق ئازغۇنلۇقتۇر.

(2) ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلار بىرى يەنە بىرىنى تەستىقلايدۇ.

كېيىنكى كىتابلار ئىلگىرىكىسىنى تولۇقلايدۇ ۋە تارماق قانۇنلىرىنى كۆزىتىپ بېكىتىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۝٤٨﴾ «(ئى مۇھەممەد!) بىز ساڭا ئىلگىرىكى ساماۋى كىتابلارنى تەستىقلىغۇچى ۋە ئۇلارغا شاھىت بولۇپ كۆزىتكۈچى ھەق كىتاب (قۇرئان)نى نازىل قىلدۇق. سەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاللاھ ساڭا نازىل قىلغان (قۇرئاندىكى) شەرىئەت بىلەن ھۆكۈم قىلغىن، ساڭا كەلگەن ھەقتىن چەتنەپ، ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن. (ئى ئۇممەتلەر!) سىلەردىن ھەر بىر ئۇممەتكە بىر خىل شەرىئەت ۋە ئوچۇق يول تەيىن قىلدۇق. ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئەلۋەتتە سىلەرنى بىر ئۇممەت

(1) سۈرە ئەئراف، 143- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە شۇرا، 51- ئايەت.

قىلاتتى. لېكىن ئاللاھ سىلەرگە بەرگەن شەرىئەتلەر بويىچە، سىلەرنى سىناش ئۈچۈن كۆپ ئۈممەت قىلدى. ياخشى ئىشلارغا ئالدىراڭلار. ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىسىلەر. سىلەر ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلەرنىڭ (قايسىسىنىڭ ھەق، قايسىسىنىڭ ناھەق ئىكەنلىكى) توغرىسىدا ئاللاھ سىلەرگە خەۋەر بېرىدۇ»[1].

ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز قەۋمىگە قىلغان خىتابىنى ئاللاھ تائالا بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ ۚ وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾ «(ئىيسا مۇنداق دېدى): <مەن، مېنىڭدىن بۇرۇن كەلگەن تەۋراتنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلىغان ھالدا كەلدىم ۋە سىلەرگە ھارام قىلىنغان بەزى نەرسىلەرنى ھالال قىلىش ئۈچۈن كەلدىم. مەن سىلەرگە رەببىڭلار تەرىپىدىن دەلىل ئېلىپ كەلدىم. سىلەر ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار»[2].

(3) قۇرئان ئالەمشۇمۇل كىتابتۇر.

ئىلگىرىكى كىتابلار ئۆز زامانىسىدىكى ئىنسانلار ئەمەل قىلىش ئۈچۈن نازىل قىلىنغان بولسىمۇ، قۇرئان قىيامەتكىچە دۇنياغا كېلىدىغان پۈتۈن ئالەمگە نازىل قىلىنغان، زامان ۋە ماكاندىن ھالقىغان، ئۇنىۋېرسال قانۇن - تۈزۈمنى كۆرسىتىدىغان ئالەمشۇمۇل كىتابتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ﴾ «ئۇ قۇرئان پەقەت پۈتۈن ئەھلى جاھان ئۈچۈن تەلىماتتۇر (قانۇندۇر ۋە ۋەز - نەسىھەتتۇر)»[3].

(4) ئاللاھ تائالا قۇرئاننى نازىل قىلىش ئارقىلىق دىننى پۈتۈنلىگەن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن باشلانغان بۇ تەۋھىد دىنىنى قۇرئاننى نازىل قىلىش بىلەن تولۇقلىغان) ۋە ئىنسانلارنىڭ دىنىي ھەم دۇنياۋى ئىنتىزام - ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرالايدىغان مۇكەممەل قانۇن قىلىپ تاماملاپ، ئىسلامنىڭ مۇكەممەل قانۇنىغا بويسۇنۇشقا رازى بولىدىغانلىقىنى جاكارلاپ مۇنداق دېگەن:

﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا ۚ﴾ «بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمەتىمنى تاماملىدىم ۋە ئىسلام سىلەرنىڭ دىنىڭلار

(1) سۈرە مائىدە، 48- ئايەت.
(2) سۈرە ئال ئىمران، 50- ئايەت.
(3) سۈرە قەلەم، 52- ئايەت.

بولۇشقا رازى بولدۇم»[1].

(5) قۇرئان ئەنە شۇنداق مۇكەممەل كىتاب بولۇپ، ھېچكىم ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان بىرەر كىتاب يېزىپ چىقالمايدۇ. شۇڭا، قۇرئان ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك تەڭداشسىز ئاساسىي قانۇندۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ «ئېيتقىنكى: <ئەگەر ئىنسانلار ۋە جىنلار بۇ قۇرئاننىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن يىغىلىپ بىر - بىرىگە ياردەملەشكەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئوخشىشىنى ھېچ مەيدانغا كەلتۈرەلمەيدۇ»[2].

دېمەك، قۇرئان ئوخشىشى بولمىغان ۋە بولمايدىغان، بىردىنبىر بويسۇنۇشقا تېگىشلىك قانۇن كىتابىدۇر.

(6) قۇرئان ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، چەكسىز بىلىم ساھىبى ئاللاھ تەرىپىدىن مۇكەممەل رەۋىشتە نازىل قىلىنغان كىتاب بولۇپ، ئۇنىڭغا ھېچبىر تەرەپتىن باتىللىق ۋە خاتالىقنى قوشۇش مۇمكىن ئەمەس. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿لَّا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ «ئۇ (قۇرئان)غا ئالدىدىنمۇ، ئارقىسىدىنمۇ ھېچبىر باتىل (خاتالىق) قوشۇلالمايدۇ، ئۇ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، مەدھىيەگە لايىق ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر»[3].

(7) قۇرئان كەرىم ھەممىنىڭ رەببى ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان ۋە مۇھاپىزەت قىلىنىشى كاپالەتكە ئىگە قىلىنغان مۇستەھكەم كىتاب بولۇپ، ئۇنى ھېچكىم ئۆزگەرتەلمەيدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ «قۇرئاننى ھەقىقەتەن بىز نازىل قىلدۇق ۋە ئۇنى چوقۇم بىز قوغدايمىز»[4].

كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرۈشىمۇ ئومۇمىي ۋە تەپسىلىي دەپ ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ:

1. ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارنىڭ ھەممىسىگە مۇجمەل (ئومۇمىيۈزلۈك) ھالدا ئىمان كەلتۈرۈش. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَقُلْ آمَنتُ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِن كِتَابٍ﴾ «<ئاللاھ نازىل قىلغان بارلىق كىتابلارغا ئىمان كەلتۈردۇم> دېگىن»[5].

---

(1) سۈرە مائىدە، 3- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئىسرا، 88- ئايەت.

(3) سۈرە فۇسسىلەت، 42- ئايەت.

(4) سۈرە ھىجر، 9- ئايەت.

(5) سۈرە شۇرا، 15- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

2. ئاللاه نازىل قىلغان ۋە بىزگە ئىسىملىرى بىلەن تونۇشتۇرۇلغان كىتابلارغا شۇ بويىچە تەپسىلىي ئىمان كەلتۈرۈش.

ئۇ كىتابلار، مەسىلەن، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن سەھىپىلەرگە، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان سەھىپىلەرگە (تەۋراتقا)، داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان زەبۇرغا، ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان ئىنجىلغا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان قۇرئانغا «بۇ كىتابلار ئاللاه تائالا تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان مۇبارەك كىتابلاردۇر – ئاللاهنىڭ كالامىدۇر» دەپ ئېتىقاد قىلىش بىلەن بىرگە، ئۇ كىتابلارغا مۇناسىپ ئەمەل قىلىش پەرزدۇر.

ئىلگىرىكى كىتابلارغا ئۆز دەۋرىدە ئەمەل قىلىش ئىماني مەجبۇرىيەت بولغان بولسا، قۇرئان نازىل قىلىنغاندىن كېيىن، ئەمدى پەقەت قۇرئانغىلا ئەمەل قىلىش ئىماني مەجبۇرىيەتتۇر. قۇرئانغا ئەمەل قىلمىغانلار – كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرگەن مۇئمىن، مۇسۇلمان ھېسابلانمايدۇ. كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرگەن مۇئمىن بولۇش ئۈچۈن، قۇرئاننىڭ بۇيرۇقلىرىغا بويسۇنۇش، توسقانلىرىدىن چەكلىنىش، قۇرئاننى قانۇن قىلىپ ئىجرا قىلىش ۋە ئۇنىڭ ھۆكمىگە تولۇق رازى بولۇش شەرتتۇر. قۇرئاننى ھۆرمەتلەش ۋە مۇھاپىزەت قىلىش ئۇنىڭغا بولغان ئىمانىنىڭ تەلىپىدۇر.

قۇرئانغا ئېتىبارسىز قاراش، ئۇنى خارلاش ۋە كۆزگە ئىلماسلىق كۇفرىلىقتۇر. ئىبنى كەسىر رەھىمەھۇللاه مۇنداق دەيدۇ: «قەدىمكى ئالىملار قۇرئاننى ۋاراقلىغاندا قولغا تۇكۇرۇپ تۇرۇپ ۋاراقلاشنىمۇ ئىماننى بۇزىدىغان مۇرتەدلىك دەپ قارايتتى»[1]. ئابدۇللاه ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېگەن: «ئەگەر بىر مۇجاھىد يېنىدا قۇرئان بار ھالەتتە ئۇرۇش مەيدانلىرىدا دۈشمەننىڭ قولىغا ئەسىرگە چۈشۈپ قالسا، قۇرئان كاپىرلارنىڭ خارلىشىغا سەۋەب بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇجاھىد قۇرئاننى جەڭ مەيدانىغا ئېلىپ چىقىشى دۇرۇس ئەمەس».

قۇرئانغا ئەمەل قىلىش پەرز بولغىنىدەك، ئۇنىڭ لەۋزىنى ئوقۇش ۋە ئۇنى يادلاشمۇ بىر ئىبادەتتۇر.

كىتابلارنىڭ نازىل بولۇشىدىكى غايە – ئىنسانلار ئۆز كىتابلارنىڭ قانۇنلىرىغا ئىتائەت قىلىپ، ئۆزئارا ئادالەت بەرپا قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاه تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كَانَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً فَبَعَثَ ٱللَّهُ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ فِيمَا ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ﴾ «ئىنسانلار دەسلەپتە بىر ئۈممەت ئىدى (كېيىن ئۇلارنىڭ بەزىسى ئىمان ئېيتىپ، بەزىسى

(1) «ئەلبىدايە ۋەننىھايە» ناملىق كىتابتىن

ئىمان ئېيتماي ئىختىلاپ قىلىشتى)، ئاللاھ خۇش خەۋەر بەرگۈچى، ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتى؛ (ئاللاھ) كىشىلەرنىڭ ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلىرى توغرىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن، ئۇ پەيغەمبەرلەر بىلەن بىللە ھەق يولنى كۆرسەتكۈچى كىتابنى نازىل قىلدى»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾ «بىز ھەقىقەتەن ئىنسانلار ئادالەتنى بەرپا قىلسۇن دەپ پەيغەمبەرلىرىمىزنى روشەن مۆجىزىلەر بىلەن ئەۋەتتۇق ۋە ئۇلار بىلەن بىللە كىتابنى ۋە ئۆلچەمنى (نىزامنامىنى) نازىل قىلدۇق»[2].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ «ئىنجىل ئەھلى ئاللاھ ئىنجىلدا نازىل قىلغان ئەھكاملار بويىچە ھۆكۈم قىلسۇن، ئاللاھ نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمىغانلار پاسىقلاردۇر»[3].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ﴾ «(ئى مۇھەممەد!) ھەقىقەتەن بىز ساڭا كىشىلەر ئارىسىدا ئاللاھنىڭ كۆرسەتكىنى بويىچە ھۆكۈم قىلىشىڭ ئۈچۈن، ھەق كىتابنى نازىل قىلدۇق»[4].

دېمەك، ساماۋى كىتابلار ھاياتلىقنىڭ قانۇنى قىلىپ نازىل قىلىنغان بولۇپ، قۇرئان نازىل بولۇشتىن ئىلگىرى ھەر ئۈممەت ئۆز كىتابلىرىغا ئەمەل قىلىشى پەرز بولغان بولسا، قۇرئان نازىل بولغاندىن كېيىن ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى پەقەت قۇرئانغىلا ئەمەل قىلىشى پەرزدۇر. چۈنكى، قۇرئان نازىل قىلىنغاندىن كېيىن ئىلگىرىكى كىتابلارنىڭ قانۇنلىرىنىڭ بىر قىسمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان، بىر قىسمى بولسا قۇرئاننىڭ تەستىقلىشى بىلەن يەنىلا قانۇن قىلىپ بېكىتىلگەن. ئىلگىرىكى كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرگەنلەر قۇرئانغا ئىمان كەلتۈرۈشكە ۋە قۇرئانغىلا ئەگىشىشكە بۇيرۇلغان. شۇڭا قۇرئانغىلا ئەمەل قىلغان كىشى ھەممە كىتابلارغا ئەمەل قىلغان بولىدۇ. ئەگەر قۇرئانغا ئەمەل قىلماي، ئىلگىرىكى ئۆزگەرتىلىپ كەتكەن ۋە ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان كىتابلارنى ئوقۇپ ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىپ يۈرسە، كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرگەن مۇئمىن بولمايدۇ.

---

(1) سۈرە بەقەرە، 213- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ھەدىد، 25- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە مائىدە، 47- ئايەت.

(4) سۈرە نىسا، 105- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

◆ خۇلاسە

ئىلگىرىكى كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرۈش ـ كىتابلارنىڭ ئەسلىسى ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان كىتابلار ئىكەنلىكىنى تەستىقلاش بىلەن بولىدۇ، خالاس. قۇرئانغا ئىمان كەلتۈرۈش بولسا، قۇرئاننىڭ ئاللاھ نازىل قىلغان كىتاب ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلىش، ئېتىقاد قىلىش ۋە ئۇنىڭ كۆرسەتمىلىرىگە تولۇق ئەمەل قىلىش بىلەن بولىدۇ.

ئاخىردا شۇنى ئېنىق ۋە ئوچۇق تەكىتلەيمىزكى، قۇرئاننى (يەنى ئىسلام شەرىئىتىنى) قانۇن قىلماسلىق كۇفرىلىقتۇر. قۇرئاننىڭ كۆرسەتمىسى بولغان ئىسلام شەرىئىتىنى قانۇن قىلىش ـ كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرگەن مۇئمىن بولۇشنىڭ شەرتىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ «ئاللاھ نازىل قىلغان (شەرىئەت) بىلەن ھۆكۈم قىلمىغان كىشىلەر بولسا، ئەنە شۇلار ھەقىقىي كاپىرلاردۇر»[1].

يەنە بىر ئايەتتە: ﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ «ئەنە شۇلار ھەقىقىي زالىملاردۇر»[2].

دېيىلگەن بولۇپ، بۇ يەردىكى «ھەقىقىي زالىملار» ـ ئاللاھ نازىل قىلغان قانۇن بىلەن ھۆكۈم قىلماي، باشقا ئويدۇرما قانۇنلار بىلەن ھۆكۈم قىلغان مۇشرىكلاردۇر.

يەنە بىر ئايەتتىمۇ: ﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ «ئەنە شۇلار ھەقىقىي پاسىقلاردۇر»[3] دېيىلگەن بولۇپ، ئاللاھ نازىل قىلغان قانۇن بىلەن ھۆكۈم قىلمىغانلار ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچىلاردۇر. ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىقىش ئوچۇق كاپىرلىقتۇر.

يەنى، ئىسلام شەرىئىتى بىلەن ھۆكۈم قىلماسلىق كاپىرلىق بولۇپ، بۇنداق ھاكىملار مۇسۇلمان ھېسابلانمايدۇ، بەلكى ھەقىقىي كاپىرلار، ھەقىقىي زالىملار ۋە ئىتائەتتىن چىققان ھەقىقىي پاسىقلاردۇر. ئىلاھىم! بىزنى قۇرئانغا مۇكەممەل ئىمان ئېيتقۇچىلاردىن قىلغىن. ئىلاھىم! بۇ دۇنيادا قۇرئانغا ئۇيغۇن ھايات كەچۈرگىلى نېسىپ قىلغىن، ئامىن!

---

(1) سۈرە مائىدە، 44- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە مائىدە، 45- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە مائىدە، 46- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

4. ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈش

يۇقىرىدا بايان قىلىنغىنىدەك، ئاللاھ تائالانىڭ كىتابلىرىغا بولغان ئىمان ھەقىقىي، راست ۋە سەمىمىي بولغاندا، ئۇنىڭدىن كېيىنكى نەرسىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش ئىنتايىن ئاسان ۋە قولاي بولىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالانىڭ كىتابلىرىغا ئىمان كەلتۈرۈش دېگەنلىك ـ ئۇ كىتابلاردا زىكىر قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىگە تولۇق ئىمان كەلتۈرۈش دېمەكتۇر. قۇرئان بولسا، پەيغەمبەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ ھاياتى ئەڭ كۆپ خاتىرىلەنگەن، ھېچبىر زامان ئەمەلدىن قالمايدىغان مۇقەددەس كىتابتۇر.

پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش ئومۇمىي ۋە تەپسىلىي دەپ ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ:

(1) ئومۇمىي ئىمان كەلتۈرۈش.

ئاللاھ تائالا بەندىلەرنى توغرا يولغا يېتەكلەش ئۈچۈن، ئىنسانلار ئىچىدىن لايىقىتلىك بىر تۈركۈم كىشىلەرنى پەيغەمبەرلىككە تاللىغان ۋە ھەر بىرىگە ئۆزىگە خاس ۋەزىپىلەرنى تاپشۇرغان. ئۇ پەيغەمبەرلەر ئاللاھ تائالا تاپشۇرغان ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن ياكى ئورۇنلاش جەريانىدا، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ۋاپات تاپقۇزۇپ، بۇ دۇنيادىن ئېلىپ كەتكەن. ئەنە شۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىنى «ئىنسانلارنى توغرا يولغا يېتەكلەش ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن تاللانغان ئەلچىلەردۇر» دەپ ئېتىقاد قىلىش ۋە شۇنىڭغا ئۇيغۇن ئەمەل قىلىش ـ پەيغەمبەرلەرگە بولغان ئومۇمىي ئىماندۇر.

(2) تەپسىلىي ئىمان كەلتۈرۈش.

ئىسىم - سۈپەتلىرى ۋە ۋەزىپىلىرى بىلەن بىرگە تەپسىلىي تونۇشتۇرۇلغان پەيغەمبەرلەرگە شۇ بويىچە، بىر - بىرلەپ ئىمان كەلتۈرۈش «تەپسىلىي» ئىمان ھېسابلىنىدۇ.

پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈشتە بىلىش زۆرۈر بولغان مۇھىم نۇقتىلار

(1) ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە توغرا ۋە خاتانى كۆرسىتىش ھەمدە ئاللاھ رازى بولىدىغان ئىشلارغا يېتەكلەش ئۈچۈن، ئىنسانلار ئىچىدىن تاللاپ پەيغەمبەرلەرنى (ئەلچىلەرنى) ئەۋەتتى.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ «ئاللاھ ھەقىقەتەن ئادەمنى، نۇھنى، ئىبراھىم ئەۋلادى ۋە ئىمران ئەۋلادىنى (پەيغەمبەرلىككە) تاللاپ، (ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ زامانىدىكى) جاھان ئەھلىدىن پەزىلەتلىك قىلدى»[1].

(1) سۈرە ئال ئىمران، 33- ئايەت.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾ «بىز ھەقىقەتەن ھەر بىر ئۈممەتكە: <ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، تاغۇتتىن (يەنى ئىلاھلاشتۇرۇۋېلىنغان باتىل مەبۇدلارغا ئىبادەت قىلىشتىن) يىراق بولۇڭلار> دەپ پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق. ئۇ ئۈممەتلەردىن ئاللاھ ھىدايەت قىلغانلىرىمۇ بار ۋە گۇمراھلىققا تېگىشلىك بولغانلىرىمۇ بار. يەر يۈزىدە سەيىر قىلىپ، (پەيغەمبەرلەرنى) ئىنكار قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قارىڭلار»[1].

دېمەك، ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن تارتىپ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىچە بولغان ئىنسانلارنى توغرا يولغا يېتەكلەيدىغان پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەن. ئەڭ ئاخىردا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتىش ئارقىلىق، ئاللاھنىڭ نەزىرىدىكى ھەق دىن – ئىسلام دىنى مۇكەممەللەشتۈرۈلگەن بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن پەيغەمبەرلىك ئاخىرلاشتۇرۇلغان. بۇ ئىسلام دىنىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتى تاكى قىيامەتكىچە داۋاملاشتۇرىدۇ.

(2) پۈتۈن پەيغەمبەرلەرنىڭ دىنى – ئىسلام دىنىدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ «ئاللاھنىڭ نەزىرىدىكى دىن – پەقەت ئىسلام دىنىدۇر»[2].

نۇھ ئەلەيھىسسالام قەۋمىگە مۇنداق دېگەن: ﴿وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ «مەن مۇسۇلمانلاردىن بولۇشقا بۇيرۇلدۇم»[3].

مۇسا ئەلەيھىسسالامنۇ قەۋمىگە مۇنداق دېگەن: ﴿وَقَالَ مُوسَى يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ﴾ «مۇسا قەۋمىگە: <ئى قەۋمىم! ئەگەر سىلەر ئاللاھقا ئىمان ئېيتقان مۇسۇلمان بولساڭلار، ئاللاھقىلا تەۋەككۈل قىلىڭلار> دېدى»[4].

يەنى، پۈتۈن پەيغەمبەرلەرنىڭ چاقىرغان دىنى ئىسلام دىنىدۇر، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ۋە ئۈممىتىنىڭ ئاتالغۇسى مۇسۇلماندۇر.

(3) ھەممە پەيغەمبەرلەر (ئەلەيھىمۇسسالام) ئىنسانلارغا يارىتىلىشىدىكى غايە بولغان ئىبادەتنىڭ يوللىرىنى توغرا كۆرسىتىپ بېرىش، بەندىلەرنى ئۆزىگە ئوخشاش بەندىلەرگە ئىبادەت

(1) سۈرە نەھل، 36- ئايەت.
(2) سۈرە ئال ئىمران، 19- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
(3) سۈرە يۇنۇس، 72- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
(4) سۈرە يۇنۇس، 84- ئايەت.

قىلىشتىن قۇتۇلدۇرۇپ، بەندىلەرنىڭ رەببى بولغان ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا، ئۆزىگە ئوخشاش مەخلۇقلارغا چوقۇنۇشتىن ئاللاھقىلا تەسلىم بولۇشقا، قىسقىسى، بەندىلەرگە قۇل بولۇشتىن قۇتۇلدۇرۇپ، بەندىلەرنىڭ ئىگىسى بولغان ئاللاھقىلا قۇل بولۇشقا چاقىرىش ۋە يېتەكلەش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەندۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ «مەن جىنلارنى ۋە ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن ياراتتىم»[1].

ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ «بىز ھەقىقەتەن ھەر بىر ئۈممەتكە: <ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، تاغۇتتىن (يەنى ئىلاھلاشتۇرۇۋېلىنغان باتىل مەبۇدلارغا ئىبادەت قىلىشتىن) يىراق بولۇڭلار> دەپ پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق»[2].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ «(ئى مۇھەممەد!) سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە: <مەندىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ماڭا ئىبادەت قىلىڭلار> دەپ ۋەھىي قىلدۇق»[3].

دېمەك، ئىنسانلارنىڭ يارىتىلىشىدىكى غايە پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش بولسا، پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋەزىپىسىمۇ ئىنسانلارنى ئاشۇ يارىتىلىشىدىكى غايىگە ئۈيغۇن ھالدا بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىشتىن ئىبارەتتۇر. قۇرئاندىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ قىسسىلىرى بۇنىڭ ئۈچۈن يېتەرلىك دەلىلدۇر.

(4) بىز ئۆز تىلىمىز بويىچە «پەيغەمبەر»، «ئەلچى» دەپ ئاتاۋاتقان بۇ ئاتالغۇلارنىڭ ئەسلىسى بولغان ئەرەبچىدىكى «النبي» (ئەننەبىي) ۋە «الرسول» (ئەررەسۇل) كەلىمىلىرى يېزىلىش ۋە ئوقۇلۇشتا پەرقلىق بولغىنىدەك، ئىپادىلەيدىغان مەنىسىمۇ ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ.

مەسىلەن، «النبي» ـ پەيغەمبەر، خەۋەرچى؛ «الرسول» ـ ئەلچى، ئەۋەتىلگۈچى دېگەندەك مەنىلەرگە ئىگە بولۇپ، ئالىملار بۇلارنى ۋەزىپىلىرىگە قاراپ مۇنداق پەرقلەندۈرگەن:

«الرسول» (ئەلچى، ئەۋەتىلگۈچى) ـ ئالاھىدە شەرىئەت بىلەن ئەۋەتىلگەن ھەمدە شەرىئەتنى يۈرگۈزۈش ۋە يەتكۈزۈشكە بۇيرۇلغان ئەلچىلەردۇر. بۇ «الرسول»لارنىڭ سانى ھەققىدە پەيغەمبەر

(1) سۈرە زارىيات، 56- ئايەت.

(2) سۈرە نەھل، 36- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئەنبىيا، 25- ئايەت.

ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ثَلَاثُمِائَةٍ وَخَمْسَةَ عَشَرَ جَمًّا غَفِيرًا» «(ئۇ ئەلچىلەر) توپلام 315 تۇر»[1].

«النبي» (پەيغەمبەر، خەۋەرچى) – ئايرىم شەرىئەت بىلەن ئەۋەتىلمىگەن، ئەمما ئىلگىرىكى ياكى زامانىسىدىكى رەسۇللارغا (ئەلچىلەرگە) يارەمچى ياكى ئۇلارنىڭ شەرىئىتىنى داۋاملاشتۇرغۇچى بولۇپ ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەردۇر. بۇلارنىڭ سانى ھەققىدە ئەبۇ ئۇمامە ۋە ئەبۇ زەر (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما)نىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن نەقىل قىلغان ھەدىسلىرىدە 124 مىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان.

نەتىجىدە، «الرسول» (ئەلچى) بولۇپ ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى ھەم «ئەلچىلىك»، ھەم «خەۋەرچىلىك» ۋەزىپىسى بىلەن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەردۇر. پۈتۈن پەيغەمبەرلەردىن 25 پەيغەمبەرنىڭ ئىسمى قۇرئاندا زىكىر قىلىنغان بولۇپ، ئۇلار: ئادەم، نۇھ، ئىدرىس، ھۇد، سالىھ، ئىبراھىم، ئىسمائىل، ئىسھاق، يەئقۇب، يۈسۈف، لۇت، شۇئەيب، يۇنۇس، مۇسا، ھارۇن، ئىلياس، زەكەرىيا، يەھيا، ئىلىيەسەئ، زۇلكىفل، داۋۇد، سۇلايمان، ئەييۇب، ئىيسا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىمۇسسالاملاردۇر. «الأسباط» (ئەۋلادلار) ئوپچە زىكىر قىلىنغان بولۇپ، ئۇلار يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرىدىن بولغان پەيغەمبەرلەردۇر. بۇلارنىڭ سانى تەپسىلىي زىكىر قىلىنمىغان.

پەيغەمبەرلەرنىڭ بىر قىسمى ھەققىدە بىزگە مەلۇمات بېرىلگەن بولسىمۇ، كۆپ قىسمى ھەققىدە تەپسىلىي مەلۇمات بېرىلمىگەن. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ١٦٤ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ١٦٥﴾ «ئۇ پەيغەمبەرلەردىن بىز ساڭا ئىلگىرى بايان قىلغانلىرىمىز بار ۋە ئۇلاردىن ساڭا بايان قىلمىغانلىرىمىزمۇ بار. ئاللاھ مۇساغا ھەقىقەتەن سۆزلىدى [164]. ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەردىن كېيىن ئاللاھنىڭ ئالدىدا كىشىلەرگە (<پەيغەمبەر ئەۋەتىلگەن بولسا ئەلۋەتتە ئىمان ئېيتاتتىم ۋە ئىتائەت قىلاتتىم> دېگۈچىلەرگە) باھانە بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، (ئىتائەت قىلغۇچىلارغا جەننەت بىلەن) خۇشخەۋەر بەرگۈچى ۋە (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى دوزاختىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق. ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [165]»[2].

---

(1) ھاكىم توپلىغان.

(2) سۈرە نىسا، 164-، 165- ئايەتلەر.

ئەنە شۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ بىزگە تەپسىلىي تونۇشتۇرۇلغانلىرىغا تونۇشتۇرۇلغان ئىسىم ۋە سۈپەتلىرى بويىچە؛ بىزگە تەپسىلىي تونۇشتۇرۇلمىغان، ئەمما پەيغەمبەر بولۇپ تاللىنىپ، ۋەزىپىسىنى ئادا قىلغاندىن كېيىن دۇنيادىن ئۆتكەن ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام 124 مىڭ دەپ سانىدىن خەۋەر بەرگەن پەيغەمبەرلەرگە بولسا، ئومۇمىي ھالدا «ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىنسانلارنى توغرا يولغا يېتەكلەش ئۈچۈن، ئىنسانلار ئىچىدىن ئاللاھ تاللىغان پەيغەمبەرلەردۇر» دەپ ئىمان كەلتۈرىمىز.

(5) پەيغەمبەرلەر بولسا، ئاللاھ تائالا ئادەم بالىلىرى ئىچىدىن تاللاپ، ئەلچىلىك ۋە خەۋەرچىلىك ۋەزىپىسى بىلەن شەرەپلەندۈرگەن ھۆرمەتلىك ئادەملەر بولۇپ، ئۇلاردا رەبلىك ۋە ئىلاھلىق خۇسۇسىيەتلىرىدىن ھېچبىرى يوق. بەلكى، ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى ئىنسانلارغا يەككە - يېگانە رەببى ۋە ئىلاھى بولغان بىر ئاللاھنى تونۇتۇش ۋە شۇ ئاللاھقىلا بويسۇنۇش ۋە ئىبادەت قىلىشنى ئۆگىتىش، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىككە چاقىرىشتۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَمَا كَانَ لَنَا أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ «پەيغەمبەرلىرى ئۇلارغا: <بىز پەقەت سىلەرگە ئوخشاش ئىنسانمىز، لېكىن ئاللاھ بەندىلىرىدىن خالىغان كىشىلەرگە (پەيغەمبەرلىكىنى) مەرھەمەت قىلىدۇ، ئاللاھنىڭ رۇخسىتىسىز سىلەرگە ھېچقانداق پاكىت كۆرسىتەلمەيمىز، مۇئمىنلەر (ھەممە ئىشتا) يالغۇز بىر ئاللاھقىلا تەۋەككۇل قىلسۇن> دېدى»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ «(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، مەن پەقەت سىلەرگە ئوخشاش بىر ئىنسانمەن. ماڭا ۋەھيي قىلىنىدۇكى، سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار يالغۇز بىر ئىلاھتۇر. كىمكى رەببىگە مۇلاقات بولۇشنى (ئۈچرىشىشنى) ئۈمىد قىلىدىكەن (يەنى ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ ئازابىدىن قورقىدىكەن)، ياخشى ئىش قىلسۇن ۋە ئىبادەتتە رەببىگە ھېچكىمنى شېرىك كەلتۈرمىسۇن»[2].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُل لَّا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۚ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ ۚ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ «ئاللاھ خالىمىسا

(1) سۈرە ئىبراھىم، 11- ئايەت.

(2) سۈرە كەھف، 110- ئايەت.

ئۆزۈمگە پايدا يەتكۈزۈش ۋە ئۆزۈمدىن زىيانىنى توسۇپ قېلىش قولۇمدىن كەلمەيدۇ. (قىيامەتنىڭ قاچان بولۇشىنى قانداقمۇ بىلەي؟) ئەگەر مەن غەيبنى بىلىدىغان بولسام، نۇرغۇن مەنپەئەت ھاسىل قىلغان بولاتتىم، زىيان - زەخمەتكىمۇ ئۇچرىمىغان بولاتتىم. (لېكىن، مەن غەيبنى بىلمەيمەن، شۇڭا ماڭا تەقدىر قىلىنغان ياخشىلىق ۋە يامانلىق يېتىپ تۇرىدۇ). مەن پەقەت ئىمان ئېيتىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئاگاھلاندۇرغۇچى ۋە خۇش خەۋەر بەرگۈچى قىلىپ ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرمەن، دېگىن»[1].

پەيغەمبەرلەرنىڭ كەلگۈسىدىكى بەزى ئىشلاردىن خەۋەر بېرىشى ۋە قىيامەتتە شاپائەت قىلىشىمۇ پەقەت ئاللاھ بىلدۈرگەن دائىرە ئىچىدە ۋە ئاللاھ ئىزنى بەرگەندىن كېيىنلا ئەمەلىيلىشىدۇ.

(6) ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرى ھەرگىزمۇ چوڭ گۇناھلارنى قىلمايدۇ.

شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىييە رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «ساھابىلەر، تابىئىنلار، تەپسىرشۇناسلار، ھەدىسشۇناسلار ۋە فىقھى ئالىملىرىنىڭ ھەممىسى پەيغەمبەرلەرنىڭ چوڭ گۇناھلاردىن پاك ئىكەنلىكىنى ئېيتىشقان»[2].

پەيغەمبەرلەر ئاللاھتىن ئەڭ بەك قورقۇچىلاردۇر ۋە ئاللاھنىڭ رىسالەتتىن ئىبارەت بۇ ئامانىتىنى تولۇق يەتكۈزگۈچىلەردۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا﴾ «ئۇلار (يەنى پەيغەمبەرلەر) ئاللاھنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىنى تولۇق يەتكۈزىدۇ، ئاللاھتىن قورقىدۇ ۋە ئاللاھتىن باشقا ھېچ كىشىدىن قورقمايدۇ. ئاللاھ (پۈتۈن ئىشلاردىن) ھېساب ئېلىشقا يېتەرلىكتۇر»[3].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ۚ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ «ئى پەيغەمبەر! رەببىڭ تەرىپىدىن ساڭا نازىل قىلىنغان ئەھكاملارنىڭ ھەممىسىنى يەتكۈزگىن، ئەگەر تولۇق يەتكۈزمىسەڭ ئاللاھ تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلمىغان بولىسەن. ئاللاھ سېنى كىشىلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلايدۇ. ئاللاھ ھەقىقەتەن كاپىر قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ»[4].

پەيغەمبەرلەر ئاللاھنىڭ نازارىتى ۋە كونترولىلۇقى ئاستىدا بولغانلىقى ئۈچۈن، گۇناھى كەبىر

---

(1) سۈرە ئەئراف، 188- ئايەت.

(2) ئىبنى تەيمىييەنىڭ «پەتىۋالار توپلىمى» ناملىق كىتابىدىن.

(3) سۈرە ئەھزاب، 39- ئايەت.

(4) سۈرە مائىدە، 67- ئايەت.

(چوڭ گۇناھلار)نى قىلمايدۇ ۋە رىسالەت ئامانىتىنى يەتكۈزۈشتە قەتئىي خاتالىق سادىر قىلمايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿عَٰلِمُ ٱلۡغَيۡبِ فَلَا يُظۡهِرُ عَلَىٰ غَيۡبِهِۦٓ أَحَدًا ٢٦ إِلَّا مَنِ ٱرۡتَضَىٰ مِن رَّسُولٖ فَإِنَّهُۥ يَسۡلُكُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ رَصَدٗا ٢٧ لِّيَعۡلَمَ أَن قَدۡ أَبۡلَغُواْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّهِمۡ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيۡهِمۡ وَأَحۡصَىٰ كُلَّ شَيۡءٍ عَدَدَۢا ٢٨﴾ «ئاللاھ غەيبنى بىلگۈچىدۇر، ئۆزىگە خاس غەيبىدىن ھېچبىر ئادەمنى خەۋەردار قىلمايدۇ [26]. پەقەت ئاللاھ ئۆزى تاللىغان پەيغەمبىرىگىلا (بەزى غەيبنى بىلدۈرىدۇ)، ئۇنىڭ ئالدىغا ۋە ئارقىسىغا كۆزەتچى (پەرىشتە) سېلىپ قويىدۇ [27]. (بۇ، ئۇ پەيغەمبەرنىڭ) ئاللاھنىڭ ئەلچىلىكىنى يەتكۈزگەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇش ئۈچۈندۇر. ئاللاھ ئۆلارنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىنى تولۇق بىلگۈچىدۇر، ھەر شەيئىنىڭ سانىنى تولۇق ئىگىلىگۈچىدۇر [28]»[1].

دېمەك، ئاللاھنىڭ نازارىتى ۋە يېتەكچىلىكى ئاستىدىكى پەيغەمبەرلەر چوڭ گۇناھلارنى ئىشلەشتىن پاكتۇر، ئەمما يەنىلا ئىنسان بولغانلىقى ئۈچۈن، بەزى چوڭ گۇناھقا ياتمايدىغان سەۋەنلىكلەرنى قىلىشقا ئۇرۇنۇپ قالسىمۇ، ئاللاھ دەرھال ئاگاھلاندۇرۇپ توسۇۋېتىدۇ - دە، ئۇ سەۋەنلىكلەرنى قىلىشتىن ساقلىنىدۇ ۋە دەرھال تەۋبە قىلىدۇ.

(7) پەيغەمبەرلەر ئاللاھنىڭ ھۆزۈرىدىمۇ بىر - بىرىدىن ئەۋزەلدۇر.

پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋەزىپىسى – ئاللاھنىڭ دىنىنى خەلققە يەتكۈزۈشتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئالىملار: «ئىنسان قىلالايدىغان ئەڭ شەرەپلىك ۋە ئەڭ ئۇلۇغ ئىش ئاللاھنىڭ دىنىنى كىشىلەرگە ئۆگىتىشتۇر، چۈنكى بۇ پەيغەمبەرلەر ۋەزىپىسىنىڭ داۋامىدۇر» دېگەن. پەيغەمبەرلەر ئاللاھنىڭ دىنىنى ئىنسانلارغا يەتكۈزۈشتە بىر ۋاستە بولسىمۇ، لېكىن ئىبادەتنى ئاللاھقا يەتكۈزۈشتە ئۇلارنى ۋاستە قىلىشقا قەتئىي بولمايدۇ. چۈنكى، بىز ئىبادەت قىلىۋاتقان ئاللاھ تائالا ئۆز بەندىلىرىنىڭ ئىبادىتىنى قوبۇل قىلىشتا ھېچقانداق بىر ۋاستىگە ئېھتىياجى يوقتۇر، ئۇ ئىبادەتلەرنى بىۋاستە ئۆزى قوبۇل قىلىدۇ. پۈتۈن پەيغەمبەرلەرگە بولغان ئىمان – ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنى ئىنسانلار ئىچىدىن تاللاپ، ئىنسانلارغا يېتەكچى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەنلىكىگە قەتئىي ئىشىنىش ۋە ئۇلارنى لايىقىدا ھۆرمەت قىلىش بىلەن بولىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بولغان ئىمان بولسا، ئۇنىڭ بەرھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە شاھادەت ئېيتىپ ئىقرار قىلىش بىلەن بىللە، ئۇ ئېلىپ كەلگەن دىنغا تولۇق بويسۇنۇش، ئۇنىڭغا ئەگىشىش ۋە دىندا ئىبادەت نامى بىلەن بىدئەت پەيدا قىلماسلىق ئارقىلىق مۇكەممەل بولىدۇ.

---

(1) سۈرە جىن، 26- ئايەتتىن 28- ئايەتكىچە.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۘ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ اللَّهُ ۖ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ﴾ «ئەنە شۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن پەزىلەتلىك قىلدۇق. ئاللاھ ئۇلارنىڭ بەزىسى بىلەن سۆزلەشتى ۋە بەزىسىنىڭ دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈردى»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾ «بىز ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن ئۈستۈن قىلدۇق»[2].

ئاللاھ تائالا بەزى پەيغەمبەرلەرنى «أُولُو الْعَزْمِ» (ئىرادىلىك) دەپ ئاتىغان: ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾ «(ئى مۇھەممەد!) سەن (مۇشرىكلاردىن كەلگەن ئەزىيەتلەرگە) ئىرادىلىك پەيغەمبەرلەر سەۋر قىلغاندەك سەۋر قىلغىن»[3].

«ئىرادىلىك» دەپ ئاتالغان پەيغەمبەرلەر تەپسىرشۇناسلارنىڭ بىردەك قارىشى بويىچە، تۆۋەندىكى ئايەتتە ئىسمى زىكىر قىلىنغان پەيغەمبەرلەردۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۖ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا﴾ «ئۆز ۋاقتىدا بىز پەيغەمبەرلەردىن ئەھدە ئالدۇق، سەندىن، نۇھتىن، ئىبراھىمدىن، مۇسادىن ۋە مەريەم ئوغلى ئىيسادىن مەھكەم ئەھدە ئالدۇق»[4].

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ھەممىسى ئىنسانلار ئىچىدىن تاللانغان كىشىلەر ئىكەنلىكىگە، ئۇلار ئالەمنىڭ رەببى ئاللاھنىڭ ھىمايىسىدىكى ئەڭ ئەخلاقلىق، گۈناھ - مەئسىيەتتىن پاك، ناچار ئىللەتلەردىن خالىي ۋە پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسى بىلەن ھۆرمەتلىك قىلىنغان ئالىي يېتەكچى ۋە يولباشچىلار ئىكەنلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈشىمىز لازىم. پەيغەمبەرلەر – دىنىنىڭ ئاساسى بولغان ۋە يارىتىلىشنىڭ غايىسى بولغان «تەۋھىد»نىڭ ئۈستازلىرىدۇر.

(8) پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم.

ئەمدىكى بايانىمىز، پۈتۈن پەيغەمبەرلەر داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن مۇقەددەس ئىسلام دىنىمىزنى مۇكەممەل ھالەتتە تاماملاش ئۈچۈن، ئالەمنىڭ رەببى ئاللاھ تەرىپىدىن ئاخىرقى پەيغەمبەر بولۇپ تاللانغان، ئادەم بالىلىرىنىڭ خوجىسى، سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئىمان كەلتۈرۈش ھەققىدە بولىدۇ.

---

(1) سۈرە بەقەرە، 253- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئىسرا، 55- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئەھقاف، 35- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە ئەھزاب، 7- ئايەت.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ـ بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ ئۆزىلى، ئەنبىيالارنىڭ تاماملىغۇچىسى، تەقۋادارلارنىڭ يولباشچىسىدۇر. ئۇ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكىلەر ھاياتى بويىچە ئارزۇ قىلىپ ئۆتكەن ئاللاھنىڭ ھۆزۈرىدىكى ئەڭ ئالىي دەرىجىنىڭ ساھىبىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «لىۋائۇل ھەمد» (مەدھىيە بايرىقى) دەپ ئاتالغان يۈكسەك لىۋانىڭ ۋە ھەۋزى كەۋسەرنىڭ ساھىبى، شۇنداقلا قىيامەت مەيدانىدىكى پۈتۈن مۇسۇلمانلارنىڭ شاپائەتچىسىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى مۇكەممەل، ئەڭ ئەۋزەل شەرىئەت بىلەن پۈتۈن ئالەمگە رەھمەت قىلىپ ئەۋەتتى ۋە ئۇممىتىنى ئىنسانلار ئىچىدىكى ئەڭ ياخشى مۇنەۋۋەر ئۇممەت قىلدى.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇممىتى يارىتىلىشتا ئەڭ ئاخىرقى ئۇممەت بولۇش سالاھىيىتىگە ئېرىشكەن ۋە دىن مۇكەممەللەشتۈرۈلگەن زامانىدا يارىتىلغان بەختلىك ئۇممەتتۇركى، «بۇ ئۇممەت قايتا تىرىلگەندە بارلىق ئۇممەتلەر ئىچىدىكى ئەڭ ئەۋزىلى، شۇنداقلا قىيامەت كۈنى بۇندىن بۇرۇنقى ئۇممەتلەرنىڭ شاپائەتچىسى، گۇۋاھچىسى ۋە بايانىاتچىسى» بولىدۇ. (بۇ مەزمۇن شۇ ھەقتىكى ئايەت ۋە ھەدىسلەرنىڭ قىسقارتىلما مەنىسىدۇر.)

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «فُضِّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ بِسِتٍّ: أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ، وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ، وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ طَهُورًا وَمَسْجِدًا، وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً، وَخُتِمَ بِيَ النَّبِيُّونَ» «ئالتە نەرسە سەۋەبلىك باشقا پەيغەمبەرلەردىن پەزىلەتلىك قىلىندىم: ماڭا ھېكمەتلىك سۆزلەر (يەنى مول مەزمۇنلۇق كەلىمىلەر) بېرىلدى، دۈشمەنلەرنىڭ قەلبىگە تاشلانغان قورقۇنچ بىلەن نۇسرەت بېرىلدىم، ماڭا غەنىيمەتلەر ھالال قىلىندى، ماڭا زېمىن پاك ۋە سەجدىگاھ قىلىندى، پۈتۈن دۇنيا خەلقىگە پەيغەمبەر بولۇپ ئەۋەتىلدىم ۋە پەيغەمبەرلەر مەن بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇلدى»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن قىيامەتتىكى ئەھۋالدىن ئالدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېگەن: «أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَبِيَدِي لِوَاءُ الْحَمْدِ وَلَا فَخْرَ، وَمَا مِنْ نَبِيٍّ يَوْمَئِذٍ آدَمُ فَمَنْ سِوَاهُ إِلَّا تَحْتَ لِوَائِي» «مەن قىيامەت كۈنىدىكى ئادەم بالىلىرىنىڭ خوجىسىمەن، پەخىرلەنگەنلىك ئەمەس، ئۇ كۈندە مېنىڭ قولۇمدا <لىۋائۇل ھەمد> (مەدھىيە بايرىقى) بولىدۇ. ئادەم ۋە ئۇنىڭدىن باشقا پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى ئۇ كۈندە چوقۇم مېنىڭ بايرىقىم ئاستىدا بولىدۇ»[2]. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەقىقەتەن ئادەم بالىلىرىنىڭ ئەۋزىلى ۋە خوجىسى ئىكەنلىكىگە

(1) مۇسلىم توپلىغان.

(2) ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد ۋە تىرمىزى توپلىغان، سەھىھ ھەدىس.

ئالىملارمۇ ئىجما قىلغان.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرۈش – مۇسۇلمان بولۇشنىڭ ئاساسى ۋە مۇئمىن بولۇشنىڭ شەرتلىرىدىن بىرىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ شَٰهِدٗا وَمُبَشِّرٗا وَنَذِيرٗا ٨ لِّتُؤۡمِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُۚ وَتُسَبِّحُوهُ بُكۡرَةٗ وَأَصِيلًا ٩﴾ «بىز ھەقىقەتەن سېنى (قىيامەت كۈنى خەلقىگە) گۇۋاھلىق بەرگۈچى، (مۇئمىنلەرگە جەننەت بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگۈچى ۋە (دوزاخ ئازابىدىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق [8]. سىلەرنىڭ ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىمان ئېيتىشىڭلار ئۈچۈن، ئۇنى (يەنى پەيغەمبەرنى) قوللاپ - قۇۋۋەتلەپ ھۆرمەتلىشىڭلار ئۈچۈن، ئەتىگەن ۋە ئاخشامدا (ئاللاھقا) تەسبىھ ئېيتىشىڭلار ئۈچۈن (بىز ئۇ پەيغەمبەرنى ئەۋەتتۇق) [9]»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىلىرىدىن بىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ» «ئىنسانلار بىر ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھنىڭ يوقلۇقىغا ۋە مېنىڭ ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىمگە گۇۋاھلىق بەرگۈچىلىك، .... ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇلدۇم»[2].

ئىنسان «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» «مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىدۇر» دەپ گۇۋاھلىق بەرمىگۈچە، يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە ئىمان كەلتۈرمىگۈچە، ھەرگىز مۇسۇلمان بولالمايدۇ.

- مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرگەن مۇئمىن بولۇش ئۈچۈن، تۆۋەندىكى شەرتلەرنى پىششىق بىلىش ۋە تەلەپكە لايىق ئەمەل قىلىش لازىم.

1> مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى تونۇش.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرگەن مۇئمىن بولۇش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۇنى بىلىش، تونۇش ۋە ئۇ ئېلىپ كەلگەن دىنغا ئەگىشىش لازىم.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئوتتۇرا ئەسىردە (مىلادىيە 570- يىللاردا) ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ مەككە شەھىرىدە، زامانىسىنىڭ مۆتىۋەرلىرىدىن بولغان ئابدۇلمۇتتەلىب ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئانىسى ئامىنە، دادىسى ئابدۇللاھ، بوۋىسى ھاشىم ئوغلى ئابدۇلمۇتتەلىبتۇر. ھاشىم ئەرەب مىللىتىنىڭ قۇرەيش قەبىلىسىدىن بولۇپ، سۆيۈملۈك پەيغەمبەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىدىندۇر.

---

(1) سۈرە فەتىھە، 8- ۋە 9- ئايەتلەر.

(2) مۇسلىم توپلىغان.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەككىدە تۆغۇلغان ۋە مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان. ئۇ 63 يىل ئۆمۈر كۆرگەن بولۇپ، بۇنىڭ 40 يىلى پەيغەمبەرلىكتىن ئىلگىرىكى ھاياتى، 23 يىلى پەيغەمبەر بولۇپ ياشىغان ھاياتىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەلچىلىك ۋەزىپىسىنى تولۇق ئادا قىلغاندىن كېيىن، بېكىتىلگەن ئەجەل تەقدىرى بىلەن ۋاپات تېپىپ، بۇ پانىي دۇنيادىن باقىي ئالەمگە سەپەر قىلغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا «ئەلەق» سۈرىسىنىڭ بېشىدىكى: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝١ خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝٢ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝٣ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝٤ عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝٥﴾ «ياراتقان رەببىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن [1]. ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى [2]. ئوقۇغىن! سېنىڭ رەببىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر [3]. ئۇ قەلەم بىلەن (خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى [4]. ئۇ ئىنسانغا بىلمىگەننى بىلدۈردى [5]»[1] دېگەن ئايەتلەر ئارقىلىق پەيغەمبەرلىكى بىلدۈرۈلگەن بولسا؛ «مۇددەسسىر» سۈرىسىنىڭ بېشىدىكى: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝١ قُمْ فَأَنذِرْ ۝٢ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ۝٣ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ۝٤ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۝٥﴾ «ئى يۆگىنىۋالغۇچى (پەيغەمبەر)! [1] ئورنۇڭدىن دەس تۇرۇپ ئىنسانلارنى ئاگاھلاندۇرغىن [2]. رەببىڭنى ئۇلۇغلىغىن [3]. كىيىمىڭنى پاك تۇتقىن [4]. بۇتلاردىن يىراق بولغىن [5]» [2] دېگەن ئايەتلەر ئارقىلىق، رەسۇل (يەنى ئەلچى) ئىكەنلىكى بىلدۈرۈلگەن ۋە شۇنىڭ بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى باشلانغان.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ دۇنيادىن ئېلىپ كېتىلگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن مىراس قالغان بۇ گۈزەل ۋە نۇقسانسىز ئىسلام شەرىئىتى – ئاللاھنىڭ دىنى (قۇرئان ۋە سۈننەت) تا قىيامەتكىچە ھۆكۈمران (ھاكىم) بولۇپ داۋاملىشىدۇ. بۇ مۇكەممەل ئىلاھىي قانۇن قىيامەتكىچە يېڭىدىن دۇنياغا كېلىدىغان پۈتۈن ئىنسانلار ئۈچۈن ھەر ۋاقىت يېپىيېڭى دىن ۋە قانۇن - ئىنتىزام بولۇپ يېتەكچىلىك قىلىدىغان بولۇپ، پۈتكۈل ئىنسانىيەت دەل مۇشۇ ئىسلام قانۇنىنىڭ سايىسىدا ياشاشقا بۇيرۇلغاندۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ «ئىش ئۇنداق ئەمەس. (ئى مۇھەممەد!) رەببىڭ بىلەن قەسەمكى، ئۇلار ئۆز ئارىسىدىكى دەتالاشقا سېنى ھۆكۈم چىقىرىشقا تەكلىپ قىلمىغۇچە، ئاندىن سېنىڭ چىقارغان ھۆكمۈڭگە ئۇلارنىڭ دىللىرىدا قىلچە غۇم قالماي پۈتۈنلەي بويسۇنمىغۇچە ئىمان ئېيتقان بولمايدۇ»[3] (يەنى رەسۇلۇللاھ ئېلىپ كەلگەن ئىسلام شەرىئىتىدىن ئىبارەت ئىلاھىي قانۇننى ھاكىم

(1) سۈرە ئەلەق، 1- ئايەتتىن 5- ئايەتكىچە.

(2) سۈرە مۇددەسسىر، 1- ئايەتتىن 5- ئايەتكىچە.

(3) سۈرە نىسا، 65- ئايەت.

قىلمىغۇچە، ئىنسان ھەقىقىي ئىمان ئېيتقان مۇئمىن بولالمايدۇ).

2> مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بەرھەق پەيغەمبەردۇر، پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭزىلى ۋە ئاخىرقى تاماملىغۇچىسىدۇر. «ئۇنىڭ شەرئىتى ئىلگىرىكى شەرئىەتلەرنى ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر كەلمەيدۇ» دەپ ئېتىقاد قىلىش ۋە بۇنىڭغا ئۇيغۇن ئەمەل قىلىش – مۇئمىن بولۇشنىڭ شەرتىدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَٰكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ﴾ «لېكىن، (ئۇ) ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسىدۇر (ئاللاھ ئۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەرلىكنى ئاخىرلاشتۇرغان، ئۇنىڭدىن كېيىن ھېچقانداق پەيغەمبەر كەلمەيدۇ)»[1].

3> مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسان ۋە جىنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پۈتۈن ئالەمگە پەيغەمبەردۇر.

ئۇنىڭغا ئەگىشىشتىن باش تارتىشقا ھېچقانداق يول يوق ئىكەنلىكىنى بىلىش ھەمدە شۇنداق ئېتىقاد ۋە ئەمەل قىلىش مۇئمىن بولۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتىدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئالەمنىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىنى جاكارلاشقا بۇيرۇپ مۇنداق دېگەن: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾ «(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى: ئى ئىنسانلار! مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ھەممىڭلارغا ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرمەن»[2].

4> مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بەرگەن خەۋەرلەرنى تەستىقلاش، ئىشىنىش ۋە ئۇنىڭغا ئۇيغۇن ئەمەل قىلىش شەرتتۇر.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بۇيرۇقلىرىدا ئىتائەت قىلىش، توسقان ئىشلاردىن چەكلىنىش ۋە ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىشتا ئۇ كۆرسەتكەن سۈننەت – يول بىلەن ئىبادەت قىلىش لازىم. بۇلارغا خىلاپلىق قىلىنسا، قىلغان ئەمەل ئىبادەت سۈپىتىدە قوبۇل بولمايدۇ ياكى ئىمانغا نۇقسان يېتىدۇ، ھەتتا خىلاپلىق قىلغانلار ئاللاھنىڭ جازاسىغا ئۇچرايدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىتائەت قىلىش – ئاللاھقا ئىتائەت قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مَّن يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾﴾ «كىمكى بۇ پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇ چوقۇم ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان بولىدۇ

(1) سۈرە ئەھزاب، 40- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئەئراف، 158- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(چۈنكى پەيغەمبەر ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزىدۇ). (ئى مۇھەممەد!) كىمكى سەندىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، (بىلگىنكى) بىز سېنى ئۇلارغا مۇھاپىزەتچى قىلىپ ئەۋەتمىدۇق»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «فإذا نهيتكم عن شيء، فاجتنبوه، وإذا أمرتكم بأمر، فأتوا منه ما استطعتم» «سىلەرنى بىر نەرسىدىن توسسام، ئۇنى تەرك ئېتىڭلار؛ بىر نەرسىگە بۇيرۇسام، ئۇنى كۈچۈڭلارنىڭ يېتىشىچە قىلىڭلار»[2].

5> مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بولسا، ئىسلام دىنى ئۈنىڭ ئارقىلىق كامالەتكە يەتكۈزۈلگەن، شۇنداقلا ھېچبىر مەخلۇق ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرەلمەيدىغان بۇيۇك ھاياتلىق دەستۇرى ۋە ئەدەبىي مۆجىزە – مۇقەددەس قۇرئان كەرىم بىلەن شەرەپلەندۈرۈلگەن ئەزىز پەيغەمبەردۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ «ئېيتقىنكى: <ئەگەر ئىنسانلار ۋە جىنلار بۇ قۇرئاننىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن يېغىلىپ بىر - بىرىگە ياردەملەشكەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئوخشىشىنى ھېچ مەيدانغا كەلتۈرەلمەيدۇ»[3].

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق مۇكەممەللەشتۈرۈلگەن، ئۆزگەرمەس، مۆجىزىلىك ۋە قوغدىلىشى كاپالەتكە ئېلىنغان مۇقەددەس قانۇنغا ئىگە بولغان بۇ ئىسلام دىنى – قىيامەتكىچە ئىنسانلارغا ئەڭ توغرا يېتەكچىلىك قىلىدىغان بىردىنبىر مۇكەممەل ۋە توغرا دىندۇر.

6> مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى تولۇق ئورۇنلىدى، شۇنداقلا ئۈممىتىگە ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ يوللىرىنى ئوچۇق كۆرسىتىپ، ئەلچىلىك ئامانىتىنى مۇكەممەل ئادا قىلدى.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ بىر ھەدىسىدە پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى مۇنداق بايان قىلغان: «ما بعثَ اللَّهُ من نبيٍّ إلَّا كانَ حقًّا عليْهِ أن يدلَّ أمَّتَهُ على خيرِ ما يعلمُهُ لَهم وينْهاهُم عن شرِّ ما يعلمُهُ لَهم» «ئاللاھ تائالا بىرەر ئۈممەتكە پەيغەمبەر ئەۋەتكەنلا بولسا، ئاللاھ بىلدۈرگەن ياخشىلىقلا ئۈممىتىنى يېتەكلەش ۋە ئاللاھ بىلدۈرگەن يامانلىقتىن ئۈممىتىنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈ پەيغەمبەرگە ۋەزىپە قىلىنغان»[4].

---

(1) سۈرە نىسا، 80- ئايەت.

(2) مۇسلىم توپلىغان.

(3) سۈرە ئىسرا، 88- ئايەت.

(4) مۇسلىم توپلىغان.

بۇ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭمۇ شۇ ۋەزىپىسىنىڭ بارلىقىنى ۋە ئۇنى تولۇق ئادا قىلغانلىقىنى بىلدۈرگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تولۇق ۋە كامىل يەتكۈزگەن بۇ ئىسلام شەرىئىتىنىڭ ھېچكىم تەرىپىدىن يېڭىلىنىشقا ۋە تولۇقلىنىشقا (يەنى بىدئەت پەيدا قىلىشقا) ھېچقانداق ئېھتىياجى يوقتۇر.

7> پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھۆرمەتلەش ۋە ئۇنىڭ سۈننەتلىرىگە ئەگىشىش – ئۇنى سۆيگەنلىكىنىڭ ئىپادىسىدۇر ۋە ئاللاھنى سۆيگەنلىكتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾﴾ «(ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا ئېيتقىنكى: ئەگەر سىلەر ئاللاھنى سۆيسەڭلار، ماڭا ئەگىشىڭلاركى، ئاللاھمۇ سىلەرنى ياخشى كۆرىدۇ ۋە (ئۆتكەنكى) گۇناھىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «لا يُؤْمِنُ أحدُكم حتى أكونَ أحبَّ إليه من ولدِهِ، ووالدِهِ، والناسِ أجمعينَ» «مەن سىلەرنىڭ بىرىڭلارغا بالىسىدىن، دادىسىدىن ۋە پۈتۈن كىشىلەردىنمۇ سۆيۈملۈك بولمىغۇچە، ئۇ مۇئمىن بولالمايدۇ»[2].

بىر قېتىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «لا يؤمن أحدكم حتي أكون احب اليه من ولده ووالده والناس أجمعين» «مەن سىلەرنىڭ بىرىڭلارغا بالىسىدىن، دادىسىدىن ۋە پۈتۈن كىشىلەردىنمۇ سۆيۈملۈك بولمىغۇچە، ئۇ مۇئمىن بولالمايدۇ» دېدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ گەپنى ئاڭلاپ: «ئى رەسۇلۇللاھ! ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، سەن ماڭا جېنىمدىن باشقا پۈتۈن كىشىلەردىن سۆيۈملۈكسەن» دېگەندى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «لا يا عمر! والذي نفسي بيده حتى أكون أحب اليك من نفسك» «ياق، ئى ئۆمەر! جېنىم قولىدا بولغان زاتنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مەن ساڭا جېنىڭدىنمۇ سۆيۈملۈك بولمىغۇچە مۇئمىن بولالمايسەن» دېدى. ئاندىن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئۇنداقتا، سەن ماڭا جېنىمدىنمۇ سۆيۈملۈكسەن» دېگەندى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «الآن يا عمر» «ئى ئۆمەر، ئەمدى بولدى (يەنى ئىمانىڭ كامىل بولدى)» دېدى. [3]

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا سالاۋات ۋە سالاملار يوللاشمۇ ئۇنى سۆيگەنلىكىنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر ۋە ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىدۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى

(1) سۈرە ئال ئىمران، 31- ئايەت.

(2) بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان.

(3) بۇخارى توپلىغان.

النَّبِيِّ ۚ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾ «ئاللاھ ھەقىقەتەن پەيغەمبەرگە رەھمەت قىلىدۇ (يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىپىنى ئۇلۇغ قىلىدۇ، دەرىجىسىنى ئۈستۈن قىلىدۇ)، پەرىشتىلەرمۇ ھەقىقەتەن (پەيغەمبەرگە) ئاللاھتىن رەھمەت تىلەيدۇ. ئى مۇئمىنلەر! سىلەر پەيغەمبەرگە دۇرۇد ئېيتىڭلار ۋە ئۇنىڭغا سالام يوللاپ ئامانلىق تىلەڭلار (چۈنكى رەسۇلۇللاھنىڭ سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىكى ھەققى چوڭدۇر، ئۇ سىلەرنى گۇمراھلىقتىن ھىدايەتكە، زۇلمەتتىن يورۇقلۇققا چىقارغۇچىدۇر)»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «من صلى عليّ صلاة واحدة صلى الله عليه بها عشرا» «كىمكى ماڭا بىر قېتىم دۇرۇد يوللىسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا ئون رەھمەت قىلىدۇ»[2].

8> پەيغەمبەرلەرنىڭ جەسەتلىرى تۇپراققا ئايلىنىپ كەتمەيدۇ.

بۇ ھەقتە رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «إن الله حرم على الأرض أن تأكل أجساد الأنبياء» «ئاللاھ ھەقىقەتەن زېمىنغا پەيغەمبەرلەرنىڭ جەسەتلىرىنى يەپ كېتىشنى ھارام قىلدى»[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «ما من أحد يسلم عليَّ إلا ردَّ الله عليَّ روحي حتى أردَّ عليه السلام» «بىرەر كىشى ماڭا سالام يوللايدىغانلا بولسا، ئۇنىڭغا سالام قايتۇرۇشۇم ئۈچۈن، ئاللاھ ماڭا روھىمنى قايتۇرىدۇ»[4].

پۈتۈن ئىسلام ئالىملىرى بۇ ھەدىسلەردىن شۇنداق خۇلاسە چىقارغانكى: «پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى ئىنسان بولغانلىقى ئۈچۈن، ۋاپات تاپقۇزۇلۇپ، بۇ دۇنيادىن ئېلىپ كېتىلدى. ئەمما، پەيغەمبەر بولغانلىقلىرى ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ پەزلى بىلەن جەسەتلىرى تۇپراققا ئايلىنىپ كەتمەيدۇ».

9> مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ھۆرمەت قىلىش.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ھۆرمەت قىلىشنىڭ تۈپ ئاساسى ـ ھەرقانداق بىر سۆز ياكى ھەرىكەتنى ئۇنىڭ سۆزىنىڭ ئالدىغا قويۇۋالماسلىقتۇر. يەنى، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ ئەلچىسىنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىنى پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كۆرسەتكەن سۈننەت بىلەنلا ئادا قىلىش لازىم. شۇنداقلا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قوپال ئاھاڭ ۋە ئاۋازلار بىلەن توۋلاپ گەپ قىلماسلىق، بەلكى ئەدەپ - ئەخلاق بىلەن مۇئامىلە قىلىش لازىم. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا

(1) سۈرە ئەھزاب، 56- ئايەت.

(2) مۇسلىم توپلىغان.

(3) ئەبۇ داۋۇد ۋە نەسائى توپلىغان، سەھىھ ھەدىس.

(4) ئەبۇ داۋۇد ۋە ئىمام ئەھمەد توپلىغان، ھەسەن ھەدىس.

بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾ «ئى مۇئمىنلەر! سىلەر (ھېچقانداق بىر ئىشنى ۋە سۆزنى) ئاللاھنىڭ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ سۆزىنىڭ ئالدىغا قويۇۋالماڭلار، ئاللاھتىن قورقۇڭلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن (سۆزۈڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (نىيىتىڭلارنى ۋە ئەھۋالىڭلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [1]. ئى مۇئمىنلەر! (رەسۇلۇللاھقا سۆز قىلغان چېغىڭلاردا) ئاۋازىڭلارنى پەيغەمبەرنىڭ ئاۋازىدىن يۇقىرى قىلماڭلار، سىلەر بىر - بىرىڭلار بىلەن (توۋلاپ) يۇقىرى ئاۋازدا سۆزلەشكەندەك، پەيغەمبەرگە (توۋلاپ) يۇقىرى ئاۋازدا سۆز قىلماڭلار. (ئۇنداق قىلساڭلار) ئۆزۈڭلار تۇيماستىن، (قىلغان ياخشى) ئەمەللىرىڭلار بىكار بولۇپ كېتىدۇ [2]»[1].

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھايات ۋاقتىدا قانداق ھۆرمەت قىلىنغان بولسا، ۋاپاتىدىن كېيىنمۇ ئوخشاشلا ھۆرمەت قىلىنىدۇ. بۇ ھۆرمەت ـ ئۇنىڭ سۈننەتلىرىگە ئەمەل قىلىش، بىدئەت پەيدا قىلماسلىق، ئىسمى زىكىر قىلىنسا دۇرۇد يوللاش، بۇيرۇغانلىرىغا ئەمەل - ئىتائەت قىلىش ۋە توسقانلىرىدىن چەكلىنىش ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى تۇپتىن ئىنكار قىلىش ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى باشقا بىرەر كىشىنىڭ سۆزلىرى بىلەن رەت قىلىش ـ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قىلىنغان ئەڭ چوڭ ھۆرمەتسىزلىك، بەلكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىنى ئىنكار قىلغانلىق بولۇپ، بۇ ئوچۇق كۇفرىلىقتۇر. يەنى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى ئىنكار قىلىش ـ ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىشتىن ئوچۇق باش تارتقانلىق بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىتائەت قىلىشتىن باش تارتىش ئوچۇق كۇفرىلىقتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾﴾ «(ئى مۇھەممەد!) ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار، دېگىن. ئەگەر ئۇلار يۈز ئۆرۈسە (ئىتائەت قىلىشتىن باش تارتسا)، ئاللاھ ھەقىقەتەن (ئۇنداق) كاپىرلارنى دوست تۇتمايدۇ»[2].

10> مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئائىلىسى ـ ئاياللىرى، ئەۋلادلىرى ۋە ساھابىلىرىنى ھۆرمەت قىلىشمۇ ئۇ زاتقا بولغان ھۆرمەتنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر.

شۇنداقلا، ساھابىلەرنى سۆيۈش، دوست تۇتۇش، ئۇلارنى ۋە پەيغەمبەر ئائىلىسىنى تىللىماسلىق، ئەيىبلىمەسلىك ۋە ھاقارەتلىمەسلىكمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بولغان ھۆرمەت ۋە مۇھەببەتنىڭ

(1) سۈرە ھۇجۇرات، 1-، 2- ئايەتلەر.

(2) سۈرە ئال ئىمران، 32- ئايەت.

بىر ئەمەلنى كۆرۈنۈشىدۇر.

بىز ئۇ ساھابىلەرنى ئەلۋەتتە سۆيۈشىمىز ۋە ھۆرمەت قىلىشىمىز كېرەك. چۈنكى، بىرىنچىدىن، ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولغان ھەمدە ئۇلار ھەققىدە قۇرئاندا مۇنداق دېگەن: ﴿رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ﴾ «ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولدى، ئۇلارمۇ ئاللاھتىن رازى بولدى»[1]. ئىككىنچىدىن، ئاللاھ ئۇلارنى پەيغەمبىرىنىڭ سۆھبىتىگە تاللىدى ۋە مۇقەددەس دىنىمىزنى ئۇلارنىڭ ئىمتىھانلىق ھاياتىدىكى جاپالىق كۈرەشلىرى ۋە قان - تەرى ئارقىلىق بىزگە يەتكۈزدى.

ئۇلارغا بولغان مۇھەببەت يۈزىسىدىن، ئۇلار ئۈچۈن ئىستىغپار ئېيتىپ دۇئا قىلىش ۋە ئۇلارغا نىسبەتەن ئۆچمەنلىك تۇيغۇسىدا بولماسلىقنى ئاللاھ كېيىنكى مۇئمىنلەرنىڭ سۈپىتى قىلىپ مۇنداق بايان قىلغان: ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِن بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝١٠﴾ «ئۇلاردىن كېيىن كەلگەنلەر: رەببىمىز! بىزنى ۋە بىزدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقان قېرىنداشلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلغىن، دىللىرىمىزدا مۇئمىنلەرگە قارشى ئۆچمەنلىك پەيدا قىلمىغىن. رەببىمىز! سەن ھەقىقەتەن بەك شەپقەتلىكسەن، ناھايىتى مېھرىبانسەن، دەيدۇ»[2].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «لا تسبوا أصحابي، فوالذي نفسي بيده لو أن أحدكم أنفق مثل أحد ذهباً ما أدرك مد أحدهم ولا نصيفه» «ساھابىلىرىمنى تىللىماڭلار. جېنىم ئىلكىدە بولغان زات (ئاللاھ) بىلەن قەسەمكى، ئەگەر سىلەرنىڭ بىرىڭلار (ئاللاھ يولىدا) ئۇھۇد تېغىدەك ئالتۇن سەرپ قىلسىمۇ، ئۇلاردىن بىرىنىڭ بىر چاڭگال ياكى يېرىم چاڭگال سەدىقە قىلغىنىنىڭ ساۋابىغا يېتەلمەيدۇ»[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇم) ئىنتايىن ئېغىر سىناقلارنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، پۈتۈن بارلىقى ۋە ئىسسىق جېنىنى پىدا قىلىش بەدىلىگە بۇ دىننى بىزگە مىراس قالدۇرغان. دىنىمىزنىڭ ھەر بىر قانۇنى ئۇلارنىڭ ئىسسىق قان - تەرى بىلەن يېزىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، ئالىملار مۇنداق خۇلاسە چىقارغان: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىنى تىللىغان ئادەم، ئۆيىدىكى ئېشىكىدىنمۇ بەتتەر ئازغۇندۇر»[4].

---

(1) سۈرە بەييىنە، 8- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ھەشر، 10- ئايەت.

(3) بۇخارى توپلىغان.

(4) شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىييە ئەسەرلىرىدىن.

11> مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ھۆرمەت قىلىشتا چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشقا بولمايدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بولغان ھۆرمەتتە چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش ـ ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلمىغانلىق، ئەمىر - پەرمانلىرىغا بويسۇنمىغانلىق، ئۇنىڭغا ئەزىيەت يەتكۈزگەنلىك ۋە ئېغىر دەرىجىدە ھۆرمەتسىزلىك ئاھانەت قىلغانلىق بولىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنى ھۆرمەتلەش، مۇھەببەت قىلىش ۋە ماختاشتا چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ، ئاللاھ تەرىپىدىن بېرىلگەن ئورنىدىن يۇقىرى كۆتۈرۈۋېتىپ، ئىلاھىي خۇسۇسىيەتلەرگە ئوخشىتىپ قويۇشتىن ئۈممىتىنى قاتتىق توسقان ھەمدە ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: «لا تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتْ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ فَقُولُوا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ» «ناسارالار مەريەم ئوغلى ئىيسانى (ماختاشتا چېكىدىن ئېشىپ) ئىلاھىي ماقامغا كۆتۈرۈۋالغاندەك، سىلەرمۇ مېنى ئۇنداق قىلماڭلار (يەنى مېنىمۇ ئىلاھىي ماقامغا قويۇۋالماڭلار). مەن ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ بىر بەندىسىمەن، شۇڭا مېنى <ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە رەسۇلى> دەڭلار»[1].

شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا دۇئا قىلىپ بىر نەرسە تىلەش، مەدھەت سوراش، ئۇنىڭ قەبرىسى ئەتراپىدا ئاللاھقىلا قىلىنىدىغان ئىبادەتلەر تۈرىگە كىرىدىغان ھەرقانداق بىر ئەمەلنى قىلىش (مەسىلەن، قەبرىسىنى تاۋاپ قىلىش، قەبرىسىگە رۈكۈ ۋە سەجدە قىلىشتەك) ۋە ئۇنىڭ ئىسمى بىلەن مال بوغۇزلاش قاتارلىق ئىبادەتلەرنىڭ ھەرقانداق بىر تۈرىنى ئۇنىڭغا قارىتىپ ئىجرا قىلىش قەتئىي دۇرۇس ئەمەس، بەلكى ئېغىر خاتالىق ۋە شېرىكتۇر. چۈنكى، ئىبادەتنىڭ ھەرقانداق بىر تۈرىنى، ھەرقانداق شارائىتتا ئاللاھنىڭ غەيرىيگە قارىتىپ قىلىش ـ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك ھېسابلىنىدۇ. ھالبۇكى، پۈتۈن پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋەزىپىسى ئەنە شۇ شېرىكتىن توسۇش ۋە ئىبادەتنىڭ ھەممىسىنى پەقەت بىر ئاللاھقىلا قارىتىپ قىلىشقا چاقىرىشتىن ئىبارەتتۇر.

پەيغەمبەرلەرنىڭ بۇ ھەقتىكى نەھيى - مۇنكەر (توسقانلىرى) ۋە ئەمىر - پەرمانلىرىغا بويسۇنماسلىق بىر كۇفرىلىق بولسا، ئاللاھنىڭ ھەققى بولغان ئىبادەتلەردىن بىرەرىنى پەيغەمبەرگە قارىتىپ قىلىش چوڭ شېرىك ۋە ئوچۇق كۇفرىلىقتۇر. بۇ ئەمەلىيەتتە پەيغەمبەرگە قىلىنغان ئەڭ چوڭ ئاھانەت ۋە ھاقارەت بولۇپ، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكەن ئازغۇن ناسارالارنىڭ قىلمىشىدۇر.

12> مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ھۆرمەتسىزلىك قىلىش، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىك ھەققىنى جايىدا ئادا قىلماسلىق، ئۇنىڭغا مۇھەببەت قىلماسلىق، مەسخىرە قىلىش، كۆزگە ئىلماسلىق، ھەرقانداق

---

(1) بۇخارى توپلىغان.

بىر ئۇسۇل - ۋاستە بىلەن كەمستىش، تىللاش، ھاقارەتلەش ۋە ئۇنىڭ ھەققىدە ناچار ئىللەتكە ياتىدىغان سۆز - ھەرىكەتلەرنى قىلىش – قەتئىي ئازغۇنلۇق ۋە ئوچۇق كۇفرىلىقتۇر.

ئەنە شۇنداق، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەققىنى ئادا قىلماسلىق، ئەمىر - پەرمانلىرىغا بويسۇنماسلىق، پەيغەمبەرلەرگە تۇرلۇك ھاقارەت ۋە ئەزىيەتلەرنى يەتكۈزۈش – ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغان تۈزكور يەھۇدىيلارنىڭ قىلمىشلىرىدىندۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئاندا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ إِن نَّعْفُ عَن طَائِفَةٍ مِّنكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾﴾ «(ئى مۇھەممەد!) ئەگەر سەن ئۇلاردىن (نېمە ئۈچۈن مەسخىرە قىلغانلىقىنى) سورىساڭ، ئۇلار: <بىز پەقەت ئىچ پوشۇقى قىلىپ ئويۇنداپ دەپ قويغانتۇق> دەيدۇ. (بۇ مۇناپىقلارغا): <سىلەر ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى (يەنى كىتابىنى) ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى مەسخىرە قىلدىڭلارمۇ؟> دېگىن [65]. سىلەر (يالغان قەسەم ئىچىپ) ئۆزىرە ئېيتماڭلار، سىلەر ئىمان ئېيتقىنىڭلاردىن كېيىن (مەسخىرە قىلىش بىلەن) كاپىر بولدۇڭلار. سىلەردىن بىر گۇرۇھنى (راست تەۋبە قىلغانلىقى ئۈچۈن) ئەپۇ قىلساقمۇ، يەنە بىر گۇرۇھنى گۇناھكار بولغانلىقى (يەنى مۇناپىقلىقىنى داۋاملاشتۇرغانلىقى) ئۈچۈن جازالايمىز [66]»[1].

◆ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشنىڭ ئۇسۇللىرى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەن بولۇش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ سۇننەتلىرىنى ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشىشنىڭ يوللىرىنى بىلىش لازىم.

بىرىنچى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۇننەتلىرى ئۇچ تۈرلۈك بولىدۇ:

(1) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دېگەن سۆزلىرى (قەۋلىي سۇننەت).

(2) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قىلغان ئىش - ئەمەللىرى (پېئىلىي سۇننەت).

(3) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەستىقى (تەقرىرىي سۇننەت) – يەنى باشقىلار قىلغان بىرەر ئىشنىڭ توغرا بولغانلىقىنى بىلدۈرۈشى ياكى سۆكۈت قىلىش ئارقىلىق، توغرا ئىكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىشى.

بۇلارنىڭ ھەر بىرى شەرئىەت ھۆكۈملىرىدە مۇھىم ئورۇنغا ئىگە بولۇپ، ئاساسىي مەنبە ھېسابلىنىدۇ.

ئىككىنچى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشنىڭ پىرىنسىپلىرى

(1) سۈرە تەۋبە، 65-، 66- ئايەتلەر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش ئۈچۈن، ئىبادەت تۈۋەندىكى ئالتە تۈرلۈك جەھەتتە ئۇ زاتنىڭ كۆرسەتمىسىگە ئۇيغۇن كېلىشى كېرەك. ئەگەر بۇ ئالتە نۇقتىنىڭ بىرىدە خىلاپلىق قىلىنسا، ئۇ ئەمەل بىدئەت ھېسابلىنىدۇ ۋە قوبۇل قىلىنمايدۇ.

(1) كەيپىياتتا (شەكىلدە) ئەگىشىش.

بۇ – ئىبادەتنىڭ قانداق بولۇشى، ئۈسۈلى ۋە شەكلىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ھەرقانداق بىر ئەمەل - ئىبادەتنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قانداق شەكىلدە كۆرسەتكەن ياكى ئەمەل قىلغان بولسا، شۇ بويىچە ئادا قىلىش لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ سۈپىتىدە مۇنداق دېگەن: «صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي» «مېنىڭ نامازىمغا ئوقۇغىنىمنى كۆرگىنىڭلاردەك نامازنى ئوقۇڭلار».[1]

شۇنىڭ ئۈچۈن، نامازنى باشقا شەكىلدە ئادا قىلىشقا بولمايدۇ. ئەگەر تاھارەت ۋە نامازنىڭ شەكلىنى ئۆزگەرتىۋەتسەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىگە ئەگەشكەنلىك بولماستىن، بەلكى بىدئەت پەيدا قىلغان بولىمىز. مەسىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۈمە نامىزىنى باشقا نامازلاردىن پەرقلىق ھالدا، ئالدىدا خۇتبە ئوقۇپ، دەۋەت - تەبلىغ قىلغاندىن كېيىن ئوقۇغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھازىرمۇ شۇنداق ئوقۇلىدۇ.

(2) ساندا ئەگىشىش.

بۇ – ئىبادەتنىڭ سانى ۋە مىقدارى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆرسەتكەن ئۆلچەم بويىچە بولۇشى كېرەكلىكىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بامدات نامىزىنىڭ سۈننىتى ۋە پەرزىنىڭ ھەر ئىككىسىنى پەقەت ئىككى ركەئەتتىنلا ئوقۇغان. شۇنىڭدەك، جۈمە نامىزىنىڭ پەرزىنىمۇ پەقەت 2 ركەئەت ئوقۇغان بولۇپ، جۈمە نامىزىدىن كېيىن 2 ركەئەت ياكى 4 ركەئەت جۈمەنىڭ سۈننىتى بار. قايسىسىنى ئوقۇسا، جۈمە نامىزىنىڭ سۈننىتى ئادا بولىدۇ. ئەمما، «جۈمەنىڭ سۈننىتى» دەپ نىيەت قىلىپ تۇرۇپ، تۆت ركەئەتتىن ئارتۇق ئوقۇشنىڭ ھېچقانداق بىر دەلىلى يوق بولۇپ، بىدئەت ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئارقىدىن «ئېھتىيات پېشىن نامىزى» دەپ يەنە ئايرىم نامىز ئوقۇش تېخىمۇ چوڭ خاتالىق ۋە بىدئەتتۇر. چۈنكى، ئېھتىيات پېشىن نامىزى ئوقۇيدىغانلارنىڭ دەۋاسى: «مەلۇم شەرتلەر تولۇق بولمىغانلىقتىن ئوقۇغان جۈمە نامىزىمىز قوبۇل بولماي قالسا، بۇ ئوقۇغان ئېھتىيات پېشىن قوبۇل بولار» دېگەندىن ئىبارەتتۇر. بۇ يەردىكى خاتالىقلار شۇكى:

---

(1) بۇخارى توپلىغان.

1> ئوقۇغان جۈمە نامىزىنى شەك بىلەن ئادا قىلغانلىق بولىدۇ. شەك بىلەن ئادا قىلىنغان ھېچقانداق بىر ئەمەل ئىبادەت قاتارىدا قوبۇل قىلىنمايدۇ.

2> ئاللاھ بۇيرۇغانىنى ئادا قىلىشنىڭ ئورنىغا، ئورۇنسىز ۋەھىمە بىلەن سۈننەتتە يوق نەرسىنى پەيدا قىلغانلىق بولىدۇ.

(3) ماكاندا ئەگىشىش.

بۇ – ھەربىر ئىبادەتنى بەلگىلەنگەن ئورۇندا ئادا قىلىش لازىملىقىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەلۇم بىر ئىبادەتنى مەلۇم بىر يەردە ئادا قىلىشنى كۆرسەتكەن بولسا، شۇ ئىبادەتنى دەل شۇ كۆرسەتكەن يەردە ئادا قىلىش لازىم. مەسىلەن، ئېتىكاپ قىلىش مەسجىدتە بولىدۇ، ھەج ۋە تاۋاپ ئىبادىتى پەقەت ھەرەمدە (كەبە ئەتراپىدا) بولىدۇ. ھەجنىڭ ۋۇقۇفى ئەرافاتتا بولىدۇ. ئەگەر باشقا بىر جايدا تاۋاپ قىلىنسا ياكى ئېتىكاپتا ئولتۇرسا، بۇ بىدئەت ھېسابلىنىدۇ.

(4) زاماندا ئەگىشىش.

بۇ – قىلىنىدىغان ۋاقتى بەلگىلەنگەن ئىبادەتلەرنى ئۆز ۋاقتىدا ئادا قىلىش لازىملىقىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، جۈمە نامىزى پەقەت جۈمە كۈنى ئوقۇلىدۇ، پەرز روزا رامىزان ئېيىدا تۇتۇلىدۇ، قۇربان ھېيت نامىزى پەقەت قۇربان ھېيتتا ئوقۇلىدۇ.

شۇنىڭدەك، پىتىر سەدىقىسىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆرسەتكەندەك بۇغداي، گۈرۈچ، ئارپا، خورما ۋە قۇرۇق ئۈزۈم قاتارلىق تۇرلەردىن بىر سا (يەنى تەخمىنەن 3 كىلوگرام) بېرىلىدۇ. بۇنىڭ تۇرى ۋە مىقدارى ئېنىق. بۇنى ئادا قىلىشنىڭ ۋاقتى بولسا، روزا ھېيت كۈنى ھېيت نامىزى ئوقۇلۇشتىن بۇرۇن ئادا قىلىنىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا ۋاقىتتا بېرىلگەن بولسا، (ئالىملارنىڭ كۆچلۈك قارىشىغا ئاساسلانغاندا،) «پىتىر سەدىقىسى» ھېسابلانمايدۇ. پەقەت ئىمام ئەھمەد (رەھمەھۇللاھ): «ئارپا كۈنى شام نامىزىدىن كېيىن تاكى ھېيت نامىزى ئوقۇلغىچە ئادا قىلسا بولىدۇ» دەيدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن پىتىر سەدىقىسىنى ئارپا كۈنى شام نامىزىدىن باشلاپ، تاكى ئەتىسى ھېيت نامىزى ئوقۇلۇپ بولغۇچە بولغان ئارىلىقتا بەرسىمۇ بولىدۇ. ئەمما مۇشۇ بەلگىلەنگەن ۋاقىتنىڭ سىرتىدا بېرىلگەن نەرسە پىتىر سەدىقىسى بولماستىن، ئادەتتىكى سەدىقە بولىدۇ.

(5) سەۋەبتە ئەگىشىش.

بۇ – پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەلۇم سەۋەبكە باغلاپ تۇرۇپ قىلغان ئىبادەت پەقەت شۇ سەۋەب تېپىلغاندىلا قىلىنىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەرنىڭ بىرىڭلار مەسجىدكە كىرسە، ئولتۇرۇشتىن ئىلگىرى يەڭگىل ئىككى رەكئەت

ناماز ئوقۇسۇن». بۇ ھەدىستە يۇقىرىقى ئاممىلارنىڭ بىرنەچچىسى جەملەنگەن: 1. ناماز يەڭگىل ئوقۇلىدۇ (شەكىلدە ئەگىشىش)؛ 2. ئىككى رەكئەت ئوقۇلىدۇ (ساندا ئەگىشىش)؛ 3. پەقەت مەسجىدتە ئوقۇلىدۇ (ماكاندا ئەگىشىش)؛ 4. مەسجىدكە كىرگەنلىك سەۋەبىدىن ئوقۇلىدۇ (سەۋەبتە ئەگىشىش). شۇنىڭدەك، ئاي ياكى كۇن تۇتۇلۇش نامازلىرىمۇ ئاي ياكى كۇن تۇتۇلغانلىق سەۋەبىدىن ئوقۇلىدۇ. كۇن تۇتۇلمىغان ۋاقىتتا «كۇن تۇتۇلۇش نامىزى» ئوقۇش بىدئەتتۇر.

(6) تۇردە ئەگىشىش.

بۇ ــ قىلىنىدىغان ھەربىر ئىبادەتنىڭ تۇرى شەرىئەتكە ئۇيغۇن بولۇشى لازىملىقىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قايسى تۇرلۇك نەرسىدىن، قانچىلىك ئۆشرە - زاكات ۋە سەدىقە بەلگىلىگەن بولسا، شۇ تۇرلەر بويىچە ئادا قىلىنىدۇ.

دېمەك، ئاللاھ رازىلىقىنى كۆزلەپ قىلغان ھەربىر ئەمەلدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا «كەيپىيات (شەكىل)، سان، ماكان، زامان، سەۋەب ۋە تۇر» جەھەتلەردە ئەينەن ئەگەشكەندىلا، ئاندىن سۇنىنەتكە ئۇيغۇن بولىدۇ. ئەگەر بۇلارغا خىلاپلىق قىلىنسا، بىدئەت مەيدانغا كېلىدۇ.

ئۇچىنچى، بىدئەتتىن ساقلىنىش.

بىدئەت ــ دەلىلسىز ھالدا دىن نامىدىن پەيدا قىلىنغان ئىبادەت شەكىللىرىدۇر. بىدئەت پەيدا قىلغۇچىلار ئېغىر گۇناھكار بولىدۇ.

«بىدئەت پەيدا قىلىش» ــ دىننى ئۆزگەرتكەنلىك ۋە دىنغا تۇزىتىش كىرگۈزگەنلىك بولۇپ، ئاللاھ تائالادىن كەلگەن بۇ ئىسلام دىنىنىڭ تۇزىتىش ۋە تولۇقلاشلارغا ھېچقانداق ئېھتىياجى يوقتۇر. چۇنكى، ئاللاھ تائالا بۇ دىننى ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق تولۇق ۋە مۇكەممەل قىلىپ ئىنسانلارنىڭ ئىجرا قىلىشىغا سۇنغان. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ «بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېئىمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىننى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم»[1].

بىدئەتنىڭ شەرىئەتتىكى ھۆكمى مۇتلەق ھارام بولۇپ، ئاقىۋىتى شېرىك ۋە كۇفرىغا يېتەكلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنى ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: «اياكم ومحدثات الأمور، فان كل محدثة بدعة وكل بدعة ضلالة» «دىنىدا يېڭىدىن پەيدا قىلىنغان نەرسىلەردىن ھەزەر قىلىڭلار

(1) سۈرە مائىدە، 3- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(يىراق قېچىڭلار). چۈنكى (ئىبادەت شەكلىدە) يېڭىدىن پەيدا قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بىدئەتتۇر، ھەممە بىدئەت ئازغۇنلۇقتۇر»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «ان أصدق الحديث كتاب الله وأحسن الهدي هدي محمد,وشر الأمور محدثاتها,وكل محدثة بدعة, وكل بدعة ضلالة, وكل ضلالة في النار» «سۆزنىڭ ئەڭ راستى (توغرىسى) ئاللاھنىڭ كىتابىدۇر، ئەڭ گۈزەل يول مۇھەممەدنىڭ يولىدۇر. ئىشلارنىڭ ئەڭ يامىنى (دەللىل-پاكىتسىز) يېڭى پەيدا بولغان ئىشتۇر. ھەممە يېڭى پەيدا قىلىنغان ئىش بىدئەتتۇر، بىدئەتنىڭ ھەممىسى ئازغۇنلۇقتۇر ۋە پۈتۈن ئازغۇنلۇقنىڭ جايى دوزاختۇر»[2].

دىندا پەيدا قىلىنغان ھەرقانداق بىدئەت ئىشلار قەتئىي رەت قىلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «من أحدث في أمرنا هذا ما ليس منه فهو ردٌّ» «كىمكى بىزنىڭ بۇ دىن ئىشىمىزدا ئەسلى ئۇنىڭدىن بولمىغان بىر نەرسىنى پەيدا قىلىدىكەن، ئۇ رەت قىلىنىدۇ»[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «من عمل عملا ليس عليه أمرنا فهو ردٌّ» «كىمكى بىزنىڭ ئىشىمىزدا بولمىغان بىر ئىشنى قىلىدىكەن، ئۇ رەت قىلىنىدۇ»[4].

(بىدئەت ھەققىدە كېيىنكى مەزمۇنلىرىمىزدا يەنە ئايرىم توختىلىمىز، ئىنشائاللاھ.)

◆ خۇلاسە

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بولغان ئىمان – ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى تەستىقلاش، بىلىش، تونۇش، ئېتىراپ قىلىش، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش ۋە ئۇ ئېلىپ كەلگەن شەرىئەتكە بويسۇنۇش بىلەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. ئۇنىڭ بىرەر سۈننىتىنى بولسىمۇ ئىنكار قىلىش، يوققا چىقىرىش، مەسخىرە قىلىش ۋە باشقىلارنى سۈننەتكە ئەمەل قىلىشتىن توسۇش بىلەن ئۇنىڭغا بولغان ئىمان بۇزۇلۇپ كېتىدۇ-دە، ئىنسان ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرگەن مۇئمىن بولالمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «لا يؤمن أحدكم حتى يكون هواه تبعًا لما جئت به» «سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ ئارزۇ-خاھىشى مەن ئېلىپ كەلگەن شەرىئەتكە ئەگەشمىگۈچە، ئۇ مۇئمىن بولالمايدۇ»[5].

---

(1) ئەبۇ داۋۇد، ئەھمەد ۋە مۇسلىم تۇپلىغان، سەھىھ ھەدىس.

(2) ئىمام نەسائى تۇپلىغان، ھەسەن ھەدىس.

(3) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس.

(4) مۇسلىم تۇپلىغان.

(5) ئىبنى ئەبى ئاسىم، خەتىب ۋە بەيھەقىيلەر تۇپلىغان، سەھىھ ھەدىس.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرى قۇرئاندا قىسقىچە ھالەتتە: ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش ۋە بويسۇنۇش، ئۇنى سۆيۈش، قوللاپ-قۇۋۋەتلەش، ھۆرمەت قىلىش، ئۇنىڭغا ياردەم بېرىش، ئۇنىڭغا ھۆكۈم قىلدۇرۇش ۋە ھۆكمىگە رازى بولۇش، ئۇنىڭغا تەسلىم بولۇش (يەنى ھۆكۈملىرىنى تولۇق قوبۇل قىلىش)، ئۇنىڭغا ئەگىشىش، ئۇنىڭغا دۇرۇد-سالاملارنى يوللاش، ئۇنى ھەممە نەرسىسىدىن ئالىي بىلىش ۋە ئاردا يۈز بەرگەن دەتالاشلاردا ئۇنىڭغا مۇراجىئەت قىلىش قاتارلىقلار ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. شۇنداقلا، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىشنىڭ ئاللاھقا ئىتائەت قىلغانلىق، ئۇنىڭغا بەيئەت قىلىشنىڭ (سۆز بېرىشنىڭ) ئاللاھقا بەيئەت قىلغانلىق ھەمدە ئۇنىڭغا ئەگىشىشنىڭ ئاللاھنى سۆيگەنلىك بولىدىغانلىقى ئوچۇق بايان قىلىنغان. ھەتتا، ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلىشنىڭ ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغانلىق بولىدىغانلىقىمۇ قۇرئاندا تەكرار-تەكرار زىكىر قىلىنغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بويسۇنۇش پەرز، ئاسىيلىق قىلىش ئازغۇنلۇقتۇر. ئۇنىڭ سۈننەتلىرىنى ئىنكار ياكى مەسخىرە قىلىش كۇفرىلىقتۇر، شۇنداقلا ئۇنىڭ ھەدىسلىرىنى ئىنكار قىلىش ئەڭ چوڭ ئاسىيلىق ۋە دىننى ئىنكار قىلغانلىقتۇر.

ئاللاھ تائالا بىزنى ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ھەقىقىي ئىمان كەلتۈرگۈچىلەر قاتارىدىن قىلسۇن، ئامىن.

وَصَلَّى اللَّهُ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ عَلَى عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ.

5. ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈش

ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈش – بۇ دۇنيادىكى ھايات ئاخىرلىشىپ، يەنە بىر دۇنيا ھاياتىنىڭ باشلىنىدىغانلىقىغا جەزمىيەت بىلەن ئىشىنىپ، ئېتىقاد قىلىش ۋە شۇ ئىشەنچ-ئېتىقادقا مۇناسىپ ئەمەل قىلىش دېمەكتۇر.

ئۇ دۇنيادىكى ھاياتلىق – ئۆلۈم بىلەن باشلانغاندىن كېيىن داۋاملىشىدىغان نىھايەتسىز (مەڭگۈلۈك) ھاياتتۇر. ئۇ دۇنيادىكى ھاياتلىق ئەمەل-ئىبادەت قىلىنىدىغان ھاياتلىق ئەمەس، بەلكى بۇ دۇنيادا قىلغان ئەمەل-ئىبادەت، قىلمىشلارنىڭ نەتىجىسىنى، يەنى مۇكاپاتى ياكى جازاسىنى كۆرىدىغان ھاياتتۇر. ئۇ دۇنيادىكى ھاياتلىق – بۇ دۇنيادا ئاللاھ تائالا بەرگەن قىسقا ۋە قىممەتلىك ھاياتنى ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە ئۇيغۇن ھالدا، ئاللاھ رازى بولىدىغان ئىشلارغا سەرپ قىلغانلار ئۈچۈن ئاللاھنىڭ نازۇنېمەتلىك جەننەتلىرىدە رىيازەتسىز ھۇزۇرلىنىدىغان، ئاللاھ تائالانىڭ جامالىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولىدىغان، پۈتمەس-تۈگىمەس راھەت-پاراغەت ۋە بەخت-سائادەت بىلەن بېزەلگەن ھاياتلىقتۇر. شۇنداقلا، ئۇ دۇنيادىكى ھاياتلىق – بۇ قىسقا ۋە پانىي دۇنيادا ئاللاھ بەرگەن ئامانەتلەرنى (يەنى ھاياتنى، ئەقلىنى، كۈچىنى ۋە مال-دۇنياسىنى) ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىشقا ۋە تۈزكورلۇق قىلىشقا سەرپ قىلغانلار، نەپسى - خاھىشىغا ئالدىنىپ ياربماس، يامان ئىشلارنى قىلغانلار ۋە تەۋبە قىلماي ئۆلگەنلەر ئۈچۈن دوزاختا ئېغىلغۇ بولۇپ كۆيىدىغان ھاياتلىقتۇر.

ئەنە شۇ ئاخىرەت ھاياتىغا ئىمان كەلتۈرۈش مۇئمىن بولۇشنىڭ ئاساسىي شەرتلىرىدىن بىرىدۇر. بەلكى، ئاللاھ تائالاغا ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈش – ئىمانىنىڭ ئاساسىي مېتودى (يېلتىزى)دۇر. شۇڭىمۇ، مەككىدە 13 يىل جەريانىدا نازىل بولغان ئايەتلەر ئاساسلىقى «ئاللاھقا ۋە ئاخىرەتكە» ئىمان كەلتۈرۈشنى ئاساس قىلىپ نازىل بولغان. ھەقىقەتەنمۇ، ئىنسان ئەگەر ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى؛ ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈش ئارقىلىق، نەگە بارىدىغانلىقىنى بىلسە، بۇ ئىككىسى ئارىسىدىكى قىسقا ھاياتىدا نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى توغرا تالليالايدۇ. بۇگۈنكى ئەمەلىيەتتە ئاللاھقا ئىمانى بار ئىنسانلاردىن ئاخىرەتكە بولغان ئىمانىنىڭ يېتەرسىزلىكى تۈپەيلى، ياخشى ئىش قىلىش كويىدا يۈرگەنلەرمۇ بىلىپ تۇرۇپ خاتالىق ئۆتكۈزۈشكە جۈرئەت قىلىۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈش ھەققىدە تەپسىلىيرەك توختىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرگەن بولۇش ئۈچۈن، تۆۋەندىكى

بىرنەچچە ماددىلارنى ئۆگىنىپ، ئۇلارغا ئىشىنىش، ئېتىقاد قىلىش ۋە مۇناسىپ ئەمەل قىلىش شەرتتۇر:

1. ئاخىرەت دېگەندە، قىيامەت كۈنى ۋە ئۇ كۈننىڭ ئالدى - كەينىدە يۈز بېرىدىغان ئەھۋاللارنىڭ ھەممىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئۇ كۈننىڭ بولىدىغانلىقى سىزنىڭ ھازىر نەپەس ئېلىۋاتقانلىقىڭىز ھەقىقەت بولغىنىدەك ھەقىقەتتۇر ۋە جەزمەندۇر. شۇنداقلا، ئۇ كۈننىڭ چوقۇم بولىدىغانلىقىغا ئىمان كەلتۈرۈش پەرزدۇر ۋە مۇئمىن بولۇشنىڭ بىر شەرتىدۇر. ئۇ كۈننىڭ جەزمەن بولىدىغانلىقىنىڭ قىسقىچە دەلىللىرى:

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ ۖ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾﴾ «بىز ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنى پەقەت ھەق ئاساسىدىلا ياراتتۇق. قىيامەتنىڭ بولۇشى ھەقىقەتەن جەزمەندۇر. (ئى مۇھەممەد! نادانلار بىلەن تەڭ بولمىغىن، ئۇلارغا) چىرايلىق مۇئامىلىدە بولغىن»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۗ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾﴾ «ئاللاھتىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر. ئاللاھ شەكسىز بولىدىغان قىيامەت كۈنىدە سىلەرنى (ھېساب ئېلىش ئۈچۈن مەھشەرگاھقا) جەزمەن يىغىدۇ. سۆزىدە ئاللاھتىنمۇ راستچىل كىم بار؟ (يەنى سۆزىدە، ۋەدىسىدە ئاللاھتىنمۇ سادىقراق بىرەرسى يوقتۇر)»[2].

ئاللاھ تائالا ئىمان كەلتۈرۈش ۋە مۇئمىنلەرنى سۈپەتلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ «لېكىن، ياخشىلىق (يەنى ھەقىقىي ئىمان) ـ ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ... ئىمان كەلتۈرگەن كىشىنىڭ (ئىمانىدۇر)»[3].

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ) نەقىل قىلغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئىمان ھەققىدە سورالغاندا، ئۇ مۇنداق دېگەن: «الايمان أن تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر وتؤمن بالقدر خيره وشره» «ئىمان دېگەن: ئاللاھقا، پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا، پەيغەمبەرلىرىگە ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈشۈڭ، شۇنداقلا ياخشى-يامان تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈشۈڭدۇر»[4].

ئىمان ساھىبى بولۇش ئۈچۈن بۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئىمان كەلتۈرۈش، جۇملىدىن ئاخىرەت

---

(1) سۈرە ھىجر، 85- ئايەت.

(2) سۈرە نىسا، 87- ئايەت.

(3) سۈرە بەقەرە، 177- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) مۇسلىم توپلىغان.

كۇننىڭ جەزمەن بولىدىغانلىقىغىمۇ ئىمان كەلتۈرۈش شەرتتۇر. ﴿يَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلسَّاعَةِ أَيَّانَ مُرۡسَىٰهَاۖ قُلۡ إِنَّمَا عِلۡمُهَا عِندَ رَبِّيۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقۡتِهَآ إِلَّا هُوَۚ ثَقُلَتۡ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ لَا تَأۡتِيكُمۡ إِلَّا بَغۡتَةٗۗ يَسۡـَٔلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنۡهَاۖ قُلۡ إِنَّمَا عِلۡمُهَا عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ١٨٧﴾ «(ئى مۇھەممەد!) ئۇلار سەندىن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ، ئېيتقىنكى: <ئۇنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى پەقەت پەرۋەردىگارىم (ئاللاھ) بىلىدۇ، ئۇنى پەقەت ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقىتتا مەيدانغا چىقىرىدۇ. قىيامەت ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ (ئەھلىگە) ئېغىر (ۋەقەدۇر). ئۇ سىلەرگە تۇيۇقسىز كېلىدۇ>. گويا سەن قىيامەت بىلەن ناھايىتى تونۇشتەك، ئۇنى سەندىن سورىشىدۇ. ئېيتقىنكى: <ئۇنىڭ ۋاقتىنى پەقەت ئاللاھ بىلىدۇ، لېكىن كۆپلىرىنىڭ تولىسى ئۇنىڭ ۋاقتىنىڭ مەخپىي بولۇشىدىكى سەۋەبنى) بىلمەيدۇ>»[1].

2. قىيامەت كۇننىڭ قاچان بولىدىغانلىقىدىن ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمنىڭ خەۋىرى يوقتۇر، بۇ پەقەت ئاللاھنىڭ ئۆزىگىلا خاس بولغان سىردۇر.

ئەمما قىيامەتنىڭ ئالدىدا يۈز بېرىدىغان بىر يۇرۇش ھەقىقەتلەر ۋە ئالامەتلەر بار بولۇپ، بۇلارنىڭ چوقۇم يۈز بېرىدىغانلىقىدىن قۇرئان ۋە سۇننەتتە ئالدىنئالا خەۋەر بېرىلگەن. ئۇلارنى ئالىملار كىچىك ۋە چوڭ ئالامەتلەر دەپ ئىككىگە بۆلۈپ تەرىپلىگەن بولۇپ، ئۇلار:

(1) كىچىك ئالامەتلەر

كىچىك ئالامەتلەر قىيامەتنىڭ يېقىنلاشقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە يۈز بەرگەنلىرىمۇ بار، تېخى يۈز بەرمىگەنلىرىمۇ بار. مەسىلەن، ئاخىرقى زامان پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋەتىلىشى، ئامانەتلەرگە خىيانەت قىلىنىشى، ئىشلارنىڭ ئۆز ئەھلىگە تاپشۇرۇلماسلىقى، مەسجىدلەرنىڭ بېزىلىشى، مەسجىد بېزەشتە بەسلىشىش، يالاڭ ئاياق پادىچىلارنىڭ چوڭ ئىمارەتلەرنى بىنا قىلىشى، ۋاقىتنىڭ تېز ئۆتۈشى، ئىشسىزلىق يۈز بېرىشى، ھەر تۈرلۈك پىتنىلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشى، ئادەم ئۆلتۈرۈش، زىنا ۋە گۇناھ-مەئسىيەتلەرنىڭ كۆپىيىپ كېتىشى، يەھۇدىيلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىش ۋە باشقىلار...

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە قىيامەتنىڭ يېقىنلاشقانلىقىنى خەۋەر قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ ١﴾ «قىيامەت يېقىنلاشتى ۋە ئاي يېرىلدى»[2].

(2) چوڭ ئالامەتلەر

(1) سۈرە ئەئراف، 187- ئايەت.

(2) سۈرە قەمەر، 1- ئايەت.

قىيامەت بولۇشنىڭ ئالدىدا چوقۇم يۈز بېرىدىغان 10 چوڭ ھەقىقىي ھادىسە بار بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

ئىمام مەھدىينىڭ چىقىشى؛ دەججالنىڭ چىقىشى؛ ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئادىل ھاكىم بولغان ھالدا ئاسماندىن چۈشۈپ، كىرىست بەلگىلىرىنى سۇندۇرۇپ تاشلىشى، دەججالنى ۋە توڭگۇزلارنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىشى، جىزىيەنى (ئىنسانلار ئارىسىدىكى ھەر خىل تۆلەملەرنى) ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئىسلام شەرىئىتى بىلەن ھۆكۈم قىلىشى؛ يەجۈج - مەجۈجلەرنىڭ مەيدانغا كېلىپ، ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسى بىلەن ھالاك بولۇشى؛ شەرقتە، غەربتە ۋە ئەرەب يېرىم ئارىلىدا بولۇپ، 3 قېتىم يەر يۈتۈپ كېتىش ھادىسىسىنىڭ يۈز بېرىشى؛ جاھاننى قاپلاپ كېتىدىغان ئىنتايىن دەھشەتلىك تۈمانىنىڭ كۆرۈلۈشى؛ «دابباتۇل ئەرز» (زېمىن ھايۋىنى) نامىلىق بىر جانلىقنىڭ ھەرەم زېمىنىدا مەيدانغا كېلىپ ئىنسانلارغا سۆزلىشى؛ قۇرئاننىڭ زېمىندىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىشى؛ كۈننىڭ مەغرىبتىن (غەربتىن) چىقىشى ۋە (جەنۇبىي يەمەننىڭ مەركىزى) ئەدەندىن ئىنتايىن چوڭ بىر ئوت چىقىپ، ئىنسانلارنى شام تەرەپكە ھەيدىشى قاتارلىقلار.

ھۇزەيفە ئىبنى ئۇسەيد ئەلغىفارى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: بىز سۆھبەتلىشىپ ئولتۇراتتۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چىقىپ:

ـ نېمە توغرىلىق سۆزلىشىۋاتىسىلەر؟ ـ دېدى. ساھابىلەر:

ـ قىيامەتنى ئەسلىشىۋاتىمىز، ـ دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

ـ قىيامەت بولۇشنىڭ ئالدىدا ئون ئالامەت يۈز بەرمەي تۇرۇپ، ھەرگىزمۇ قىيامەت بولمايدۇ، ـ دېدى. ئاندىن دەججال ۋە كېيىن ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ چۈشۈشى، يەجۈج ۋە مەجۈج، زېمىن ھايۋىنى، تۈمان، كۈننىڭ مەغرىبتىن چىقىشى، شەرقتە، غەربتە ۋە ئەرەب يېرىم ئارىلىدا بولۇپ، ئۈچ قېتىم يەر يۈتۈپ كېتىش ھادىسىسىنىڭ يۈز بېرىشى، ئاخىردا يەمەندىن ئوت چىقىپ، ئىنسانلارنى مەھشەرگە ھەيدەيدىغانلىقىنى بايان قىلدى.[1]

باشقا بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىيامەت يېقىنلاشقاندا مەھدىي چىقىدىغانلىقى ھەققىدە خەۋەر بەرگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەۋەر بەرگىنىدەك، ئىمام مەھدىينىڭ چىقىشى ھەقتۇر. (شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىييە قاتارلىق پۈتۈن مۇتەۋەر ئالىملار بۇ ھەقتىكى ھەدىسلەرنىڭ سەھىلىكىگە ئىتتىپاقتا كەلگەن.) ئەمما مەھدىينىڭ چىقىشىنى كۆتۈپ، قىلىشقا تېگىشلىك

(1) مۇسلىم ۋە ھاكىم توپلىغان.

بىرەر مەجبۇرىيەتنى تەرك ئېتىشكە قەتئىي بولمايدۇ. ئۇنىڭ چىقىشىنى مەخسۇس كۈتمىگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ چىققان ۋاقىتتا ئىمانى بار مۇئمىنلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئەگىشىدۇ.

بۇ ئالامەتلەر باشلانسا، باشقا ئالامەتلەرمۇ ئارقا-ئارقىدىن يۇز بېرىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن قىيامەت بولىدىغانلىقى ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان.

بۇلار، بۇ دۇنيا ئاخىرلىشىپ ئۇ دۇنيا باشلىنىشنىڭ ئالدىدا يۇز بېرىدىغان ئالامەتلەردۇر. ئەمما، ئىنسانىنىڭ شەخسىيىتىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ھەر بىر ئىنسان ئۆچۈن ئۆلۈم سەكراتى (جان چىقىش باسقۇچى) سەۋەبلىك بۇ دۇنيا ئاخىرلىشىپ، ئۆلۈم سەۋەبلىك ئۇ دۇنيا باشلىنىپ كېتىدۇ.

قىيامەت كۈنى دېگەندە، ئىنسانلارنىڭ دۇنيادا قىلغان قىلمىشلىرىدىن رەببىنىڭ ئالدىدا تىك تۇرۇپ ھېساب بېرىشى ۋە نەتىجىسىنى كۆرۈشى ئۆچۈن، قەبرىلىرىدىن چىقىرىلىپ، مەھشەر مەيدانىغا توپلىنىدىغان كۈندۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۚ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾﴾ «(ئى مۇھەممەد) ئۇلارنى مەيلىگە قويۇۋەتكىن، تاكى ئۇلار ۋەدە قىلىنغان كۈنگە ئۇچراشقانغا قەدەر (باتىلغا) چۆمسۇن، ئويىنىسۇن [42]. ئۇ كۈندە ئۇلار قەبرىلىرىدىن چىقىپ، خۇددى تىكلەپ قويغان بۇتلىرىغا قاراپ يۈگۈرگەندەك (مەھشەرگاھقا) يۈگۈرىدۇ [43]. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئالاقزەدە بولۇپ (ئاللاھتىن قورقىقانلىقتىن) يۇقىرى قارىيالمايدۇ، ئۇلارنى خورلۇق ئورىۋالىدۇ. ئەنە شۇ ئۇلارغا ۋەدە قىلىنغان كۈندۇر [44]»[1].

قىيامەت بولىدىغان كۈن قۇرئاندا بىرنەچچە خىل ئىسىملار بىلەن ئاتالغان بولۇپ، ئۇلار: يَوْمُ الْقِيَامَةِ (قىيامەت كۈنى)، الْقَارِعَةُ (چۆچۈتكۈچى ئاۋاز)، يَوْمُ الْحِسَابِ (ھېساب كۈنى)، يَوْمُ الدِّينِ (جازا - مۇكاپات كۈنى)، الطَّامَّةُ (چوڭ پالاكەت كۈنى)، الْوَاقِعَةُ (كەسكىن يۇز بەرگۈچى كۈن)، الْحَاقَّةُ (ھەقىقىي مەيدانغا كېلىدىغان كۈن)، الْغَاشِيَةُ (پۈتۈن جاھاننى قاپلاپ كەتكۈچى كۈن)... قاتارلىقلاردۇر.

ئىبنى ھەجەر (رەھىمەھۇللاھ) ئۆزىنىڭ «فەتھۇل بارى» ناملىق كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ: «قۇرتۇبىنىڭ <التذكرة بأحوال الموتى وأمور الآخرة> (ئۆلۈم ئەھۋاللىرى ۋە ئاخىرەت ئىشلىرىنى خاتىرلىتىش) دېگەن ئەسىرىدە، قىيامەتنىڭ 80 گە يېقىن ئىسمى كىتاب ۋە سۇننەت ئاساسىدا بايان قىلىنغان».

3. ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈش: ئومۇمىي ئىمان كەلتۈرۈش ۋە تەپسىلىي ئىمان كەلتۈرۈش دەپ

(1) سۈرە مەئارىج، 42- ئايەتتىن 44- ئايەتكىچە.

ئىككى قىسىم بولىدۇ.

ئومۇمىي ئىمان كەلتۈرۈش دېگىنىمىز، بۇ دۇنيا چوقۇم تۈگەپ، مەڭگۈلۈك تۈگىمەيدىغان ئۇ دۇنياغا بارغاندىن كېيىن، بۇ دۇنيادىكى قىلمىشلارنىڭ ئاللاھ ئالدىدا ھېسابىنى بېرىش ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسىنى كۆرۈش كۈنىنىڭ جەزمەن بولىدىغانلىقىغا قۇرئان ۋە سۈننەتتە بايان قىلىنغاندەك شەكسىز ئىشىنىش، ئېتىقاد قىلىش ۋە ئۇنىڭغا لايىق ئەمەل قىلىش دېمەكتۇر.

تەپسىلىي ئىمان كەلتۈرۈش دېگىنىمىز، بۇ دۇنيادىكى قىلمىشلارنىڭ ھېسابىنى بېرىش ئۈچۈن، ئىختىياردىن مەھرۇم ھالدا ئاللاھ ئالدىدا تۇرىدىغان كۈنگە ۋە ئۇ كۈننىڭ ئالدى - كەينىدە يۈز بېرىدىغان ئەھۋاللارغا قۇرئان ۋە سۈننەتتە تونۇشتۇرۇلغان بويىچە ئەينەن، بىر - بىرلەپ ئىمان كەلتۈرۈش دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَا ۚ إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾﴾ «ئۇ كۈندە ئاسمانىنى (پۈتۈكچى) خەت يېزىلغان قەغەزنى يۆگىگەندەك يۆگەيمىز. مەخلۇقاتلارنى دەسلەپتە قانداق يارىتقان بولساق، شۇ ھالىتىدە ئەسلىگە قايتۇرىمىز. (بۇ) بىز ئۈستىمىزگە ئالغان ۋەدىدۇر، (ئۇنى) چوقۇم ئىشقا ئاشۇرىمىز»[1].

ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈش ــ قايتا تىرىلىش، ھېساب بېرىش ۋە نەتىجىسىنى كۆرۈشتىن ئىبارەت ئۈچ ئاساسىي باسقۇچنىڭ ئالدى - كەينىدە يۈز بېرىدىغان ئەھۋاللارغا تەپسىلىي ئىمان كەلتۈرۈشنى تەلەپ قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، تۆۋەندە بىز ئۇ ئەھۋاللار بىلەن تەپسىلىي تونۇشۇپ چىقىمىز.

◆ ئىنسان ئۈچۈن ئاخىرەتنىڭ باشلىنىشى

1. سەكراتۇل مەۋت (جان ئاچچىقى).

بۇ «غەمەراتۇل مەۋت» دەپمۇ ئاتىلىدىغان بولۇپ، ئۇ جان چىقىش باسقۇچىدۇر. ھەر بىر ئىنسان بۇ دۇنيادا قىلغان قىلمىشىنىڭ نەتىجىسىنى ئەنە شۇ «سەكراتۇل مەۋت» (جان چىقىش) باسقۇچىدىلا كۆرۈشكە باشلايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمُ ۖ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾﴾ «(ئى مۇھەممەد!) زالىملارنى سەكراتقا چۈشكەن ۋاقىتلىرىدا كۆرسەڭ (ئەلۋەتتە، قورقۇنچلۇق ھالىنى كۆرىسەن). پەرىشتىلەر (يەنى ئازاب پەرىشتىلىرى) قوللىرىنى سوزۇپ: <سىلەر جانلىرىڭلارنى چىقىرىڭلار! سىلەر ئاللاھ توغرىسىدا ھەقسىز سۆزلەرنى قىلغانلىقىڭلار (يەنى ئىپتىرا

(1) سۈرە ئەنبىيا، 104- ئايەت.

قىلغانلىقىڭلار، شېرىك كەلتۈرگەنلىكىڭلار) ۋە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى مەنسىتمىگەنلىكىڭلار ئۈچۈن، بۈگۈن خورلىغۇچى ئازاب بىلەن جازالىنىسىلەر> دەيدۇ»[1].

ھەر بىر ئىنسان چوقۇم ئۆلىدۇ ۋە جان ئاچچىقىنى باشتىن كەچۈرىدۇ: ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾﴾ «ھەر بىر جان ئىگىسى ئۆلۈمنىڭ تەمىنى تېتىغۇچىدۇر، ئاندىن بىز تەرەپكە قايتۇرۇلىسىلەر»[2].

«جان ئاچچىقى»نىڭ ئەڭ يېنىكى ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ۋە ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىپ شەھىد بولغانلارغا بولىدۇ. سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنۇ «جان ئاچچىقى»دىن چىرايى ئۆزگەرگەن بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شەھىدلەرنىڭمۇ پاشا چاققانچىلىك «جان ئاچچىقى» ھېس قىلىدىغانلىقىنى خەۋەر بەرگەن. سەكراتنىڭ چوقۇم بولىدىغانلىقىغا قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە كۆپلىگەن دەلىللەر كەلگەن بولسا، ئەمەلىيەتمۇ سەكراتنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئوچۇق كۆرسەتمەكتە. يەنى بىرەرىنىڭ جېنى چىقىۋاتقاندا شاھىد بولغانلار بۇنى ياخشى بىلىدۇ. سەكراتنىڭ ھەقلىقىگە نەپسى قانائەت قىلمايدىغانلار بولسا، پات يېقىندا سەكراتنىڭ (جان ئاچچىقىنىڭ) تەمىنى چوقۇم ۋە جەزمەن تېتىيدۇ.

ئى مېھرىبان رەببىمىز! زىيادە جان ئاچچىقى چەكمەسلىكىمىز ئۈچۈن، بىزگە سېنىڭ يولۇڭدا جىھاد قىلىپ شەھىد بولۇشنى نېسىپ قىلغايسەن، ئامىن!

2. فىتنەتۇل قەبر (قەبرىدىكى سوئال-سوراق ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسى).

ئىنسان ئۆلۈم بىلەن بۇ پانىي دۇنيادىن ۋىدالاشقاندىن كېيىن، قىيامەت كۈنى بولغۇچە قەبرە ئالىمىدە ــ بۇ دۇنيا ھاياتى بىلەن ئۇ دۇنيادىكى مەڭگۈلۈك ھاياتلىق ئارىسىدىكى «بەرزەخ» (ئۆتكۈنچى) بىر ھاياتتا ياشايدۇ. ھەتتا، دېگىز ياكى بايقۇشلارغا كۆلى سورۇۋېتىلگەنلەرمۇ ۋە يىرتقۇچ ھايۋانلار يەۋەتكەنلەرمۇ ئوخشاشلا بەرزەخ ھاياتىنى باشتىن كەچۈرىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمِن وَرَائِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾﴾ «ئۇلار قايتا تىرىلدۈرۈلگەن كۈنگە قەدەر دۇنيا بىلەن ئاخىرەت ئارىسىدىكى بەرزەختە بولىدۇ»[3]. يەنى، ئۇلار ئەمەل قىلىش ئۈچۈن دۇنياغىمۇ قايتالمايدۇ ۋە نەتىجىسىنى كۆرۈش ئۈچۈن مەھشەرگاھقىمۇ كېتەلمەي، قەبرىدە ئىككى دۇنيا ئارىسىدىكى بەرزەخ (ئۆتكۈنچى) ھاياتىنى داۋاملاشتۇرىدۇ.

---

(1) سۈرە ئەنئام، 93- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئەنكەبۇت، 57- ئايەت.

(3) سۈرە مۇئمىنۇن، 100- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىنسان بۇ قەبرە ئالىمىدىكى ھاياتىدا: سوئال-سوراق قىلىنىش، قىلمىشىغا كۆرە راھەت ياكى ئازاب كۆرۈش ۋە قىيامەت كۈنى ئۇچۇن قايتا تىرىلدۈرۈلۈشتىن ئىبارەت ئۇچ باسقۇچنى باشتىن كەچۈرىدۇ. ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە ئۆلىمالىرى قۇرئان ۋە ھەدىسلەردىكى دەلىللەرگە ئاساسەن، بۇلارنىڭ جەزمەن بولىدىغانلىقىغا ئىتتىپاقتا كەلگەن بولۇپ، بۇنىڭدا شەك-شۈبھىگە ھېچ ئورۇن قالمىغان.

ئىنسان ۋاپات بولغاندىن كېيىن مەيلى زېمىنغا دەپنە قىلىنسۇن ياكى ئوتتا كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتسۇن، ياكى سۇدا غەرق بولۇپ كەتسۇن، ياكى يىرتقۇچ ھايۋانلار يەۋەتسۇن، شەكسىزكى، ئىككى دۇنيا ئارىسىدىكى بۇ بەرزەخ ھاياتلىقىنى باشتىن كەچۈرىدۇ ھەمدە قەبرىدىكى سوئال-سوراق ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسىنى چوقۇم كۆرىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلۡمَوۡتُ قَالَ رَبِّ ٱرۡجِعُونِ ٩٩ لَعَلِّيٓ أَعۡمَلُ صَٰلِحٗا فِيمَا تَرَكۡتُۚ كَلَّآۚ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَاۖ وَمِن وَرَآئِهِم بَرۡزَخٌ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ ١٠٠﴾ «ئۇلارنىڭ (يەنى كاپىرلارنىڭ) بىرىگە ئۆلۈم كەلسە ئېيتىدۇكى: <رەببىم! مېنى (دۇنياغا) قايتۇرغىن [99]. مەن قويۇپ كەلگەن مال - مۈلكۈم بىلەن ياخشىلىق قىلىشىم مۇمكىن>. (ئۇنىڭ دۇنياغا قايتىشى) مۇمكىن ئەمەس، ئۇ چوقۇم شۇ سۆزنى دېگۈچىدۇر. ئۇلار قايتا تىرىلدۈرۈلگەن كۈنگە قەدەر ئۇلارنىڭ ئالدىدا (ئۇلارنى دۇنياغا قايتىشتىن توسىدىغان) بىر توسما (بەرزەخ) بولىدۇ [100]»[1].

ئىنسان قەبرىدىكى بەرزەخ ھاياتىدا چوقۇم كۆرىدىغان ئۇچ تۈرلۈك ئەھۋال بار.

- بىرىنچى، قەبرىدىكى سوئال-سوراق.

بەرائ ئىبنى ئازىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: بەقىيئۇل غەرقەد دېگەن يەردە بىر جىنازىنىڭ بېشىدا ئىدۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېلىپ ئولتۇردى، بىزمۇ ئەتراپىدا خۇددى بېشىمىزغا قۇش قونغاندەك جىم ئولتۇردۇق. ئۇ جىنازىنىڭ قەبرىسى قېزىلمۇاتاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇچ قېتىم: «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ» «قەبرە ئازابىدىن ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھلىق تىلەيمەن!» دەپ، ئاندىن مۇنداق دېدى: «(ئىنسان قەبرىگە قويۇلغاندىن كېيىن) ئۇنىڭ روھى جەسىتىگە قايتۇرۇلىدۇ. ئاندىن ئىككى پەرىشتە كېلىپ، ئۇنى ئولتۇرغۇزۇپ:

ـ رەببىڭ كىم؟ ـ دەيدۇ. ئۇ:

ـ رەببىم ئاللاھ، ـ دەيدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا:

ـ دىنىڭ نېمە؟ ـ دەيدۇ. ئۇ:

(1) سۈرە مۇئمىنۇن، 99-، 100- ئايەتلەر.

ـ دىنىم ئىسلام، ـ دەيدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا:

ـ سىلەرگە ئەۋەتىلگەن ماۋۇ ئادەم كىم؟ ـ دەيدۇ. ئاندىن ئۇ:

ـ ئۇ ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىدۇر، ـ دەيدۇ.

ـ بۇنى نەدىن بىلدىڭ؟ ـ دەيدۇ. ئۇ:

ـ ئاللاھنىڭ كىتابىنى ئوقۇپ، ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈردۇم ۋە تەستىقلىدىم، ـ دەيدۇ.[1]

بۇ ھەدىسلەرنىڭ ئاخىرىدا، يۇقىرىقى سوئاللارغا توغرا جاۋاب بېرەلمىگەن كاپىر ۋە مۇناپىقلارنىڭ ئازابقا دۇچار بولىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. دېمەك، قەبرىدە چوقۇم سوئال-سوراق بولىدۇ.

◆ ئىككىنچى، قەبرىدىكى ئازاب ۋە نېمەت.

ئىنسان قەبرىدىكى سوئال - سوراققا بەرگەن جاۋابىغا قاراپ، يا چەكسىز راھەتكە ئېرىشىدۇ، ياكى قاتتىق ئازاب - ئوقۇبەتكە دۇچار بولىدۇ.

قەبرىدىكى ھاياتتا مۇئمىن كىشى قايتا تىرىلدۈرۈلگىچە نېمەت ئىچىدە ھاياتىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. كاپىرلار بولسا ئازاب - ئوقۇبەت ئىچىدە ياشايدۇ. قەبرىدە نېمەت ياكى ئازاب - ئوقۇبەتنىڭ بولىدىغانلىقى ـ خۇددى ھاياتلىق ۋە ئۆلۈم ھەق بولغىنىدەكلا ھەقتۇر. ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈش پەرزدۇر ۋە ئۇنى ئىنكار قىلىش كۇفرىلىقتۇر. چۈنكى، ئۇنى ئىنكار قىلغۇچى ـ بۇ ھەقتە كەلگەن قۇرئاننىڭ نۇرغۇن ئايەتلىرىنى ۋە نۇرغۇن سەھىھ ھەدىسلەرنى ئىنكار قىلغان بولىدۇ. شەرىئەتتە نۇرغۇن دەلىللەرنى ئەمەس، بەلكى قۇرئاننىڭ بىرلا ئايىتىنى ياكى سەھىھ بولغان بىرلا ھەدىسنى بىلىپ تۇرۇپ ئىنكار قىلىشمۇ قەتئىي كۇفرىلىققا يېتىپ ئاشىدۇ.

قەبرە ـ «يا جەننەت باغچىلىرىدىن بىر باغچە ياكى دوزاخ چوڭقۇرلىرىدىن بىر چوڭقۇر» ئىكەنلىكىگە ئايەت-ھەدىسلەردە يېتەرلىك دەلىللەر بار. قەبرە ئىنسانىنىڭ ئاخىرەتتىكى بىرىنچى مەنزىلى بولۇپ، بۇ مەنزىلدە نىجات تاپقانلار ئۇنىڭدىن كېيىنكى ھاياتتا تېخىمۇ ياخشى، تېخىمۇ چوڭ نېمەتلەرگە ئېرىشىدۇ. بۇ مەنزىلدە ئازابقا يولۇققانلارنىڭ ھالى ئۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ بەتتەر ۋە ئېچىنىشلىق بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قەبرىدىكى ئەھۋالنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «ئىنسان قەبرىگە دەپنە قىلىنغاندىن كېيىن، ئىككى پەرىشتە كېلىپ ئۇنى ئولتۇرغۇزۇپ: <رەببىڭ كىم؟ دىنىڭ نېمە؟ بۇ (مۇھەممەد) كىم؟> دېگەن سوئاللارنى سورايدۇ. توغرا جاۋابقا مۇيەسسەر بولغان مۇئمىن بەندىنىڭ قەبرىسى ئىنتايىن كېڭەيتىپ ۋە يورۇتۇپ (ئايدىڭلىتىپ) بېرىلىدۇ. جەننەتتىن

(1) ئىمام ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد ۋە نەسائىي توپلىغان.

بىر دېرىزە ئېچىلىپ، جەننەتتىكى ئورنى كۆرسىتىلىدۇ ۋە جەننەتنىڭ خۇشبۇي پۇراقلىرىدىن ھۆزۈرلىنىدۇ. ھەتتا ئۇ ئىنسان: <قىيامەت تېزراق بولسىچۇ!> دەپ ئارزۇ قىلىدۇ. شۇ چاغدا پەرىشتىلەر ئۇنىڭغا: <يېڭى توي قىلغان يىگىتنىڭ (ھۆزۈر ئىچىدە) ئۇخلىغىنىدەك ئۇخلاپ ئارام ئال!> دەيدۇ.

ئەمما، ئۇ سوئاللارغا توغرا جاۋاب بېرەلمىگەن كاپىر ۋە مۇناپىقلار بازغانلار بىلەن قاتتىق ئۇرۇلۇپ، تۆپراقتەك چېچىلىپ كەتكەندىن كېيىن قايتا تىرىلدۈرۈلۈپ، يەنە ئۇرۇلۇپ قىينىلىدۇ. شۇنداق قىينالغاندىن كېيىن، پەرىشتىلەر ئۇنىڭغا جەننەتتىكى گۈزەل جايلارنى كۆرسىتىپ: <ئەسلىدە بۇ گۈزەل جايلارنى ئاللاھ ساڭا ھازىرلىغان ئىدى. بىراق، ياماناتلىق ۋە گۇناھ - مەسىيەتلەرنى قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن، ئاللاھ ئۇنىڭ ئورنىغا ساڭا ماۋۇ جايىنى بەردى> دەپ جەھەننەمدىكى ئورنىنى كۆرسىتىدۇ. زېمىن ئۈنى قىسقانلىقتىن قوۋۇرغىلىرى بىر - بىرىگە كىرىشىپ كېتىدۇ».[1]

ئىمام ئەھمەد ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن نەقىل قىلغان بىر ھەدىستە: «(سوئال - سوراق ئۈچۈن قەبرىسىدە ئولتۇرغۇزۇلغاندا،) سالىھ ئادەم بولسا، قەبرىسىدە قورقماستىن ئولتۇرىدۇ؛ لېكىن، ناچار ئادەم بولسا، قەبرىسىدە قورقۇپ ئولتۇرىدۇ» دېيىلگەن.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا مَاتَ عُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ، إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ أَهْلِ النَّارِ، فَيُقَالُ: هَذَا مَقْعَدُكَ حَتَّى يَبْعَثَكَ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» «ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ بىرىڭلار ئۆلسە، ئۇنىڭغا ئەتىگەن ۋە ئاخشامدا ئۆزىنىڭ (ئاخىرەتلىك) ئورنى كۆرسىتىلىدۇ. ئەگەر ئۇ جەننەت ئەھلىدىن بولسا، جەننەتتىكى ئورنى؛ ئەگەر دوزاخ ئەھلىدىن بولسا، دوزاختىكى ئورنى كۆرسىتىلىدۇ. ئاندىن: <تاكى قىيامەت كۈنى ئاللاھ سېنى تىرىلدۈرگەنگە قەدەر، مۇشۇ سېنىڭ جايىڭدۇر> دېيىلىدۇ».[2]

ئىمام تىرمىزى ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلغان ھەدىستىكى مەزمۇندا مۇنداق كەلگەن: «...سوئال سورىغان ئىككى پەرىشتە (توغرا جاۋاب بېرەلمىگەن) مۇناپىققا: <بىز سېنىڭ شۇنداق دەيدىغىنىڭنى بىلەتتۇق> دەيدۇ ۋە زېمىنغا: <ئۈنى سىققىن!> دەيدۇ. زېمىن ئۈنى قىسقانلىقتىن قوۋۇرغىلىرى كىرىشىپ كېتىدۇ. ئاللاھ شۇ جايدىن ئۈنى تىرىلدۈرگىچە ھەمىشە

---

(1) بۇخارى، مۇسلىم، ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد ۋە نەسائى قاتارلىق مۇھەددىسلەر ئەنەس، بەرائ ئىبنى ئازىب ۋە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملاردىن نەقىل قىلغان ھەدىسلەرنىڭ قىسقارتىلما مەنىسى.

(2) بۇخارى ۋە مۇسلىم تورىلىغان.

ئازابلىنىپ تۇرىدۇ»[1].

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ھەدىسىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككى قەبرىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ مۇنداق دېگەن: «جەزمەنكى، بۇ ئىككىسى ئازابلىنىۋاتىدۇ. ھالبۇكى، ئۇلار (ساقلىنىش تەسكە توختايدىغان) چوڭ ئىش تۇپەيلى ئازابلىنىۋاتقىنى يوق. (ئۇلارنىڭ) بىرى، سۈيدۈكتىن پاكىز تازىلانمايتتى؛ يەنە بىرى بولسا، گەپ توشۇيتتى». ئاندىن دەرەخنىڭ ھۆل شېخىنى كەلتۈرۈپ، ئوتتۇرىدىن يېرىپ، ھەر ئىككى قەبرىگە قاداپ قويدى ۋە: «بۇلار قۇرۇپ قالغۇچە ئۇلاردىن (ئازاب) يېنىكلىتىلسە ئەجەب ئەمەس!» دېدى.[2]

ئىنسان ئۆلۈم بىلەن تەڭ بۇ دۇنيادىكى قىلمىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرۈشكە باشلايدۇ. شۇڭا ئالىملار: «كىمكى ئۆلسە، ئۇنىڭ قىيامىتى باشلىنىدۇ» دەپ خۇلاسە چىقارغان. چۈنكى، ئىنسان دۇنيادىكى قىلمىشىنىڭ تولۇق نەتىجىسىنى قىيامەت كۈنىدىن كېيىن رەسمىي كۆرسىمۇ، سەكرات ھالىتىدىن باشلاپلا ئۇنىڭ مۇقەددىمىسىنى كۆرۈشكە باشلايدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمُ ۖ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾﴾ «(ئى مۇھەممەد!) زالىملارنى سەكراتقا چۈشكەن ۋاقىتلىرىدا كۆرسەڭ (ئەلۋەتتە، قورقۇنچلۇق ھالىنى كۆرىسەن). پەرىشتىلەر (يەنى ئازاب پەرىشتىلىرى) قوللىرىنى سوزۇپ: <سىلەر جانلىرىڭلارنى چىقىرىڭلار! سىلەر ئاللاھ توغرىسىدا ھەقسىز سۆزلەرنى قىلغانلىقىڭلار (يەنى ئىپتىرا قىلغانلىقىڭلار، شېرىك كەلتۈرگەنلىكىڭلار) ۋە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى مەنسىتمىگەنلىكىڭلار ئۈچۈن، بۈگۈن خورلىغۇچى ئازاب بىلەن جازالىنىسىلەر> دەيدۇ»[3].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكَرُوا ۖ وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ ﴿٤٥﴾ النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾﴾ «ئاللاھ ئۇنى (يەنى مۇسانى) ئۇلارنىڭ (يەنى پىرئەۋن جامائەسىنىڭ) سۇيىقەستلىرىدىن ساقلىدى. پىرئەۋن جامائەسىگە ئازابنىڭ ئەڭ يامىنى چۈشتى [45]. ئۇلار ئەتىگەن - ئاخشامدا ئوتقا (دوزاخقا) توغرىلىنىپ تۇرىدۇ. قىيامەت قايىم بولغان كۈندە: <پىرئەۋن جامائەسىنى ئازابنىڭ ئەڭ قاتتىقىغا (دوزاخ ئوتىغا)

(1) تىرمىزى توپلىغان ھەدىسنىڭ بىر قىسمى.

(2) بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان.

(3) سۈرە ئەنئام، 93- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

كىرگۈزۈڭلار! (دېيىلىدۇ)> [46]»[1]. (يەنى پىرئەۋن جامائەسى قەبرىدە تۇرۇپ ئەتىگەن-ئاخشامدا دوزاخنىڭ ئازابىنى تېتىپ تۇرىدۇ).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «لولا أن تدافنوا لدعوتُ اللهَ عزَّ وجلَّ أن يُسمِعَكم من عذابِ القبرِ ما أسمعني» «كاشكى سىلەر (قورقۇپ بىر - بىرىڭلارنى) دەپنە قىلماي قويمايدىغان بولساڭلار، ئەلۋەتتە مەن ئاللاھقا دۇئا قىلىپ، ئۇنۇمگە ئاڭلاتقاندەك قەبرە ئازابىنى سىلەرگىمۇ ئاڭلىتىشىنى تىلىگەن بولاتتىم»[2]. (يەنى، قەبرىدە چوقۇم ئازاب بار، ئەمما سىلەر ئۇنى ئاڭلىيالمايسىلەر.)

دېمەك، قەبرە ئازابى ھەقتۇر، ئەمما ئىنسانلار قورقۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا ئۇنى ھاياتلارغا ئاڭلاتمايدۇ. ئاللاھ تائالاغا سېغىنىپ، قەبرە ئازابى ۋە جەھەننەم ئازابىدىن پاناھلىق تىلەيمىز. ئاللاھ بىزنى، جەزمەن بولىدىغانلىقىغا شەكسىز ئىمان كەلتۈرگەن شۇ قەبرە ئازابىدىن ساقلىسۇن، ئامىن!

◆ ئۈچىنچى، سۇر پۈۋلەش ۋە قايتا تىرىلىش.

سۇر – بۇ دۇنيانىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى ۋە ھېسابات ئۈچۈن مەھشەر مەيدانىغا توپلىنىشنى ئېلان قىلىش ئۈچۈن، (ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى بىلەن) ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام تەرىپىدىن پۈۋلىنىدىغان سۇنايدۇر.

سۇرغا بىرىنچى قېتىم پۈۋلەش بىلەن تەڭ، ئاللاھ تائالا ھايات قېلىشنى خالىغانلاردىن باشقا ھەممە مەخلۇقاتلار ئۆلىدۇ. ئىككىنچى قېتىم پۈۋلەش بىلەن، ئاللاھ تائالا دۇنيانى ياراتقاندىن تارتىپ تا قىيامەتكىچە دۇنياغا كېلىپ ئۆتكەن پۈتۈن خالايىقنى قايتا تىرىلدۈرۈپ، مەھشەر مەيدانىغا چوڭ ھېسابات ئۈچۈن توپلايدۇ. بۇ ھەقىقەتنى ئاللاھ تائالا بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ ۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ ﴿٦٨﴾﴾ «سۇر چېلىنغاندا ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى (ئاللاھ خالىغاندىن باشقا) مەخلۇقاتلارنىڭ ھەممىسى ئۆلىدۇ. ئاندىن سۇر يەنە بىر چېلىنغاندا، ئۇلار (ئۆزلىرى ھەققىدە نېمە ھۆكۈم چىقىدىغانلىقىغا) قاراپ تۇرۇشقان بولىدۇ»[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ثم ينفخ في الصور فلا يسمعه أحد إلا أصغى ليتاً ورفع ليتاً ثم لا يبقى أحد إلا صعق ثم ينزل الله مطراً كأنه الطل أو الظل فتنبت أجساد الانسان ثم ينفخ فيه أخرى فإذا هم

(1) سۈرە غافىر، 45- ۋە 46- ئايەتلەر.

(2) مۇسلىم توپلىغان.

(3) سۈرە زۇمەر، 68- ئايەت.

قيام ينظرون» «ئاندىن سۇر چېلىنىدۇ، ئۇنى ئاڭلىغانلا كىشى بوينىنى بۇراپ ۋە ئېگىز كۆتۈرۈپ قۇلاق سالىدۇ. ئاندىن پۈتۈن كىشىلەر ئۆلۈپ ھېچكىم قالمايدۇ. ئاندىن كېيىن، ئاللاھ تائالا شەبنەم ياكى (يەر يۈزىنى قاپلاپ كەتكەن) سايىگە ئوخشاش بىر يامغۇر ياغدۇرىدۇ - دە، ئىنسانلارنىڭ جەسەتلىرى كۆكلەپ چىقىدۇ. ئاندىن سۇر يەنە بىر قېتىم چېلىنىدۇكى، ئۇلار (مەھشەردە قوپۇپ) قاراپ تۇرۇشقان بولىدۇ»[1].

سۇر چېلىنىش ھەققىدە بەزىلەر: «سۇر ئۈچ قېتىم چېلىنىدۇ: بىرىنچىسىدە، ئاللاھ خالىغاندىن باشقا ھەممە مەخلۇقات ئۆلىدۇ؛ ئىككىنچىسىدە، ھەممە قايتا تىرلىپ، قەبرىسىدىن چىقىدۇ؛ ئۈچىنچىسىدە، مەھشەرگە توپلىنىدۇ» دېگەن بولسىمۇ، كۆچلۈك دەلىللەرگە ئاساسلانغان كۆز قاراش بويىچە، سۇر ئىككى قېتىم چېلىنىدۇ.

سۇرنى بىر پەرىشتىنىڭ چالىدىغانلىقىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېنىق خەۋەر بەرگەن. گەرچە، بۇ پەرىشتىنىڭ ئىسمى ھەققىدە سەھىھ نەسلەر (ئايەت - ھەدىسلەر) كەلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن بىر قىسىم مۇتەۋەر ئالىملار: «ئۇ پەرىشتىنىڭ ئىسمى ئىسرافىل ئىكەنلىكى ھەققىدە ئىشەنچلىك ئىجما بار» دېگەنلىكى ئۈچۈن، «ئىسرافىل» دەپ ئاتالىسىمۇ ھېچقىسى يوق. مۇھىمى شۇكى، سۇرنى ئاللاھ تائالانىڭ ئىزنى بىلەن ۋەزىپىلەندۈرۈلگەن بىر پەرىشتە چالىدۇ.

- تۇنجى، قايتا تىرلىش.

ئاللاھ تائالانىڭ ئىزنى بىلەن، ئىككىنچى قېتىم سۇر چېلىنىشى بىلەن تەڭ، ئىنسانلار قەبرىلىرىدىن قوپۇپ يالاڭ ئاياغ، كىيىمسىز - يالىڭاچ ۋە خەتنە قىلىنمىغان، ئاندىن تۇغما ھالەتتە مەھشەر مەيدانىغا ئالدىراپ بېرىشىدۇ.

قايتا تىرلىشمۇ خۇددى ھاياتلىققا ۋە ئۆلۈمگە ئوخشاش ھەقتۇر. ئۇنىڭ قىسقىچە دەلىللىرى:

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ثُمَّ إِنَّكُم بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ۝١٥ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ۝١٦﴾ «ئاندىن سىلەر شۇنداق يارىتىلغاندىن كېيىن چوقۇم ئۆلىسىلەر (15). ئاندىن سىلەر ھەقىقەتەن قىيامەت كۈنى قايتا تىرىلدۈرۈلىسىلەر (16)»[2].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «... ثم ينزل الله مطرا كأنه الطل فتنبت أجساد الانسان ثم ينفخ فيه أخرى فإذا هم قيام ينظرون» «ئاندىن ئاللاھ تائالا شەبنەمگە ئوخشاش بىر يامغۇر ياغدۇرىدۇ -

(1) مۇسلىم توپلىغان.

(2) سۈرە مۇئمىنۇن، 15- ۋە 16- ئايەتلەر.

ده، ئىنسانلارنىڭ جەسەتلىرى كۆكلەپ چىقىدۇ. ئاندىن يەنە بىر قېتىم سۇر چېلىنغاندا، ئىنسانلار (مەھشەر مەيدانىدا قوپۇپ) قاراپ تۇرۇشقان بولىدۇ».

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ سەھىھ ھەدىسلىرىدە، ئىنسانلارنىڭ مەھشەر مەيدانىغا توپلانغاندىن تارتىپ ئاخىرقى مەنزىلگە بارغىچە بولغان ئارىلىقتا يۈز بېرىدىغان قىيامەتتىكى قورقۇنچلۇق ئەھۋاللار، ئەمەللەر ئۆلچىنىدىغان مىزان (تارازا)، كەچۈرۈملەر، شاپائەتلەر، سىرات كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈش جەريانلىرى، ھەۋزى كەۋسەر ۋەقەلىرى، جەننەت ۋە جەھەننەمدىكى ئوخشاشمىغان ھادىسىلەردىن خەۋەر بەرگەن بولۇپ، بۇلارمۇ قايتا تىرىلىشنىڭ ئوچۇق ۋە كەسكىن دەلىللىرىدۇر.

«قايتا تىرىلىشكە ۋە دوزاخ ئازابىغا ئىشەنمەيمىز» دەيدىغان ۋە ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى چۈشىنىشتىن مەھرۇم قالغان دىنسىز دەھرىيلەرنىڭ كاتتىباشلىرى ئۆلەر ۋاقتىدا ئىنتايىن ھاماقەتلىك بىلەن جەسىتىنى كۆيدۈرۈپ، كۈلىنى دەريا، دېڭىز ۋە چۆل - جەزىرىلەرگە سورۇۋېتىشنى ۋەسىيەت قىلىشىدىكەن. مانا بۇمۇ ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە يوشۇرۇنغان ئەندىشە ۋە قورقۇنچ سەۋەبلىك، قايتا تىرىلىشنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغانلىقىنىڭ بىر جانلىق ئىسپاتىدۇر.

ئاللاھ تائالا ئۆلگەنلەرنى قانداق تىرىلدۈرىدىغانلىقىنى قۇرئان كەرىمدە بىزگە بايان قىلىپ بەرگەندىن سىرت، تارىختىمۇ بىزگە تەكرار كۆرسىتىپ قويغان. پەقەت بەقەرە سۈرىسىدىلا بۇنىڭ بەش خىل مىسالى زىكىر قىلىنغان:

1. ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە تۇر تېغىغا چىققان ۋە «ئاللاھنى ئاشكارا كۆرمىگىچە ئىشەنمەيمىز» دەپ ناشۇكۇرلۇك قىلغان كىشىلەرنى نەق مەيدانىدا ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن قايتا تىرىلدۈرگەن.

2. بەنى ئىسرائىل خەلقىدىن قاتىلى تېپىلمىغان بىر ئۆلۈك ئاللاھ تائالانىڭ ئىزنى بىلەن تىرىلىپ، ئۆزىنىڭ قاتىلىنى ئېيتىپ بەرگەن.

3. تاجاۋۇزچىلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشتىن ۋە ئۆلۈمدىن قورقۇپ يۇرتلىرىدىن قېچىپ چىققان مىڭلىغان كىشىلەرنى ئاللاھ تائالا ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن قايتا تىرىلدۈرگەن.

4. بىر كىشى قۇرۇق قاقشال ۋە ۋەيرانە بولۇپ كەتكەن بىر مەھەللىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ: «بۇنى ئۆلگەندىن كېيىن كىم، قانداق تىرىلدۈرەلەيدۇ؟» دېگەنده، ئاللاھ تائالا ئۇنى ۋە ئۇنىڭ ئېشىكىنى ئۆلتۈرۈپ، يۈز يىلدىن كېيىن قايتا تىرىلدۈرگەن.

5. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسىدىكى چاناپ، تىتىپ تاشلانغان تۆت قۇشنىڭ پارچىلىرىنىڭ قايتا تىرىلدۈرۈلۈش ۋەقەسى.

مانا بۇلارمۇ ئاللاھ تائالا خالىغاندا ئۆلۈكنى چوقۇم قايتا تىرىلدۈرىدىغانلىقىنىڭ جانلىق شاھىتلىرىدۇر. ئەسلىدە ھېچ ئۆرنىكى بولمىغان نەرسىلەرنى يوقتىن بار قىلغان ئاللاھ، ئۆلگەن نەرسىلەرنى قايتا تىرىلدۈرۈشكە ئەلۋەتتە قادىردۇر. ئۆزلىرىنىڭ دەسلەپتە يوقتىن يارىتىلغانلىقىنى ئۇنتۇپ، «چىرىپ كەتكەن سۆڭەكلەرنى كىم تىرىلدۈرەلەيدۇ؟» دېگەنلەرگە جاراڭلىق ۋە كەسكىن جاۋاب بېرىشىمىزنى بۇيرۇپ، ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾﴾ «ئېيتقىنكى <ئۇ (چىرىپ كەتكەن جەسەت)نى ئەڭ دەسلەپتە ياراتقان زات تىرىلدۈرىدۇ، ئۇ ھەر بىر مەخلۇقنى بىلگۈچىدۇر»[1].

قۇرغاقچىلىقتىن قۇرۇپ كېتىپ ئۆسۈملۈكتىن ئەسەر قالمىغان قاقاس چۆل تۇپراقلارنىڭ، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى بىلەن يامغۇر ياغقاندىن كېيىن بۇك - باراقسان يېشىللىققا ئايلىنىشىمۇ ـ ئاللاھ تائالانىڭ ئۆلۈكلەرنى خالىغان زاماندا قايتا تىرىلدۈرەلەيدىغانلىقىنىڭ تېخىمۇ ئوچۇق ۋە جانلىق بىر مىسالىدۇر.

ئاخىردا تېخىمۇ ئوچۇق ۋە كەسكىن قىلىپ شۇنداق دەيمىزكى، ئۆلۈمگە ئىختىيارسىز تەسلىم بولىدىغان بۇ ئاجىز ئىنسانلار قايتا تىرىلىشكىمۇ چوقۇم ئىختىيارسىز باش ئېگىدۇ ۋە تەسلىم بولىدۇ. ئۆلۈمدىن قېچىپ قۇتۇلالمىغىنىدەك، قايتا تىرىلىشتىنمۇ قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئۇلار چوقۇم قايتا تىرىلدۈرۈلۈپ، بۇ ئىنكارچىلىق، كۇفرىلىق قىلمىشىدىنمۇ بىر - بىرلەپ ھېساب بېرىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ثُمَّ إِنَّكُم بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾﴾ «ئاندىن سىلەر شۇنداق يارىتىلغاندىن كېيىن (چوقۇم ئۆلىسىلەر) 15(. ئاندىن سىلەر ھەقىقەتەن قىيامەت كۈنى قايتا تىرىلدۈرۈلىسىلەر) 16)»[2].

- بەشىنچى، مەھشەر مەيدانىغا توپلىنىش.

ئىككىنچى قېتىم سۇر چېلىنىش بىلەن ئادەملەر قايتا تىرىلىپ، قەبرىلىرىدىن چىقىپ، مەھشەر مەيدانىغا توپلىنىدۇ ۋە ئېغىر غەمگە چۆمگەن ھالدا، ئۆزلىرى ھەققىدە نېمە ھۆكۈم چىقىشىنى كۈتۈپ، دەھشەت - قورقۇنچ ئىچىدە تۇرىدۇ. بۇ تۇرۇش ئۇزۇن ۋە قورقۇنچلۇق بولۇپ، كۇننىڭ قىزىقلىق دەرىجىسى تېخىمۇ ئاشۇرۇلغان ھالدا ئىنسانلارغا يېقىنلاشتۇرۇلىدۇ. ئىنسانلار بۇ

(1) سۈرە ياسىن، 79- ئايەت.

(2) سۈرە مۇئمىنۇن، 15- ۋە 16- ئايەتلەر.

تۇرۇشنىڭ دەھشىتىدىن ۋە پانىي دۇنيادا قىلغان ئەمەللىرىگە قاراپ، ئۆزلىرىنىڭ تەرلىرىگە چۆمۈپ كېتىدۇ. بەزىسى ئوشۇقىغىچە، بەزىسى تىزىغىچە، بەزىسى بېلىگىچە، بەزىسى كۆكرىكىگىچە، بەزىسى مۇرىسىگىچە، يەنە بەزىلىرى تەرىدىن ئاغزىغا يۇگەن سېلىنغۇدەك قەدەر ئۆز تەرلىرىگە چۆكۈپ كېتىدۇ. بۇ مەيدانغا توپلانغانلار ئانىدىن تۇغما يالىڭاچ ھالەتتە بولسىمۇ، بۇ كۈندىكى دەھشەت، قورقۇنچ ۋە غەم - قايغۇنىڭ ئېغىرلىقىدىن ئىنسانلار بىر - بىرىگە قاراشقا، ھەتتا يېنىدا كىمنىڭ بارلىقىنى بىلىشكىمۇ جۈرئەت قىلالمايدۇ.

مەھشەرگە توپلىنىش ھەققىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٤٧﴾﴾ «ئۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) بىز تاغلارنى يوق قىلىمىز، زېمىننى ئوچۇق، تۈپتۈز كۆرىسەن (يەنى توسۇۋالىدىغان تاغ، دەرەخ، بىنالار بولمايدۇ). ئۇلارنى (ئىنسانلارنى مەھشەرگاھقا) يىغىمىز، ئۇلاردىن بىر كىشىنىمۇ قالدۇرۇپ قويمايمىز»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَىٰ ﴿١٢٤﴾﴾ «كىمكى مېنىڭ زىكرىمدىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، ئۇنىڭ ھاياتى تار (يەنى خاتىرجەمسىز) بولىدۇ، قىيامەت كۈنى ئۇنى بىز (مەھشەر مەيدانىغا) كور (كۆزى كۆرمەيدىغان ھالدا) كەلتۈرىمىز»[2].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ھەدىسلەردە، ئىككىنچى قېتىم سۇر چېلىنغاندا ئىنسانلارنىڭ قەبرىلىرىدىن چىقىپ، ئانىدىن تۇغما يالىڭاچ ھالەتتە مەھشەر مەيدانىغا ئالدىراپ بارىدىغانلىقىدىن خەۋەر بەرگەن. دېمەك، مەھشەر مەيدانىغا توپلىنىش ھەق ۋە راستتۇر. بۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈش پەرزدۇر ۋە مۇئمىن بولۇشنىڭ بىر شەرتىدۇر.

- ئالتىنچى، ھېساب ۋە نەتىجە (جازا ياكى مۇكاپات).

ئىنسانلار مەھشەرگاھ مەيدانىدىكى غەم - ئەندىشە ۋە دەھشەت ئىچىدە ئۇزۇن تۇرغاندىن كېيىن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىدۇ ۋە ئاللاھ تائالا رۇخسەت بەرگەندىن كېيىن، ئىنسانلارغا شاپائەت قىلىپ، ئىنسانلارنى بۇ قىيامەت دەھشىتىدىن قۇتۇلدۇرىدۇ. ئاندىن كېيىن ھېسابات باشلىنىدۇ.

ھېسابات باشلانغاندىن كېيىن، ئىنسانلارنىڭ دۇنيادا قىلغان ئاشكارا - مەخپىي قىلمىشلىرىنىڭ ھەممىسى ئىنسانلارغا كۆرسىتىلىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

---

(1) سۈرە كەھف، 47- ئايەت.

(2) سۈرە تاھا، 124- ئايەت.

﴿يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾﴾ «ئۇ كۈندە سىلەرنىڭ (پۈتۈن ئەمەللىرىڭلار سىلەرگە) توغرىلىنىدۇ (يەنى كۆرسىتىلىدۇ)، سىلەر ھېچقانداق بىر سىرنى يوشۇرۇپ قالالمايسىلەر»[1].

ئىنسانلارغا نامە - ئەمەللىرى يېزىلغان كىتابلىرى بېرىلىدۇ. كىتابلىرى ئوڭ تەرەپتىن بېرىلگەنلەر ئىنتايىن خۇشاللىق ۋە بەخت ئىچىدە بولىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾ إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٢١﴾﴾ «ئەمەل دەپتىرى ئوڭ تەرىپىدىن بېرىلگەن ئادەم (خۇشاللىقتىن): <مانا مېنىڭ ئەمەل دەپتىرىم، ئېلىپ ئوقۇپ بېقىڭلار! مەن ھېساباتىمغا مۇلاقات بولىدىغانلىقىمغا مۇقەررەر ئىشەنگەن ئىدىم> دەيدۇ. ئۇ رازىمەنلىك ئىچىدە (كۆڭۈللۈك تۇرمۇشتا) بولىدۇ»[2].

ئەمەل دەپتىرى سول تەرەپتىن بېرىلگەنلەر نادامەت چېكىدۇ ۋە قاتتىق پۇشايمان قىلىدۇ، لېكىن بۇ ۋاقىتتا قىلىنغان پۇشايمان ئىنسانغا ھېچقانداق پايدا بەرمەيدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق بايان قىلىدۇ: ﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٥﴾ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾﴾ «ئەمما، ئەمەل دەپتىرى سول تەرىپىدىن بېرىلگەن ئادەم: <كاشكى ماڭا ئەمەل دەپتىرىم بېرىلمىگەن بولسىچۇ! ھېسابىمنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلمىسەم ئىدىم! دۇنيادا ئۆلۈمۈم ھاياتىمنى (ئاخىرەتتە قايتا تىرىلمەس قىلىپ) ئاخىرلاشتۇرۇۋەتكەن بولسىچۇ!> دەيدۇ»[3].

دېمەك، ئاللاھ تائالا بەندىلىرىنى چوقۇم ھېسابقا تارتىپ، دۇنيادا قىلغان ئەمەللىرىنى بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرگۈزىدۇ. دۇنيادا ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان تەقۋادار مۇئمىنلەرنىڭ ھېساباتى ئاللاھ تائالانىڭ ئىلتىپاتى بىلەن ئىنتايىن ئاسان بولىدۇ. ئۇلارنى جەننەت بىلەن خۇش بېشارەت بەرگۈچى پەرىشتىلەر قارشى ئالىدۇ ۋە جەننەتتىن بېشارەت ئالغان مۇئمىنلەر خۇرسەن بولۇپ، خۇشاللىقتا چۆمىدۇ. ئەمما ھەققە كۆز يۇمۇپ، ھەقىقەتتىن يۈز ئۆرۈپ، قىسقىغىنە قىممەتلىك ھاياتىنى ئەرزىمەس، بولمىغۇر ناچار قىلمىشلار بىلەن ئىسراپ قىلغان تۈزكورلار چوڭ - كىچىك ھەر بىر قىلمىشلىرىدىن ئىنچىكە، قاتتىق ھېسابقا تارتىلىدۇ ۋە ئېغىر ئازابقا، خارلىققا دۇچار بولىدۇ. (ئىلاھىم! بىزلەرنى ھېساباتى ئاسان بولىدىغانلارنىڭ قاتارىدىن قىلغىن، ئامىن!)

قىيامەت كۈنى بىرىنچى بولۇپ ھېسابقا تارتىلىدىغانلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممەتلىرى بولۇپ، ئۇلاردىن 70 مىڭ كىشى – تەۋھىدى مۇكەممەل بولغانلىقى ئۈچۈن، ھېسابقا

(1) سۈرە ھاققە، 18- ئايەت.

(2) سۈرە ھاققە، 19- ئايەتتىن 21- ئايەتكىچە.

(3) سۈرە ھاققە، 25- ئايەتتىن 27- ئايەتكىچە).

تارتىلماستىن جەننەتكە كىرىدۇ ۋە ئۇكاشە ئىبنى مەسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ شۇلارنىڭ قاتاردىن بولىدۇ. (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ بېشارەتنى بەرگەندە، ئۇكاشە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «مەنمۇ شۇلاردىن بولسام ئىكەن» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەنمۇ شۇلارنىڭ قاتاردىن!» دەپ بېشارەت بەرگەن.)

ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلەر ئۈستىدىكى ھەقلىرىدىن (يەنى ئىبادەتلەردىن) بىرىنچى بولۇپ نامازدىن سورىلىدۇ. نامازنىڭ ھېسابى ئاسان بولغان كىشىلەرنىڭ قالغان ھېساباتىمۇ ئەلۋەتتە ئاسان بولىدۇ. نامازنىڭ ھېسابى قىيىن بولغانلارنىڭ ئاقىۋىتى تېخىمۇ خەتەرلىك، تېخىمۇ ئېچىنىشلىق بولىدۇ. ئىنسانلار ئارىسىدىكى ھەق - ھوقۇق ھېساباتىدا ئالدى بىلەن ناھەق تۆكۈلگەن قان ھەققىدە سورىلىدۇ ۋە بىرىنچى بولۇپ دەل شۇ قان ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ.

◆ يەتتىنچى، مىزان (تارازا)

قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ ئەمەللىرىنى ياكى ئەمەللىرى يېزىلغان دەپتەرلىرىنى ۋە ياكى ئىنسانىنىڭ ئۆزىنى ئۆلچەپ، ئېغىر - يېنىكلىكىنى، يەنى تۇتامغا چىققۇدەك ئىش قىلغان ياكى قىلمىغانلىقىنى كۆرسىتىپ قويۇپ، ئاندىن ئەمەللىرىگە قارىتا نەتىجىسىنى (جازا ياكى مۇكاپاتىنى) بېرىش ئۈچۈن قويىدىغان، ئىككى پەللىلىك ۋە بىر كۆرسەتكۈچ تىللىق رەسمىي تارازا باردۇر. بۇ تارازىدا ئاساسلىق سالماق كۆرسىتىدىغىنى بۇ پانىي دۇنيادا قىلىنغان ياخشى ئەمەللەردۇر. (ئىمان ۋە ئەمەل بولمىسا) نامە - ئەمەل يېزىلغان دەپتەر ياكى تەننىڭ يوغانلىقى ھېچقانداق ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. ئەمەللەر ئۆلچىنىدىغان بۇ مىزانغا (تارازىغا) ئىمان كەلتۈرۈشمۇ پەرزدۇر ۋە ئىمانىنىڭ شەرتىدۇر.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «إِنَّهُ لَيَأْتِي الرَّجُلُ الْعَظِيمُ السَّمِينُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لاَ يَزِنُ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ وَقَالَ: اقْرَءُوا ﴿فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾﴾» «قىيامەت كۈنى ئېگىز بويلۇق، سېمىز بىر ئادەم كېلىدۇ. لېكىن، ئۇ ئادەم ئاللاھنىڭ نەزىرىدە پاشىنىڭ قانىتىچىلىكىمۇ ۋەزنىگە ئولتۇرمايدۇ. بۇنىڭ دەللىلى ئۆچۈن: <قىيامەت كۈنى ئۇلارنى (يەنى مۇنداق كىشىلەرنى) قىلچە ئېتىبارغا ئالمايمىز>[1] دېگەن ئايەتنى ئوقۇڭلار»[2].

مىزان (تارازا) ھەققىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا ۖ وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾﴾ «قىيامەت كۈنى بىز ئادالەت تارازىسىنى ئورنىتىمىز، ھېچ ئادەمگە قىلچە ئۇۋال قىلىنمايدۇ (يەنى ياخشى ئادەمنىڭ

(1) سۈرە كەھف، 105- ئايەتنىڭ بىر قىسمى

(2) بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان.

ياخشىلىقى كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ، يامان ئادەمنىڭ يامانلىقى ئاشۇرۇۋېتىلمەيدۇ). ئەگەر ئۇنىڭ قىچا چاغلىق ئەملى بولسىمۇ، ئۇنى ھازىر قىلىمىز. (بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىدىن) ھېساب ئېلىشقا بىز يېتەرلىكمىز»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ ۚ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝٨ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُم بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ۝٩﴾ «شۇ كۈندە (بەندىلەرنىڭ ياخشى - يامان ئەمەللىرىنىڭ تارازىدا) ئۆلچىنىدىغانلىقى ھەقتۇر. كىمنىڭ ياخشى ئەمەللىرى ئېغىر كەلسە، ئەنە شۇلار نىجات تاپقۇچىلاردۇر (8). كىمنىڭ ياخشى ئەمەللىرى يېنىك كېلىپ قالىدىكەن، ئەنە شۇلار بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلىقلىرى تۈپەيلىدىن ئۆزلىرىگە زىيان سالغۇچىلاردۇر (9)»[2].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «يُوضَعُ الْمِيزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَلَوْ وُزِنَ فِيهِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ لَوَسِعَتْ...» «قىيامەت كۈنى مىزان قويۇلىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭدا ئاسمانلار ۋە زېمىن ئۆلچەنسىمۇ، ئۇ مىزان ئەلۋەتتە (ئۇلارنىمۇ) سىغدۇرۇپ كېتىدۇ»[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «الطهور شطر الإيمان والحمد لله تملأ الميزان» «پاكلىق (پاكىزلىق) ـ ئىماننىڭ يېرىمىدۇر. <ئەلھەمدۇلىللاھ> (دېگەن كەلىمە) مىزاننى تولدۇرىدۇ»[4].

(ئاللاھ تائالا قىيامەت تارازىسىدا ئېغىر كېلىدىغان ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشىمىزغا نېسىپ قىلغاي، ئامىن!)

◆ سەككىزىنچى، ھەۋزى كەۋسەر كۆلى

قىيامەتنىڭ دەھشىتىدە، يەنى قۇياش پۈتۈن ھارارىتى بىلەن ئىنسانلارغا ئون گەز يېقىنلاشقان، ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا ھېساب بېرىش تېخىمۇ ئېغىر كېلىۋاتقان، ئاقىۋىتىنىڭ نېمە بولۇشىدىن ئەندىشىلىنىپ، غەم - قايغۇدا ئۇسساپ، چاڭقاپ كەتكەن ۋاقىتتا، ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىگە، سۇيى جەننەتنىڭ «كەۋسەر» دەرياسىدىن ئېقىپ كېلىدىغان بىر كۆلنى ئىكرام ۋە ئىلتىپات قىلىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممەتلىرىدىن بولغان مۇئمىنلەر ئۇ كۆلنىڭ سۇيىدىن ئىچىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كۆلنى سۇيىتلەپ مۇنداق

(1) سۈرە ئەنبىيا، 47- ئايەت.

(2) سۈرە ئەئراف، 8-، 9- ئايەتلەر.

(3) ھاكىم نەقىل قىلغان، ئىمام مۇسلىمنىڭ شەرتىگە چۈشىدىغان سەھىھ ھەدىس.

(4) مۇسلىم توپلىغان.

دېگەن: «حوضي مسيرة شهر، ماؤه أبيض من اللبن، وريحه أطيب من المسك وكيزانه كنجوم السماء، من شرب منها فلا يظمأ أبداً» «مېنىڭ كۆلۈمنىڭ (چوڭلۇقى) بىر ئايلىق مۇساپىگە باراۋەردۇر. سۈيى سۈتتىن ئاق، پۇرىقى ئىپارىدىنمۇ خۇشپۇراقتۇر. ئۇنىڭ كوزىلىرى (سۇ ئىچىدىغان قاچىلىرى) ئاسماندىكى يۇلتۇزلارەك (كۆپ ۋە پارقىراق) تۇر. ئۇنىڭدىن (بىر قېتىم) سۇ ئىچكەن كىشى مەڭگۈ ئۇسسىمايدۇ»[1].

بۇ كۆل ھەققىدىكى نۇرغۇن ھەدىسلەر كەلگەن بولۇپ، بەزى ھەدىسلەردە يەنە شۇنداق سۈپەتلەنگەن: «سۈيى سۈتتىن ئاق، قاردىن سوغۇق، ھەسەلدىن شېرىن، ئىپارىدىن خۇشپۇراق، ئۇزۇنلۇقى ۋە كەڭلىكى ئوپئوخشاش بولۇپ، بىر تەرىپى بىر ئايلىق مۇساپىدۇر. قاچىلىرى ئاسماندىكى يۇلتۇزلاردىنمۇ كۆپتۇر، ئۇنىڭدىن بىر ئىچكەن ئادەم مەڭگۈ ئۇسسىمايدۇ».

بىر يۈتۈم سۇغا زار بولىدىغان شۇ دەھشەتلىك قىيامەتنىڭ قورقۇنچلۇق ئەھۋالىدا، مېھرىبان ئاللاھ بۇ ئۈممەتنىڭ مۇئمىنلىرىگە شۇ مۇبارەك كۆلنى مەرھەمەت قىلىدۇ. ئەمما، بۇ ئۈممەتنىڭ ئىچىدىن دىندا بىدئەت پەيدا قىلغانلار ئۇ نېمەتتىن مەھرۇم قالىدۇ.

سەۋەبى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇ مۇبارەك كۆلنى سۈپەتلەشكە باشلىغان بىرىنچى سۆزىدە: «مېنىڭ كۆلۈم» دەپ باشلىغان. شۇڭا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇ مۇبارەك كۆلىدىن سۇ ئىچىش ئۈچۈن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: «عليكم بسنتي» «مېنىڭ سۈننىتىمنى چىڭ تۇتۇڭلار» دېگەن سۆزىگە توغرا ئەمەل قىلىش لازىم. سۈننەت تەرك ئېتىلسە، ئورنىغا بىدئەت كېلىدۇ. بىدئەت پەيدا قىلغانلار ھەۋزى كەۋسەر سۈيىدىن مەھرۇم قالىدۇ، ئىچەلمەيدۇ. (بۇنىڭ دەلىلى تۆۋەندىكى مەزمۇنلاردا كېلىدۇ).

(ئى رەببىم! بۇ دۇنيادا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىگە توغرا ئەمەل قىلىشنى ۋە ئاخىرەتتە ئۇنىڭ مۇبارەك ھەۋزى كەۋسەر سۈيىدىن ئىچىشنى بىزلەرگە نېسىپ قىلغىن، ئامىن.)

◆ توققۇزىنچى، شاپائەت قىلىش

شاپائەت ــ ئاربىغا كىرىپ قۇتۇلدۇرۇپ قېلىش، غەمخورلۇق قىلىش ۋە ياردەم قىلىش دېمەكتۇر.

قىيامەت كۈنىدىكى شاپائەت ھوقۇقى ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ: بىرى، پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىلا خاس بولغان شاپائەت ھوقۇقى؛ يەنە بىرى، قالغان پەيغەمبەرلەر ۋە لاياقەتلىك كىشىلەرگە بېرىلىدىغان شاپائەت ھوقۇقى (چوڭ شاپائەت).

---

(1) بۇخارى توپلىغان.

1. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىلا بېرىلگەن خاس شاپائەت ھوقۇقى.

(1) مەھشەردىكى غەم - قايغۇ، قورقۇنچ ۋە دەھشەتلىك ئۆزۈن تۇرۇشتىن قۇتۇلدۇرۇش شاپائىتى.

قىيامەت كۈنى، ئىنسانلار بۇ ئۆزۈن كۈننىڭ دەھشىتىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن شاپائەتچى ئىزدەپ، ئادەم ئەلەيھىسسالام، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام، مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئىيسا ئەلەيھىسسالاملارنىڭ ئالدىغا بارىدۇ. ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزرە بايان قىلىشىپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا بېرىشنى تەۋسىيە قىلىشىدۇ. ئىنسانلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭدىن شاپائەت قىلىشنى ئىلتىماس قىلىشىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن، ئاخىر زامان پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن بېرىلگەن مەدھىيەلەرگە تولغان «مقاماً محموداً» (مەدھىيەلىك ئالىي ماقام) غا يۈكسىلىدۇ ۋە ئەرشنىڭ ئاستىدا سەجدىگە باش قويىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئۆزىگە لايىق رەۋىشتە ھەمدۇسانا ئېيتىش ۋە ئۇلۇغلاشنىڭ ئۇسۇلىنى ئىلھام قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالاغا لايىق رەۋىشتە ھەمدۇسانا ئېيتىپ ئۇلۇغلايدۇ ھەمدە ھالى قالمىغان مەھشەر ئەھلىنى بۇ دەھشەتتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، پۈتۈن خالايىققا شاپائەت قىلىشقا ئاللاھتىن ئىزنى سورايدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا پۈتۈن خالايىققا شاپائەت قىلىش ھوقۇقىنى مەرھەمەت قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائىتى سەۋەبلىك،ئىنسانلار بۇ كۈننىڭ (مەھشەر مەيدانىدىكى كۈتۈش) دەھشىتىدىن قۇتۇلىدۇ ۋە ھېسابات باشلىنىدۇ.

مانا بۇ، پۈتۈن خالايىققا قىلىنىدىغان چوڭ شاپائەت بولۇپ، بۇ پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىلا بېرىلگەن خۇسۇسىي ئىمتىياز ۋە ئىلتىپاتتۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئەھۋالنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «إن الشمس تدنو يوم القيامة حتى يبلغ العرق نصف الأذن، فبينما هم كذلك استغاثوا بآدم، ثم بموسى، ثم بابراهيم، ثم بعيسى ثم بمحمد –صلى الله عليه وسلم– فيشفع ليقضى بين الخلق فيمشي حتى يأخذ بحلقة الباب فيومئذ يبعثه الله مقاماً محموداً يحمده أهل الجمع كلهم» «قىيامەت كۈنى قۇياش ھەقىقەتەن يېقىنلىشىدۇكى، ئىنسانلارنىڭ تەرلىرى قۇلاقلىرىنىڭ يېرىمىغىچە يېتىدۇ. ئۇلار ئەنە شۇنداق ھالدا تۇرغاندا، (يارەدەم سوراپ) ئادەم ئەلەيھىسسالام، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام، مۇسا ئەلەيھىسسالام، ئىيسا ئەلەيھىسسالام، ئاندىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن شاپائەت سورايدۇ. (يەنى بۇ دەھشەتتىن قۇتۇلۇشقا يارەدەم قىلىشنى ئۆتۈنۈپ سورايدۇ.) شۇنىڭ بىلەن، بەندىلەر ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىلىشى (ھېسابات باشلىنىشى) ئۈچۈن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام شاپائەت قىلىدۇ. ئۇ مېڭىپ بېرىپ ئەرشنىڭ (ياكى جەننەتنىڭ) ئىشىكىنىڭ ھالقىسىنى تۇتىدۇ.

ئاندىن، ئاللاھ تائالا ئۇنى مەدھىيە بىلەن تولغان ئالىي ماقامغا كۆتۈرىدۇ - دە، ھەممە جامائەت ئۇنىڭغا مەدھىيە ئوقۇيدۇ»[1].

(2) جەننەت ئەھلىنى جەننەتكە كىرگۈزۈش ئۈچۈن، جەننەت دەرۋازىسىنى ئېچىپ بېرىش شاپائىتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «آتي باب الجنة يوم القيامة فأستفتح فيقول الخازن: من أنت؟ فأقول: محمد. فيقول: بك أمرت أن لا أفتح لأحد قبلك» «قىيامەت كۈنى مەن جەننەتنىڭ ئىشىكىگە كېلىپ ئېچىلىشىنى سورايمەن. دەرۋازىۋەن (پەرىشتە): <سەن كىم؟> دەيدۇ. مەن: <مۇھەممەد> دەيمەن. ئۇ: <ساڭىلا (ئاۋۋال) ئېچىشقا بۇيرۇلدۇم، سەندىن بۇرۇن ھېچكىمگە ئاچمايمەن> دەيدۇ»[2].

يەنى، جەننەتكە كىرىشكە لاياقەتلىك بولغانلارمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق، جەننەتنىڭ ئىشىكى ئېچىلغاندىن كېيىن ئاندىن كىرىدۇ.

(3) ئەبۇ تالىبقا دوزاختىكى ئازابنى يېنىكلىتىش شاپائىتى.

يۇقىرىقى ئۈچ خىل شاپائەت ھوقۇقى پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىلا خاس بېرىلگەندۇر.

2. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، باشقا پەيغەمبەرلەر، پەرىشتىلەر ۋە مۇئمىنلەردىن لاياقەتلىك سالىھ كىشىلەرنىڭ شاپائەتلىرى.

مەسىلەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە پۈتۈن پەيغەمبەرلەر (ئەلەيھىمۇسسالام) ئۆز ئۈممىتىدىن دوزاخقا لايىق بولۇپ قالغانلارنى شاپائەت قىلىپ، دوزاخقا كىرىشتىن ساقلاپ قالىدۇ. شۇنداقلا، پەرىشتىلەرمۇ ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن مۇمىنلەرگە شاپائەت قىلىدۇ. سالىھ مۇئمىنلەردىن ئاتا - ئانىلار بالىلىرىغا، شەھىدلەر 72 ئۇرۇغ - تۇغقىنىغا ۋە ئاللاھ ئۈچۈن دوست بولۇشقان بۇرادەرلەر بىر - بىرىگە شاپائەت قىلىش ھوقۇقىغا مۇيەسسەر بولىدۇ، ھەتتا قۇرئاننىڭ بەزى سۈرىلىرىمۇ شاپائەت قىلىدۇ. مانا بۇ ئۇمۇمىي شاپائەتتۇر. ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاندىن ئاللاھ ئەززە ۋەجەللە: <پەرىشتىلەر شاپائەت قىلدى، پەيغەمبەرلەر شاپائەت قىلدى، مۇئمىنلەرمۇ شاپائەت قىلدى. ئەمدى پەقەت چەكسىز مېھرىبان ۋە شەپقەتلىك ئاللاھ قالدى> دەيدۇ ۋە (ھاياتىدا) پەقەتلا ياخشى ئىش قىلىپ باقمىغان ۋە جەھەننەم ئوتىدا كۆمۈردەك كۆيۈپ كەتكەن بىر توپ كىشىلەرنى دوزاختىن چىقىرىدۇ-دە، جەننەت دەرۋازىلىرى

(1) بۇخارى توپلىغان.
(2) مۇسلىم توپلىغان.

ئالدىدىكى <هاياتلىق دەرياسى>غا تاشلايدۇ»[1].

ئىنسانلار ئۆزلىرى ئويدۇرۇۋالغان ياكى ئاتالمىش «شاپائەتچى» قىلىۋالغان ئەشيالىرى ۋە ئەۋلىيالىرى قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا ھېچنېمىگە يارىمايدۇ. يەنى، ئۇلار شاپائەت قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولالمايدۇ ۋە شاپائەتمۇ قىلالمايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللَّهِ ۚ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾﴾ «ئۇلار ئاللاھنى قويۇپ، ئۆزلىرىگە پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنىدۇ ۋە: <شۇلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بىزنىڭ شاپائەتچىلىرىمىزدۇر> دەيىشىدۇ. (ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، ئەجەبا، ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا (بۇنداق شاپائەتچىلەر) بولۇپ، ئۇنى ئاللاھ بىلمەي قېلىپ، سىلەر ئۇنى ئاللاھقا دەپ بەرمەكچىمۇ؟ ئاللاھ ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن ئەلۋەتتە پاكتۇر ۋە ئالىيدۇر»[2].

شاپائەت تۆۋەندىكى شەرتلەر ئاساسىدا ئەمەلىيلىشىدۇ:

① شاپائەت قىلغۇچى شاپائەت قىلىش ھوقۇقىغا لاياقەتلىك بولۇشى كېرەك.

بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾﴾ «ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان نەرسىلىرى (ئۇلارغا) شاپائەت قىلالمايدۇ، پەقەت بىلىپ تۇرۇپ ھەققە گۇۋاھلىق بەرگەنلەر (مۇۋەھھىد مۇئمىنلەر)لا شاپائەت قىلالايدۇ»[3].

② شاپائەت قىلغۇچى پەقەت ئاللاھ رۇخسەت بەرگەندىن كېيىنلا شاپائەت قىلالايدۇ.

بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِندَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ ﴿٢٥٥﴾﴾ «ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا ئۇنىڭ رۇخسىتىسىز كىممۇ شاپائەت قىلالىسۇن؟! (يەنى، لاياقەتلىك كىشىلەرمۇ پەقەت ئاللاھ رۇخسەت قىلغاندىن كېيىنلا ئاندىن شاپائەت قىلالايدۇ)»[4].

③ شاپائەتكە ئېرىشمەكچى بولغان ئادەم چوقۇم مۇسۇلمان ھالەتتە دۇنيادىن كەتكەن بولۇشى كېرەك.

ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، ھېچكىمنىڭ شاپائىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ. ﴿مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴿١٨﴾﴾ «(ئىمان ئېيتماي) ئۆزىگە زۇلۇم قىلغانلارغا ھېچبىر يېقىن دوست ۋە شاپائەتى قوبۇل

---

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم تورلىغان.

(2) سۈرە يۇنۇس، 18- ئايەت.

(3) سۈرە زۇخرۇف، 86- ئايەت.

(4) سۈرە بەقەرە، 255- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

قىلىنمىدىغان بىرەر شاپائەتچى چىقمايدۇ»[1].

④ شاپائەت قىلىنماقچى بولغان ئادەم ـ ئاللاھ تائالا ئۇنىڭدىن رازى بولغان مۇسۇلمان كىشى بولۇشى كېرەك.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَىٰ ﴿٢٨﴾﴾ «ئۇلار (يەنى شاپائەت ھوقۇقى بېرىلگەنلەر) پەقەت ئاللاھ رازى بولغان كىشىلەرگىلا شاپائەت قىلىدۇ». (ئەنبىيا سۈرىسى، 28-ئايەتنىڭ بىر قىسمى).

دېمەك، شاپائەت ھەقتۇر، ئەمما شاپائەت قىلغۇچىلارمۇ ۋە شاپائەت قىلىنغۇچىلارمۇ، ھاياتىي دۇنيادا شېرىك ۋە بىدئەتلەردىن ساقلىنىپ، توغرا دىندا ياشاپ بۇ دۇنيادىن ئىمان بىلەن كەتكەن تەۋھىد ساھىبى ـ مۇسۇلمان بولۇشى شەرتتۇر.

◆ ئۇنىنچى، سىرات كۆۋرۈكى

بۇ ـ جەھەننەمنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلىدىغان قورقۇنچلۇق بىر كۆۋرۈك بولۇپ، جەننەتكە كىرىش ئۈچۈن ئىنسانلار چوقۇم بۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشى لازىم. ئىنسانلار بۇ كۆۋرۈكتىن بۇ دۇنيادا قىلغان ئەمىلىگە قاراپ ھەر خىل شەكىلدە ئۆتىدۇ. بەزىلەر كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە بولغان تېزلىكتە، بەزىلەر چاقماق چاققاندەك، بەزىلەر شامالدەك، بەزىلەر قۇشلاردەك، يەنە بەزىلەر يۈگۈرۈك ئاتتەك تېزلىكتە ئۆتىدۇ. بەزىلەر يۈگۈرۈپ، بەزىلەر مېڭىپ، بەزىلەر ئۆمىلەپ، ھەتتا سۆرۈلۈپ ئۆتىدۇ. كۆۋرۈكتىن ئۆتەلمىگەنلەر دوزاخقا دۇم چۈشىدۇ. بۇ كۆۋرۈكتىن سالامەت ئۆتكەنلەر جەننەتكە كىرىدۇ.

بۇ كۆۋرۈكتىن بىرىنچى بولۇپ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ئاندىن ئۇنىڭ ئۈممىتى ئۆتىدۇ. كۆۋرۈكتىن ئۆتۈش ۋاقتىدا پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەرلىرىلا سۆزلەيدۇ ۋە: «اللَّهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ» (ئىلاھىم! سالامەت قىل، سالامەت قىل!» دەپ دۇئا قىلىدۇ.

كۆۋرۈك قاپقاراڭغۇ يەرگە جايلاشقان بولۇپ، ناھايىتى تېيىلغاق. ئاللاھ تائالا سابىت قەدەم قىلمىسا، ئۇنىڭ ئۈستىدە پۈت دەسسەپ تۇرغىلى بولمايدۇ. ئامانەت بىلەن رەھىم - شەپقەت ئىككىسى دۇنيادا ئۆزلىرىگە رىئايە قىلغانلارغا گۈزەللىك بولۇش ئۈچۈن، كۆۋرۈكنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرىدۇ.

كۆۋرۈكنىڭ ئىككى تەرىپىدە جەھەننەمنىڭ قارماقلىرى (ئىلمەكلىرى) بولۇپ، كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشكە سالاھىيىتى توشمىغانلارنى شۇ قارماقلار ئىلىۋالىدۇ - دە، جەھەننەمگە تارتىپ ئەكىرىپ كېتىدۇ.

---

(1) سۈرە غافىر، 18- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئەبۇ سەئىد خۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ كۆۋرۈكنىڭ ماھىيىتىنى سۈپەتلەپ: «كۆۋرۈك ھەقىقەتەن چاچتىن ئىنچىكە ۋە قىلىچتىن ئىتتىكتۇر» دېگەن[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سىرات كۆۋرۈكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «ويضرب السراط بين ظهري جهنم, فأكون أنا وأمتي أول من يجيزها» «سىرات كۆۋرۈكى جەھەننەمنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدۇ. ئۇنىڭدىن بىرىنچى بولۇپ ئۆتىدىغان كىشى مەن ۋە مېنىڭ ئۈممىتىم بولىدۇ»[2].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «ويضرب جسر جهنم فأكون أول من يجيز ودعاء الرسل يومئذ: اللهم سلم سلم» «جەھەننەمنىڭ كۆۋرۈكى قويۇلغاندا، ئۇنىڭدىن تۇنجى بولۇپ مەن ئۆتىمەن. پەيغەمبەرلەر ئۇ كۈنى <ئىلاھىم! سالامەت قىل، سالامەت قىل> دەپ دۇئا قىلىدۇ»[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كۆۋرۈكنىڭ ئەھۋالىنى تېخىمۇ تەپسىلىي سۈپەتلەپ يەنە مۇنداق دېگەن: «وَتُرْسَلُ الْأَمَانَةُ وَالرَّحِمُ، فَتَقُومَانِ جَنَبَتَيِ الصِّرَاطِ يَمِينًا وَشِمَالًا، فَيَمُرُّ أَوَّلُكُمْ كَالْبَرْقِ... ثُمَّ كَمَرِّ الرِّيحِ، ثُمَّ كَمَرِّ الطَّيْرِ، وَشَدِّ الرِّجَالِ، تَجْرِي بِهِمْ أَعْمَالُهُمْ، وَنَبِيُّكُمْ قَائِمٌ عَلَى الصِّرَاطِ يَقُولُ: رَبِّ سَلِّمْ سَلِّمْ، حَتَّى تَعْجِزَ أَعْمَالُ الْعِبَادِ، حَتَّى يَجِيءَ الرَّجُلُ فَلَا يَسْتَطِيعُ السَّيْرَ إِلَّا زَحْفًا. قَالَ: وَفِي حَافَتَيِ الصِّرَاطِ كَلَالِيبُ مُعَلَّقَةٌ مَأْمُورَةٌ بِأَخْذِ مَنْ أُمِرَتْ بِهِ، فَمَخْدُوشٌ نَاجٍ، وَمَكْدُوسٌ فِي النَّارِ» «ئامانەت ۋە رەھىم - شەپقەت كەلتۈرۈلۈپ كۆۋرۈكنىڭ ئوڭ ۋە سول ئىككى تەرىپىدە تۇرىدۇ. سىلەرنىڭ ئەۋۋىلىكىلار چاقماق چاققاندەك... ئاندىن شامال تېزلىكىدە، ئاندىن قۇش تېزلىكىدە، ئاندىن ئادەم يۈگۈرۈشىدە (كۆۋرۈكتىن) ئۆتىدۇ، ئۇلارنى (شۇ تېزلىكتە) ئۆتكۈزىدىغىنى ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىدۇر. پەيغەمبەرنىڭلار كۆۋرۈكتە تۇرۇپ: <رەببىم! سالامەت قىل، سالامەت قىل> دەيدۇ. ھەتتا بەزى بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرى ئۇلارنى (كۆۋرۈكتىن) تېز ئۆتكۈزۈشكە ئاجىزلىق قىلىدۇ. بەزى ئادەملەر مېڭىپ ئۆتۈشكە قادىر بولالماي، پەقەتلا ئۆمىلەپ ئۆتىدۇ. كۆۋرۈكنىڭ ئىككى تەرىپىدە بۈيرۈق قىلىنغان كىشىنى ئىلىۋېلىشقا مەسئۇل قىلىنغان ئېسىقلىق قارماقلار بار بولۇپ، بەزىلەرنى شۇ قارماقلار ئىلىپ، بەدەنلىرىنى تىتىۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئاخىرىدا ئۆتۈپ قۇتۇلىدۇ. يەنە بەزىلىرىنى بۇ قارماقلار ئىلىۋېلىپ، ئېتىۋەتكەنلىكتىن دوزاخقا چۈشۈپ كېتىدۇ»[4].

ئىبنى قەييىم (رەھىمەھۇللاھ) مۇنداق دەيدۇ: «بۇ سىرات كۆۋرۈكىدىن ئاسان ۋە سالامەت ئۆتۈش ئۈچۈن، بۇ دۇنيادا <سىراتەل مۇستەقىم>دا مېڭىش كېرەك»[5].

---

(1) مۇسلىم تۇپلىغان.

(2) مۇسلىم تۇپلىغان.

(3) بۇخارى ۋە مۇسلىم تۇپلىغان.

(4) مۇسلىم تۇپلىغان.

(5) «التفسير القيم» ناملىق كىتابتىن.

يەنى، ئۇ دۇنيادىكى پۇلسىرات كۆۋرۈكىدىن تېيىلىپ كەتمەي ئۆتۈش ئۈچۈن، بۇ دۇنيادا سىراتەل مۇستەقىم (توغرا يول)دىن تېيىلىپ كەتمەي، مەھكەم مېڭىش شەرتتۇر.

ئىلاھىم! بىزنى سىراتەل مۇستەقىمغا (توغرا يولغا) ھىدايەت قىلغىن!

◆ ئون بىرىنچى، ئايۋان / ئۆتەڭ (القنطرة)

مۇئمىنلەر سىرات كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن، بۇ «قەنتەرە» (ئايۋان) دېگەن يەردە توپلىنىدۇ. بۇ جەننەت بىلەن جەھەننەم ئارىسىدىكى بىر ئۆتەڭ بولۇپ، بۇ يەردە مۇئمىنلەرنىڭ بىر-بىرىنىڭ ئۈستىدە قالغان ھەقلىرى ئېلىپ-بېرىلىپ، قەلبلىرى پاكلانغاندىن كېيىن ئاندىن جەننەتكە كىرىشىگە رۇخسەت قىلىنىدۇ.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ قەنتەرە (ئايۋان)نى سۆيەتلەپ مۇنداق دەيدۇ: «يخلص المؤمنون من النار فيحبسون على قنطرة بين الجنة والنار ، فيقتص لبعضهم من بعض مظالم كانت بينهم في الدنيا ، حتى إذا هذبوا ونقوا أذن لهم في دخول الجنة ، فوالذي نفس محمد بيده ، لأحدهم أهدى بمنزله في الجنة منه بمنزله كان في الدنيا» «مۇئمىنلەر دوزاختىن قۇتۇلۇپ، جەننەت بىلەن دوزاخ ئارىسىدىكى بىر ئايۋاندا (ئۆتەڭدە) تۇرغۇزۇلىدۇ. ئۇ يەردە دۇنيادا بىر - بىرىگە قىلغان زۇلۇملىرى ئۈچۈن، ھەقلىرى ئېلىپ بېرىلىدۇ. ھەقلەر پاك - پاكىز پاكلانغاندىن كېيىن، جەننەتكە كىرىشكە رۇخسەت قىلىنىدۇ. مۇھەممەدنىڭ جېنى ئىلكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى، ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ بىرى ئۆزىنىڭ جەننەتتىكى جايىنى دۇنيادىكى ئۆيىنى تاپقاندىنمۇ بەكرەك ئاسان تاپالايدۇ»[1].

◆ ئون ئىككىنچى، ئەئرافتىكىلەر (أصحاب الأعراف)

ئەئراف – جەننەت بىلەن دوزاخ ئوتتۇرىسىدىكى يۇكسەك پاسىل (سېپىل) بولۇپ، دۇنيادا قىلغان ياخشىلىقى بىلەن يامانلىقى تەڭلىشىپ قالغان مۇئمىنلەر شۇ سېپىلنىڭ ئۈستىدە تۇرىدۇ. ئۇلار جەننەت ئەھلىنى كۆرگەندە، ئاللاھتىن ئۆزلىرىنىمۇ جەننەتكە كىرگۈزۈشنى ئۈمىد قىلىشىدۇ. دوزاخ ئەھلىنى كۆرگەندە: «رەببىم! بىزنى زالىملار بىلەن بىللە قىلىپ قويمىغىن» دەپ دوزاختىن پاناھ تىلەيدۇ.

ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «ياخشى ئىش قىلغانلارغا نۇر بېرىلىدۇكى، ئالدى - كەينىنى يورۇتۇپ ماڭىدۇ. پۇلسىراتقا كەلگەندە ئاللاھ تائالا مۇناپىقلارنىڭ

(1) بۇخارى توپلىغان.

نۇرىنى يوق قىلىۋېتىدۇ. مۇناپىقلارنىڭ (قاراڭغۇلۇقتا تېڭىرقاپ قالغان) ئەھۋالىنى كۆرگەن جەننەت ئەھلى: ﴿رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا﴾ <رەببىمىز! بىزگە نۇرىمىزنى تولۇقلاپ بەرگىن> دەيدۇ. ئەمما، ئەئراف ئەھلىنىڭ نۇرى يوق قىلىۋېتىلمەيدۇ. شۇڭلاشقا، ئاللاھ ئۇلار ھەققىدە ﴿لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ﴾ <ئەئرافتىكىلەر جەننەتكە تېخى كىرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن كىرىشنى ئۈمىد قىلىشىدۇ> دېگەن».

دېمەك، ئەئراف ئەھلى ئاخىرىدا ئاللاھ تائالانىڭ پەزلى - مەرھەمىتى بىلەن جەننەتكە كىرىدۇ ۋە ھېچ دوزاخقا كىرمەستىن، جەننەتكە كىرىدىغانلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى بولىدۇ.

◆ ئون ئۈچىنچى، جەننەت ۋە دوزاخ

جەننەت ۋە دوزاخ دېمەك، ئىنسانىنىڭ بۇ پانىي دۇنيادا ياشىغان ھاياتىنىڭ نەتىجىسى دېمەكتۇر. گۈزەللىكىنىڭ نەتىجىسى چوقۇم گۈزەللىك بولغىنىدەك، يامانلىقنىڭ (ناچارلىقنىڭ) ئاقىۋىتىمۇ چوقۇم يامان نەتىجە بېرىدۇ. بۇ قىسقا پانىي دۇنيادا جەننەتكە ئېلىپ بارىدىغان ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلاردىن ئاللاھ رازى بولىدۇ ۋە ئۇلارنى مەڭگۈلۈك دۇنيادا پۈتمەس - تۈگىمەس نازۇنېمەتلىك جەننەت بىلەن مۇكاپاتلايدۇ. دوزاخقا ئېلىپ بارىدىغان قىلمىشلارنى قىلغانلارغا ئاللاھ تائالا غەزەپ قىلىدۇ ۋە جەھەننەمدە ئازابلاپ جازالايدۇ.

بىلىشىمىز زۆرۈر بولغان نۇقتا شۇكى، ئاللاھ تائالا ھەر ئىككىلىسىگە ئاپىرىدىغان يوللارنىڭ بۇ دۇنيادىكى قانۇنىيىتىنى (نىزامنامىسىنى) ئوپئوچۇق كۆرسىتىپ قويدى ۋە ئىنسانغا تاللاش ئىمكانىيىتى بەردى. بۇ پانىي دۇنيانىڭ ئارقىسىدا مۇكاپاتلىنىدىغان جەننەت ۋە جازالىنىدىغان دوزاخنى ئاللاھ تائالا يارىتىپ، تەييارلاپ قويغان بولۇپ، ئۇلار ھازىر مەۋجۇتتۇر ۋە مەڭگۈ يوقالمايدۇ. يەنى، پۈتمەس - تۈگىمەس راھەت - پاراغەت ۋە ھۇزۇر - ھالاۋەتنىڭ ئەڭ يۇكسەك پەللىسى، ئاخىرقى نۇقتىسى بولغان جەننەتمۇ ھازىر بار بولغىنىدەك ۋە مەڭگۈ داۋاملاشقىنىدەك، كاپىرلار ئۈچۈن تەييارلانغان، قاتتىق ئازاب - ئوقۇبەتلىك جازا لاگېرى بولغان دوزاخمۇ ھازىر مەۋجۇتتۇر ۋە مەڭگۈ داۋاملىشىدۇ. شۇنداقلا، دوزاختا مەڭگۈ قېلىشقا مەھكۇم بولغانلارغا دوزاخنىڭ ئازابىمۇ مەڭگۈلۈكتۇر. ئەمما، بۇ دۇنيادا ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمىگەن ۋە باشقا گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن دوزاخقا كىرىپ قالغان، ئازراق بولسىمۇ ئىمانى بار، تەۋھىد ساھىبى مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتى ۋە شاپائەت قىلغۇچىلارنىڭ شاپائىتى بىلەن، ئاخىرى دوزاختىن ئازاد بولۇپ، جەننەتكە كىرگۈزۈلىدۇ.

جەننەت ــ ئاللاھ تائالا تەقۋادار مۇئمىن بەندىلىرىگە تەييارلىغان ئىكرام دىيارى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاقار سۇلۇق ئەڭ گۈزەل ئېرىق - ئۆستەڭلەر، ئالىي سارايلار، باغۇبوستانلار باردۇر. جەننەتتە كۆزلەر كۆرۈپ باقمىغان، قۇلاقلار ئاڭلاپ باقمىغان، ھەتتا ئىنسانىنىڭ كۆڭلىگە كېلىپمۇ باقمىغان؛ باقمان

كۆزلەرگە لەززەت، كۆڭۈللەرگە ھۇزۇر بېغىشلايدىغان، ئازلاپ كەتمەيدىغان، تۈگەپ قالمايدىغان، ھەر قېتىم كۆرگەندە يېڭىچە ھۇزۇر بېغىشلايدىغان مىسلىسىز نازۇنېمەتلەر باردۇر.

جەننەتنىڭ بىر قامچا مىقدارىچىلىك يېرى بۈ دۇنيا ۋە دۇنيادىكى بارلىق نەرسىلەردىنمۇ كاتتا ۋە ياخشىدۇر. جەننەتنىڭ خۇشپۇراقلىرى 40 يىللىق مۇساپىدىن پۇراپ تۇرىدۇ.

جەننەتتىكى ئەڭ بۈيۈك ۋە ئەڭ ھۇزۇرلۇق نېمەت ـ مۇئمىنلەرنىڭ ئۆز كۆزلىرى بىلەن، ئۇلۇغ رەببى ئاللاھ تائالانىڭ مۇبارەك جامالىنى كۆرۈشىدۇر.

جەننەتتە مۇئمىنلەرگە ھازىرلانغان يۇز دەرىجە بار بولۇپ، ھەر ئىككى دەرىجىنىڭ ئارىلىقى خۇددى بۇ دۇنيادىكى ئاسمان بىلەن زېمىننىڭ ئارىلىقىدەك كەڭدۇر.

ئەڭ يۇقىرى جەننەت «فِرْدَوْسُ الْأَعْلَى» (ئالىي فىردەۋس) بولۇپ، ئاللاھنىڭ ئەرشىنىڭ ئاستىغا جايلاشقان. جەننەتنىڭ سەككىز ئىشىكى بار بولۇپ، ھەر بىر ئىشىكىنىڭ كەڭلىكى مەككە بىلەن ھەجەرنىڭ ئارىلىقىدەك كېلىدۇ (بۈگۈنكى مۇساپە ھېسابىدا 1281 كىلومېتىر). ئەڭ ئاددىي جەننەتمۇ ئون يەر شارىدىن چوڭدۇر ۋە گۈزەلدۇر.

ئاللاھ تائالا جەننەتنى سۈپەتلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾﴾ «رەببىڭلارنىڭ مەغپىرىتىگە ۋە تەقۋادارلار ئۈچۈن تەييارلانغان، كەڭلىكى ئاسمان - زېمىنچە كېلىدىغان جەننەتكە ئالدىراڭلار»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾ جَزَاؤُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾﴾ «ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا كەلسەك، ئەنە شۇلار مەخلۇقاتلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر [7]. ئۇلارنىڭ رەببىنىڭ دەرگاھىدىكى مۇكاپاتى مەڭگۈلۈك بولغان، ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەردۇركى، ئۇلار بۇ جەننەتلەردە مەڭگۈ تۇرىدۇ. ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولغان ۋە ئۇلارمۇ ئاللاھتىن مەمنۇن بولىدۇ. ئۇ (جەننەتتىكى) نېمەتلەر بولسا، رەببىدىن قورققان (تەقۋادار) كىشىلەرگە بېرىلىدۇ [8]»[2].

(ئېرىشىش ئۈچۈن جېنىمىز پىدا بولغان جەننەت ھەققىدە تېخىمۇ كۆپ مەلۇماتقا ئىگە بولۇش ئۈچۈن، جەننەتنى سۈپەتلىگەن ماتېرىياللارغا مۇراجىئەت قىلىڭ.)

---

(1) سۈرە ئال ئىمران، 133- ئايەت.

(2) سۈرە بەيىنە، 7- ۋە 8- ئايەتلەر.

جەننەتكە ئېرىشمەك ــ پۈتمەس - تۈگىمەس، چەكسىز نېمەتكە ئېرىشىش دېمەكتۇر. جەننەتكە ئېرىشىشنىڭ مۇسابىقە مەيدانى مۇشۇ دۇنيادۇر. «الدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ» «بۇ دۇنيا ئاخىرەتنىڭ زىرائەتگاھىدۇر» (يەنى، بۇ دۇنيادا نېمە تېرىسا (نېمە قىلسا)، ئاخىرەتتە شۇنىڭ ھوسۇلىنى ئالىدۇ، نەتىجىسىنى كۆرىدۇ).

دوزاخ ــ ئاللاھ تائالا كاپىر ۋە ئاسىيلارغا تەييارلىغان جازالاش ئورنىدۇر. ئۇنىڭدا دەھشەتلىك، قاتتىق ئازاب - ئوقۇبەتلەرنىڭ ھەر تۈرى بار ۋە دوزاخنىڭ خەزىنىدارلىرى (پەرىشتىلىرى) ئىنتايىن قوپال ۋە قاتتىق قولدۇر. كاپىرلار دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ، يەيدىغىنى زەققۇم دەرىخى، ئىچىدىغىنى ئۇچەي - باغرىنى ئېرىتىۋېتىدىغان يىرىڭلىق قاينىقسۇ بولىدۇ. دوزاخنىڭ ئوتى شۇ دەرىجىدە قىزىق بولۇپ، دۇنيادىكى پۈتۈن ئوت ئۇنىڭ يەتمىشتىن بىرىگىلا تەڭ كېلىدۇ.

جەھەننەم ئۇنىڭغا تاشلانغانلارنىڭ كۆپلۈكىدىن تويۇپ قالمايدۇ، بەلكى (ئاللاھتىن): «يەنە كۆپرەك بارمۇ؟» دەپ تەلەپ قىلىپ تۇرىدۇ. دوزاخنىڭ يەتتە ئىشىكى بار بولۇپ، دوزاخقا كىرىدىغانلار ئۇ ئىشىكلەرگە تەقسىم قىلىنىدۇ. دوزاخ ھەقتۇر، ئۇنىڭغا كىرگەن كاپىرلارنى ھېچكىم قۇتۇلدۇرالمايدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ئەھۋالنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٦٥﴾﴾ «ئاللاھ تائالا ھەقىقەتەن كاپىرلارغا لەنەت قىلدى (يەنى ئۇلارنى رەھمىتىدىن يىراق قىلدى) ۋە ئۇلارغا دوزاخنىڭ ئوتىنى تەييارلىدى (64). ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ، ئۇلار (دوزاختىن قۇتۇلدۇرۇپ قويىدىغان) ھېچقانداق دوست ۋە ھېچقانداق ياردەمچى تاپالمايدۇ (65)»[1].

(جەننەت ۋە دوزاخنىڭ سۈپەتلىرىنى تەپسىلىي بايان قىلىدىغان كىتاب ۋە دەرسلىكلەر كۆپ بولغاچقا، شۇنىڭغا مۇراجىئەت قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلىمەن. بۇ يەردە بىلىۋېلىش زۆرۈر بولغان نەرسە شۇكى، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ بۇ دۇنيادىكى قىلمىشلىرىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن، جەننەت ۋە دوزاخنى ياراتقان بولۇپ، بۇ جەننەت ۋە دوزاخ ئۇ دۇنيادىكى مەڭگۈلۈك ھاياتلىقنىڭ ياشاش سەھنىسىدۇر.)

◆ ئون تۆتىنچى، مۇئمىنلەر رەببىنى كۆرىدۇ

مۇئمىن بەندىلەر ئاللاھ تائالانىڭ جامالىنى كۆرۈشكە مۇۋەپپەق بولىدۇ. يەنى، ئۇ دۇنيادا ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرگە جامالىنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ جامالىنى كۆرۈش مۇئمىنلەرگە بېرىلگەن ئەڭ

(1) سۈرە ئەھزاب، 64- ۋە 65- ئايەتلەر.

ئالىي نېمەتتۇر. ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرنىڭ ئۇ دۇنيادا ئۆزىنى (يەنى رەببىنى) كۆرىدىغانلىقى ھەققىدە بېشارەت بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ۝٢٢ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ۝٢٣﴾ «قىيامەت كۈنىدە نۇرغۇن يۈزلەر نۇرلۇق بولىدۇ [22]. (ئۇلار) رەببىگە قاراپ تۇرىدۇ [23]»[1]. يەنى، رەببىنىڭ جامالىغا قارىغان ئۇ كۈندىكى يۈزلەر ياشنىپ، نۇرلىنىپ، مىسلىسىز گۈزەللىشىپ كېتىدۇ.

مۇئمىنلەر قىيامەت كۈنى ۋە جەننەتتە خۇددى 14 كۈنلۈك تولۇن ئاينى ۋە بۇلۇتسىز ئاسماندىكى پارلاق قۇياشنى كۆرگەندەك، ھېچبىر قىستالماستىن ۋە قىينالماستىن رەببىنى كۆرىدۇ.

ئەبۇ سەئىد خۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن:

– ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! بىز قىيامەت كۈنى رەببىمىزنى كۆرىمىزمۇ؟ – دەپ سورىدۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

– بۇلۇتسىز (ئاسماندىكى) قۇياشنى كۆرۈشتىن قىينىلامسىلەر؟ – دېدى. بىز:

– ياق، – دېدۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە:

– ئاي تولغان كېچىدە بۇلۇتسىز ئاسماندىكى ئاينى كۆرۈشتىن قىينىلامسىلەر؟ – دېگەنىدى، بىز:

– ياق، – دېدۇق. ئاندىن شۇنداق دېدى:

– ئۇنداقتا، سىلەر قىيامەت كۈنى خۇددى شۇنداق (ھېچ قىينالماستىن) رەببىڭلارنى چوقۇم كۆرىسىلەر. ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى كىشىلەرنى بىر يەرگە توپلايدۇ - دە، ئاندىن: «كىم نېمىگە ئىبادەت قىلغان بولسا، شۇنىڭغا ئەگەشسۇن!» دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن، قۇياشقا ئىبادەت قىلغانلار قۇياشقا ئەگىشىپ دوزاخقا چۈشۈپ كېتىدۇ، ئايغا ئىبادەت قىلغانلار ئايغا ئەگىشىپ دوزاخقا چۈشۈپ كېتىدۇ. شۇنداقلا، بۇتلارغا ۋە ئاتالمىش باتىل مەبۇدلارغا ئىبادەت قىلغانلار شۇ بۇت ۋە مەبۇدلىرىغا ئەگىشىپ بىللە دوزاخقا چۈشۈپ كېتىدۇ. ھەتتا، ئاللاھ تائالانى قويۇپ ئىبادەت قىلىنغانلارنىڭ ھەممىسى دوزاخقا چۈشۈپ كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، مەيداندا پەقەت مۇئمىنلەر، مۇناپىقلار ۋە ئەھلى كىتابلارنىڭ قالدۇقلىرىدىن بولغان بىر تۈركۈم كىشى قېلىپ قالىدۇ». (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قولى بىلەن ئەھلى كىتابلارنىڭ قالدۇقلىرىنىڭ سانىنىڭ ئىنتايىن ئاز ئىكەنلىكىنى ئىپادىلىدى.) ئاندىن ئۇلۇغ ۋە كاتتا ئاللاھ ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ: «سىلەر نېمىشقا (باشقىلاردەك) ئىبادەت

(1) سۈرە قىيامەت، 22- ۋە 23- ئايەتلەر.

قىلغان نەرسىلىرىڭلارغا ئەگەشمەيسىلەر؟» دەيدۇ. ئۇلار: «بىز پەقەت ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلغان ئىدۇق، بىز ئاللاھنى كۆتۈۋاتىمىز» دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئاللاھ تائالا پاچىقىنى ئاچىدۇ - دە، (دۇنيادا) ئاللاھقا چىن دىلىدىن سەجدە قىلغان كىشىلەر دەرھال سەجدىگە باردۇ. ئەمما، رىيا ۋە كۆز - كۆز قىلىپ سەجدە قىلغان كىشىلەر (سەجدە قىلاي دېسىمۇ، بەللىرى قاتتىق بىر تاختىدەك بولۇپ قېلىپ، سەجدە قىلالمايۋ) ئۆڭدىسىچە يىقىلىدۇ. ئاندىن كېيىن جەھەننەمنىڭ ئۈستىگە پۈلىسىرات كۆۋرۈكى قويۇلىدۇ. پەيغەمبەرلەر پۈلىسراتنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ: «ئىلاھىم! سالامەت قىل، سالامەت قىل!» دەپ دۇئا قىلىشىدۇ. پۈلىسرات كۆۋرۈكى ھەقىقەتەن بەك تېيىلغاق بولۇپ، ئۇنىڭ (كىشىلەرنى) ئىلىۋالىدىغان تىكەنلىك قارماقلىرى باردۇر...

ھەدىسنى بايان قىلغۇچى ئېيتىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پۈلىسراتنى ئۆلارغا سۈپەتلەپ بېرىپ مۇنداق دېدى: «ئۇ پۈلىسراتتىن بىرىنچى بولۇپ ئۆتىدىغىنى ئەلۋەتتە مەن ۋە مېنىڭ ئۈممىتىم بولىدۇ. ئۇلار ئۇنىڭدىن چاقماق چاققاندەك، شامالدەك ۋە يۇگۇرۈك ئات - ئۇلاغدەك ئۆتىدۇ. (قارماق تېگمە كەتمەي) سالامەت قىلىنغىنى نىجات تاپىدۇ. (قارماق تېگمە) تىتىلىپ، سۆرۈلۈپ كەتكەنلەر بەدەنلىرى جاراھەتلەنسىمۇ، ئاخىرى قۇتۇلىدۇ؛ دۇم چۈشكەنلىرى بولسا دوزاخقا كىرىدۇ.

مۇئمىنلەر پۈلىسراتتىن ئۆتۈپ دوزاختىن قۇتۇلغاندىن كېيىن، (ئۆتەلمەي) دوزاخقا چۈشۈپ كەتكەن قېرىنداشلىرى ھەققىدە ئاللاھ تائالاغا يالۋۇرۇپ، مۇناجات قىلىدۇ. جېنىم ئىلكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى، سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ دۇنيادىكى ھەق - ھوقۇقى ئۈچۈن قىلىدىغان تەلەپ - تارتىشىشىمۇ، ئۇلارنىڭ شۇ كۈندىكى مۇئمىن قېرىنداشلىرىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئاللاھقا قىلىدىغان مۇناجاتىدەك كۈچلۈك بولالمايدۇ. ئۇلار ئاللاھقا: <ئى رەببىمىز! ئۇلار بىز بىلەن بىرگە روزا تۇتاتتى، نامار ئوقۇيتتى، ھەج قىلاتتى، (ئۇلارنى قۇتۇلدۇرغىن)> دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئۇلۇغ ۋە كاتتا ئاللاھ تائالا: <بېرىپ ئۇلاردىن ئۆزۈڭلار تونۇيدىغانلىرىنى (دوزاختىن) ئېلىپ چىقىڭلار!> دەيدۇ... ئاندىن كېيىن: <قەلبىدە بىر دىنار مىقدارچىلىك ئىمانى بار كىشىلەرنى چىقىرىڭلار!> دەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار چىقىرىلىدۇ. ئاندىن كېيىن: <قەلبىدە يېرىم دىنار مىقدارچىلىك ئىمانى بار كىشىلەرنى چىقىرىڭلار!> دەيدۇ، ئۇلارمۇ چىقىرىلىدۇ. ئاندىن كېيىن: <قەلبىدە بىر زەررە (قىچا دانچىسى) چاغلىق ئىمانى بار كىشىنى چىقىرىڭلار!> دەيدۇ ۋە ئۇلارمۇ چىقىرىلىدۇ».

(ھەدىسنى بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن) ئەبۇ سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنۇ سۆزنى قوشۇپ قويدى: «ئىشەنمىسەڭلار، مۇنۇ ئايەتنى ئوقۇپ بېقىڭلار: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾﴾ <شەكسىزكى، ئاللاھ زەررىچىلىكمۇ زۇلۇم قىلمايدۇ، ئەگەر

كىشىنىڭ زەررىچىلىك ياخشىلىقى بولسا، ئاللاھ ئۇنى ھەسسىلەپ زىيادە قىلىدۇ، (ئۇنىڭغا) ئۆز دەرگاھىدىن كاتتا مۇكاپات ئاتا قىلىدۇ>>[1].

ئاندىن، ئەبۇ سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ مۇنداق دېدى: «شۇنىڭ بىلەن، ئۇلار دوزاختىن (كۆيۈپ كۆمۈردەك بولۇپ كەتكەن ھالەتتە) چىقىرىلىپ، <ھاياتلىق ئۆستىكى> دېگەن بىر ئۆستەڭگە تاشلىنىدۇ - دە، ئۇلار خۇددى سەل باسقان يەردىن ئۇنۇپ چىققان دانغا ئوخشاش يېڭىدىن كۆكلەپ چىقىدۇ. ئۆسۈملۈكنىڭ كۈنگەي تەرىپىنىڭ يېشىل، كۆلەڭگە تەرىپىنىڭ سېرىق بولىدىغانلىقىنى كۆرگەنمىدىڭلار؟». بۇ ۋاقىتتا، ساھابىلەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇم: «ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! سەن خۇددى بۇرۇن پادا بېقىپ باققاندەكلا سۆزلەۋاتىسەنغۇ؟» دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «شۇنداق، مەن ھەقىقەتەن پادا باققان» دېدى.[2]

بۇ ھەدىستە قىيامەت كۈنى مۇئمىنلەرنىڭ ئاللاھ تائالانى كۆرىدىغانلىقىغا ئوچۇق دەلىل بولغىنىدەك، ئاللاھنىڭ «كېلىش»تىن ئىبارەت پېئىلىي سۈپىتىگە ۋە «پاچاق»تىن ئىبارەت زاتىي سۈپەتلىرىگىمۇ ئوچۇق دەلىللەر زىكىر قىلىنغان. شۇنداقلا، قىيامەتتىكى سوئال - سوراق، مىزان، پۈلسىرات كۆۋرۈكى ۋە شاپائەتنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگىمۇ روشەن ۋە ئوچۇق دەلىللەر زىكىر قىلىنغان.

يۇقىرىقى ھەدىستىن باشقا، مۇئمىنلەرنىڭ ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانى كۆرىدىغانلىقىغا قۇرئان كەرىم ۋە سۈننەتتە يېتەرلىك دەلىل - پاكىتلار كەلگەن. تۆۋەندە ئۇلاردىن بىر قىسمىلىرىنى بايان قىلىپ ئۆتىمىز:

(1) ﴿وُجُوهٞ يَوۡمَئِذٖ نَّاضِرَةٌ ٢٢ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٞ ٢٣﴾ «قىيامەت كۈنىدە نۇرغۇن يۈزلەر نۇرلۇق بولىدۇ [22]. (ئۇلار) رەببىگە قاراپ تۇرىدۇ [23]»[3].

(2) ﴿لِّلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ ٱلۡحُسۡنَىٰ وَزِيَادَةٞ﴾ «(تائەت - ئىبادەتنى) گۈزەل (مۇكەممەل) قىلغانلارغا ئەڭ ياخشى مۇكاپات (يەنى جەننەت) ۋە زىيادە نېمەت (ئاللاھنىڭ جامالىنى كۆرۈش) بار»[4].

سۆھەيب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «جەننەت ئەھلى جەننەتكە كىرىپ بولغاندا، ئاللاھ تەبارەك ۋە تائالا: <يەنە نېمىنى خالايسىلەر؟ زىيادە قىلىپ بېرەي> دەپ سورايدۇ. ئۇلار: <سەن بىزنىڭ يۈزلىرىمىزنى ئاق قىلمىدىڭمۇ؟ بىزنى

---

(1) سۈرە نىسا، 40- ئايەت.

(2) بۇخارى، مۇسلىم ۋە ئەھمەد توپلىغان.

(3) سۈرە قىيامەت، 22- ۋە 23- ئايەتلەر.

(4) سۈرە يۇنۇس، 26- ئايەت.

جەننەتكە كىرگۈزۈپ، دوزاختىن قۇتۇلدۇرمىدىڭمۇ؟> (يەنى بۇ بىزگە كۆپايە) دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئاللاھ پەردىسىنى ئېچىۋېتىدۇ. جەننەت ئەھلى ئۈچۈن ئۇلۇغ رەببىگە قاراشتىنمۇ سۆيۈملۈكرەك بىرەر نەرسە بېرىلمىگەن بولىدۇ».

يەنە بىر ھەدىس بايانىدا: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۆزىنى تۈگىتىپ: ﴿لِّلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ ٱلۡحُسۡنَىٰ وَزِيَادَةٞ﴾ «(تائەت - ئىبادەتنى) گۈزەل (مۇكەممەل) قىلغانلارغا ئەڭ ياخشى مۇكاپات (يەنى جەننەت) ۋە زىيادە نېمەت (ئاللاھنىڭ جامالىنى كۆرۈش) بار» دېگەن ئايەتنى تىلاۋەت قىلغان.[1]

دېمەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئايەتتىكى «زىيادە» دېگەن سۆزنى «ئاللاھنىڭ جامالىنى كۆرۈش» دەپ چۈشەندۈرگەن.

(3) ﴿لَهُم مَّا يَشَآءُونَ فِيهَا وَلَدَيۡنَا مَزِيدٞ﴾ «ئۇلار ئۈچۈن جەننەتتە خالىغان نەرسىلىرى بار، بىزنىڭ ھۇزۇرىمىزدا تېخىمۇ زىيادىسى بار»[2].

ئىمام بەغەۋى رەھىمەھۇللاھ بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرىدە جابىر ۋە ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن نەقىل قىلىشچە، ئايەتتىكى «تېخىمۇ زىيادىسى» دېگەن سۆز «ئاللاھ تائالانىڭ جامالىغا قاراش» تۇر. ئىبنى كەسىر رەھىمەھۇللاھمۇ شۇنداق تەپسىر قىلغان.

(4) ﴿كَلَّآ إِنَّهُمۡ عَن رَّبِّهِمۡ يَوۡمَئِذٖ لَّمَحۡجُوبُونَ﴾ «ھەقىقەت ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. شەكسىزكى، ئۇلار (يەنى ئۇ چېكىدىن ئاشقان ئىنكارچىلار – كاپىرلار) ئۇ كۈندە رەببىنى كۆرۈشتىن مەنئى قىلىنغۇچىلاردۇر»[3].

ئىمام شافىئىي رەھىمەھۇللاھ بۇ ئايەت ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «بۇ ئايەتتە مۇئمىنلەرنىڭ رەببىنى كۆرىدىغانلىقىغا ئوچۇق دەلىل بار». ئىبنى كەسىر رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «ئىمام شافىئىينىڭ بۇ پىكرى ئىنتايىن گۈزەلدۇر، چۈنكى ئاللاھ تائالانىڭ: <ھەقىقەت ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ئۇلار ئۇ كۈندە رەببىنى كۆرۈشتىن مەنئى قىلىنغۇچىلاردۇر> دېگىنىنىڭ ئۆزىلا: <مۇئمىنلەر رەببىنى كۆرۈشتىن مەنئى قىلىنماستىن، ئېنىق كۆرىدۇ> دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ» (ئىبنى كەسىر تەپسىرىدىن).

ئىمام ئاجۇرى «ئەششەرىئە» ناملىق كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ: ئىمام ئەھمەدكە بىر ئادەمنىڭ «ئاخىرەتتە ئاللاھ كۆرۈنمەيدۇ» دېگەنلىكى يەتكەندە، ئۇ قاتتىق غەزەپلىنىپ مۇنداق دېگەن: «كىمكى

---

(1) مۇسلىم توپلىغان.

(2) سۈرە قاف، 35- ئايەت.

(3) سۈرە مۇتەففىفىن، 15- ئايەت.

ئاخىرەتتە ئاللاھ كۆرۈنمەيدۇ دېسە، ئۇ كاپىر بولىدۇ، ئۇنىڭغا ئاللاھنىڭ ۋە پۈتۈن خالايىقنىڭ لەنىتى بولسۇن! ئاللاھ تائالا: ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ۝٢٢ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ۝٢٣﴾ <قىيامەت كۈنىدە نۇرغۇن يۈزلەر نۇرلۇق بولىدۇ [22]. (ئۇلار) رەببىگە قاراپ تۇرىدۇ [23]>[1] دېمىدىمۇ؟! شۇنداقلا: ﴿كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ﴾ <ھەقىقەت ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. شەكسىزكى، ئۇلار (يەنى ئۇ چېكىدىن ئاشقان ئىنكارچىلار – كاپىرلار) ئۇ كۈندە رەببىنى كۆرۈشتىن مەنئى قىلىنغۇچىلاردۇر>[2] دېمىدىمۇ؟!».

ئەجەبا، بۇ ئايەتلەر مۇئمىنلەرنىڭ جەننەتتە رەببىنى كۆرىدىغانلىقىنىڭ دەلىللىرى ئەمەسمۇ؟.

ئىبنى كەسىر رەھىمەھۇللاھ «سۈرە قىيامەت»نىڭ تەپسىرىدە، مۇئمىنلەرنىڭ ئاخىرەتتە رەببىنى كۆرىدىغانلىقى ھەققىدىكى بەزى ھەدىسلەرنى زىكىر قىلغاندىن كېيىن، مۇنداق دېگەن: «ئاللاھقا ھەمدۈسانالار بولسۇنكى، مۇئمىنلەرنىڭ ئاخىرەتتە رەببىنى كۆرىدىغانلىقىغا ساھابىلار، تابىئىنلار ۋە سەلەف ئالىملىرى ئىجما قىلغان، شۇنداقلا بۇ مەسىلىدە تارىختىن بۇيانقى كاتتا ئىمامىلار ئارىسىدىمۇ ھېچقانداق ئىختىلاپ يوق».

(5) مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ: ﴿رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ﴾ «رەببىم! ماڭا ئۆزۈڭنى كۆرسەتكىن، ساڭا قارىسام»[3] دەپ سورىشىمۇ ئاللاھ تائالانى كۆرۈشنىڭ تامامەن مۇمكىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، پەيغەمبەرلەر ھەرگىزمۇ ئاللاھتىن مۇمكىن ئەمەس ئىشنى سورىمايدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿لَن تَرَانِي﴾ «سەن مېنى (بۇ دۇنيادا) كۆرەلمەيسەن» دېگەن جاۋابى، پەقەت بۇ دۇنيادا كۆرۈشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەرنىڭ ھېچبىرىڭلار تاكى ئۆلگەنگە قەدەر رەببىنى كۆرەلمەيدۇ»[4]. بۇ ھەدىسمۇ ئاللاھنى بۇ دۇنيادا ئەمەس، بەلكى ئاخىرەتتە كۆرگىلى بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

(6) جەرىر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىدا ئىدۇق، ئۇ تولۇن ئاي كېچىسىدىكى ئايغا قاراپ: <إنَّكم سترون ربَّكُمْ كما ترَوْن هذا القمر، لاَ تُضَامُونَ فِي رُؤْيَتِه، فَإن استطعتم أنْ لاَ تُغْلَبُوا على صلاة قبل طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقبْلَ غُرُوبِهَا، فَافْعَلُوا> <سىلەر ھەقىقەتەن پات يېقىندا رەببىڭلارنى مۇشۇ ئاينى كۆرگەندەك كۆرىسىلەر. ئۇنى كۆرۈشتە قىستىلىشىپ قالمايسىلەر. شۇڭا تاقىتىڭلار يەتسىلا كۇن چىقىشتىن بۇرۇنقى (بامدات) نامىزى ۋە

---

(1) سۈرە قىيامەت، 22- ۋە 23- ئايەتلەر.

(2) سۈرە مۇتەففىفىن، 15- ئايەت.

(3) سۈرە ئەئراف، 143- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) مۇسلىم توپلىغان.

كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇنقى (ئەسىر) نامىزىنى تەرك قىلماي ئوقۇغۇلار>>[1].

(7) ئەبۇ مۇسا ئەلئەشئەرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان سەھىھ ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «جنَّتانِ مِن فضَّةٍ آنيتُهما وما فيهما وجنَّتانِ مِن ذهَبٍ آنيتُهما وما فيهما وما بَيْنَ القومِ وبَيْنَ أنْ ينظُروا إلى ربِّهم إلَّا رِداءُ الكِبْرِ على وجهِه في جنَّةِ عَدْنٍ» «قاچىلىرى ۋە ئىچىدىكى بارلىق نەرسىلىرى كۈمۈشتىن بولغان ئىككى جەننەت، شۇنداقلا قاچىلىرى ۋە ئىچىدىكى بارلىق نەرسىلىرى ئالتۇندىن بولغان ئىككى جەننەت باردۇر. ئەدن جەننىتىدە كىشىلەر بىلەن ئۇلارنىڭ رەببىنى كۆرۈشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا پەقەت ئاللاھنىڭ يۈزىدىكى بۈيۈكلۈك پەردىسىلا بولىدۇ (يەنى ئاللاھ خالىغان ۋاقىتتا شۇ پەردىنى ئېچىپ جامالىنى كۆرسىتىدۇ)».[2]

دېمەك، ئاللاھ تائالا مەرھەمەت قىلىپ جەننەتتە مۇئمىنلەرگە ئۆز جامالىنى كۆرسىتىدۇ. (بۇ ھەدىس يەنە ئاللاھ تائالانىڭ يۈزى بارلىقىغىمۇ ئوچۇق دەلىلدۇر.)

ئاخىرەتتە مۇئمىنلەرنىڭ ئاللاھنىڭ جامالىنى كۆرىدىغانلىقى ھەققىدە 30 دىن ئارتۇق ھەدىس بار بولۇپ، بۇ يەردە ئېھتىياجغا كۆرە پەقەت بۇخارى ۋە مۇسلىم نەقىل قىلغان بىر نەچچە ھەدىسنى زىكىر قىلىش بىلەن كۇپايىلەندۇق.

(8) مۇئمىنلەرنىڭ ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ جامالىنى كۆرەلەيدىغانلىقى ـ ساھابىلەر، تابىئىنلار ۋە ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ ھەممىسى ئىجما قىلغان كەسكىن ھۆكۈمدۇر.

ئىمام ئاجۇرى مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە پەيغەمبىرىگە مۇنداق دېگەن: ﴿بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ ۗ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ <(پەيغەمبەرلەرنى ئۆزلىرىنىڭ راستلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) دەلىللەر ۋە مۇقەددەس كىتابلار بىلەن (ئەۋەتتۇق). بىز ساڭا بۇ قۇرئاننى، ئىنسانلارغا چۈشۈرۈلگەن شەرىئەتنى بايان قىلىپ بەرسۇن ھەمدە ئۇلار (بۇ قۇرئاننى) تەپەككۇر قىلىپ (ئۇنىڭدىن ۋەز - نەسىھەت ئالسۇن) دەپ نازىل قىلدۇق»[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بايان قىلغان ھەدىسلەر ئىچىدە: <سىلەر ھەقىقەتەن يېقىندا ئۇلۇغ رەببىڭلارنى كۆرىسىلەر> دېگەن سەھىھ ھەدىسلەرمۇ بار. بۇ ھەدىسلەرنى ساھابە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇم سەھىھ سەنەدلەر بىلەن نەقىل قىلغان بولۇپ، ئالىملار ئۇ ھەدىسلەرنى ساھابىلەردىن خۇددى تاھارەت،

---

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان.

(2) بۇخارى توپلىغان.

(3) سۈرە نەھل، 44- ئايەت.

نامار، زاكات، روزا، ھەج، جىھاد ۋە ھالال - ھارام بىلىملىرىنى قوبۇل قىلغاندەك، ئەڭ گۈزەل يوللار بىلەن ئەينەن قوبۇل قىلىپ، بىزگە يەتكۈزگەن.

دېمەك، مۇئمىنلەرنىڭ ئاخىرەتتە رەببىنى كۆرىدىغانلىقى ھەققىدىكى ھەدىسلەرنىمۇ ئەينەن قوبۇل قىلىشقان بولۇپ، بۇ ھەقتە ھېچقانداق شەك كەلتۈرمەيدۇ. ئۇلار يەنە مۇنداق دېگەن: <كىمكى بۇ ھەدىسلەرنى (يەنى مۇئمىنلەرنىڭ ئاخىرەتتە ئاللاھنى كۆرىدىغانلىقى ھەققىدىكى ھەدىسلەرنى) ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ چوقۇم كاپىر بولىدۇ>>[1].

شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە (رەھىمەھۇللاھ) مۇنداق دېگەن: «سەلەپ ئالىملىرى توختالغان ئاساسلىق مەسىلە شۇكى، كىمكى ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانى كۆرۈشنى ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ كاپىردۇر. ئەگەر ئۇنىڭغا بۇ ھەقتىكى بىلىم يەتمىگەن بولسا، ئىسلام شەرىئىتىنىڭ باشقا بىلىملىرى تونۇتۇلغاندەك، بۇمۇ تونۇتۇپ قويۇلىدۇ. بىلگەندىن كېيىنمۇ يەنىلا داۋاملىق ئىنكار قىلسا، ئاندىن ئۇ كاپىر بولىدۇ».

شەيخۇلئىسلام يەنە مۇنداق دېگەن: «بۇ دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل نەرسە ــ تەۋھىد، يەنى ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى تونۇشتۇر. ئاخىرەتتىكى ئەڭ گۈزەل نەرسە ــ ئاللاھنىڭ جامالىغا قاراشتۇر»[2].

مۇئمىنلەرنىڭ ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانى كۆرىدىغانلىقى ھەققىدىكى دەلىللەر ئىنتايىن كۆپ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ ھەقتە كۆپ توختالغاندىن كۆرە، يۇقىرىقى ئايەت ۋە ھەدىسلەردە بايان قىلىنغىنىدەك، رەببىمىزنىڭ جامالىنى كۆرۈشكە لايىقەتلىك بولۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق بىلەن ئەمەل قىلىشىمىز كېرەك.

ئىبنى قەييىم (رەھىمەھۇللاھ) مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھنى كۆرۈش مەسىلىسى شۇنداق بىر ئالىي غايىكى، يەڭ تۇرگۈچىلەر شۇنىڭ ئۈچۈن يەڭ تۇرىدۇ، بەسلەشكۈچىلەر شۇنىڭ ئۈچۈن بەسلىشىدۇ ۋە مۇسابىقىلەشكۈچىلەر شۇنىڭ ئۈچۈن مۇسابىقىلىشىدۇ. ئەمەل قىلغۇچىلار ئەنە شۇنداق ئالىي غايە ۋە مەقسەتلەر ئۈچۈن ئەمەل قىلىشى لازىم. جەننەت ئەھلى ئاللاھنى كۆرۈش نېمىتىگە ئېرىشكەندە، جەننەتتە كۆرۈۋاتقان باشقا پۈتۈن نېمەتلەرنى ئۇنتۇپ كېتىدۇ. دوزىخىيلارنىڭ بۇ نېمەتتىن مەنئى قىلىنىشى ۋە مەھرۇم قېلىشى بولسا، ئۇلارغا دوزاخ ئازابىدىنمۇ بەتتەر ئېغىر ئازاب بولىدۇ. ئاللاھنىڭ جامالىنى كۆرۈش يەنە شۇنداق بىر ھەقىقەتكى، پۈتۈن پەيغەمبەر ۋە ئەلچىلەر، ساھابىلەر، تابىئىنلار

(1) «ئەششەرىئە» ناملىق ئەسەردىن ئېلىندى.

(2) «پەتىۋالار توپلىمى» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

ۋە ئەسىرلەردىن بېرى ئۆتۈپ كەلگەن ئىسلام ئىمامىلىرىنىڭ ھەممىسى بۇنىڭغا ئىتتىپاقلا كەلگەن. ئۇنى پەقەت دىندىن چىققۇچى (مۇرتەد) بىدئەتچىلەرلا ئىنكار قىلىدۇ»[1].

مېھرىبان رەببىمىز ئاللاھتىن بىزنى رەببىنىڭ جامالىنى كۆرۈشتىن ئۇمىدسىزلەنگەن ئازغۇنلاردىن ئەمەس، بەلكى رەببىنىڭ مۇبارەك جامالىغا قاراپ لەززەتلىنىدىغان ۋە ئۇ لەززەتنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بارلىقىنى تەقدىم قىلىپ، ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشتا مۇسابىقىلىشىدىغان ساداقەتمەن مۇئمىنلەردىن قىلىشىنى سېغىنىپ سورايمىز. ئامىن!

ئاخىرەتكە (يەنى قايتا تىرىلدۈرۈلۈپ دۇنيادا قىلغان-ئەتكەنلىرىدىن چوقۇم ھېساب بېرىدىغانلىقىغا) بولغان كامىل ئىمان – بۇ دۇنيادىكى بەخت - سائادەتنىڭمۇ ئاساسىي ئاچقۇچىدۇر. چۈنكى، ئىنسان دۇنيادا قىلغان قىلمىشلىرىنىڭ جازا ياكى مۇكاپاتىنى ئاخىرەتتە چوقۇم كۆرىدىغانلىقىغا ۋە زالىمدىن مەزلۇمنىڭ ھەققى چوقۇم ئېلىپ بېرىلىدىغانلىقىغا مۇكەممەل ئىمان كەلتۈرسە، شەكسىزكى يەر يۈزىدىن زۇلۇم، ھەقسىزلىك، يامانلىق ۋە پۈتۈن ناچار ئىللەتلەر يوقىلىدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا خاتىرجەملىك، باراۋەرلىك، مېھرى - شەپقەت، ھېسداشلىق، ياخشىلىق ۋە ئالىي ئەخلاق - پەزىلەتلەر يەر يۈزىدە كەڭ تارقىلىپ، ئىنسانلار بۇ دۇنيادىمۇ بەختلىك ياشىيالايدۇ.

مانا بۇلار ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈش ھەققىدىكى قىسقىچە دەرسلىك بولۇپ، زىكىر قىلىنغان ھەر بىر ماددىنىڭ قۇرئان ۋە سۇننەتتە يېتەرلىك دەلىللىرى بار. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلارغا ئىمان كەلتۈرۈش پەرزدۇر ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرگەن بولۇشنىڭ شەرتىدۇر. بۇ ھەقتە تېخىمۇ تەپسىلىي مەلۇماتقا ئىگە بولۇشنى خالىسىڭىز، ئاخىرەت ئەھۋاللىرى تەپسىلىي بايان قىلىنغان ماتېرىياللارغا مۇراجىئەت قىلىشىڭىزنى تەۋسىيە قىلىمەن. چۈنكى،ئىنسانىنىڭ ئاخىرەتكە بولغان ئىمانى مۇكەممەل بولغاندىلا، ئاندىن بۇ دۇنيادا ياخشىلىقتىن باشقا بىرەر ئىشنى ئويلىمايدۇ ۋە يامان ئىشلارنى قىلىشقا جۈرئەت قىلمايدۇ.

(1) «ئىبنى قەييىم ئەسەرلىرىدىن تاللانما» ناملىق كىتابتىن.

6. تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈش

كائىناتتىكى ھەرقانداق ئىش - ھەرىكەت ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى چەكسىز قۇدرەتلىك ئاللاھ تائالا ئورۇنلاشتۇرغان تەقدىر بىلەن بولىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا ھەممە نەرسىنى مۇئەييەن بىر تەقدىر بىلەن ياراتقان. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾﴾ «بىز ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى تەقدىر بىلەن ياراتتۇق»[1].

دىنىنىڭ ئاساسلىرى بايان قىلىنغان سەھىھ ھەدىستە، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئىمان دېگەن نېمە؟» دېگەن سوئالىغا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئىمان دېگەن ــ ئاللاھقا، پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا، پەيغەمبەرلىرىگە، ئاخىرەت كۈنىگە ۋە ياخشى - يامان تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈشۈڭدۇر» دەپ جاۋاب بېرىش ئارقىلىق، بىزگە ئىمانىنىڭ ئالتە ئاساسىنى ئۆگەتكەن. دېمەك، تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈشمۇ شۇ ئالتە ئاساسنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈش پەرز ۋە مۇئمىن بولۇشنىڭ بىر شەرتىدۇر.

ئاللاھ تائالا ھەممە نەرسىنى تەقدىر بىلەن ياراتقانلىقىنى بايان قىلىپ يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾﴾ «(ئاللاھ تائالا) ھەممە نەرسىنى يارىتىپ، ئۇنىڭ تەقدىرىنى بېكىتتى»[2].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلُ ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا ﴿٣٨﴾﴾ «ئىلگىرى ئۆتكەنلەردىمۇ ئاللاھنىڭ يولى (قانۇنىيىتى) شۇنداق ئىدى. ئاللاھنىڭ ئەمرى تەقدىر قىلىنىپ بېكىتىلىپ كەتكەندۇر»[3].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾﴾ «(ئاللاھ) ئىنسانىنى ئابمەنىيدىن يارىتىپ، ئۇنىڭ تەقدىرىنى بېكىتتى»[4].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ» «بىر بەندە ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ تەقدىر بىلەن بولىدىغانلىقىغا ئىمان كەلتۈرمىگىچە مۇئمىن بولالمايدۇ»[5].

---

(1) سۈرە قەمەر، 49- ئايەت.

(2) سۈرە فۇرقان، 2- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئەھزاب، 38- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە ئەبەسە، 19- ئايەت.

(5) تىرمىزى توپلىغان، سەھىھ ھەدىس.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُؤْمِنَ بِأَرْبَعٍ: بِاللَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ، وَبِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْقَدَرِ» «بەندە تۆت نەرسىگە ئىمان كەلتۈرمىگىچە مۇئمىن بولمايدۇ: شېرىكى يوق يالغۇز ئاللاھقا، مېنىڭ ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىمگە، ئۆلگەندىن كېيىن قايتا تىرىلىشكە ۋە تەقدىرگە»[1].

ئەبۇ ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ثَلَاثَةٌ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ لَهُمْ صَرْفًا وَلَا عَدْلًا: عَاقٌّ، وَمَنَّانٌ، وَمُكَذِّبٌ بِالْقَدَرِ» «ئۈچ تۈرلۈك كىشى بار بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ قىلغان ئىبادەتلىرىنىمۇ ۋە تۆلىگەن بەدەللىرىنىمۇ قوبۇل قىلمايدۇ، ئۇلار: ئاتا - ئانىسىنى قاقشاتقۇچى، بەرگەن ياخشىلىقىنى مىننەت قىلغۇچى ۋە تەقدىرنى ئىنكار قىلغۇچىدۇر»[2].

- ئىزاھات: يۇقىرىقى ھەدىستىكى «ئاتا-ئانىسىنى قاقشاتقۇچى» بولسا گۇناھكار بولغانلىقى ئۈچۈن ئاتا-ئانىسى رازى بولمىغۇچە ئۇنىڭ ئەمەل - ئىبادىتى قوبۇل بولمايدۇ. بەرگەن ياخشىلىقىنى مىننەت قىلغۇچىمۇ گۇناھكار بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ قىلمىشىدىن تەۋبە قىلمىغۇچە ئەمىلى قوبۇل بولمايدۇ. تەقدىرنى ئىنكار قىلغۇچى بولسا، ئۇ ئاللىقاچان كاپىر بولغانلىقى ئۈچۈن، تەۋبە قىلىپ يېڭىدىن مۇسۇلمان بولمىغۇچە ئۇنىڭ قىلغان ھېچبىر ئەمىلى قوبۇل بولمايدۇ. (بۇ خىل ھالەتتە) ئۇنىڭ تەۋبىسى – يېڭىدىن ئىمان ئېيتىشتۇر. ئەگەر تەۋبە قىلماي ئۆلۈپ كەتسە، كاپىر ھالىتىدە كەتكەن بولىدۇ.

بۇ ھەقتە دەللىلەر كۆپ بولۇپ، بىز پەقەت يۇقىرىقىلارنى زىكىر قىلىش بىلەن كۇپايىلىنىمىز. زىكىر قىلىنغان بۇ دەللىلەر، ئاللاھ تائالانىڭ پۈتۈن مەۋجۇداتلارنىڭ بارلىققا كېلىش ۋە ھەركەت قىلىش قانۇنىيەتلىرىنى ئۆزىنىڭ چەكسىز ئىلمى، توسالغۇسىز ئىرادىسى ۋە تەڭداشسىز قۇدرىتى بىلەن ئاللىبۇرۇن تەقدىر قىلىۋەتكەنلىكىنى ئىنتايىن ئوچۇق، روشەن ۋە يېتەرلىك كۆرسىتىپ بېرىدۇ. دېمەك، تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈش پەرزدۇر ۋە مۇئمىن بولۇشنىڭ بىر شەرتىدۇر.

ئەنە شۇنداق ئوچۇق ۋە قۇياشتەك روشەن دەللىلەر بار تۇرۇقلۇقمۇ، بۇ تەقدىر مەسىلىسى ئىنسانلار ئارىسىدا ھامان ئىختىلاپنىڭ قىزىق نۇقتىسى بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئەسلىدە كىشىلەر كىتاب ۋە سۈننەتتە كەلگەن دەلىل - پاكىتلار ئارقىلىق، «تەقدىر»نىڭ مۇقىم مەنە - مەزمۇنىنى ئۆگىنىپ، ئۇنىڭغا جەزمىيەت بىلەن، شەكسىز ئىمان كەلتۈرۈشى كېرەك ئىدى. ئەمما، ئۇنىڭ ئورنىغا، بۇ ھەقتە

(1) ئىبنى ماجە توپلىغان، سەھىھ ھەدىس.

(2) تەبەرانى توپلىغان، سەھىھ ھەدىس.

ئاساسسىز جەدەل - ماجىرالار ۋە ئورۇنسىز ئىختىلاپلارنى پەيدا قىلىشتى. نەتىجىدە، ھەركىم تەقدىرنى ئۆز چۈشەنچىسى بويىچە شەرھلەپ، قۇياشتەك ئوچۇق بولغان بۇ مەسىلىنى يېشىلمەس تۈگۈنگە ئايلاندۇرۇپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن، «تەقدىر» دېگەن بۇ ئۇقۇم ــ كىشىلەرنى ئىمانغا باشلاشنىڭ ئورنىغا، ھەقىقەتتىن چەتنىگەن ۋە جەزمىيىتىنى يوقاتقان تۈگىمەس جەدەلنىڭ مەنبەسىگە ئايلىنىپ قالدى.

ھالبۇكى، ئىمان بولۇش ئۈچۈن، شەك - شۈبھە ۋە گۇماندىن خالىي بولغان جەزمىيەت شەرت ئىدى. يەنى، ئورۇنسىز ئىختىلاپ ۋە ئاساسسىز تەتقىقاتلارنىڭ نەتىجىسىدىن مەيدانغا كەلگەن تەقدىر ھەققىدىكى ئۇنداق گۇمانىي چۈشەنچە ۋە كۆز قاراشلار ھەرگىزمۇ ئىمان بولۇشقا يارىمايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا ۚ إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾﴾ «ئۇلارنىڭ تولىسى پەقەت گۇمانغىلا تايىنىدۇ، گۇمان دېگەن ھەقىقەتنى ئىسپاتلاشتا ھەقىقەتەن ھېچ نەرسىگە يارىمايدۇ. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر»[1].

مانا مۇشۇنداق ئىنسانلارنىڭ ئەقلىي ۋە پەلسەپىۋى تەتقىقاتلىرىنىڭ گۇمانىي نەتىجىلىرى ئىمان بولۇشقا يارىمىسا، بۇ ۋاقىتتا ئىنسان «تەقدىر»گە لايىقىدا ئىمان كەلتۈرگەن مۇئمىن بولالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: «لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ» «بىر بەندە ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ تەقدىر بىلەن بولىدىغانلىقىغا ئىمان كەلتۈرمىگىچە مۇئمىن بولالمايدۇ»[2].

ئىنسانلارنىڭ تەقدىر ھەققىدىكى ئەسلىي ۋەزىپىسى ــ «تەقدىر قىلىش»تىن ئىبارەت ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ئىشىنى (پېئىلىي سۈپىتىنى) تەتقىق قىلىش ئەمەس، بەلكى قۇرئان ۋە سۈننەتتە كەلگەن ئۇ ھەقتىكى دەلىللەر ئارقىلىق «تەقدىر»نى ئۆگىنىپ، ئىمان كەلتۈرۈش ۋە شۇنىڭغا لايىق ئەمەل قىلىشتۇر، خالاس.

شۇنىڭ ئۈچۈن، تۆۋەندىكى مەزمۇنلاردا بىز كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ تەقدىرگە بولغان چۈشەنچىسىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشى ۋە «تەقدىر»گە توغرا مۇئامىلە قىلىپ، ئىمانىنى مۇكەممەللەشتۈرۈۋېلىشى ئۈچۈن، بۇ ھەقتە كەلگەن ئايەت ۋە ھەدىسلەرگە ئاساسلىنىپ تۇرۇپ قىسقىچە توختىلىمىز ۋە بۇ «تەقدىر» ھەققىدە ئېنىق، كەسكىن مەلۇمات بېرىشكە تىرىشىمىز، ئىنشائاللاھ.

---

(1) سۈرە يۇنۇس، 36- ئايەت.

(2) تىرمىزى توپلىغان، سەھىھ ھەدىس.

تەقدىر بابىدا توختىلىدىغان مۇھىم نوقتىلار:

1. «تەقدىر» سۆزىنىڭ مەنىسى.

2. تەقدىر قىلىش ـ ئاللاھنىڭ ئىشىدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ پېئىلىي سۈپىتىدۇر).

3. «تەقدىر كەۋنىيىە» (بارلىققا كېلىش ۋە يارىتىلىش تەقدىرى).

4. «تەقدىر شەرئىيىە» (ھەربىر تەقدىرى).

5. ياخشىلىق ۋە يامانلىق تەقدىر بىلەن بولىدۇ.

6. قازا ۋە قەدەرگە رازى بولۇش.

7. گۇناھ - مەئسىيەتنى تەقدىرگە دۆڭگەشكە بولمايدۇ.

8. خاتىمە.

تۆۋەندە بىز بۇلارنىڭ ھەربىرى توغرىسىدا تەپسىلىي توختىلىمىز.

◆ 1. «تەقدىر» سۆزىنىڭ مەنىسى

«تەقدىر» سۆزى ئەرەبچىدە «قَدَر» (قەدەر) لەۋزى بىلەن قوللىنىلىدىغان كەلىمە بولۇپ، ئۇنىڭ ئىپادىلەيدىغان مەنىلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) كۈچ - قۇدرەت؛

(2) خالاش، ئىرادە قىلىش؛

(3) ئالدىن بىلىش؛

(4) پەرەز قىلىش، مۆلچەرلەش؛

(5) ھۆكۈم قىلىش؛

(6) تەدبىر قىلىش، ئورۇنلاشتۇرۇش؛

(7) بېكىتىش؛

(8) يېزىۋېتىش؛

(9) مەلۇم مىقدار؛

(10) مەلۇم مۇددەت؛

(11) نىزام، ئۆلچەم؛

(12) قانۇن، ئىنتىزام، قانۇنىيەت؛

(13) ئەڭ ئاخىرى، تۈگەنچىسى، ھەر ئىشنىڭ تۈگىگەن يېرى (ئاخىرقى نۇقتىسى).

بۇلار «قەدەر» (تەقدىر) سۆزىنىڭ قىسقىچە لۇغەت مەنىلىرىدۇر. بۇلاردىن پەقەت «پەرەز قىلىش، مۆلچەرلەش» مەنىسىلا ئاللاھ تائالانىڭ زاتى ئالىيسىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا ئۆچۈن غەيب، مەخپىيەتلەر، ئۆتمۈش ياكى كەلگۈسى يوق. ئۇ ھەممە نەرسىنى كەسكىن ۋە مۇكەممەل بىلىدۇ، شۇڭا «ئاللاھ تائالا تەخمىن قىلدى» ياكى «پەرەز قىلدى» دېيىشكە قەتئىي بولمايدۇ. بۇ سۆزنىڭ قالغان مەنىلىرىنىڭ ھەممىسى «ئاللاھ تەقدىر قىلدى» دېگىنىمىزدە ئۆزىگە مۇناسىپ ئورۇندا مۇۋاپىق مەنىسىنى تاپىدۇ.

تەقدىرشۇناسلار ۋە ئەقىدە ئۇستازلىرىنىڭ «تەقدىر» سۆزىگە بەرگەن ئېنىقلىمىلىرى:

- ھادىسىلەرنىڭ (شەيئىلەرنىڭ) ئاللاھ تائالا ئالدىن بەرگەن مەلۇماتقا ئوخشاش ۋە ئۇيغۇن ھالدا ئەينەن ۋۇجۇدقا چىقىشى.
- ئىمام ئەھمەد (رەھىمەھۇللاھ): «تەقدىر ــ ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىدۇر» دېگەن. (يەنى ئاللاھ تائالا ھەر نەرسىگە قادىردۇر، ئاللاھ تائالانىڭ ھەممە نەرسىگە كۆچى يېتىدۇ.)
- شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە (رەھىمەھۇللاھ): «تەقدىر ــ ئاللاھنىڭ سىرىدۇر» دېگەن.

«تەقدىر» سۆزىنىڭ بۇ مەنىلىرىگە ئاساسلانغاندا، غەيبنى، مەخپىيەتنى ۋە كەلگۈسىنى ئەزەلدىن تولۇق بىلگۈچى ئاللاھ يۈز بېرىدىغان ھادىسىلەرنىڭ پۈتۈن مەلۇماتىنى بېكىتىپ، كەلگۈسىنىڭ جەدۋىلى ئورنىدا قەلەمگە بۇيرۇپ يازغۇزۇۋەتكەن بولۇپ، ھادىسىلەر شۇ بويىچە ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە ئۇيغۇن ھالدا ئەينەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. يەنى، ھادىسىلەرنىڭ شۇنداق بولىدىغانلىقىنى ئەزەلدىن چەكسىز ۋە تولۇق بىلگۈچى ئاللاھ تائالا تەقدىر قىلغان (ئەزەلدە يازغۇزۇۋەتكەن) بولۇپ، ئاللاھنىڭ بىلىمىدىن ھېچبىر ھادىسە چۈشۈپ قالمىغان. شەيئىلەر پەقەت ئاللاھ ئالدىن بەرگەن مەلۇماتقا ئاساسەن ئەينەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ.

دېمەك، چەكسىز بىلگۈچى، توسالغۇسىز ئىرادە قىلغۇچى ۋە چەكسىز قۇدرەتلىك ئازماس ئاللاھ تائالا ئالدىنئالا بېكىتكەن كەلگۈسىنىڭ جەدۋىلى ۋە ئۆزگەرمەس قانۇنىيىتى «تەقدىر» دەپ ئاتالغان.

دىققەت قىلىش كېرەككى، بۇ «تەقدىر» سۆزىنىڭ ھېچبىر يەردە «مەجبۇرلاش، زورلاش» دېگەندەك مەنىلىرى يوقتۇر. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

◆ 2. تەقدىر قىلىش – ئاللاھنىڭ ئىشىدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ پېئىلىي سۈپىتىدۇر)

پۈتۈن كائىناتنىڭ قاچان، قەيەردە ۋە قانداق يارىتىلىش (بارلىققا كېلىش)، قانداق، قەيەردە، قانچىلىك مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش، ياشاش، نېمە قىلىش ۋە ئاخىرلىشىش باسقۇچلىرىنى تولۇق بىلگۈچى، ياراتقۇچى ئاللاھ چەكسىز قۇدرىتى ۋە توسالغۇسىز ئىرادىسى بىلەن ھەربىر باسقۇچنىڭ مەيدانغا كېلىش ئەھۋالىنى «تەقدىر» قىلغان، يەنى ئالدىن بىلىپ بېكىتمۇتكەن ۋە يېزىۋەتكەن. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ۝٢﴾ «(ئاللاھ تائالا) ھەممە نەرسىنى يارىتىپ، ئۇنىڭ تەقدىرىنى بېكىتتى»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا ۝٣٨﴾ «ئاللاھنىڭ ئەمرى تەقدىر قىلىنىپ بېكىتىلىپ كەتكەندۇر»[2].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ۝١٩﴾ «(ئاللاھ) ئىنساننى ئابىمەنىيدىن يارىتىپ، ئۇنىڭ تەقدىرىنى بېكىتتى»[3].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ۝١ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ ۝٢ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ۝٣﴾ «(نەرسىلەرنى) يارىتىپ گۈزەللىكتە ۋايىغا يەتكۈزگەن ۋە تەقدىر قىلىپ مۇناسىپ يوللارنى كۆرسەتكەن ئۇلۇغ رەببىڭنىڭ ئىسمىنى (شېرىك ۋە نۇقسانلاردىن) پاكلىغىن!»[4].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾ «ئاللاھ كېچە ۋە كۈندۈزنى تەقدىر قىلىدۇ (يەنى ئورۇنلاشتۇرىدۇ)»[5].

بىرەر ئىشنىڭ نەتىجىسى كۈتىمىگەن يەردىن ئوڭۇشسىز بولۇپ قالغاندا، ئۇنىڭغا ئېچىنىپ، ۋايسىپ كەتمەي: «قَدَّرَ اللَّهُ وَمَا شَاءَ فَعَلَ» «ئاللاھ تەقدىر قىلدى ۋە خالىغىنىنى ۋۇجۇدقا چىقاردى» دېيىشىمىزنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە تەلىم بېرىش بىرگە، «تەقدىر قىلىش – ئاللاھنىڭ ئىشى (پېئىلىي سۈپىتى)» ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەن.[6]

يۇقىرىقى دەلىللەرنىڭ ھەممىسى «تەقدىر قىلىش»نىڭ پەقەت ئاللاھنىڭلا ئىشى (ئاللاھنىڭ پېئىلىي سۈپىتى) ئىكەنلىكىنى ئوچۇق كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىر قىلىدىغانلىقىنى بىلىش

---

(1) سۈرە فۇرقان، 2- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئەھزاب، 38- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئەبەسە، 19- ئايەت.

(4) سۈرە ئەئلا، 1- ئايەتتىن 3- ئايەتكىچە.

(5) سۈرە مۇززەممىل، 20- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(6) مۇسلىم توپلىغان.

ئۇچۇن، ئالدى بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ چەكسىز، تولۇق بىلىدىغانلىقىنى قەتئىي بىلىش ۋە ئۇنىڭغا شەكسىز ئىشىنىش لازىم.

ئاللاھ تائالا ھەر نەرسە ۋە ھەر ئىشنى چەكسىز ۋە تولۇق بىلگەنلىكى ئۇچۇن، ھەربىر مەخلۇقاتنىڭ كەلگۈسىدە بولىدىغان ئەھۋالىنى، ئالدىن بىلىپ بېكىتكەن ۋە لەۋھۇلمەھپۇزدا پۈتۈۋەتكەن. ئاللاھنىڭ يېزىش، ئىرادە قىلىش (خالاش) ۋە ياراتىش (ۋۇجۇدقا چىقىرىش) سۈپەتلىرى ـ ئاللاھنىڭ چەكسىز بىلىش سۈپىتىگە ئەگىشىپ كېلىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ ھەممىنى ئەزەلدىن بىلگەندىن كېيىن يازىدۇ، ئاندىن خالايدۇ ۋە ياراتىپ ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ.

تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈش ـ ئاللاھنىڭ چەكسىز بىلىدىغانلىقىغا، يېزىۋەتكەنلىكىگە، ئىرادىسىگە (خالايدىغانلىقىغا) ۋە ياراتىپ ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغانلىقىغا ئىمان كەلتۈرۈشكە باغلىق بولىدۇ. ئاللاھنىڭ بۇ تۆت سۈپىتىگە ئىمان كەلتۈرگەن كىشى تەقدىرنى ئاسانلا چۈشىنىدۇ ۋە تەقدىرگە توغرا ئىمان كەلتۈرىدۇ.

ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ بىلىش سۈپەتلىرى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۖ هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾﴾ «ئۇ ئاللاھ – ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ھەقىقىي ئىلاھ بولمىغان بىر زاتتۇركى، ئۇ غەيبنى (ئىنسانلارغا سىر بولغان نەرسىلەرنى) ۋە ئاشكارا نەرسىلەرنى بىلگۈچىدۇر، ئۇ مېھرىباندۇر، شەپقەتلىكتۇر»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾﴾ «ئاللاھ سىلەر يوشۇرغان ۋە ئاشكارا قىلغانىنىڭ ھەممىسىنى بىلىدۇ»[2].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾﴾ «ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى چوقۇم تولۇق بىلىدۇ»[3].

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن نەقىل قىلىنغان سەھىھ ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مۇشرىكلارنىڭ كېچىك ۋاقىتىدىلا ئۆلۈپ كەتكەن بالىلىرى ھەققىدە سورالغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ» «ئۇلارنىڭ (ئەگەر چوڭ بولغاندا) نېمە ئىش قىلغۇچى بولىدىغانلىقىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر».[4]

---

(1) سۈرە ھەشىر، 22- ئايەت.

(2) سۈرە نەھل، 19- ئايەت.

(3) سۈرە تالاق، 12- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) بۇخارى توپلىغان.

دېمەك، تولۇق بىلىش – يالغۇز ئاللاھ تائالانىڭلا سۈپىتى بولۇپ، ئەنە شۇ تولۇق بىلگۈچى زات بولغان ئاللاھ تەقدىر قىلىدۇ، يەنى كەلگۈسىدە يۈز بېرىدىغان ئىشلارنى ئالدىن بىلىپ بېكىتىدۇ.

ئاللاھ تائالا توسالغۇسىز ئىرادە قىلىدۇ، يەنى توسالغۇسىز ئىرادە قىلىشىمۇ ئاللاھنىڭ ئىشىدۇر ۋە ئاللاھنىڭ سۈپىتىدۇر. ﴿إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَن يَقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾﴾ «جەزمەنكى ئاللاھ بىرەر نەرسىنى ئىرادە قىلسا، ئۇنىڭغا <بول> دەيدۇ - دە، ئۇ دەرھال بولىدۇ»[1].

ئاللاھ تائالا خالىغىنىنى ھېچ قارشىلاشقۇچىسىز ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ. ﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ﴿٦٨﴾﴾ «رەببىڭ خالىغىنىنى يارىتىدۇ ۋە (خالىغىنىنى) تاللايدۇ»[2].

﴿وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ﴿٤١﴾﴾ «ئاللاھ ھۆكۈم قىلىدۇكى، ئۇنىڭ ھۆكمىنى رەت قىلغۇچى (ۋە ئەملدىن قالدۇرغۇچى) يوقتۇر»[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ» «ئاللاھ كىمگە بىر ياخشىلىقنى ئىرادە قىلسا، ئۇنى دىندا چوڭقۇر چۈشەنچىگە ئىگە (ئالىم) قىلىدۇ»[4].

دېمەك، ئىرادە قىلىشىمۇ ئاللاھنىڭ پېئىلىي سۈپىتىدۇر.

ئاللاھ تەڭداشسىز قۇدرەتلىكتۇر ۋە ھەممە نەرسىگە قادىردۇر. ئاللاھ تائالا ئۆزىنى سۈپەتلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾﴾ «ئاللاھ ھەممە نەرسىگە قادىردۇر»[5].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ ۗ مَن يَشَإِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾﴾ «بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى يالغانغا چىقارغانلار قاراڭغۇلۇقلاردا قالغان گاسلاردۇر (يەنى ھەقنى ئاڭلىيالمايدۇ) ۋە گاچىلاردۇر (يەنى ھەقنى سۆزلىيەلمەيدۇ). ئاللاھ خالىغان كىشىنى ئازدۇرالايدۇ ۋە خالىغان كىشىنى توغرا يول ئۈستىدە قىلىدۇ»[6].

يەنى، ئاللاھنىڭ ھەر نەرسىگە كۈچى يېتىدۇ، نېمىنى خالىسا شۇنى توسالغۇسىز قىلالايدۇ.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمَن شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٠﴾﴾ «شۇبھىسىزكى، بۇ ئايەتلەر رەببى تەرەپكە يول ئېلىشنى

---

(1) سۈرە ياسىن، 82- ئايەت.

(2) سۈرە قەسەس، 68- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە رەئد، 41- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان.

(5) سۈرە ھۇد، 4- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(6) سۈرە ئەنئام، 39- ئايەت.

خالىغانلار ئۈچۈن ۋەز - نەسىھەتتۇر [29]. سىلەر پەقەت ئاللاھ خالىغاندىلا، ئاندىن خالىيالايسىلەر. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى ئەزەلدىنلا بىلگۈچىدۇر ۋە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [30]» [1].

بۇ ئايەتتىن بىلىش زۆرۈر بولغان ئىنچىكە نۇقتىلار:

(1) قۇرئاندىن پەقەت ئاللاھنى ھەقىقىي تونۇغانلارلا ۋەز - نەسىھەت ئالىدۇ.

(2) بەندە (ئۆز ئىشىنى) خالاش ھوقۇقىغا ئىگە.

(3) لېكىن، بەندىنىڭ شۇ خالىشى يەنىلا ئاللاھنىڭ خالىشىغا باغلىقتۇر. شۇڭا، بەندە ھەر ۋاقىت ئاللاھتىن قورققان ۋە ئاللاھتىن ياخشىلىق ئۈمىد قىلغان ھالدا ئىش قىلىشقا موھتاجدۇر.

(4) ئاللاھنىڭ خالىشى چەكسىز ۋە ئىرادىسى توسالغۇسىزدۇر.

(5) ئاللاھنىڭ بىلىمى چەكسىز ۋە ھېكمىتى نىھايەتسىزدۇر.

توسالغۇسىز خالاش پەقەت يالغۇز بىر ئاللاھنىڭلا سۈپىتى ئىكەنلىكى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: «أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشِئْتَ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَجَعَلْتَنِي لِلَّهِ عِدْلًا؟ بَلْ مَا شَاءَ اللَّهُ وَحْدَهُ» «بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: <ئاللاھ خالىدى ۋە سەن خالىدىڭ> دېگەندى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: <سەن مېنى ئاللاھقا تەڭ قىلمۇاتامسەن؟ بەلكى يالغۇز ئاللاھ ئۆزىلا خالىدى، (دېگىن)> دېدى». [2]

يەنى، خالىغىنىنى توسالغۇسىز قىلالايدىغان ئاللاھ تەقدىر قىلىدۇ. «مۇستەقىل خالاش، توسالغۇسىز ئىراده قىلىش» ئاللاھنىڭ پېئىلىي سۈپىتى (ئاللاھنىڭ ئىشى) ئىكەنلىكى قۇرئاندا يۈزدىن ئارتۇق ئايەتتە زىكىر قىلىنغان بولۇپ، بۇ ھەقتە كەلگەن ھەدىسلەرمۇ ئىنتايىن كۆپ.

ھەممە نەرسىنىڭ پۈتۈن ئەھۋالىنى تولۇق بىلگۈچى ئاللاھ نەرسىلەرنىڭ تەقدىرىنى، يەنى ياراتىلىش، بارلىققا كېلىش، ياشاش، ھەركەت قىلىش ۋە ئاخىرلىشىش جەريانىنىڭ نىزامنامىسىنى ئالدىنئالا يېزىۋەتكەن بولۇپ، بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿مَا أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَا ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾﴾ «زېمىندا ۋە ئۆزۈڭلاردا بىرەر مۇسىبەت يۈز بەرگەنلا بولسا، ئۇنى بىز مەيدانغا كەلتۈرۈشتىن بۇرۇن ئۇ چوقۇم كىتابتا (لەۋھۇلمەھپۇزدا) بار ئىدى (يەنى، يېزىلىپ كەتكەن ئىدى). ئاشۇنداق يېزىۋېتىش ھەقىقەتەن ئاللاھقا ئاساندۇر» [3].

---

(1) سۈرە ئىنسان، 29- ۋە 30- ئايەتلەر.

(2) ئىمام ئەھمەد، نەسەئى، بەيھەقى ۋە خەتىب باغدادىي توپلىغان بولۇپ، شەيخ ئەھمەد شاكىر «سەھىھ» دېگەن.

(3) سۈرە ھەدىد، 22- ئايەت.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿وَعِندَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۚ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٥٩﴾﴾ «غەيبنىڭ ئاچقۇچلىرى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇركى، ئۇنى پەقەت ئاللاھ ئۆزىلا بىلىدۇ. قۇرۇقلۇقتىكى، دېڭىزدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ بىلىدۇ. (دەرەختىن) تۆكۈلگەن ياپراقتىنمۇ ئاللاھ بىلمەيدىغان بىرەرى يوق. مەيلى قاراڭغۇ يەر ئاستىدىكى بىرەر دانە ئۇرۇق بولسۇن، مەيلى ھۆل ياكى قۇرۇق نەرسىلەر بولسۇن، ھەممىسى (ئاللاھقا مەلۇم بولۇپ) روشەن كىتابتا (يەنى لەۋھۇلمەھپۇزدا) ئېنىق يېزىقلىقتۇر»[1].

ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر ئىبنى ئاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن نەقىل قىلىنغان سەھىھ ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كَتَبَ اللَّهُ مَقَادِيرَ الْخَلَائِقِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِخَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ، وَعَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ» «ئاللاھ تائالا ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يارىتىشتىن 50 مىڭ يىل ئىلگىرى مەخلۇقاتلارنىڭ تەقدىرلىرىنى يېزىۋەتكەن بولۇپ، (ئۇ چاغدا) ئاللاھ تائالانىڭ ئەرشى سۇنىڭ ئۈستىدە ئىدى».[2]

ئۇبادە ئىبنى سامىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمَ، فَقَالَ لَهُ: اكْتُبْ. قَالَ: رَبِّ، وَمَاذَا أَكْتُبُ؟ قَالَ: اكْتُبْ مَقَادِيرَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ» «ھەقىقەتەن ئاللاھ تۇنجى بولۇپ قەلەمنى يارىتىپ، ئۇنىڭغا: <يازا!> دېدى. قەلەم: <ئى رەببىم! نېمىنى يازىمەن؟> دېگەندى، ئاللاھ: <قىيامەتكىچە بولىدىغان ھەممە نەرسىنىڭ تەقدىرىنى يازغىن!> دېدى».[3]

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئېيتقان: «جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ» «قەلەم سەن ئۇچرىشىدىغان (كەلگۈسىدىكى) نەرسىلەرنى يېزىپ توختاپ بولغان» دېگەن ھەدىسىمۇ[4]، ئىنساننىڭ كەلگۈسى ھايات خاتىرىسىنىڭ يېزىلىپ، تەقدىر قىلىنىپ بولغانلىقىنى تېخىمۇ ئوچۇق كۆرسەتكەن. شۇنداقلا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەۋەر بەرگەندەك، ئىنسان ئانىسىنىڭ قورسىقىدىكى ۋاقتىدا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ رىزقى، ئەجىلى، بەختلىك ياكى بەختسىز بولىدىغانلىقى ۋە ئاقىۋەتتە جەننەتكە كىرىدىغانلىقى ياكى جەھەننەمگە ئوتۇن

(1) سۈرە ئەنئام، 59- ئايەت.
(2) مۇسلىم رىۋايىتى.
(3) ئەبۇ داۋۇد توپلىغان، سەھىھ ھەدىس.
(4) بۇخارى توپلىغان.

بولىدىغانلىقىدىن تارتىپ ئالدىن بىلگەنلىكى ئۈچۈن، پەرىشتە ئەۋەتىپ يازغۇزۇۋەتكەن. بۇ ھەقتە كىتاب ۋە سۈننەتتە يېتەرلىك دەلىللەر باردۇر.

بۇ يەردە بىلىۋېلىش قەتئىي زۆرۈر بولغان نۇقتا شۇكى، ئاللاھ تائالا ھېچبىر نەرسە ياكى ھېچكىمنى «بۇ چوقۇم مۇنداق ياكى ئۇنداق ئىشنى قىلىپ، بەختسىز ۋە كاپىر بولۇشى لازىم» دەپ مەجبۇرىي يېزىۋەتتى، دەيدىغانغا ھېچقانداق دەلىل - پاكىت يوقتۇر. بەلكى، كىملەرنىڭ نېمىلەرنى قىلىپ، نېمىلەرنى كۆرىدىغانلىقىنى ۋە ئاقىۋەتتە نېمە نەتىجىگە ئېرىشىدىغانلىقىنى ئەزەلدىن تولۇق بىلگۈچى ئاللاھ، ئۇلارنىڭ كەلگۈسىدە كۆرىدىغان ۋە ئىجرا قىلىدىغان ھايات خاتىرىسىنى قەلەمگە بۇيرۇپ ئالدىنئالا يازغۇزۇۋەتكەن، شۇنداقلا نېمىنى قىلىش ۋە نېمىنى قىلماسلىقنىمۇ ئۆپۈچۈق كۆرسىتىپ بەرگەن. يەنى، ھەممە نەرسىنى «تەقدىر» قىلىپ بېكىتكەندۇر. ئەنە شۇنداق تولۇق بىلىدىغان، خالىغىنىچە ئىرادە قىلىدىغان، خالىغىنىنى توسالغۇسىز ريئاللىققا (ۋۇجۇدقا) چىقىرالايدىغان چەكسىز ئىلىم ساھىبى ۋە قۇدرەتلىك ئاللاھ «تەقدىر» قىلىدۇ.

﴿وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾ «ئاللاھ كېچە ۋە كۈندۈزنى تەقدىر قىلىدۇ (يەنى ئورۇنلاشتۇرىدۇ)»[1].

﴿فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾﴾ «بىز (ئۇنى مۇشۇنداق) تەقدىر قىلدۇق، بىز نېمىدېگەن ياخشى تەقدىر قىلغۇچىلارمىز!»[2].

دېمەك، تەقدىر قىلىش ــ شەك - شۈبھىسىز، مۇتلەق ھالدا ئاللاھنىڭ ئىشى ۋە ئاللاھنىڭ پېئىلىي سۈپىتىدۇر. يۇقىرىدا «ئىسىم ۋە سۈپەت» بابىدا زىكىر قىلىنغىنىدەك، ئاللاھنىڭ ھەر قانداق بىر ئىسىم ۋە سۈپىتى كىتاب ۋە سۈننەتتە قانداق تونۇشتۇرۇلغان بولسا، شۇ پېتى ئۆگىنىپ ئىمان كەلتۈرۈش ۋە ئىپادىلىگەن مەنىسىگە ئۇيغۇن ئەمەل قىلىش پەرزدۇر. مانا بۇ، ئىسىم - سۈپەتتىكى تەۋھىدتۇر. ئاللاھ تائالانىڭ ھەر قانداق بىر ئىسىم ۋە سۈپىتىنى تەتقىق قىلىپ، كەيپىياتىنى (قانداقلىقىنى) سۈرۈشتۈرۈش، مەنىسىنى تەئۋىل قىلىپ ئۆزگەرتىۋېتىش، ھەر قانداق بىر نەرسىگە (مەخلۇققا) ئوخشىتىش ۋە ياكى ئورۇنسىز ئويدۇرما ۋەھىمىلەر بىلەن مەنىسىنى ئېتىبارسىز تاشلاپ قويۇش ــ بىدئەتتۇر، ئازغۇنلۇقتۇر ۋە شېرىكتۇر.

كىتاب ۋە سۈننەتتە كەلگەن دەلىل - پاكىتلارنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، «تەقدىر»نى تۆۋەندىكى ئىككى تۈرگە ئايرىپ چۈشەنسەك، ئىنتايىن ئاسان ۋە قولاي ئۆگىنەلەيمىز ھەمدە «تەقدىر»گە بولغان ئىمانىمىزمۇ ئېنىق ۋە مۇكەممەل بولىدۇ، ئىنشائاللاھ.

---

(1) سۈرە مۇززەممىل، 20- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە مۇرسەلات، 23- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(1) تەقدىر كەۋنىيىە ـ بارلىققا كېلىش تەقدىرى.

(2) تەقدىر شەرئىيىە ـ ھەربىر تەقدىرى.

(ئىزاھات: بۇ نۇقتا كۆپىنچە ئەقىدە دەرسلىكلىرىدە «كۇللىي ئىرادە ۋە جۇزئىي ئىرادە» دەپمۇ چۈشەندۈرۈلگەن. ئەمما، بۇ خىل چۈشەندۈرۈش «تەقدىر»نىڭ ئومۇمىي مەنىسىنى ئىپادىلەشكە يېتەرسىزلىك پەيدا قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ يەردە شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە، ھاپىز ئىبنى ئەھمەد ئەلھەكەمىي ۋە باشقا ئىشەنچلىك ئۇنىۋېرسال ئۇستازلار ئوتتۇرىغا قويغان ئوچۇق ۋە چۈشىنىشلىك ئۇسلۇب بويىچە، «تەقدىر كەۋنىيىە ـ بارلىققا كېلىش تەقدىرى» ۋە «تەقدىر شەرئىيىە ـ ھەربىر تەقدىرى» دەپ، تەقدىرنىڭ ئومۇملاشقان تولۇق مەنىسىنى ئىپادىلەيدىغان ئاتالغۇ ۋە تەقسىمات ئۇسۇلى قوللىنىلدى.)

◆ 3. «تەقدىر كەۋنىيىە» (بارلىققا كېلىش ۋە يارىتىلىش تەقدىرى).

﴿إِنَّا كُلَّ شَيۡءٍ خَلَقۡنَٰهُ بِقَدَرٖ ٤٩﴾ «بىز ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى تەقدىر بىلەن ياراتتۇق»[1].

ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ھەممە نەرسىنى ئۆزىنىڭ ياراتقانلىقىنى ۋە ھەممە نەرسىنىڭ بارلىققا كېلىش ئەھۋالىنى "تەقدىر" قىلىپ بېكىتكەنلىكىنى (يەنى شۇنداق ئىرادە قىلغانلىقىنى) ئىنتايىن ئوچۇق بايان قىلغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قَدَّرَ اللَّهُ وَمَا شَاءَ فَعَلَ» «ئاللاھ تەقدىر قىلدى ۋە خالىغىنىنى ۋۇجۇدقا چىقاردى»[2] دەپ تەلىم بېرىش ئارقىلىق، ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىر قىلىدىغانلىقى ۋە خالىغىنىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ، ھەرقانداق نەرسە ۋە ئىش - ھەربىرىنىڭ ئاللاھنىڭ تەقدىرى دائىرىسىدە بولىدىغانلىقىنى ئوچۇق كۆرسەتكەن.

بۇ «بارلىققا كېلىش تەقدىرى» شۇنى كۆرسىتىدۇكى، بارلىققا كېلىدىغان ھەرقانداق ئىش - ھەربىرى ۋە ھەرقانداق نەرسىنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى ئەھۋالىنى، ئەزەلدىن بىلگۈچى ئاللاھ تائالا ئالدىن تەقدىر قىلىپ پۈتۈۋەتكەن بولۇپ، بۇلار ئاللاھ تائالانىڭ ئىزنى بىلەن شۇ پۈتۈلگەن بويىچە ئەينەن بارلىققا كېلىدۇ ۋە مەۋجۇت بولىدۇ. بۇ بارلىققا كەلتۈرۈش ۋە مەۋجۇتلۇق ئاللاھنىڭ سىرى بولۇپ، ھېچكىم ھېچنەرسىگە: «بۇ نېمىشقا ئۇنداق بولدى؟ نېمىشقا بۇنداق بولمىدى؟» دېيەلمەيدۇ. چۈنكى، ئاللاھ قانداق ئىجاد قىلىشنى خالىغان بولسا شۇنداق قىلغان.

---

(1) سۈرە قەمەر، 49- ئايەت.

(2) مۇسلىم توپلىغان.

ئاللاھ تائالانىڭ سىرى بولغان بۇ «تەقدىر كەۋنىيىە» (بارلىققا كېلىش تەقدىرى)نى تېگى - تەكتىدىن بىلىشكە ھېچكىمنىڭ ئەقلىي ۋە ئىلمىي قابىلىيىتى يەتمىگىنىدەك، ئۇنى تەتقىق قىلىپ، ئۇنىڭغا ئارىلىشىشقىمۇ ھېچكىمنىڭ ئىمكانىيىتى يوق. ھېچبىر كىشى ئۆزىگە سىر بولغان، ئىلمىي قابىلىيىتى يەتمەيدىغان نەرسىلەر سەۋەبلىك مەسئۇلىيەتكە تارتىلمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، كائىناتتىكى مەۋجۇداتلارنىڭ پۈتۈن ئەھۋالى «ئاللاھ شۇنداق خالاپتۇ ۋە شۇنداق بېكىتىپتۇ» دەپ ئەينەن قوبۇل قىلىنىدۇ.

ئاللاھ تائالا پۈتۈن مەخلۇقاتلارنى بارلىققا كېلىش، ياشاش، ھەرىكەتلىنىش، شەكىل، قىياپەت، تەبىئەت، مىجەز، خۇلق، ئەقلىي ۋە جىسمانىي قابىلىيەت (ئىقتىدار)، رەڭ ۋە ئىسىم - سۈپەتلەردىمۇ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە قىلىپ ياراتتى ۋە شۇنداق تەقدىر قىلدى. بۇ ئالەم دەل شۇ تەقدىر قىلىنغان قانۇنىيەت بىلەن داۋاملىشىدۇ. مەخلۇقاتلارنىڭ بۇ ئۆزگىچە خۇسۇسىيەتلىرى ھەققىدە: «ئاتىنىڭ نېمىشقا مۈڭگۈزى يوق؟ قوي نېمىشقا ھاكىرىمايدۇ؟ كالا نېمىشقا ئادەملەردەك ئەقىللىق ئەمەس؟» دېگەندەك سوئاللارنى قويۇشقا ھېچكىمنىڭ ھەققى يوق. چۈنكى، يارىتىۋچى ۋە تەقدىر قىلغۇچى، چەكسىز قۇدرەتلىك ئاللاھ تائالا قانداق ئىرادە قىلغان بولسا شۇنداق يارىتتى، شۇنداق تەقدىر قىلدى ۋە چوقۇم شۇنداق بولىدۇ.

جۇملىدىن ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىمۇ ئەڭ گۈزەل قەددى - قامەت ۋە ئۆزگىچە خۇسۇسىيەتلەر بىلەن يارىتقان بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ بىرىنچى بوۋىسى بولغان ئادەم ئەلەيھىسسالامنى تۇپراقتىن يارىتقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئەۋلادلىرىنى ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولۇپ نەسلىنى داۋاملاشتۇرىدىغان، بۇ دۇنيادا مەلۇم مۇددەت ياشىغاندىن كېيىن تەقدىر قىلىنغان ئەجىلى كېلىپ بۇ دۇنيادىن كېتىدىغان مۇقىم بىر قانۇن - ئىنتىزام بىلەن يارىتقان. بۇ ــ ھېچكىم ئارىلىشالمايدىغان، ئاللاھ تائالا بېكىتكەن «بارلىققا كېلىش تەقدىرى»دۇر. بۇ مەۋجۇتلۇق تەقدىرىدىكى سىر - ھېكمەتنى ۋە ئۇ قانۇن - تۈزۈمنىڭ ئەسلىي ماھىيىتىنى يارىتقۇچى ۋە قۇدرەتلىك ئاللاھ تائالا پەقەت ئۆزىلا بىلىدۇ.

بۇ «تەقدىر قىلىش»تىن ئىبارەت ئاللاھ تائالانىڭ خۇسۇسىي ئىشىنى، ئىنسان ئۆزىنىڭ ئاجىز قابىلىيىتى بىلەن تەتقىق قىلىپ بىلىشى ئىمكانسىزدۇر. ئىنسان ئۆزىنىڭ بۇ ئاجىزانە مەخلۇقلۇق قابىلىيىتى ئارقىلىق، يارىتقۇچى ئاللاھ تائالانىڭ نېمىنى ئىرادە قىلغانلىقى ۋە نېمىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغانلىقىنى، شۇنداقلا قانداق ئۇسۇل، قانداق سەۋەب بىلەن ۋە قاچان، قەيەردە ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغانلىقىنى پەقەت شۇ ئىش رېئاللىقتا مەيدانغا كەلگەندىن كېيىنلا، ئاندىن بىلەلەيدۇ.

بۇ «تەقدىر كەۋنىيىە» (بارلىققا كېلىش تەقدىرى)دىن ئىبارەت ئاللاھ تائالانىڭ خۇسۇسىي پېئىلى

سۈپەتىنى ۋە سىرىنى تەتقىق قىلماقچى بولۇش، بۇ ھەقتە ئورۇنسىز تالاش - تارتىش ۋە جېدەل قىلىش ـ ئاللاھ تائالا ھەققىدە بىلمەي تۇرۇپ جېدەل قىلغانلىق ۋە شەيتانغا ئەگەشكەنلىك بولىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق بايان قىلغان: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ ۝٣﴾ «ئىنسانلار ئىچىدىن بىلمەي تۇرۇپ ئاللاھ ھەققىدە جېدەل قىلىدىغان ۋە چەكتىن ئاشقان شەيتانلارغا ئەگىشىدىغانلار بار»[1].

يەنى، ئاللاھ تائالا ھەققىدە بىلمەي تۇرۇپ سۆزلەش ۋە ئىنسانىنىڭ بىلىش ئىمكانىيىتى يوق نەرسىلەر ھەققىدە (گۇمانغا تايىنىپ) سۆزلەش ـ شەيتانغا ئەگەشكەن ئازغۇنلارنىڭ ئىشىدۇر.

ھەممە نەرسىنىڭ تەقدىرىنى بېكىتىپ ياراتقان ئاللاھ تائالا بولسا، ئىنسانلارنىڭ تەسەۋۋۇرىدىن كۆپ ئۈستۈندۇر، ئالىيدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ۗ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝٦٨﴾ «رەببىڭ خالىغىنىنى يارىتىدۇ ۋە (خالىغىنىنى) تاللايدۇ، تاللاش ئۇلارنىڭ (مۇشرىكلارنىڭ) ئىشى ئەمەس، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلغان شېرىكلىرىدىن پاكتۇر ۋە ئۈستۈندۇر»[2].

يەنى، بۇ ئايەتتە زىكىر قىلىنغان «خالاش، تاللاش ۋە يارىتىش» قاتارلىقلار ـ «بارلىققا كېلىش تەقدىرى»گە ئائىت ئاللاھ تائالانىڭ پېئىلىي سۈپەتلىرى بولۇپ، ئۇنىڭغا ھېچكىم ئارىلىشالمايدۇ. ئۇنى نۇقسانلىق ئەقىلىمىز بىلەن تەتقىق ۋە تەئۋىل قىلىشقا ئۇرۇنۇش ـ ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي رەۋىشتە تونۇمىغانلىق ۋە باتىل تەسەۋۋۇرلار ئارقىلىق، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ئاجىز ئىنسانلارنىڭ يېتەرسىز بىلىمىنىڭ نەتىجىسىدىن كېلىپ چىققان بۇ خىيالىي شېرىكلەردىن پاكتۇر ۋە ئالىيدۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ بەش مىنۇت كېيىنكى ئەھۋالىغا كېپىل بولالمايدىغان ئاجىز ئىنسان، ئۆزىگە سىر بولغان بۇ «تەقدىر قىلىش»تىن ئىبارەت ئاللاھ تائالانىڭ ئىشىنى تەتقىق قىلىپ ئاۋارە بولمايدۇ، بەلكى تەقدىرگە رازىمەنلىك بىلەن تەسلىم بولىدۇ. ئۇ قەلەم بىلەن پۈتۈلۈپ كەتكەن تەقدىرىنىڭ گۈزەل بىر شەكىلدە ۋۇجۇدقا چىقىرىلىشىنى ئاللاھتىن تىلەيدۇ ھەمدە قولىدىن كېلىشىچە توغرا سەۋەب ۋە تەدبىرنى قىلىدۇ.

پەيغەمبىر ئەلەيھىسسالام مۇنداق تەلىمات بەرگەن: «اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ، وَقِنِي وَاصْرِفْ عَنِّي شَرَّ مَا قَضَيْتَ، فَإِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ»

(1) سۈرە ھەج، 3- ئايەت.

(2) سۈرە قەسەس، 68- ئايەت.

«ئىلاھىم! سەن ھىدايەت قىلغانلار ئارىسىدا مېنىمۇ ھىدايەت قىلغىن، سەن ئامان قىلغانلار قاتاردا مېنىمۇ ئامان قىلغىن، سەن ئىگە چىققانلار ئارىسىدا ماڭىمۇ ئىگە چىققىن، ماڭا بەرگەن نېمەتلەرگە بەرىكەت بەرگىن. سەن ھۆكۈم قىلغان تەقدىرنىڭ يامانلىقىدىن مېنى ساقلىغىن ۋە ئۆ يامانلىقىنى مەندىن قايتۇرۇۋەتكىن! چۈنكى پەقەت سەن ھۆكۈم قىلىسەن، ساڭا (ھېچكىم) ھۆكۈم قىلالمايدۇ»[1].

خۇلاسە شۇكى، بۇ «بارلىققا كېلىش تەقدىرى»نىڭ پائىلى (تەقدىر قىلغۇچىسى) پەقەت ئاللاھ تائالادۇر. شەيئىلەر پەقەت ئۇنىڭ ئىزنى بىلەنلا بارلىققا كېلىدۇ ۋە مەۋجۇت بولىدۇ. بارلىققا كېلىش ئەھۋالى ئىنسانلارغا بىر سىر بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىنسانلار بۇنىڭدىن مەسئۇلىيەتكە تارتىلمايدۇ، شۇڭا ئىنسانىنىڭ ئۇنى تەتقىق قىلىش مەجبۇرىيىتى يوقتۇر.

ئىنسانىنىڭ بۇ «بارلىققا كېلىش تەقدىرى» ئالدىدىكى ۋەزىپىسى شۇكى، ھەرقانداق بىر بارلىق چوقۇم ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىرى بىلەنلا بارلىققا كېلىدىغانلىقىغا جەزمىيەت بىلەن قەتئىي ئىشىنىش، تەقدىرنىڭ يامان قىسمىتىگە دۇچار بولۇپ قېلىشتىن ئاللاھ تائالاغا سېغىنىپ پاناھلىق تىلەش، كەلگۈسىدە يۈز بېرىدىغان تەقدىرنىڭ قىسمىتىگە ئۆزىنى ھازىرلاش (تەييار تۇرۇش) ۋە تەقدىر قىلىنغان ۋەقە يۈز بەرگەندە ئۇنى رازىمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلىشتۇر. شۇنداق قىلغاندا، ئاندىن ئىنسان تەقدىرنىڭ بىر قىسمىغا ئىمان كەلتۈرگەن بولىدۇ ۋە بۇ ئىمانىنىڭ سايىسىدە، يۈز بەرگەن ھەرقانداق ۋەقەنى تەمكىنلىك بىلەن «تەقدىر شەرئىيىە» (ھەرىكەت تەقدىرى)دە كۆرسىتىلگەن قائىدە - ھۆكۈملەر بويىچە توغرا بىر تەرەپ قىلالايدۇ. مانا شۇنداق قىلىش ــ تەقدىرگە ئىمانى بار بىر مۇئمىنىنىڭ سۈپىتىدۇر.

يۇقىرىقى ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئىلاھىم! سەن ھۆكۈم قىلغان تەقدىرنىڭ يامانلىقىدىن مېنى ساقلىغىن ۋە ئۇنى مەندىن قايتۇرۇۋەتكىن!» دەپ دۇئا قىلىش ئارقىلىق، دۇئا بىلەن ھەممىگە قادىر ئاللاھ تائالانىڭ يامان تەقدىرنى ياخشىغا ئۆزگەرتىپ تەقدىر قىلىشىدىن ئۈمىدۋار بولۇشنى كۆرسەتكەن. شۇڭا ئالىملار: «تەقدىرنى پەقەت دۇئالا ئۆزگەرتەلەيدۇ» دەيدۇ. تەقدىر قىلغۇچىمۇ ئاللاھ، دۇئانى قوبۇل قىلغۇچىمۇ شۇ ئاللاھ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ ھەر زامان ئۆزگەرتىشكە ۋە يېڭىدىن تەقدىر قىلىشقا ئەلۋەتتە قادىردۇر. ﴿يَسْأَلُهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾﴾ «(ئۇ ئاللاھتىن) ئاسمانلار ۋە زېمىندىكىلەر ھاجەتلىرىنى سورايدۇ. ئاللاھ ھەر كۈنى (ھەر ۋاقىت) ئەھۋالىنى (يېڭىدىن يارىتىپ، ئۆزگەرتىپ، باشقۇرۇپ) تۇرىدۇ»[2].

---

(1) ئەبۇ داۋۇد توپلىغان، سەھىھ ھەدىس.

(2) سۈرە رەھمان، 29- ئايەت.

دېمەك، كائىناتتىكى شەيئىلەرنى بارلىققا كەلتۈرۈش تەقدىرى پەقەت ۋە پەقەت بىر ئاللاھنىڭلا ئىشى بولۇپ، ئىنسانلار ئۇنىڭغا ئارىلىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە ئەمەس ۋە ئۇنىڭدىن مەسئۇلىيەتكىمۇ تارتىلمايدۇ. ئىنساننىڭ ۋەزىپىسى – تەقدىرنىڭ ئۆزىگە ئائىت بولغان شەرئىي قىسمىغا تولۇق ئىشىنىپ ئەمەل قىلىشتۇر، خالاس. چۈنكى «تەقدىر كەۋنىيىە» (بارلىققا كېلىش تەقدىرى) ئاللاھنىڭ ئىرادىسىدىكى ئىش بولۇپ، ئاللاھ خالىغاندا ئۇ چوقۇم بارلىققا كېلىدۇ. مەسىلەن، ئاللاھ تائالا مۇنداق ۋەدە قىلغان: ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ﴿٥١﴾﴾ «بىز پەيغەمبەرلىرىمىزگە ۋە ئىمان ئېيتقانلارغا مۇشۇ دۇنيا ھاياتىدا ۋە گۇۋاھچىلار بولىدىغان قىيامەت كۈنىدە چوقۇم ياردەم بېرىمىز»[1].

ئاللاھ تائالا يۇقىرىقى ئايەتتە، پەيغەمبەرلەر ۋە مۇئمىنلەرگە چوقۇم ياردەم بېرىدىغانلىقىنى ئۆزىنىڭ «بارلىققا كېلىش تەقدىرى»دە بېكىتىۋەتكەنلىكىنى بايان قىلغان بولۇپ، ئۇ ياردەم بۇ دۇنيادا ياكى ئۇ دۇنيادا چوقۇم ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. ئاللاھنىڭ بۇ تەقدىرىگە ھېچكىم قارشى چىقالمايدۇ ۋە ئارىلىشالمايدۇ.

◆ 4. «تەقدىر شەرئىيىە» (ھەرىكەت تەقدىرى).

«ھەرىكەت تەقدىرى» دېگىنىمىز، مەخلۇقاتلارنىڭ ياشاش نىزامنامىسىدۇر. بۇ، ئاللاھ تائالا تەقدىر قىلىپ بېكىتىپ، مەخلۇقاتلارنى ئىجرا قىلىشقا بۇيرۇغان قانۇن - ئىنتىزامدۇر. مەخلۇقاتلارنىڭ تەقدىرنىڭ مۇشۇ قىسمىنى، يەنى تەقدىر قىلغۇچى ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسىگە ئۇيغۇن ھالدا قىزغىنلىق بىلەن ئىجرا قىلىش ۋەزىپىسى بار. مەخلۇقاتلار «تەقدىر»نىڭ مۇشۇ قىسمىغا ئىختىيارىي ھالدا بويسۇنىدۇ ۋە تەقدىرنىڭ دەل مۇشۇ قىسمىدىن مەسئۇلىيەتكە تارتىلىدۇ.

چەكسىز مېھرىبان ئاللاھ تائالا مەخلۇقاتلارنى ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكلەر بىلەن مۇكەممەل ياراتقاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ياراتقۇچىسىنىڭ ئىرادىسىگە ئۇيغۇن ياشىشى ۋە بەلگىلەنگەن ۋەزىپىلىرىنى توغرا ئادا قىلىشلىرى ئۈچۈن، ئۇلارغا مۇناسىپ ھەرىكەت نىزامنامىسىنى تەقدىر قىلىپ (بېكىتىپ)، ئوچۇق بايان قىلىپ بەرگەن. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٢﴾ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ﴿٣﴾﴾ «(نەرسىلەرنى) يارىتىپ گۈزەللىكتە ۋايىغا يەتكۈزگەن ۋە تەقدىر قىلىپ مۇناسىپ يوللارنى كۆرسەتكەن ئۇلۇغ رەببىڭنىڭ ئىسمىنى (شېرىك ۋە نۇقسانلاردىن)

(1) سۈرە غافىر، 51- ئايەت.

پاكلىغىن!»[1].

ئاللاھ تائالا ھېچبىر مەخلۇقنى ۋەزىپىسىز، قانۇن - تۈزۈمسىز، بوش - بىكار ياراتمىدى. بەلكى يۇقىرىقى ئايەتتە كۆرسىتىلگەندەك، «بارلىققا كېلىش تەقدىرى»نى مۇكەممەل قانۇنىيەت قىلىپ بېكىتكەن ئاللاھ تائالا يەنە مەخلۇقاتلارنىڭ ياشاش ۋە ھەرىكەت تەقدىرىنىمۇ يارىتىلىشىدىكى ئىقتىدارىغا كۆرە بېكىتكەن. يەنى، ھەربىر مەخلۇقنىڭ ۋەزىپىسى ۋە شۇ ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشنىڭ قانۇن - تۈزۈمىنىمۇ تەقدىر قىلىپ بېكىتىپ، قۇرئان ۋە سۈننەتلەر ئارقىلىق ئىنتايىن ئوچۇق كۆرسەتكەن. مەسىلەن، ھەسەل ھەرىسى بارلىققا كېلىش تەقدىرىدە بىر ھاشارات بولۇپ يارىتىلغان بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ۋەزىپىسى ۋە ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشنىڭ يوللىرىنىمۇ تەقدىر قىلىپ بېكىتكەن. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَأَوۡحَىٰ رَبُّكَ إِلَى ٱلنَّحۡلِ أَنِ ٱتَّخِذِي مِنَ ٱلۡجِبَالِ بُيُوتٗا وَمِنَ ٱلشَّجَرِ وَمِمَّا يَعۡرِشُونَ ٦٨ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ فَٱسۡلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلٗاۚ يَخۡرُجُ مِنۢ بُطُونِهَا شَرَابٞ مُّخۡتَلِفٌ أَلۡوَٰنُهُۥ فِيهِ شِفَآءٞ لِّلنَّاسِۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ٦٩﴾ «رەببىڭ ھەسەل ھەرىسىگە مۇنداق ۋەھىي (ئىلھام) قىلدى: <تاغلاردىن، دەرەخلەردىن ۋە ئۆلار (يەنى ئىنسانلار) ياسىغان پېشايۋانلاردىن ئۆۋا تۇت [68]. ئاندىن كېيىن تۇرلۇك مېۋىلەردىن يېگىن، ئىتائەتمەنلىك بىلەن رەببىڭ كۆرسەتكەن يولدا ماڭغىن!> دەپ بۇيرۇدى. ئۇنىڭ قورسىقىدىن ئىنسانلارغا شىپا بولىدىغان ھەرخىل رەڭلىك ئىچىملىك (ھەسەل) چىقىدۇ. چوقۇمكى، بۇنىڭدا پىكىر يۈرگۈزىدىغان خەلق ئۈچۈن (ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) چوڭ ئالامەتلەر (پاكىتلار) باردۇر [69]»[2].

ھەسەل ھەرىسىنىڭ بارلىققا كېلىشى بىر ھاشارات بولۇپ يارىتىلغان بولسىمۇ، ياراتقۇچى ئاللاھ تائالا ئۇ ھاشارەتنىڭ يارىتىلىشىدىكى قابىلىيەتكە (ئىقتىدارىغا) قاراپ، ئۇنىڭغا مۇناسىپ بولغان ھەسەل ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى يۈكلىگەن ۋە بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلاشنىڭ قانۇن - قائىدىسىنىمۇ تەقدىر قىلىپ بېكىتىپ، شۇ «تەقدىر»گە بويسۇنۇشقا بۇيرۇغان.

شۇنىڭدەك، چۈنىمۇ بارلىققا كېلىش تەقدىرىدە كۆرۈمسىز، كىچىككىنە بىر ھاشارات بولۇپ يارىتىلغان بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنىمۇ بىكار ياراتمىغان. بەلكى، ئۇنىڭغىمۇ ئۆزىگە لايىق بىر ۋەزىپە بەرگەن ۋە بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلاشنىڭ قانۇن - قائىدىسىنى تەقدىر قىلغان. ئۇ بولسىمۇ، چۈنىنىڭ سول قانىتى بىلەن مىكروبلارنى توپلاپ، ئوڭ قانىتى بىلەن ئۇ مىكروبلارنى پىششىقلاپ ئىشلەپ، مۇھىتنى زىيانلىق مىكروبلاردىن تازىلاش قانۇنىيىتىدىن ئىبارەت «ھەرىكەت تەقدىرى»

(1) سۈرە ئەئلا، 1- ئايەتتىن 3- ئايەتكىچە.

(2) سۈرە نەھل، 68-، 69- ئايەتلەر.

بىلەن ياشىشىدۇر.

شۇنىڭدەك، تۆگە، كالا، قوي ۋە ئۆچكىلەرمۇ «بارلىققا كېلىش تەقدىرى»دە ئۆزگىچە خۇسۇسىيەتلەر بىلەن يارىتىلغان بولسىمۇ، بۇلار ئەۋلاد قالدۇرۇپ، گۈش ۋە سۈت ئىشلەپچىقىرىپ ئىنسانلارغا تەقدىم قىلىش قانۇنىيىتى، يەنى يارىتىلىشىدىكى «تەقدىم قىلىش»تىن ئىبارەت قانۇنىيەت بويىچە ياشايدۇ.

قىسقىسى، پۈتۈن جانلىق ۋە ئۈسۈملۈكلەرنىڭ بارلىققا كېلىش تەقدىرىدىكى روھىي، جىسمانىي ۋە ئەقلىي ئىقتىدارىغا قاراپ چوقۇم بىر ۋەزىپىسى بار بولۇپ، ئۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلاشنىڭ بىر قانۇن - قائىدىسى تەقدىر قىلىنىپ يارىتىلغان. ئۇلار شۇ ھەربىرىگە قانۇنىيىتى بىلەن ياشايدۇ. شۇنداقلا، ياراتقۇچى ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن بېكىتىلگەن شۇ ھەربىرىگە تەقدىرگە بويسۇنۇپ ياشىغانلىرى مەقسەتكە يېتىدۇ. يارىتىلىشىدىكى شۇ قانۇن-تۈزۈمگە خىلاپلىق قىلغان ھەرقانداق شەيئى ھالاك بولىدۇ. لېكىن، ئىنسان ۋە جىنلەر باشقا مەخلۇقلار تەقدىر شەرئىيىگە تەكلىپ قىلىنمايدۇ. يەنى تەقدىر شەرئىيىنىڭ قانۇن-تۈزۈملىرىگە بويسۇنۇش مەجبۇرىيىتى يوق ۋە ئۇنىڭدىن مەسئۇلىيەتكە تارتىلمايدۇ.

جۈملىدىن، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ئەڭ گۈزەل قەددى - قامەت بىلەن ياراتقان بولۇپ، بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝٤﴾ «ھەقىقەتەن بىز ئىنسانلارنى ئەڭ گۈزەل (چىرايلىق) شەكىلدە ياراتتۇق»[1].

ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ئەقىل - ئىدراك، ئىلىم - ھېكمەت، شەكىل - قىياپەت ۋە كۈچ - قۇۋۋەت جەھەتلەردە قالغان مەخلۇقاتلاردىن ئارتۇقچىلىققا ئىگە قىلىپ ياراتقان بولۇپ، بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ۝٧٠﴾ «شەك - شۈبھىسىزكى، بىز ئادەم بالىلىرىنى ھۆرمەتلىك قىلدۇق، ئۇلارنى قۇرۇقلۇقتا (ئۇلاقلارغا) مىندۈردۇق، دېڭىزدا (كېمىلەرگە) چىقاردۇق. ئۇلارنى شېرىن (پاكىز) يېمەكلىكلەر بىلەن رىزىقلاندۇردۇق، شۇنداقلا ئۇلارنى بىز ياراتقان مەخلۇقاتلارنىڭ نۇرغۇنلىرىدىن ئۈستۈن (ئارتۇقچىلىققا ئىگە) قىلدۇق»[2].

ئاللاھ تائالا زېمىندىكى بارلىق نەرسىلەرنى ئىنسانلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ياراتقانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ۝٢٩﴾ «ئۇ (ئاللاھ) زېمىندىكى ھەممە

(1) سۈرە تىن، 4- ئايەت.

(2) سۈرە ئىسرا، 70- ئايەت.

نەرسىنى سىلەرنىڭ مەنپەئىتىڭلار ئۈچۈن يارىتىلغان زاتتۇر»[1].

بارلىققا كېلىش تەقدىرىدە ئەنە شۇنداق قابىلىيەت - ئىقتىدار، ئارتۇقچىلىق ۋە ئىمتىيازلار بىلەن يارىتىلغان ئىنسانلارنى ئاللاھ تائالا ھەرگىزمۇ بىھۇدە، بىكار يارىتمىدى، ئەلۋەتتە. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾﴾ «ئىنسان ئۆزىنى بىكار قويۇپ بېرىلىدۇ (يەنى شەرىئەت ئىشلىرىغا تەكلىپ قىلىنماي، مەيلىگە قويۇۋېتىلىدۇ) دەپ ئويلامدۇ؟»[2].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾﴾ «بىز سىلەرنى پەقەت بىھۇدە يارىتتۇق ۋە سىلەر (ھېساب ئۈچۈن) بىز تەرەپكە قايتۇرۇلمايسىلەر، دەپ ئويلىغانمىدىڭلار؟»[3]. يەنى، ئۇنداق ئەمەس، سىلەر ھەرگىزمۇ بىھۇدە يارىتىلمىدىڭلار، ئۆتەشكە تېگىشلىك ۋەزىپەڭلار بار ۋە ھېساب ئۈچۈن چوقۇم بىز تەرەپكە قايتۇرۇلىسىلەر.

ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە ھەربىر تەقدىرىنىڭ ئاساسى بولغان ئىبادەتنى بارلىققا كېلىش تەقدىرىنىڭ غايىسى قىلىپ، مۇنداق بايان قىلغان: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ «مەن جىنلارنى ۋە ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن ياراتتىم»[4].

يۇقىرىقى ئايەتتە جىن ۋە ئىنسانلارنىڭ ئالاھىدە ئىمتىيازلار بىلەن يارىتىلىپ، تەقدىرى بېكىتىلگەن چوقۇم بىر ھەربىر قىلىش قانۇنىيىتىنىڭمۇ تەقدىر قىلىنغانلىقىنى ئاللاھ تائالا ئوچۇق كۆرسەتكەن. دېمەك، «يارىتىش»تىن ئىبارەت «بارلىققا كېلىش تەقدىرى» ـ ئاللاھ تائالانىڭ ئىشى، يەنى ئاللاھ تائالانىڭ پېئىلى سۈپىتىدۇر. «ئىبادەت قىلىش»تىن ئىبارەت «ھەربىر تەقدىرى» بولسا، ئاللاھ تەرىپىدىن بېكىتىلگەن ئىنسانلارنىڭ ھايات نىزامنامىسى ۋە يارىتىلىشنىڭ غايىسىدۇر.

دېمەك، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا بارلىققا كېلىش تەقدىرىدە بەرگەن ئەقلىي ۋە جىسمانىي ئىقتىدارغا، شۇنداقلا ئىمتىيازلارغا قاراپ، بۇ دۇنيانى ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسىگە ئويغۇن ئاۋات قىلىشلىرى (گۈللەندۈرۈشلىرى) ئۈچۈن، مۇۋاپىق ۋە قولاي بىر ھەربىر نىزامنامىسىنى تەقدىر قىلىپ بېكىتتى ۋە شۇ نىزامنامە بويىچە ياشاشقا بۇيرۇدى. ئاللاھ تائالا بېكىتكەن ئاشۇ ھەربىر تەقدىرگە بويسۇنۇپ ياشىغان ئىنسان بارلىققا كېلىش تەقدىرىنىڭ غايىسى بولغان ھەربىر

(1) سۈرە بەقەرە، 29- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
(2) سۈرە قىيامەت، 36- ئايەت.
(3) سۈرە مۇئمىنۇن، 115- ئايەت.
(4) سۈرە زارىيات، 56- ئايەت.

تەقدىرگە ئۈيغۇن ئەمەل قىلغان بولىدۇ - دە، ئاللاھ تائالانىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشىدۇ. ئەگەر ئىنسان ھەربىر تەقدىردە كۆرسىتىلگەن قانۇن - ئىنتىزامغا بويسۇنمىسا، بارلىققا كېلىش تەقدىردە بېرىلگەن ئىقتىدار ۋە ئىمتىيازلارنىڭ ھەققىنى ئادا قىلمىغان بولىدۇ. نەتىجىدە، ئىنسان ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان بولىدۇ ۋە ئاللاھ تائالانىڭ جازاسىغا ئۇچرايدۇ.

تېخىمۇ ئوچۇق قىلىپ ئېيتقاندا، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ بارلىققا كېلىش تەقدىرىدىكى ئەھۋالىغا قاراپ، ئۇلارغا پەيغەمبەر ئەۋەتىش ۋە كىتاب نازىل قىلىش ئارقىلىق، قانداق ياشاشنىڭ ھەربىر تۈرۈمىنى ئوچۇق كۆرسەتكەن بولۇپ، مانا مۇشۇ ھەربىر تۈرۈمى ئاللاھ بېكىتكەن «تەقدىر شەرئىيىە – ھەربىر تەقدىرى»دۇر. ئىنسان كىتاب ۋە سۈننەتتە كۆرسىتىلگەن ئاشۇ «تەقدىر شەرئىيىە» (ھەربىر تەقدىرى)دىكى ئەمىر - پەرمان ۋە نەھيى - مۇنكەر (توسقان ئىشلار) قانۇنلىرىغا جەزمىيەت بىلەن ئىشىنىپ، سەمىمىيەت بىلەن ئەمەل قىلسا، تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرگەن بولىدۇ ۋە تەقدىر ئالدىدىكى ئۆزىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىغان بولىدۇ. شۇنى بىلىش لازىمكى، تەقدىر قىلىش مۇتلەق ئاللاھ تائالانىڭ ئىشى (ئاللاھ تائالانىڭ پېئىلىي سۈپىتى) بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ھېچكىم ئارىلىشالمايدۇ، ئۆزگەرتەلمەيدۇ ۋە سوئال - سوراق قىلالمايدۇ. ئىنسانىنىڭ ئىشى پەقەت شۇكى، ئاللاھ تائالا بېكىتكەن بارلىققا كېلىش تەقدىرىگە ئىختىيارسىز ھالدا قانداق تەسلىم بولغان بولسا، «تەقدىر شەرئىيىە – ھەربىر تەقدىرى»گىمۇ خوددى شۇنداق (پۈتۈن ئىختىيارى بىلەن) بويسۇنۇشى كېرەكتۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن، بىر كاپىرنىڭ «ئاللاھ مېنى نېمىشقا كاپىر قىلىپ قويدى؟» دېيىش ھەققى يوق. بەلكى، ھەربىر تەقدىردە كۆرسىتىلگەن، ئادەمنى كاپىر قىلىدىغان ئىشلاردىن ساقلىنىپ، مۇسۇلمان بولىدىغان ئىشلارنى قىلىشى لازىم. چۈنكى، «مەلۇم ئىشنى قىلسا كاپىر بولۇپ كېتىدىغانلىقى ۋە قايسى ئىشنى قىلىشقا قەتئىي بولمايدىغانلىقىنى ئاللاھ تائالا ئوچۇق تەقدىر قىلىپ، شەرئىتتە تەپسىلىي بايان قىلىپ ۋە كۆرسىتىپ قويغان.

توغرا، ئاللاھ خالىسا مۇسۇلمان، خالىسا كاپىر قىلىپ قويۇشقا ئەلۋەتتە قادىر. ئەمما، ھەربىر تەقدىردە كۆرسىتىلگەن مۇسۇلمان بولۇش تۈرۈمىگە بويسۇنغان ۋە كاپىر بولۇپ قالىدىغان ئىشلاردىن ساقلانغان بىر كىشىنى ئاللاھ تائالا ھەرگىزمۇ كاپىر قىلىپ قويمايدۇ. بەلكى، ئۆزى كاپىرلىقنى تاللىغانلارنى ئاللاھ خالىسا ھىدايەت قىلىدۇ ۋە ياكى خالىسا كاپىرلىقتا تاشلاپ قويىدۇ. ئۇنىڭ ھېكمىتىنى ئاللاھ ئۆزىلا بىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ چەكسىز ئادالىتى بىلەن ھېچكىمگە زۇلۇم قىلمايدۇ ۋە ھېچكىمنى كاپىر بولۇپ كېتىدىغان خاتا ئىشلارنى قىلىشقا زورلىمايدۇ: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا

يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَٰكِنَّ النَّاسَ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ «شۇبھىسىزكى، ئاللاھ ئىنسانلارغا قىلچە زۇلۇم قىلمايدۇ، لېكىن ئىنسانلار (ھەربىرى تەقدىرگە ـ شەرئىتكە بويسۇنماي) ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلىدۇ»[1].

يەنە كېلىپ، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى يارىتىلىش تەقدىرىدىلا توغرا - خاتانى بىلەلەيدىغان، كۆرۈپ تاللىيالايدىغان قابىلىيەت بىلەن ياراتقان ھەمدە توغرا - خاتانىڭ ۋە ياخشى - يامانىنىڭ يوللىرىنىمۇ ئوچۇق كۆرسىتىپ قويغان. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿أَلَمْ نَجْعَل لَّهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾ «ئىنسانغا بىز ئىككى كۆز [8]، بىر تىل ۋە ئىككى لەۋ قىلمىدۇقمۇ؟ [9] ئۇنىڭغا ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ يوللىرىنى كۆرسەتمىدۇقمۇ؟ [10]»[2].

خۇلاسە شۇكى، ئىنسان ئاللاھ بېكىتكەن ھەربىر تەقدىرىدىكى قانۇن - ئىنتىزامغا سەممىيەت بىلەن ئەمەل قىلىشى ۋە «ئى قۇدرەتلىك ئىلاھىم! سىرىڭنى بىلمەيمەن، سەن ھەممىگە قادىرسەن، مېنى سەن بېكىتكەن ھەربىر تەقدىرىدە كۆرسىتىلگەن ئىرادەڭگە بويسۇنغۇچىلاردىن قىلغىن!» دەپ، تەسلىمىيەت بىلەن ئاللاھ تائالاغا سېغىنىپ دۇئا قىلىپ، شەرئىتتە كۆرسىتىلگەن قانۇن - تۈزۈملەرگە ئەستايىدىللىق بىلەن بويسۇنۇپ ئەمەل قىلىشى لازىم. «ھەربىر تەقدىرى»نى ئاللاھ تائالا تۆۋەندىكى ئايەتتە ئىنتايىن ئوچۇق بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾ «ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئەگەر سىلەر ئاللاھقا ياردەم بەرسەڭلار (يەنى، ئىتائەت قىلىپ بويسۇنساڭلار)، ئاللاھمۇ سىلەرگە ياردەم بېرىدۇ ۋە قەدىمىڭلارنى مۇستەھكەم قىلىدۇ»[3].

يەنى، ھەربىر تەقدىرىدە كۆرسىتىلگەن ئىسلام شەرئىتىنىڭ قانۇن-تۈزۈملىرىگە رىئايە قىلغاندا، بويسۇنغاندا ۋە تولۇق ئىتائەت قىلغاندا، ئاندىن ئاللاھ تائالانىڭ «تەقدىر شەرئىيىە ـ ھەربىر تەقدىرى»دە ۋەدە قىلغان نۇسرىتىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

بۇ يەردە پىشىشقا بىلىش زۆرۈر بولغان نەرسە شۇكى، ئىنسانلار ئۆزىنىڭ ئىنسانلىق سۈپىتىسىدىن ھالقىغان سىرلىق ئىشلارغا (يەنى بارلىققا كېلىش تەقدىرىنىڭ سىرىغا) ئارىلىشىپ ۋاقتىنى زايە قىلماي، پەقەت تەقدىرنىڭ ئۆزىگە ئائىت بولغان ھەربىر تەقدىرى قىسمىغا سەممىيەت بىلەن ئىشىنىپ، ئەستايىدىللىق بىلەن ئەمەل قىلسا، ئۇ ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە بويسۇنغان ۋە تەقدىرگە

(1) سۈرە يۇنۇس، 44- ئايەت.

(2) سۈرە بەلەد، 8- ئايەتتىن 10- ئايەتكىچە.

(3) سۈرە مۇھەممەد، 7- ئايەت.

تولۇق ئىمان كەلتۈرگەن بولىدۇ، خالاس.

ئىزاهات

بارلىقنى كېلىش تەقدىرى ـ پەقەت ۋە پەقەت ئاللاهنىڭ يارىتىشتا بېكىتكەن قانۇنىيىتى بولۇپ، ئىنسان ئۇنىڭغا مەجبۇرىي بويسۇندۇ ۋە ئۇنىڭدا ھېچقانداق ئىختىيارلىقى بولمايدۇ. ئەمما، ھەربىر تەقدىرى ـ ئاللاھ بېكىتكەن ياشاش قانۇنىيىتى بولۇپ، بۇنىڭغا بويسۇنۇش ئىنسانىڭ ئىختىياريدىكى ئىشتۇر. ئىنسان خالىسا، ئاللاھ تەقدىر قىلىپ كۆرسەتكەن قانۇن - تۈزۈمگە بويسۇنۇپ، ياخشى ئىشلارنى تاللاپ قىلىدۇ؛ خالىسا، ئۇ تەقدىردىكى قانۇن - تۈزۈمگە خىلاپلىق قىلىدۇ. لېكىن، ھەممە ئادەم ئاخىرى قىلغىنىنىڭ نەتىجىسىنى چوقۇم كۆرىدۇ ۋە بۇ تاللاشتا ھېچكىم ھېچ نەرسىگە مەجبۇرلانمايدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاءَ فَلْيَكْفُرْ ۚ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا﴾ «(ئى مۇھەممەد! ئۇ غاپىللارغا) دېگىنكى، (مەن ئېلىپ كەلگەن بۇ قۇرئان) رەببىڭلاردىن كەلگەن ھەقىقەتتۇر. شۇڭا سىلەردىن (ئۇنى تەستىقلاپ ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىپ) مۇئمىن بولۇشنى خالىغان كىشى مۇئمىن بولسۇن (ئۇنىڭ ياخشى ئاقىۋىتىنى كۆرىدۇ)؛ ئۇنى ئىنكار قىلىپ، كاپىر بولۇشنى خالىغان كىشىمۇ شۇنداق قىلسۇن (ئۇمۇ پەقەت ئۆزىگىلا زۇلۇم قىلىدۇ). بىز زالىملارغا ئەتراپى سېپىللار بىلەن قورشالغان دوزاخنىڭ دەھشەتلىك ئوتىنى تەييارلىدۇق»[1].

دېمەك، ھەربىر تەقدىردە ئىنسانىڭ تاللاش ھوقۇقى بار بولۇپ، ياخشىلىق ياكى يامانلىقنى ئىنسان ئۆز ئىرادىسى بىلەن تاللايدۇ ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسىنى چوقۇم كۆرىدۇ. بارلىقنى كېلىش تەقدىرىگە قەتئىي ئىشىنىپ ئىمان كەلتۈرۈش ۋە ھەربىر تەقدىرگە سەممىيەت بىلەن ئەمەل قىلىش تەقدىرگە توغرا ئىمان كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ.

◆ 5. ياخشىلىق ۋە يامانلىق تەقدىر بىلەن بولىدۇ.

شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە (رەھىمەھۇللاھ) ئېيتقاندەك: «تەقدىر ئاللاھنىڭ سىرىدۇر». يەنى، نېمىنى بېكىتكەنلىكى ۋە ئىنسانىڭ ھايات خاتىرىسىدە نېمىنىڭ يېزىلغانلىقى ئىنسانغا سىر بولۇپ، ئىنسان ئۇنى پەقەت ئەمەلىيەتكە چىققاندا (مەيدانغا كەلگەندىلا) ئاندىن بىلىدۇ. تېخىمۇ ئوچۇق قىلىپ ئېيتقاندا، بارلىقنى كېلىش تەقدىرىدە بىر ئىنسانىڭ ھايات خاتىرىسىدە ياخشىلىق يېزىلدىمۇ ياكى يامانلىقمۇ، ئىتائەتمۇ، مەئسىيەتمۇ، ھىدايەتمۇ، ئازغۇنلۇقمۇ، بۇنى ئىنسان بىلمەيدۇ.

(1) سۈرە كەھف، 29- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئەمما، ھەربىرىدە تەقدىرىدە نېمىنىڭ ياخشىلىق ۋە نېمىنىڭ يامانلىق ئىكەنلىكى ھەمدە بۇلارنى ئىجرا قىلىشنىڭ يوللىرى ئىنتايىن ئوچۇق كۆرسىتىلگەن. شۇنداقلا، ياخشىلىققا يېتىدىغان ئىشلارنى قىلىشقا بۇيرۇلغان، يامانلىققا ئالدىت ئىش - ھەربىرىدە ۋە ھەرقانداق نەرسىدىن قاتتىق چەكلەنگەن.

ئىنسان بارلىققا كېلىش تەقدىرىدە كەلگۈسىدە ئۆزى ئارقىلىق مەيدانغا كېلىدىغان ھەرقانداق بىر ھادىسىدىن ئالدىن خەۋەرسىز بولىدۇ ۋە ئۇنى پەقەت ھادىسە يۈز بەرگەندىلا بىلىدۇ. شۇڭا، ئۆزى ئالدىن بىلمىگەن بىرەر ئىش يۈز بەرسە ۋە ئۇ يۈز بەرگەن ئىش ياخشىلىق بولسا، ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىپ مەمنۇن بولغانلىقىنى بىلدۈرۈشى كېرەك. ئەگەر يۈز بەرگەن ئىش كۈتمىگەن ۋە خالىمايدىغان بىر ئىش بولسا ياكى بىرەر بالا - قازا، مۇسىبەت كەلگەن بولسا: «الْحُكْمُ لِلَّهِ» (ھۆكۈم ئاللاھقا خاستۇر) دەيدۇ ۋە ئىشنىڭ ھېكمىتىنى ئاللاھقا تاپشۇرۇپ، بېشىغا كەلگەننى رازىمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلىدۇ.

ئىنسان پەقەت «ھەربىرىدە تەقدىرى»دە كۆرسىتىلگەن قانۇن - تۈزۈمگە رىئايە قىلغان ياكى قىلمىغانلىقىدىن ھېساب بېرىدۇ. ئەگەر بەلگىلەنگەن ياخشىلىقنى شەرىئەتتە كۆرسىتىلگەن يول بىلەن توغرا ئىجرا قىلسا، ئۇنىڭ ياخشى نەتىجىسىنى كۆرىدۇ. ئەگەر بەلگىلەنگەن ياخشىلىقنى كۆرسىتىلگەن يول بىلەن ئىجرا قىلمىسا ياكى چەكلەنگەن يامانلىقنى قىلغان بولسا، ئۇ چاغدا «ھەربىرىدە تەقدىرى»گە خىلاپلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ يامان نەتىجىسى (جازاسى)نى كۆرىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ۝٤ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ۝٥ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ۝٦ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ ۝٧ وَأَمَّا مَن بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ۝٨ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ ۝٩ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ۝١٠﴾ «ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ئىش - ھەرىكىتىڭلار ئەلۋەتتە ھەر خىلدۇر [4]. (پۇل - مېلىنى تېگىشلىك يەرگە) سەرپ قىلغان، (شەرىئەتكە خىلاپلىق قىلىشتىن) ساقلانغان ۋە ئىسلامنىڭ ئەڭ گۈزەل يولىورۇقلىرىنى تەستىق قىلغان ئادەمگە كەلسەك، ئۇنى بىز ئاسانچىلىققا (ياخشىلىققا) مۇيەسسەر قىلىمىز [5 ـ 7]. ئەمما، بېخىللىق قىلغان ۋە (ئىسلامنىڭ كۆرسەتمىسىدىن) ئۆزىنى بىھاجەت سانىغان ۋە (ئىسلامنىڭ گۈزەل يولىورۇقىنى) ئىنكار قىلغان كىشىگە كەلسەك، ئۇنى بىز قىيىنچىلىققا (ئازابقا) دۇچار قىلىمىز [8 ـ 10]»[1].

يەنى، ھەربىرىدە تەقدىرىدە كۆرسىتىلگەن ياخشى ئىشلارنى توغرا ئىجرا قىلسا، ئاللاھ ئۇنى ئۆزى كۈتكەن ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتۈرىدۇ. ئەگەر ياخشى بىر ئىشنىمۇ ھەربىرىدە تەقدىرىدە كۆرسىتىلگەن قانۇن بويىچە، توغرا ئىجرا قىلمىسا، كۆزلىگەن ياخشى نەتىجىگە ئېرىشەلمەيدۇ. چەكلەنگەن

(1) سۈرە لەيل، 4- ئايەتتىن 10- ئايەتكىچە.

يامانلىقنى قىلسا، يامان ئاقىۋەتكە دۇچار بولىدۇ.

شۇنداق بولىدىغانلىقىنى ئاللاھ تائالا يۇقىرىقىدەك نۇرغۇن ئايەتلەردە ئوچۇق بايان قىلىپ كۆرسەتكەن. مانا بۇ، «ياخشىلىق ۋە يامانلىق ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدۇ» دېگەننىڭ بىر كۆرۈنۈشىدۇر. يەنى، ئاللاھ تائالا «ياخشىلىق قىلغانلار ياخشى نەتىجىگە ئېرىشىدىغانلىقى ۋە يامان ئىشلارنى قىلغانلار يامان ئاقىۋەتكە دۇچار بولىدىغانلىقى»نى مۇشۇنداق تەقدىر قىلغان. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾﴾ «ئىنسانغا پەقەت ئۆزى قىلغان ئىشنىڭلا نەتىجىسى بولىدۇ»[1].

ئەگەر ياخشى ئىشلارنى توغرا قانۇن - قائىدە بىلەن ئىجرا قىلغان بولسىمۇ، كۆتىمىگەن يەردىن يامان نەتىجە يۈز بېرىپ قالسا، ئۇ ئىنسانىنىڭ ئىجرا قىلىشتىكى بىرەر خاتالىقى سەۋەبىدىن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ﴾ «ساڭا يەتكەن ھەرقانداق يامانلىق بولسا، ئۇ سېنىڭ ئۆزۈڭدىندۇر»[2].

ئەمما، ئىجرا قىلىشتا خاتالىق بولۇپ، ھەربىر تەقدىردە كۆرسىتىلگەن تۈزۈمگە رىئايە قىلىنمىغانلىقىنىڭ نەتىجىسى ئەنە شۇنداق يامان ئاقىۋەت ئېلىپ كېلىدىغانلىقىمۇ قانۇنىيەت سۈپىتىدە ئالدىن بېكىتىلگەن بولۇپ، مەيدانغا كەلگەن ئۇ يامان نەتىجە يەنىلا ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىرى بىلەن بولغان بولىدۇ.

ئەگەر ئىنسان ياخشى بىر ئىشنى ھەربىر تەقدىردە كۆرسىتىلگەن قانۇن - قائىدە بويىچە ئىجرا قىلغاندىن كېيىنمۇ، يەنە كۆزلىگەن نەتىجىسى چىقماي (يەنى ئۆزى ياخشى دەپ قارىغان نەتىجە مەيدانغا كەلمەي) قالغان بولسا، بۇمۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى تولۇق بىلىدىغان ئاللاھ تائالانىڭ بىر ھېكمىتىدۇر. چۈنكى، ئۇ ئىنسان «ياخشى» دەپ قارىغان نەتىجە، ئۇ كىشىنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالى ئۈچۈن ياخشى بولماسلىقى مۇمكىن. غەيبنى بىلمەيدىغان ئىنسان «ياخشى» دەپ قارىغان بەزى ئىشلار ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ئۈچۈن زىيانلىق بولىدۇ. ئىنسان ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنى بىلمەيدۇ، لېكىن ئاللاھ بىلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾﴾ «سىلەرگە جىھاد پەرز قىلىندى، ھالبۇكى سىلەر ئۇنى ياقتۇرمايسىلەر. سىلەر بىرەر نەرسىنى ياقتۇرماسلىقىڭلار مۇمكىن، ئەمما ئۇ سىلەر ئۈچۈن پايدىلىقتۇر. سىلەر بىرەر نەرسىنى ياخشى كۆرۈشۈڭلار مۇمكىن، ئەمما ئۇ سىلەر

(1) سۈرە نەجم، 39- ئايەت.

(2) سۈرە نىسا، 79- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۇچۇن زىيانلىقتۇر. (سىلەرگە نېمىنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى) ئاللاھ بىلىدۇ، سىلەر بىلمەيسىلەر. (شۇنىڭ ئۇچۇن ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا ئىتائەت قىلىڭلار)»[1].

دېمەك، ئىنسانىنىڭ ۋەزىپىسى ــ ھەربىرىدە تەقدىرىدە كۆرسىتىلگەن قانۇن - قائىدىگە بويسۇنۇش، بۇيرۇلغانىنى توغرا ئىجرا قىلىش ۋە ئاندىن نەتىجىنى ئاللاھتىن كۈتۈشتۇر. شۇنىڭ بىلەن، ئاخىرقى ھېسابتا ئاللاھ تائالا تەقدىر قىلغان ياخشى نەتىجىگە چوقۇم ئېرىشكەن بولىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن، ياخشىلىق ۋە يامانلىق ئەنە شۇنداق ئاللاھ تائالانىڭ: «ياخشى ئىشلارنى قىلىشىڭىز ياخشى نەتىجىگە ئېرىشىسىز، يامان ئىشنى قىلىشىڭىز يامان ئاقىۋەتكە دۇچار بولىسىز» دېگەن ئومۇمىي قانۇنىيەتلىك تەقدىرى بىلەن مەيدانغا كەلگەن بولىدۇ.

بۇ يەردە بىلىش زۆرۈر بولغان مۇھىم نۇقتىلار

(1) ئىنسان ھەربىرىدە تەقدىرىدە ياخشى دەپ تەقدىر قىلىنغان بىر ئىشنى، يەنە شۇ ھەربىرىدە تەقدىرىدە بېكىتىلگەن قانۇن - قائىدە بويىچە توغرا ئىجرا قىلسا، تەقدىر قىلىنغان ياخشى نەتىجىگە ئېرىشىدۇ. يامانلىق دەپ تەقدىر قىلىنغان ئىشنى قىلسا ياكى ياخشى ئىشنى تەقدىر قىلىنغان قانۇن - قائىدە بويىچە توغرا ئىجرا قىلمىسا، نەتىجىدە ئەكسىچە تەقدىر قىلىنغان يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. ﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾﴾ «ئىنسانغا پەقەت ئۆزى قىلغان ئىشىنىڭلا نەتىجىسى بولىدۇ»[2].

(2) ياخشى تەقدىر قىلىنغان بىر ئىشنى ئىنسان ئۆزىچە «تەقدىر قىلىنغان بويىچە توغرا ئىجرا قىلدىم» دەپ ئويلىغان تەقدىردىمۇ، نەتىجە كۆزلىگەن ياخشى نەتىجە بولماي قالسا، بۇ چوقۇم ئىجرا قىلىشتىكى بىرەر نۇقسان سەۋەبىدىن بولىدۇ ياكى كۆرۈنۈشتىكى ئۇ يامان نەتىجە ئاقىۋەتتە ئەسلىدىلا ياخشى نەتىجە بولۇپ چىقىدۇ.

ئىنسان ياخشى بىر ئىشنى قىلغاندا، ئۇنى نۇقسانسىز ھەم توغرا ئىجرا قىلىپ، ياخشى نەتىجىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ مۇۋەپپەقىيىتى بىرىشىگە موھتاجدۇر. چۈنكى، ھەر ئىشنىڭ مەيدانغا كېلىشى، ئىجرا قىلىنىشى، ئىجرادىكى ئاساسلىق ۋە كۆتكەن ياخشى نەتىجىنىڭ قولاي قولغا كېلىشى قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ كونترولىدىكى ۋە كۆزىتىشى ئاستىدا بولىدۇ.

---

(1) سۈرە بەقەرە، 216- ئايەت.

(2) سۈرە نەجم، 39- ئايەت.

شۇڭا، ئىنسان ياخشى ئىشنى توغرا ئىجرا قىلىپ، تەقدىرده كۆرسىتىلگەن ياخشى نەتىجىگە ئېرىشىش ئۈچۈن، يەنە ئاللاھ تائالاغا سېغىنىپ دۇئا قىلىدۇ. شۇ ئىشنى تەقدىرگە ئۇيغۇن توغرا ئىجرا قىلىشقا مۇۋەپپەق قىلىشىنى تىلەپ، توغرا تەدبىر بىلەن ئۇ ئىشنى ئىجرا قىلىدۇ ۋە كۆزلىگەن نەتىجىنى پەقەت ئاللاھ تائالادىنلا كۈتىدۇ.

(3) ئىنسان ھەرىكەت تەقدىرىده بېكىتىلگەن قانۇن - قائىدىگە مۇتلەق بويسۇنۇپ ھەرىكەت قىلىدۇ ۋە كۆزلىگەن نەتىجىنىڭ چوقۇم ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسى بىلەن بولىدىغانلىقىغا قەتئىي ئىشىنىپ ئىمان كەلتۈرىدۇ.

(4) بارلىققا كېلىش تەقدىرىده كىمنىڭ نېمىلەرنى قانداق ئىجرا قىلىپ، قانداق نەتىجىلەرگە ئېرىشىدىغانلىقىنى ئاللاھ تائالا ئۇ ئىش مەيدانغا كېلىشتىن بۇرۇن، ئەزەلدىن بىلگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنى ئالدىنئالا يېزىۋەتكەن بولۇپ، بۇ ئىشلار چوقۇم شۇ يېزىۋەتكەندەك ئەينەن مەيدانغا كېلىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ ئۇ ئىشنىڭ قاچان، قەيەردە ۋە قانداق مەيدانغا كېلىدىغانلىقىنى تولۇق بىلىدۇ.

ئىنسان ھايات سەھنىسىده شۇ يېزىلىپ كەتكەنلىك ئەينىنى ئورۇنلايدۇ ۋە شۇنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ. شۇڭا ئۇ ھېچبىر يامان قىلمىشنىڭ يامان ئاقىۋىتىنى باھانە قىلىپ، تەقدىرگە دۆڭگىيەلمەيدۇ.

(5) ئىنسانلىق بارلىققا كېلىش تەقدىرىده يېزىلىپ كەتكەن ۋە ئۆزگە سىر بولغان ھايات خاتىرىسىگە يۆلىنىۋېلىش (تايىنىۋېلىش) ھەققى يوق. بەلكى، سىر بولمىغان ھەرىكەت تەقدىرى بويىچە توغرا ھەرىكەت قىلىپ، تەقدىر قىلىنغان ياخشى نەتىجىنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشىشى لازىم.

(6) «ھەرىكەت قىلاي ياكى قىلماي، تەقدىرىمده نېمە يېزىلغان بولسا، شۇنى كۆرۈشكە مەجبۇرمەن» دەپ، ھەرىكەتنى ۋە ئەملىنى تەرك ئېتىدىغانلار تەقدىرنى توغرا چۈشىنىشتىن مەھرۇم قالغانلاردۇر. ئۇلار ئۆزى چۈشەنمىگەن تەقدىرگە يۆلىنىۋېلىپ، «ئىسلام شەرىئىتى» دەپ ئاتالغان ھەرىكەت تەقدىرىنى ئىنكار قىلىدىغان ئازغۇن جەبەرىيەلەر تائىپىسى بولۇپ، ئۇلارنىڭ بۇ ئەقىدىسى قەتئىي خاتادۇر. چۈنكى، ئىنسان «ئۇجمە پىش، ئاغزىمغا چۈش» دەپ يېتىشقا ئەمەس، بەلكى ھەرىكەت تەقدىرىده تەقدىر قىلىنىپ بېكىتىلگەن قانۇن - قائىده بويىچە ھەرىكەت قىلىپ، تەقدىرده بەلگىلەنگەن نەتىجىنى سەۋەب قىلىش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرۈشكە بۇيرۇلغاندۇر.

جەبەرىيەلەر: ھىجرىيەنىڭ 1- ئەسىرىنىڭ ئاخىرى ۋە 2- ئەسىرىنىڭ باشلىرىدا (تەخمىنەن مىلادىيە 8- ئەسىرنىڭ بېشىدا)، ئۇمەۋىيلەر خەلىپىلىكىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىده مەيدانغا

كەلگەن تائىپە بولۇپ، ئۇلارنىڭ رەسمىي ئەقىدە ئىمامىلىرى: جەئد ئىبنى دىرھەم ۋە جەھم ئىبنى سەفۋان قاتارلىقلاردۇر.

ئۇلارنىڭ ئەقىدىسى بويىچە: «ئىنسان بىرەر ئىش قىلىش ئۈچۈن ھېچقانداق كۈچ - قۇدرەت ۋە شەخسىي ئىرادىگە ئىگە ئەمەس، ئىنسان قىلغان ھەر بىر ئىش - ھەرىكەتنىڭ ئەسلىي پائىلى ئاللاھتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسان پۈتۈلگەننى كۆرۈشكە مەجبۇردۇر ۋە ئەمەل قىلىش ھاجەتسىزدۇر» دەپ قارايدۇ ۋە ھەممە ئىشنى ئۆزىگە سىر بولغان «تەقدىر كەۋنىيىە» (بارلىققا كېلىش تەقدىرى)گە ئارتىپ قويىدۇ.

بۇ ئازغۇن تائىپە «ئىنسان نېمىلا قىلسا، ئۆز ئىرادىسى بىلەن ئۆزى قىلمايدۇ، بەلكى پۈتۈن قىلمىشلىرىنى تەقدىر قىلغۇچىنىڭ مەجبۇرلىشى بىلەن قىلىدۇ» دەپ دەۋا قىلىش ئارقىلىق، بىرىنچىدىن، ئىنسانلارنى ئەمەل قىلىشتىن توسۇپ، ئۆزلىرىنىڭ خىيالىي تەسەۋۋۇرىدىكى تەقدىرگە يۆلىنىۋېلىشقا چاقىرىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئۆزلىرى قىلغان پۈتۈن ناچار قىلمىشلارنىڭ جاۋابكارلىقىنى تەقدىر قىلغۇچى ئاللاھقا يۈكلىمەكچى بولىدۇ. بۇلارنىڭ بۇ قارىشى قەتئىي خاتادۇر. چۈنكى، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا خالاش (ئىرادە قىلىش) ھوقۇقى ۋە خالىغىنىنى قىلالايدىغان كۈچ - قۇدرەت بەرگەن. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿لِمَن شَاءَ مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾﴾ «(ئۇ قۇرئان) سىلەردىن توغرا يولدا مېڭىشنى خالىغان كىشى ئۈچۈن بىر ئەسلەتمە (نەسىھەت)دۇر»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ﴾ «زىرائەتگاھىڭلارغا (يەنى ئاياللىرىڭلارغا) قانداق خالىساڭلار، شۇنداق كېلىڭلار»[2].

بۇ ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ ئۆز ئىختىيارى ۋە خالاش ھوقۇقىنىڭ بارلىقىنى ئوچۇق كۆرسەتكەن. توغرا، ئىنسانىنىڭ بەزى ئىشلاردا خالاش ھوقۇقى يوق؛ چۈنكى ئۇ ئىشلار مۇتلەق ئاللاھنىڭ ئىشى بولۇپ، ئاللاھ قانداق خالىغان بولسا، شۇنداق بولىدۇ. مەسىلەن، ئىنسانىنىڭ يارىتىلىشى ۋە ئۆلۈشىگە ئوخشاش. ئەمما، ياشاش قانۇنىيىتىدە ئاللاھ ئىنسانلارغىمۇ خالاش (ئىرادە قىلىش) ھوقۇقى، ئۇنى ئىجرا قىلىشقا كۈچ - قۇدرەت ۋە ئىختىيارلىق بەرگەن بولۇپ، ئىنسان شۇ ھوقۇقى دائىرىسىدە ياخشى - ياماننى ئۆزى خالاپ ۋە تاللاپ قىلىدۇ.

(7) «مەن نېمە قىلسام، جەزمەن شۇنىڭدىن ئۆزۈم كۆزلىگەن نەتىجىنى كۆرىمەن، تەقدىر ياكى ئاللاھنىڭ بۇنىڭ بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق» دېگۈچىلەر ــ تەقدىرنى (يەنى ئاللاھ تائالانىڭ

(1) سۈرە تەكۈىر، 28- ئايەت.

(2) سۈرە بەقەرە 223- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىرادىسى ۋە ئىلمىنى) ئىنكار قىلغۇچى ئازغۇن «قەدەرىيەلەر» تائىپىسىنىڭ ئەقىدىسى بولۇپ، بۈمۇ قەتئىي خاتادۇر. بەلكى بۇ، دەھرىيلەرنىڭ (دىنسىزلارنىڭ) ئەقىدىسىدۇر.

قەدەرىيەلەر – خۇلەفائىر راشىدىن دەۋرىدىن كېيىن، ساھابىلەرنىڭ ئاخىرقى ۋاقىتلىرىدا، يەنى ھىجرىيەنىڭ 50- يىللىرىدا ئىراقنىڭ بەسرە شەھىرىدە مەئبەد جۇھەنىي تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان، ئاللاھنىڭ ئىلمىنى ۋە تەقدىرنى ئىنكار قىلىدىغان ئازغۇن تائىپە بولۇپ، ئۇنىڭدىن كېيىنكى كاتتىباشلىرىدىن بىرى غەيلان دىمەشقىيدۇر. مەئبەد جۇھەنىينى ھىجرىيەنىڭ 80- يىلى ھەججاج ئىبنى يۈسۈف ئۆلتۈرگەن، غەيلاننى بولسا خەلىپە ھىشام ئىبنى ئابدۇلمەلىك دىمەشقىتە ئۆلتۈرگەن. بۇلار: «بەندە ئۆزىنىڭ ئىشىنى تامامەن مۇستەقىل ئۆز ئىرادىسى بىلەن ئۆزى قىلىدۇ ۋە شۇ قىلغىنىنىڭ نەتىجىسىگە چوقۇم ئېرىشىدۇ، ئاللاھنىڭ ئۇنىڭ ئىشى بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق. ئۇ ئىش مەيدانغا كېلىشتىن بۇرۇن ئاللاھ ئۇنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى ۋە ئۇ ئىشنى تەقدىر قىلغان ئەمەس» دەپ قاراپ، بەندىنىڭ ئىرادىسىنى ئاللاھنىڭ ئىرادىسىدىن پۈتۈنلەي ئايرىپ تاشلايدۇ ۋە تەقدىرنى ئىنكار قىلىدۇ. بۇ پۈتۈنلەي بىر تەرەپلىمىلىك ۋە خاتا قاراش بولۇپ، ئۇلار تەقدىرنى ئىنكار قىلغانلىقلىرى ئۈچۈنمۇ «قەدەرىيە» (تەقدىر ئىنكارچىلىرى) دەپ ئاتالغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «الْقَدَرِيَّةُ مَجُوسُ هَذِهِ الْأُمَّةِ، إِنْ مَرِضُوا فَلَا تَعُودُوهُمْ، وَإِنْ مَاتُوا فَلَا تَشْهَدُوهُمْ» «قەدەرىيەلەر بۇ ئۈممەتنىڭ مەجۇسىيلىرى (دىنسىزلىرى)دۇر. ئۇلار ئاغرىپ قالسا يوقلىماڭلار ۋە ئۆلۈپ قالسا جىنازىسىغا بارماڭلار»[1].

بەندىنىڭ ئىرادىسى ۋە ئىش - ھەرىكىتىمۇ ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە كۆزىتىشى ئاستىدا بولىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾﴾ «سىلەر پەقەت پۈتۈن ئالەملەرنىڭ رەببى بولغان ئاللاھ خالىغاندىلا، ئاندىن خالىيالايسىلەر»[2].

قەدەرىيەلەرنىڭ بۇ ئەقىدىسى زامانىمىزدىكى ھەممىنى «ماددا بىلەن ئىنسانلا بەلگىلەيدۇ» دەيدىغان كوممۇنىست، ئاتېئىست ئەقىدىسىنىڭ ئەينى ئۆزىدۇر.

(8) ئىنسان ئۆزىنىڭ بارلىققا كېلىش تەقدىرىدە يېزىلىپ كەتكەن ۋە ئۆزىگە سىر بولغان ھايات خاتىرىسىدىكى ھەقىقەتلەرنى ئورۇنلاش ئۈچۈن، ھەرىكەت تەقدىرىدە كۆرسىتىلگەن قانۇن - قائىدە بويىچە ئەمەل قىلىدۇ ۋە نەتىجىنىڭ ياخشى بولۇشىنى ئاللاھ تائالادىن تىلەيدۇ.

---

(1) ئەبۇ داۋۇد توپلىغان، شەيخ ئەلبانىي «سەھىھ» دەپ باھا بەرگەن.

(2) سۈرە تەكۋىر، 29- ئايەت.

شۇنىمۇ بىلىش كېرەككى، ئەگەر ئىنسان بىر ياخشى نەتىجىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن «تەقدىر شەرئىيىيە» (ھەربىر تەقدىرى)دە كۆرسىتىلگەن بويىچە تىرىشىپ ئەمەل قىلغاندىن كېيىنمۇ، كۆرۈنۈشتە بىرەر يامان نەتىجە مەيدانغا كېلىپ قالسا، ئۇنداقتا مۇنداق چۈشىنىشى ۋە ئىشىنىشى لازىم: بۇ مەيدانغا كەلگەن نەتىجىنىڭ ئاقىۋىتى ئۇ كىشى ئۈچۈن چوقۇم تېخىمۇ ياخشى بولۇشى ئېھتىمالغا ئەڭ يېقىندۇر. چۈنكى، ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىنى بىلمەيدىغان ئىنسانغا كۆرۈنۈۋاتقىنى گەرچە بىر «يامان» نەتىجىدەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئىنسان ئۈچۈن بۇ ياقتۇرمىغان نەتىجە ـ ئەسلىدە ئۇ كۆزلىگەن نەتىجىدىنمۇ كۆپ ياخشى بولۇشى مۇمكىن. ئاللاھ تائالا بۇ نۇقتىنى ئىزاھلاپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾﴾ «سىلەر بىرەر نەرسىنى ياقتۇرماسلىقىڭلار مۇمكىن، ئەمما ئۇ سىلەر ئۈچۈن پايدىلىقتۇر. سىلەر بىرەر نەرسىنى ياخشى كۆرۈشۈڭلار مۇمكىن، ئەمما ئۇ سىلەر ئۈچۈن زىيانلىقتۇر. (سىلەرگە نېمىنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى) ئاللاھ بىلىدۇ، سىلەر بىلمەيسىلەر. (شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا ئىتائەت قىلىڭلار)»[1].

(9) ئىنسان ئاللاھ تائالا تەقدىر قىلىپ بېكىتكەن بارلىققا كېلىش تەقدىرىنى تەتقىق ۋە تەۋسىل قىلىپ ئۆزگەرتىش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم بولغىنىدەك، ئاللاھ تائالا ھەربىر تەقدىردە كۆرسەتكەن قانۇن - قائىدىگە، يەنى شەرئىيەتنىڭ ھۆكمىگە بويسۇنۇپ، شۇ بويىچە ئىجرا قىلىشقىمۇ شەرتسىز مەھكۇمدۇر. (يەنى، ئىنسان مۇشۇ ھەربىر تەقدىرگە ئەمەل قىلىشقا بۇيرۇلغاندۇر.)

6. قازا ۋە قەدەر (تەقدىر) گە رازى بولۇش.

ئىنسان ئۆز بېشىغا كەلگەن مۇسىبەتلەرگە، يۇز بەرگەن ھادىسىلەرگە ۋە ھاياتىدىكى ئوڭۇشسىز نەتىجىلەرگە، قىسقىسى تەقدىرنىڭ قىسمىتىگە رازى بولۇشى ۋە سەۋر قىلىشى پەرزدۇر. بۇ قىسمەتكە رازى بولۇش ۋە سەۋر قىلىش ـ ھاياتتىكى ئەڭ گۈزەل تاللاشتۇر ۋە تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرگەنلىكنىڭ ئىسپاتىدۇر. چۈنكى، كۆتىمگەن ھادىسىلەر ۋە ئوڭۇشسىز نەتىجىلەر، ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىنى ۋە ئەسلىي ماھىيىتىنى تولۇق بىلگۈچى ئاللاھ تائالانىڭ ئىزنى (يەنى رۇخسىتى) بىلەن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مَا أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَمَن يُؤْمِن بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ ۚ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾﴾ «كىشىگە يەتكەن ھەرقانداق مۇسىبەت پەقەت ئاللاھنىڭ ئىزنى (ئاللاھنىڭ رۇخسىتى) بىلەنلا (يېتىدۇ). كىمكى ئاللاھقا ئىشىنىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ قەلبىنى (توغرىغا) يېتەكلەيدۇ. ئاللاھ ھەر

(1) سۈرە بەقەرە، 216- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

نەرسىنى بىلگۈچىدۇر»[1].

بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرىدە ئىبنى ئاببباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: «بۇ دەل ئىنسانغا يېتىدىغان مۇسىبەتلەر بولۇپ، ئىنسان ئۇنىڭ ئاللاھ تائالادىن كەلگەنلىكىنى بىلىدۇ - دە، ئۇنىڭغا تەسلىم بولىدۇ ۋە ئۇنىڭغا رازى بولىدۇ»[2].

ئىمام ئەھمەد (رەھىمەھۇللاھ) دېگەندەك: «تەقدىر ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىدۇر». يەنى، ئاللاھ تائالا چەكسىز قۇدرەتلىك بولۇپ، مەيدانغا كېلىۋاتقان ياكى ئىنسانغا يەتمەكچى بولغان ھەرقانداق مۇسىبەتنى توسۇپ يوق قىلىۋېتىشكە قادىردۇر، ئەلۋەتتە. شۇڭا، ئاللاھنىڭ ئىزنى (يەنى رۇخسىتى) بولمىسا، ھېچقانداق يامانلىق ۋە مۇسىبەتنىڭ ئىنسانغا يېتىشى مۇمكىن ئەمەس. ئەمما، ھېكمەتلىك ئاللاھ مەيلى بىر ئىنساننى ئىمتىھان قىلىش ئۈچۈن بولسۇن ياكى ئۇ ئىنسان قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن شۇ مۇسىبەتكە لايىق بولۇپ قالغان بولسۇن ۋە ياكى ئۇ كۆرۈنگەن كىچىككىنە مۇسىبەت سەۋەبلىك، ئىنساننى كۆرۈنمىگەن تېخىمۇ چوڭ بىر مۇسىبەتتىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بولسۇن، ئۇ مۇسىبەتنىڭ ئىنسانغا يېتىشىنى ئىرادە قىلغان ۋە شۇنىڭغا ئىزنى بەرگەن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىنسان قولىدىن كېلىشىچە تەدبىر ئالغاندىن كېيىن، يەتكەن مۇسىبەتلەرگە: «الْحُكْمُ لِلَّهِ» (ھۆكۈم ئاللاھقا خاستۇر) دەپ رازى بولۇشى لازىم.

ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «إن عِظَمَ الجزاءِ مع عِظَمِ البلاءِ، وإن الله تعالى إذا أحب قوما ابتلاهم، فمن رَضِيَ فله الرِضا، ومن سَخِطَ فله السُّخْطُ» «كاتتا مۇكاپات بالا - مۇسىبەتنىڭ چوڭلۇقى بىلەن بىللە بولىدۇ (يەنى سىناق قانچە ئېغىر بولسا، مۇكاپاتى شۇنچە چوڭ بولىدۇ). ئاللاھ تائالا ھەقىقەتەن بىر قەۋمنى ياخشى كۆرسە، ئۇلارنى سىنايدۇ. كىمكى (ئاللاھنىڭ قازا ۋە تەقدىرىگە) رازى بولسا، ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولىدۇ؛ كىمكى غەزەپلەنسە، ئاللاھ ئۇنىڭغا غەزەپ قىلىدۇ»[3].

بۇ ھەدىس شۇنى ئوچۇق كۆرسىتىپ تۇرىدۇكى:

- مۇسىبەتكە رازى بولۇش ــ ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىغا ئېرىشتۇرىدۇ.
- مۇسىبەتكە رازى بولۇش ــ ئاللاھ تائالانىڭ غەزىپىدىن ساقلايدۇ.
- مۇئمىنگە يەتكەن بەزى كۆرۈنۈشتىكى مۇسىبەت ئەمەلىيەتتە نېمەتتۇر.

---

(1) سۈرە تەغابۇن، 11- ئايەت.

(2) ئىمام سۈيۈتىنىڭ «ئەددۇرۇل مەنسۇر» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى.

(3) تىرمىزى توپلىغان، ھەسەن ھەدىس.

- مۇسىبەتكە سەۋر قىلىش – ئاخىرەتتە چوڭ مۇكاپاتقا ئېرىشتۈرىدۇ.

زەيد ئىبنى سابىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دۇئا قىلاتتى: «وَأَسْأَلُكَ الرِّضَا بَعْدَ الْقَضَاءِ» «(ئىلاھىم!) قازا كېلىپ بولغاندىن كېيىن، ماڭا شۇنىڭغا رازى بولۇشنى نېسىپ قىلىشىڭنى سورايمەن»[1].

يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دۇئا قىلغان: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ نَفْسًا مُطْمَئِنَّةً، تُؤْمِنُ بِلِقَائِكَ، وَتَرْضَى بِقَضَائِكَ، وَتَقْنَعُ بِعَطَائِكَ» «ئىلاھىم! مەن سەندىن ساڭا ئۇچرىشىدىغانلىقىغا ئىمان ئېيتىدىغان، ھۆكمۈڭگە (تەقدىرىڭگە) رازى بولىدىغان ۋە بەرگىنىڭگە قانائەت قىلىدىغان خاتىرجەم بىر قەلب تىلەيمەن»[2].

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا مۇنداق دېگەن: «وَارْضَ بِمَا قَسَمَ اللَّهُ لَكَ تَكُنْ أَغْنَى النَّاسِ» «ئاللاھ ساڭا قىسمەت قىلغىنىغا رازى بولغىن! كىشىلەرنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ باي (بىھاجەت) كىشى بولىسەن»[3].

دېمەك، قازاغا، يەنى كەلگەن بالا - مۇسىبەتكە رازى بولۇش پەرزدۇر ۋە تەقدىرگە بولغان ئىمانىنىڭ مېۋىسىدۇر. قازاغا رازى بولۇش ئىنسانغا تولۇپ تاشقان ئىشەنچ، سەۋر - تاقەت، تەمكىنلىك، قانائەت، شۈكۈرچانلىق، خۇش كۆڭۈللۈك ۋە بەخت - سائادەت ئېلىپ كېلىدۇ. قازاغا رازى بولۇش ئىنسانغا ئۈمىد، غەيرەت - شىجائەت ۋە غايىسى ئۈچۈن داۋاملىق تىرىشىدىغان سۈنماس ئىرادە تەقدىم قىلىدۇ.

ئىنسانىنىڭ تەقدىرنىڭ قىسمىتىدىن قېچىپ قۇتۇلۇش ئىمكانىيىتى يوق. ھايات خاتىرىسىدە پۈتۈلگەنلەر بىر - بىرلەپ يۈز بېرىدۇ. ئەگەر ئىنسان بېشىغا كەلگەن قىسمەتكە رازى بولسا، ھەم قەلبىدە راھەت ھېس قىلىدۇ، ھەم ئاللاھ تائالانىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشىدۇ. ئەگەر بېشىغا كېلىپ بولغان مۇسىبەتكە رازى بولمىسا، ئۇنىڭغا گۇناھ ۋە غەمدىن باشقا نېمە پايدىسى بار؟ شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىنسان قازاغا (يەنى يۈز بەرگەن مۇسىبەتكە) رازى بولۇشى ھەمدە ھەرىكەت تەقدىرىدە بېكىتىلگەن قانۇن - تۈزۈم (يەنى شەرىئەت) بويىچە، ئىككى دۇنيالىق بەخت - سائادىتى ئۈچۈن تىرىشىپ ئەمەل قىلىشى لازىم.

قازاغا رازى بولۇشنىڭ ئەھمىيىتى ھەققىدە قۇرئاندا زىكىر قىلىنغان بىر ئۆرنەك قىسىسگە قاراپ باقايلى:

---

(1) نەسەئى تورىلغان، سەھىھ ھەدىس.

(2) ئىمام سۈيۈتى تورىلغان، سەھىھ ھەدىس.

(3) ئىمام ئەھمەد، تىرمىزى ۋە بەيھەقىيلەر تورىلغان، ھەسەن ھەدىس.

خىزىر ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارىسىدا يۈز بەرگەن كىچىك قىسسىسى شۇنى كۆرسىتىدۇكى، دېڭىز كىراكەشلىكى بىلەن پۇل تېپىپ، ھالال يول بىلەن تۇرمۇشنى قامداۋاتقان بىر مىسكىن كىشىنىڭ ساق كېمىسىنى، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىنى ئىجرا قىلىۋاتقان خىزىر ئەلەيھىسسالام تېشىۋەتتى. سىرتقى كۆرۈنۈشتە بۇ ئىنتايىن خاتا ۋە زىيانلىق بىر ئىش ئىدى. لېكىن ئەمەلىيەتتە بولسا، دېڭىزنىڭ ئۇ تەرىپىدە كىشىلەرنىڭ ساق كېمىلىرىنى مۇسادىرە قىلىپ (تارتىپ) ئېلىۋالىدىغان بىر زوراۋان پادىشاھ بار ئىدى. بۇ، خىزىر ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تەرىپىدىن بىلدۈرۈلگەن بىر سىر بولۇپ، خىزىر ئەلەيھىسسالام كېمىگە قەستەن كىچىككىنە زىيان سېلىپ قويۇش ئارقىلىق، بۇ مىسكىن كىشىنىڭ كېمىسىنىڭ پۈتۈنلەي تارتىۋېلىنىپ، يوق بولۇپ كېتىشىدىن ساقلاپ قالدى. ئەمدى، شۇ يوقسۇل كېمىچى ئۆزىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن بىلىپ - بىلمەي قىلىنغان بۇ ئىشتىن خاپا بولسۇنمۇ ياكى رازى بولسۇنمۇ؟

شۇنىڭدەك، ئىنسان سىر - ھېكمىتىنى بىلمەيدىغان بىرەر ئۆڭۈشسىزلىق ياكى مۇسىبەت بېشىغا كەلگەندە، ئۇنى رازىلىق بىلەن قارشى ئېلىشى لازىم. بۇ تەقدىرگە بولغان ئىمانىنىڭ مېۋىسى ۋە نەتىجىسىدۇر.

شۇنىمۇ ئەسكەرتىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدۇكى، «قازاغا رازى بولۇش» دېگەنلىك ــ ھەرگىزمۇ قازاغا ئۇچرىغۇچى قازاغا سەۋەب بولغۇچىدىن ئۆز ھەققىنى ئالماسلىقى ياكى قوغدانماسلىقى دېگەنلىك ئەمەس. بەلكى، ھەربىر تەقدىردە كۆرسىتىلگەن قانۇن - ھۆكۈم بويىچە، قازاغا ئۇچراتقۇچىدىن ئۆزىنىڭ ھەققىنى تەلەپ قىلىش ۋە ئېلىشنىڭ ئۆزىمۇ تەقدىر بويىچە ئىش قىلغانلىق ۋە تەقدىرگە رازى بولغانلىقتۇر.

◆ 7. گۇناھ - مەئسىيەتنى تەقدىرگە دۆڭگەشكە بولمايدۇ.

ئىنسان قىلغان ھەرقانداق بىر يامان ۋە ناچار قىلمىشىنى تەقدىرگە دۆڭگەپ قۇتۇلالمايدۇ. چۈنكى، تەقدىر قىلغۇچى بولغان زات – ئاللاھ «ھەربىر تەقدىرى»دە ياخشى ئىشلارنى قىلىش ۋە يامان ئىشلارنى قىلماسلىقنى بۇيرۇغان (تەقدىر قىلغان) ھەمدە ياخشى ئىشلاردىن رازى بولىدىغانلىقى ۋە يامان ئىشلاردىن رازى بولمايدىغانلىقىنى ئىنتايىن ئوچۇق ۋە تەپسىلىي كۆرسەتكەن بولۇپ، ئىنسان تەقدىرنىڭ مۇشۇ قىسمىغىلا ئەمەل قىلسا بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىنسانغا مەزكۇر ياخشى ۋە يامانىنى ئايرىيالايدىغان ئەقىل - ئىدراك، كۈچ - قۇۋۋەت ۋە ئىمكان - ئىقتىدار ئاتا قىلغان. شۇڭا، ئىنسان ئۆزىگە سىر بولغان بارلىققا كېلىش تەقدىرىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىگە ئەزۋەيلەپ يۈرگۈچە، ھەربىر

تەقدىرىنىڭ ئۆزىگە يۈكلىگەن مۇشۇ ئوچۇق قانۇنىي قىسمىغا ئەمەل قىلىشى لازىم ۋە مۇشۇنىڭدىنلا مەسئۇلىيەتكە تارتىلىدۇ. ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ «ئاللاھ ھېچكىمگە كۈچى يەتمەيدىغان نەرسىنى يۈكلىمەيدۇ»[1]. يەنى، ئىنسان ئۆزىنىڭ ئىمكانىيىتى دائىرىسىدىكى ئىشنى قىلىدۇ ۋە شۇنىڭدىنلا ھېساب بېرىدۇ.

ئىنسان قىلغۇلۇقنى ئۆزى قىلىپ، ئاندىن: «تەقدىر شۇكەن» دەپ ئاللاھقا ئارتىپ قويۇشقا ھېچقانداق ھەققى يوق. ئۆزلىرى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈپ، ئاندىن جىنايىتىنى ئاللاھقا ياكى تەقدىرگە يۈكلىمەكچى بولغانلارغا قارىتا ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق جاۋاب بەرگەن: ﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن شَيْءٍ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا ۗ قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا ۖ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾﴾ «شېرىك كەلتۈرگەنلەر پات يېقىندا: <ئاللاھ خالىغان بولسا ئىدى بىز ۋە ئەجدادلىرىمىز شېرىك كەلتۈرمىگەن بولاتتۇق ۋە بىرەر (ھالال نەرسىنى) ھارام قىلمىغان بولاتتۇق> دەيدۇ. ئۇلاردىن ئىلگىرىكىلەرمۇ ئازابىمىزنى تېتىغانغا قەدەر شۇنداق يالغان ئېيتقان ئىدى. (ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، بۇ دەۋايىڭلار ئۈچۈن سىلەرنىڭ بىرەر ئىلمىي پاكىتىڭلار بارمۇ؟ قېنى ئۇنى بىزگە چىقىرىپ كۆرسىتىڭلار! سىلەر پەقەت قۇرۇق گۇمانغىلا ئەگىشىسىلەر ۋە سىلەر پەقەت يالغانلا توقۇيسىلەر»[2].

ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئاللاھ تائالا بايان قىلىپ يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَٰنُ مَا عَبَدْنَاهُم ۗ مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾﴾ «ئۇلار: <مېھرىبان ئاللاھ خالىغان بولسا ئىدى، ئۇ باتىل مەبۇدلارغا ئىبادەت قىلمىغان بولاتتۇق> دېيىشتى. بۇ ھەقتە ئۇلارنىڭ ھېچقانداق ئىلمىي (پاكىتى) يوق. ئۇلار پەقەت يالغاننى توقۇيدۇ»[3]. يەنى، بۇ ئايەتلەردە مۇشرىكلەرنىڭ ئۆزلىرى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىكى ۋە ئاللاھ ھالال دېگەننى ھارام قىلغانلىقى، «بىزنىڭ بۇنداق قىلىشىمىزنى ئاللاھ خالاپ تەقدىر قىلغانلىقى ئۈچۈن، شۇنداق قىلدۇق» دەپ، ئاللاھقا بوھتان چاپلىشىنىڭ پۈتۈنلەي ئاساسسىز، يالغان ۋە گۇمانىي توقۇلما ئىكەنلىكى، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ بۇ دەۋاسىدا يالغانچى، كاززاپلار ئىكەنلىكى ئوچۇق بايان قىلىنغان.

ئەللامە شەيخ ئىبنى ئۇسەيمىن رەھىمەھۇللاھ يۇقىرىقى ئايەتنىڭ تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئىنسان ئۆز قىلمىشىغا تەقدىرنى ھۆججەت قىلالمايدۇ. ئەگەر تەقدىرنى ھۆججەت قىلىش دۇرۇس

---

(1) سۈرە بەقەرە، 286- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئەنئام سۈرىسى، 148- ئايەت.

(3) سۈرە زۇخرۇف، 20- ئايەت.

بولىدىغان بولسا ئىدى، <ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن شېرىك كەلتۈردۈق> دېگەن ئۇ مۇشرىكلەرگە ئاللاھ تائالا ئازابىنى تېتىتمىغان بولاتتى»[1].

شەيخ ئەبۇ بەكرى جەزائىرىي مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولىدىكى، بىرىنچى، قىلغان گۇناھ - مەئسىيەتلىرىگە تەقدىرنى دەلىل قىلىۋېلىش باتىلدۇر. ئىككىنچى، بىرەر نەرسىنى دەلىل - پاكىت قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن، ئۇ (گۇماني نەرسە ئەمەس، بەلكى) ئېنىق ۋە كەسكىن بىلىنگەن نەرسە بولۇشى كېرەك»[2].

بۇ ئايەتتە زىكىر قىلىنغان مۇشرىكلەر ئۆزىنىڭ خاتا قىلمىشىغا «ئاللاھنىڭ خالىشى»نى دەلىل - پاكىت سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ بۇ يەردىكى چوڭ خاتالىقىنىڭ بىرى شۇكى، خالاش ۋە ئىرادە قىلىش ــ ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارغا سىر بولغان پېئىلىي سۈپەتلىرىدىن بىرىدۇر. ئىنسان ئۆزىگە سىر بولغان، ماھىيىتىنى بىلمەيدىغان بىرەر نەرسە بىلەن، ئۆزىنىڭ خاتا قىلمىشلىرىغا ھۆججەت ۋە پاكىت كەلتۈرۈشى ئاللاھقا قىلىنغان ئوپئوچۇق تۆھمەت بولىدۇ. شۇڭا ئايەتتە: «ئۇلار كاززاپلار، يالغاننى توقۇيدىغانلاردۇر» دەپ رەددىيە بېرىلگەن.

ئىككىنچىدىن، ئۇ مۇشرىكلەر خاتا ۋە گۇماني چۈشەنچە بىلەن، ھەرىكەت تەقدىرىدە ئوچۇق ۋە ئېنىق كۆرسىتىلگەن قانۇن - قائىدىگە خىلاپلىق قىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلار ئاللاھنىڭ ئازابىنى تېتىشقا لايىق بولۇپ قالغان.

خۇلاسە شۇكى، ھېچكىمنىڭ «ھەرىكەت تەقدىرى (شەرئىەت)»تە چەكلەنگەن بىرەر خاتا قىلمىشنى سادىر قىلىپ، ئۇنى «بارلىققا كېلىش تەقدىرى»دە نامايان بولىدىغان ۋە ئۆزىگە سىر بولغان «خالاش ۋە ئىرادە قىلىش»تەك ئاللاھ تائالانىڭ خۇسۇسىي پېئىلىي سۈپەتلىرىدىن بىرىگە دۆڭگەش ھەمدە شۇنى ھۆججەت قىلىش ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ ۋابالىدىن (گۇناھىدىن) قۇتۇلۇش ھەققى يوقتۇر. ئەگەر شۇنداق قىلسا، ئۇنىڭغا شەرئىەت قانۇنىغا خىلاپلىق قىلىش جىنايىتىنىڭ ئۈستىگە، ئاللاھقا تۆھمەت چاپلاش جىنايىتىمۇ قوشۇلۇپ، ئاللاھنىڭ تېخىمۇ ئېغىر جازاسىغا ئۇچرايدۇ. شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى، ھەرقانداق بىر يامانلىق ئاللاھقا نىسبەت بېرىلمەيدۇ، چۈنكى يامانلىقلار پەقەت مەخلۇقاتلاردىن سادىر بولىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝١ مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ۝٢﴾ «ئېيتقىنكى: <سۇبھىنىڭ پەرۋەردىگارى (ئاللاھ) قا سېغىنىپ، مەخلۇقاتنىڭ

(1) «تەپسىر ئىبنى ئۇسەيمىن» نامىلىق كىتابتىن ئېلىندى.

(2) «ئەيسەرۇت تەفاسىر» نامىلىق كىتابتىن ئېلىندى.

شەررىدىن پاناھ تىلەيمەن> [1-2]»[1].

«بەندىنىڭ ئىشلىرىنى ئاللاھ يارىتىدۇ» دېگەن مەسىلىگە كەلسەك، بەندە بىرەر يامان ئىشنى قىلماقچى بولغاندا، ئاللاھ خالىسا ئۇ بەندىنى بۇ يامان ئىشنى قىلىشتىن توسۇپ قېلىشقا ئەلۋەتتە قادىردۇر. ئەمما، ئىنسان ئۇ يامان ئىشنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن تاللاپ قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ ئۇنىڭ تاللىشىغا قويۇپ بېرىپ، ئۇنىڭغا ئىختىيارلىق بەرگەن بولىدۇ. شۇڭا، ئۇ ئىشنىڭ ھەقىقىي پائىلى (قىلغۇچىسى) ئىنساننىڭ ئۆزىدۇر.

◆ 8. خاتىمە

تەقدىر ھەققىدىكى سۆزىمىزنى تۆۋەندىكى مىسال بىلەن ئاياغلاشتۇرۇش – بىزنىڭ تەقدىرنى چۈشىنىشىمىزگە تېخىمۇ قولايلىق يارىتىپ بېرىدۇ.

بىر زومىگەر ئادەم يەنە بىر ئادەمنىڭ قولىنى سۈندۈرۈۋەتكەن بولسا، بۇ ئەھۋالدا مەزلۇمنىڭ قولىنىڭ ئاشۇ زومىگەر تەرىپىدىن سۈندۈرۈلىدىغانلىقىنى ۋە زومىگەرنىڭ ئۇ كىشىنىڭ قولىنى سۈندۈرىدىغانلىقىنى – كەلگۈسىنى چەكسىز بىلگۈچى ئاللاھ ئۇ ئىككىسى تېخى ئانىسىنىڭ قورسىقىدىكى ۋاقتىدىلا «تەقدىر كەۋنىيىە» (بارلىققا كېلىش تەقدىرى)دە ئالدىنئالا بېكىتىپ خاتىرىلەپ بولغان بولىدۇ. يەنى، بۇنىڭ مەنىسى تەقدىرده «ئۇ زومىگەر شۇ كىشىنىڭ قولىنى چوقۇم سۈندۈرۈۋېتىشى كېرەك ياكى شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر» دەپ يېزىلغانلىق ئەمەس، بەلكى شۇ مەلۇم ۋاقىتتا بۇ ھادىسىنىڭ دەل شۇنداق يۈز بېرىدىغانلىقىنى تولۇق بىلىدىغان ئاللاھ تائالا، بۇ يۈز بەرمەكچى بولغان ۋەقەنى ئالدىنئالا «كەلگۈسىده بولىدىغان ئىشلار قاتارىدا» يېزىۋەتكەن بولىدۇ. ئەلۋەتتە، زومىگەر بىلەن مەزلۇمنىڭ ھەر ئىككىسى قول سۈنۈش ھادىسىسىنى پەقەت شۇ ئىش يۈز بەرگەندىن كېيىنلا بىلىدۇ، ئىلگىرى ھېچقايسىسى بۇنى بىلمەيتتى. ئەمدى بۇ زومىگەر: «قولۇڭنى سۈندۈرىدىغانلىقىم تەقدىرىمده شۇنداق يېزىلىپ كەتكەن ئىكەن، شۇڭا مەن سېنىڭ قولۇڭنى سۈندۈرۈپتىمەن» دەپ جىنايىتىنى تەقدىرگە دۆڭگەپ قۇتۇلالمايدۇ. سەۋەبى:

بىرىنچىدىن، تەقدىرنى يازغۇچى، چەكسىز بىلىم ساھىبى ئاللاھ تائالانىڭ ھېچبىر يەردە «بۇ زومىگەر مۇنداق بىر ئادەمنىڭ قولىنى مەجبۇرىي سۈندۈرۈۋېتىشى لازىم» دەپ يېزىۋەتكەنلىكىگە ھېچقانداق دەلىل - پاكىت يوق. بەلكى، بۇ زومىگەرنىڭ مەلۇم بىر زامان كەلگەندە ئۇ ئادەمنىڭ قولىنى دەل شۇنداق سۈندۈرىدىغانلىقىنى ئەزەلدىن تولۇق بىلىدىغان ئاللاھ، بۇلارنىڭ كەلگۈسى ھايات

(1) سۈرە فەلەق، 1- ۋە 2- ئايەتلەر.

خاتىرىسىگە (تەقدىرىگە) بۇ ھادىسىنىڭ شۇنداق يۈز بېرىدىغانلىقىنى يېزىۋەتكەن. يەنى «بارلىققا كېلىش تەقدىرى»دە، كەلگۈسىدە مەيدانغا كېلىدىغان شۇ ئىشنى ئالدىن پۈتۈۋەتكەن. شۇنداقلا، ئاللاھ تائالا ئالدىن بىلىپ يېزىۋەتكەن بۇ ھادىسە، ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن توسالغۇسىز ۋە نۇقسانسىز ھالدا ئەينەن بارلىققا كېلىدۇ. چۈنكى، چەكسىز بىلگۈچى ئاللاھ ئىشنىڭ جەريانىنى ئەزەلدىنلا تولۇق ۋە قەتئىي بىلەتتى ھەمدە بىلىپ يازغان ئىدى.

ئىككىنچىدىن، ياشاش نىزامنامىسى بولغان «تەقدىر شەرئىيىە» (ھەربىر تەقدىرى)دە، بۇ زومىگەرنىڭ باشقا كىشىنىڭ قولىنى سۇندۇرۇۋەتسە قەتئىي بولمايدىغانلىقى، ئەگەر خىلاپلىق قىلسا ئۇنىڭدىن قىساس ئېلىنىدىغانلىقىنى ئاللاھ تائالا ئوچۇق كۆرسەتكەن، يەنى شەرئىي تەقدىر قىلىپ بېكىتكەن. ئەمدى ئۇ زومىگەر ۋەقە يۈز بېرىشتىن بۇرۇن ھېچنېمىنى بىلمىگەن تۇرۇپ، جىنايەتنى ئۆتكۈزۈپ بولغاندىن كېيىن، ئۆزىگە سىر بولغان شۇ «بارلىققا كېلىش تەقدىرى»گە يۆلىنىۋېلىپ، جىنايەتنىڭ جازاسىدىن قۇتۇلامدۇ ياكى ئۆزى ئېنىق بىلىدىغان «ھەربىر تەقدىرى» (شەربىئەت)تىكى قانۇن - ھۆكۈمگە خىلاپلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، قىلمىشىنىڭ جازاسىنى تارتامدۇ؟ شۈڭا، ھەتتا بۇ زومىگەرمۇ ئۆزى قىلىپ سالغان ھادىسىنىڭ تەقدىر ئىكەنلىكىگە رازى بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئوچۇق كۆرسىتىلگەن ۋە بېكىتىلگەن «ھەربىر تەقدىرى»نىڭ قانۇن - ھۆكمىگە بىلىپ تۇرۇپ خىلاپلىق قىلغانلىقى ياكى توغرا ئەمەل قىلمىغانلىقى ئۈچۈن، قىلمىشىنىڭ جازاسىنى چوقۇم تارتىدۇ. چۈنكى ئىنساننىڭ ۋەزىپىسى ــ بىلگەنگە (شەربىئەتكە) ئەمەل قىلىش ۋە شۇنىڭدىن ھېساب بېرىشتۇر.

يۇقىرىقى ھادىسىنىڭ يۈز بېرىشىمۇ ئەلۋەتتە ئاللاھنىڭ ئىزنى - رۇخسىتى بىلەن بولىدۇ. ئاللاھنىڭ رۇخسىتىسىز ھېچبىر ۋەقە مەيدانغا كەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىنسان «تەقدىر كەۋنىيىە» (بارلىققا كېلىش تەقدىرى)دە يېزىلغان، ئۆزى ھېچ بىلمەيدىغان ھايات خاتىرىسىدىكى قىسمەتلىرىنىڭ ئۆزىگە پايدىلىق، گۈزەل شەكىلدە مەيدانغا كېلىشىنى ئۈمىد قىلىپ، تەقدىرنىڭ ئىگىسى، رۇخسەت ساھىبى ۋە ھەممىگە قادىر ئاللاھقا سېغىنىپ دۇئا قىلىشى كېرەك. شۇنداقلا، ئاللاھ تەرىپىدىن بېكىتىلگەن «ھەربىر تەقدىرى»دىكى قانۇن - قائىدىگە تولۇق رىئايە قىلىشى لازىم. مانا مۇشۇ ئىنسانىنىڭ تەقدىر ئالدىدىكى ۋەزىپىسىدۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمىزكى، تەقدىر ھەققىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىشقا ھېچقانداق ھاجەت يوق. بەلكى، تەقدىرگە توغرا ئۇسۇل بىلەن مۇتلەق تەسلىم بولۇش لازىمكى، «بارلىققا كېلىش تەقدىرى»نىڭ كەلگۈسىدە قانداق شەكىلدە مەيدانغا كېلىدىغانلىقىنى ھېچقانداق بىلمىگەنلىكىمىز ئۈچۈن، پەقەت

ياخشىلىقنى ئۈمىد قىلىپ تەسلىم بولۇش ۋە ئوچۇق كۆرسىتىلگەن «ھەربىكەت تەقدىرى»گە (يەنى شەرىئەتكە) تولۇق ئەمەل قىلىشىمىز لازىمدۇر. ئىنسانىنىڭ تەقدىر ئالدىدىكى پۈتۈن ۋەزىپىسى زادى شۇ «ھەربىكەت تەقدىرى»دە كۆرسىتىلگەن ئىسلامنىڭ قانۇن - تۈزۈمىگە تولۇق بويسۇنۇش ۋە بارلىققا كېلىش تەقدىرىدە يېزىلغان بىرەر مۇسىبەت ياكى ئوڭۇشسىزلىق يۈز بەرسە، ئۇنىڭغا رازى بولۇشتۇر، خالاس.

«ھەربىكەت تەقدىرى»دە كۆرسىتىلگەن قانۇن - تۈزۈمگە بويسۇنۇپ، توغرا يولنى تاللىغانلارنى ئاللاھ تائالا تېخىمۇ توغرىغا ھىدايەت قىلىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ﴿١٧﴾﴾ «(مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىپ) ھەق يولغا ماڭغانلارغا (ھىدايەت تاپقانلارغا)، ئاللاھ تائالا ھىدايەتنى تېخىمۇ زىيادە قىلىپ بېرىدۇ ۋە ئۇلارغا تەقۋالىق ئاتا قىلىدۇ»[1].

تەقدىرنىڭ ئىگىسى بولغان چەكسىز قۇدرەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھتىن، بارلىققا كېلىش تەقدىرىمىزگە پۈتۈلگەنلەرنىڭ پايدىلىق ۋە گۈزەل شەكىلده مەيدانغا كېلىشىنى ئۈمىد قىلىپ، ھەربىكەت تەقدىرىدە كۆرسىتىلگەن قانۇن - تۈزۈملەرگە سەمىمىيەت بىلەن ئەمەل قىلغۇچىلاردىن قىلىشنى سېغىنىپ سورايمىز، ئامىن!

شۇنىڭ بىلەن، ئىمان ئاساسلىرى ھەققىدىكى دەرسىمىز مۇشۇ يەردە ئاخىرلاشتى. بىر ئىنسان ئىمان ھەققىدىكى بۇ دەرسلەرنى كۆرسىتىلگەن شەرتلەر ئاساسىدا ئۆگىنىپ ئەمەل قىلسا، شەكسىزكى ئىمانىنى تولۇق ئۆزلەشتۈرگەن مۇئمىن بولىدۇ.

ئەمدىكى بايانلىرىمىز، بۇ ئىمانىنى مۇھاپىزەت قىلىپ ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئامىللار ھەققىدە داۋاملىشىدۇ.

(1) سۈرە مۇھەممەد، 17- ئايەت.

6

باب

ئىماننى بۇزىدىغان ئامىللار

ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللار دېگەنلىك ـ سۆز، ئەمەل، ئېتىقاد ۋە شەكتىن ئىبارەت بۇ تۆت نەرسىدىن بىرەرىنىڭ تەۋھىدنى بۇزىدىغان ياكى ئىسلامنىڭ بىرەر پىرىنسىپىنى ئىنكار قىلىدىغان شەكىلدە يۈز بېرىشىدىن مەيدانغا كېلىدىغان خەتەرلىك ئامىللار بولۇپ، ئۇلاردىن بىرەرىنى سادىر قىلغان كىشى ئىسلام دائىرىسىدىن پۈتۈنلەي چىقىپ، كاپىر بولۇپ كېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللارنى تەپسىلىي ئۆگىنىش ھەر بىر مۇسۇلمانغا خۇددى ئىمانىنى ئۆگىنىشكە ئوخشاشلا زۆرۈر پەرزدۇر. چۈنكى:

بىرىنچىدىن، خاتالىقنى بىلمىگەن ئادەم تېزلا شۇ خاتالىقنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىدۇ.

ئىككىنچىدىن، ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدە (ئىدېئولوگىيەلىك) پىرىنسىپلىرىدا «مۇسۇلمان» دېيىلگەننى مۇسۇلمان دەپ، «كاپىر» دېيىلگەننى كاپىر دەپ تونۇش، شۇنداق ئېتىقاد قىلىش ۋە شۇنىڭغا ئۇيغۇن ئەمەل قىلىش پەرزدۇر. چۈنكى، ئۇنداق قىلمىغاندا شەرىئەتنىڭ نۇرغۇن پىرىنسىپلىرى ئىنكار قىلىنغان بولىدۇ- دە، بۇنىڭ ئۆزىمۇ كۇفرىلىق ئەمەل بولۇپ قالىدۇ.

ئۇچىنچى سەۋەب تېخىمۇ مۇھىم بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ يارىتىلىش غايىسى بولغان تەۋھىدنى ساقلاپ قېلىش ئۇچۇنمۇ، بۇ ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللارنى تەپسىلىي ئۆگىنىش ئەڭ زۆرۈر پەرزدۇر ھەمدە ئۆگىنىشكە تېگىشلىك بىلىملەرنىڭ ئەڭ مۇھىمىدۇر. خۇددى ھۇزەيفە ئىبنى يەمانىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئېيتقاندەك: «كىشىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ياخشىلىق ھەققىدە سورايتتى. مەن بولسام (شۇ يامانلىقنى) سادىر قىلىپ سېلىشتىن قورقۇپ، (داۋاملىق) يامانلىقتىن سورايتتىم»[1].

بۇ «ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللار» دېگەن ئاتالغۇ فىقھى كىتابلىرىدا «مۇرتەدنىڭ ھۆكمى»، «ئىسلامنى بۇزىدىغان ئامىللار» ۋە ياكى «دىندىن چىقىرىدىغان ئىشلار» دېگەندەك ماۋزۇلار بىلەن ئاتالغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئامىللىرى ئىنتايىن كۆپ بولغاچقا، بۇ يەردە ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى تەپسىلىي بايان قىلىپ بولالمايمىز. شۇڭا، بۇ ھەقتە «تۆت مەزھەپكە ئاساسەن مۇرتەدنىڭ ھۆكمى» دېگەندەك مەخسۇس دەرس ياكى كىتابلارغا مۇراجىئەت قىلىشىڭىزنى تەۋسىيە قىلىمىز.

بۇ ماۋزۇغا ئالاقىدار ماتېرىياللاردا تۆت يۇزدىن كۆپرەك ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللار بايان قىلىنغان بولۇپ، بىز تۆۋەندە شۇ ئامىللاردىن ئۇرنەك سۈپىتىدە بىرنەچچىنى زىكىر قىلىپ ئۆتىمىز. شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە (رەھىمەھۇللاھ) ئۆزىنىڭ «پەتىۋالار توپلىمى» نامىلىق كىتابىدا،

(1) بۇخارى، مۇسلىم، ئەبۇ داۋۇد ۋە ئىمام ئەھمەد رىۋايەت قىلغان.

تۆۋەندە بىز زىكىر قىلماقچى بولغان بۇ 10 ئامىل ھەققىدە: «بۇ ئامىللارنىڭ ئىمانىنى بۇزىدىغانلىقىغا پۈتۈن ئىسلام ئالىملىرى بىرلىككە كەلگەن» دېگەن.

◆ **ئەسلىي مەقسەتكە كىرىشتىن بۇرۇن بىلىۋېلىش زۆرۈر بولغان بەزى مۇھىم نۇقتىلار**

1. ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللاردىن بىرنى بىلىپ تۇرۇپ، ھېچقانداق ئۆزرىسىز سادىر قىلغان كىشى ئىسلام دائىرىسىدىن چىقىپ، پۈتۈنلەي كاپىر بولۇپ كېتىدۇ.

ئەگەر شۇ كۇفرىلىقىدىن تەۋبە قىلماي ئۆلۈپ كەتسە، ھېچ مۇسۇلمان بولۇپ باقمىغان ئەسلىي كاپىرلاردەك دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ. ئەگەر تەۋبە قىلىپ ئىسلامغا قايتىپ كەلسە، تەۋبىسى قوبۇل بولىدۇ.

ئەمما، «تەۋبە قىلىپ قايتا مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بۇرۇن قىلغان ياخشى ئەمەللىرى پۈتۈنلەي بىكار بولۇپ كېتەمدۇ ياكى ئەسلىگە كېلىپ ئۇنىڭ ساۋابىغا يەنىلا ئېرىشەمدۇ؟» دېگەن مەسىلىدە مەزھەپلەر ئارىسىدا ئوخشىمايدىغان كۆز قاراشلار بار. مالىكىي، ھەنەفىي ۋە جۇمھۇر (كۆپ قىسىم) ئالىملار: «ئىلگىرى قىلغان ياخشى ئەمەللىرى پۈتۈنلەي يوق بولۇپ كېتىدۇ» دەپ قارايدۇ. شافىئىي ۋە بەزى ھەنبەلىي مەزھىبىدىكىلەر بولسا: «تەۋبە قىلغاندىن كېيىن، ئىلگىرى قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنىڭ ساۋابىغا يەنىلا ئېرىشىدۇ» دەپ قارايدۇ.

گەرچە ھەر ئىككىلا تەرەپنىڭ يېتەرلىك دەلىل ۋە قوللىغۇچىلىرى بار بولسىمۇ، يەنە كۆپىنچە ئالىملار: «مۇرتەد بولغانلىقنىڭ جازاسى شۇكى، ئۇنىڭ ئىلگىرى قىلغان ياخشى ئەمەللىرى پۈتۈنلەي يوق بولۇپ كېتىدۇ ۋە ئەگەر تەۋبە قىلماي ئۆلۈپ كەتسە، دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ» دەپ قارايدۇ.

ئالىملارنىڭ بۇ ھەقتىكى تەتقىقات ۋە بايانلىرىدىن مۇنداق خۇلاسە چىقىدۇ: بۇ يەردىكى ئەڭ مۇھىم مەسىلە – مۇرتەد بولغان كىشىنىڭ ھەقىقەتەن سەممىي، راست تەۋبە قىلغان بولۇشىدۇر. چۈنكى، ئۇ ھەقىقەتەن سەممىي تەۋبە قىلغان بولسا ۋە ئاللاھ ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلسا، ئىلگىرى قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنىڭ يوق بولۇپ كېتىشى ياكى كەتمەسلىكى ئاساسىي مەسىلە بولماي قالىدۇ. ئۇنىڭ تەۋبە قىلغاندىن كېيىن قىلغان ياخشى ئەمەللىرىمۇ ئۇنىڭ نىجات تېپىشىغا ۋە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىشىگە يېتىدۇ.

ھەكىم ئىبنى ھىزام رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: «ئى رەسۇلۇللاھ! مۇسۇلمان بولۇشتىن ئىلگىرى قىلغان سەدىقە، قۇل ئازاد قىلىش ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلارغا مېھرى - شەپقەت قىلىشتەك ياخشى ئىشلارغا مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن ئەجىر بېرىلەمدۇ؟» دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «سەن ئىلگىرى

قىلغان شۇ ياخشىلىقلىرىڭغا ئاساسەن مۇسۇلمان بولدۇڭ» دەپ جاۋاب بېرىپ، ھېچكىمنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنىڭ بىكارغا كەتمەيدىغانلىقىدىن بېشارەت بەرگەن. (بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان).

دېمەك، ئالىملارنىڭ پۈتۈن ئىجتىھادلىرىغا ئاساسلانغاندا، ئىلگىرى قىلغان ياخشى ئەمەللەرنىڭ ئەجرىگە قايتا ئېرىشىش – سەمىمىي قىلىنغان تەۋبىگە باغلىقتۇر.

2. كىتاب، سۈننەت ۋە ئىجما ئارقىلىق، كەسكىن دەلىل بىلەن كاپىرلىقى بېكىتىلگەن كىشىنى «كاپىر» دەپ ئېتىقاد قىلىش ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىپ مۇئامىلە قىلىش پەرزدۇر.

ئۇنداق قىلمىغاندا، شەرىئەتنىڭ كۆرسەتمىسىگە تولۇق ئەمەل قىلىنمىغان بولىدۇ. يەنى، كاپىرنى «كاپىر» دېيىش – شەرىئەتنىڭ ئەمرى بولۇپ، ئالىملار ۋە باشقا ئالاقىدار كىشىلەر ئۇنى ئۆز ئورنىغا قويۇپ ئىجرا قىلىشقا بۇيرۇلغان. «شەرئىي ھۆكۈم قىلدى» دېگىنىمىز – شەرىئەتنىڭ ھۆكمىنى نەقىل قىلىپ، ئىجراغا سۈندى دېگەنلىكتۇر. شەرئىي ھۆكۈملەرنى ئالىملار ياخشى بىلىدىغانلىقى ھەمدە «كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىش» مەسىلىسى ئىنچىكە ۋە نازۇك مەسىلە بولغانلىقى ئۈچۈن، «كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىش» مەخسۇس ئالىملارغا بېرىلگەن ھوقۇق بولۇپ، ھۆكۈمنى ئالىملار بېكىتىدۇ. دىندىن چىقىپ كاپىر بولۇپ كەتكەن كىشىگە مۇسۇلمانلىق مۇئامىلىسى قىلىنمايدۇ. ئۇنىڭغا شەرئىي جازا ئىجرا قىلىش ئىشلىرى بولسا، ھاكىمىيەتكە باغلىق بولۇپ، ئۇنى پەقەت ھۆكۈمەتلا ئىجرا قىلىدۇ.

3. ئىمانىنى بۇزىدىغان ئىشنى قىلغان كىشىگە ھۆكۈم قىلىش مەسىلىسىدە، ئىمان چۈشەنچىسىدە يېتەرسىزلىككە ئىگە بولغان «مۇرجىئە» گۇرۇھى: «مۇسۇلمان كىشى كاپىر بولىدىغان بىر ئىشنى قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۆزىنىڭ ئىسلام دىندىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئاغزىدا دېمىگەنلا بولسا، ئۇنىڭ كۇفرىلىق قىلمىشى ئىمانىغا زىيان يەتكۈزمەيدۇ، شۇڭلاشقا ئۇنى كاپىر دېيىشكە بولمايدۇ» دەيدۇ.

ئۇلار ئۆزىنىڭ بۇ كەمتۈك چۈشەنچىسى سەۋەبلىك، شەرىئەتتە (قۇرئان ۋە ھەدىسلەر ئارقىلىق) كاپىرلىقى رەسمىي ئىسپاتلانغانلارنىمۇ «كاپىر» دېمەي، شەرىئەتنىڭ نۇرغۇن ئەھكاملىرىغا خىلاپلىق قىلغان بولىدۇ. بۇ قەتئىي خاتادۇر.

4. ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللاردىن بىرنى قىلغان كىشىگە ھۆكۈم قىلىشتا، كاپىر بولمىغان گۇناھكار مۇسۇلمانىنىمۇ كۇفرىغا ھۆكۈم قىلىدىغان «خاۋارىجلار» گۇرۇھى چېكىدىن ئېشىپ: «كۇفرىلىق قىلمىشنى سادىر قىلغان كىشىنىڭ ئۆزىسى سۇرۇشتە قىلىنماستىن، دەرھال

كاپىرلىق ھۆكۈمى بېرىلىدۇ» دەپ قارايدۇ.

ئەمەلىيەتتە شەرئىتتە ئۆزرىسى بولغانلىقى ئۈچۈن، كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلغىلى بولمايدىغان نۇرغۇن كىشىلەرنى خاۋارىجلار دەلىلگە خىلاپ ھالدا كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىۋېتىپ، شەرئىتنىڭ بۇ ھەقتىكى نۇرغۇن ئەھكاملىرىغا خىلاپلىق قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ مەسىلىدىكى چوڭ خاتالىقىنىڭ بىرى شۈكى، مەسىلىگە مۇناسىۋەتلىك دەلىللەرنىڭ ھەممىسىنى تەپسىلىي كۆرۈپ چىقىپ ئاندىن ھۆكۈم قىلماستىن، بەلكى پەقەتلا بىر قىسىم دەلىلنى ئاساس قىلىۋېلىپ ھۆكۈم چىقىرىدۇ - دە، نەتىجىدە باشقا سەھىھ دەلىللەرنى ئىنكار قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالىدۇ. بۇنداق قىلىش بىلىمسىز جاھىللارنىڭ ئىشىدۇر ۋە قەتئىي خاتادۇر.

5. ئىمانىنى بۇزىدىغان بىرەر ئىشنى سادىر قىلغان كىشىگە ھۆكۈم قىلىشتا،ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە ئالدى بىلەن ئۇ ئىش سادىر بولغان جەريانىنى تولۇق تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىدۇ، ئىشنى سادىر قىلغۇچىنىڭ ئۆزىدىن سوراپ ياكى گۇۋاھچىلارنىڭ گۇۋاھلىقى بىلەن ئىسپاتلايدۇ. ئاندىن، ئۇ كىشىگە ئەسلىي ئىشنىڭ ماھىيىتىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرىدۇ. ئاندىن كېيىن، بۇ ئادەمدە كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشنىڭ شەرتلىرى تولۇق تېپىلمايدىغانلىقىغا قاراپ چىقىدۇ. ئەگەر كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشنىڭ شەرتلىرى تولۇق بولسا، ئاندىن ئۇنى كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشتىن توسۇپ قالىدىغان بىرەر ئۆزرىسى بار - يوقلۇقىنى تەكشۈرىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ھېچقانداق شەرئىي ئۆزرىسى بولمىسا، ئاندىن ئۇ كىشى ھەققىدىكى شەرئىتنىڭ ھۆكمىنى ئەينەن نەقىل قىلىپ، كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن تەۋبە تەلەپ قىلىنىدۇ. مانا بۇ ــ ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائەنىڭ كىتاب ۋە سۈننەتتىكى پۈتۈن دەلىللەرنى بىرلەشتۈرۈپ، خۇلاسىلەپ چىققان يولى (مەنھەجى)دۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۆزىنى ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائەدىن دەپ قارايدىغان ھەربىر كىشى، ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللارنى باشقىلارغا ئۆگەتكەندە قاتتىق دىققەت قىلىشى ھەمدە ئۇ ئامىللارنى ئۆگەنگەندىمۇ چوقۇم «كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشنىڭ شەرتلىرى»نىمۇ تولۇق ئۆگىنىشى لازىم. بىر ئادەمگە خاتا ھالدا كاپىرلىق ھۆكۈمى بېرىشنىڭ ئاقىۋىتى ئىنتايىن خەتەرلىكتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «أَيُّمَا امْرِئٍ قَالَ لِأَخِيهِ: يَا كَافِرُ، فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا، إِنْ كَانَ كَمَا قَالَ، وَإِلَّا رَجَعَتْ عَلَيْهِ» «ھەرقانداق بىر كىشى قېرىندىشىغا: <ئى كاپىر!> دېسە، ئۇ كىشى چوقۇم بۇ سۆزى بىلەن ئۇنى ئىككىسىنىڭ بىرىگە پېچىپ قويغان بولىدۇ (يەنى بۇ ھۆكۈم ئىككىسىنىڭ بىرىگە چۈشىدۇ). ئەگەر ئىش ئۇ كىشى دېگەندەك (راستتىنلا كاپىر) بولسا، شۇنىڭغا چۈشىدۇ؛ ئەگەر ئۇنداق

بولمىسا، ئۇ كۇفرىلىق سۆزىنىڭ (گۇناھى) ئۆزىگە قايتىدۇ»[1].

بۇ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر مۇسۇلمانىنى ناھەق «كاپىر» دېيىشتىن قاتتىق توسقان ۋە ئاگاھلاندۇرغان. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كَانَ رَجُلٌ يُسْرِفُ عَلَى نَفْسِهِ، فَلَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ قَالَ لِبَنِيهِ: إِذَا أَنَا مِتُّ فَأَحْرِقُونِي ثُمَّ اطْحَنُونِي ثُمَّ ذَرُّونِي فِي الرِّيحِ، فَوَاللَّهِ لَئِنْ قَدَرَ عَلَيَّ رَبِّي لَيُعَذِّبَنِّي عَذَابًا مَا عَذَّبَهُ أَحَدًا. فَلَمَّا مَاتَ فُعِلَ بِهِ ذَلِكَ، فَأَمَرَ اللَّهُ الْأَرْضَ فَقَالَ: اجْمَعِي مَا فِيكِ مِنْهُ، فَفَعَلَتْ، فَإِذَا هُوَ قَائِمٌ. فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا صَنَعْتَ؟ قَالَ: يَارَبِّ، خَشْيَتُكَ، فَغَفَرَ لَهُ» «ئۆزىگە بەك زۇلۇم قىلىدىغان (يەنى كۆپ گۇناھ قىلىدىغان) بىر ئادەم بار ئىكەن. ئۇ ئۆلۈشىنىڭ ئالدىدا بالىلىرىغا: <مەن ئۆلۈپ كەتسەم، مېنى كۆيدۈرۈڭلار، ئاندىن (ئۇستىخىنىمنى) يانجىپ ئۇندەك قىلىڭلار، ئاندىن مېنى شامالدا (دېڭىزغا) سورۇۋېتىڭلار. ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، ئەگەر رەببىم مېنى تىرىلدۈرۈۋالسا، مېنى چوقۇم ھېچكىمنى ئازابلىمىغان بىر قاتتىق ئازاب بىلەن ئازابلايدۇ> دەپتۇ. ئۇ كىشى ئۆلگەندىن كېيىن، ئەنە شۇنداق قىلىنىپتۇ. ئاللاھ زېمىنغا بۇيرۇپ: <ئۇ ئادەمنىڭ سەندىكى پارچىلىرىنى توپلىغىن> دېدى. زېمىن ئۇنى دەرھال توپلىدى ۋە ئۇ كىشى (ئاللاھنىڭ ئالدىدا) ئۆرە تۇردى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا: «سېنى شۇنداق (ۋەسىيەت) قىلىشقا نېمە مەجبۇر قىلدى؟ <دېدى. ئۇ كىشى:> ئى رەببىم، سېنىڭدىن قورقۇش (مېنى شۇنداق قىلدۇردى)> دېدى. شۇنىڭ بىلەن، ئاللاھ ئۇنى مەغپىرەت قىلدى»[2].

كۆرۈنۈشكە بۇ ئادەم ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى ۋە قايتا تىرىلىشنى ئىنكار قىلىش بىلەن، كاپىر بولىدىغان ئىشنى قىلغان ئىدى. ئەمەلىيەتتە بولسا، بۇ ئادەمنىڭ ئاللاھقا ۋە ئاخىرەتكە ئىمانى بار بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ نادانلىقى ۋە بىلىمسىزلىكىدىن بۇ كۇفرى ئەمەلنى قىلىپ سالغان. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ قورقۇنچىنى، بىلىمسىزلىكىنى ۋە خاتالىق ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلىپ، كاپىرلار قاتارىدا جەھەننەمگە تاشلىماستىن، بەلكى ئۇنى مەغپىرەت قىلدى.

بۇ قىسسە بىزگە كۆرۈنۈشتىكى كۇفرى ئەمەللەرگە قاراپلا، باشقىلارغا ئالدىراپ كاپىرلىق ھۆكمىنى بەرمەسلىكنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇڭا، كۇفرى ئەمەلنى قىلغان كىشىنىڭ ھەممىسىگە بىردەك «كاپىر بولدى» دېيىلمەيدۇ. بەلكى، «بۇ كۇفرى ئەمەلنى قىلدى» دېيىلىدۇ ۋە شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ھەقتىكى سۈرۈشتۈرۈش قاتارلىق باشقا ئىجرائات ئىشلىرى باشلىنىدۇ.

---

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس بولۇپ، يۇقىرىدىكىسى مۇسلىمنىڭ لەۋزى.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس.

ئىماننى بۇزىدىغان ئامىللار

1. ئاللاهقا شېرىك كەلتۈرۈش

«ئاللاهقا شېرىك كەلتۈرۈش» دېگەنلىك ـ ئاللاهنىڭ رەبلىك ياكى ئىلاھلىق خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ بىرەرىدە، باشقا ھەرقانداق بىر نەرسىنى ئاللاهنىڭ ئورنىغا قويۇش ياكى يېنىغا قويۇش، يەنى ئۇنى ئاللاهقا تەڭ قىلىش ياكى ئورتاق قىلىش دېمەكتۇر. ھەتتا، باشقا بىر نەرسىنى ھەقىقىي مەنىسىنى مەقسەت قىلىپ تۇرۇپ ئاللاهنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتاشمۇ ـ ئاللاهقا ئىسمىدا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ. ئاللاه تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۚ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ﴾ «ھۆكۈم قىلىش پەقەت ئاللاهقىلا خاستۇر، ئۇ سىلەرنى پەقەت ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇدى»[1]. بۇ ئايەتتە ئاللاه تائالا ھۆكۈم ۋە ھاكىمىيەتنىڭ پەقەت ئۆزىنىڭلا ھوقۇقى ئىكەنلىكى ھەمدە ھۆكۈم چىقارغۇزۇشنىڭ پەقەت ئۇنىڭغىلا قىلىنىدىغان بىر ئىبادەت ئىكەنلىكىنى ئىنتايىن ئوچۇق بايان قىلغان. شۇڭا، باشقا ھەرقانداق بىر نەرسىنى ياكى شەخسنى «ھاكىمىيەت ھوقۇقى (يەنى مۇستەقىل قانۇن چىقىرىش ۋە شۇ قانۇن بىلەن ھۆكۈم قىلىش ھوقۇقى) بار» دەپ قاراش ـ ئاللاهقا رەبلىكىدە شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ. باشقا ئويدۇرما قانۇنلارغا (رازىمەنلىك بىلەن) ھۆكۈم چىقارغۇزۇش بولسا، ئاللاهنىڭ غەيرىگە ئىبادەت قىلغانلىق بولىدۇ.

ئاللاه تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ «كىمكى ئاللاه نازىل قىلغان (شەرىئەت) بىلەن ھۆكۈم قىلمىسا، ئەنە شۇلار ھەقىقىي كاپىرلاردۇر»[2]. بۇ ئايەتتە زىكىر قىلىنغان «ھەقىقىي كاپىرلار» ـ ئاللاه نازىل قىلغان شەرىئەت بىلەن ھۆكۈم قىلماي، ئۆزلىرى ئويدۇرغان قانۇن ياكى باشقا بىرەر ئويدۇرما قانۇن بىلەن ھۆكۈم قىلىش ئارقىلىق، ئاللاهقا ھاكىمىيەت (قانۇن چىقىرىش) ھوقۇقىدا ئۆزلىرىنى ۋە ياكى شۇ قانۇننى ئويدۇرغانلارنى ئاللاهقا شېرىك قىلغانلىقى ئۈچۈن ھەقىقىي كاپىر بولغانلاردۇر.

تۇرمۇشتا يۇز بەرگەن ۋەقەلەرگە ھۆكۈم چىقارغۇزۇش بىر ئىبادەتتۇر. يۇز بەرگەن مەسىلىگە ھۆكۈم چىقارغۇزۇش ئۈچۈن، شەرىئەتتىن باشقا ھەرقانداق بىر قانۇن مەھكىمىسىگە ئەرز قىلىپ، ھۆكۈم تەلەپ قىلىش ـ ئاللاهنىڭ غەيرىگە ئىبادەت قىلغانلىق بولۇپ، بۇ ئاللاهقا ئىلاھلىقىدا شېرىك

(1) سۈرە يۈسۈف، 40- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە مائىدە، 44- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۚ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ﴾ «ھۆكۈم قىلىش پەقەت ئاللاھقىلا خاستۇر، ئۇ سىلەرنى پەقەت ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇدى»[1]. ئاللاھ نازىل قىلغان شەرىئەت بىلەن ھۆكۈم چىقارغۇزمىغان كىشى مۇئمىن بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾﴾ «ئىش ئۇنداق ئەمەس. (ئى مۇھەممەد!) رەببىڭ بىلەن قەسەمكى، ئۇلار ئارىسىدىكى دەتالاشتا ساڭا ھۆكۈم چىقارغۇزمىغىچە، ئاندىن سېنىڭ چىقارغان ھۆكمۈڭگە ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى قىلچە غۇم بولسىمۇ يوقالمىغۇچە ۋە ئۇلار پۈتۈنلەي بويسۇنمىغۇچە ئىمان ئېيتقان (مۇئمىن) بولمايدۇ»[2].

ئاللاھنىڭ بۇ ھاكىمىيەت ھوقۇقىدا غەيرىنى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلەر ئۆزلىرىنى گەرچە «مۇئمىن» دەپ دەۋا قىلسىمۇ، ئاللاھقا ھاكىملىق ھوقۇقىدا شېرىك كەلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن، شەيتانغا ئالدانغان ئازغۇنلار ھېسابلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾﴾ «(ئى مۇھەممەد!) <ساڭا نازىل قىلىنغان كىتاب (قۇرئان)غا ۋە سەندىن بۇرۇن نازىل قىلىنغان كىتابلارغا ئىمان كەلتۈردۈق> دەۋالغان كىشىلەرنى كۆرمىدىڭمۇ؟! ئۇلار ئەرزىنى تاغۇتنىڭ (يەنى شەرىئەتتىن باشقا ھۆكۈم چىقارغۇچىنىڭ) ئالدىغا ئېلىپ بارماقچى بولۇۋاتىدۇ. ھالبۇكى، ئۇلار تاغۇتنى ئىنكار قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىدى. شەيتان ئۇلارنى قاتتىق ئازدۇرۇشنى خالايدۇ»[3].

دېمەك، كىشىلەر گەرچە ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلىقىنى دەۋا قىلسىمۇ، ئاللاھ نازىل قىلغان شەرىئەتتىن باشقا بىرەر مەھكىمىگە (ئۆز ئىختىيارلىقى ۋە رازىمەنلىكى بىلەن) ئەرز قىلىپ ياكى ھۆكۈم تەلەپ قىلىپ بارسا، ئاللاھقا ھاكىملىق ھوقۇقىدا شېرىك كەلتۈرگەن بولىدۇ - دە، ئىمانى بۇزۇلۇپ، كاپىر بولۇپ كېتىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ساھابىنىڭ ئىسمى ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن ئوخشاش بولۇپ قالغانلىقىنى بىلىپ، ئۇنى دەرھال ئۆزگەرتىۋەتكەن. ھانى ئىبنى يەزىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: ھانى ئىبنى يەزىد ئۆز قەۋمى بىلەن بىللە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كەلگەندە، قەۋمىنىڭ ئۇنى «ئەبۇل ھەكەم» (يەنى ھۆكۈم

(1) سۈرە يۈسۈف، 40- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە نىسا، 65- ئايەت.

(3) سۈرە نىسا، 60- ئايەت.

قىلغۇچىنىڭ ئاتىسى) دەپ چاقىرىۋاتقانلىقىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاڭلاپ قالدى - دە، ئۇ ساھابىنى چاقىرىپ: «ھەقىقىي ھاكىم (ھۆكۈم قىلغۇچى) پەقەت ئاللاھتۇر ۋە ھۆكۈم چىقىرىشمۇ يالغۇز ئۇنىڭغىلا خاستۇر. سەن نېمە ئۈچۈن بۇ ئىسىمنى قوللاندىڭ؟» دېگەندە، ئۇ ساھابە: «قەۋمىم ئارىسىدا جېدەل - ماجىرا يۈز بەرسە، مېنى ھاكىم قىلىشىدۇ. مەن ئارىسىدا ھۆكۈم چىقارسام، ھەر ئىككى تەرەپ شۇ ھۆكۈمگە رازى بولۇشىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئۇلار مېنى شۇنداق ئاتاشتى» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بۇ نېمىدېگەن ياخشى ئىش، ئەمما سېنىڭ ئوغلۇڭ بارمۇ؟» دېدى. ئۇ: «ھەئە، مېنىڭ شۇرەيھ، مۇسلىم ۋە ئابدۇللاھ ئىسىملىك ئۈچ بالام بار» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ چوڭى قايسى؟» دېدى. ئۇ: «شۇرەيھ» دېگەندى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ئۇنداقتا سەن <ئەبۇ شۇرەيھ> (دېگەن كۇنىيەنى قوللانغىن)» دېدى.[1]

يۇقىرىقى ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ مۇبارەك ئىسىم - سۈپەتلىرى بىلەن باشقا نەرسە ياكى شەخسلەرنى ئاتاشنىڭ ئاللاھقا ئىسمىدا شېرىك بولۇپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئۇلگىلىك ئەمەلىيىتى بىلەن ساھابىنى شۇنداق ئاتىلىشتىن توسقان. دېمەك، ئاللاھقا ئىسمىدىمۇ شېرىك كەلتۈرۈشكە بولمايدۇ. دەرھەقىقەت، شېرىك ئەڭ چوڭ گۇناھتۇر.

شېرىك ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ: چوڭ شېرىك ۋە كىچىك شېرىك.

چوڭ شېرىكنى ئۆزرىسىز ھالدا قىلغان كىشىنىڭ ئىمانى بۇزۇلۇپ، پۈتۈنلەي كاپىر بولىدۇ ۋە ئەگەر تەۋبە قىلماي ئۆلسە، ھېچقاچان ئاللاھنىڭ مەغپىرىتىگە ئېرىشەلمەي دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ﴾ «ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۆزىگە شېرىك كەلتۈرۈش قىلمىشىنى كەچۈرمەيدۇ ۋە خالىغان كىشىنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا (تۆۋەن) گۇناھلىرىنى كەچۈرىدۇ». (نىسا سۈرىسى، 48- ئايەتنىڭ بىر قىسمى).

ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلەر ئاللاھنىڭ ئالدىدا ھېچقانداق ئېتىبارى يوق،ئەرزىمەس نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. ئاللاھ ئۆلارنى سۈپەتلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾﴾ «كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، ئۇ گويا ئاسماندىن چۈشۈپ كېتىپ، قۇشلار تىتىۋەتكەن ئۆلۈك تاپقا ۋە ياكى قاتتىق شامال ئۇچۇرۇپ، يىراق ھاڭلارغا تاشلىۋەتكەن ئەخلەتكە ئوخشاپ قالىدۇ»[2].

چوڭ شېرىك ۋە كىچىك شېرىكنىڭ پەرقى

(1) ئىبنۇلمۇلەققىن توپلىغان، سەھىھ ھەدىس.

(2) سۈرە ھەج، 31- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

چوڭ شىرىك: ئىنسانىنى دىندىن چىقىرىۋېتىدۇ، قىلغان بارلىق ياخشى ئەمەللىرىنىڭ ھەممىسىنى يوق قىلىۋېتىدۇ، قان ۋە مېلىنى ھالال قىلىپ قويىدۇ، شۇنداقلا دوزاختا مەڭگۈلۈك مەھكۇم قىلىدۇ.

كىچىك شىرىك: ئىنسانىنى دىندىن چىقىرىۋەتمەيدۇ، ئەمەللەرنىڭ ھەممىسىنى ئەمەس، بەلكى پەقەت شۇ كىچىك شىرىك ئارىلىشىپ قالغان بەزى ئەمەللەرنىلا (مەسىلەن، رىيا ئارىلىشىپ قالغان نامازنى) يوق قىلىۋېتىدۇ؛ قان ۋە مېلىنى ھالال قىلمايدۇ، ئەگەر تەۋبە قىلسا مەغپىرەت قىلىنىدۇ.

شىرىك ئەڭ كۆپ يۈز بېرىدىغان ئاساسىي نۇقتىلار

◆ 1. دۇئا

ئاللاھتىن باشقا ھەرقانداق بىر مەخلۇققا دۇئا قىلىپ، ھاجىتىنى سوراش ياكى بىرەر نەرسە تىلەش؛ بىرەر يامانلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا سېغىنىپ پاناھلىق تىلەش، ئۇنىڭدىن مەدەت تىلەش ۋە ياكى ئاللاھتىن باشقا ھەرقانداق بىر نەرسىنى «مېنىڭ دۇئايىمنى ئىجابەت قىلىپ، ئىشلىرىمنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىدۇ، يامانلىقلاردىن مېنى قوغداپ قالىدۇ» دەپ ئېتىقاد قىلىش قاتارلىقلار ــ دۇئادا ئاللاھقا شىرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ. بۇنداق قىلغۇچىنىڭ ئىمانى پۈتۈنلەي بۇزۇلۇپ، كاپىر بولۇپ كېتىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَن يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِندَ رَبِّهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿١١٧﴾﴾ «كىمكى ھېچقانداق دەلىل - پاكىتى يوق تۇرۇپ، ئاللاھقا قوشۇپ يەنە باشقا بىرەر (باتىل) ئىلاھقا دۇئا قىلىدىكەن، رەببىنىڭ دەرگاھىدا ئۇنىڭ چوقۇم ھېسابى (جازاسى) باردۇر. كاپىرلار ھەقىقەتەن نىجات تاپالمايدۇ»[1].

ئىلاھلاشتۇرۇۋېلىنغان باشقا بىرەر نەرسىنى ئاللاھقا قوشۇپ دۇئا قىلىپ، ھاجىتىنى تىلەش شىرىك بولغان يەردە، ئاللاھنى قويۇپ، پۈتۈنلەي شۇ باشقا بىر نەرسىدىنلا دۇئا قىلىپ، ھاجىتىنى سوراش تېخىمۇ چوڭ شىرىك بولىدۇ، ئەلۋەتتە. بۇ تېخىمۇ چوڭ كۇفرىلىقتۇر. ئاللاھنىڭ غەيرىيگە دۇئا قىلىپ ھاجىتىنى سورىغان كىشى: «ئاللاھتىن باشقا نەرسىلەرمۇ دۇئايىمنى ئىجابەت قىلىپ، ھاجىتىمنى ئادا قىلالايدۇ» دەپ ئېتىقاد قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھقا رەبلىكتە شىرىك كەلتۈرگەن بولىدۇ. شۇنداقلا، بۇ «دۇئا»دىن ئىبارەت ئىبادەتنى ئاللاھنىڭ غەيرىيگە قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھقا ئىلاھلىقىدىمۇ شىرىك كەلتۈرگەن مۇشرىك بولىدۇ.

◆ 2. نىيەت

(1) سۈرە مۇئمىنۇن، 117- ئايەت.

نىيەتتە بولىدىغان شېرىك ـ ھەرقانداق بىر ئەمەل - ئىبادەتنى قىلماقچى بولغاندا، ئاللاھتىن باشقا ھەرقانداق بىر نەرسىنى ياكى دۇنياۋى غەرەزنى نىيەت قىلغان بولسا، بۇ نىيەتتە باشقا نەرسىنى ئاللاھقا شېرىك قىلغانلىق بولىدۇ. مەسىلەن، بىر ئادەم «نامازنى ئوقۇش ئارقىلىق، باشقىلارنىڭ غەمخورلۇقىنى ۋە ياردىمىنى قولغا كەلتۈرەي» دېگەن نىيەت بىلەن نامازنى ئوقۇغان بولسا، بۇ ئاللاھقا قىلىنغان ئىبادەت سانالمايدۇ؛ بەلكى بۇ نامازنى دۇنيانى كۆزلەپ ئوقۇغانلىقى ئۈچۈن، نىيەتتە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن بولىدۇ. قىلىنغان بۇ ئەمەل - ئىبادەت كۆرۈنۈشتە ئاللاھقا قىلىنغان بىر ئىبادەتتەك كۆرۈنسىمۇ، نىيەت ۋە مەقسەتتە ئاللاھتىن باشقىسى كۆزدە تۇتۇلغانلىقى ئۈچۈن، شېرىك بولىدۇ ۋە بۇنداق قىلىنغان ئەملگە ساۋاب بولۇشنىڭ ئورنىغا ئىنتايىن چوڭ گۇناھ يېزىلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مَن كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ۝١٥ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝١٦﴾ «ھاياتىي دۇنيانى ۋە ئۇنىڭ زىبۇ - زىننەتلىرىنىلا كۆزلەپ ئەمەل قىلغان كىشىلەرگە، ئۇلارنىڭ ئەملىنىڭ نەتىجىسىنى دۇنيادىلا تولۇق بېرىمىز، ئۇلارنىڭ دۇنيادىكى خالىغىنىدىن بىرەر نەرسە كېمەيتىلمەيدۇ [15]. ئۇلارغا ئاخىرەتتە پەقەت دوزاخلا بار، ئۇلارنىڭ دۇنيادا قىلغانلىرى بىكار بولۇپ كەتتى ۋە ئۇلارنىڭ قىلغان (ئەمەللىرى) باتىل (خاتا) ئىدى [16]»[1].

شۇنىڭ ئۈچۈن، ھەرقانداق ئىبادەتكە نىيەت قىلغاندا، پەقەت ئاللاھ رازىلىقىلا مەقسەت قىلىنىدۇ.

◆ 3. ئىتائەت

ئىتائەتتىكى شېرىك ـ قانۇن بېكىتىش ۋە ھۆكۈم چىقىرىشتا باشقا ھەرقانداق كىشى ياكى تۈزۈمنى ئاللاھ بىلەن تەڭ ئورۇنغا قويۇشنى ھەمدە شۇلار ئويدۇرۇپ چىققان قانۇنلارغا بويسۇنۇشنى كۆرسىتىدۇ. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئاللاھنىڭ شەرئىتىگە زىت بولغان ھەرقانداق ئەمىر - پەرمان ۋە ئويدۇرما قانۇنلارغا ئىتائەت قىلىش ـ ئاللاھقا ئىتائەتتە شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولۇپ، ئۇنى سادىر قىلغۇچى ئوچۇق مۇشرىك (كاپىر) بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَٰهًا وَاحِدًا ۖ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝٣١﴾ «ئۇلار (ئەھلى كىتابلار) ئاللاھنى قويۇپ، خاخاملىرىنى ۋە راھىبلىرىنى رەببىم قىلىۋالدى ھەمدە مەريەم ئوغلى مەسىھنىمۇ (ئىلاھ قىلىۋالدى). ھالبۇكى ئۇلار پەقەت يالغۇز ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىدى، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. ئاللاھ ئۇلارنىڭ كەلتۈرگەن

(1) سۈرە ھۇد، 15- ۋە 16- ئايەتلەر.

شېرىكلىرىدىن پاكتۇر»[1].

بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرىدە پۈتۈن تەپسىرشۇناس ئالىملار مۇنداق دەيدۇ: «ئەھلى كىتابلار ئۆزلىرىنىڭ خاخاملىرى ۋە راھىبلىرىغا سېغىنىپ سەجدە قىلىپ،ئىبادەت قىلمايتتى. بەلكى، ئۇ خاخام ۋە راھىبلار ئاللاھ ھالال قىلغانىنى ھارام دېسە ۋە ياكى ئاللاھ ھارام قىلغانىنى ھالال دېسە، ئۇلار بۇنىڭغا قارىغۇلارچە بويسۇناتتى. شۇنىڭ بىلەن، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ بۇ كاتتىباشلىرىغا قىلغان ئىتائىتىنى «ئۇلارغا قىلىنغان ئىبادەت ۋە شېرىك» دەپ سانىدى. يەنى، ئىسلام شەرىئىتى مەلۇم بىر نەرسىگە بۇيرۇغان بولسا، ئۇنىڭغا خىلاپ ھالدا باشقا بىرەرسىنىڭ بۇيرۇقىغا ۋە ياكى باشقا بىر قانۇن - ھۆكۈملەرگە ئەگىشىش ــ ئاللاھقا ئىتائەتتە شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ.

ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكمىگە ۋە ھاكىملىق ھوقۇقىغا ھېچكىمنى شېرىك قىلمايدىغانلىقىنى جاكارلاپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ۝٢٦﴾ «ئۇ (ئاللاھ) ئۆز ھۆكمىدە ھېچبىر كىشىنى (ئۆزىگە) شېرىك قىلمايدۇ»[2].

◆ 4. مۇھەببەت

مۇھەببەتتىكى شېرىك ــ باشقا ھەرقانداق بىر نەرسىنى خۇددى ئاللاھنى دوست تۇتقاندەك دوست تۇتۇش ۋە ئاللاھنى سۆيگەندەك سۆيۈشنى كۆرسىتىدۇ. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئىنسانىڭ قەلبىدە ئاللاھقا بولغان سۆيگۈ - مۇھەببەت باشقا ھەرقانداق نەرسىگە بولغان سۆيگۈ - مۇھەببەتتىن مۇتلەق ئالىي ۋە مۇستەھكەم بولۇشى كېرەك.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ ۖ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ﴾ «بەزى ئادەملەر ئاللاھقا باشقا شېرىكلەرنى قىلىۋېلىپ، ئۇلارنى خۇددى ئاللاھنى سۆيگەندەك سۆيىدۇ (يەنى ئۇلارنى ئۇلۇغلايدۇ ۋە ئۇلارغا بويسۇنىدۇ). ئىمان ئېيتقانلار بولسا ئاللاھنى ھەممىدىن بەك سۆيىدۇ»[3].

ئاللاھقا بولغان سۆيگۈ - مۇھەببەتنىڭ تولۇق ۋە كامىل بولۇشى ئۈچۈن، بەندىدە تۆۋەندىكىدەك سۇپەتلەر شەكىللىنىشى كېرەك:

(1) ئاللاھنى چەكسىز سۆيۈش؛

(2) ئاللاھنى سۆيگەنلەرنى سۆيۈش؛

---

(1) سۈرە تەۋبە، 31- ئايەت.

(2) سۈرە كەھف، 26- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە بەقەرە، 165- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) پەقەت ئاللاھ ئۈچۈنلا سۆيۈش؛

(4) باشقا ھېچقانداق نەرسىنى ئاللاھنى سۆيگەنگە ئوخشاش (تەڭ ئورۇنغا قويۇپ) سۆيمەسلىك.

بەندىدە مانا مۇشۇ سۆيەتلەر تېپىلىشى ئارقىلىق، ئاللاھقا بولغان چىن سۆيگۈ - مۇھەببەت بارلىققا كېلىدۇ. ئەگەر ھەرقانداق بىر نەرسىگە خۇددى ئاللاھقا مۇھەببەت قىلغاندەك مۇھەببەت باغلىسا، بۇ ئاللاھقا مۇھەببەتتە شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولۇپ، بۇنداق قىلغۇچىنىڭ ئىمانى بۇزۇلۇپ، كاپىر بولۇپ كېتىدۇ.

ئاللاھتىن باشقا ھەرقانداق نەرسىگە ئاتاپ قۇربانلىق قىلىش؛ ئاللاھنىڭ غەيرىگە دۇئا قىلىپ، مەدەت تىلەش؛ ئاللاھنىڭ غەيرىدىن ئۆزىنىڭ تەۋبىسىنىڭ قوبۇل بولۇشىنى ئۈتۈنۈپ سوراش؛ ئاللاھنىڭ غەيرىگە سېغىنىپ: «مېنى بالايىئاپەت ۋە يامانلىقلاردىن ساقلايدۇ» دەپ ئېتىقاد قىلىپ، ئۇنىڭغا يېلىنىش؛ ئاللاھنىڭ غەيرىگە تەۋەككۈل قىلىش (يەنى ئىشىنىڭ ئوڭۇشلۇق، قولاي ۋە نەتىجىنىڭ گۈزەل بولۇشىنى ئاللاھتىن باشقىسىدىن ئۈمىد قىلىش)؛ پايدا - زىيانىنى ئاللاھنىڭ غەيرىدىن كۈتۈش قاتارلىق ئىشلارمۇ خۇددى ئاللاھنىڭ غەيرىگە دۇئا قىلىپ، ئۇنىڭدىن ھاجەتنى سورىغانغا ئوخشاشلا چوڭ شېرىك بولۇپ، ئۇنى سادىر قىلغۇچىنىڭ ئىمانى بۇزۇلۇپ، مۇرتەد (كاپىر) بولۇپ كېتىدۇ. چۈنكى بۇلار يالغۇز ئاللاھقىلا قىلىنىدىغان ئىبادەتلەر بولۇپ، ئۇلاردىن بىرەرىنى ئاللاھنىڭ غەيرىگە قارىتىپ سادىر قىلىش ــ چوڭ شېرىكتۇر. بۇ چوڭ شېرىكنى قىلغۇچى خۇددى ئەسلىي كاپىر بىلەن ئوخشاش بولۇپ كېتىدۇ.

كىچىك شېرىك

بۇ ــ سادىر قىلغۇچىنى دىندىن پۈتۈنلەي چىقىرىۋەتمەيدىغان، ئەمما ئىنسانىنىڭ قىلغان ئەمەل - ئىبادەتلىرىنى بىكار قىلىپ، ئەجىر - ساۋابتىن مەھرۇم قويىدىغان، شۇنداقلا بەزى چوڭ شېرىكلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە سەۋەب بولۇپ قالىدىغان بىر قىسىم خەتەرلىك ئەمەللەر بولۇپ، ئۇلار «كىچىك شېرىك» دېيىلىدۇ.

كىچىك شېرىكنىڭ ئەڭ ئاساسىي مەركىزى ــ رىيادۇر. ئىبادەت بولىدىغان ھەرقانداق بىر ئىشنى «باشقىلار كۆرسۇن ۋە ئاڭلىسۇن» دەپ قىلىش رىيا بولىدۇ. پەقەت ئاللاھقىلا خالىس قىلىنىشقا تېگىشلىك بولغان بىر ئەمەلنىڭ نىيەت - غايىسىگە «رىيا»دەك دۇنيالىق ئەرزىمەس بىر غەرەز قوشۇلۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ئەمەلدە شېرىك مەيدانغا كېلىدۇ - دە، قىلىنغان شۇ ئەمەلنى بەربات قىلىۋېتىدۇ. يەنى ئۇنى ئەجىرسىز ۋە قۇرۇق ھەرىكەتكە ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. مەھمۇد ئىبنى لۇبەيد ئەلئەنسارىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان سەھىھ ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «إِنَّ أَخْوَفَ مَا

أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الْأَصْغَرُ، قَالُوا: وَمَا الشِّرْكُ الْأَصْغَرُ يَارَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الرِّيَاءُ، يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِذَا جُزِيَ النَّاسُ بِأَعْمَالِهِمْ: اذْهَبُوا إِلَى الَّذِينَ كُنْتُمْ تُرَاءُونَ فِي الدُّنْيَا فَانْظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ عِنْدَهُمْ جَزَاءً»

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلەرگە:

– مېنىڭ سىلەر توغرىلىق ئەڭ قورقىدىغىنىم كىچىك شېرىكتۇر، – دېدى. ساھابىلەر:

– كىچىك شېرىك دېگەن نېمە، ئى رەسۇلۇللاھ؟ – دەپ سورىغانىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

– رىيادۇر. قىيامەت كۈنى كىشىلەرگە ئەمەللىرىنىڭ مۇكاپاتى بېرىلگەندە، ئۇلۇغ ئاللاھ رىياكارلارغا: «دۇنيادا رىيا (كۆز - كۆز) قىلغان (يەنى كىمگە كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەمەل قىلغان بولساڭلار شۇ) كىشىلەرنىڭ يېنىغا بېرىپ بېقىڭلار، ئۇلارنىڭ يېنىدىن بىرەر مۇكاپات (ئەجىر) تاپالامدىكەنسىلەر؟» دەيدۇ، – دېگەن.[1]

رىيا ئىككى خىل بولۇپ:

(1) مۇناپىقلارنىڭ رىياسى.

مۇناپىقلار قەلبىدىن ئىمان ئېيتماي، پەقەت كۆرۈنۈشتىلا ئىسلامىي ئەمەللەرنى (ئۆزىنى مۇسۇلمان كۆرسىتىش ئۈچۈن) قىلغانلىقى سەۋەبلىك، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنىڭ ھەممىسى رىيا ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇناپىقلار قىلغان ھېچبىر ئەملىنىڭ ساۋابىغا ئېرىشەلمەيدۇ. بەلكى، ئۇلار دۇنيادا كۆرۈنۈشتىكى ساختا ئىسلامىي ھەربىكەتلىرى بىلەن ئالدامچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاخىرەتتە جەھەننەمنىڭ ئەڭ تېگىگە چۈشىدۇ.

(2) مۇسۇلمانلاردا يۈز بېرىدىغان رىيا.

ھەرقانداق بىر مۇسۇلمان ئىبادەتنى نىيەت قىلغاندا پەقەت يالغۇز بىر ئاللاھنى مەقسەت قىلىدۇ، ئەلۋەتتە. ئەمما، بەزىدە ئىخلاسى زەئىپلەشكەن كىشى نەپسى - خاھىشىغا ئالدىنىپ، ئاللاھقىلا قىلىنىدىغان بىرەر ئىبادەتنى ئىجرا قىلىش جەريانىدا، باشقىلارغا كۆرسىتىش ياكى ئاڭلىتىش نىيىتىگە كېلىپ قالىدۇ - دە، نەتىجىدە قىلغان ئىبادىتىگە رىيا ئارىلىشىدۇ ۋە كىچىك شېرىك مەيدانغا كېلىدۇ.

بۇ رىيادىن ساقلىنىشنىڭ بىردىنبىر چارىسى

ئەمەل - ئىبادەتنى قىلغاندا ھەرقانداق كۆز - كۆز قىلىش، باشقىلارنىڭ كۆرۈشى ۋە ئاڭلىشىنى خالاش ۋە «باشقىلار نېمە دەپ قالار؟» دېگەندەك ئەرزىمەس دۇنيالىق غەرەزلەردىن قەتئىي يىراق بولۇپ،

(1) ئىمام ئەھمەد ۋە بەيھەقىي توپلىغان.

پەقەت ۋە پەقەت يالغۇز بىر ئاللاھنىڭ رىزاسىنى مەقسەت قىلىپ تۇرۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىدە كۆرسىتىلگەن بويىچە ئادا قىلىشتۇر.

شۇنداق قىلغاندىلا رىيا ئارىلاشقان ئەمەللەرنىڭ ئاپىتى بولغان كىچىك شىرىكتىن ساقلانغىلى بولىدۇ. بۇ ئاپەتكە گىرىپتار بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرىگەنلەرگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزگەتكەن ساغلام يول – تۆۋەندىكى ھەدىستە كەلگەن دۇئانى تەكرار ئوقۇپ، ئاللاھقا سېغىنىشتۇر.

بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە: «الشِّرْكُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ أَخْفَى مِنْ دَبِيبِ النَّمْلِ» «شىرىك بۇ ئۈممەتتە چۈمۈلىنىڭ ئۆمىلىشىدىنمۇ مەخپىي بولىدۇ» دېدى. بۇنى ئاڭلىغان ساھابىلەر: «ئۇنىڭدىن قانداق قۇتۇلىمىز، ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى؟» دەپ سورىغانىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أُشْرِكَ بِكَ وَأَنَا أَعْلَمُ، وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا لَا أَعْلَمُ» «<ئىلاھىم! مەن بىلىپ تۇرۇپ ساڭا شىرىك كەلتۈرۈشتىن ساڭا سېغىنىپ پاناھلىق تىلەيمەن ۋە بىلمەي قىلىپ سالغىنىمغا سەندىن مەغپىرەت تىلەيمەن> دەڭلار» دېدى[1].

مەخپىي شىرىك ئىنسانىنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا بولىدىغان شىرىك بولۇپ، چوڭ - كىچىك شىرىكنىڭ ھەممىسىدە يۇز بېرىدۇ. شۇنداقلا رىيامۇ پەقەت قەلبتە يۈز بېرىدىغان شىرىك بولۇپ، بىر كىشىگە سىرتتىن قاراپلا: «سەن رىيا قىلدىڭ» دېگىلى بولمايدۇ. چۈنكى، رىيا – ئەمەل قىلغۇچى بىلەن ئاللاھنىڭ ئارىسىدىكى سىردۇر، شۇڭا ئۇمۇ مەخپىي شىرىك قاتارىدىن سانىلىدۇ.

ئەمەل - ئىبادەتنىڭ ئاپىتى بولغان بۇ رىيا قوشۇلغان ئەمەل ئادەتتە نەتىجە ئېتىبارىغا قاراپ، تۆۋەندىكىدەك بىرنەچچە تۈرلۈك بولىدۇ:

بىرىنچى، كۆفرىنى يوشۇرۇپ، پەقەت كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈنلا ئەمەل قىلىدىغان مۇناپىقلارنىڭ قىلمىشلىرى.

بۇ پۈتۈنلەي رىيا بولۇپ، ئۇنىڭغا ھېچقانداق ئەجىر - ساۋاب بېرىلمەيدۇ. بەلكى، مۇناپىقلار ئاللاھقا خالىس قىلىنمىشى لازىم بولغان ئەمەللەرنى ئۆز قەلبىدىكى كۆفرىنى يوشۇرىدىغان ۋاستە قىلىپ سۈيىئىستېمال قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى قاتتىق جازالاپ، جەھەننەمنىڭ ئەڭ تېگىگە تاشلايدۇ. ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾ «مۇناپىقلار ھەقىقەتەن دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىدا بولىدۇ»[2]..

---

(1) ئىبنى ھىببان تورىلغان، سەھىھ ھەدىس.

(2) سۈرە نىسا، 145- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئاللاھ تائالا مۇناپىقلارنى تونۇشتۇرۇپ يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَىٰ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾﴾ «شۇبھىسىزكى، مۇناپىقلار ئاللاھنى ئالدىماقچى بولۇشىدۇ، ئاللاھمۇ ئۇلارنىڭ ئالدامچىلىقىنىڭ جازاسىنى بېرىدۇ. ئۇلار نامازغا تۇرماقچى بولسا، خۇشياقماسلىق بىلەن تۇرىدۇكى، نامازنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن ئوقۇيدۇ (يەنى رىيا قىلىدۇ). ئۇلار ئاللاھنى بەكمۇ ئاز ئەسلەيدۇ»[1]..

ئىككىنچى، ئەسلىدە ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن خالىس باشلانغان بولۇپ، ئۇنىڭغا كېيىن رىيا ئارىلىشىپ قالغان ئەمەلنىڭ نەتىجىسى:

(1) باشتىنلا رىيا بولسا: ئەگەر ياخشى ئەمەلنى نىيەت قىلغان-يۇ، لېكىن باشلىغاندىلا رىيا مەقسەت قىلىنىپ باشلانغان بولسا، بۇ ئەمەل تۈپتىن باتىلدۇر، قەتئىي قوبۇل قىلىنمايدۇ.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان ھەدىس قۇدۇسىيدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: <أَنَا أَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ، مَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ مَعِي غَيْرِي، تَرَكْتُهُ وَشِرْكَهُ> <مەن شېرىكلەردىن ئەڭ بىھاجەتمەن. كىمكى بىر ئەمەلنى قىلىپ، ئۇنىڭغا مەندىن غەيرىنى شېرىك قىلسا (يەنى مەن ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى كۆرسىتىش ئۈچۈن قىلسا)، ئۇنى ۋە ئۇنىڭ شېرىكىنى تاشلىۋېتىمەن»[2].

يەنى، بۇنداق كىشى قىلغان ئەمىلىنىڭ ئاللاھ دەرگاھىدا ھېچقانداق ئېتىبارى يوق، قوبۇل بولمايدۇ.

(2) كېيىن قوشۇلۇپ ئاخىرلاشقان بولسا: ئەگەر ئەمەل دەسلەپتە خالىس باشلىنىپ، لېكىن كېيىن رىيا قوشۇلۇپ قالغان بولسا ھەمدە شۇ ئەمەل تاكى ئاخىرلاشقۇچە شۇ رىيا ئۈستىدە داۋاملاشقان بولسا، بۇ ئەمەلمۇ باتىلدۇر ۋە قوبۇل قىلىنمايدۇ.

(3) رىيادىن قايتقان بولسا: ئەگەر ئەمەل دەسلەپتە خالىس باشلىنىپ، كېيىن رىيا قوشۇلۇپ قالغان، لېكىن رىيانى دەرھال تەرك ئېتىپ، يەنە خالىس نىيەت بىلەن داۋاملاشتۇرۇپ ئاخىرلاشقان بولسا، بۇ ئەمەل توغرا ئادا قىلىنغان ئەمەل ھېسابلىنىدۇ ۋە قوبۇل قىلىنىدۇ.

(4) بىر پۈتۈن ئەمەلنىڭ مەلۇم بۆلىكىدە ئارىلىشىپ قالسا: بۇ ۋاقىتتا ئىككى خىل ئەھۋالغا ئايرىلىدۇ. بىرى، ئەگەر خالىس باشلىنىپ، كېيىن رىيا قوشۇلۇپ قالغان ئۇ ئەمەل خۇددى روزىغا ئوخشاش (ئەتىگەندە باشلىنىپ كەچتە ئاخىرلىشىدىغان) پارچىلانمايدىغان بىر پۈتۈن ئەمەل بولسا،

---

(1) سۈرە نىسا، 142- ئايەت.

(2) مۇسلىم توپلىغان.

بۇ ئەمەلنىڭ ھەممىسى باتىل بولىدۇ ۋە قوبۇل بولمايدۇ؛ يەنە بىرى، ئەگەر ئۇ ئەمەل پارچىلىنىدىغان ئەمەل بولسا، رىيا قوشۇلغان قىسمى باتىل، رىياسىز (خالىس) ئادا قىلىنغان قىسمى توغرا ۋە مەقبۇل بولىدۇ. مەسىلەن، بىر كىشى خالىس نىيەتتە ئاللاھ يولىدا يۈز تەڭگە سەدىقە قىلغان، لېكىن كېيىن باشقىلارنىڭمۇ سەدىقە قىلغانلىقىنى كۆرۈپ: «مېنىڭمۇ پۇل بەرگەنلىكىمنى ئادەملەر كۆرۈپ قويسۇن» دەپ ئويلاپ، يەنە يۈز تەڭگە سەدىقە قىلغان بولسا؛ ئالدىنقى خالىس قىلىنغان يۈز تەڭگە قىسمى مەقبۇل بولىدۇ، كېيىنكى كۆرسىتىش ئۈچۈن قىلغىنى رىيا بولۇپ، ئۇ قىسمى مەقبۇل بولمايدۇ.

(5) خالىس ئەمەل كېيىن باشقىلار ئالدىدا بايان قىلىنسا: ئەگەر خالىس نىيەتتە ئادا قىلىنىپ بولغان ئەمەل، كېيىن بىرەر يەردە تىلغا ئېلىنىپ قالسا، ئۇ رىيا بولمايدۇ ھەمدە ئەجرى تولۇق بېرىلىپ بولغان مەقبۇل ئەمەل ھېسابلىنىۋېرىدۇ. لېكىن، قىلغان ئىشىدىن ماختىنىش ئۈچۈن دېگەن بولسا، قىلغان ئەملىنىڭ نەتىجىسىگە ئالدىرىغان بولىدۇ ۋە ئاخىرەتتىكى ساۋابى كەملەپ كېتىش خەۋپى بار.

(6) بەزى ئالىملار مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر ئەسلىي ئەمەل خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭغا كېيىن رىيا ئارىلىشىپ قېلىپ، شۇ بويىچە داۋاملاشقان بولسا، بۇ ئەمەلنىڭ ئىگىسى ئىخلاسىغا قارىتا ئەجرىگە ئېرىشىدۇ، لېكىن قوشۇلۇپ قالغان رىيانىڭمۇ گۇناھىنى تارتىدۇ».

ئىبنى قەييىم (رەھىمەھۇللاھ) مۇنداق دەيدۇ: «رىيا – ئۇ چېتى كۆرۈنمەيدىغان بىپايان ئوكيانىدۇركى، ئۇنىڭدىن ئىنتايىن ئاز ئادەم سالامەت قالالايدۇ».

جاپادا قىلغان ئەمەللەرنىڭ ساۋابىدىن مەھرۇم قىلىدىغان، بەلكى ئەجىر ئۈمىد قىلىپ قىلغان ئەمەللەرنى جازاغا مۇپتىلا قىلىپ قويىدىغان، ئەمەللەرنىڭ ئاپىتى ۋە كۆڭۈللەرنىڭ مۇسىبىتى بولغان رىيادىن ئىبارەت بۇ يوشۇرۇن شېرىكتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، خەلىپە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بۇ ھەقتە قىلغان دۇئاسىنى بىزمۇ ئۆگىنىۋېلىپ، رىيادىن ساقلىنىشىمىزغا ئەرزىيدۇ: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ عَمَلِي كُلَّهُ صَالِحًا، وَاجْعَلْهُ لِوَجْهِكَ خَالِصًا، وَلَا تَجْعَلْ لِأَحَدٍ مِنْهُ شَيْئًا» «ئىلاھىم! پۈتۈن ئەملىمنى سالىھ (ياخشى) ئەمەللەردىن قىلغىن ۋە يالغۇز سېنىڭ يۈزۈڭ ئۈچۈنلا قىلىنغان خالىس ئەمەللەردىن قىلغىن. ئۇنىڭدىن ھېچقانداق بىر قىسمىنى سەندىن باشقا بىرەرى ئۈچۈن قىلمىغىن (يەنى ئەملىمنى رىيادىن ساقلىغىن)». (ئىمام ئەھمەد توپلىغان، ھەسەن ئەسەر).

دېمەك، ئەمەل - ئىبادەت ئاللاھنىڭ رازىلىقىدىن باشقا ھەرقانداق نىيەت، مەقسەت ۋە غەرەزلەردىن خالىي ھالدا پەقەت ئاللاھقىلا ئاتاپ ئادا قىلىنسا، ئاندىن رىيادىن خالىي ئادا قىلىنغان بولىدۇ.

«كىشىلەر كۆرسۇن، ئاڭلىسۇن» دەپ ئەمەل قىلىش ـ رىيادۇر. «كىشىلەر نېمە دەپ قالار؟» دەپ، ئاللاھ بۇيرۇغان ياكى قىلماقچى بولغان بىرەر ياخشى ئەمەلنى تەرك ئېتىش ـ شەيتانغا ئىتائەت قىلغانلىقتۇر. باشقا ھەرقانداق غەرەزلەردىن قەتئىينەزەر، پەقەتلا ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈنلا ئەمەل قىلىش ـ ئىخلاستۇر.

ئاللاھ تائالانى ئۆلۈغلىغاندەك ئۆلۈغلىماستىن، پەقەت ئاغزاكى ھالدىلا ئاللاھتىن باشقا بىرەر نەرسە ياكى كىشى بىلەن قەسەم قىلىش؛ «ئاللاھ خالىسا ۋە سەن خالىساڭ» دېيىش؛ «ئاللاھنىڭ ۋە سېنىڭ ھۆرمىتىڭدىن ئانداق ياكى مۇنداق بولدى» دېيىش؛ كاھىن، رەمبال ۋە پالچىلارغا ئىشىنىش؛ قاغىنىڭ غاقىلداپ قېلىشى ياكى مۇشۇكنىڭ ئالدىدىن كېسىپ ئۆتۈپ كېتىشىگە ئوخشاش ئىشلاردىن شۇم پال ئېلىپ سەپەردىن ياكى قىلماقچى بولغان ئىشىدىن ۋاز كېچىش قاتارلىق ئىشلار گەرچە كىچىك شېرىك بولسىمۇ، ئەگەر قەلبىدە ھەقىقەتەن «ئىشىنىڭ شۇنداق تەسىرى بولىدىغانلىقى»غا ئېتىقاد قىلسا (يەنى ئۇ نەرسىلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىغا جەزمەن ئىشەنسە)، ئۇ چاغدا بۇ «چوڭ شېرىك»كە ئايلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝١٦٢ لَا شَرِيكَ لَهُ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ۝١٦٣﴾ «(مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى، ھەقىقەتەن مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم ئالەملەرنىڭ رەببى بولغان ئاللاھ ئۈچۈندۇر. ئۇنىڭ ھېچ شېرىكى يوقتۇر. مەن پەقەت شۇنىڭغىلا (يەنى ئىبادەتلەرنىڭ ھەممىسىنى يالغۇز ئاللاھقىلا قىلىشقا) بۇيرۇلدۇم ۋە مەن مۇسۇلمانلارنىڭ (يەنى بۇ ئۈممەتتىكى مۇسۇلمانلارنىڭ) تۇنجىسىمەن»[1].

تۇمار ئېسىش

تۇمار ـ قەغەزگە ياكى باشقا نەرسىگە يېزىپ، كۆپىنچە ئۈچبۇلۇڭلۇق قاتلاپ، كۆپىنچە كىچىك بالىلارغا، چوڭلارغا، ھەتتا بەزىدە چىرايلىق مال - چارۋىلارغىمۇ «كۆز تېگىشتىن ساقلايدۇ» دېگەن مەقسەتتە تاقاپ ياكى ئېسىپ قويىدىغان نەرسە بولۇپ، ئەگەر ئۇنىڭغا مەنسى ئېنىقسىز سۆزلەر، ناتونۇرا (ئەجنەت خېتىدە) شەكىللەر ۋە ياكى شېرىك گەپ - سۆزلەر يېزىلغان بولسا، بۇ قەدىمكى ۋە ھازىرقى ئالىملارنىڭ بىردەك قارىشى بىلەن قەتئىي ھارامدۇر ۋە شېرىكتۇر.

ئەگەر ئۇنىڭغا قۇرئان ئايەتلىرى ياكى مەنسى توغرا بولغان شېپالىق دۇئالار يېزىلغان بولسا، ئۇنداق تۇمارنى ئاسىسا بولىدىغان ياكى بولمايدىغانلىقىغا قارىتا، قەدىمكى ۋە ھازىرقى ئالىملار

(1) سۈرە ئەنئام، 162-، 163- ئايەتلەر.

ئىنچىكە تەتقىق قىلىپ، بەزىسى «رۇخسەت» دېگەن، بەزىسى «بولمايدۇ» (ھارام) دېگەن. شۇنداقتىمۇ، شۇ ئالىملارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئاخىرقى سۆزى ۋە خۇلاسىسى بىردەك ھالەتتە: «ئەگەر شۇ (ئايەت يېزىلغان) تۇمارنى: <بۇ تۇمار مېنى بالا - قازادىن ۋە كۆز تېگىشتىن ساقلايدۇ> دېگەن نىيەتتە ئاسقان بولسا، بۇ چوقۇم شېرىك بولىدۇ».

ئەمدى ئەملىيەتكە قاراپ باقساق، تۇمار ئاسقان ھەرقانداق كىشى چوقۇم: «مۇشۇ تۇمار مېنى قوغدايدۇ ۋە يامان كۆزلەردىن ساقلايدۇ» دەپ نىيەت قىلماي تۇرۇپ ئاسىدىغان بىرەرسىنى ئۇچراتمايمىز. يەنى تۇمار ئاسقان ھەرقانداق كىشى چوقۇم «بۇ تۇمار مېنى قوغدايدۇ» دېگەن ئېتىقاد بىلەن ئاسىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئەسلىدە شېرىككە ياتىدىغان بۇ مەسىلىنى ئارتۇقچە تالاش - تارتىش ۋە تەتقىق قىلىپ يۈرمەي، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دېگەندەك: «مَنْ تَعَلَّقَ تَمِيمَةً فَقَدْ أَشْرَكَ» «تۇمار ئاسقان كىشى چوقۇم شېرىك كەلتۈرگەن بولىدۇ»[1]. دەپ خۇلاسىلىسەك، ئاڭ توغرا ۋە ئاڭ بىخەتەر يول تۇتقان بولىمىز.

ئۇقبە ئىبنى ئامىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان يەنە بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مَنْ تَعَلَّقَ تَمِيمَةً فَلَا أَتَمَّ اللَّهُ لَهُ، وَمَنْ تَعَلَّقَ وَدَعَةً فَلَا وَدَعَ اللَّهُ لَهُ» «تۇمار ئاسقان كىشىنىڭ ئىشىنى ئاللاھ پۈتتۈرۈپ بەرمەيدۇ ۋە كۆز مونچاق ئاسقان كىشىنى ئاللاھ ئامان قىلمايدۇ».[2]

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «إِنَّ الرُّقَى، وَالتَّمَائِمَ، وَالتِّوَلَةَ شِرْكٌ» «(جاھىلىيەتتىكى) داخانلىق، تۇمار ئېسىش ۋە ئايال كىشى ئېرىنى ئۆزىگە ياخشى كۆرسىتىش ئۈچۈن ئېسىۋالىدىغان پۈتۈكلىرى ــ شېرىكتۇر».[3]

دېمەك، تۇمار ئېسىش ئەسلىدە بىر شېرىك ئەمەل بولۇپ، بۇنىڭدىن قاتتىق ھەزەر قىلىش لازىم.

ئايەتەلكۇرسى ۋە باشقا قۇرئان ئايەتلىرىنى قەغەزگە يېزىپ، ئۆيگە ياكى بالىلارنىڭ بوينىغا «شىپا بولسۇن» دېگەن نىيەتتە ئېسىپ قويۇش مەسىلىسىدىمۇ، ئالىملار مۇنداق خۇلاسە چىقارغان:

ئەگەر بىر كىشى: «مۇشۇ يېزىقلىق ئايەت شىپا بولىدۇ» دەپ ئېتىقاد قىلىپ ئاسسا، بىرىنچىدىن، بۇ شېرىككە ئېلىپ بارىدۇ (چۈنكى ئايەتنى يېزىپ ئېسىپ قويسا ئەمەس، بەلكى كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇسا، ئاندىن شىپا بولىدۇ). ئىككىنچىدىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلەر قىلمىغان بىر بىدئەتنى

---

(1) ئىمام ئەھمەد توپلىغان، سەھىھ ھەدىس.

(2) ئىمام ئەھمەد، ئەبۇ يەئلا ۋە ھاكىم توپلىغان، سەھىھ ھەدىس.

(3) ئىمام ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد، ئىبنى ماجە، ئىبنى ھىببان ۋە ھاكىملار رىۋايەت قىلغان سەھىھ ھەدىس.

پەيدا قىلغان بولىدۇ. ئۇچىنچىدىن، ئايەتنى بوينىغا ئاسقان كىشى ئۇنىڭ بىلەن ھاجەتخانا ۋە باشقا مەينەت جايلارغا كىرسە، ئايەتكە ھۆرمەتسىزلىك قىلغان بولىدۇ. بۇمۇ ھارامدۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن، فىقھىشۇناس ئالىملار مۇنداق بىر قائىدىنى ئوتتۇرىغا قويغان: «إذا تعارض حظر مع المبيح فيقدم الحظر على المبيح» «قاچانكى مەلۇم بىر ئىشتا، شەرىئەتتىكى <رۇخسەت> بىلەن <چەكلەش> ھۆكۈملىرى ئۆزئارا توقۇنۇشۇپ قالسا، ئەلۋەتتە <چەكلەش> ھۆكمى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇلىدۇ (ئەمەل قىلىنىدۇ) ۋە ئاۋۋالقى رۇخسەت ئەمەلدىن قالىدۇ». بۇنىڭغا ئالىملار ئىجما قىلغان ۋە يۇقىرىقى بايان جۈمھۇر ئالىملارنىڭ سۆزىدۇر.[1]

خۇلاسە شۇكى، بۇنداق شۇبھىلىك، ئىختىلاپلىق مەسىلىلەردە، ئىنسان ئەلۋەتتە شۇبھىلىك ئىشلاردىن ئۆزاق تۇرۇشى زۆرۈر بولىدۇ.

◆ ئىزاھات

«ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر ئىبنى ئاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما كىچىك بالىلىرىغا ئايەت يېزىپ ئېسىپ قويياتتى» دېگەن بىر ئەسەر بار بولسىمۇ، لېكىن شەيخ ئەلبانىي قاتارلىق مۇھەددىسلەر: «بۇ ئەسەرنىڭ مۇشۇ قىسمى (يەنى تۇمار قىلىپ ئېسىپ قويياتتى دېگەن يېرى) سەھىھ ئەمەس، كېيىن قوشۇلۇپ قالغان سۆزدۇر» دەپ خۇلاسىلىگەن. كۆپىنچە ئالىملارمۇ بۇ ئەسەرنى زەئىپ دەپ قارايدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، مەن ئۆزۈممۇ بەزى ئۇستازلاردىن: «ئايەت ئوقۇشنى بىلمەيدىغان بوۋاق بالىلار يالغۇز قالغاندا، ئايەتەلكۇرسى يېزىلغان قەغەزنى ئوچۇق ھالەتتە بوۋاقنىڭ يېنىغا قويۇپ قويسا بولىدۇ، چۈنكى ئۇنىڭدىن جىن - شەيتانلار قورقىدۇ» دېگەن سۆزلەرنىمۇ ئاڭلىدىم. ئەمما، بۇنىڭغا نىسبەتەن سەھىھ سۈننەتتىن كەلگەن بىرەر ئېنىق دەلىلىنى كۆرمىدىم.

خۇلاسە قىلىپ ئېيتىمىزكى، ئوچۇق دەلىلى بولمىغان، شېرىك ياكى بىدئەتكە سەۋەب بولىدىغان شۇبھىلىك ئىشلارنى قىلىشتىن ساقلىنىش ئەڭ ئەۋزەلدۇر. شېرىككە چېتىلىدىغان ياكى سەۋەب بولىدىغان ھەرقانداق ئىش - ھەرىكەتتىن ئۆزاق تۇرۇش – ئىمانىنى ساقلاپ قېلىشنىڭ كاپالىتىدۇر ۋە تەۋھىدنىڭ تۈپ تەلىپىدۇر.

(1) ئەللامە شەيخ مۇھەممەد ئىبنى سالىھ ئەل ئۇسەيمىنىنىڭ بۇ ھەقتىكى پەتىۋاسىدىن ئېلىندى.

◆ 2. ئاللاھ بىلەن ئۆزى ئارىسىدا ۋاستە قىلىۋېلىش

ئىنسان ئاللاھ بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدا بىرەرسىنى ياكى بىرەر نەرسىنى ۋاستە قىلىۋېلىپ، ئۇنىڭغا دۇئا قىلىپ بىر نەرسە تىلەش، ئۇنىڭدىن شاپائەت تىلەش ۋە ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلىش (يەنى، ئىشنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇش، پايدا - زىيان ۋە نەتىجىنى ئۇنىڭدىن كۈتۈش) – ئىماننى بۇزىدىغان ئىشلاردۇر. بۇ ئىشلارنى قىلغان كىشىنىڭ ئىمانى بۇزۇلۇپ كاپىر بولۇپ كېتىدۇ. چۈنكى، ئاللاھقىلا قىلىنىدىغان يۇقىرىقىدەك ئىبادەتلەرنى، ئۇ كىشى ئۆزى بىلەن ئاللاھنىڭ ئارىسىدا تىكلىۋالغان شۇ ۋاستىگە قىلدى. ھەرقانداق بىر ئىبادەتنى ئاللاھنىڭ غەيرىيگە قىلىش بولسا، مۇتلەق كاپىرلىق ئىكەنلىكىگە پۈتۈن ئالىملار ئىجما قىلغان. ئەسلىدە، بەندىنىڭ ئىبادەتلىرىنىڭ ئاللاھقا يېتىشى ئۈچۈن، ھېچقانداق بىر ۋاستىگە ئېھتىياجى يوق. چۈنكى، بەندىنى ئىبادەت ئۈچۈن ياراتقان ۋە بەندىلەرگە ئىبادەتنى پەرز قىلغان ئاللاھ تائالا ئۆز بەندىسىنىڭ ئەمەل - ئىبادەتلىرىنى تولۇق بىلىپ تۇرىدۇ ۋە ئۆزى ۋاستىسىز قوبۇل قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ۖ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾﴾ «(ئى مۇھەممەد!) مېنىڭ بەندىلىرىم سەندىن مەن توغرلىق سورىسا (ئۇلارغا ئېيتقىنكى)، مەن ھەقىقەتەن (ئۇلارغا) يېقىنمەن (يەنى ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ۋە سۆزلىرىنى بىلىپ تۇرىمەن). ماڭا دۇئا قىلسا، مەن دۇئا قىلغۇچىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىمەن. ئۇلار توغرا يول تېپىش ئۈچۈن، مېنىڭ دەۋىتىمنى قوبۇل قىلسۇن ۋە ماڭا ئىمان ئېيتسۇن»[1].

ئاللاھقا قىلىنىدىغان ھەرقانداق بىر ئىبادەتتە، ئىبادەت قىلغۇچى مەيلى ئۆلۈك بولسۇن ياكى تىرىك بولسۇن، مەيلى مەشايىخ ياكى ئەۋلىيا بولسۇن، ئاللاھ بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدا ھەرقانداق بىر كىشىنى ۋاستە قىلسا، ئۇ ئاللاھقا (ئىبادەتنى قوبۇل قىلىش ھوقۇقىدا) باشقىلارنى شېرىك قىلغان مۇشرىك بولىدۇ، شۇنداقلا شەرىئەتتە ھېچبىر دەلىلى بولمىغان بىدئەتنى پەيدا قىلغان بولىدۇ. بەزىلەر: «بىز ئۇ ئەۋلىيالارغا ئىبادەت قىلمايمىز. ئۇلار بىزدىن ئۆلۈغ، تەقۋادار ۋە ئاللاھقا بىزدىن يېقىن بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار بىزنىڭ ئىبادەتنى ۋە دۇئالىرىمىزنى ئاللاھقا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ» دەپ دەۋا قىلىشىدۇ. بۇلار ھەققىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ ﴿٢﴾ أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ ۚ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾﴾ «(ئى

(1) سۈرە بەقەرە، 186- ئايەت.

مۇھەممەد!) شۇبھىسىزكى، بىز ساڭا بۇ كىتابنى (قۇرئاننى) ھەق بىلەن نازىل قىلدۇق (يەنى بۇ كىتاب ھەققە بۇيرۇيدۇ)، شۇڭا دىنىڭنى (شېرىك ۋە رىيادىن) ساپ قىلغان ھالدا ئاللاھقا ئىبادەت قىلغىن [2]. بىلىڭلاركى، ساپ دىن پەقەت ئاللاھقىلا خاستۇر. (باشقا نەرسىلەرنى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن ۋە) ئاللاھتىن باشقىنى ئەۋلىيا (مەبۇد ياكى پىر قىلىۋالغانلار): <بىزنىڭ (ئۇلارنى ۋاستە قىلىۋېلىشىمىز) پەقەت ئۇلارنىڭ بىزنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرۇشى (ۋە ئاخىرەتتە بىزگە شاپائەت قىلىشى) ئۈچۈندۇر> (دەيدۇ). ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇلار ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلەر ئۈستىدە ھۆكۈم چىقىرىدۇ. ئاللاھ ھەقىقەتەن يالغانچى، كاپىرلارنى ھىدايەت قىلمايدۇ [3]»[1].

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا شۇنى ئوچۇق كۆرسەتكەن:

(1) ھەرقانداق ئىبادەت ھېچبىر ۋاستىسىز ئۇدۇل ئاللاھنىڭ ئۆزىگىلا قىلىنىدۇ.

(2) ئاللاھ بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدا باشقىلارنى ۋاستە قىلىۋېلىپ، ئاندىن: «ئۇلار بىزنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرىدۇ» دېگەنلەر ــ يالغانچى كاپىرلاردۇر.

(3) ئاللاھ بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدا ھەرقانداق بىر نەرسىنى ياكى كىشىنى ۋاستە قىلىۋالغانلار ــ ھىدايەتتىن مەھرۇم قالىدۇ.

«ئاللاھ بىلەن ئۆز ئارىمىزدا باشقىلارنى ۋاستە قىلساق بولىدۇ» دەيدىغانلارنىڭ دەلىل - پاكىتسىز سەپسەتىلىرىدىن يەنە بىرى شۇكى، ئۇلار: «ئاللاھ بەك ئۇلۇغ ۋە ئالىي بولغانلىقى ئۈچۈن، بىز ئاللاھقا ۋاستىسىز ئىبادەت قىلىشقا ۋە دۇئا قىلىپ ھاجىتىمىزنى سوراشقا لايىقەتلىك ئەمەسمىز. شۇڭا، دۇنيادىكى بىرەر پادىشاھتىن بىر نەرسە سورىماقچى بولغان كىشى بىرەر ۋاستىچى (يېقىن ئادەم) ئارقىلىق مەقسىتىنى پادىشاھقا يەتكۈزگەندەك، بىزمۇ ئۆزىمىزدىن تەقۋادارراق بىرەر كىشىنى ئاللاھ بىلەن ئارىمىزدا ۋاستە قىلىپ، دۇئا - تىلەكلىرىمىز ۋە ئىبادەتلىرىمىزنى ئۇنىڭغا ھاۋالە قىلساق، ئۇ شۇنى ئاللاھقا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ» دەيدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ پاكىتسىز ئىددىئاسى خۇددى يەھۇدىي ۋە ناسارالارنىڭ: «جەننەتكە يەھۇدىي ياكى ناسارا بولغانلاردىن باشقا ھېچكىم كىرمەيدۇ» دەپ جۆيلىگىنىگە ئوخشاش قۇرۇق دەۋادۇر. بۇ ئاساسسىز دەۋاغا قارىتا، ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە بىزنى مۇنداق جاۋاب بېرىشكە بۇيرۇغان: ﴿قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾﴾ «ئۇلارغا ئېيتقىنكى، ئەگەر سىلەر دەۋايىڭلاردا راستچىل بولساڭلار، دەلىل - پاكىتىڭلارنى ئوتتۇرىغا قويۇڭلار!»[2].

---

(1) سۈرە زۈمەر، 2- ۋە 3- ئايەتلەر.

(2) سۈرە بەقەرە، 111- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دىندا ئىبادەت سانىلىدىغان ھەرقانداق ئەملىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىگە كىتاب ۋە سۇننەتتىن دەلىل بولۇشى كېرەك. ئەگەر شەرئىي دەلىل بولمىسا، ئۇنى «ئىبادەت» دەپ قىلغان تەقدىردىمۇ يەنىلا بىدئەت بولىدۇ. دىندا بىدئەت پەيدا قىلىش ھارامدۇر ۋە ئىنسانىنى جەننەتكە كىرىشتىن مەھرۇم قويىدىغان ناچار ئىپەتتۇر. بولۇپمۇ ئەقىدە مەسىلىلىرىدە چوقۇم ئېنىق دەلىل بولمىسا قەتئىي بولمايدۇ. چۈنكى، ئەقىدە مەسىلىسىدە ئىجتىھاد قىلىنمايدۇ.

بۇنىڭدىنمۇ خەتەرلىك بولغىنى، ئاربىلىققا ۋاستە قىلىدىغان مۇشۇ كىشىلەرنىڭ، چەكسىز ئىلىم ۋە قۇدرەتكە ئىگە بولغان ئاللاھنى، پەردىنىڭ ئارقىسىدىكىنى بىلمەيدىغان، غەيبتىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىز ئاجىز مەخلۇق بولغان بىر ئىنسان پادىشاھقا ئوخشاتقانلىقىدۇر. بۇ ئوخشىتىشنىڭ ئۆزىلا ئۇلارنىڭ ئىمانى بۇزۇلۇپ، كاپىر بولىدىغانلىقىغا يېتەرلىك دەلىلدۇر.

بۇنداق پاكىتسىز خىيالىي قىياسلار ئارقىلىق، ئاللاھ بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدا ۋاستە قىلىۋالىدىغان پىرىپەرەس كىشىلەرگە شۇنى تەۋسىيە قىلىمىزكى، ھەممىدىن بۇرۇن، سىز ئىبادەت قىلماقچى بولغان ھەقىقىي ئىلاھىڭىز ــ ئاللاھنى ياخشى ئۆگىنىڭ! شۇنى ئېنىق بىلىڭكى، سىز ئىبادەت قىلماقچى بولغان ھەقىقىي ئىلاھ ــ ئاللاھ تائالا بولسا، سىزنىڭ ھەربىر زىكىر - تەسبىھ ۋە ئەمەل - ئىبادەتلىرىڭىزنى قوبۇل قىلىش ئۈچۈن، ھېچقانداق بىر ۋاستىچىگە ئېھتىياجى يوق بولغان، غەيبىلەرنى تولۇق بىلگۈچى، چەكسىز قۇدرەتلىك زاتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن سىز ھەر ۋاقىت، ھەر نامازدا ئوقۇيدىغان: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ۝٥﴾ «(ئى ئاللاھ!) بىز ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا ياردەم سورايمىز»[1] دېگەن ئەھدىڭىزگە سادىق قېلىڭ! ئۆزىنىڭ بىر دەقىقىدىن كېيىنكى ھاياتىغىمۇ كاپالەتلىك قىلالمايدىغان زەئىپ مەخلۇقلارنىڭ قولىنى سۆيۈپ، دۇئا - تىلەكلىرىڭىزنى ۋە تەۋبە - ئىبادەتلىرىڭىزنى ئۇنىڭغا ھاۋالە قىلىپ يۈرمەي، چەكسىز قۇدرەتلىك، يەككە - يېگانە ئاللاھقىلا تاپشۇرۇڭ. شۇنداق قىلسىڭىز، ئاندىن دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەخت - سائادەتكە ئېرىشەلەيسىز.

ئاللاھ بىلەن ئۆزى ئارىسىدا مەخلۇقلارنى ۋاستە قىلىۋالىدىغان بۇنداق پىرىپەرەسلەر ئۆزىنىڭ باتىل قىلمىشىغا دەلىل سۈپىتىدە: «ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ قۇرغاقچىلىقتا يامغۇر تىلەپ دۇئا قىلغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئاللاھ بىلەن ئارىسىدا ۋاستە قىلغانغۇ؟» دېيىشىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئىش ئۇنداق ئەمەس. پەزىلەتلىك، تەقۋادار، سالىھ كىشىلەردىن ئۆزى ھەققىدە دۇئا قىلىپ قويۇشنى سوراش ۋە ئۇلار دۇئا قىلسا، ئارقىسىدا تۇرۇپ

(1) سۈرە فاتىھە، 5- ئايەت.

«ئامىن!» دەپ تۇرۇش ــ شەرىئەتتە ئورنى بار، يوللۇق ۋە دۇرۇس ئەمەلدۇر. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يامغۇر تەلەپ قىلىش نامىزىدىكى دۇئادا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسى بولغان ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا دۇئا قىلدۇرغان، ساھابىلەرمۇ (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇم) ئارقىسىدا ئامىن دەپ تۇرغان ئىدى.

دېمەك، ئۆزى ھايات، تەقۋادار ۋە پەزىلەتلىك ئۇستاز ياكى مەشايىخلاردىن ئاللاھقا دۇئا قىلىشنى تەلەپ قىلىش ــ ھەرگىزمۇ ئاللاھ بىلەن ئۆزى ئارىسىدا شۇ كىشىنىڭ «زاتى ياكى ھۆرمىتىنى ۋاستە قىلغانلىق» ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ دۇئاسىنى ۋەسىلە قىلغانلىق بولۇپ، بۇ يوللۇق ۋە دۇرۇس بولغان «دۇئا ۋەسىلىسى»دۇر. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ «زاتى» ياكى «ھۆرمىتى»نى ئاللاھقا ۋەسىلە ياكى ۋاستە قىلمىغان، بەلكى پەقەت ئۇنىڭدىن ئاللاھقا دۇئا قىلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان. بۇ بولسا يوللۇق سۆزنەتتۇر. شۇڭا، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بۇ قىسسىسىنى شېرىككە باھانە قىلماي، توغرا ئۆگىنىش ۋە ئۆز ئورنىدا چۈشىنىش لازىم.

ئۇنداقتا نېمىلەرنى ۋەسىلە قىلىشقا بولىدۇ؟

- ئاللاھ تائالانىڭ زاتى ۋە ئىسىم - سۈپەتلىرىنى ۋەسىلە قىلىپ ھەمدە ئۇنىڭ ئىسىم - سۈپەتلىرىنى تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ دۇئا قىلسا بولىدۇ.
- ئىنسان ئۆزىنىڭ قىلغان سالىھ ئەمەللىرىنى ۋەسىلە قىلىپ، ئاللاھتىن ھاجىتىنى سوراپ دۇئا قىلسا بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، غارغا قاپسىلىپ قالغان ئۈچ كىشىنىڭ قۇتۇلۇش ئۇچۇن، پەقەتلا ئۆزلىرىنىڭ قىلغان خالىس ئەمەللىرىنى ۋەسىلە قىلىپ، ئاللاھقا دۇئا قىلغانلىقىنى ۋە ئاخىردا قۇتۇلغانلىقىنى بىزگە ئۆرنەك سۈپىتىدە بايان قىلىپ بەرگەن.

ئەۋلىيالارنىڭ كارامىتى ھەققىدە

بۇ بەزىدە ئادەتتىن تاشقىرى يۈز بېرىدىغان بەزى ئىشلارنى كۆرسىتىدىغان بولۇپ، بۇ ئەلۋەتتە ھەقتۇر. ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ تەقۋادار ۋە پەزىلەتلىك بەندىلىرى ئارقىلىق، ئادەتتىن تاشقىرى بەزى ھادىسىلەرنى مەيدانغا كەلتۈرگەن ۋە بۇندىن كېيىنمۇ يەنە كەلتۈرۈشكە قادىردۇر. ئەمما، «ئادەتتىن تاشقىرى كارامەت يۈز بەردى» دېيىلگەن شۇ ئىشلار ئالدى بىلەن چوقۇم ئىسلام شەرىئىتىگە ۋە شەرىئەت پىرىنسىپلىرىغا ئۇيغۇن كېلىشى شەرتتۇر. ئەگەر شەرىئەتكە خىلاپ بولغان بىرەر غەلىتە ئىش يۈز بەردى دېيىلسە، ئۇ ھەرگىزمۇ كارامەت ئەمەس، بەلكى ئۇ چوقۇم شەيتاندىندۇر. شۇ ئىشنى قىلغان كىشىمۇ ھەرگىز ئەۋلىيا ئەمەستۇر. چۈنكى، ئاللاھنىڭ ھەقىقىي ئەۋلىيا بەندىلىرى ئارقىلىق، بۇنداق

كۆرۈنۈشتە مۆجىزەۋي، ماھىيەتتە شەرىئەتكە خىلاپ بولغان ئىشلار ھەرگىزمۇ مەيدانغا كەلمەيدۇ.

◆ 3. مۇشرىك - كاپىرلارنى «كاپىر» دېمەسلىك

مۇشرىك ۋە كاپىرلارنى «كاپىر» دېمەسلىك ياكى ئۇلارنىڭ كاپىرلىقىدا شەك قىلىش ۋە ياكى ئۇلارنىڭ ئاتالمىش دىنى ۋە مەزھەپلىرىنى «توغرا» دەپ بىلىش – ئىماننى بۇزىدىغان ئامىللاردىندۇر.

بۇلارنىڭ بىرەرىنى ھېچقانداق شەرئىي ئۆزرىسىز سادىر قىلغۇچىنىڭ ئىمانى بۇزۇلۇپ، كاپىر بولىدۇ. چۈنكى كاپىرنى «كاپىر» دېمەسلىك – قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ نۇرغۇنلىغان ئەھكاملىرىنى ئىنكار قىلغانلىق ۋە ئايەت - ھەدىسلەرگە خىلاپلىق قىلغانلىق بولىدۇ. كىتاب ۋە سۈننەت ئارقىلىق كاپىرلىقى ئوچۇق كۆرسىتىلگەن كاپىرنى شەكسىز كاپىر دېيىش ۋە شۇنىڭغا مۇناسىپ مۇئامىلە قىلىش پەرزدۇر. ئاللاھنىڭ دوستىنى دوست ۋە دۈشمىنىنى دۈشمەن بىلىش – تەۋھىدنىڭ جان تومۇرىدۇر، دىننىڭ ئاساسلىرىدىن بىرى ۋە ئىسلامنىڭ تولۇق مەنىسىدۇر.

ئىسلام دېمەك، تەۋھىد ئاساسىدا ئاللاھقا تەسلىم بولۇش، ئىتائەت بىلەن ئاللاھقا بويسۇنۇش ۋە شېرىككە ياتىدىغان گەپ - سۆز ۋە ئىش - ھەرىكەتلەردىن قەتئىي ساقلىنىپ، مۇشرىكلاردىن پۈتۈنلەي ئادا - جۇدا بولۇش دېگەنلىكتۇر. مۇشرىك - كاپىرلارغا نىسبەتەن قەلبىدە ئۆچمەنلىك تۇيغۇسىدا بولالمىغان كىشىنىڭ ئىسلامى ھەرگىزمۇ تولۇق ۋە مۇكەممەل ئىسلام بولالمايدۇ.

شۇنداقلا، «لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ» نىڭ مەنىسىمۇ ئالدى بىلەن پۈتۈن باتىل دىن، باتىل مەزھەپلەر ۋە تاغۇتلارنى (يەنى باتىل مەبۇدلارنى) ئىنكار قىلىش، ئاندىن كېيىن پەقەت ئاللاھنىڭلا ھەقىقىي ئىلاھ ئىكەنلىكىنى تەستىقلاشتۇر. ئىمام مۇسلىم توپلىغان بىر سەھىھ ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَكَفَرَ بِمَا يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللهِ، حَرُمَ مَالُهُ، وَدَمُهُ، وَحِسَابُهُ عَلَى اللهِ» «<بىر ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر> دېگەن ۋە ئاللاھتىن باشقا پۈتۈن باتىل مەبۇدلارنى ئىنكار قىلغان كىشىنىڭ مېلىغا ۋە جېنىغا تېگىش ھارامدۇر. ئۇنىڭ ھېسابى ئاللاھقا بولىدۇ».

دېمەك، بىر كىشىنىڭ ئاغزىدا پەقەت «لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ» دەپ قويۇشىنىڭ ئۆزىلا ئۇ كىشىنىڭ مېلىنى ۋە جېنىنى ساقلاپ قالالمىغۇدەك مۇسۇلمان بولغانلىقىغا يېتەرلىك بولمايدۇ. بەلكى، ئۇ مۇشرىكلارنى ۋە ئۇلارنىڭ باتىل مەبۇدلىرىنى ئىنكار قىلىشى ۋە بۇنى «خاتا» دېيىشى شەرتتۇر. بولمىسا، ئۇ كىشى ئىسلامنىڭ قىلىچىدىن قۇتۇلالمايدۇ.

ئىمانى بار مۇسۇلمان بولۇش ۋە ئىسلامىي ھاياتنى ياشاش ئۈچۈن، خۇددى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكەن قەۋمىنىڭ مۇشرىك خەلقىدىن ئادا - جۇدا بولغىنىغا

ئوخشاش، مۇشرىكلاردىن ۋە ئۇلارنىڭ باتىل مەبۇدلىرىدىن چەك - چېگرا ئايرىش ھەمدە ئۇلارغا قارشى قەلبىدە ئۆچ - ئاداۋەت تۇيغۇسىدا بولۇش لازىم. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ﴾ «ئىبراھىم ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان (مۇئمىنلەر) سىلەر ئۈچۈن ھەقىقەتەن ياخشى نەمۇنىدۇر. ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار قەۋمىگە: <ھەقىقەتەن بىز سىلەردىن ۋە سىلەر ئاللاھنى قويۇپ ئىبادەت قىلىۋاتقان باتىل مەبۇدلىرىڭلاردىن ئادا - جۇدامىز. (سىلەرنىڭ باتىل مەبۇدلىرىڭلارنى) ئىنكار قىلدۇق. بىز بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ئاداۋەت ۋە ئۆچمەنلىك، تاكى سىلەر يالغۇز بىر ئاللاھقا ئىمان ئېيتقىنىڭلارغا قەدەر ئەبەدىي داۋاملىشىدۇ> دېدى»[1].

ھەرقانداق دۇنيا مەنپەئەتىنى باھانە قىلماستىن، پەقەت ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدەك ئاللاھنىڭ دۈشمەنلىرىدىن چەك - چېگرا ئايرىپ، ئادا - جۇدا بولالىغاندىلا، ئاندىن ئاللاھنىڭ نۇسرىتى كېلىدۇ ھەمدە دەھشەتلىك ئاتەش - ئوتلۇق سىناقلارمۇ (ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاشلا) گۈلباغچىغا ئايلىنىدۇ. ھەقىقىي ئىمانى بار مۇئمىن ھېچقاچان كاپىرنى دوست تۇتالمايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿لَّا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَن تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً﴾ «مۇئمىنلەر مۇئمىنلەرنى قويۇپ كاپىرلارنى دوست تۇتمىسۇن. كىمكى شۇنداق قىلىدىكەن، ئۇ ئاللاھنىڭ دوستلۇقىغا ئېرىشەلمەيدۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ شەررىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، (كۆڭلۈڭلاردا دۈشمەن تۇتۇپ، سىرتقى كۆرۈنۈشتە ئۇلارغا دوستتەك كۆرۈنۈپ قويۇشۇڭلار) بۇنىڭدىن مۇستەسنا»[2].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ ۚ أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ﴾ «ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتىدىغان بىر قەۋمنىڭ ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىلەن قارشىلاشقانلارنى، – ئۇلار ئاتىلىرى، ئوغۇللىرى، قېرىنداشلىرى ياكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بولغان تەقدىردىمۇ، – دوست تۇتقانلىقىنى كۆرمەيسەن (يەنى، ئۇلارنى دوست تۇتۇشى مۇمكىن ئەمەس). ئەنە شۇلارنىڭ دىللىرىدا ئاللاھ ئىمانىنى مەھكەم قىلدى ۋە ئۆز دەرگاھىدىن بولغان روھ (يەنى قۇۋۋەت)

(1) سۈرە مۇمتەھىنە، 4- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە ئال ئىمران، 28- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بىلەن ئۇلارنى كۆچەيتتى (ئۇلارغا نۇسرەت بەردى)»[1].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾﴾ «ئى مۇئمىنلەر! ئەگەر ئاتىلىرىڭلار، قېرىنداشلىرىڭلار ئىماندىن كۇفرىلىقنى ئارتۇق كۆرسە (يەنى كۇفرىدا مەھكەم تۇرسا)، ئۇلارنى دوست تۇتماڭلار. ئىچىڭلاردىن كىملەركى ئۇلارنى دوست تۇتىدىكەن، ئەنە شۇلار (ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچى) زالىملارنىڭ دەل ئۆزىدۇر»[2]. («زۇلۇم» دېگەن سۆز ــ ھەر نەرسىنى ئۆز ئورنىغا قويماسلىق دېگەنىنىمۇ بىلدۈرىدىغان بولۇپ، دۇشمەنلىك قىلىشقا تېگىشلىك كاپىر بىلەن دوست بولغان كىشىمۇ بىر زالىمدۇر.)

بۇ ئايەتلەردىن مەلۇم بولدىكى، مۇئمىننىڭ كاپىرنى دوست تۇتۇشى مۇمكىن بولمىغىنىدەك، ئۇلارنىڭ ئاتالمىش دىنى، مەزھىپى ۋە قانۇن - تۈزۈملىرىنىمۇ ئىنكار قىلىشى بىلەن بىللە، كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇچۇق دەلىل بىلەن كاپىر ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلىنغانلارنى قەتئىي كاپىر دېيىش لازىم. بولمىسا، كىتاب ۋە سۇننەتتە كەلگەن نۇرغۇنلىغان دەلىللەرنى ئىنكار قىلغانلىق بولىدۇ - دە، ئۇچۇق كاپىرنى «كاپىر» دېيەلمىگەن ئىنسان ئۆزىمۇ كاپىر بولىدۇ. چۈنكى، ئۇچۇق دەلىلى بار بولغان شەرىئەتنىڭ بىر ھۆكمىنى ئىنكار قىلىش كاپىرلىققا يېتىپ ئاشىدۇ.

◆ **ئەسكەرتىش**

(1) ئەسلىي كاپىرنى كاپىر دېمەسلىك ۋە ئۆزىنى مۇسۇلمان دەپ تۇرۇپ، شەرىئەتتە «كاپىر بولىدۇ» دەپ كۆرسىتىلگەن كۇفرىلىق ئىشلارنى قىلىپ، كاپىر بولۇپ كەتكەنلىكى ئېنىق بولغان مۇرتەد كاپىرنىمۇ كاپىر دېمەسلىك ــ ئىمانىنى بۇزىدۇ.

(2) ئۆزىنى مۇسۇلمان دەيدىغان ۋە كۇفرىلىق قىلمىشلارنى سادىر قىلغان بىرىنى «مەلۇم ئۆزرىسى بار بولسا ئەجەب ئەمەس» دەپ، ئېھتىيات يۇزىسىدىن كاپىر دېيەلمىگەن كىشىگە قارىتا دەرھال: «سەن بۇ كاپىرنى كاپىر دېمىدىڭ، شۇڭا سەنمۇ كاپىر بولدۇڭ!» دېيىشكە ئالدىراپ كەتمەي، ئىشنىڭ جەريانىنى تەپسىلىي بىلىپ، ئۇ ئادەمگە چۈشەندۈرۈپ ئاگاھلاندۇرغاندىن كېيىن، ئاندىن ھۆكۈم قىلىش لازىم. چۈنكى ئېغىزدا بىرەرنى «كاپىر» دېيىش ئاسانىدەك بىلىنگەن بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ھېسابى ئىنتايىن ئېغىردۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «أَيُّمَا امْرِئٍ قَالَ لِأَخِيهِ: يَا كَافِرُ، فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا، إِنْ كَانَ كَمَا قَالَ، وَإِلَّا رَجَعَتْ عَلَيْهِ» «ھەرقانداق بىر كىشى (مۇسۇلمان)

(1) سۈرە مۇجادىلە، 22- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) سۈرە تەۋبە، 23- ئايەت.

قېرىندىشىغا: <ھەي كاپىر!> دېسە، ئۇ كىشى چوقۇم بۇ سۆزى بىلەن ئۆزى ئىككىسىنىڭ بىرىگە كېسىپ قويغان بولىدۇ (يەنى بۇ ھۆكۈم ئىككىسىنىڭ بىرىگە چۈشىدۇ). ئەگەر قارشى تەرەپ ھەقىقەتەن ئۇ كىشى دېگەندەك راستتىنلا كاپىر بولسا، مەيلى؛ ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، ئۇ كۇفرىلىق سۆزىنىڭ (گۇناھى ۋە ھۆكمى ئېيتقۇچىنىڭ) ئۆزىگە قايتىدۇ (يەنى قېرىندىشىنى كاپىر دېگەننىڭ گۇناھىنى ئۆزى تارتىدۇ)»[1].

يەنە بىر جەھەتتىن: «كەلىمە شاھادەت ئېيتىپ <مەن مۇسۇلمان> دەۋاتقان بىرىنى كاپىر دەپ نېمە قىلىسىز؟» دەيدىغانلارمۇ بار، ئەلۋەتتە. بۇنىڭغا جاۋابىمىز شۈكى، توغرا، بىر كىشىنىڭ يەنە بىرىنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن كاپىر دېيىش ھەققى يوق. ئەمما، ئىسلام شەرىئىتىدە ئوچۇق دەلىل بىلەن كاپىر دەپ ھۆكۈم قىلىنغانلارنى شەرىئەتنىڭ ھۆكمىگە ئىتائەت قىلىش يۈزىسىدىن، «كاپىر» دېيىش پەرزدۇر، شۇنداقلا بۇ ئۆز ئىمانىمىزنى ساقلاپ قېلىشنىڭ ئاساسىدۇر. چۈنكى، مۇسۇلمان دېمەك، شەرىئەتنىڭ ھەممە پىرىنسىپلىرىغا تولۇق بويسۇنغۇچى ۋە ئۇنى تولۇق ئىجرا قىلغۇچى دېمەكتۇر. بۇ نۇقتا ئىنتايىن نازۇك ۋە بىلىم تەلەپ قىلىدىغان نۇقتا بولغانلىقى ئۈچۈن، قاتتىق دىققەت قىلىش كېرەك.

بۈگۈنكى كۈنىمىزدە ئەۋج ئېلىۋاتقان، كاپىرلارنى دوست تۇتۇش ۋە كاپىرلار بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ ئىسلامغا ۋە مۇسۇلمانلارغا قارشى جەڭ ئېلان قىلىش باسقۇچىدا كېتىۋاتقان شەيتانىنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ نە ئېغىزىدىكى شاھادىتى، نە كۆرۈنۈشتىكى ئىبادىتى – ئۇلارنى «كاپىر» دېيىشىمىزدىن توسۇپ قالالمايدۇ.

كاپىرلار بىلەن تىجارەت قىلىش، ئۇلارنىڭ ئىلمىي قابىلىيىتىدىن پايدىلىنىش، ئۇلاردىن ھۈنەر - سانائەت ۋە دۇنياۋى بىلىملەرنى ئۆگىنىش، ئۇلارغا مائاش بېرىپ ئىشلىتىش، پايدىلىق مەلۇم ئىشلاردا ئۇلار بىلەن سۇلھى - كېلىشىم قىلىش، ئۇلار قىلغان ياخشىلىققا ياخشى جاۋاب قايتۇرۇش، ئۇلار ھەققىدە ھۆكۈم چىقارغاندا ئادىل بولۇش ۋە ئۇلارنى يوللۇق ۋاستىلەر بىلەن ئىسلامغا دەۋەت قىلىشتەك بىر يۈرۈش ئىشلاردىن ئىسلام دىنىمىز ھەرگىز توسمايدۇ. شۇنداقلا، زۆرۈر تېپىلغاندا ئۇلاردىن كېرەكلىك بولغان ھەربىي ئەسلىھەلەرنى بەلگىلەنگەن شەرت ئاستىدا يارەمگە ۋە ئارىيەتكە ئېلىش دىنىمىزدا چەكلەنمەيدىغان، يوللۇق ئىشلاردۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿لَّا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ۝٨﴾

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس بولۇپ، ئىمام مۇسلىم يۇقىرىقى تېكىست بىلەن توپلىغان.

«دىن توغرىسىدا سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلمىغان ۋە سىلەرنى يۇرتۇڭلاردىن ھەيدەپ چىقارمىغان (كاپىرلارغا) ياخشىلىق قىلىشىڭلاردىن ۋە ئۇلارغا ئادىل بولۇشۇڭلاردىن ئاللاھ سىلەرنى توسمايدۇ. ئاللاھ ھەقىقەتەن ئادىل بولغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭمۇ كاپىرلار بىلەن تىجارەت قىلغانلىقى، بەزى سۈلھى - كېلىشىملەرنى تۈزگەنلىكى ۋە زۆرۈر بولغاندا كاپىرلاردىن ئىقتىساد ۋە ئۇرۇش ئەسلىھەلىرىنى ئارىيەتكە ئالغانلىقى ھەققىدە نۇرغۇن سەھىھ ئەسەرلەر ھەدىسلەر باردۇر.

◆ 4. باشقىلارنىڭ يولى ۋە قانۇن - ھۆكۈملىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولى ۋە ھۆكۈمىدىن ئەۋزەل دەپ بىلىش

«باشقا ھەرقانداق بىر مەنھەج، تۈتقان يول – مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كۆرسەتكەن يول ۋە مەنھەجلەردىن تېخىمۇ مۇكەممەل ۋە ياخشى؛ ياكى بولمىسا، باشقا ھەرقانداق بىر ھۆكۈم ۋە قانۇن - تۈزۈم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۆكمىدىن ۋە قانۇن - تۈزۈملىرىدىن تېخىمۇ ئەۋزەل ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش» دەپ قاراش مۇئمىننىڭ ئىمانىنى بۇزىدىغان ئاملىنىڭ قاتارىدىن بولۇپ، بۇنى سادىر قىلغۇچى دىندىن چىقىپ، كاپىر بولۇپ كېتىدۇ.

بۇ ئامىل ئىپادىلىگەن بىرنەچچە مۇھىم نۇقتا بولۇپ، تۆۋەندە بىز ئۇلارنى بىر - بىرلەپ چۈشىنىپ ئۆتىمىز:

(1) «باشقا ھەرقانداق بىرەر يول ياكى مەنھەجنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىدىن مۇكەممەل ياكى ياخشى» دەپ قاراش – پۈتۈن ئەقلىي ۋە نەقلىي دەلىللەرگە زىت بولغان، خەتەرلىك كۇفرىي قاراشتۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۇمە خۇتبىسىدە مۇنداق دېگەن: «فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ» «ھەقىقەتەن سۆزنىڭ ئەڭ ياخشىسى ئاللاھنىڭ كىتابىدۇر ۋە يولنىڭ (مەنھەجنىڭ) ئەڭ ياخشىسى مۇھەممەدنىڭ مەنھەجىدۇر». (مۇسلىم رىۋايىتى).

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولى باشقا ھەرقانداق بىر يولدىن مۇكەممەل يول (مەنھەج) ئىكەنلىكىدە شەك - شۇبھە يوقتۇر. چۈنكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولى ۋەھيى ئارقىلىق ئاللاھتىن كەلگەن، ئاللاھنىڭ كۆزىتىشى ئاستىدا مەيدانغا كەلگەن، شەك - شۇبھىسىز توغرا يولدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۝٣ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ۝٤﴾ «ئۇ (مۇھەممەد) نەپسى -

(1) سۈرە مۇمتەھىنە، 8- ئايەت.

خاھىشى بويىچە سۆزلىمەيدۇ [3]. ئۇ پەقەت ئۇنىڭغا ئاللاھ تەرىپىدىن ۋەھيى قىلىنغانلارنىلا سۆزلەيدۇ [4]»[1].

دېمەك، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولى ئاللاھنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن مەيدانغا كەلگەن يول بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ باشقا ھەرقانداق مەخلۇقنىڭ ئويدۇرغان يولىدىن جەزمەن مۇكەممەل ۋە تولۇق بولىدۇ، ئەلۋەتتە. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولى بولسا، ئاللاھ تەرىپىدىن مۇكەممەللەشتۈرۈلگەن بىر پۈتۈن ئىسلام يولى بولۇپ، ئۇ ئاللاھ پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ ئۇنىڭغا ئەگىشىشىگە رازى بولغان مۇقەددەس يولدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ «بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېئمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم»[2].

دېمەك، ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن باشلانغان بۇ ئىلاھىي ھايات نىزامىنامىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن تولۇق مۇكەممەللەشتۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭدىن مۇكەممەل، تولۇق بىرەر مەنھەج، قانۇن - تۈزۈم ۋە نىزامنامە مەۋجۇت ئەمەستۇر. ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ بىردىنبىر ئەگىشىشىگە رازى بولۇپ تاللىغان دىن (يول، قانۇن - تۈزۈم) دەل مۇشۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنى بولغان ئىسلام يولىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ «ئاللاھنىڭ نەزىرىدىكى دىن ــ پەقەت ئىسلام دىنىدۇر»[3].

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولى بولغان ئىسلام مەنھەجىدىن باشقا، ھەرقانداق ئويدۇرۇلغان قانۇن - تۈزۈم ۋە ئاتالمىش «دىن»لارنىڭ ھەممىسى بىكار ۋە باتىلدۇر. يەنى، ئىسلامدىن باشقا ھەرقانداق مەنھەج، قانۇن - تۈزۈم ئىنسانىيەت دۇنياسىنى توغرىغا يېتەكلەشكە يارمايدۇ، شۇڭا ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا ئۇلار قوبۇل ئەمەستۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾﴾ «كىمكى ئىسلامدىن غەيرىنى دىن قىلىۋېلىشنى ئارزۇ قىلىدىكەن، ئۇنىڭ (ئەگەشكەن دىنى) ھەرگىز قوبۇل قىلىنمايدۇ ۋە ئۇ ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىدۇ»[4]. دېمەك، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىدىن (ئىسلام مەنھەجىدىن) مۇكەممەلرەك بىرەر يول ياكى مەنھەج قەتئىي يوقتۇر.

---

(1) سۈرە نەجم، 3- ۋە 4- ئايەتلەر.

(2) سۈرە مائىدە، 3- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە ئال ئىمران، 19- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە ئال ئىمران، 85- ئايەت.

(2) «ھەرقانداق بىر ھۆكۈم ۋە قانۇن - تۈزۈمنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۆكمى ۋە شەرئىتىدىن ياخشى ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش» دەپ قارىغان كىشىمۇ پۈتۈن ئالىملارنىڭ بىردەك ئىجماسى بىلەن كاپىر بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾﴾ «ئىش ئۈنداق ئەمەس. (ئى مۇھەممەد!) رەببىڭ بىلەن قەسەمكى، ئۇلار ئارىسىدىكى دەتالاشتا ساڭا ھۆكۈم چىقارغۇزمىغىچە، ئاندىن سېنىڭ چىقارغان ھۆكمۈڭگە ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى قىلچە غۇم بولسىمۇ يوقالمىغۇچە ۋە ئۇلار پۈتۈنلەي بويسۇنمىغۇچە ئىمان ئېيتقان (مۇئمىن) بولمايدۇ»[1].

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا زاتى ئالىيسى بىلەن قەسەم قىلىپ، ئىنساندا تۆۋەندىكى ئۈچ ئەھۋال تولۇق بولمىسا، ھەقىقىي ئىمانىڭ مەۋجۇت بولمايدىغانلىقىنى ئوچۇق جاكارلىغان:

(1) ئىنسانلار پۈتۈن ئىشلىرىدا، توقۇنۇش ۋە جېدەللىرىدە پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىلا ھۆكۈم چىقارغۇزۇشى لازىم (يەنى پەقەت ئىسلام شەرئىتىنىلا قانۇن قىلىشى لازىم).

(2) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام چىقارغان ھۆكۈمگە چىن قەلبى بىلەن رازى بولۇشى، كۆڭلىدە كىچىككىنە بولسىمۇ نارازىلىق، غۇم قالمىغۇچە تەسلىم بولۇشى لازىم.

(3) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمىر - پەرمان ھۆكۈملىرىگە تولۇق بويسۇنۇپ، ئەمەل قىلىشى لازىم.

بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولغىنىدەك، پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىلا ھۆكۈم چىقارغۇزمىغانلىقى ئۈچۈنلا بىر ئىنسان كاپىر بولىدىكەن، ئۇنداقتا «ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ ھۆكمىدىن باشقا ئويدۇرما ھۆكۈملەرنى ياخشى، ئەۋزەل ياكى بۈگۈنكى دەۋرگە تېخىمۇ ماس كېلىدۇ» دېگەنلەر ئەلۋەتتە كاپىر بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ «كىمكى ئاللاھ نازىل قىلغان (شەرىئەت) بىلەن ھۆكۈم قىلمىسا، ئەنە شۇلار ھەقىقىي كاپىرلاردۇر»[2].

دېمەك، پۈتۈن ئالەمنىڭ ياراتقۇچىسى ئاللاھنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن مەيدانغا كەلگەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسلامدىن ئىبارەت بۇ نۇقسانسىز، مۇكەممەل يولى ۋە شەرئىتىدىن قانداقمۇ ئاجىز مەخلۇقلار ئۆز ئەقلىگە تايىنىپ ئويدۇرۇپ ئوتتۇرىغا قويغان يول ۋە مەنھەجلەر، قانۇن - ھۆكۈملەر ئەۋزەل ۋە ياخشى بولالىسۇن؟!

---

(1) سۈرە نىسا، 65- ئايەت.

(2) سۈرە مائىدە، 44- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىنسانلار ئويدۇرۇپ چىققان بۇ ياسىماس يوللار ۋە باتىل ئىدىيەلەر، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇكەممەل يولىغا ۋە قانۇن - تۈزۈمىگە ھەرگىزمۇ تەڭ بولالمايدۇ، ئۇنىڭدىن ئەۋزەل تېخىمۇ بولالمايدۇ. شۇڭا «ئىنسانلار چىقارغان قانۇن ئاللاھنىڭ شەرئىتىدىن ئەۋزەل» دېگەنلەر قەتئىي كاپىر بولىدۇ. بۇنداق دېگەنلەر «لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ» (بىر ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوق) دەپ مۇسۇلمان بولۇشنىڭ ئەڭ ئاساسىي شەرتلىرىدىن بىرى بولغان «بويسۇنۇش، تەسلىم بولۇش» شەرتىنى بۇزغان بولىدۇ ۋە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ كاپىر بولىدۇ.

شەيخ مۇھەممەد ئىبنى ئىبراھىم (رەھىمەھۇللاھ) مۇنداق دېگەن: «ئازابتىن ئاگاھلاندۇرغۇچىلاردىن بولۇشى ئۈچۈن، رۇھۇلئەمىن (جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام) ئارقىلىق، ئوچۇق ۋە پاساھەتلىك ئەرەب تىلىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان شەرىئەتنىڭ ئورنىغا، ئاجىز ئىنسانلار ئويدۇرۇپ چىقارغان مەلئۇن قانۇنلارنى ھاكىم قىلىپ قويۇش – ھەقىقەتەن ئوچۇق كۇفرىلىقتۇر»[1].

ئەللامە سۇلايمان ئىبنى سەھمان (رەھىمەھۇللاھ) مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەلچى قىلىنىپ ئەۋەتىلگەن بۇ ئىسلام شەرىئىتىگە خىلاپ ھالدا ھۆكۈم چىقىرىدىغان بىر قىسىم تاغۇتلارنى زېمىندا تىكلەپ، ئۇلارنى باش (ھاكىم) قىلىۋالغاندىن كۆرە، شۇ شەھەر ۋە قىشلاقلاردىكى ئىنسانلارنىڭ بىر - بىرى بىلەن ئۆزئارا ئۇرۇشۇپ، ئۆلتۈرۈشۈپ كېتىشىنىڭ گۇناھى يېنىكرەكتۇر. (يەنى ئىنسانلارنىڭ بىر - بىرىنى ئۆلتۈرۈشى گەرچە چوڭ جىنايەت بولسىمۇ، لېكىن شەرىئەتنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، شەرىئەتنىڭ ئورنىغا تاغۇتنىڭ ئويدۇرما قانۇنلىرى بىلەن ھۆكۈم قىلىشقا رازى بولۇش كۇفرىلىق بولۇپ، ئاقىۋىتى تېخىمۇ خەتەرلىكتۇر)»[2].

بۇگۈنكى كۈندە كۆپ يۇز بېرىۋاتقان خەتەرلىك مەسىلىلەرنىڭ بىرى شۇكى، «قۇرئان ۋە سۈننەت بىلەن ھۆكۈم قىلىش بۇرۇنقى زامانلاردا قالغان، ھازىرقى تەرەققىي قىلغان زاماندا شۇ دەۋرگە ماس كېلىدىغان قانۇن چىقىرىپ ھۆكۈم قىلىش كېرەك» دېگەندەك ئەخمىقانە سۆزلەردۇر. بۇ سۆز، ئۇنى دېگۈچىنى دىندىن چىقىرىپ مۇرتەد (كاپىر) قىلىپ تاشلايدۇ. بۇنداق سۆزلەرنى دېيىشتىن قاتتىق ھەزەر قىلىش لازىم. چۈنكى، پۈتۈن ئالەمنى ياراتقۇچى بولغان ئاللاھ تائالانىڭ شەرىئىتى قىيامەتكىچە ئىنسانلارغا يېتەكچىلىك قىلالايدىغان ئۇنىۋېرسال قانۇن بولۇپ، ئىنسانلار ئۇنى ئۆزىگە بويسۇندۇرىدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى ئىنسانلار ئۇنىڭغا شەرتسىز بويسۇنىدىغان ئىلاھىي دەستۇردۇر.

---

(1) «ئويدۇرما قانۇنلار بىلەن ھۆكۈم قىلىش» ناملىق ئەسەردىن ئېلىندى.

(2) «ئىسلامنى بۇزىدىغان ئامىللارنىڭ شەرھى ھەققىدە قىسقىچە سۆز» ناملىق ئەسەردىن ئېلىندى.

ھەقىقەت شۇكى، ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئىجادچىسى، ئۇ نەرسىگە قانداق قانۇنىيەت - نىزامنامە كېرەكلىكىنى ئۆزى ئەڭ ياخشى بىلىدۇ، ئەلۋەتتە.

◆ **ھاكىمىيەت بابىدا ئىمانىنى بۇزۇۋېتىدىغان مۇھىم نۇقتىلار**

(1) ئىسلام شەرىئىتىدىن باشقا قانۇن چىقىرىش.

(2) ئىسلام شەرىئىتىدىن باشقا ئويدۇرما قانۇنلار بىلەن ھۆكۈم قىلىش.

(3) ئىسلام شەرىئىتىدىن باشقا قانۇنلارغا بويسۇنۇشقا دەۋەت قىلىش (چاقىرىش).

(4) ئىسلام شەرىئىتىدىن باشقا قانۇنلارغا بويسۇنۇشقا باشقىلارنى مەجبۇرلاش ۋە زورلاش.

(5) ئىسلام شەرىئىتىدىن باشقا ئويدۇرما قانۇننى قوغداش ۋە ئىجرا قىلىش.

(6) ئىسلام شەرىئىتىدىن باشقا قانۇن مەھكىمىلىرىگە ھۆكۈم چىقارغۇزۇش ئۈچۈن ئەرز قىلىپ بېرىش ۋە ھېچقانداق ئۆزرىسىز ھالدا (يەنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن رازى بولۇپ) ئۇلارغا ھۆكۈم چىقارغۇزۇش.

(7) ئىسلام شەرىئىتىنى دۆلەتتە ھاكىمىيەت قانۇنى قىلماستىن، ئۇنىڭ ئورنىغا ئويدۇرما قانۇنلارنى ھاكىمىيەت قانۇنى قىلىش.

يۇقىرىقى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ــ ئادەمنىڭ ئىمانىنى بۇزىدىغان خەتەرلىك ئامىللار بولۇپ، بۇلارنىڭ دەللىللىرى كىتاب ۋە سۈننەتتە يېتەرلىك بايان قىلىنغان. بۇلاردىن، بۇ جىنايەتنى سادىر قىلغۇچى ھاكىم (قانۇن چىقارغۇچى) قىسىملار خۇددى پىرئەۋن كەبى، ئاللاھ بىلەن رەبلىك ۋە ئىلاھلىق ھوقۇقى تالاشقان، تاغۇت ۋە كاپىرلاردۇر. ئۇ ئويدۇرما قانۇنلارغا ئۆز ئىختىيارلىقى ۋە رازىمەنلىكى بىلەن ئەرز قىلغان ۋە بويسۇنغانلار خۇددى بۇتقا چوقۇنغانلاردەك مۇشرىكلاردۇر. شەيخ مۇھەممەد سالىھ ئەلمۇنەججىد ھەفىزەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھنىڭ شەرىئىتىدىن باشقا ئويدۇرما قانۇنلارغا ھۆكۈم چىقارغۇزۇش ــ بۇتنى ئالدىغا قويۇپ، (ئۇنىڭغا) سەجدە قىلغانغا ئوخشاشتۇر. چۈنكى ھاكىمىيەت (ھۆكۈم قىلىش ۋە قانۇن چىقىرىش) پەقەت بىر ئاللاھنىڭلا ھەققىدۇر»[1].

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۚ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾﴾ «ھۆكۈم قىلىش پەقەت ئاللاھقىلا خاستۇر، (يەنى ئاللاھنىڭ ھەققىدۇر)كى، ئۇ سىلەرنى پەقەت ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇدى. مانا بۇ توغرا دىندۇر، لېكىن كۆپ كىشىلەر بۇنى بىلمەيدۇ»[2]. بۇ ئايەتنى پۈتۈن تەپسىرشۇناس ئالىملار بىردەك ھالدا مۇنداق تەپسىر قىلغان: «ھۆكۈم

(1) سۈرە زۇخرۇف، 20- ئايەت.

(2) سۈرە يۈسۈف، 40- ئايەت.

قىلىش هوقۇقى مەخلۇقاتلاردىن هېچبىرىگە بېرىلمىگەن، هۆكۈم چىقىرىش يالغۇز ئاللاهقىلا خاستۇر. سىلەر ۋە ئەجدادلىرىڭلار ئاتىۋالغان نەرسىلەرنىڭ هۆكۈم قىلىش هوقۇقى يوقتۇر. ئاللاه ئىبادەتنى يالغۇز ئۆزىگىلا قىلىشقا بۇيرۇدى ۋە ئۇنىڭغا غەيرىنى شېرىك قىلىشتىن توستى. مانا بۇ تەۋھىدتۇر ۋە توپتوغرا دىندۇر. لېكىن، كۆپىنچە كىشىلەر بۇنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئاللاهقا ئىبادەتتە بەزى مەخلۇقلارنى شېرىك كەلتۈرىدۇ»[1].

ئاللاه تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِ ۚ مَا عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ ۚ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ الْحَقَّ ۖ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾﴾ «(ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، مەن پەقەت رەببىمدىن كەلگەن دەلىل - پاكىتقا ئاساسلىنىمەن، سىلەر ئۇنى ئىنكار قىلدىڭلار. سىلەر ئالدىراۋاتقان ئازاب مېنىڭ ئىلكىمدە ئەمەس. هۆكۈم پەقەت ئاللاهقىلا خاستۇركى، ئۇ هەقنى بايان قىلىدۇ (يەنى هەق ۋە توغرا هۆكۈم قىلىدۇ). ئۇ هۆكۈم قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر»[2].

ئاللاه تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾﴾ «ئاندىن ئۇلار (بەندىلەر) هەقىقىي ئىگىسى بولغان ئاللاه تەرەپكە قايتۇرۇلىدۇ. بىلىڭلاركى، هۆكۈم يالغۇز ئاللاهقىلا خاستۇر، ئۇ ئەڭ تېز هېساب ئالغۇچىدۇر»[3].

ئاللاه تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾﴾ «هۆكۈم پەقەت ئاللاهقىلا خاستۇر. مەن ئاللاهقىلا تەۋەككۇل قىلدىم، تەۋەككۇل قىلغۇچىلارمۇ پەقەت ئۇنىڭغىلا تەۋەككۇل قىلسۇن»[4].

ئاللاه تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَىٰ وَالْآخِرَةِ ۖ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾﴾ «ئۇ شۇنداق ئاللاهتۇركى، ئۇنىڭدىن باشقا هەقىقىي ئىلاه يوقتۇر. ئىلگىرى ۋە كېيىنكى هەمدۇسانالار (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى پۈتۈن مەدهىيىلەر) پەقەت ئۇنىڭغا مەنسۇپتۇر. هۆكۈمۇ يالغۇز ئۇنىڭغا خاستۇر، سىلەر چوقۇم ئۇنىڭ تەرىپىگە قايتۇرۇلىسىلەر»[5].

ئاللاه تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۘ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ ۚ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾﴾ «ئاللاهقا (قوشۇپ دۇئادا ۋە ئىبادەتتە) يەنە باشقا بىرەر ئىلاهقا دۇئا قىلمىغىن (يەنى شېرىك كەلتۈرمىگىن)! ئۇنىڭدىن باشقا هېچبىر هەقىقىي ئىلاه يوقتۇر. ئۇنىڭ

(1) «المختصر في التفسير» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

(2) سۈرە ئەنئام، 57- ئايەت.

(3) سۈرە ئەنئام، 62- ئايەت.

(4) سۈرە يۈسۈف، 67- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(5) سۈرە قەسەس، 70- ئايەت.

يۈزىدىن (يەنى ئۇنىڭ زاتىدىن) باشقا ھەممە نەرسە تۈگەيدۇ (يەنى پەقەت ئۇلا باقىيدۇر)، ھۆكۈم پەقەت ئۇنىڭغا خاستۇر ۋە سىلەر شۇنىڭ تەرىپىگە قايتۇرۇلىسىلەر (يەنى ئۇ بىكىتكەن ئەجەلدىن قېچىش مۇمكىن بولمىغاندەك، ئۇنىڭ ھۆكمىدىنمۇ قېچىش مۇمكىن ئەمەس)»[1].

يەنى، سىز ئاخىرىدا يەنىلا بارلىق ھۆكۈم ئۇنىڭ قولىدا بولغان ۋە ئەبەدىلئەبەد باقىي تۇرىدىغان، يەككە - يېگانە ئاللاھنىڭ ئالدىغا بارىسىز. شۇڭا، ھالاك بولۇپ تۈگەپ كېتىدىغان ۋە ھېچقانداق ئىلاھلىق سالاھىيىتى بولمىغان ئەرزىمەس باتىل مەبۇدلارنى ھاكىمىيەت (قانۇن چىقىرىش ھوقۇقى) ۋە پۈتۈن ئىبادەتلەردە ئاللاھقا شېرىك قىلىشقا بولمىغىنىدەك، دۇئا قىلىپ ھاجەت سوراشتىمۇ ئۇ يارىماس نەرسىلەرنى ئاللاھقا شېرىك قىلىشقا قەتئىي بولمايدۇ.

ئىسلام شەرئىيتى ئاجىز ۋە ئىمكانسىز كىشىلەرگىمۇ بىر چىقىش يولى بەرگەن، ئەلۋەتتە. بىرىنچىدىن، گەرچە بىر دۆلەت ۋە ھاكىمىيەت بولغان تەقدىردىمۇ، ئەگەر بىرەر ھاكىم (پادىشاھ) شەرىئەتتە رۇخسەت قىلىنغان دۇرۇس ۋە يوللۇق ئۇزرلىەر سەۋەبىدىنلا ئىسلام شەرئىيتىنى دۆلەت قانۇنى قىلالمىغان بولسا، ئۇ كىشى پەقەتلا كۇفرىلىققا باراۋەر بىر گۇناھ قىلمىشنى (بىلىپ - بىلمەي) ئۆتكۈزگەن بولىدۇ، خالاس. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ دەرھال بۇنىڭدىن تەۋبە قىلىشى ھەمدە جىددىي پۇرسەت ئىزدەپ، شەرىئەتنى دۆلەت قانۇنى قىلىشقا تىرىشىشى لازىم. لېكىن، ھېچقانداق شەرئىي ئۆزرىسى يوق تۇرۇپ ياكى ئەرزىمەس باھانىلەر بىلەن، كۇفرىلىق قانۇنلارنى داۋاملىق دۆلەتتە ھاكىم قىلىشتا چىڭ تۇرسا، ئۇ ھالدا ئۇ كىشى مۇشرىك ۋە كاپىر بولىدۇ.

ئىككىنچىدىن، ئىسلام شەرئىيتى قانۇن قىلىنمىغان غەيرىي دۆلەتلەردە ياشايدىغان مۇسۇلمانلار ئەگەر ئۆزىنى، جېنىنى ۋە مال - مۈلكىنى قوغداش ئۈچۈن، شۇ غەيرىي دۆلەتنىڭ قانۇنلىرىدىن پايدىلىنىپ ئەرز سۇنۇشتىن باشقا تاللىشى ۋە ئىمكانىيىتى قالمىغان ئەھۋال ئاستىدا، ئۇلار دەل شۇ دۆلەتنىڭ غەيرىي شەرئىي قانۇنىغا ئەرز سۇنۇش ئارقىلىق ئۆزىنى، مال - مۈلكىنى ۋە ھەق - ھوقۇقىنى قوغدىسا بولىدۇ. شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىييە (رەھىمەھۇللاھ) مۇنداق دېگەن: «ئىسلام مەھكىمىسى يوق يەردە، مۇسۇلمانلار مۇزتەر (ئامالسىز) قالغاندا، مال - مۈلۈك ۋە جانغا ئوخشاش ھەقلىرىنى قوغداش ئۈچۈن، باشقا ناشەرئىي قانۇنلارنىڭ ئالدىغا بارسا بولىدۇ»[2]. بۇ ھۆكۈم – قەتئىي ئامالسىز قالغان ئەھۋالدا ئاندىن رۇخسەت قىلىنغان «شەرىئەتنىڭ كەڭچىلىك قانۇنى»دۇر. ئەبۇل ئەئلا مەۋدۇدي (رەھىمەھۇللاھ) مۇنداق دەيدۇ: «ئىسلام شەرئىيتى يوق يەردە ئىنسان ئامالسىز ۋە

(1) سۈرە قەسەس، 88- ئايەت.

(2) ئىبنى تەيمىييەنىڭ «پەتىۋالار توپلىمى» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى.

مەجبۇر بولۇپ قالغاندا، غەيرىي شەرئىي، ئويدۇرما قانۇنلارغا ئەرز سۇنۇش ئارقىلىق، ئۆزىنى قوغدىسا ۋە ئۆز ھەق - ھوقۇقىنى قايتۇرۇپ ئالسا دۇرۇس بولىدۇ. ئەمما، ئۇ مۇسۇلمان بۇنداق ئويدۇرما قانۇنلارغا پۈرسەت يارىتىپ بەرمەسلىككە نىيەت قىلىپ، شۇ ئويدۇرما قانۇنلارغا ئەرز سۇنۇش ئارقىلىق ھەققىنى ئېلىشتىن ۋاز كەچسە، ئۇنداقتا قولدىن كەتكەن ئۇ مال - مۈلكىنى ئاللاھ يولىدا خەجلىگەنلىك ساۋابىغا ئېرىشىدۇ. چۈنكى، كۇفرى قانۇنلىق ئالدىغا بېرىپ، ئەسلىدە شېرىك ھېسابلانغان ئىشقا بۇلغانغاندىن كۆرە، ئەرزىمەس بىر مال - دۇنيادىن ۋاز كېچىش ئەلۋەتتە ئالىي پەزىلەتتۇر»[1].

◆ **ئەسكەرتىش**

شۇنى ئېنىق بىلۈۋېلىش زۆرۈركى، بۇ يەردە تىلغا ئېلىنىۋاتقىنى بىرەر قېتىم ياكى بىرنەچچە قېتىم ھۆكۈم قىلىش مەسلىسى ئەمەس، بەلكى ئومۇمىي ھاكىمىيەت مەسلىسى، يەنى دۆلەتنىڭ بىر پۈتۈن قانۇنىنى ئىسلام شەرىئىتىدىن قىلىش ياكى قىلماسلىق مەسلىسىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەسلىي دۆلەت قانۇنى پۈتۈنلەي ئىسلام شەرىئىتى بولغان بىر ئىسلام دۆلىتىدىكى مەلۇم بىر ھاكىم ياكى قازى سوتتا ئاتا - ئانىسى ياكى ئۇستازى ۋە ياكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا يۈز كېلەلمەي، ئۆز نەپسىگە ئالدىنىپ دەل شۇلارنىڭ پايدىسىغا ناھەق ھۆكۈم قىلىپ سالغان بولسا، بۇ كىشىنى كاپىر دېيىشكە بولمايدۇ.

تاغۇت

ئاللاھتىن باشقا (ئىختىيارىي ھالدا) ئىبادەت قىلىنىدىغان ھەمدە ئىلاھلىق ئورنىغا قويۇۋېلىنغان ھەرقانداق شەخس – تاغۇتتۇر. تاغۇتنىڭ چوڭلىرى: ئىبلىس؛ ئىسلام شەرىئىتىدىن باشقا قانۇنلارنى چىقىرىپ، شۇنى ئىجرا قىلغان ھۆكۈمرانلار؛ باشقىلارنى ئىسلام شەرىئىتىدىن باشقا ئويدۇرما قانۇنلارغا بويسۇنۇشقا زورلىغۇچىلار؛ باشقىلارنى ئىسلام شەرىئىتىدىن باشقا (ئويدۇرما) قانۇنلارغا بويسۇنۇشقا چاقىرغۇچىلار؛ باشقىلارنىڭ ئۆزىگە ئىبادەت قىلىشىغا رازى بولۇپ، ئۆزىنى ئىلاھ ئورنىغا قويۇۋالغانلار ۋە بارلىق سېھرىگەرلەر. مانا بۇلار تاغۇتلارنىڭ ئەڭ چوڭلىرىدۇر.

(ھاكىمىيەت بابى ناھايىتى كەڭ ۋە زۆرۈر باب بولغاچقا، بۇ ھەقتە كېيىن مەخسۇس بايانلىرىمىزدا تەپسىلىي توختىلىمىز، ئىنشائاللاھ.)

(1) «ئىسلامدىكى ھۆكۈم» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

◆ 5. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن شەرىئەتتىن بىرەر نەرسىنى ئۆچ كۆرۈش

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق مەيدانغا كەلگەن ئىسلام پىرىنسىپلىرىنىڭ بىرەرسىنى ئۆچ كۆرۈش، ئۇنى ئىنكار قىلىش، يالغانغا چىقىرىش ياكى ئۇنىڭدىن تېنىش (يەنى ئۇنىڭ ھەقلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ قەستەن كۆز يۇمۇش) – ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللاردۇركى، بۇلاردىن بىرەرىنى سادىر قىلغان كىشى، گەرچە شۇ ھۆكۈمگە ئۆزى ئەمەل قىلمىۋاتقان تەقدىردىمۇ، پۈتۈن ئىسلام ئالىملىرىنىڭ بىرلىكى بىلەن ئىمانى بۇزۇلۇپ، كاپىر بولىدۇ.

ياقتۇرماسلىق، يالغانغا چىقىرىش، ئىنكار قىلىش ۋە تېنىش قاتارلىقلار دەل ئۆچ كۆرگەنلىكنىڭ نەتىجىسى ۋە تاشقى كۆرۈنۈشىدۇر. بۇلارنىڭ قايسىبىرىنى سادىر قىلغان كىشى كاپىر بولىدۇ. چۈنكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئوتتۇرىغا قويغان ئىسلام پىرىنسىپلىرىنىڭ ھەممىسى بىردەك ئاللاھتىن كەلگەن ۋەھيىدۇر، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى ھەرگىزمۇ ئۆز نەپسىدىن (ياكى ئۆز ئالدىغا ئويلاپ تېپىپ) ئوتتۇرىغا قويغان ئەمەس. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۝٣ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ۝٤﴾ «ئۇ (مۇھەممەد) نەپسى - خاھىشى بويىچە سۆزلىمەيدۇ [3]. ئۇ پەقەت ئۇنىڭغا ئاللاھ تەرىپىدىن ۋەھيى قىلىنغانلارنىلا سۆزلەيدۇ [4]»[1]. يەنى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئوتتۇرىغا قويغان ئىسلام پىرىنسىپلىرى – ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلار ئارىسىدا ئادالەتنى بەرپا قىلىش ئۈچۈن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئىنسانلارغا ئەۋەتكەن ئىلاھىي قانۇنى ۋە تۈزۈمىدۇر. شۇڭا، ئۇنىڭغا تەڭ كېلىدىغان ياكى ئۇنىڭ ئورنىدا تۇرالايدىغان باشقا بىرەر قانۇن - تۈزۈم يوقتۇر ۋە بولۇشىمۇ ئەسلا مۇمكىن ئەمەستۇر. چۈنكى، ئۇ خالىق (ياراتقۇچى) نىڭ قانۇنىدۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئادالەتنىڭ بىردىنبىر كاپالىتى بولغان ئىسلام شەرىئىتىدىن ئىبارەت بۇ ئىلاھىي قانۇن - تۈزۈمنىڭ مەيلى ئەمىر - پەرمان (بۇيرۇقلىرى)، مەيلى نەھيى - مۇنكەر (چەكلىمىلىرى) بولسۇن؛ مەيلى ئۆتمۈش، مەيلى كەلگۈسىدىن بەرگەن خەۋەر - مەلۇماتلىرى بولسۇن، بۇلاردىن بىرەرىنى ئۆچ كۆرۈش (ياقتۇرماسلىق)، يالغانغا چىقىرىش، ئىنكار قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن تېنىش قەتئىي كاپىرلىقتۇر. ئاللاھ تائالا: «جەھەننەمنىڭ ئەڭ تېگىگە چۈشىدۇ» دەپ ھۆكۈم قىلغان مۇناپىقلار، كۆرۈنۈشتە ئىسلام پىرىنسىپلىرىغا ئەمەل قىلىدىغاندەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن قەلبىدە ئۇ پىرىنسىپلارنى ئۆچ كۆرگەنلىكى ئۈچۈنلا، ئاقىۋىتىتە دەل مۇشۇنداق قىسمەتكە دۇچار بولىدىغانلىقى قۇرئاندا بايان قىلىنغان.

---

(1) سۈرە نەجم، 3- ۋە 4- ئايەتلەر.

بۇ كۈنلەردە دىن دۈشمەنلىرى مۇسۇلمانلارنىڭ بايلىقلىرىنى تالان - تاراج قىلىپ، ئۆزلىرىنى قۇل قىلىش پىلانى بىلەن بىرگە، مۇسۇلمانلارنىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ زېھنىنى بۇزۇش ۋە ئۇلاردىن پايدىلىنىپ ئىسلامغا ھۇجۇم قىلىشقا ئۇرۇنۇۋاتىدۇ. ئەپسۇسكى، بىر قىسىم مۇسۇلمان ئەۋلادلىرى، ھەتتا كۆپىنچە ياشلارمۇ بۇ پىلانىنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ ۋە ئاشۇ غەرەزلىك دۈشمەنلەرنىڭ دامىغا چۈشۈپ قېلىۋاتىدۇ. ئۇلار ئىسلام شەرىئىتىنىڭ ئىجتىمائىي ھوقۇقلارنى ھىمايە قىلىدىغان، نەسەبنى قوغدايدىغان ۋە ئەخلاقسىزلىقلاردىن چەكلەيدىغان ئاساسىي پىرىنسىپلىرىنى، مەسىلەن، ئوغرىنىڭ قولىنى كېسىش، زىناخورنى چالما - كېسەك قىلىش، مىراستىكى ئەر بىلەن ئايالنىڭ پەرقى، كۆپ خوتۇنلۇق بولۇشقا رۇخسەت قىلىش ۋە ھەمجىنسلىقلارنىڭ (بەچچىۋازلىقنىڭ) قەتئىي چەكلىنىشىگە ئوخشاش بىر قاتار ھۆكۈم ۋە ئەھكاملارنى ئوچۇق - ئاشكارا ئۆچ كۆرىدۇ ھەم ئىنكار قىلىدۇ. بۇ خىل ئىدىيەدىكى كىشىلەر كۆندىن - كۈنگە كۆپەيمەكتە.

تېخىمۇ ئېچىنىشلىق يېرى شۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالالار ھەققىدە بەزى دىنىي ۋە ئەقلىي جەھەتتىكى نۇقسانلىرىنى بايان قىلغان سەھىھ ھەدىسلىرىنىمۇ ئۆچ كۆرۈپ، ھېچ تەپ تارتماستىن ئىنكار قىلىدىغان، ئۆزىنى «بىلىملىك»، «زىيالىي» سانايدىغان نادان جاھىللارمۇ كۆپەيمەكتە. بۇلار شۇنى ئېنىق بىلىشى لازىمكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق مەيدانغا كەلگەن ئىسلام پىرىنسىپلىرىنىڭ ئەڭ ئالىي پەرزلىرىدىن تارتىپ، سۈننەتلىرىگىچە بولغان بىرەر ھۆكۈمنى ياكى خەۋەرنى بولسىمۇ ئۆچ كۆرۈشنىڭ كاپىرلىق ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ، ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَّهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ۝٨ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ۝٩﴾ «كاپىرلارنى ئاللاھ ھالاك قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى بىكار قىلىدۇ [8]. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈندۇركى، ئۇلار ئاللاھ نازىل قىلغان ۋەھىينى (شەرىئەتنى) ئۆچ كۆرگەنلىكى ئۈچۈن، (ئاللاھ) ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى بەربات قىلدى [9]»[1].

◆ ئەسكەرتىش

ئىسلام شەرىئىتىدىن بىرەر نەرسىنى ئۆچ كۆرگەن كىشى، گەرچە ئۆزى شۇ ھۆكۈمگە ئەمەل قىلىۋاتقان تەقدىردىمۇ، چوقۇم كاپىر بولىدۇ. ئەمما، ئىسلام شەرىئىتىدىن ھېچبىر نەرسىنى ئۆچ كۆرمىگەن تۇرۇپ، پەقەت ئىنسانىي ئاجىزلىق، سەل قاراش، نەپسىگە بېرىلىش ۋە ھورۇنلۇققا ئوخشاش سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ئىسلام پىرىنسىپلىرىنىڭ بەزى ئىبادەت قىسىملىرىغا تولۇق

(1) سۈرە مۇھەممەد، 8- ۋە 9- ئايەتلەر.

ئەمەل قىلالمىغان ياكى بەزى چەكلەنگەن ئىشلارنى قىلىپ سالغان مۇسۇلمانلارنى: «سەن ئىسلام پىرىنسىپلىرىنى ئۆچ كۆرۈپ ئەمەل قىلمىدىڭ» دەپ، ئۇلارغا كۇفرىلىق جىنايىتىنى زورلاپ تېڭىشقا ۋە كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشقا قەتئىي بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇلارغا ئىسلام پىرىنسىپلىرى ئۆزى قايىل بولغۇدەك دەرىجىدە ياخشى چۈشەندۈرۈلمىگەن بولۇشى مۇمكىن. ئەگەر تەپسىلىي ۋە ياخشى چۈشەندۈرۈلسە، ئۇلارنىڭمۇ شۇ ھۆكۈمگە قايىتىپ ئەمەل قىلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئەگەر ئىسلامنىڭ بەزى پىرىنسىپلىرىغا ئەمەل قىلالمىغانلىقى ئۈچۈنلا: «ئۆچ كۆرۈپ ئەمەل قىلمىدى» دېيىلسە، گۇناھكارنى «كاپىر» دەيدىغان ئازغۇن خاۋارىج گۇرۇھىغا ماسلاشقانلىق بولىدۇ، بۇ قەتئىي توغرا ئەمەس. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىمۇ ھاراق ئىچىش ۋە ئىسلام پىرىنسىپلىرىغا خىلاپ بولغان باشقا بەزى خاتالىقلار يۈز بەرگەن بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام گۇناھ ئۆتكۈزگەن شۇ مۇسۇلمان كىشىلەرگە لەنەت ئوقۇشتىن توسقان؛ ساھابىلەرمۇ ئۇنداق گۇناھ قىلغانلارنى «ئىسلامنى ئۆچ كۆرۈپ شۇنداق قىلدى» دەپ ئېيتمىغان. دېمەك، ئىسلامنىڭ بەزى پىرىنسىپلىرىغا ئەمەل قىلالمىغانلىقى ئۈچۈنلا، ئىنسانغا كاپىرلىق ھۆكۈمى بېرىلمەيدۇ. ئەمما، ئىنسان ھەقىقەتەن ئىسلام پىرىنسىپلىرىدىن بەرەرىنى ئوچۇق - ئاشكارا ئىنكار قىلسا ياكى ئۆچ كۆرسە، قەتئىي كاپىر بولىدۇ.

◆ 6. ئىسلام دىنىنىڭ ھەرقانداق بىر ھۆكمىنى مەسخىرە قىلىش ياكى كۆزگە ئىلماسلىق

ئىسلام دىنى ئوتتۇرىغا قويغان ئەمىر - پەرمان ياكى نەھيى - مۇنكەر بولسۇن، ھەرقانداق بىر ئىسلام پىرىنسىپىنى مەسخىرە قىلىش ئىماننى بۇزىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ إِن نَّعْفُ عَن طَائِفَةٍ مِّنكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾﴾ «(ئى مۇھەممەد!) ئەگەر سەن ئۇلاردىن (نېمە ئۈچۈن مەسخىرە قىلغانلىقىنى) سورىساڭ، ئۇلار: <بىز پەقەت ئىچ پوشۇقى قىلىپ ئويۇنىشىپ دەپ قويغانتۇق> دەيدۇ. (بۇ مۇناپىقلارغا): <سىلەر ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى (يەنى كىتابىنى) ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى مەسخىرە قىلدىڭلارمۇ؟> دېگىن [65]. سىلەر (يالغان قەسەم ئىچىپ) ئۆزرە ئېيتماڭلار، سىلەر ئىمان ئېيتقىنىڭلاردىن كېيىن (مەسخىرە قىلىش بىلەن) كاپىر بولدۇڭلار. سىلەردىن بىر گۇرۇھنى (راست تەۋبە قىلغانلىقى ئۈچۈن) ئەپۇ قىلساقمۇ، يەنە بىر گۇرۇھنى گۇناھكار بولغانلىقى (يەنى مۇناپىقلىقىنى داۋاملاشتۇرغانلىقى) ئۈچۈن جازالايمىز [66]»[1].

(1) سۈرە تەۋبە، 65-، 66- ئايەتلەر.

يۇقىرىقى ئايەتكە ئاساسەن، ئىسلام دىنىدىكى ھەرقانداق بىر نەرسىنى مەيلى مازاق قىلىپ ياكى چاقچاق قىلىپ مەسخىرە قىلىش ـ پۈتۈن ئالىملارنىڭ ئىجماسى (بىرلىكى) بىلەن كاپىرلىقتۇر.

يۇقىرىقى ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى ھەققىدە، ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن نەقىل قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: تەبۈك غازىتىدا بىر كۈنى بىر ئادەم مەجلىستە مۇنداق دېدى: «ئاشۇ بىزنىڭ قارىيلىرىمىزدەك قورساقلا ئامراق، ئۆزى يالغانچى ۋە دۇشمەنگە ئۈچراشقاندا قورقۇنچاق بىرەرىنى كۆرمەپتىكەنمىز». مەجلىستىكىلەردىن بىر ئادەم دەرھال: «يالغان ئېيتتىڭ! سەن ھەقسىتەن بىر مۇناپىق، بۇنى مەن چوقۇم رەسۇلۇللاھقا دەيمەن!» دېدى. ئۇ خەۋەر رەسۇلۇللاھقا يەتكەنىدى، شۇنىڭ بىلەن (يۇقىرىقى) قۇرئان ئايىتى نازىل بولدى.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئايەت نازىل بولغاندىن كېيىن، مەن ھېلىقى ئادەمنىڭ رەسۇلۇللاھنىڭ تۆگىسىنىڭ تۆشلىكىگە ئېسىلغان ھالدا، يەرگە سۆرىلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. تاشلار ئۇنىڭ پۇتلىرىنى تىتىۋەتكەن بولسىمۇ، ئۇ توختىماستىن: <ئى رەسۇلۇللاھ! بىز پەقەت ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئويناپ، چاقچاق قىلىشىپلا شۇنداق دەپ قويغان ئىدۇق> دەيتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بولسا ئۇنىڭغا: <(ئۇلارغا ئېيتقىنكى) سىلەر ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى مەسخىرە قىلغانمىدىڭلار؟> دېگەن ئايەتنىلا ئوقۇيتتى»[1].

يۇقىرىقى ئايەت ۋە ئۇنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبىدىن شۇ ئوچۇق مەلۇم بولدىكى، گەرچە ئۇلار رەسمىي مۇسۇلمان بولسىمۇ، ھەتتا جىھادقا چىققان مۇجاھىدلار قوشۇنىنىڭ ئىچىدە بولسىمۇ، پەقەتلا دىننى ئۆگەنگەن قارىيلارنى مەسخىرە قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا ئۇلار ھەققىدە «ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن كاپىر بولغانلىقى» نى ئېيتقان. دېمەك، ئىسلام دىنىنىڭ مەيلى ئىبادەتلىرى، جازا - مۇكاپاتلىرى ياكى ئايالارنىڭ ھىجابلىنىشى، ئەرلەرنىڭ ساقال قويۇشى، ئىشتانىنىڭ پۇچقىقىنى قىسقا كىيىشى ۋە ياكى مىسۋاك قوللىنىشى بولسۇن، ھەتتا ھەرقانداق بىر «سۈننەت» چاغلىق كىچىك پىرىنسىپىنى مەسخىرە قىلىشمۇ ئىنسانىنىڭ ئىمانىنى بۇزىدۇ. شۇنىڭدەك، ئىسلام بىلىملىرىنى مەسخىرە قىلىش ۋە دىنىي ئالىملارنى پەقەت «دىننى ئۆگەنگەنلىكى» ۋە دىننى يەتكۈزگەنلىكى ئۈچۈن مەسخىرە قىلىشمۇ ئوخشاشلا ئىمانىنى بۇزىدۇ.

مەلۇم بىر شەخسنىڭ قىلمىشى ياكى تاشقى قىياپىتىگە قاراپ، ئۇنىڭ شەخسىيىتىنى مەسخىرە

(1) زەيد ئىبنى ئەسلەم ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلغان بۇ ھەدىس «سەھىھ» بولۇپ، «تەپسىر تەبەرى»دىن ئېلىندى.

قىلىش شەرىئەتتە ھارامدۇر. ئەمما، ھەرقانداق بىر شەخس شەرىئەتكە ۋە دىنغا ئائىت ھەرقانداق بىر ئىبادەت، قىياپەت ياكى پائالىيەتلەردىن بىرەرىنى قىلغاندا، ئۇ كىشىنى دەل شۇ ئىشنى قىلغانلىقى سەۋەبىدىن مەسخىرە قىلغان كىشىنىڭمۇ ئەلۋەتتە ئىمانى بۇزۇلىدۇ. كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئەگەر بىرەر كىشى ئىسلامنىڭ بىرەر ھۆكمىنى مەسخىرە قىلسا، مۇسۇلمان كىشى ئۇنى دەرھال توسۇشى لازىم. ئەگەر توسالمىسا، ئۇنىڭ يېنىدىن دەرھال كېتىشى كېرەك، چۈنكى ئىسلامنى ئۆگىتىدىغان ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى مەسخىرە قىلىنىۋاتقان يەردە داۋاملىق ئولتۇرۇش – گويا شۇ خەتەرلىك ئىشقا رازى بولغاندەك تۇس بېرىدۇ - دە، نەتىجىدە شۇ يەردە ئولتۇرغۇچىنىڭ ھۆكمىمۇ دەل شۇلارنىڭكىگە ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾﴾ «سىلەرگە كىتابتا (قۇرئاندا) نازىل قىلىنىدىكى، سىلەر ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە كاپىر بولۇنغان ۋە مەسخىرە قىلىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان چېغىڭلاردا، تاكى ئۇلار باشقا پاراڭغا ئۆتكىچە، ئۇلار بىلەن بىللە ئولتۇرماڭلار! بولمىسا، سىلەرمۇ ئۇلار بىلەن ئوخشاش بولۇپ قالىسىلەر. ئاللاھ چوقۇم مۇناپىقلار ۋە كاپىرلارنىڭ ھەممىسىنى بىرلىكتە جەھەننەمگە توپلايدۇ»[1].

دېمەك، كاپىرلارنىڭ قىلمىشىغا شېرىك بولۇش ياكى ئۇنىڭغا رازىلىق تۇسى بېرىش – جازادىمۇ شېرىك بولۇشقا سەۋەب بولىدۇ. مەسخىرە قىلىش پەقەت سۆز بىلەن ھەربىكەتتىلا ئەمەس، بەلكى كۆز قىسىشتەك ئىشارەتلەر بىلەنمۇ مەيدانغا كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەيلى ئىبادەت، مەيلى سۆز ياكى ھەربىكەتتە بولسۇن، دىنىڭ ھەرقانداق بىر پىرىنسىپىنى مەيلى چاقچاق ۋە ياكى راستتىن مەسخىرە قىلىشتىن، شۇنداقلا مەسخىرە قىلىنغان يەردە تۇرۇشتىن قەتئىي ساقلىنىش لازىم.

مەسخىرە قىلىش كاپىرلىق بولغان يەردە، دىنىي ئىشلاردىن بىرەرنى تىللاش ۋە سۆكۈش – مەسخىرە قىلغاندىنمۇ بەتتەر كاپىرلىقتۇر، ئەلۋەتتە. شۇنىڭدەك، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى مەسخىرە قىلىش ۋە تىللاشمۇ يۇقىرىقى ئايەتنىڭ ھۆكمى بىلەن قەتئىي كاپىرلىقتۇر ھەمدە بۇنىڭ (ئىسلام قانۇنىدىكى) كاپارىتى پەقەتلا ئۆلۈمدۇر.

(1) سۈرە نىسا، 140- ئايەت.

◆ 7. سېھىرگەرلىك

سېھىرگەرلىكمۇ ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللارنىڭ قاتارىدىندۇر. ئىسىستىقۇ ۋە سوۋۇتقۇ قىلىشمۇ سېھىرىگەرلىكنىڭ قاتارىدىن ھېسابلىنىدۇ.

سېھىرنى ئالىملار ھەر خىل چۈشەندۈرگەن بولۇپ، خۇلاسە شۇكى، سېھىرگەرلىك ـ شەرئىتتە چەكلەنگەن ياكى ھېچ ئورنى يوق نەرسىلەرنى ئوقۇش ئارقىلىق، جىنلارنى مۇسەخخەر قىلىپ (بويسۇندۇرۇپ)، شۇ جىننى قوللىنىش ياكى جىنغا تولۇق ئىتائەت قىلىپ ئۇنى رازى قىلىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ھارام نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىش ئارقىلىق، ئۇنىڭدىن ياردەم ئېلىپ كىشىلەرگە زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈشنى كۆرسىتىدۇ. شۇنداقلا، ئىنسانلار ئارىسىغا سوغۇقچىلىق سېلىپ، بىرىنى يەنە بىرىگە سەت كۆرسىتىش (سوۋۇتقۇ قىلىش) ياكى بىرىنىڭ كۆڭلىنى باشقا بىرىگە باغلاپ قويۇپ، شۇنىلا ياخشى كۆرىدىغان قىلىپ قويۇش (ئىسىستقۇ قىلىش) ۋە ياكى ئەر - ئاياللارنى سېھىرلەپ توي قىلالمايدىغان قىلىپ قويۇش قاتارلىق ئىشلارمۇ سېھىر ھېسابلىنىپ، بۇلارنى قىلغان ۋە قىلدۇرغانلارنىڭ ئىمانى بۇزۇلۇپ، كاپىر بولۇپ كېتىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ ۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ ۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ ۚ وَمَا هُم بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۚ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾﴾ «ئۇلار سۇلايمانىنىڭ پادىشاھلىق زامانىدىكى شەيتانلارنىڭ (سېھىرگەرلىكىگە ئائىت) سۆزلىرىگە ئەگەشتى. سۇلايمان (سېھىرگەر بولغىنى ۋە سېھىر ئۆگىتىش بىلەن) كاپىر بولغىنى يوق، لېكىن شەيتانلار كىشىلەرگە سېھىر ئۆگىتىپ كاپىر بولدى. ئۇلار بابىلدىكى ھارۇت ۋە ماروت دېيىلمىدىغان ئىككى پەرىشتىگە نازىل قىلىنغان سېھىرنى ئۆگىتەتتى. (بۇ ئىككى پەرىشتە كىشىلەرگە): <بىز ئادەملەرنى سىنايمىز، (بۇنى ئۆگىنىپ) كاپىر بولۇپ كەتمىگىن> دېمىگىچە ھېچكىمگە سېھىر ئۆگەتمەيتتى. ئۇلار (سېھىرگەرلەر) شۇ ئىككىسىدىن ئەر - خوتۇننى ئايرىۋېتىدىغان نەرسىلەرنى (يەنى سېھىرنى) ئۆگىنەتتى. ئۇلار ئاللاھنىڭ رۇخسىتىسىز (ئۇ سېھىر ئارقىلىق) ھېچكىمگە زىيان يەتكۈزەلمەيتتى. ئۇلار ئۆزلىرىگە زىيىنى بار، پايدىسى يوق نەرسىنى ئۆگىنەتتى. ئۇلار ئۇ سېھىرنى سېتىۋالغۇچىلارغا ئاخىرەتتە (ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن) ھېچ نېسىۋە يوقلۇقىنى ئوبدان بىلەتتى. ئەگەر ئۇلار سېتىۋالغان نەرسىنىڭ (سېھىرنىڭ) نەقەدەر يامان نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلسە ئىدى كاشكى! (ئۇنى ھەرگىز

ئۆگەنمىگەن بولاتتى)»[1].

سېھىر ھەققىدە بىلىش زۆرۈر بولغان مەسىلىلەر

◆ (1) بۇ سۆزلىنىۋاتقان سېھىر ئەملىيەتتە ھەقىقەتەن بارمۇ، يوقمۇ؟

جاۋابىمىز: ئەلۋەتتە بار. چۈنكى يۇقۇرقى ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ: «شەيتانلار كىشىلەرگە سېھىر ئۆگىتىپ كاپىر بولدى» دەپ بايان قىلىشىنىڭ ئۆزىلا سېھىرنىڭ ھەقىقەتتە بارلىقىنىڭ ئوچۇق دەلىلىدۇر. ئەگەر سېھىر يوق نەرسە بولسا ئىدى، مەۋجۇت بولمىغان نەرسىنى «شەيتان كىشىلەرگە ئۆگىتىپ كاپىر بولدى» دېيىلمىگەن ھەمدە ئۇنىڭ ئۆگىتىلگەنلىكى قۇرئاندا زىكىر قىلىنمىغان بولاتتى. شۇنداقلا، ئەگەر سېھىر ھەقىقەتەن مەۋجۇت بولمىسا ئىدى، ئاللاھ تائالا بىزنى ئۇنىڭدىن پاناھلىق تىلەشكە بۇيرۇمىغان بولاتتى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ۝﴾ «<تۈگۈنلەرگە ئۈفلىگۈچى (سېھىرگەرنىڭ) شەررىدىن پاناھلىق تىلەيمەن!> دېگىن»[2]. بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا بىزنى ئەنە شۇنداق تۈگۈنلەرگە ئۈفلەپ، كىشىلەرنى سېھىرلەيدىغان سېھىرگەرنىڭ شەررىدىن پاناھلىق تىلەشكە بۇيرۇدى. ئەگەر سېھىر ھەقىقەتتە يوق نەرسە بولسا ئىدى، ئاللاھ تائالا ھەرگىزمۇ يوق نەرسىنىڭ شەررىدىن پاناھلىق تىلەشكە بۇيرۇمىغان بولاتتى.

ئۇنىڭدىن باشقا، يۇقىرىقى ئايەتتىكى: «(بۇ ئىككى پەرىشتە كىشىلەرگە): <بىز ئادەملەرنى سىنايمىز، (بۇنى ئۆگىنىپ) كاپىر بولۇپ كەتمىگىن> دېمىگىچە ھېچكىمگە سېھىر ئۆگەتمەيتتى. ئۇلار (سېھىرگەرلەر) شۇ ئىككىسىدىن ئەر - خوتۇننى ئايرىۋېتىدىغان نەرسىلەرنى (يەنى سېھىرنى) ئۆگىنەتتى» دېيىلگەنلىكى ئۈزىمۇ ــ سېھىرنىڭ ھەقىقەتتە بارلىقىنىڭ ۋە كىشىلەرگە تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنىڭ روشەن دەلىلىدۇر.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە، لۇبەيد ئىبنى ئەئسەم ئىسىملىك بىر يەھۇدىينىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى سېھىرلىگەنلىكى بايان قىلىنغان بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇ سېھىردىن ساقايغاندىن كېيىن: «ماڭا ئاللاھ شىپا بەردى» دېگەنلىكىمۇ ــ سېھىرنىڭ ھەقىقەتەن راست ۋە جەزمەن مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسىدە، پىرئەۋننىڭ سېھىرگەرلىرى ھەققىدە ئاللاھ تائالا: ﴿وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ۝﴾ «ئۇلار ناھايىتى چوڭ سېھىرنى كەلتۈردى»[3] دېيىش ئارقىلىق، سېھىرنىڭ

(1) سۈرە بەقەرە، 102- ئايەت.

(2) سۈرە فەلەق، 4- ئايەت.

(3) سۈرە ئەئراف، 116- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ھەقىقەتتە چوقۇم بار ئىكەنلىكىنى شەك - شۇبھىگە ئورۇن قويماستىن، كەسكىن جاكارلىدى. شۇنداقلا، ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ ھەممىسى بىردەك سېھىرنىڭ بارلىقىغا ئىجما قىلغان. دېمەك، سېھىر مەۋجۇت بولغان بىر ھەقىقەتتۇر.

◆ (2) سېھىرگەرنىڭ ھۆكمى

سېھىرگەرنىڭ ھۆكمى ھەققىدە ئالىملار ئارىسىدا قىسمەن ئوخشىمىغان پىكىرلەر بولسىمۇ، ئىمام ئەھمەد، ئىمام مالىك، ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ۋە كۆپچىلىك ئالىملار: «سېھىرگەر كاپىردۇر» دەيدۇ.

ئىمام شافىئىي (رەھىمەھۇللاھ): «سېھىرگەرلىكنى ئۆگەنگەن كىشى، گەرچە كاپىر بولمايدىغان دەرىجىدىكى سېھىرنى ئۆگەنسىمۇ، ئەمما سېھىرنىڭ ھەممە تۈرى ھارام بولغانلىقى ئۈچۈن، سېھىر بىلەن شۇغۇللانغان كىشى شۇ ھارامنى ھالال ساناپ قىلغانلىقى جەھەتتىن كاپىر بولىدۇ» دەيدۇ.

◆ ئىزاھات: سېھىرگەرلىك بىلەن كۆز بوياش ئويۇنلىرىنىڭ پەرقى

بۇ يەردە ئايدىڭلاشتۇرۇش زۆرۈر بولغان يەنە بىر نۇقتا شۇكى، سېھىرگەرلىك بىلەن كۆز بوياش ئويۇنلىرىنىڭ پەرقىنى ئېنىق بىلىش لازىم. چۈنكى، بەزىلەر بۇ ئىككىسىنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىپ، ھەقىقىتى يوق بولغان كۆز بوياش ئويۇنلىرىغا قاراپ، «سېھىرنىڭمۇ تەسىرى يوق» دەيدىغانلار بار.

بىز يۇقىردا بايان قىلغان سېھىر جىن - شەيتانلارغا يېلىنىش ئارقىلىق بولىدىغان خەتەرلىك قىلمىش بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن شۇغۇللانغان كىشىنىڭ كاپىر بولىدىغانلىقىغا يۇقىردا ئۆتكەن بەقەرە سۈرىسىنىڭ 102- ئايىتىدە ئاز دېگەندىمۇ تۆت يەردە ئوچۇق دەلىل بار. ئەمما، ئۇيغۇر مىللىتى «سىرىك» دەپ ئاتىۋالغان، بىز بۇ يەردە مەقسەت قىلىۋاتقان كۆز بوياش ئويۇنى – «سۈرە بەقەرە»دە ئېيتىلغان سېھىرنىڭ پۈتۈنلەي ئەينى ئۆزى ئەمەس. بەلكى، مەخسۇس تەييارلانغان مەلۇم نەرسىلەرنىڭ ۋاستىسى بىلەن، چاققانلىق قىلىپ كۆز بوياش ئارقىلىق، يوق نەرسىلەرنى باردەك قىلىپ كۆرسىتىش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش بولغان باشقا تۈرلەرنى كۆرسىتىدىغان بىر ئويۇندۇر. مەسىلەن، قولياغلىقنى يەرگە بىر تاشلاپلا كەپتەر ياكى توخۇغا ئۆزگەرتىپ قويۇش، ھەتتا شۇ توخۇدىن نەق مەيداندا تۇخۇم ئېلىش ۋە قەغەزنى پۈلغا ئۆزگەرتىپ كۆرسىتىش قاتارلىقلار ئەمەلىيەتتە بىر كۆز بويامچىلىقتۇر. لېكىن، ئەگەر بۇنىڭدىمۇ جىن - شەيتانلاردىن پايدىلىنىدىغان ياكى جىن - شەيتانلارغا چوقۇنىدىغان ئىشلار بولسا، ئۇ چاغدا بۇمۇ ئوخشاشلا سېھىر ھېسابلىنىدۇ.

بۇ خىل كۆز بويامچىلىق ئويۇنى كۇفرى ئەمەل ئەمەس، بەلكى ھارام ئەمەلدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، كۆز بويامچىلىق ئويۇنىنىڭ ھۆكمى ئەسلىدە كاپىرلىق بولمىسىمۇ، لېكىن ئەگەر سېرىكچى بۇ ھارام ئىشنى ھالال ساناپ قىلسا، چوقۇم كاپىر بولىدۇ.

◆ (3) سېھرىگەرنىڭ شەرىئەتتە بېرىلىدىغان جازاسى

سېھرىگەرنىڭ ھۆكمى كاپىر بولغاچقا، ئۇنىڭ بۇ دۇنيادىكى جازاسى – ئۆلۈم جازاسىدۇر. ساھابىلەرمۇ دەل شۇنداق جازا بەرگەن. بۇلارنىڭ دەلىللىرى تۆۋەندىكىچە:

بەجالە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: «ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: <ھەممە ئەر - ئايال سېھرىگەرلەرنى ئۆلتۈرۈڭلار!> دەپ مەكتۇپ يوللىدى. شۇنىڭ بىلەن، بىز ئۈچ سېھرىگەرنى ئۆلتۈردۇق»[1].

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن نەقىل قىلىنىشىچە، ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھانى بىر خىزمەتچى قىز سېھىرلىگەن. ئۇ قىز ئۆزىنىڭ بۇ جىنايىتىنى ئېتىراپ قىلغاندىن كېيىن، ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئۇ سېھرىگەرنى ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇغان ۋە ئابدۇراھمان ئۇنى ئۆلتۈرگەن»[2].

ئەبۇ ئوسمان نەھدىيدىن نەقىل قىلىنىدۇكى، ئۇ ۋەلىدنىڭ ھۇزۇرىدىكى ۋاقىتتا، بىر ئادەم ئويۇن كۆرسىتىش باھانىسىدە سېھىر قىلىپ، يەنە بىر ئادەمنى بوغۇزلاپ، بېشىنى تېنىدىن ئايرىغان ۋە كېيىن ئۇ بېشىنى جايىغا قايتۇرۇپ قويغان. شۇنىڭ بىلەن، جۇندۇب ئەلئەزدي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كېلىپ، ئۇ سېھرىگەرنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن»[3].

بۇ ئۈچ ئەسەردە، خەلىپە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، رەسۇلۇللاھنىڭ ئايالى – مۇئمىنلەرنىڭ ئانىسى ھەفسە ۋە جۇندۇب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملار سېھرىگەرنى ئۆلتۈرگەن ياكى ئۆلتۈرگۈزگەن بولۇپ، بۇنىڭغا بىرمۇ ساھابە قارشى چىقماي قوشۇلغان. شۇنىڭغا ئاساسەن، كېيىنكى ئىسلام ئالىملىرىمۇ، مۇشۇنداق ئىجتىمائىي ھاياتقا ماددىي، مەنىۋي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن بۇزغۇنچىلىق ئېلىپ كېلىدىغان ھەمدە ئىنسانلارنىڭ ئەقىدىسىنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولىدىغان سېھرىگەرلەرنى ئۆلتۈرۈشكە ئىجما قىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، سېھرىگەر بۇنىڭ كۇفرىلىق ئىش ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ قىلغان بولسا، ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن تەۋبە قىلىش تەلەپ قىلىنمايدۇ.

◆ (4) سېھرنى يېشىش

بۇ ھەقتە ئالىملارنىڭ بىرەك پىكرى شۇكى، سېھرنى يەنە شۇنداق سېھىر بىلەن يېشىش دۇرۇس ئەمەس. مەسىلەن، داخان - باخشىلار قىلغاندەك، جىنلارغا ئاتاپ مال بوغۇزلاش ئارقىلىق، جىنلاردىن

(1) ئەبۇ داۋۇد ۋە ئىمام ئەھمەد توپلىغان، سەھىھ ئەسەر.

(2) ئىمام مالىك ۋە ئىمام ئەھمەد توپلىغان، سەھىھ ئەسەر.

(3) بۇخارىي توپلىغان.

ياردەم ئېلىپ سېھىرنى يېشىشمۇ سېھىرگە ئوخشاشلا شېرىك بولۇپ، بۇ قەتئىي دۈرۈس ئەمەس. ئەمما، سۈننەت بويىچە، شەرىئەتتە كۆرسىتىلگەن رۇقىيە (ئايەت - دۇئالارنى ئوقۇپ سۈفلەش)، دۇئا ۋە يەرلىك تەجرىبە قىلىنغان دورىلار ئارقىلىق سېھىرنى يېشىش دۈرۈستۇر.

سېھىرگەر، كاھىن، باخشى، يۇلتۇزشۇناس ۋە غەيبتىن سۆزلەيدىغانلارنىڭ يېنىغا بېرىپ (كەلگۈسى ياكى مەخپىيەتلەر ھەققىدە) ئەھۋال ئۆگىنىش ئىنتايىن چوڭ خاتالىقتۇر. ئۇلاردىن بىرەر نەرسە ھەققىدە سوراپ مەلۇمات ئالغان كىشىنىڭ قىرىق كۈنلۈك نامىزى قوبۇل بولمايدۇ، يەنى ئەجرىسىز قالىدۇ. بۇ ھەقتە يەھيا ئىبنى سەئىدتىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مَنْ أَتَى عَرَّافًا فَسَأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةٌ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً» «كىمكى غەيبتىن سۆزلىگۈچى (پالچى)نىڭ يېنىغا كېلىپ بىرەر نەرسە ھەققىدە سورىسا، ئۇ كىشىنىڭ 40 كېچە - كۈندۈزلۈك نامىزى قوبۇل بولمايدۇ».[1]

ئەمما، ئۇلارنىڭ دېگىنىنى تەستىقلاش بولسا كۇفرىلىقتۇر. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مَنْ أَتَى عَرَّافًا أَوْ كَاهِنًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ، فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ» «كىمكى غەيبتىن سۆزلىگۈچى (پالچى)نىڭ ياكى كاھىن - باخشىنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئۇلارنىڭ دېگىنىنى تەستىقلىسا (يەنى شۇنىڭغا ئىشەنسە)، ئۇ چوقۇم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان كىتاب (قۇرئان)غا كاپىر بولغان بولىدۇ».[2]

دېمەك، ئۇلارنىڭ يېنىغا بېرىشنىڭ ئۆزىلا بىر ئادەمنىڭ ئەقىدىسىدە نۇقسان بارلىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر، بۇنىڭدىن قەتئىي ساقلىنىش لازىم. سېھىرگەر ۋە كاھىنلار ھەم شەيتانغا ئىتائەت قىلغانلىقى، ھەم غەيبنى بىلىدىغانلىقىنى دەۋا قىلغانلىقى ئۈچۈن، مۇشرىك ۋە كاپىر بولىدۇ.

◆ 8. مۇسۇلمانلارغا قارشى كاپىرلار بىلەن ھەمكارلىشىش

مۇسۇلمانلارغا قارشى مۇشرىكلەر (كاپىرلار) بىلەن ھەمكارلىشىش، ئۇلارغا ياردەم قىلىش ۋە مۇسۇلمانلارغا قارشى كاپىرلار ئۈچۈن جاسۇسلۇق قىلىش – ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىلدۇر ۋە قەتئىي كاپىرلىقتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾﴾ «ئى ئىمان ئېيتقانلار! يەھۇدىي ۋە ناسارالارنى دوست تۇتماڭلار، ئۇلار بىر - بىرىگە دوستتۇر. سىلەردىن كىمكى ئۇلارغا دوستانە

---

(1) مۇسلىم توپلىغان.

(2) ھاكىم توپلىغان، شەيخ ئەلبانىي ۋە ئەرنەئۇت «سەھىھ» دېگەن. بۇ ھەدىس ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىنمۇ ئەينەن ھالەتتە نەقىل قىلىنغان.

ئىگە چىقىدىكەن (ۋە ياردەم قىلىدىكەن)، ئۇ شۇلاردىن بولىدۇ (يەنى ھۆكۈمدىمۇ شۇلاردەك مۇشرىك بولىدۇ). ئاللاھ ھەقىقەتەن زالىم قەۋمنى (يەنى كاپىرلارغا دوستانە ئىگە چىقىش بىلەن ئۆزىگە زۇلۇم قىلغانلارنى) ھىدايەت قىلمايدۇ»[1].

ئەللامە ئابدۇللاھ ئىبنى ئابدۇللەتىف (رەھىمەھۇللاھ)تىن دوستلىشىش بىلەن ياردەملىشىشنىڭ پەرقى ھەققىدە سورالغاندا: «ياردەملىشىش ــ دىندىن چىقىرىدىغان كاپىرلىقتۇر. بۇ ئۇلارغا مال، بەدەن ۋە كۆزقاراش جەھەتلەردە (مۇسۇلمانلارغا قارشى) ياردەم بېرىش دېمەكتۇر» دەپ جاۋاب بەرگەن[2].

شەيخ ئىبنى باز (رەھىمەھۇللاھ) بۇ ھەقتە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «شۇنداقلا، مۇسۇلمانلارغا قارشى مۇشرىكلەرنىڭ سېپىدە تۇرۇش، مۇسۇلمانلارغا قارشى مۇشرىكلەرگە ياردەم قىلىش ۋە مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇشتا مۇشرىكلەرگە ئىتتىئەت قىلىشمۇ (ئىنسانىنى) دىندىن چىقىرىدۇ».[3] دېمەك، مۇسۇلمانلارغا قارشى مۇشرىكلەرگە ھەرقانداق بىر يول بىلەن ياردەمدە بولۇش كاپىرلىقتۇر.

ئەمما، ئېھتىياج بولغاندا ئىسلامغا ۋە مۇسۇلمانلارغا ھېچ زىيىنى بولمىغان شەرت ئاستىدا، ھەرقانداق مۇشرىك ۋە كاپىرلار بىلەن مەنپەئەتلىك ئىشلاردا ھەمكارلىشىشقا بولىدۇ. مەسىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنۇ خەيبەر يەھۇدىيلىرى بىلەن تىجارىي ئىشلاردا ھەمكارلاشقان. شۇنداقلا، بىر كاپىرنىڭ شەررىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، يەنە بىر كاپىردىن ياردەم ئالسا بولىدۇ. مەسىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىلىك مۇشرىكلەرنىڭ شەررىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، مۇتئىم ئىبنى ئەدىي دېگەن مۇشرىكنىڭ پاناھلىقىدا مەككىگە كىرگەن. شۇنداقلا، بۇ مۇقەددەس دىنىمىزنىڭ ئالىي غايىسىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، مۇشرىك تاغىسى ئەبۇ تالىبتىن باشقا مۇشرىكلەرگە قارشى ياردەم ئالغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھىجرەت سەپىرىدە مۇشرىك ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇرەيقىتنى يول يېتەكچىسى قىلىشى ۋە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ كاپىر قۇلى ئىبنى دەغىنەدىن ياردەم ۋە پاناھلىق ئېلىشى قاتارلىقلار ــ ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارغا پايدىلىق ئىشلاردا ئېھتىياج بولسا، كاپىرغا قارشى يەنە بىر كاپىردىن ياردەم ئالسا بولىدىغانلىقىنىڭ ئوچۇق دەلىللىرىدۇر. ئەمما، ئېھتىياج بولمىسا، ئۇلاردىن ھەرگىز ياردەم ئالمىغان ياخشىدۇر. چۈنكى ئۇلارنىڭمۇ ھېچبىر غەرەزسىز، بىكارغا ياردەم بېرىشى ناتايىن. شۇنى بىلىش كېرەككى، مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتقان ياكى ئۇرۇش

---

(1) سۈرە مائىدە، 51- ئايەت.

(2) «ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللارنىڭ شەرھى» دېگەن رىسالىدىن ئېلىندى.

(3) «سۈبۈلۇسسەلام شەرھى نەۋاقىزۇل ئىسلام»دىن ئېلىندى.

قىلىدىغان كاپىرلارنى مۇسۇلمانلارغا قارشى كۆچلەندۈرۈپ قويىدىغان ھەرقانداق مۇئامىلىدە بولۇش، مەيلى تىجارەت، مەيلى سانائەتتە بولسۇن، قەتئىي ھارامدۇر.

ئەلۋەتتە، بۈگۈنكى كۈندە مۇسۇلمان ياشلاردىن ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارغا قارشى تۇرۇۋاتقان كاپىرلارغا ئىشلەۋاتقانلارمۇ بار. بۇنىڭ ئاساسىي سەۋەبلىرىدىن بىرى، زامانىمىزدىكى مۇسۇلمانلار ۋە كاپىرلار ئارىسىدىكى كۆرۈنۈشتىكى ماددىي پەرقلەرگە قاراپ، بەزى مۇسۇلمان ياشلار ئىسلامنىڭ يېتەكچىلىك رولىدىن ئۈمىدسىزلەنگەن. شۇنىڭ بىلەن، مۇسۇلمانلارنىڭ كەلگۈسى ئەھۋالىنى بەربات ۋە خاتا تەسەۋۋۇر قىلىپ، ماددىي ھاياتنىڭ كىچىككىنە مەنپەئەتىگە ئالدىنىپ قېلىپ، كاپىرلارنىڭ قولىدا ئىشلەش يولىنى تاللىغان. بۇنداق قىلىش ئىنتايىن كەم ئەقىللىق قىلغانلىق ۋە مەسىلىگە يەڭگىل قارىغانلىق، شۇنداقلا «ئېشەككە كۈچۈڭ يەتمىسە، ئۇر توقۇمنى» دېگەندەك، لاياقەتلىك ئەمەل قىلالمىغان مۇسۇلمانلارنىڭ قىلمىشىنى باھانە قىلىپ تۇرۇپ، ئىسلامدىن يامانلىغانلىق بولۇپ، بۇ ئىنتايىن چوڭ خاتالىقتۇر.

مۇسۇلمان ياشلىرى ئىچىدە ئەۋج ئالغان بۇ كېسەلنىڭ دورىسى شۇكى، ھەر بىر مۇسۇلمان ئەۋلادى، ئۆزىنىڭ ئىككى دۇنيالىق ھاياتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدىغان ئەڭ ئالىي ئىلاھىي، ئىدېئولوگىيەلىك ئاساسقا ئىگە مۇقەددەس ئىسلامنىڭ بىر مەنسۇبى ئىكەنلىكىنى قەتئىي ئۇنتۇماسلىقى لازىم. شۇنداقلا، «مەن قانداق قىلسام، توغرا - تۇزۇك ئەمەل قىلالمىغانلىقتىن مۇشۇ خورلۇققا مۇپتىلا بولغان مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمنى قۇتقۇزالايمەن؟» دەپ قەتئىي ئىرادىگە كېلىشى، بۇ دۇنيادا ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان پۈتۈن ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىش ئۈچۈن، مۇستەھكەم تۇرۇپ ۋە جىددىي قاراپ، تىرىشىپ بىلىم ئېلىشى، ئۆگىنىشى ۋە خىزمەت قىلىشى كېرەك. شۇنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلماسلىق كېرەككى، دۇنيادىكى ئاتوم ئېنېرگىيە تەتقىقاتچىلىرى، قىتئەلەر ئارا باشقۇرۇلىدىغان بومبا، ئۇرۇش ئايروپىلانلىرى ۋە ئىلغار تانكىلارنىڭ ئىجاد قىلغۇچىلىرىنىڭ يۈزدە ئەللىكتىن كۆپرەكى ئەسلىدە مۇسۇلمانلاردۇر. ئۇلار قېتىرقىنىپ ئۆگەندى ۋە ئىلمىي جەھەتتە غەلىبە قازاندى. ئەمما، غايىسىگە يېتەلمىدى. ئاخىرىدا بۇلاردىن يەنىلا دىن دۈشمەنلىرى پايدىلىنىپ كەتتى. بۇنىڭمۇ ئاساسىي سەۋەبى بىز يۇقىرىدا ئېيتقاندەك، يەنە شۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز كەلگۈسىگە ئۈمىدسىز قارايدىغانلىقىغا بېرىپ تاقىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، «بۇ مۇسۇلمان ئەۋلادلارنىڭ پەن - تەتقىقات نەتىجىسىنى قانداق قىلغاندا ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ مەنپەئەتىگە خىزمەت قىلدۇرغىلى بولىدۇ؟» دېگەن مەسىلىنى جىددىي ھەل قىلىش لازىم. ئەگەر ئۇنداق بولمىغاندا، مۇسۇلمان ئەۋلادلارنىڭ كاپىرغا ئىشلەشتىن ئىبارەت بۇ كاپىرلىق كېسىلى ھەرگىز توگىمەيدۇ.

مۇسۇلمانلارغا قارشى كاپىرلار بىلەن ھەمكارلىشىشنىڭ ئۆلچىمى قانچىلىك ۋە قانداق بولغاندا ئىنسان كاپىر بولىدۇ؟

بۇ ھەقتە پۈتۈن ئالىملار ئۇزۇن توختالغان بولۇپ، مۇجاھىد ئۇستازلار شۇنداق خۇلاسە چىقارغان: «بۇنىڭ ئەڭ يۇقىرى چېكى – كاپىرلارنىڭ تەرىپىدە تۇرۇپ مۇسۇلمانىنى ئۆلتۈرۈش بولسا؛ ئەڭ تۆۋەن چېكى – مۇسۇلمانغا قارشى بىر ئېغىز سۆز ياكى كۆز ئىشارىتى بىلەن بولسىمۇ كاپىرلارغا يول كۆرسىتىشتۇر. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىمانىنى بۇزىدۇ. شۇنداقلا، مۇسۇلمانلارغا قارشى جاسۇسلۇق قىلىپ كاپىرلارغا ئىشلەش، يەنى مۇسۇلمانىنىڭ سىرىنى كاپىرلارغا سېتىش ۋە مۇسۇلمانغا قارشى كاپىرلارغا يول كۆرسىتىپ، مەسلىھەت بېرىش قاتارلىقلار ھەم مۇناپىقلىق، ھەم كاپىرلىقتۇر. مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتقان كاپىرغا، ئۇرۇش مەيدانىدا سۇ ياكى بىر توغرام نان بېرىشمۇ ئىمانىنى بۇزىدۇ. چۈنكى بۇ – كاپىرنى سۆيگەنلىك ۋە مۇسۇلمانغا دۈشمەنلىك قىلغانلىق بولىدۇ - دە، ئىسلامنىڭ <مۇسۇلمانىنى ياخشى كۆرۈش ۋە كاپىرنى ئۆچ كۆرۈش> (ئەلۋالا ۋەل بەرا) پىرىنسىپىغا پۈتۈنلەي خىلاپ كەلگەن ۋە ئۇنى ئىنكار قىلغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىمانى بۇزۇلىدۇ».

◆ 9. بەزى كىشىلەرنى «مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىگە بويسۇنۇش مەجبۇرىيىتى يوق (يەنى شەرىئەتتىن چىقسا بولىدۇ)» دەپ ئېتىقاد قىلىش.

كەھف سۈرىسىدە زىكىر قىلىنغان مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ خىزىر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۆتكۈزگەن سەپىرىدە، خىزىر ئەلەيھىسسالام قىلغان بىرنەچچە ئىش: بىر كېچىك بالىنى ئۆلتۈرۈش، بىر كىشىنىڭ كېمىسىنى تېشىۋېتىش ۋە ئۆرۈلۈپ كېتەي دېگەن تامنى يېڭىلاپ قويۇپ ئىش ھەققى ئالماسلىق قاتارلىقلار ئەسلىدە ئىلاھىي يېتەكچىلىكىنىڭ سايىسىدە بولغان مۆجىزەۋي ھادىسىلەر بولسىمۇ، بەزىلەر بۇنى خاتا چۈشىنىپ ۋە ئۆزلىرىگە دەلىل قىلىۋېلىپ: «خىزىر مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىدىن چىقىپ ئۇ ئىشلارنى قىلسا بولغاندەك، بۇ ئۈممەتتىنمۇ مەلۇم ئادەملەر بەزى ئىشلاردا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىدىن چىقسا بولۇۋېرىدۇ» دەپ قارايدۇ. بۇ خىل قاراشمۇ ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللارنىڭ قاتارىدىن بولۇپ، كىشىنى كاپىر قىلىدۇ.

ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەرگە بىر سىزىق سىزىپ: <بۇ ئاللاھنىڭ يولى> دېدى. ئاندىن شۇ سىزىقنىڭ ئوڭ ۋە سول تەرەپلىرىگە يەنە بىرنەچچە سىزىقچىلارنى سىزىپ: <بۇلار ھەر خىل يوللار بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەربىرىنىڭ بېشىدا شۇ يولغا چاقىرىدىغان بىر شەيتان بار> دېدى ۋە: ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا

فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ﴾ <هەقىقەتەن بۇ مېنىڭ توغرا يولۇمدۇر، ئۇنىڭغا ئەگىشىڭلار. (ناتوغرا) يوللارغا ئەگەشمەڭلار، ئۇ سىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازدۇرۇۋېتىدۇ>[1] دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى».[2]

قۇرئان كەرىم بىزنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشكە تەكرار - تەكرار بۇيرۇغىنىدەك، ئۇنىڭ ئىتائىتىدىن چىقماسلىققىمۇ قاتتىق ئاگاھلاندۇرغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىتائەت قىلماسلىق ئىنسانىنى جەھەننەمگە مەھكۇم قىلىدىغان سەۋەبلەرنىڭ بىرىدۇر. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كُلُّ أُمَّتِي يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ أَبَى، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَنْ يَأْبَى؟ قَالَ: مَنْ أَطَاعَنِي دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ أَبَى» «مېنىڭ ئۈممىتىمنىڭ ھەممىسى جەننەتكە كىرىدۇ، لېكىن ئۇنىمىغانلار (كىرمەيدۇ)» دېدى. ساھابىلەر: «كىم ئۇنىمايدۇ، ئى رەسۇلۇللاھ؟» دەپ سورىغانىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ماڭا ئىتائەت قىلغان كىشى جەننەتكە كىرىدۇ. ماڭا ئاسىيلىق قىلغان كىشى (جەننەتكە كىرىشكە) ئۇنىمىغان بولىدۇ» دېدى.[3]

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىدىن چىقىش ــ پەقەت ئىتائەت قىلمىغانلىقتىنمۇ ئېشىپ چۈشىدىغان ئىنكار قىلغانلىق ۋە ئۆزىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىدىن بىھاجەت ساناپ، ئۈستۈن كۆرگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى بولۇپ، بۇ تېخىمۇ ئوچۇق كاپىرلىقتۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىدىن بىر پۈتۈن چىقىش ئەمەس، بەلكى شەرىئەتنىڭ بىرەر پىرىنسىپىدىن بىلىپ تۇرۇپ قەستەن چىقىشمۇ ئىمانىنى بۇزىدىغان كاپىرلىقتۇر. شۇنداقلا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەندىن باشلاپ، ئۇنىڭ شەرىئىتىدىن چىقىپ، باشقا بىرەر پەيغەمبەرنىڭ شەرىئىتىگە ئەگىشىشمۇ ــ ئازغۇنلۇق ۋە كاپىرلىق بولىدۇ.

ئىمام نەسائى توپلىغان بىر ھەدىستە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قولىدا تەۋراتنىڭ بىر ۋاراقىنى كۆرگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا مۇنداق دېگەن: «أَمُتَهَوِّكُونَ فِيهَا يَا ابْنَ الْخَطَّابِ؟ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ جِئْتُكُمْ بِهَا بَيْضَاءَ نَقِيَّةً... وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ مُوسَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ حَيًّا مَا وَسِعَهُ إِلَّا أَنْ يَتَّبِعَنِي» «ئى ئىبنى خەتتاب! ئالدىنىۋاتامسىلەر؟! مەن سىلەرگە پاكپاكىز (شەرىئەتنى) ئېلىپ كەلگەن تۇرسام... جېنىم ئىلكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى، ئەگەر مۇسا (ئەلەيھىسسالام) ھايات

(1) سۈرە ئەنئام، 153- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) ئىمام ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد، تەيالىسىي، دارىمىي ۋە باشقىلار توپلىغان. ھاكىممۇ بۇ ھەدىسنى نەقىل قىلىپ، «سەھىھ» دېگەن.

(3) بۇخارىي ۋە ئەھمەد توپلىغان.

بولغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا نىسبەتەن ماڭا ئەگىشىشتىن باشقا يول يوق ئىدى».[1]

بۇ دەللىلەر شۇنى كۆرسىتىپ بېرىدۇكى، ھېچبىر كىشىنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىدىن چىقىش ئىختىيارلىقى يوق. ئەگەر بىلىپ تۇرۇپ قەستەن چىقسا كاپىر بولىدۇ. ئىنسانىنىڭ ھاياتتىكى ئەڭ ئالىي غايىسى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش بولۇپ، بۇ غايە پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەندە ۋە ئۇنىڭ شەرىئىتى بىلەن ماڭغاندىلا، ئاندىن قولغا كېلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾﴾ «(ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى: ئەگەر سىلەر ئاللاھنى سۆيسەڭلار، ماڭا ئەگىشىڭلاركى، ئاللاھمۇ سىلەرنى ياخشى كۆرىدۇ ۋە (ئۆتكەنكى) گۇناھىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر»[2]. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مَّن يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ﴾ «كىمكى بۇ پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇ چوقۇم ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان بولىدۇ (چۈنكى پەيغەمبەر ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزىدۇ)»[3].

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىتائەت قىلىش (يەنى ئۇنىڭ شەرىئىتىدە مېڭىش) ئاللاھقا ئىتائەت قىلغانلىق بولسا، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ شەرىئىتىدىن چىقىشمۇ ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققانلىق بولىدۇ.

قۇرئاندا ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىتائەت قىلىشقا تەكرار بۇيرۇغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئىش - بۇيرۇقلىرىغا خىلاپلىق قىلىشنىڭ ئاقىۋىتى ئىنتايىن خەتەرلىك بولىدىغانلىقىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾﴾ «شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ (پەيغەمبەر)نىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىدىغانلار، ئۆزلىرىگە ئېغىر بىر پىتنە - مۇسىبەت يېتىشىدىن ياكى قاتتىق ئازاب يېتىشىدىن ھەزەر قىلسۇن (قورقسۇن)!»[4].

دېمەك، زامانىمىزدا بەزى مۇسۇلمانلار رايونلىرىدا ئاز ئۇچرايدىغان: «ماقامغا يەتكەن كىشى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىگە ئەگىشىپ ئىبادەت قىلمىسىمۇ بولىدۇ» دېگەندەك ئاشقۇن سۈپىلارنىڭ گەپلىرى – ئورۇنسىز قۇرۇق سەپسەتىدۇر، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ دىندىن چىقىپ، كاپىر بولغانلىقىنىڭ ئىسپاتىدۇر. شۇنىڭدەك، بەزى غەربپەرەسلەرنىڭ: «ئىسلام

---

(1) بۇ ھەدىسنى يەنە ئىمام ئەھمەد ۋە بەيھەقىي قاتارلىقلارمۇ توپلىغان بولۇپ، ھەسەن ھەدىس.

(2) سۈرە ئال ئىمران، 31- ئايەت.

(3) سۈرە نىسا، 80- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە نۇر، 63- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

شەرئىتىنى قويۇپ، غەرب قانۇنلىرىنى قوللانساق بولىدۇ» دېگەن سۆزلىرىمۇ شەرئەتتىن چىققانلىق بولۇپ، بۇمۇ ئىمانىنى بۇزىدۇ ۋە كاپىرلىقتۇر.

خۇلاسە، شۇنى ئېنىق بىلىش كېرەككى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرئىتىدىن چىقىش كاپىرلىق بولغىنىدەك، «مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرئىتىدىن چىقسا بولىدۇ» دېيىشمۇ قەتئىي كاپىرلىقتۇر.

◆ ئىزاھات

(1) خىزىر ئەلەيھىسسالامنى «مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرئىتىدىن چىقتى» دېيىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىدىن ئىكەنلىكىگە بىرەر پاكىت بولۇشى لازىم. بۇنىڭغا ھېچقانداق دەلىل يوق. شۇڭا «خىزىر ئەلەيھىسسالام، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرئىتىدىن چىقتى» دېگىلى بولمايدۇ.

(2) خىزىر ئەلەيھىسسالامنى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تائالا بىر دەرس ۋە ئىمتىھان ئۈچۈن ئەۋەتكەن بولۇپ، خىزىر ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق يۇز بەرگەن ئىشلار ئاللاھنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن ئىجرا قىلىنغان مۆجىزىۋي ئىشلاردۇر. بۇ ئىشلاردا خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرئىتىگە ئەگىشىش مەجبۇرىيىتى يوق ئىدى.

دېمەك، بۇ خاتا چۈشەنچە («شەرئەتتىن چىقسىمۇ بولىدۇ» دېگەن قاراش) دەسلەپكى خاتا قىياسنىڭ نەتىجىسى بولۇپ، خاتا قىياس ئەنە شۇنداق خاتا چۈشەنچىگە سەۋەب بولغان. ھەرقانداق ئەھۋالدا، بۇ قىسسە ئۇ ئازغۇنلارنىڭ بۇزۇق ئەقىدىسىگە ئۆرنەك بولالمايدۇ.

ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئاسماندىن چۈشكەندىمۇ يەنىلا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرئىتى بىلەن ماڭىدىغان تۇرسا، باشقىلارنىڭ قانداقمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرئىتىدىن چىقىش ئىمكانى بولسۇن؟! ئەلۋەتتە يوق.

◆ 10. ئاللاھنىڭ دىنىنى ئۆگەنمەي ۋە ئەمەل قىلماي، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈش.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا ۚ إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾ «رەببىنىڭ ئايىتى خاتىرلىتىلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەن كىشىدىنمۇ زالىمراق كىم بار؟ بىز ھەقىقەتەن ئۇ گۇناھكارلاردىن ئىنتىقام ئالغۇچىمىز»[1]. بۇ يەردىكى يۈز ئۆرۈشتىن

(1) سۈرە سەجدە، 22- ئايەت.

مەقسەت: ئۇنى ئۆگىنىش ئارقىلىق مۇسۇلمان بولىدىغان ئىسلامنىڭ ئاساسىي بىلىملىرىنى قەستەن ئۆگەنمەسلىك ۋە ئەمەل قىلماسلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن، «لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ» دەك مۇسۇلمان بولۇشنىڭ شەرتى بولغان كەلىمىنى تەپسىلىي مەنىسى بىلەن ئۆگىنىش مۇسۇلمان بولۇشنىڭ شەرتى بولۇپ، ئۇنى ئۆگەنمەسلىك دىندىن يۈز ئۆرۈگەنلىكنىڭ ئىپادىسى بولىدۇ.

شۇنىڭدەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەش سەھەب ھەدىس بىلەن خەۋەر بەرگىنىدەك، نامازـ مۇسۇلمان بىلەن كاپىرنىڭ ئارىسىدىكى پاسىلدۇر. ئەگەر بۇ پاسىل (چېگرا) بولمىسا، ئىنسانىنى كاپىردىن ئايرىيدىغان نەرسە يوق بولدى دېگەن گەپ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىر كىشى «بىلمەيمەن» دەپ باھانە قىلىپ، قەستەن نامازنى ئوقۇمىسا ۋە ئۆگەنمىسە، ئۇ كىشى دىندىن يۈز ئۆرۈگەن بولىدۇ. چۈنكى، بىلمەسلىكنى «ئۆزرە» دېگەن تەقدىردىمۇ، قەستەن ئۆگەنمەسلىك ھەرگىزمۇ ئۆزرە بولالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىر كىشى گەرچە «مەن مۇسۇلمان» دېسىمۇ، لېكىن «بىلمەيمەن» دەپ ھېچبىر ئەمەل قىلماسلىقى ـ ئۇنىڭ دىندىن ئوچۇق يۈز ئۆرۈگەنلىكىدۇر ۋە بۇ كاپىرلىقتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُعْرِضُونَ ۝٣﴾ «كاپىرلار ئاگاھلاندۇرۇلغان (ھەقىقەتتىن) يۈز ئۆرۈگۈچىلەردۇر»[1]. (يەنى كاپىر بولغانلىقى ئۈچۈن دىنىڭ ئاساسلىرىنى ئۆگىنىشتىن يۈز ئۆرۈيدۇ ۋە يۈز ئۆرۈگەنلىكى ئۈچۈن كاپىر بولىدۇ).

شۇنىڭ ئۈچۈن، «مەن مۇسۇلمان» دېگەن ھەر بىر كىشى، كىتابىمىزنىڭ ئالدىنقى بۆلەكلىرىدە بايان قىلىنىپ ئۆتكەن «لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ» نىڭ شەرتلىرىنى چوقۇم ئۆگىنىشى لازىم. شۇنىڭدەك، ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن، ئىمانىنىڭ شەرتى بولغان نامازنىمۇ ئۆگىنىپ ئوقۇشى لازىم.

بەزىلەر: «ئۆلار (دىننى) بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئەمەل قىلالمىسا، ئۆلارنى كاپىر دېيىشكە بولمايدۇ» دەيدۇ. توغرا، ئۆلارنىڭ بىلمىگەنلىكىنى كاپىر دېمەسلىككە بىر ئۆزرە دېسەكمۇ، بۇ «بىلمەسلىك» قاچانغىچە ئۆزرە بولۇپ داۋاملىشىدۇ؟! ئۆلار ئاگاھلاندۇرۇلغاندىن ۋە چۈشەندۈرۈلگەندىن كېيىنمۇ يەنىلا ئۆگەنمىسە، ئەلۋەتتە ھەقتىن يۈز ئۆرۈگەن گەدەنكەش كاپىر بولىدۇ.

شۇنى بايان قىلىپ ئۆتۈش لازىمكى، دىنىي بىلىملەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆگىنىش مۇسۇلمان بولۇشنىڭ شەرتى ئەمەس (يەنى پەرز كۇپايىدۇر). ئۆگەنسە ساۋاب بولىدۇ، ئۆگىنىلمىسە كاپىر بولمايدۇ، بىلىدىغانلاردىن سوراپ ئەمەل قىلسىمۇ بولۇۋېرىدۇ. ئەمما ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ ئۆزىنىڭ رەببىنى، دىنىنى، پەيغەمبىرىنى، شۇنداقلا قەتئىي ھالال ۋە ھارامنى ئۆگىنىشى ۋە بىلىشى مۇتلەق پەرز ئەيندۇر.

(1) سۈرە ئەھقاف، 3- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بۇلارنى ئۆگەنمىسە ۋە بىلمىسە، ئىنسان نېمە بىلەن مۇسۇلمان بولىدۇ؟!

دېمەك: بىلمەيدىغان، ئۆگەنمەيدىغان ۋە بىلمەسلىكنى باھانە قىلىپ ھېچقانداق ئەمەل قىلمايدىغان كىشى ــ دىندىن يۈز ئۆرۈگەن كاپىر بولىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن، «ئىمانىنى بۇزىدىغان 10 ئامىل» ناملىق قىسقىچە مەزمۇن مۇشۇ يەردە ئاخىرلاشتى. كەرەملىك رەببىمىز ئاللاھتىن بىزنى ھەق دىن ئۈستىدە مۇستەھكەم قىلىشىنى ئۆتۈنۈپ سورايمىز. «اللَّهُمَّ يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ، ثَبِّتْ قُلُوبَنَا عَلَى دِينِكَ!» (ئى دىللارنى ئۆزگەرتكۈچى ئاللاھ! قەلبلىرىمىزنى ئۆزۈڭنىڭ دىنى ئۈستىدە مۇستەھكەم قىلغىن!).

دىققەت قىلىش زۆرۈر بولغان مەسىلىلەر

بىرىنچى، ئىمانىنى بۇزىدىغان ئامىللارنى سادىر قىلغۇچى ــ مەيلى قورقۇپ كېتىپ قىلغان بولسۇن، مەيلى چاخچاق قىلغان بولسۇن، مەيلى قەستەن قىلغان بولسۇن، پەرقى يوق ئوخشاشلا كاپىر بولىدۇ. بۇ، ئالىملارنىڭ ئورتاق سۆزىدۇر.

ئەمما، مەجبۇر قېلىپ، چارىسىز قىلغان بولسا، ئۇنىڭ ئۆزرىسى قوبۇل قىلىنىدۇ ۋە كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىنمايدۇ.

بىلىۋېلىش زۆرۈر بولغان مۇھىم نۇقتا شۇكى، قىلسا كاپىر بولىدىغان ھەرقانداق بىر گەپ - سۆز، ئىش - ھەرىكەت ۋە ئەمەللەرنى «ئويۇنىشىپ قويغان»، «چاقچاق قىپ قويغان» ياكى «مۇنداقلا قىلىپ ساپتىمەن» دەپ قىلىشقا قەتئىي ۋە قەتئىي بولمايدۇ. چۈنكى ئىنسان كاپىر بولۇپ، ئاللاھنىڭ ئالدىدىكى ئىنسانلىق قىممىتىنى پۈتۈنلەي يوقىتىدۇ - دە، ئاخىرەتتە مەڭگۈلۈك قاتتىق ئازابقا قالىدۇ.

ئىككىنچى، كاپىر بولىدىغان سۆز ياكى ھەرىكەتنى قىلغان كىشىنىڭ ھەممىسىگىلا، شۇ ئىشنى قىلغانلىقى ئۈچۈن، بىراقلا كاپىرلىق ھۆكمى بېرىلمەيدۇ. بەلكى، ئۇنىڭغۇ مەلۇم تەرتىپ - ئىنتىزامى (شەرتلىرى) بار. ئەمدىكى مەزمۇندا، بىز شۇ تەرتىپ - ئىنتىزام ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمىز.

7

باب

كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشنىڭ شەرتلىرى ۋە كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشتىن توسىدىغان ئامىللار

ئەسلىدە بىر مۇسۇلماننى «كاپىر» دەپ ھۆكۈم قىلىشتىن قاتتىق ساقلىنىش لازىم. چۈنكى، كاپىر بولىدىغان بىر ئىشنى قىلغان كىشىگە ھۆكۈم چىقىرىش ـ ئالىملارغا خاس ئىشتۇر. ئۇنى ئىجرا قىلىش بولسا، ئىسلام قازى مەھكىمىسى بار بولغان دۆلەتكە ئائىت ئىشتۇر. بىر كىشىگە ناھەق كاپىرلىق ھۆكمى قىلىش ئەڭ چوڭ گۇناھلاردىن ھېسابلىنىدۇ. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «أَيُّمَا امْرِئٍ قَالَ لِأَخِيهِ: يَا كَافِرُ، فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا، إِنْ كَانَ كَمَا قَالَ، وَإِلَّا رَجَعَتْ عَلَيْهِ» «ھەرقانداق بىر كىشى قېرىندىشىغا: <ئى كاپىر!> دېسە، ئۇ كىشى چوقۇم بۇ سۆزى بىلەن ئۇنى ئىككىسىنىڭ بىرىگە پېچىپ قويغان بولىدۇ (يەنى بۇ ھۆكۈم ئىككىسىنىڭ بىرىگە چۈشىدۇ). ئەگەر ئىش ئۇ كىشى دېگەندەك (راستتىنلا كاپىر) بولسا، شۇنىڭغا چۈشىدۇ؛ ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، ئۇ كۇفرىلىق سۆزىنىڭ (گۇناھى) ئۆزىگە قايتىدۇ»[1]. يەنى، باشقىلارغا يۈكلىگەن بۇ ھۆكۈم ئەگەر قارشى تەرەپ ئۇنىڭغا لايىق بولمىسا، ئېيتقۇچىنىڭ ئۆزىگە قايتىپ كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ مەسىلىگە ھەرگىز يەڭگىل قاراشقا بولمايدۇ.

«ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە»نىڭ كۆزقارىشى بويىچە، مۇسۇلمانلىقى ئېنىق بولغان بىر كىشىنى بىرەر كۇفرى ئەمەلنى قىلىشى بىلەنلا، ئۇنى كەسكىن ۋە ئېنىق ئىسپاتلىماستىن تۇرۇپ، كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىش توغرا ئەمەس.

ئالدى بىلەن، يۇز بەرگەن ۋە «كۇفرى ئەمەل» دەپ قارالغان ئىشنىڭ ھەقىقەتەن چوڭ كۇفرى ياكى چوڭ شېرىك ئىكەنلىكى ئىنچىكىلەپ تەكشۈرۈپ چىقىلىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭ توغرا ھۆكمىنى بىلىش، كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشنىڭ شەرتلىرى تولۇق تېپىلامدۇ، يوقمۇ؟ كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشتىن توسىدىغان بىرەر ئامىل بارمۇ، يوقمۇ؟ مانا بۇلار تەپسىلىي قاراپ چىقىلىدۇ.

بىز تۆۋەندە كاپىر بولىدىغان ئىشنى قىلىپ سالغان كىشىگە «كاپىرلىق» ھۆكۈم قىلىشنىڭ شەرتلىرى ھەققىدە قىسقىچە توختىلىمىز.

ئىسلامدا كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشنىڭ شەرتلىرى

1. ئەقلى - ھوشى جايىدا بولۇش (ئەقلى يوق ساراڭ بولماسلىق).
2. بالاغەتكە يەتكەن بولۇش.
3. بىلىپ تۇرۇپ قىلغان بولۇش.

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس بولۇپ، ئىمام مۇسلىم يۇقىرىقى تېكىست بىلەن توپلىغان.

4. ئۆز ئىختىيارى (ئىرادىسى) بىلەن قىلغان بولۇش.

5. قەستەن قىلغان بولۇش.

6. دەلىلنى توغرا ۋە تولۇق چۈشىنىپ تۇرۇپ قىلغان بولۇش. (ئەگەر دەلىلنى خاتا چۈشىنىپ قېلىپ قىلغان بولسا، كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشقا بولمايدۇ.)

7. كۇفرى سۆز چوقۇم ئېنىق ۋە ئوچۇق بولۇشى. (كەسكىن كاپىرلىقنى بىلدۈرمەيدىغان، ئېنىقسىز ۋە كۆپ مەنىلىك سۆزلەر بىلەن كۇفرىلىققا ھۆكۈم قىلغىلى بولمايدۇ.)

كۇفرىلىققا ھۆكۈم قىلىشتىن توسىدىغان ئامىللار

1. ئەقلى يوق سارىڭ بولۇش

ئەقلى يوق سارىڭ كىشى كۇفرى ئەمەل قىلغان بولسا، ئۇنىڭغا كاپىرلىق ھۆكمى بېرىلمەيدۇ. ئەمما، باشقىلارغا زىيان سالغان بولسا، ئۇنىڭ ۋەلىيسى (مەسئۇل ئىگىسى) زىيانىنى تۆلەيدۇ.

2. بالاغەتكە يەتمىگەن كىچىك بالا بولۇش

كىچىك بالا كۇفرى ئەمەل قىلغان بولسا، ئۇنىڭغا كاپىرلىق ھۆكمى بېرىلمەيدۇ. ئەمما باشقىلارغا زىيان سالغان بولسا، زىيانىنى مەسئۇل ئىگىسى تۆلەيدۇ.

ئەقلى يوق سارىڭ ۋە بالاغەتكە يەتمىگەن كىچىك بالا بىرەر ئىشنى قەستەن قىلغان بولسا، سەھۋەنلىكىنىڭ ھۆكمىدە بولىدۇ. بۇنىڭغا تۆت مەزھەپ ئىماملىرى بىرلىككە كېلىپ مۇنداق دېگەن: «سارىڭ ۋە سەبىينىڭ قەستەنلىكى سەھۋەنلىك ھېسابلىنىدۇ». (ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئەلقۇدۇرىينىڭ «مۇختەسەر ئەلقۇدۇرى» ناملىق ئەسىرىدىن).

شۇنىڭ ئۈچۈن، قەستەنلىك يوق، سەھۋەنلىك بىلەن قىلىپ قالغان ئىشقا شەرئىي جازا بېرىلمىگىنىدەك، سارىڭ ۋە سەبىيگىمۇ جىنايى ئىشلار جازاسى بېرىلمەيدۇ، شۇنداقلا كۇفرىلىق، نىپاق ۋە باشقا ھۆكۈملەرمۇ قىلىنمايدۇ.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان سەھىھ ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ» «ئۈچ

تۇرلۈك كىشىدىن قەلەم كۆتۈرۈۋېتىلدى (يەنى بۇلارنىڭ ھېچقانداق شەرئىي مەسئۇلىيىتى يوقتۇر): ئۇخلىغان كىشى ئويغانغىچە، سەبىي (كىچىك بالا) بالاغەتكە يەتكۈچە ۋە سارالڭ ئەقلىگە كەلگۈچە»[1].

بۇ ئۈچ تۈرلۈك كىشىنىڭ شەرئەت ئەھكاملىرىنى ئىجرا قىلىش مەجبۇرىيىتى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا شەرئىي ھۆكۈمنۇ قىلىنمايدۇ. پەقەت مۇسۇلمان ئائىلىدە تۇغۇلۇپ ياشاۋاتقان سارالڭ ۋە سەبىيلەرگە پۈتۈن ئىشلاردا مۇسۇلمانلىق مۇئامىلىسى قىلىنىدۇ.

◆ 3. بىلمەيدىغان جاھىل

يەنى، قىلغان ئىشىنىڭ دىندىن چىقىرىدىغان كۇفرى ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىغان بىرىگە، ھۆكمىنى بىلمەي تۇرۇپ قىلغان بۇ ئىشى سەۋەبلىك كاپىرلىق ھۆكمى بېرىلمەيدۇ.

لېكىن، ھەقىقەتەن «بىلمەيدىغان بولۇش»نىڭمۇ بىرنەچچە شەرتى بار:

(1) يېڭى مۇسۇلمان بولغان ئادەمنىڭ بىلمەسلىك ئۇزرىسى قوبۇل قىلىنىدۇ.

(2) ساپ كاپىرلارنىڭ ئارىسىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان ۋە ئۇزىنى مۇسۇلمان دېيىشى ئىسلامنىڭ ئەھكاملىرىنى ئۆگىنىشكە مۇيەسسەر بولالمىغان كىشىنىڭ بىلمەسلىك ئۇزرىسى قوبۇل قىلىنىدۇ.

(3) ئىسلام پېرىنسىپىنى ئۆگىنىش ۋە ۋەز - نەسىھەت ئاڭلاشتىن مەھرۇم ھالدا، ئىنسانلار توپلىمىدىن ئۇزاق چۆل - بايابانىدا ياشايدىغان كىشىنىڭ «بىلمەسلىكى مۇمكىن» دەپ قارىلىپ، ئۇزرىسى قوبۇل قىلىنىدۇ. شۇنداقلا، دىندىن چەكلىنىدىغان يەرلەردە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ۋە ياشايدىغانلارنىڭ بالىلىرىمۇ ئەلۋەتتە بىلمەسلىك ئۇزرىسى قوبۇل قىلىنىدىغانلارنىڭ ھۆكمىدە بولىدۇ. چۈنكى، بۇلارنىڭ دىنىنى ئۆگىنىشى تېخىمۇ قىيىن بولۇش مۇمكىنلىكى سەۋەبىدىن، بۇلارمۇ دىنىنى تەرك ئېتىشكە، ئۆگەنمەسلىككە مەجبۇرلانغانلار قاتارىدىن ھېسابلىنىدۇ. بۇلارنىڭمۇ قىلغان كۇفرىلىق قىلمىشىغا قاراپلا، بۇلارغا تەپسىلىي چۈشەندۈرمەي تۇرۇپ كاپىرلىق ھۆكۈم قىلىنمايدۇ.

ئەمما، ئۆگىنىش پۈرسىتى ۋە ئىمكانىيىتى بار تۇرۇپ قەستەن ئۆگەنمەي بىلمەسە، بۇنىڭ «بىلمەسلىك» ئۇزرىسى ھەرگىز قوبۇل قىلىنمايدۇ، بەلكى بۇ تۇردىكىلەر «ئۆگەنمەي ۋە ئەمەل قىلماي دىندىن يۈز ئۆرۈگەنلەر» قاتارىدىن بولىدۇ.

(4) مەجبۇرلانغان ۋە چارىسىز قالغانلار.

---

(1) ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى، ئىبنى ماجە ۋە ئىمام ئەھمەدلەر توپلىغان، سەھىھ ھەدىس.

يەنى مەلۇم كۇفرى سۆز ياكى ھەرىكەتكە مەجبۇرلىنىپ، باشقا چارە تاپالماي، ئۇ كۇفرى سۆز - ھەرىكەتنى قەلبىدىن ئەمەس، پەقەت كۆرۈنۈشتىلا قىلغان كىشىگە كاپىرلىق ھۆكۈم قىلىنمايدۇ. مەجبۇرلانغان بولۇشنىڭمۇ بەزى شەرتلىرى بار:

بىرىنچىدىن، ھەقىقىي مەجبۇرلانغان بولۇشى كېرەك.

بۇ، ئىلگىرى ئۆتكەن تەجرىبىگە ۋە ياكى مەجبۇرلىغۇچىنىڭ جىددىيىتىگە (يەنى دېگىنىنى قىلالايدىغانلىقىغا) قاراپ بېكىتىلىدۇ. يەنى راست مەجبۇرلانغان ۋە قۇتۇلۇشقا باشقا ھېچقانداق چارە تاپالمىغان بولۇشى لازىم.

ئىككىنچىدىن، مەجبۇرلانغاندا ئىسلام شەرىئىتىدە ساقلاپ قېلىش زۆرۈر بولغان بەش نەرسە: 1. دىن؛ 2. جان؛ 3. ئەقىل؛ 4. مال - مۈلۈك؛ 5. نەسەب ۋە ئابروي قاتارلىقلاردىن بىرەرىنى يوق قىلىۋېتىش ياكى ئېغىر زىيان سېلىش بىلەن تەھدىت سېلىپ، مەلۇم شېرىك، كۇفرىلىق ۋە خاتا ئىشقا مەجبۇرلىسا؛ يۇقىرىقىلاردىن بىرىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن (باشقىلارنى ئۆلتۈرۈشتىن باشقا) ئۆزىگە ئالاقىدار خاتا ئىشنى قىلسا، بۇ ھەقىقىي مەجبۇرلانغانلىق بولۇپ، ئۆزرىسى قوبۇل قىلىنىدۇ. ئۇ قەلبىدە ئىمانىنى يوشۇرۇپ، كۆرۈنۈشتە كۇفرى سۆز - ھەرىكەتنى قىلسىمۇ، بۇنىڭغا كاپىرلىق ھۆكمى بېرىلمەيدۇ.

ئەمما، ئومۇمىي مۇسۇلمانلارنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ساقلاش ۋە مۇسۇلمانلارنى ساتماسلىق ئۈچۈن، ئىنسان جېنى ۋە پۈتۈن بارلىقى قۇربان بولۇپ كەتسىمۇ سەۋر قىلىشى لازىم. ئەگەر شۇ سەۋەبتىن ئۆلتۈرۈلۈپ كەتسە، شەھىد بولىدۇ.

(5) يوللۇق تەۋسىل قىلغان بولۇش.

يەنى، ئايەت - ھەدىسلەرنىڭ تېكىستلىرىدىكى مەلۇم ئېھتىماللىققا ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، ئەسلىي مەنىسىدىن باشقىچە چۈشىنىپ قالغانلىقتىن، مەلۇم شېرىك، كۇفرى ياكى گۇناھ ئىشلارنى قىلىپ سالغان بولسا، ئۇنىڭ بۇ يوللۇق تەۋسىل قىلغان ئۆزرىسى قوبۇل قىلىنىدۇ ۋە كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىنمايدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، يېتىشكەن ئالىملارنىڭ مەنە بېرىشتىكى مەلۇم خاتالىقى ئەپۇ قىلىنىدۇ، بەلكى (ئىجتىھاد قىلغانلىقى ئۈچۈن) ئەجرىگە ئېرىشىدۇ. چۈنكى،ئالىملار سۆزنىڭ مەنە - مەزمۇنلىرىنى بىلەلەيدۇ ۋە يوللۇق تەۋسىل قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگىدۇر. ئەمما، سۆزنىڭ مەنىسىنى بىلگۈدەك ئىلمىي ئىقتىدارغا ئىگە ئەمەس بىرى، ھېچ نەرسىگە ئاساسلانماستىن ئۆز خاھىشى بويىچە مەنە بېرىپ، تەۋسىل قىلىپ خاتا ئىشلارنى قىلغان بولسا، بۇنىڭ ئۆزرىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ.

(6) ئۇنتۇپ قالغان بولۇش.

يەنى ئېسىدە يوق، ئۇنتۇپ قېلىپ مەلۇم كۇفرى ئىشنى قىلىپ سالغان بولسا؛ مەسىلەن، قولىدىكىنىڭ قۇرئان ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قېلىپ، قولىدىكى قۇرئاننى ئەخلەتكە تاشلىۋەتكەن بولسا ياكى ئۇنتۇپ قېلىپ بىر ژاق نامازنى ئوقۇمىغان بولسا، بۇنىڭ ئۇنتۇپ قالغانلىق ئۆزرىسى قوبۇل قىلىنىدۇ ۋە كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىنمايدۇ.

(7) سەھۋەنلىك تۈپەيلىدىن قىلىپ سېلىش.

يەنى مەلۇم شېرىك ياكى كۇفرى ئىشنى قىلىشنى مەقسەت قىلماي تۇرۇپ، سەھۋەنلىكتىن قىلىپ سالغان بولسا، ئۇنىڭ خاتا قىلغانلىق ئۆزرىسى قوبۇل قىلىنىدۇ ۋە كاپىرلىق ھۆكمى بېرىلمەيدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُم بِهِ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ۝﴾ «خاتا قىلىپ سالغان ئىشلىرىڭلاردا سىلەرگە گۇناھ يوق، لېكىن قەستەن قىلساڭلار (گۇناھ بولىدۇ). ئاللاھ (گۇناھلارنى) مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ۋە شەپقەتلىكتۇر»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ» «ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۈممىتىمنىڭ خاتا قىلىپ سالغىنىدىن، ئۇنتۇپ قالغىنىدىن ۋە مەجبۇرلانغىنىدىن ئۆتۈپ كەتتى (يەنى گۇناھ يازمايدۇ)».[2]

مانا بۇلار – بىرەر كۇفرى قىلمىنى قىلغان كىشىگە كاپىرلىق ھۆكمى بېرىشتىن توسىدىغان ئامىللاردۇر. بۇنداق ئەھۋاللاردا قىلىنغان ھەرقانداق بىر خاتالىق ئەپۇ قىلىنىدۇ. ئەمما دۇنيالىقتا بىرەرسىگە زىيان سېلىنغان بولسا، ئۇنىڭ زىيىنى چوقۇم تۆلىنىدۇ.

بىر مۇسۇلمان، دىندىن چىقىرىپ كاپىر قىلىپ قويىدىغان شېرىك ياكى كۇفرى ئەمەلدىن بىرەرىنى قىلغان بولسا، شەرىئەت بويىچە ئۇنىڭغا ئەلۋەتتە كاپىرلىق ھۆكمى بېرىلىشى كېرەك. ئەمما ھۆكۈم قىلىشتىن بۇرۇن: بىرىنچىدىن، شۇ كۇفرى سۆز - ھەرىكەتنىڭ ھەقىقەتەن سادىر بولغانلىقى قەتئىيلىك بىلەن ئىسپاتلىنىشى لازىم؛ ئىككىنچىدىن، سادىر بولغان قىلمىنىڭ قەتئىي كاپىر بولىدىغان قىلىق ئىكەنلىكىگە ئوچۇق ۋە كەسكىن دەلىل بولۇشى لازىم؛ ئۈچىنچىدىن، سادىر قىلغان قىلمىنىڭ كاپىر بولىدىغان قىلىق ئىكەنلىكىنى دەلىل - پاكىت ئاساسىدا شۇ ئىشنى قىلغۇچىنىڭ ئالدىغا قويۇپ، ھۆججەتلىك ھالدا چۈشەندۈرۈش لازىم.

---

(1) سۈرە ئەھزاب ، 5- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) ئىبنى ماجە، ئىبنى ھىببان ۋە تويلىغان، سەھىھ ھەدىس.

ئاندىن كېيىن، كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشنىڭ شەرتلىرى ۋە كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشتىن توسىدىغان ئامىللارغا تەپسىلىي قاراپ چىققاندىن كېيىن، ئاندىن ھۆكۈم باسقۇچىغا ئۆتۈلىدۇ.

مۇجاھىد ئۇستاز ئەبۇ مۇسئەب سۇرىي دەرس ئارىلىقىدا مۇنداق تەكرارلايتتى: «پەتىۋاغا ئالدىراش ـ جەھەننەمگە ئالدىرىغانلىقتۇر». (ئاللاھ تائالا ئۇستازغا مول رەھمەت قىلسۇن.)

تىل بىلەن سۆزلەپ، قەلبتىن ئېتىقاد قىلىپ ۋە ئىخلاس بىلەن ئەمەل قىلىپ ئېرىشكەن بۇ ئىمان نېمىتىنى ئەرزىمەس دۇنيا ئۈچۈن يارىماس ئىشلارنى قىلىپ بۇزۇپ قويۇشتىن ۋە ئىماندىن ئايرىلىپ قېلىپ، ئىككى دۇنيالىق دەرد - ھەسرەتتە قېلىشتىن ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھلىق تىلەيمىز. ئامىن!

ئېزىپ كېتىش ۋە ھەقتىن چەتنەپ كېتىشنىڭ بەزى سەۋەبلىرى

بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «افْتَرَقَتِ الْيَهُودُ عَلَى إِحْدَى وَسَبْعِينَ فِرْقَةً، وَتَفَرَّقَتِ النَّصَارَى عَلَى اثْنَتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً، وَسَتَفْتَرِقُ أُمَّتِي عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً، كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلَّا وَاحِدَةً» «يەھۇدىيلار 71 پىرقىگە، ناسارالار 72 پىرقىگە بۆلۈنۈپ كەتتى. يېقىندا مېنىڭ بۇ ئۈممىتىم 73 پىرقىگە بۆلۈنۈپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ پەقەت بىر پىرقىسىدىن باشقا ھەممىسى دوزاختا بولىدۇ» دېدى. بۇنى ئاڭلىغان ساھابىلەر: «(ئۇ دوزاختا كىرمەيدىغان) پىرقە كىمدۇر، ئى رەسۇلۇللاھ؟» دەپ سورىغانىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مَنْ كَانَ عَلَى مِثْلِ مَا أَنَا عَلَيْهِ وَأَصْحَابِي» «مەن ۋە ساھابىلىرىمدەك بولغانلاردۇر!» دېدى.[1]

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەۋەر بەرگەندەك، گەرچە ئىسلام نىزامىنىڭ قانۇنىي مەنبەسى بولغان قۇرئان ۋە ھەدىس بىر بولسىمۇ، بىراق ئۈممەت ھەقتىن چەتنەپ, تۈرلۈك پىرقە ۋە مەزھەپلەرگە بۆلۈنۈپ كەتتى. بۇنىڭ مەلۇم سەۋەبلىرى بار، ئەلۋەتتە. «خاتالىقنى بىلگەن كىشى چوقۇم ئۇنىڭدىن ساقلىنىشقا تىرىشىدۇ» دېگەن مەقسەتتە، تۆۋەندە كىشىلەرنىڭ توغرا يولدىن ئېزىپ كېتىشىنىڭ بەزى سەۋەبلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقىمىز:

(1) تەكەببۇرلۇق قىلىش

(1) ئىمام تىرمىزي، ئەبۇ داۋۇد، ئىبنى ماجە ۋە ئىمام ئەھمەد قاتارلىقلار توپلىغان، سەھىھ ھەدىس،

يەنى، دىننى ۋە ئىلىمنى ئۆگىنىشتىن تەكەببۇرلۇق قىلىش. بۇ يەردىكى «تەكەببۇرلۇق»تىن مەقسەت: ئىنسان ئۆزىنى باشقىلاردىن چوڭ سانىغانلىقى ئۈچۈن، باشقىلاردىن ئىلىم ئۆگىنىشنى ۋە (بىلىمگەنلىرىنى) سوراپ بىلىشنى خالىماي، جاھىللىقتا قېلىشىدۇر. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ ئۆز كاللىسىغا كەلگەنچە ئىش قىلىپ، ئاخىرى ھەقتىن چەتنەپ ئېزىپ كېتىدۇ. بۇ شەيتاننىڭ قىلمىقلىرىدىن بولۇپ، شەيتانمۇ دەل ئۆزىنىڭ تەكەببۇرلۇقى سەۋەبلىك، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئاسىيلىق قىلىپ توغرا يولدىن ئېزىپ كەتكەن. ئاللاھ تائالا بۇنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾﴾ «ئۆز ۋاقتىدا بىز پەرىشتىلەرگە: <ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار!> دېگەن ئىدۇق. ئۇلار سەجدە قىلدى، پەقەت ئىبلىسلا باش تارتتى ۋە تەكەببۇرلۇق قىلىپ كاپىرلاردىن بولدى»[1]. يەنە كېلىپ، ئىلىم ئۆگىنىش ۋە ھەقنى قوبۇل قىلىشتىن تەكەببۇرلۇق قىلىشمۇ خاۋارىجلارنىڭ ئاساسلىق سۈپەتلىرىدىن بىرىدۇر.

(2) ئەھلى بەيتنى ھۆرمەت قىلىش ياكى سۆكۈشتە چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش

بۇ – شىئە تائىپىسىنىڭ ئاساسلىق سۈپەتلىرىدىن بولۇپ، ئۇلار ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ھۆرمەت قىلىشتا چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ، ئۇنى پەيغەمبەرلىك دەرىجىسىگە كۆتۈرۈۋالغان، ھەتتا بەزى ئەسەبىي شىئەلەر ئۇنى «ئىلاھلىق» دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ ئازغان بولسا؛ بەزىلىرى ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر ۋە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملارنى ئۆچ كۆرۈشتە چېكىدىن ئېشىپ، ئۇلارغا يامان سۆزلەر بىلەن ھۆرمەتسىزلىك قىلىپ ئازغان.

شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ نۇقتىدا شۇنىڭغا قاتتىق دىققەت قىلىش كېرەككى، كىشىلەرنى مەدھىيەلەش ياكى يامان كۆرۈشتە چەكتىن ئېشىپ كېتىشتىن توسۇش ھەمدە ھەرىكىمنى پەقەت ئۆز ئورنىغا قويۇش ھەققىدە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ، فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ فَقُولُوا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ» «ناسارالار مەريەم ئوغلى (ئىيسا)نى ماختاشتا چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتكەندەك، مېنى ماختاشتىمۇ چەكتىن ئاشۇرۇۋەتمەڭلار. مەن پەقەت ئاللاھنىڭ بەندىسىمەن، شۇڭا مېنى: <ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئۇنىڭ ئەلچىسى> دەڭلار».[2]

بۇ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەرقانداق كىشىنى ماختاش ياكى كەمسىتىشتە چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىكنى تەۋسىيە قىلغان ۋە ھەر كىشىنى پەقەت ئۆز ئورنىغىلا قويۇشنى قاتتىق تەكىتلىگەن. پەيغەمبەرنى ھۆرمەتلەش – ئۇنى ئورۇنسىز كۆككە كۆتۈرۈپ ماختاش بىلەن ئەمەس،

(1) سۈرە بەقەرە، 34- ئايەت.

(2) بۇخارىي توپلىغان.

بەلكى ئۇنىڭ شەرئىتىگە تولۇق ئەمەل قىلىش بىلەن بولىدۇ. ساھابىلەرنى ھۆرمەتلەشمۇ ئوخشاشلا مۇشۇنداق (چېكىدە) بولۇشى كېرەك.

(3) جاھىللىق (ئىلمسىزلىك)

بىز بۇ يەردە بايان قىلغان جاھىللىق (بىلىمسىزلىك) ئاساسەن ئىككى خىل بولىدۇ:

بىرىنچى، ئادەتتىكى جاھىللىق.

يەنى، ئىنسان ئۆزىنىڭ بىلمەيدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلمىدىغان ۋە بىلىشكە تىرىشمىدىغان ئادەتتىكى جاھىللىق بولۇپ، بۇ خىل جاھىللىقنىڭ زىيىنى پەقەت شۇ كىشىنىڭ ئۆزىگىلا بولىدۇ ۋە ئۆگەنمىگەنلىكىنىڭ ھېسابىنىمۇ قىيامەتتە پەقەت ئۆزى بېرىدۇ.

ئىككىنچى، مۇرەككەپ جاھىللىق (قاراقورساقلىق).

يەنى، ئەسلىدە ئۆزى ھېچنېمىنى بىلمەيدىغان تۇرۇپ، ئۆزىنى «بىلىملىك، ئالىم» ھېسابلايدىغان ھەمدە ئۆزىنىڭ بىلمەيدىغانلىقىنىمۇ ھېس قىلالمايدىغان، خەتەرلىك جاھىللىقتۇر. بۇ تائىپە كىشىلەر ئۆزلىرى ئازغاندىن سىرت، باشقىلارنىمۇ ئازدۇرۇپ ھەقتىن چەتنەتكۈزىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «... ئاللاھ تائالا ئالىملارنى ئېلىپ كېتىش ئارقىلىق ئىنسانلاردىن ئىلىمنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، كىشىلەر جاھىل (ئىلىمسىز)لارنى ئۆزلىرىگە يېتەكچى قىلىۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، كىشىلەر ئۇلاردىن (دىنىي مەسىلىلەرنى) سورىسا، ئۇلار بىلمەستىنلا (ئۆز ئەقلىگە تايىنىپ) پەتۋا بېرىپ، ئۆزلىرىمۇ ئازىدۇ ۋە باشقىلارنىمۇ ئازدۇرىدۇ»[1].

بۇ خىل «مۇرەككەپ جاھىللىق» ۋە «قاراقورساقلىق» ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئەڭ چوڭ مۇسىبەت بولۇپ، ھەر زاماندا ئازغۇنلۇقنىڭ تۈپ مەنبەسى بولۇپ كەلگەن.

(4) ئەقىلنى نەقىلنىڭ (دەلىلنىڭ) ئالدىغا قويۇۋېلىش

يەنى، قۇرئان ۋە ھەدىستىن ئېنىق دەلىل بار تۇرۇپمۇ، ئۆزىنىڭ ئەقلىي كۆزقارىشى بويىچە ئىش قىلىش ياكى قۇرئان ۋە ھەدىستە دەلىل بار - يوقلۇقىغا قاراپمۇ باقماستىن، پەقەت ئۆزىنىڭ شەخسىي خاھىشى بويىچە ئىش قىلىشمۇ – ھەقتىن چەتنەپ ئېزىپ كېتىشنىڭ تۈپ سەۋەبلىرىدىن بىرىدۇر. ئاللاھ تائالا بىزنى بۇ خىل قىلمىشتىن ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ①﴾ «ئى مۇئمىنلەر! سىلەر (ھېچقانداق بىر ئىشنى ۋە سۆزنى) ئاللاھنىڭ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ سۆزىنىڭ ئالدىغا قويۇۋالماڭلار، ئاللاھتىن

(1) بۇخارىي ۋە مۇسلىم توپلىغان.

قورقۇنچلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن (سۆزۈنچلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (نىيىتىنچلارنى ۋە ئەھۋالىنچلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر»[1]. يەنى، ئاللاھ ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ئالدىدا ئاتىكاچىلىق ۋە مەمەدانلىق قىلماڭلار، دەللىللەرنى ئەقلىنچلارغا ۋە خاھىشنچلارغا بويسۇندۇرۇۋالماڭلار.

(5) نەپسى - خاھىشغا ئەگىشىش

نەپسىگە ئەگىشىش – شەرىئەتنىڭ مەقسىتىگە خىلاپلىق قىلغانلىقتۇر. چۈنكى، شەرىئەت ئىنسانىنى نەپسىنىڭ تەلىپىگە ئەگىشىشتىن توسۇپ، پەقەت بىر ئاللاھقىلا قۇل بولۇشقا چاقىرىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدِلُوا ۚ وَإِن تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾﴾ «نەپسى - خاھىشنچلارغا ئەگەشمەنچلار، (ھەقتىن) چەتنەپ كېتىسىلەر. ئەگەر بۇرمىلىساقلارمۇ ياكى يۈز ئۆرۈسەنچلارمۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن قىلمىشنچلاردىن تولۇق خەۋەردارىدۇر»[2].

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ ۚ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِّنَ اللَّهِ﴾ «ئەگەر ئۇلار ساڭا بويسۇنمىسا، بىلگىنكى، ئۇلار پەقەت ئۆز نەپسى - خاھىشلىرىغىلا ئەگىشىدۇ. ئاللاھتىن كەلگەن ھىدايەتتىن باشقا، ئۆز نەپسى - خاھىشىغا ئەگەشكەن كىشىدىنمۇ ئازغۇنراق بىرەرى بارمۇ؟!»[3].

بۇنداق نەپسىگە ئەگىشىدىغانلار – ئەگەر ئۆزىنىڭ نەپسى - خاھىشىغا توغرا كەلمىسە، ھەتتا ئايەت ۋە ھەدىسلەرنىمۇ قوبۇل قىلمايدىغان بولۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدىكى بىر ئايەتتە ئۇلارنى «(ھەقىقەتكە قۇلاق سالماي، تىلىنى چىقىرىپ) ھاسىراشتىن باشقا ھېچنېمە بىلمەيدىغان ئىت»قا ئوخشاتقان بولسا؛ يەنە بىر ئايەتتە «نەپسى - خاھىشىنى ئىلاھ قىلىۋېلىپ، ئازغۇنلۇقنى ئۆزىگە ۋاجىپ قىلىۋالغان ۋە قەلب كۆزلىرى مۆھۈرلىنىپ كەتكەن ئەشەددىي ئازغۇنلار» دەپ سۈپەتلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِن بَعْدِ اللَّهِ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾﴾ «نەپسى - خاھىشنى ئىلاھ قىلىۋالغان كىشىگە قاراپ باقمامسەن!؟ ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرۇپ ئازغۇنلۇقتا قويدى. ئۇنىڭ قۇلىقى ۋە قەلبىنى پېچەتلىۋەتتى، بەسىرىتىنى پەردىلىۋەتتى. ئەمدى ئۇنى ئاللاھتىن كېيىن كىممۇ ھىدايەت قىلالىسۇن، ئويلىنىپ باقمامسىلەر!؟»[4].

---

(1) سۈرە ھۇجۇرات، 1- ئايەت.

(2) سۈرە نىسا، 135- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە قەسەس، 50- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(4) سۈرە جاسىيە، 23- ئايەت.

دېمەك، نەپسى - خاھىشىغا ئەگىشىش ـ ئازغۇنلۇقنىڭ تۈپ يىلتىزىدۇر.

(6) خاتا قىياس قىلىش

يەنى، شەرئىەتنىڭ ھۆكمىگە خىلاپ ھالدا ئۆزىنىڭ خاھىشى بويىچە قىياس قىلىپ، ھۆكۈم چىقىرىش. ئىبلىسمۇ دەل شۇنداق خاتا قىياس بىلەن ھۆكۈم قىلىپ، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن كاپىر بولغان. ئاللاھ تائالا ئۇنى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا سەجدە قىلىشقا بۇيرۇغاندا، ئۇ: «مەن ئۇنىڭدىن ياخشى، مېنى ئوتتىن ياراتتىڭ، ئۇنى لايدىن ياراتتىڭ» دەپ، ئۆز خاھىشى بويىچە قىياسەن ھۆكۈم قىلىپ، ئېزىپ كەتكەن.

(7) ئىسلام نامىدىن زۇلۇم قىلىش

زامانىمىزدا يۇز بېرىۋاتقاندەك، مۇسۇلمانلار مەملىكەتلىرىدە ھۆكۈمران قاتلاملار «مەنمۇ مۇسۇلمان» دەپ تۇرۇپ، مۇئمىن - مۇسۇلمانلارغا ئېغىر قىيىن - قىستاقلار بىلەن زۇلۇم قىلغانلىقى ئۈچۈن، ھەق يولدا مۇستەھكەم تۇرالمىغان بىر قىسىم كىشىلەر ئېزىپ كەتكەن. مەسىلەن، ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئوتتۇرا شەرق ئۇرۇشىدىن كېيىن مىسىر تۇرمىلىرىدە يۇز بەرگەن ھادىسىلەر. شۇ چاغدا، قىيناۋاتقانلارمۇ مۇسۇلمانلىق دەۋاسى قىلىدىغان، قىينىلىۋاتقانلارمۇ ئەلۋەتتە مۇسۇلمانلار ئىدى. بۇلاردىن ھەق بىلەن باتىلنى ھەقىقىي چۈشەنگەن شېھىت سەيىد قۇتۇپتەك ئالىملار، زالىملارنىڭ زۇلمىغا پەرۋا قىلماستىن، ھەقتە مۇستەھكەم تۇرۇپ شېھىتلىكنى تاللىغان بولسا؛ تەكفىر (كاپىرغا چىقىرىش) ئېقىمىنىڭ زامانىمىزدىكى يېتەكچىسى بولغان شۈكرى مۇستەفادەك بىر قىسىم كىشىلەر ھەقتىن چەتنەپ ئېزىپ كەتكەن.

تەپسىلىي ئېيتقاندا، شۇ زالىملارنىڭ «مەن مۇسۇلمان» دەپ تۇرۇپ قىلغان زۇلمى سەۋەبلىك، تەكفىرىيلەر دەلىلسىز ھالدا ياكى دەلىلنىڭ پەقەت بىرلا قىسمىغا تايىنىۋېلىپ، كىشىلەرنى خالىغانچە «كاپىر» دەيدىغان ئازغۇن تەكفىر ئېقىمىنى پەيدا قىلغان.

(8) رەددىيە بېرىش باسقۇچى

بەس - مۇنازىرە ۋە جېدەل ئەسناسىدا ياكى بىرەرىدىن سادىر بولغان پەتىۋا، كۆزقاراش باشقا بىر مەزھەپىپەرەسنىڭ كۆزقارىشىغا زىت كەلگەن ياكى تولۇق مۇۋاپىق كەلمىگەن بولسا، «ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ» دەپ، قارشى تەرەپنىڭ سۆزىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ قارشى سۆزلەش ئارقىلىق، ئىنسانلار تېزلا خاتالىشىپ قالىدۇ. مەسىلەن، چوڭ - كىچىك ئەمەلنىڭ ھەممىسىنى «ئىماننىڭ شەرتى» قىلىۋېلىپ، ھە دېسىلا كىشىلەرنى «كاپىر» دەيدىغان خاۋارىجلارغا قارشى رەددىيە سۆپىتىدە، «ئەمەل ئىمان چۈشەنچىسى ئىچىگە كىرمەيدۇ» دەيدىغان مۇرجىئەلەر مەيدانغا كەلگەنگە

ئوخشاش. ئۇنىڭدىن باشقا، «تەكفىر» ئېغىمىغا زالىم هۆكۈمەتلەرنىڭ مۇسۇلمان قىياپىتىدىكى مۇرتەد ساقچىلىرىنىڭ قىلمىشلىرىغا رەددىيە سۆيىتىدە مەيدانغا كەلگەن. بۇ «رەددىيە بېرىش باسقۇچى» ـ ئىنسان ئىنتايىن تېز ئېزىپ كېتىدىغان سەۋەبلەرنىڭ بىرى بولۇپ، بەك دىققەت قىلىش لازىم بولغان نازۇك مەسىلىدۇر.

(9) مەزھەپ مۇتەئەسسىپلىكى

قۇرئان ۋە ھەدىسلەردىن ئوچۇق دەلىل بار بولسىمۇ ۋە ئۇ دەلىلنى چوڭقۇر چۈشىنىش ئىمكانىيىتى بار تۇرۇپمۇ، «بىزنىڭ مەزھەپتە ئۇنداق ئەمەس» دېگەندەك ئورۇنسىز سۆزلەرنى قىلىشمۇ مۇتەئەسسىپلىك ۋە ئازغۇنلۇقتۇر. قۇرئان ۋە سۈننەتتىن ئوچۇق دەلىل بار تۇرۇقلۇق، بۇ دەلىللەرگە خىلاپ ھالدا مەلۇم بىر مەزھەپكىلا ئېسىلىۋېلىش ـ دىنىمىزدا ئەقىدەۋىي ئازغۇنلۇق بولغاندىن سىرت، يەنە ئۈممەتنى پارچىلايدىغان سىياسىي خاتالىقتۇر. (ئەمما، دەلىلنى چوڭقۇر چۈشەنگۈدەك ئىمكانى يوقلارغا، يەنى ئالىم بولمىغان ئادەتتىكى ئەگەشكۈچىلەرگە بۇ ئازغۇنلۇق ھۆكمى بېرىلمەيدۇ.)

ئەقىدە ئىلمىدە، دىققەت قىلمىسا ئېزىپ كېتىشنىڭ سەۋەبلىرى ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، يۇقىرىقىلار كۆپ ئۇچرايدىغان بەزى سەۋەبلەردۇر. بۇ سەۋەبلەر يۈز بەرگەندە، ئېزىپ كەتمەي، ھەقتىن چەتنەپ كەتمەي مۇستەھكەم تۇرۇشنىڭ ئاساسىي تۈتقىسى ـ قۇرئان ۋە سۈننەتتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا كىشىلەرنى ئۆزىگە، رەسۇلىغا ۋە سالاھىيەتلىك ئالىملارنىڭ ئىجماسىغا ئىتائەت قىلىشقا بۇيرۇغاندىن كېيىن مۇنداق دېگەن: ﴿فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾﴾ «ئەگەر سىلەر ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان بولساڭلار، بىرەر ئىشتا تالىشىپ قالغاندا، ئۇنى ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە (يەنى قۇرئان ۋە سۈننەتكە) مۇراجىئەت قىلىڭلار! شۇنداق قىلىشىڭلار ياخشىدۇر ۋە ئاقىۋەت گۈزەل چۈشەنچىدۇر»[1].

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن نەقىل قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «يا أيها الناس, اني تركت فيكم ما ان تمسكتم به فلن تضلوا أبدا, كتاب الله وسنتي» «ئى ئىنسانلار! ھەقىقەتەن مەن سىلەرگە، ئەگەر ئۇنى مەھكەم تۇتساڭلار مەڭگۈ ئېزىپ كەتمەيدىغان بىر نەرسىنى قويۇپ قويدۇمكى، (ئۇ بولسىمۇ) ئاللاھنىڭ كىتابى ۋە مېنىڭ سۈننىتىمدۇر»[2].

---

(1) سۈرە نىسا، 59- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) ئىمام مالىك ۋە ھاكىم قاتارلىقلار توپلىغان. ئىمام مۇسلىممۇ ئەينى مەنىدىكى ھەدىسنى نەقىل قىلغان بولۇپ، ئالىملار بۇ ھەدىسنىمۇ مەنە ئېتىبارى بىلەن «سەھىھ» دېگەن.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغانلار ئەسلىدە دىنىي نۇقتىدىكى ئىنسابسىزلىق، ئەخلاقسىزلىق ۋە ئەدەپسىزلىكنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، قۇرئان ۋە سۇننەتكە تولۇق رىئايە قىلغاندا بۇ ئازغۇنلۇقنىڭ سەۋەبلىرىدىن تولۇق ساقلانغىلى بولىدۇ.

8

باب

ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائەنىڭ سۈپەتلىرى

ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە ئۆزىگە يېتەكچى قىلىپ، بويسۇنۇپ مېڭىۋاتقان مۇقەددەس ئىسلام دىنى ـ ئاممىباب دىندۇر.

ئىسلام دىنىنىڭ ئاممىبابلىقى

1. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پۈتۈن ئىنسانىيەتكە پەيغەمبەر بولۇپ ئەۋەتىلگەن.

بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾﴾ «(ئى مۇھەممەد!) سىنى بىز پەقەت پۈتۈن ئىنسانلارغا خۇشخەۋەر بەرگۈچى ۋە ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپلا ئەۋەتتۇق، لېكىن كۆپىنچە ئىنسانلار (بۇنى) بىلمەيدۇ»[1].

ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾ «(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، ئى خالايىق! مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ھەممىڭلارغا ئەۋەتىلگەن ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىمەن»[2].

ئەبۇ ئۇمامە ئەلباھىلىيدىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «إن الله فضلني علي الأنبياء أو قال أمتي علي الأمم بأربع:أرسلني إلي الناس كافّة...» «ئاللاھ مېنى باشقا پەيغەمبەرلەردىن (ياكى ئۈممىتىمنى باشقا ئۈممەتلەردىن) تۆت نەرسە بىلەن پەزىلەتلىك قىلدى. (ئۇلارنىڭ بىرى شۇكى): مېنى پۈتۈن ئىنسانلارغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتى...».[3]

2. قۇرئان پۈتۈن ئىنسانلارغا ھايات نىزامنامىسى قىلىنىپ نازىل قىلىنغان، شۇنىڭ بىلەن بىرگە، نازىل بولغاندىن تارتىپ تاكى قىيامەتكىچە يۈز بېرىدىغان ھادىسىلەرنىڭ ھەممىسىگە تولۇق جاۋاب بېرەلەيدىغان، زامان ۋە ماكان چەكلىمىسىدىن ھالقىغان ئالەمشۇمۇل ئاممىباب كىتابتۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾﴾ «پۈتۈن ئالەمنى ئاگاھلاندۇرغۇچى بولۇشى ئۈچۈن بەندىسىگە فۇرقاننى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلغان زات ئىنتايىن ئۇلۇغدۇر»[4].

---

(1) سۈرە سەبەئ، 28- ئايەت.

(2) سۈرە ئەئراف، 158- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) ئىمام بۇخارىي توپلىغان.

(4) سۈرە فۇرقان، 1- ئايەت.

دۇنيادا يۈز بېرىدىغان نۇرغۇن نەرسىلەر قۇرئاندا ئىسمىلىرى بىلەن زىكىر قىلىنمىغان بولسىمۇ، لېكىن قۇرئان ھەر نەرسىنى ئۆز ئەھلىدىن سوراشقا بۇيرۇيدۇ. دېمەك، قۇرئاننىڭ كۆرسەتمىسىگە تولۇق بويسۇنغاندا، دۇنيادا يېشىلمەيدىغان تۇگۇن قالمايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾﴾ «ئەگەر (ھەرقانداق بىر ئىشنى) بىلمەيدىغان بولساڭلار، ئۇ ئىشنى ئەھلىدىن (بىلىدىغانلاردىن) سوراڭلار»[1].

دېمەك، دىنىمىزنىڭ ئاساسىي مەنبەسى بولغان قۇرئان ۋە سۈننەت، ئىنسانلارنىڭ ھاياتى ۋە ماماتىغا كېرەكلىك ھەممە بىلىمنى ئۆگەتكەن ۋە ئىنسانلارنىڭ ھاجىتى چۈشىدىغان ھېچبىر مەسىلىنى جاۋابسىز قويمىغان. سەلمان پارسىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان بىر ئەسەردە، بىر يەھۇدىي ئۇنىڭدىن: «پەيغەمبىرىڭلار سىلەرگە ھەممە نەرسىنى، ھەتتاكى ھاجەتخانا ئىشلىرىنىمۇ ئۆگىتەمدۇ؟» دەپ سورىغاندا، سەلمان پارسىي: «ئەلۋەتتە شۇنداق (بىزگە ھەممە نەرسىنى ئۆگىتىدۇ). ئۇ بىزنى چوڭ - كىچىك تەرەت قىلغاندا قىبلىگە ئالدى - كەينىمىزنى قىلىشتىن، ئوڭ قول بىلەن ئىستىنجا قىلىشتىن، ئۈچتىن ئاز تاش بىلەن ئىستىنجا قىلىشتىن ۋە ھايۋانلارنىڭ تېزىكى ياكى سۆڭىكى بىلەن ئىستىنجا قىلىشتىن توسىدۇ» دەپ جاۋاب بەرگەن.[2] بۇ جاۋاب دىنىمىزنىڭ ھەقىقەتەن ئىنسانلار ھاياتىنىڭ ھەممە ساھەسىگە جاۋاب بېرەلەيدىغان، ئاممىباب دىن ئىكەنلىكىگە تېخىمۇ ئوچۇق دەلىلدۇر.

3. ئىسلام شەرىئىتى – ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن باشلانغان بۇ دىننىڭ مۇكەممەللەشكەن، تولۇق تاماملانغان قانۇن - تۈزۈمگە ئىگە ھەمدە پۈتۈن ئىنسانلار بويسۇنۇشقا تېگىشلىك بولغان ئەڭ مۇكەممەل شەرىئەتتۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ «بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېئىمىتىمنى (يەنى سىلەرنىڭ ئېھتىياجىڭلار چۈشىدىغان بارلىق نەرسىلەرنى) تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم»[3].

4. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئالەمشۇمۇل پەيغەمبەر بولۇش بىلەن بىرگە، پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسىدۇر.

---

(1) سۈرە نەھل، 43- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(2) مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) سۈرە مائىدە، 3- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾﴾ «مۇھەممەد سىلەردىن بىرەر ئەر كىشىنىڭ ئاتىسى بولمىغان، لېكىن ئۇ ئاللاھنىڭ رەسۇلىدۇر ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسىدۇر. ئاللاھ ھەر بىر نەرسىنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر»[1].

ئەبۇ ھۇرەيرە (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ)دىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «فضلت علي الأنبياء بستٍ: أُعْطِيْتُ جوامع الكلموونصِرتُ بالرعْبِ وأحلّتْ لي الغنائم, وجُعلتْ لي الأرض طهوراً ومسجداً, وأُرْسِلتُ إلي الخلق كافة, وخُتِمَ بِيَ النبيّون» «مەن ئالتە نەرسە بىلەن، قالغان پەيغەمبەرلەردىن ئارتۇقچىلىققا ئىگە قىلىندىم: ماڭا مول مەزمۇنلۇق (ھېكمەتلىك) سۆزلەر بېرىلدى، (دۈشمەنگە) قورقۇنچ سېلىش بىلەن نۇسرەت بېرىلدىم، ماڭا غەنىيمەت ھالال قىلىندى، ماڭا پۈتۈن يەر شارى پاك ۋە مەسجىد قىلىندى، پۈتۈن خەلققە پەيغەمبەر بولۇپ ئەۋەتىلدىم، مەن بىلەن پەيغەمبەرلەر تاماملاندى (ئاخىرلاشتۇرۇلدى)».[2]

ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە قۇرئان ۋە سۈننەتكە تولۇق باغلىنىدۇ

ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە ھەر ئىشنى قۇرئان ۋە سۈننەتتىكى دەلىلگە ئاساسلىنىپ ئىجرا قىلىدۇ ۋە قۇرئان بىلەن سۈننەتنىڭ كۆرسەتمىلىرىگە ئەستايىدىللىق بىلەن ئىتائەت قىلىدۇ - دە، ئېزىپ كېتىشتىن ساقلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾﴾ «كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇ كاتتا ئۇتۇقنى قولغا كەلتۈرگەن بولىدۇ»[3].

ئىرباز ئىبنى سارىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ، وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، وَإِنْ كَانَ عَبْدًا حَبَشِيًّا، فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ، تَمَسَّكُوا بِهَا، وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ، فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ» «مەن سىلەرگە ئاللاھقا تەقۋا بولۇشۇڭلارنى ۋە

(1) سۈرە ئەھزاب، 40- ئايەت.

(2) مۇسلىم توپلىغان.

(3) سۈرە ئەھزاب، 71- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(ئۈستۈڭلاردىكى رەھبەر) ھەبەشىستانلىق قۇل بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئىتائەت قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلىمەن. چۈنكى، سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردا مېنىڭدىن كېيىن ياشىغان كىشى ئىنتايىن كۆپ ئىختىلاپلارنى كۆرىدۇ. بۇ چاغدا سىلەر مېنىڭ سۈننىتىمگە ۋە ھىدايەت قىلىنغان، توغرا يولدىكى خەلىپىلىرىمنىڭ سۈننىتىگە مەھكەم ئېسىلىڭلار. ئۇنى چىڭ تۇتۇڭلار ۋە ئۇنى ئېزىق چىشلىرىڭلار بىلەن (مەھكەم) چىشلەڭلار. يېڭى پەيدا بولغان ئىشلاردىن قاتتىق ھەزەر قىلىڭلار، چۈنكى يېڭى پەيدا بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى بىدئەتتۇر ۋە بىدئەتنىڭ ھەممىسى ئازغۇنلۇقتۇر».[1]

ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە ئوتتۇرا يول تۇتقۇچىلاردۇر

ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە ئاللاھنىڭ كۆرسەتمىلىرىگە تولۇق ئۇيغۇن ئەمەل قىلىدۇكى، ھەرگىزمۇ ئوڭچىللىق ياكى سولچىللىق قىلمايدۇ. يەنى، ھېچبىر مەسىلىدە چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتمەيدۇ ۋە ياكى ئۆلچەمگە يەتكۈزمەيمۇ قالمايدۇ. مەسىلەن، ئىمان چۈشەنچىسىدە ئەملىنى ئىماندىن ئايرىۋېتىپ، ئىماننى كەمتۈك چۈشەندۈرىدىغان مۇرجىئەلەردەك ئۆلچەمگە يەتكۈزمەي قالمايدۇ. شۇنداقلا، چوڭ - كىچىك پۈتۈن ئەمەللەرنى ئىماننىڭ شەرتى قىلىۋېلىپ، مەسىلىنى چىگىتىۋېتىدىغان خاۋارىجلاردەك چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتمەيدۇ. بەلكى، پەقەت دەلىلدە كۆرسىتىلگەنلا ئەينەن ئىجرا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾ «ئەنە شۇنداق سىلەرنى ئوتتۇراھال (ئادىل) ئۈممەت قىلدۇقكى، سىلەر كىشىلەرگە گۇۋاھچى بولىسىلەر ۋە پەيغەمبىرىڭلار سىلەرگە گۇۋاھچى بولىدۇ»[2].

ئادىللىق

ئادىللىق ــ ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائەنىڭ ئاساسىي پىرىنسىپلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئىسلام دىنى ھەرقانداق بىر ئىنسانغا ھەق - ھوقۇق مەسىلىسىدە ئادىل بولۇشقا بۇيرۇغان. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾﴾ «ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنى ئامانەتلەرنى ئىگىسىگە

(1) ئىمام ئەھمەد قاتارلىق كۆپلىگەن مۇھەددىسلەر توپلىغان سەھىھ ھەدىس.

(2) سۈرە بەقەرە، 143- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

تاپشۇرۇشقا ۋە كىشىلەر ئارىسىدا ھۆكۈم قىلغاندا ئادالەت بىلەن ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. ئاللاھ سىلەرگە نېمىدېگەن گۈزەل نەسىھەت قىلىدۇ - ھە! ئاللاھ چوقۇم (ھەممىنى) ئاڭلىغۇچىدۇر، كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر»[1].

ئىسلام دىنى ھەتتا مۇشرىك - كاپىرلار ئارىسىدىمۇ ئادىل ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِندَهُمُ التَّوْرَاةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ وَمَا أُولَٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾﴾ «ئەگەر (ئۇلارنىڭ ئارىسىدا) ھۆكۈم قىلساڭ ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم قىلغىن. ئاللاھ ھەقىقەتەن ئادالەتپەرۋەرلەرنى ياخشى كۆرىدۇ [42]. ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ قولىدا ئاللاھنىڭ ھۆكمى بار بولغان تەۋرات تۇرۇپ، ئاندىن ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەن تۇرۇقلۇق، ئۇلار قانداقمۇ ساڭا ھۆكۈم چىقارغۇزسۇن! ئۇلار مۇئمىن ئەمەس تۇرسا [43]»[2].

مېھرىبان ۋە شەپقەتلىك بولۇش

ئىسلام دىنى رەھمەت دىنىدۇركى، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دۇنياغا رەھمەت پەيغەمبىرى بولۇپ كەلگەن. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٠٧﴾﴾ «(ئى مۇھەممەد!) بىز سېنى پۈتۈن ئالەملەرگە پەقەت رەھمەت (مېھرى - شەپقەت پەيغەمبىرى) قىلىپلا ئەۋەتتۇق»[3].

جەرىر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن نەقىل قىلىنغان بىر ھەدىستە،پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ لَا يَرْحَمُهُ اللَّهُ» «كىشىلەرگە رەھىم - شەپقەت قىلمىغان كىشىگە، ئاللاھمۇ رەھمەت قىلمايدۇ».[4]

(1) سۈرە نىسا، 58- ئايەت.

(2) سۈرە مائىدە، 42- ئايەتنىڭ بىر قىسمى ۋە 43- ئايەت.

(3) سۈرە ئەنبىيا، 107- ئايەت.

(4) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان.

ئەقىلنى نەقىلنىڭ (يەنى قۇرئان - سۈننەتتىكى دەلىلنىڭ) ئالدىغا قويۇۋالماسلىق

يەنى، ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە دەلىلنى ئەقلىگە بويسۇندۇرمايدۇ، بەلكى ئەقلىنى دەلىلگە بويسۇندۇرىدۇ، چۈنكى قۇرئان ۋە سۈننەتتە كەلگەن دەلىللەر خالىقتىن (ياراتقۇچىدىن) كەلگەن بولۇپ، مەخلۇقلارنىڭ ئەقلى پەقەت خالىقتىن كەلگەن دەلىللەر دائىرىسى ئىچىدىلا ھەرىكەت قىلالايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝﴾ «ئى مۇئمىنلەر! سىلەر (ھېچقانداق بىر ئىشنى ۋە سۆزنى) ئاللاھنىڭ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ سۆزىنىڭ ئالدىغا قويۇۋالماڭلار، ئاللاھتىن قورقۇڭلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن (سۆزۈڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (نىيىتىڭلارنى ۋە ئەھۋالىڭلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر»[1].

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن نەقىل قىلىنغان بىر ئەسەردە، ئۇ يۇقىرىقى ئايەتنى مۇنداق تەپسىر قىلغان: «<ئاللاھنىڭ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ سۆزىنىڭ ئالدىغا قويۇۋالماڭلار> دېگەنلىك بولسا، كىتاب ۋە سۈننەتكە خىلاپ گەپ - سۆزلەرنى ئېيتماڭلار، دېگەنلىكتۇر».[2]

ئىسلام دىنى ئەقىلگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ، شۇڭا قۇرئاندا 600دىن كۆپرەك يەردە ئەقىلنى ئىشلىتىشكە ۋە تەپەككۇر قىلىشقا بۇيرۇيدۇ ۋە تەشەببۇس قىلىدۇ. ئەمما، ئىنسانىنىڭ ئاددىي ئەقلىنىڭمۇ يېتىپ بارالايدىغان مەلۇم چېكى بار. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ چەكلىك ئەقىل، ياراتقۇچى ئاللاھنىڭ چەكسىز ئىلمىدىن كەلگەن دەلىلگە چوقۇم بويسۇنىدۇ ۋە بويسۇنۇشى كېرەكتۇر.

ئىسلام شەرىئىتىنى ئۆزىگە قانۇنىي مەنبە قىلىش

ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە ئىسلام شەرىئىتىنىڭ قانۇنىي مەنبەسىنى «كىتاب، سۈننەت، ئىجما ۋە قىياس»تىن ئىبارەت تۆت ئاساسىي مەنبە، دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ ۋە شۇنىڭغا ئەمەل قىلىدۇ. بۇنىڭ دەلىلى تۆۋەندىكى ئايەتتىن ئىبارەت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ ۖ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ۝٥٩﴾ «ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھقا ئىتائەت قىلىڭلار، پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار ۋە ئۆزۈڭلاردىن بولغان

(1) سۈرە ھۇجۇرات، 1- ئايەت.

(2) «تەپسىر ئىبنى كەسىر»دىن ئېلىندى.

ئىش ئىگىلىرىگە ئىتائەت قىلىڭلار. ئاندىن بىرەر نەرسىدە تالىشىپ (ئىختىلاپلىشىپ) قالساڭلار، ئەگەر سىلەر ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە راست ئىمان ئېيتقان بولساڭلار، ئۇ ئىشنى ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە مۇراجىئەت قىلىڭلار. شۇنداق قىلغىنىڭلار (تالاش - تارتىش قىلغاندىن) ياخشىدۇر ۋە ئاقىۋىتى چۈشەنچىدۇر[1]».[2]

قىياسقا بىر مىسال: ئەجىر قىلماستىن، پۇل تىكىشىپ ئۇتۇپ پۇل تېپىش شەرىئەتتە «قىمار» بولۇپ، بۇ ھارامدۇر. بۇگۈنكى كۈندە بىر قاپ قۇرۇق چۆپنى (ياكى باشقا بىر نەرسىنى) سېتىۋالغاندا، ئۇنى پەقەت يېيىش نىيىتىدىلا سېتىۋېلىش توغرا ۋە ھالال بىر سودا بولىدۇ. ئەمما، ئەگەر ئۇنى: «ئىچىدىن بىرەر مۇكاپات رەقىمى چىقىپ قالسا، كۆپ پۇل ئۇتىدىكەنمەن» دەپ سېتىۋالسا، بۇ قىمار بولىدۇ ۋە بۇ ھارامدۇر. چۈنكى بۇمۇ ئەمەلىيەتتە «ئەجىرسىز ئۇتۇپ پۇل تاپمەن» دەپ پۇل تىكىش ھېسابلىنىدىغان بولغاچقا، قۇرئان - سۈننەتتە ھۆكمى ھارام قىلىنغان قىمارنىڭ ئەينى ئۆزى بولۇپ قالىدۇ.

بىر دەلىل بىلەن يەنە بىر دەلىلنى توقۇنۇشتۇرۇپ قويماسلىق

ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە – بىر دەلىلنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ، يەنە بىر دەلىلگە نەزەر سالماستىن ھۆكۈم قىلىدىغان ئازغۇن مۇرجىئە ياكى تەكفىرچى (خەۋارىج) تائىپىلىرىگە ئوخشاش، ئەسلىدە بىرى يەنە بىرىنى تولۇقلايدىغان ئىككى دەلىلنىڭ بىرىنى يەنە بىرىگە توقۇنۇشتۇرۇپ قويمايدۇ. بەلكى، شۇ مەسىلە ھەققىدىكى دەلىللەرنىڭ ھەممىسىنى تەپسىلىي كۆرۈپ چىقىپ، ھەر بىر دەلىلنى ئۆز ئورنىدا قويۇپ، ئاندىن ھۆكۈم قىلىدۇ. چۈنكى بىر دەلىلنىلا كۆرۈپ، مەسىلە ھەققىدە تەپسىلىي

---

(1) سۈرە نىسا، 59- ئايەت.

(2) بۇ ئايەتتە زىكىر قىلىنغان تۆت مەنبەگە قارىتا قىسقىچە ئىزاھات:

«ئاللاھقا ئىتائەت قىلىڭلار» – ئاللاھنىڭ كىتابى بولغان قۇرئانغا بويسۇنۇش دېمەكتۇر. (بىرىنچى مەنبە: قۇرئان).

«پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار» – پەيغەمبەرنىڭ سۈننىتىگە ئەگىشىش دېمەكتۇر. (ئىككىنچى مەنبە: سۈننەت).

«ئۆزۈڭلاردىن بولغان ئىش ئىگىلىرىگە ئىتائەت قىلىڭلار» – مەلۇم ۋاقىتتا زامانداش ياشىغان مۆتىۋەر ۋە رەسمىي ئالىملارنىڭ مەلۇم بىر مەسىلە ھەققىدە قۇرئان ۋە ھەدىسكە ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، ھەممىسى بىرلىكتە بىر ئاۋازدىن چىقارغان توغرا قارارىغا بويسۇنۇش دېمەكتۇر. (ئۈچىنچى مەنبە: ئىجما).

«بىرەر نەرسىدە تالىشىپ (ئىختىلاپلىشىپ) قالساڭلار، ... ئۇ ئىشنى ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە مۇراجىئەت قىلىڭلار» – يەنى، يېڭىدىن پەيدا بولغان (ئىلگىرى ھۆكمى ئېنىق كەلمىگەن) نەرسىلەرگە ھۆكۈم قىلىشتا، ئۇ نەرسىنى قۇرئان ۋە سۈننەتتە ھۆكمى بار بولغان بىرەر نەرسىگە ئوخشىتىپ (سېلىشتۇرۇپ) تۇرۇپ، ھۆكۈم قىلىش دېمەكتۇر. (تۆتىنچى مەنبە: قىياس).

ئىزدەنمەي شۇ بىرلا دەلىل بىلەن ھۆكۈم قىلىش ـ كۆپىنچە ئەھۋالدا ئېزىپ كېتىشكە ۋە مەزھەپ جەھەتتىن بۆلۈنۈشكە سەۋەب بولسا، بەزىدە يەنە بىر دەلىلنى ئىنكار قىلىشقىمۇ سەۋەب بولىدۇ. (دىندا ئازغۇنلۇق ۋە بۆلۈنۈش ئېغىر خاتالىق بولسا، ئايەت - ھەدىسلەرنى ئىنكار قىلىش كۈفرىلىقتۇر.) شۇنىڭ ئۈچۈن، ھەرقانداق بىر مەسىلىدە توختالغاندا، شۇ مەسىلىگە ئالاقىدار بارلىق دەلىللەرنى توپلاپ، تەپسىلىي كۆرۈپ چىقىپ، خۇلاسىلىگەندىن كېيىن ئاندىن ھۆكۈم قىلىش لازىم. مەسىلەن، ئازغۇن خاۋارىجلار تائىپىسى قۇرئاندىكى: ﴿وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾﴾ «كىمكى بىر مۇئمىننى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەمدۇركى، ئۇنىڭدا مەڭگۈ قالىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭغا غەزەپ قىلىدۇ، لەنەت قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا چوڭ ئازاب تەييارلاپ قويىدۇ»[1] دېگەن ئايەتنى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ» «مۇسۇلماننى تىللاش پاسىقلىقتۇر ۋە ئۇنى ئۆلتۈرۈش كۈفرىلىقتۇر»[2] دېگەن قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش ھەدىسىنى چىڭ تۇتۇۋېلىپلا، مۇسۇلمان قاتىلغا بىۋاستە «كاپىرلىق» ھۆكمى بېرىدۇ - دە، مۇسۇلماننى ئۆلتۈرگەن مۇسۇلمان قاتىلنىڭ كاپىر بولماستىن، بەلكى چوڭ گۇناھكار بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان باشقا ئايەت ۋە ھەدىسلەرگە كۆز يۇمىدۇ. بۇ ـ مەسىلىگە بىر كۆز بىلەن قاراپ، بىر دەلىل ئارقىلىق يەنە بىر دەلىلنى ئىنكار قىلغانلىق بولىدۇ. بۇ قەتئىي خاتادۇر. ئەمەلىيەتتە دەلىللەر ھەرگىزمۇ بىرى يەنە بىرىگە توقۇنۇشمايدۇ، بەلكى بىرى يەنە بىرىنى تولۇقلايدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىنكى ھېچكىمنىڭ سۆزىنى مۇتلەق قوبۇل قىلماسلىق

ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ھەممە سۆزى تولۇق (شەرتسىز) قوبۇل قىلىنىدىغان ھېچبىر كىشى يوق» دەپ قارايدۇ، شۇنداقلا ئۇستاز، پىر ۋە مەشايىخلارنىڭ ھەممە سۆزىنى «توغرا» دەپ تۇرۇۋالمايدۇ. چۈنكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىنكى ھەرقانداق كىشىنىڭ سۆزىنىڭ كىتاب ۋە سۈننەتكە ئۇيغۇن كەلگەن توغرىسىلا قوبۇل قىلىنىدۇ، خاتاسى رەت قىلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، كىتاب ۋە سۈننەتكە ئوچۇق خىلاپ بولغان دەلىللەرگە قارىتا: «ئۇستازىم

(1) سۈرە نىسا، 93- ئايەت.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس.

مۇنداق دېگەن، پالانى شەيخ ئۇنداق دېگەن، پۈستانى پىرىم مۇنداق پەتىۋا بەرگەن» دەپ كۆتۈرۈپ چىقىش چوڭ گۇناھتۇر. يەنى، كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر بىرەرىنىڭ سۆزىنى كىتاب ۋە سۈننەتنىڭ ئۈستىگە قويۇشقا ياكى كىتاب ۋە سۈننەتتىكى دەلىللەر بىلەن توقۇنۇشتۇرۇپ قويۇشقا قەتئىي بولمايدۇ. بەلكى بۇنداق قىلىش تەۋھىدنى بۇزۇشقا سەۋەب بولىدۇ. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

*** صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ***

بەزى مۇھىم سوئال ۋە جاۋابلار

1- سوئال: ئىنسانغا بىلىش بىرىنچى بولۇپ پەرز بولغان نەرسە نېمىدۇر؟

جاۋاب: تەۋھىدتۇر، يەنى ئاللاھنى بىر دەپ بىلىشتۇر.

2- سوئال: رۇبۇبىيەت تەۋھىدى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: رۇبۇبىيەت تەۋھىدى ــ ئاللاھنى پۈتۈن پېئىل - تەسەررۇپلىرىدا شېرىكى يوق، بىر دەپ بىلىشتۇر.

3- سوئال: ئۇلۇھىيەت تەۋھىدى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئۇلۇھىيەت تەۋھىدى ــ ئاللاھنىڭ ئىلاھلىقىدا شېرىكى بولمىغىنىدەك، پادىشاھلىقتا ۋە ھاكىملىق ھوقۇقىدىمۇ ھېچبىر شېرىكى يوق، شۇڭا پۈتۈن ئىبادەت پەقەت ئۇنىڭغىلا قىلىنىدۇ، دەپ بىلىشتۇر.

4- سوئال: تەۋھىد ئەسما ۋە سىفات دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تەۋھىد ئەسما ۋە سىفات ــ ئاللاھ كىتابلىرى ياكى پەيغەمبەرلىرى ئارقىلىق ئۆزىنى تونۇشتۇرغان پۈتۈن ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىنى ئەينەن ئىسپاتلاپ ئۆگىنىپ، ئۇ ئىسىم ۋە سۈپەتلەرنىڭ ئىپادىلىگەن مەنىسىگە ئۇيغۇن ئەمەل قىلىش ۋە ئاللاھنىڭ ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىدىمۇ ھېچبىر شېرىكى يوق دەپ بىلىشتۇر.

5- سوئال: ئىنسان نېمە بىلەن مۇسۇلمان بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىنسان «لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» نىڭ مەنىسىنى بىلىپ تۇرۇپ، مۇسۇلمان بولۇش نىيىتىدە ئۇ كەلىمىنى تىلى بىلەن سۆزلەپ گۇۋاھلىق بېرىش ئارقىلىق مۇسۇلمان بولىدۇ.

6- سوئال: «لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ» نىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: ئۇنىڭ مەنىسى – ئاللاھتىن باشقا ئىبادەت قىلىنىشقا لايىقەتلىك ھېچقانداق ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر، ھەقىقىي ئىلاھ پەقەت يالغۇز ئاللاھتۇر. ئۇنىڭ ئىلاھلىقىدا ھېچ شېرىكى بولمىغىنىدەك، پادىشاھلىقىدا ۋە ھاكىملىقىدىمۇ ھېچبىر شېرىكى يوقتۇر.

7- سوئال: شاھادەت كەلىمىسى ئېيتىپ مۇسۇلمان بولۇشنىڭ شەرتلىرى قانچە ۋە قايسىلار؟

جاۋاب: ئۇنىڭ شەرتلىرى سەككىز: (1) بىلىش؛ (2) جەزم قىلىش؛ (3) قوبۇل قىلىش؛ (4) بويسۇنۇش؛ (5) راستچىل، سەمىمىي بولۇش؛ (6) ئىخلاسمەن بولۇش (شېرىكتىن ساقلىنىش)؛ (7) قەلبىدىن مۇھەببەت باغلاش؛ (8) تاغۇتلارنى ئىنكار قىلىپ، پەقەت ئاللاھقىلا ئىمان ئېيتىش.

8- سوئال: ئىخلاس دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىخلاس – ئىبادەتنى شېرىكتىن ۋە باشقا ھەرقانداق دۇنياۋى غەرەزلەردىن خالىي ھالدا، يالغۇز بىر ئاللاھقىلا يۈزلەندۈرۈپ ئادا قىلىشتۇر.

9- سوئال: تاغۇت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھتىن باشقا ئىلاھلاشتۇرۇلغان ياكى ئىلاھىي خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە قىلىۋېلىنغان ھەرقانداق نەرسە تاغۇتتۇر.

10- سوئال: ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: ئىلىم ئۆگىنىش پەرزدۇر.

11- سوئال: پەرز ئەين دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھەربىر كىشى ئۆزى بىۋاستە ئىجرا قىلمىسا ئادا بولمايدىغان ئىبادەت ۋە ئىش - ھەرىكەتلەردۇر.

12- سوئال: پەرز كۇپايە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: بەزىلەر باشقىلارغا ۋاكالىتەن ئادا قىلسىمۇ، كۇپايە قىلىدىغان (يەنى باشقىلارنىڭ ئۈستىدىن مەسئۇلىيەت ساقىت بولىدىغان) ئەمەللەردۇر.

13- سوئال: ئىسلام دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام – ئاللاھ تائالاغا تەۋھىد ئاساسىدا (يەنى ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى بىلىپ، ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇپ) تەسلىم بولۇش، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمىر - پەرمان ۋە نەھيى - مۇنكەرلىرىگە ئىتائەتمەنلىك بىلەن بويسۇنۇش، شۇنداقلا شېرىك ۋە ئەھلى شېرىكتىن ئادا - جۇدا بولۇشتۇر.

14- سوئال: ئىسلامنىڭ قانچە ئاساسى بار، ئۇلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئىسلامنىڭ بەش ئاساسى بار. ئۇلار: «لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» دەپ گۇۋاھلىق بېرىش؛ نامازنى جايىدا، توغرا ئادا قىلىش؛ زاكات بېرىش؛ رامىزان روزىسىنى تۇتۇش ۋە ئىمكانى بولغاندا ھەج قىلىشتۇر.

15- سوئال: ئىمان نېمە؟

جاۋاب: ئىمان – تىل بىلەن سۆزلەش، قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش ۋە ئەزالار بىلەن ئەمەل قىلىشتىن ئىبارەت ئۇچ ئاساسنىڭ بىرىكمىسىدىن بارلىققا كېلىدىغان ھەقىقەتتۇركى، ئۇ تائەت - ئىبادەت بىلەن كۆپىيىدۇ ۋە گۇناھ - مەئسىيەت بىلەن ئازلايدۇ.

16- سوئال: مۇئمىنلەرنىڭ دەرىجىسى ئوخشاشمۇ؟

جاۋاب: مۇئمىنلەرنىڭ دەرىجىسى ئۆزىدىكى ئىمانىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ پەرقلىق بولىدۇ، ئۇلارنىڭ دەرىجىسى ئوخشاش بولمايدۇ.

17- سوئال: گۇناھ قىلغان مۇسۇلمان كاپىر بولامدۇ؟

جاۋاب: ياق، مۇسۇلمان كىشى ئىمانىنى بۇزىدىغان ئەمەللەردىن باشقا گۇناھىي قىلمىشلارنى قىلىپ سېلىش بىلەن كاپىر بولمايدۇ. بەلكى ئۇ ئىمانى زەئىپ مۇئمىن بولىدۇ ياكى پاسىق مۇئمىن دەپ ئاتىلىدۇ.

18- سوئال: ئىمانىنىڭ قانچە ئاساسى بار، ئۇلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئىمانىنىڭ ئالتە ئاساسى بار بولۇپ، ئۇلار: ئاللاھقا، پەرىشتىلەرگە، كىتابلارغا، پەيغەمبەرلەرگە، ئاخىرەتكە ۋە تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈشتۇر.

19- سوئال: ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش – ئاللاھ تائالا قۇرئان ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ سۆزىنى تىلىرى ئارقىلىق ئۆزىنى قانداق تونۇشتۇرغان بولسا، ئۇنى شۇنداق بىلىپ، جەزمىيەت بىلەن ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىش؛ شۇنداقلا، ئۇنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىغا سەمىمىيەت بىلەن ئىتائەت قىلىپ، توسقانلىرىدىن يىراق بولۇپ، چەكلىنىش ئارقىلىق رويابقا چىقىدۇ.

20- سوئال: ئاللاھنىڭ ئىسىم - سۈپەتلىرىنى ئۆگىنىشنىڭ نېمە پايدىسى بار؟

جاۋاب: ئىنسانغا بىرىنچى پەرز بولغان نەرسە ئاللاھنى تونۇشتۇر. ئاللاھنى شۇ گۈزەل ئىسىم - سۈپەتلىرىنىڭ بىلدۈرگەن مەنىسى ئارقىلىق ئەڭ ياخشى تونۇغىلى بولىدۇ ۋە ئۇ ئىسىم - سۈپەتلەرنىڭ مەنىسىنى بىلگەن ئىنسان ھەقىقىي ئىبادەت قىلالايدۇ. مەسىلەن، ئاللاھنىڭ «الرَّحْمَٰنُ، الرَّحِيمُ» (چەكسىز مېھرىبان، شەپقەتلىك) دېگەن ئىسىملىرىنىڭ مەنىسىنى بىلگەن كىشى ئاللاھنىڭ

رەھمەتىدىن ھېچبىر ۋاقىت ئۈمىدىنى ئۈزمەيدۇ - دە، ھەر ۋاقىت ئۈمىدۋارلىق بىلەن ئەمەل قىلىدۇ. شۇنداقلا ئاللاھنىڭ «الْقَهَّارُ، ذُو انْتِقَامٍ، شَدِيدُ الْعِقَابِ» (ھۆكۈمران، ئىنتىقام ساھىبى، قاتتىق جازالىغۇچى) دېگەن ئىسىم - سۈپەتلىرىنىڭ مەنىسىنى بىلگەن كىشى ئاللاھتىن قورقۇپ، گۇناھ - مەئسىيەت ۋە يامان ئىشلارنى قىلىشقا ھەرگىز جۈرئەت قىلمايدۇ - دە، سالىھ، ياخشى مۇئمىن بولالايدۇ.

21- سوئال: قۇرئان نېمە؟

جاۋاب: قۇرئان – بەندىلەر ئەمەل قىلىش ئۈچۈن ئاللاھ نازىل قىلغان ئاللاھ تائالانىڭ كالامىدۇر (سۆزىدۇر). ئاللاھ ئۇنى سۆزلىگەن، ئاللاھ جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامغا ئاڭلاتقان، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزگەن ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۈممىتىگە ئۆگەتكەن بولۇپ، ئۇنى تىلاۋەت قىلىش ئىبادەتتۇر. ئىچىدىكى قانۇنىي ئەھكاملارغا ئەمەل قىلىش پەرزدۇر. ئۇ ئاللاھتىن كەلگەندۇر ۋە ئاللاھقا ئائىت مۇقەددەس كىتابتۇر.

22- سوئال: «قۇرئانلا بولسا يېتەرلىك» دەپ رەسۇلۇللاھنىڭ سۈننىتىنى تۇتماسلىق توغرىمۇ؟

جاۋاب: ياق. چۈنكى، ئاللاھ تائالا بىزنى سۈننەتكە ئەمەل قىلىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا﴾ «پەيغەمبەر سىلەرگە بەرگەننى ئېلىڭلار، پەيغەمبەر سىلەرنى توسقان نەرسىدىن يېنىڭلار»[1].

سۈننەت قۇرئاننى شەرھلەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئىبادەتلەرنىڭ تەپسىلاتى پەقەت سۈننەت ئارقىلىقلا تەپسىلىي كۆرسىتىلگەن. توغرا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن، چوقۇم سۈننەتكە مەھكەم ئېسىلىش لازىم. سۈننەتنى ئىنكار قىلىش دىننى ئىنكار قىلغانلىق بولۇپ، بۇ ئوچۇق كاپىرلىقتۇر.

23- سوئال: ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئۆلۈم بىلەن باشلىنىپ، ئاخىرقى مەنزىل جەننەت ياكى دوزاخقا بارغىچە بولغان ئارىلىقتا، ئىنسانىنىڭ ئىختىيارىدىن تاشقىرى يۈز بېرىدىغان ھادىسىلەرگە شەكسىز قەتئىيلىك بىلەن ئىشىنىپ، ئىمان كەلتۈرۈش دېمەكتۇر.

24- سوئال: تىرىك ۋە ئىمكانى بار كىشىلەردىن ياردەم سوراش ۋە شاپائەت تەلەپ قىلىش توغرىمۇ؟

جاۋاب: ئەلۋەتتە توغرا. شەرىئەت ئۆزئارا ھەمكارلىشىشقا بۇيرۇغان ئىكەن، ئېھتىياج بولغاندا تىرىك ۋە ئىمكانىيىتى بارلاردىن ياردەم سورىسا بولىدۇ. شۇنداقلا تىرىك ۋە ئىمكانىيىتى بارلاردىن

(1) سۈرە ھەشىر، 7- ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

شاپائەتچى (يەنى ۋاستىچى) بولۇپ، ئىشلارنى ھەل قىلىپ بېرىشىنى سوراشمۇ توغرا ۋە دۇرۇستۇر.

25- سوئال: ۋەسىلە قىلىش، يەنى ئاللاھ بىلەن ئۆزى ئارىسىدا ۋاستە قىلىش توغرىمۇ؟

جاۋاب: ۋەسىلە قىلىش ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ:

(1) توغرا ۋەسىلە: ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىم - سۈپەتلىرىنى ۋەسىلە قىلىپ،ئاللاھتىن ھاجىتىنى سوراش. ئىنسان ئۆزىنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنى ۋەسىلە قىلىپ، ئاللاھتىن ھاجىتىنى سوراش ۋە ھاياتتىكى سالىھ كىشىلەردىن دۇئا تەلەپ قىلىش قاتارلىقلار توغرا ۋەسىلە بولىدۇ.

(2) خاتا (ھارام) ۋەسىلە: مەسىلەن، «ئاللاھىم! پالانى ئەۋلىيانىڭ، مەشايىخنىڭ ھۆرمىتىدىن ئىشلىرىمنى ئاسان قىلىپ بېرىشىڭنى تىلەيمەن» دېگەندەك ۋەسىلىلەر خاتادۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھ ھۇزۇرىدىكى ھۆرمىتى ھەقىقەتەن كاتتىدۇر، ئالىيدۇر. شۇنداقلىقىنى بىزدىن ياخشى بىلىدىغان ساھابىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇ ئالىي ھۆرمىتىنى ۋەسىلە قىلماستىن، بەلكى ھاياتتىكى تاغىسى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قىلغان دۇئاسىنى ۋەسىلە قىلغان. كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىرەرىنىڭ ھۆرمىتى ياكى يۈز - خاتىرىسىنى ۋەسىلە قىلىپ، ئاللاھتىن بىرەر نەرسە تىلەش بىدئەتتۇر، خاتادۇر ۋە ھارامدۇر.

(3) ئۆلۈكلەرگە ياكى يېنىدا بولمىغان، غايىب مەشايىخلارغا دۇئا قىلىپ، ئۇلاردىن ھاجىتىنى تىلەش شېرىكتۇر. ئۆلۈكلەر ھاياتلارنىڭ دۇئاسىغا موھتاج تۇرسا، قانداقمۇ تىرىكلەرگە يارىدەم بېرەلىسۇن؟! غايىبلار (يەنى يېنىدا بولمىغانلار) مەيلى ئۇ كىم بولسۇن، تىلەكنى ئاڭلىيالمىغان تۇرۇقلۇق، قانداقمۇ باشقىلارنىڭ ھاجىتىنى ئادا قىلالىسۇن؟!

26- سوئال: شەرىئەتنىڭ ئاساسىي مەنبەسى نېمە؟

جاۋاب: شەرىئەتنىڭ مەنبەسى: كىتاب (قۇرئان)، سۈننەت (ھەدىسلەر)، ئىجما (كىتاب ۋە سۈننەتتىكى دەلىللەرگە ئاساسەن ئالىملار بىرلىكتە بېكىتكەن شەرئىي ھۆكۈملەر) ۋە قىياس (يېڭى يۈز بەرگەن بىرەر ئىشنى قەدىمدە بار بولغان بىر ئىشقا ئوخشىتىپ ھۆكۈم قىلىش) قاتارلىقلار. (قىياس ــ ئوخشىتىش دېگەنلىكتۇر.)

27- سوئال: بىدئەت نېمىدۇر؟

جاۋاب: بىدئەت ــ دەلىلسىز ھالدا دىن ناملىدىن پەيدا قىلىنغان ئىبادەت شەكىللىرىدۇر. بىدئەت پەيدا قىلغۇچىلار ئېغىر گۇناھكار بولىدۇ ۋە «بىدئەت پەيدا قىلىش» دىنىنى ئۆزگەرتكەنلىك بولىدۇ. بىدئەتنىڭ شەرىئەتتىكى ئورنى مۇتلەق ھارام بولۇپ، ئاقىۋىتى شېرىك ۋە كۇفرىغا يول ئاچىدىغان ئاساسسىز ئىشلاردۇر.

28- سوئال: «ئىسلامدا دوستلۇق ۋە دۈشمەنلىك» (ئەلۋالا ۋەلبەرا) دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سالىھ مۇئمىنلەر ئاللاھنىڭ دوستلىرى بولۇپ، ئۇلارنى دوست تۇتۇش، مۇھەببەت باغلاش ۋە ياخشى كۆرۈش پەرزدۇر. كاپىرلار ۋە مۇناپىقلار ئاللاھنىڭ دۈشمەنلىرى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى دۈشمەن بىلىش ۋە چەك - چېگرا ئايرىش پەرزدۇر. لېكىن، گۇناھىي قىلمىشلارنى قىلىدىغان مۇسۇلمانلارنىڭ قىلمىشىدىن نەپرەتلەنگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ ئۆزىنى دۈشمەن كۆرۈشكە بولمايدۇ.

29- سوئال: مۇناپىقنى دوست تۇتۇشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: مۇناپىق ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ:

(1) ئۆزىنى مۇئمىن كۆرسىتىپ تۇرۇپ، ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ زىيىنىغا كاپىرلارغا ئىشلەيدىغان مۇناپىقلار بولۇپ، بۇنداق مەخسۇس ۋەزىپە ئېلىپ، كاپىرلارغا ئىشلەيدىغان جاسۇسلارنى دوست تۇتۇشقا ۋە ئۇلار بىلەن دوستلۇق مۇئامىلىسى قىلىشقا قەتئىي بولمايدۇ، چۈنكى ئۇلار ئۇ قىلمىشلىرى بىلەن كاپىر بولۇپ كەتكەنلەردۇر.

(2) ئۆزى راست مۇسۇلمان بولسىمۇ، كىشىلەر بىلەن مۇئامىلىدە يالغان سۆزلەش، ۋەدىگە خىلاپلىق قىلىش، دەۋادا ھىيلىگەرلىك قىلىش، كېلىشىمنى بۇزۇش ۋە ئامانەتكە خىيانەت قىلىشتەك ئىنسانىي ئەخلاقسىزلىقمۇ مۇناپىقلىق ھېسابلىنىدۇ. ئەمما، بۇ خىل قىلمىشلارنى قىلىدىغانلارنى دۈشمەن تۇتۇشقا بولمايدۇ. بۇلار مۇسۇلماندۇر ۋە بۇلارغا مۇسۇلمانلىق مۇئامىلىسى قىلىنىدۇ.

30- سوئال: ئەڭ چوڭ گۇناھ قايسى؟

جاۋاب: ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ــ ئاللاھقا باشقىلارنى ئورتاق قىلىۋېلىشتۇر.

31- سوئال: چوڭ شېرىك دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھقا يارىتىش، رىزىق بېرىش، ئۆلتۈرۈش، تىرىلدۈرۈش، تەقدىر قىلىش ۋە ھۆكۈم قىلىشقا ئوخشاش ھەرقانداق بىر ئىشىدا غەيرىنى شېرىك قىلىش ۋە ئىلاھلىقىدىمۇ غەيرىنى ئاللاھقا قوشۇپ ئىبادەت قىلىش ۋە ياكى ئاللاھتىن باشقا ھەرقانداق بىر نەرسىگە ئىبادەت قىلىش ــ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولۇپ، بۇ چوڭ شېرىكتۇر. بۇنى قىلغۇچى قەتئىي كاپىر بولىدۇ.

32- سوئال: كىچىك شېرىك دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھقا قىلىنىدىغان ئىبادەتلەرنىڭ ھەرقانداق بىر تۈرىنى باشقىلارغا كۆرسىتىش ياكى ئاڭلىتىش نىيىتى بىلەن ئادا قىلىش «رىيا» بولۇپ، بۇ كىچىك شېرىكتۇر. شۇنداقلا، قىلىشقا تېگىشلىك مەلۇم بىر ئىبادەتنى «باشقىلار نېمە دەپ قالار» دېگەندەك ئەرزىمەس غەرەزلەر بىلەن تەرك

ئېتىشمۇ شەيتانلىقى ۋەسۋەسىگە ئالدانغانلىق بولۇپ، بۇمۇ كىچىك شېرىكتۇر. كىچىك شېرىكنى قىلغۇچى پۈتۈنلەي كاپىر بولۇپ كەتمەسمۇ، قىلغان ئەمەل - ئىبادىتى پۈتۈنلەي ئەجرسىز، قىممەتسىز، بىكار بولۇپ كېتىدۇ. بۇ كىچىك شېرىكنى قىلغان كىشى خالىس ئاللاھقا قىلىنىدىغان ئىبادەتلەرگە ئەرزىمەس دۇنياۋى غەرەزلەرنى ئارىلاشتۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئېغىر گۇناھكار بولىدۇ.

33- سوئال: سېھرىگەرلىكنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: سېھرىگەرلىك كۇفرى ئىش بولۇپ، ئۇنى قىلغۇچى ياكى قىلدۇرغۇچى كاپىر بولىدۇ. ئىسىستقۇ - سوۋۇتقۇ قىلىشمۇ سېھرىگەرلىكنىڭ قاتارىدىن ھېسابلىنىدۇ.

34- سوئال: تۇمار، كۆز مونچاق، چارمونچاقتەك نەرسىلەرنى ئېسىشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: بۇ نەرسىلەرنى «بالا - قازادىن، كۆز - نەزەردىن ۋە ھەر تۈرلۈك مۇسىبەتلەردىن قوغدايدۇ» دېگەن مەقسەتتە ئېسىش شېرىك بولىدۇ. قۇرئاننىڭ ئايىتىنى قەغەزگە يېزىپ «جىن - شەيتانلار زىيان بېرەلمەسۇن» دېگەن مەقسەتتە ئايەت ئوقۇيالمايدىغان كىچىك بالىنىڭ يېنىدا قويۇش ياكى بوينىغا ئېسىپ قويۇش شېرىك بولمايدۇ، ئەمما ئۇنى چىرايلىق قاتلاپ، لاتىغا ئوراپ تۇمار قىلىپ بوينىغا ئېسىش بىدئەت بولىدۇ.

35- سوئال: قاغىنىڭ قاقىلدىشى، ھۆۋقۇشنىڭ سايرىشى ۋە ئالدىدىن مۇشۇكنىڭ ئۆتۈشىگە ئوخشاش، جانىۋارلارنىڭ ئاۋاز ۋە ھەرىكەتلىرىدىن شۇملۇق ياكى ئامەت كۈتۈشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: دەل شۇ سەۋەبتىن بىرەر ئىشنى قىلىش ياكى قىلماقچى بولغان ئىشىدىن ۋاز كېچىش شېرىك بولىدۇ.

36- سوئال: ھاكىمىيەتنىڭ ئىسلامدىكى ئورنى قانداق؟

جاۋاب: ھاكىمىيەت تەۋھىدتۇر، ھاكىمىيەت ئاللاھنىڭلا ھەققىدۇر.

37- سوئال: ئىسلامدا دۆلەت قۇرۇشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: دۆلەت قۇرۇش مۇتلەق پەرزدۇر. چۈنكى، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ بۇ دۇنيانى ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە ئۇيغۇن ئىدارە قىلىپ ۋە گۈللەندۈرۈپ ياشىشى ئۈچۈن، ئىسلام شەرىئىتىنى قانۇن قىلىپ ياشاشقا بۇيرۇدى. ئۇ ئىسلام قانۇنىنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن، چوقۇم بىر دۆلەت قۇرۇش شەرتتۇر. خۇددى نامازنىڭ ئادا بولۇشى ئۈچۈن، تاھارەت شەرت بولغىنىدەك، ئاللاھنىڭ ھەققى بولغان تەۋھىدنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن، ئىسلام شەرىئىتىنى ئىجرا قىلىش شەرتتۇر؛ ئىجرا قىلىش ئۈچۈن، دۆلەت قۇرۇش شەرتتۇر. مۇستەقىل دۆلەت بولغاندىلا، ئاندىن مۇقەددەساتلارغا ئىگە چىققىلى بولىدۇ.

38- سوئال: ئىسلام شەرىئىتى ئاستىدا ياشاشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: شېرىكتىن قۇتۇلۇپ، تەۋھىد ئەھلىدىن بولغان ھەقىقىي مۇئمىن - مۇسۇلمان بولۇش ئۈچۈن، ئىسلام شەرىئىتى ئاستىدا ياشاش پەرزدۇر.

39- سوئال: ئىسلامدا قانۇن چىقىرىش ھوقۇقى كىمگە ئائىت؟

جاۋاب: قانۇن چىقىرىش پەقەت ۋە پەقەت ئاللاھنىڭلا ھەققى بولۇپ، ئاللاھ تائالا قۇرئان ۋە ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرى ئارقىلىق، دۇنياغا يېتەرلىك ۋە مۇكەممەل بولغان ئىسلام قانۇنىنى تولۇق ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئىنسانلارنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تاپشۇرغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىنسانلارنىڭ ئۆز ئالدىغا قانۇن ئويدۇرۇپ چىقىرىشىغا ھېچ ھاجەت يوقتۇر.

40- سوئال: جىھادنىڭ غايىسى نېمە؟

جاۋاب: جىھادنىڭ دۇنيادىكى ئەڭ ئالىي غايىسى بولسا، ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بولغان ئىسلام شەرىئىتى ئىجرا قىلىنىدىغان دۆلەت قۇرۇشتۇر. بۇ يولدا ئۆلتۈرۈلۈپ كەتكەنلەر شەھىد بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، جىھاد – ئىسلامنىڭ ئەڭ يۇكسەك چوققىسى، دەپ ئاتىلىدىغان پەزىلەتلىك ئىبادەتتۇر. مۇئاز ئىبنى جەبەل (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ)دىن نەقىل قىلىنغان بىر سەھىھ ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «رأس الأمر الاسلام وعمده الصلاة وذروة سنامه الجهاد» «ئىشنىڭ بېشى ئىسلامدۇر، ئىسلامنىڭ تۈۋرۈكى (ئاساسى) نامازدۇر، ئىسلامنىڭ ئەڭ ئالىي چوققىسى بولسا جىھادتۇر».[1]

41- سوئال: «قەلبتىن تەستىقلاش» بىلەن «قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش»نىڭ پەرقى نېمە؟

جاۋاب: «قەلبتىن تەستىقلاش» دېگەنلىك، بىلىش ۋە تونۇشتىن ئىبارەت قەلبنىڭ سۈزى بولۇپ، ئۇ «قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش»نىڭ بىر پارچىسىدۇر. «قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش» بولسا، شۇ بىلىش ۋە تونۇشتىن ئىبارەت قەلبنىڭ سۈزىگە مۇھەببەت باغلاش، ئۇمىد قىلىش، ئەيمىنىش، خەۋپسىرەش ۋە تەۋەككۈل قىلىشقا ئوخشاش قەلبنىڭ ئەملى قوشۇلغاندا ئاندىن ۋۇجۇدقا چىقىدىغان بىرىكمە ھەقىقەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىمان چۈشەنچىسىدە «قەلبتىن ئېتىقاد قىلىش»نىڭ ئورنىغا پەقەتلا «قەلبتىن تەستىقلاش» دېيىلسە، ئىماننى كەمتۈك چۈشەندۈرگەنلىك بولىدۇ - دە، بۇ توغرا ئەمەس.

* * *

ئاللاھنىڭ مۇۋەپپەق قىلىشى بىلەن، كىتابىمىز مۇشۇ يەردە تۈگىدى. ئاللاھ تائالادىن بىزنى، ئۇنىڭ ئىرادىسى ئىجرا قىلىنىدىغان ئىسلام دۆلىتىنى قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن، پۈتۈن بارلىقىنى

(1) تىرمىزى تورىلىغان، سەھىھ ھەدىس.

تەقدىم قىلىپ، كۆرەش قىلىدىغان پىداكار مۇئمىنلەرنىڭ قاتارىدىن قىلىشنى ۋە ئىسلام شەرىئىتى ئاستىدا ياشاش پۈرسىتىگە مۇيەسسەر قىلىشنى تۆۋەنچىلىك بىلەن ئۆتۈنۈپ سورايمىز.

«اللَّهُمَّ لَا سَهْلَ إِلَّا مَا جَعَلْتَهُ سَهْلًا، وَأَنْتَ تَجْعَلُ الْحَزْنَ إِذَا شِئْتَ سَهْلًا» «ئىلاھىم! سەن ئاسان قىلغاندىن باشقا ئاسانلىق يوقتۇر. سەن خالىساڭ، پۈتۈن مۇشەققەت ۋە مۇشكۈللەرنى ئاسان قىلىۋېتىسەن. (ئىشلىرىمىزنى ئاسان قىلغىن، بىزگە بىر چىقىش يولى بەرگىن)». ئامىن.

ھىجرىيە 1445- يىلى، 10- شەئبان / مىلادىيە 2024- يىلى 2- ئاينىڭ 20- كۈنى (سەيشەنبە).

تۈركىيە، كوجائەلى (Kocaeli)، كۆرپەز، ئىلمىتۆپە مەھەللىسىدە تاماملاندى.

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا

پايدىلانغان مەنبەلەر

◆ تەپسىرلەر

1. «جامع البيان عن تأويل آي القرآن» (ئىمام ئەبۇ جەئفەر مۇھەممەد ئىبنى جەرىر ئەتتەبەرى)
2. «تفسير الجلالين» ۋە «الدر المنثور في التفسير بالمأثور» (ئىمام جەلالىددىن سۇيۇتى)
3. «تفسير القرآن العظيم» (ئىمام ئىبنى كەسىر)
4. «التفسير القيم» (ئىبنى قەييىم ئەلجەۋزىييە)
5. «التفسير الميسر» (بىر تۈركۈم ئۆلىمالار)
6. «المختصر في التفسير» (بىر تۈركۈم ئۆلىمالار)
7. «أيسر التفاسير لكلام العلي الكبير» (ئەبۇ بەكرى جەزائىرىي)
8. «تفسير القرآن الكريم» (مۇھەممەد سالىھ ئىبنى ئۇسەيمىن)
9. «المصطلحات الأربعة في القرآن» (ئەبۇل ئەئلا مەۋدۇدي)

◆ ھەدىسلەر ۋە ئەقىدە كىتابلىرى

10. ھەدىسلەر توپلاملىرى.
11. «سلم الوصول إلى علم الأصول» (ھاپىز ئەلھەكەمي)
12. «معارج القبول بشرح سلم الوصول إلى علم الأصول» (ھاپىز ئەلھەكەمي)
13. «مجموع الفتاوى» (شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىييە)
14. «الفتاوى الكبرى» (شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىييە)
15. «نظام الحكم في الإسلام» (ئەبۇل ئەئلا مەۋدۇدي)
16. «شرح عقيدة أهل السنة والجماعة» (مۇھەممەد سالىھ ئىبنى ئۇسەيمىن)
17. «شرح نواقض الإسلام» (مۇھەممەد سالىھ ئىبنى ئۇسەيمىن)

18. «القول المفيد على كتاب التوحيد» (مۇھەممەد سالىھ ئىبنى ئۇسەيمىن)
19. «العقيدة الصحيحة وما يضادها» (ئابدۇلئەزىز ئىبنى باز)
20. «شرح نواقض الإسلام» (ئابدۇلئەزىز ئىبنى باز)
21. «فتح المجيد شرح كتاب التوحيد» (ئابدۇلئەزىز ئىبنى باز ئىزاھاتى)
22. «شرح نواقض الإسلام» (ئابدۇررەززاق ئەلبەدر)
23. «المقالات» (ئىمام غەززالىي)
24. «تحكيم القوانين» (مۇھەممەد ئىبنى ئىبراھىم ئال شەيخ)
25. «الشريعة» (ئىمام ئاجۇرىي)
26. «البداية والنهاية» (ئىمام ئىبنى كەسىر)
27. «الجواب الكافي لمن سأل عن الدواء الشافي» (ئىبنى قەييىم ئەلجەۋزىيىە)
28. «الاعتصام» (ئىمام شاتىبي)
29. «الأذكار» (ئىمام نەۋەۋي)
30. «الفرق بين الفرق» (ئابدۇلقاھىر ئىبنى تاھىر ئەلبەغدادي)
31. «إعلان الجهاد» (ئابدۇللاھ ئەززام)
32. «حلية الأولياء وطبقات الأصفياء» (ئەبۇ نۇئەيم ئەلئىسفاھانىي)
33. «مفتاح دار السعادة ومنشور ولاية العلم والإرادة» (ئىبنى قەييىم ئەلجەۋزىيىە)
34. «الحاكمية لله» (مۇھەممەد سالىھ ئەلمۇنەججىد)
35. «التبيان بين الكفر والإيمان» (ئەبۇ ئەمىر شەيخ ئىيسا)
36. «السياسة الشرعية» (ئۇسامە مۇستەفا قارى ئەبۇلھەسەن دەرسلىكى)
37. «حقيقة الإيمان» (ئەبۇ ئابدۇللاھ مۇھاجىر دەرسلىكى)
38. «التكفير حق للعلماء» (ئەبۇ ۋەلىد پەلەستىنىي دەرسلىكى)
39. «لا تتعجلوا في الفتوى» (ئەبۇ مۇسئەب سۇرىي دەرسلىكى)

يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە، ئەقىدىگە ئالاقىدار «الأصول الثلاثة»، «جوهرة التوحيد» دېگەندەك كىچىك رىسالىلەر ۋە ئۇن - سىن دەرسلىكلىرىدىن پايدىلىنىلدى.

ئاللاھ تائالا يۇقىرىقى ئۇستازلارنىڭ ھەممىسىگە ئىككى دۇنيالىق بەخت - سائادەت ئاتا قىلسۇن!